

СОЦИАЛНО – ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА РАЗВИТИЕТО НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

Екип:

Проф.д.ик.н. Пламен Мишев – ръководител на колектива;

Доц. д-р Светлана Александрова – зам. ръководител на колектива;

Доц.д-р Зорница Стоянова – член на екипа;

Доц. д-р Христина Харизанова – Бартос – член на екипа;

Доц. д-р Цветана Харизанова – Методиева – член на екипа;

Гл.ас. д-р Янка Казакова – Матева – член на екипа;

Докторант Моника Кабаджова – член на екипа;

Докторант Ани Димитрова – член на екипа.

Съдържание:

Раздел I. Въведение	14
1.1.Цел на доклада и обхват	14
1.2 Структура на доклада	16
1.3.Методологически подход на анализа	19
Раздел II. Общата селското стопанска политики и развитие на селските райони .	22
2.1. Цели на политиката за развитие на селските райони (2021-2027г.).....	22
2.2. Правна рамка.....	29
2.3. Йерархично структуриране на селските общини	30
2.4. Анализ на действащата дефиниция за селски райони.....	35
2.5 Възможни варианти на дефиниция за селски райони в новия програмен период	40
2.6 Възможности за подобряване на координацията и синергия с оперативните програми	48
Раздел III. Социално-икономическо развитие на селските райони	50
3.1. Макроикономически показатели за 2008-2017г.	50
3.2. Демография в селските райони	63
3.3 Пазар на труда	103
3.3.1. Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности	134
3.3.2. Общ доход средно на домакинство и на лице	136
3.3.3. Риск от бедност	138
3.4. Анализ на структурата и динамиката на нефинансовите предприятия в селските райони.....	143
3.4.1. Брой предприятия в България и селските общини	144
3.4.2. Обща производителност на МСП в селските райони в България.....	151
3.4.3. Износ, реализиран от МСП в селските райони в България.....	153
3.4.5. Изменения на броя на предприятията по сектори.....	155
3.4.6. Иновации - МСП	170
3.4.7. Произведена продукция и приходи.....	172
3.4.8. Приходи от дейността на предприятията	175
3.4.9 Преки чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия	189
3.5 ДМА в селските райони	192
3.6 Туризм	206
3.7 Конкуентоспособност на селските общини – сравнение	226
3.8 Привличане на млади земеделски стопани и улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони	229

3.9	Биоикономика и кръгова икономика	235
Раздел IV Социално развитие на селските райони.....		246
4.1	Образование и образователна инфраструктура.....	246
4.2	Здравеопазване и здравни услуги в селските райони	268
4.4	Социални услуги	281
4.5	Култура и културно-исторически паметници в селските райони.....	289
Раздел V Анализ на състоянието на инфраструктурта в селските райони		305
5.1	Анализ на състоянието на пътната система в селските общини	305
5.2	Инфраструктура за широколентов интернет	323
5.3	Водоснабдяване и канализация.....	333
Раздел VI Секторни политики.....		338
6.1	Секторни политики: Икономика на микро, малки и средни предприятия	338
6.2	Териториални аспекти на политиките в областта на образованието.....	341
6.3	Териториални аспекти на политиките в областта на здравеопазването	346
6.4	Политики в областта на социалните услуги.....	352
6.5	Териториални аспекти на политиките в областта на културата и културно-историческите паметници	359
6.6.	Политика в областта на цифровизацията.....	363
6.7	Политики в областта на транспортната инфраструктура.....	371
Раздел VII. Изпълнение на проекти по ПРСР по общини.....		374
7.1.	Оценка на усвоените средства по мерки за развитие и диверсификация на селските райони.....	374
7.2.	Роля на подхода Лидер и BOMP за развитие на местните общности в селските райони.....	447
7.3	Корелационен анализ	461
7.4	Клъстерен анализ	466
Раздел VIII. SWOT анализ на социално – икономическото развитие на селските райони в България през периода 2008-2017		473

Списък на таблиците:

Таблица 1 Сравнение на районите по население, площ и гъстота на населението в урбанизираните територии	31
Таблица 2 Гъстота на населението - Индикатор С.02.....	31
Таблица 3 Основни данни за селските райони на България, 2018 г.	40
Таблица 4. Възможни варианти на дефиниция за селски райони в новия програмен период с данни за населението към 31.12.2018г.	41
Таблица 5. Сравнителна таблица на показателите за категоризиране на общините в България и показателите на контекст и резултат на ОСП, отнасящи се до селските райони.....	47
Таблица 6. Демаркация между ПРСР и оперативните програми.....	49
Таблица 7 Индикатор С.09 Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро)	55
Таблица 8 БВП на човек от населението	55
Таблица 9 Основни данни за селските райони на България, 2018 г.	64
Таблица 10 Разпределение на населението в селските райони по типология на ЕС.....	68
Таблица 11 Разпределение на населението по общини в селските райони 2018 г.	69
Таблица 12 Население по възрастови групи в селските и градските общини през 2008 г. и 2017 г.	74
Таблица 13 Коефициенти на възрастова зависимост общо за страната и по статистически райони - 2017 г.....	76
Таблица 14 Среден механичен прираст в селските райони за периода 2010-2017	86
Таблица 15 Вътрешна миграция. Брой изселени и заселени през 2010г. и 2017г.....	88
Таблица 16 Вътрешна миграция по възраст (бр.) през 2010г. и 2017г.....	90
Таблица 17. Контекст индикатор С.06-Коефициент на заетост.....	109
Таблица 18 Наети лица по трудово и служебно правоотношение	113
Таблица 19 Подреждане на икономическите дейности в селските райони спрямо броя наети лица по трудово и служебно правоотношение	130
Таблица 20 Динамика на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по сектори.....	131
Таблица 21 Относителен дял на бедните	139
Таблица 22 Индикатор С.10. Насърчаване и приобщаването на селските райони	140
Таблица 23 Групи предприятия на национално ниво	145
Таблица 24 Групи предприятия в селските райони	147
Таблица 25 Изменение на броя предприятия в селските общини на България	155
Таблица 26 Изменение на предприятията в сектор	157
Таблица 27 Предприятия (брой) и изменение. Добивна промишленост.....	157
Таблица 28 Изменение на броя на предприятията	158
Таблица 29 Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива. Предприятия (брой)	158

Таблица 30	Предприятия (брой) и изменение. Доставка на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	158
Таблица 31	Изменение на предприятията в сектор строителство.....	159
Таблица 32	Изменение на предприятията в сектор Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети	160
Таблица 33	Изменение на предприятията в сектор Транспорт, складиране и пощи ..	161
Таблица 34	Изменение на предприятията в сектор Хотелиерство и ресторантьорство	161
Таблица 35	Изменение на предприятията в сектор Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения.....	162
Таблица 36	Изменение на предприятията в сектор Операции с недвижими имоти...	163
Таблица 37	Изменение на предприятията в сектор Професионални дейности и научни изследвания	164
Таблица 38	Изменение на предприятията в сектор Административни и спомагателни дейности	165
Таблица 39	Финансиране за иновации по области.....	170
Таблица 40	Произведена продукция по групи предприятия в селските райони през 2017г.	174
Таблица 41	Приходи от дейността (хиляди лева).....	175
Таблица 42	Приходи от дейността по групи предприятия в селските райони през 2017г.	176
Таблица 43	Изменение на чуждестранните преки инвестиции в нефинансовите предприятия в селските и градските общини в България.....	190
Таблица 44	Териториален обхват на туристическите райони в България.....	208
Таблица 45	Основна и разширена специализация на туристическите райони	210
Таблица 46	Брой леглоденоноция в местата за настаняване	216
Таблица 47	Общ брой пренощували лица в местата за настаняване.....	218
Таблица 48	Брой легла в хотелите в градските и селските райони и за България.....	221
Таблица 49	Приходи от нощувки (общо и от чужденци) в местата за настаняване в страната 2018 г. в лв.....	223
Таблица 50	Корелационна матрица	233
Таблица 51	Генериране на отпадъци (2008-2016г).....	243
Таблица 52	Дял на възобновяемата енергия в брутно крайно потребление на енергия	246
Таблица 53	Брой на децата в предучилищна възраст	250
Таблица 54	Брой учащи в общообразователните училища в селските и градските райони в България.....	251
Таблица 55	Общ брой учащи в професионални гимназии.....	254
Таблица 56	Лица напуснали образователната система I-VIII клас	256
Таблица 57	Общ брой педагогически персонал в детските градини	257
Таблица 58	Професионални гимназии прилагащи дуално обучение	259
Таблица 59	Брой общообразователни училища в селските и градските райони и за България	260
Таблица 60	Общ брой професионални гимназии в селските и градските общини, и за България	262
Таблица 61	Разпределение на преподавателите по видове училища в България през учебната 2017/2018 г.....	264

Таблица 62	Разпределение на преподавателите по видове училища в селските райони през учебната 2017/2018 г.....	264
Таблица 63	Координационните центри и филиали на ЦСМП, които функционират на територията на страната	272
Таблица 64	Групи общини по брой лица с увреждания	283
Таблица 65	Население над 65 г. в селските райони	287
Таблица 66	Население по възрастови групи и брой население (по групи) в селските общини през 2017г.	301
Таблица 67	Население по възрастови групи и брой население (по групи 0-500 души) в селските общини през 2017г.	302
Таблица 68	Паметници на културата с категория „Национално значение“	302
Таблица 69	Автомагистрала	305
Таблица 70	Пътищата от първи клас	306
Таблица 71	Разпределението на база общински център и клас път в селските райони	310
Таблица 72	Брой пътища / пътни отсечки в селските общини с отлично качество... ..	314
Таблица 73	Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с добро качество	315
Таблица 74	Брой пътища/пътни отсечки в селските общини със задоволително качество	317
Таблица 75	Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с незадоволително качество	318
Таблица 76	Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с лошо качество	320
Таблица 77	Водоснабдителна система на България.....	333
Таблица 78.	Анализирани мерки от ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020г.	375
Таблица 79.	Териториално изпълнение на мярка 311	379
Таблица 80.	Общини без проекти по мярка 311 от ПРСР 2007 – 2013г.	380
Таблица 81.	Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 311	381
Таблица 82.	Териториално изпълнение на мярка 312	383
Таблица 83.	Общини без проекти по мярка 312 от ПРСР 2007 – 2013г.	384
Таблица 84.	Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 312	385
Таблица 85.	Териториално изпълнение на мярка 313	387
Таблица 86.	Целеви общини без проекти по мярка 313 от ПРСР 2007 – 2013г.	388
Таблица 87.	Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 313	389
Таблица 88.	Общини без проекти – „бели петна“ по бизнес мерките 311, 312 и 313 от ПРСР 2007 – 2013г.	398
Таблица 89.	Общини с най-високо насищане с европейско финансиране по бизнес мерки 311, 312 и 313 от ПРСР 2007 – 2013г.	398
Таблица 90.	Териториално изпълнение на мярка 321	402
Таблица 91.	Общини без проекти по мярка 321 от ПРСР 2007 – 2013г.	403
Таблица 92.	Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 321	404
Таблица 93.	Териториално изпълнение на мярка 322	406
Таблица 94.	Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 322	408
Таблица 95.	Общини без проекти по мярка 322 от ПРСР 2007 – 2013г.	408
Таблица 96.	Териториално изпълнение на под-мярка 7.2 към месец май 2019 г.	411
Таблица 97.	Общини с най-много финансирани проекти по под-мярка 7.2 от ПРСР 2014 – 2020г. към месец май 2019 г.	411

Таблица 98. Общини без финансирани проекти по под-мярка 7.2 от ПРСР 2014 – 2020г. към месец май 2019 г.	412
Таблица 99. Териториално изпълнение на под-мярка 7.6 от ПРСР 2014-2020г. към месец май 2019г.	414
Таблица 100. Общини с най-висок брой проекти и финансиране по под-мярка 7.6 от ПРСР 2014-2020г.....	415
Таблица 101. Общини без проекти – „бели петна“ по инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6)	423
Таблица 102. Общини-селски райони с най-високо насищане с европейско финансиране по инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6).....	424
Таблица 103. Резултати от изчисленията на индекса на Моран за трите показателя за изплатени субсидии	426
Таблица 104 Параметри на изплатените субсидии по оси на ПРСР 2007-2013 г.....	427
Таблица 105. Параметри на изплатените субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР 2007-2013 г. и ПРСР 2014-2020 г.	433
Таблица 106. Показатели, използвани при корелационен анализ на усвояването на европейски средства	436
Таблица 107. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство“	439
Таблица 108. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес“	442
Таблица 109. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР за периода 2008-2018 г. “	445
Таблица 110. Изборът на МИГ за финансиране на СМР през настоящия програмен период	453
Таблица 111 Корелационни зависимости между наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020	461
Таблица 112 Корелационни зависимости между разходи за придобиване на ДМА в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020 ...	463
Таблица 113 Корелационни зависимости между нетни приходи от продажби в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020 ...	464
Таблица 114 Корелационни зависимости между брой предприятия в хуманното здравеопазване и социална работа в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020	465
Таблица 115 Корелационни зависимости между брой предприятия в селските общини според броя на заетите в тях лица и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020	465
Таблица 116 Централни точки на клъстерите	467
Таблица 117 Разпределение на общините по клъстери	468

Списък с фигурите:

Фигура 1 Връзка между националните приоритети и основните цели на Политиката за сближаване през периода 2021-2027г.....	25
Фигура 2 Връзка между националните приоритети и основните цели на Общата селскостопанска политика за периода 2021-2027г.....	27
Фигура 3 Градски и селски райони съгласно последната типология на ЕК 2018г.....	34
Фигура 4 Градски и селски райони съгласно типология на ЕК 2008г.....	35
Фигура 5. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обновения обхват по Вариант 1.....	45
Фигура 6. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по модифицираната дефиниция по Вариант 2.	45
Фигура 7. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по алтернативната дефиниция по Вариант 3.1.....	46
Фигура 8. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по алтернативната дефиниция по Вариант 3.2.....	46
Фигура 9 Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро).....	52
Фигура 10 БВП на човек от населението Северозападен район.....	57
Фигура 11 БВП на човек от населението Северен централен район.....	58
Фигура 12 БВП на човек от населението Североизточен район.....	59
Фигура 13 БВП на човек от населението в Югоизточен район.....	60
Фигура 14 БВП на човек от населението в Югозападен район.....	61
Фигура 15 БВП на човек от населението в Югозападен район.....	62
Фигура 16 Население в селските райони според типологията на ЕС (2017 г.).....	65
Фигура 17 Гъстота на населението на 1 кв. км. в селските райони и в България.....	66
Фигура 18. Гъстота на населението по области за 2008 г. и 2017 г. по вид на районите, съгласно Европейската типология „градски-селски“.....	67
Фигура 19 Изменение на населението на България и ЕС 28 за периода 2008-2017г.	68
Фигура 20 Динамика на населението в селските общини и градските общини.....	71
Фигура 21 Динамика на населението в градовете и селата на селските райони.....	72
Фигура 22 Коефициент на възрастова зависимост (0-14, 65+/15-64) в селските и градски общини (2008-2017).....	76
Фигура 23 Коефициент на възрастова зависимост (старши възрасти) (65+/15-64) в селските и градски общини.....	78
Фигура 24 Коефициент на възрастова зависимост (60-64/15-19) в селските и градски общини.....	79
Фигура 25 Естествен прираст на населението (%).....	83
Фигура 26 Средно заселени и изселени жители в селските общини.....	85
Фигура 27 Връзка между заселени и изселени жители в селските общини.....	85
Фигура 28 Население по етническа група в селските райони и в България през 2011г..	91
Фигура 29 Коефициент на демографско заместване в селските и градски общини	94
Фигура 30 Средно изменение на населението в, над и под трудоспособна възраст.....	96
Фигура 31 Анализ на изменението на селските общини и градските по население в, над и под трудоспособна възраст (2010-2017).....	97
Фигура 32.Коефициент на безработица.....	105
Фигура 33. Равнище на безработица в селските райони през 2017 г.....	106

Фигура 34 Връзка между трудоспособно население и регистрирани безработни лица в селски и градски общини.....	107
Фигура 35. Регистрирани безработни лица в селските райони през 2017 г.....	108
Фигура 36 Наети лица в селските и градски райони.....	112
Фигура 37 Наети лица в сектор селско, горско и рибно стопанство.....	114
Фигура 38 Наети лица в сектор Преработваща промишленост.....	115
Фигура 39 Наети лица в сектор Добивна промишленост.....	116
Фигура 40 Наети лица в сектор Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива.....	116
Фигура 41 Наети лица в сектор Доставка на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване.....	117
Фигура 42 Наети лица в сектор Строителство.....	118
Фигура 43 Наети лица в сектор Търговия, Ремонт на автомобили и мотоциклети ..	119
Фигура 44 Наети в сектор Транспорт, складиране и пощи.....	120
Фигура 45 Наети лица в сектор Хотелиерство и ресторантьорство.....	121
Фигура 46 Наети лица в сектор Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, Далекосъобщения.....	122
Фигура 47 Наети лица в сектор Операции с недвижими имоти.....	123
Фигура 48 Наети лица в сектор Професионални дейности и научни изследвания.....	124
Фигура 49 Наети лица в сектор Административни и спомагателни дейности.....	125
Фигура 50 Наети лица в сектор Държавно управление.....	126
Фигура 51 Наети лица в сектор Образование.....	127
Фигура 52 Наети лица в сектор Хуманно здравеопазване и социална работа.....	128
Фигура 53 Заетост по дейности през 2008 и 2017г. в селските райони.....	129
Фигура 54 Обща производителност на МСП в селските райони и в България.....	152
Фигура 55 Изменение на общата производителност на МСП в селските райони и в България спрямо предходната година.....	152
Фигура 56 Изменение на общата производителност на МСП в селските райони и в България спрямо 2008 година.....	153
Фигура 57 Износ, реализиран от МСП в селските райони и в България.....	154
Фигура 58 Изменение на износа, реализиран от МСП в селските райони и в България спрямо 2008 година.....	155
Фигура 59 Разпределение на предприятията според броя им на община 2008 и 2017	156
Фигура 60 Разпределение на предприятията по икономически дейности 2008 г. и 2017г. в селските райони.....	167
Фигура 61 Произведена продукция (хиляди лева).....	173
Фигура 62 Брой предприятия с основна икономическа дейност - Производство на хранителни продукти" 2008-2017 г.....	179
Фигура 63 Среден брой предприятия с основна икономическа дейност 10 "Производство на хранителни продукти" на една селска община за 2008-2017 г.....	180
Фигура 64 Чуждестранни преки инвестиции в нефинансовите предприятия в селските и градските общини в България.....	191
Фигура 65 Дял на различните категории разходи за придобиване на дълготрайни материални активи в селските общини.....	193
Фигура 66 Разходи за придобиване на ДМА в селските общини по години.....	194
Фигура 67 Разходи за придобиване на ДМА в селско, горско и рибно стопанство в селските и градските общини в България.....	195

Фигура 68. Разходи за придобиване на ДМА в индустрията (с изкл. на строителството) в селските и градските общини в България.....	196
Фигура 69 Разходи за придобиване на ДМА в строителството в селските и градските общини в България.....	197
Фигура 70 Разходи за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството в селските и градските общини в България	198
Фигура 71 Разходи за придобиване на ДМА в създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения в селските и градските общини в България	199
Фигура 72 Разходи за придобиване на ДМА във финансови и застрахователни дейности в селските и градските общини в България	200
Фигура 73 Разходи за придобиване на ДМА от операции с недвижими имоти в селските и градските общини в България	201
Фигура 74 Разходи за придобиване на ДМА от професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности в селските и градските общини в България.....	202
Фигура 75 Разходи за придобиване на ДМА от държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа в селските и градските общини в България	203
Фигура 76 Разходи за придобиване на ДМА от култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности в селските и градските общини в България.....	204
Фигура 77 Схема на туристическо райониране	210
Фигура 78 Общ брой места за настаняване в България.....	213
Фигура 79 Места за настаняване в селските и в градските райони на България	213
Фигура 80 Легла в местата за настаняване в селските и в градските райони на България	215
Фигура 81 Общо за България леглоденоноция в местата за настаняване.....	216
Фигура 82 Общо за България пренощували лица.....	217
Фигура 83 Пренощували лица в селските в райони на България.....	218
Фигура 84 Общо за България реализирани нощувки в местата за настаняване.....	219
Фигура 85 Общ брой легла в хотелите в България.....	221
Фигура 86 Възрастова структура на заетите лица през 2017 г. в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ (%).....	229
Фигура 87 Образователна структура на заетите лица през 2018 г. в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ (%).....	231
Фигура 88 Образователна структура на заетите лица през 2018 г. в средно за България (%)	231
Фигура 89 Генериране на отпадъци (2008-2016г)	242
Фигура 90 Дял на възобновяемата енергия в брунтното крайно потребление на енергия (2008-2017г)	245
Фигура 91 Общ брой деца в детските градини в България 2013 – 2018 г.	248
Фигура 92 Общ брой учаци в общообразователни училища в България (2008-2017г.)	251
Фигура 93 Брой завършили лица по степен на образование в страната.....	253
Фигура 94 Достъп до болнични заведения в селските райони	271
Фигура 95 Центрове и филиали за спешна медицинска помощ, 2018 г.....	273
Фигура 96 Брой лекари в България и селските райони 2008 – 2017 г.	274

Фигура 97 Среден брой лекари на селска община.....	274
Фигура 98. Брой жители на 1 общопрактикуващ лекар	275
Фигура 99 Брой лекари дентална медицина.....	276
Фигура 100 Изменение на достъпът до дентални услуги в селските общини.	277
Фигура 101 Брой предприятия по икономическа дейност „Търговия на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки“	278
Фигура 102 Общ брой посещения в театрите в България.....	290
Фигура 103 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта в един театър	291
Фигура 104 Общ брой музеи в България 2008 – 2017 г.	292
Фигура 105 Общ брой посещения в музеите в България (хил.бр.).....	293
Фигура 106 Общ брой кина в България	294
Фигура 107 Общ брой посещения на кината в България (хил.бр.) 2008 – 2017 г.	295
Фигура 108 Среден брой посещения в кината на едно кино (хил.бр.) 2008 – 2017 г.	295
Фигура 109 Посещения в кина средно на една област 2008 – 2017г.	296
Фигура 110 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта в едно кино.	297
Фигура 111 Общ брой библиотеки в България.....	297
Фигура 112 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта в една библиотека.....	298
Фигура 113 Брой читалища в селските и градските общини в България.....	299
Фигура 114 Изменение на броя читалищата в селските и градски общини спрямо 2012 година	299
Фигура 115 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта на едно читалище.....	300
Фигура 116. Схема на TEN-T пътна мрежа в България	308
Фигура 117 Разпределение на пътищата по клас в България.....	309
Фигура 118 Сравнение на пътищата между селските и градските общини по категория към 2019 г.	309
Фигура 119 Разпределение на пътищата по клас в селските райони.....	310
Фигура 120 Състояние на пътната мрежа в селските общини в България.....	313
Фигура 121 Нужда от ремонт на пътищата преминаващи през селските общини... ..	322
Фигура 122 Проектна готовност за пътищата класифицирани с нужда за ремонт	322
Фигура 123 Използване на информационно-комуникационни технологии (ИКТ)	325
Фигура 124 абонира за услугата със скорост 100 Mbps	327
Фигура 125 Пътна карта 2012-2020г.	329
Фигура 126. Мярка 311: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини.	379
Фигура 127. Мярка 311: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на 1 и 2 стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.	380
Фигура 128. Мярка 312: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини.	383
Фигура 129. Мярка 312: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община	384
Фигура 130. Мярка 313: Целеви общини и териториално прилагане по брой проекти по общини.	387

Фигура 131. Мярка 313: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.	388
Фигура 132. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. – мярка 311, мярка 312 и мярка 313: Общ брой финансирани проекти.	391
Фигура 133. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Общ брой финансирани проекти.	392
Фигура 134. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. – мярка 311, мярка 312 и мярка 313: Обща сума на изплатената субсидия по проекти.	393
Фигура 135. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Обща сума на изплатената субсидия по проекти и групиране на общините по средна гъстота на населението в селските райони.	394
Фигура 136. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Среден размер на изплатената субсидия по проекти в съответната община-селски район.	395
Фигура 137. Групиране на общините, съгласно общия брой финансирани проекти по бизнес мерките от основната ПРСР 2007 -2013 г. (мярка 311, мярка 312 и мярка 313). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.	397
Фигура 138. Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия по бизнес мерките от основната ПРСР 2007 -2013 г. (мярка 311, мярка 312 и мярка 313). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.	397
Фигура 139. Мярка 321: Териториално прилагане по брой проекти и среден размер на изплатената субсидия на проект по общини.	402
Фигура 140. Мярка 321: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.	403
Фигура 141. Мярка 322: Териториално прилагане по брой проекти и среден размер на субсидията по проект по общини.	407
Фигура 142. Мярка 322: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.	407
Фигура 143. Под-мярка 7.2: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини към месец май 2019 г.	411
Фигура 144. Под-мярка 7.6: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини към месец май 2019 г.	415
Фигура 145. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Общ брой финансирани проекти.	417
Фигура 146. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Общ брой финансирани проекти.	418
Фигура 147. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Обща	

сума на изплатената субсидия по проекти и групиране на общините по средна гъстота на населението в селските райони.....	419
Фигура 148. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Среден размер на изплатената субсидия по проекти в съответната община-селски район.	420
Фигура 149. Групиране на общините, съгласно общия брой финансирани проекти по Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.....	422
Фигура 150. Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия по Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.....	423
Фигура 151. Изплатена субсидия по ос1 (конкурентоспособност на селското стопанство) и оси 3 и 4 (инфраструктура и услуги, и местни общности) спрямо общ брой проекти по ПРСР 2007-2013 г.....	428
Фигура 152. Изплатена субсидия по ос1(конкурентоспособност на селското стопанство) и оси 3 и 4 (инфраструктура и услуги, и местни общности) по ПРСР 2007-2013 г. спрямо дела на използваемата земеделска площ (ИЗП) в общините.	429
Фигура 153. Изплатена субсидия по мерките за конкурентоспособност на селското стопанство (4.1, 4.2, 6.1 и 6.3), инфраструктура и услуги (7.2 и 7.6) и подхода Лидер/ВОМР (19.1 и 19.4) спрямо общия брой финансирани проекти по ПРСР 2014-2020 г.	431
Фигура 154. Изплатена субсидия по мерките за конкурентоспособност на селското стопанство (4.1, 4.2, 6.1 и 6.3), инфраструктура и услуги (7.2 и 7.6) и подхода Лидер/ВОМР (19.1 и 19.4) по ПРСР 2014-2020 г. спрямо дела на използваемата земеделска площ (ИЗП) на общините	432
Фигура 155. Общо изплатени субсидии по инвестиционните мерки на програмите за развитие на селските райони за периода от 2008 г. до края на 2018 г.	434
Фигура 156. Общини с финансирани дейности за подготовка на стратегии за местно развитие по подхода Лидер и ВОМР.....	450
Фигура 157. Общини с финансирани стратегии за местно развитие по ПРСР 2007-2013г. и ПРСР 2014-2020г.....	451
Фигура 158. Териториален обхват на местните инициативни групи.	452
Фигура 159. Общ брой проекти, финансирани през МИГ и стратегиите за местно развитие.	456
Фигура 160. Обща субсидия, платена по проекти, финансирани през МИГ.....	456
Фигура 161. Среден размер на подпомогнати проекти през МИГ.....	457
Фигура 162. ПРСР 2014-2020. Изплатени субсидии през МИГ по под-мерки на ВОМР стратегиите.	458

Раздел I. Въведение

Настоящият доклад е първи неокончателен вариант на Социално-икономическия анализ на селските райони съгласно споразумение РД 50-33 от 01.08.2019г. сключено между МЗХГ, МОН и УНСС. Анализът на социално-икономическото развитие на селските райони е компонент от подготовката на стратегически план за ОСП за следващия програмен период 2021-2027 г. Целта е да подпомогне определянето на основните проблеми, потребности и възможности за развитие на селските райони, за да насочи финансирането към тях. Проучването на икономическите дейности в селските райони има за цел да покаже степента на диверсификация на структурата на икономиката. Той е разработен в съответствие с изискванията на Споразумението между МЗХГ, МОН и УНСС.

Анализът представя социално-икономическото и демографското състояние на селските общини. След всеки основен раздел на анализа са направени обобщения и изводи. Обобщенията са на основата на икономически показатели за които към момента има налична публична информация.

1.1.Цел на доклада и обхват

Основната цел е да се изготви „детайлен социално-икономически анализ за нуждите на Програмата за развитие на селските райони. Така формулираната основна цел е насочена към разкриване на икономическия и социален потенциал на селските общини, да се покаже динамиката на развитие за референтен период (2008-2018г.), да открие възможностите за подобряване на икономическата активност и за намаляване на различията между градски и селски ареали. Откритите слабости и съответно постигнат напредък е отправна точка за посочване на приоритетите финансирани от ЕЗФРСР в рамките на Стратегическия план ОСП. Очертаните приоритети на основата на икономическия и социален анализ биха доразвили модела за развитие на селските райони и за намаляване на съществуващите баланси между общините и извеждане на вътрешните и между териториалните различия. Изследването на постигнатия напредък от прилагането на мерките за икономическа диверсификация в селските райони, за подобряване на публичната и инженерната инфраструктура и прилагането на децентрализирания териториален подход Лидер/ ВОМР ще подпомогнат да се изведат силни и слаби страни, възможности и заплахи пред устойчивото и балансирано развитие на селските общини.

Специфичните цели на анализа описани в споразумението:

- ✓ Да идентифицира и събере необходимата база данни и информация за общите показатели за контекста, за показатели характеризиращи икономическата дейност и активност на селските райони и показатели показващи социалното развитие и социалните услуги. Необходимо е да се събере информация за общите показатели за контекста, свързани с целите за социално-икономическо развитие на селските райони.
- ✓ Да се изготви анализ на настоящото състояние на селските райони. Целта на анализа е:
 - Да изведе актуалните проблеми и тенденции в социално-икономическото и демографско развитие на населените места, общините в селските райони.
 - Да установи настъпилите промени в икономическото, социалното, демографското, инфраструктурното развитие на селските общини.
 - Да се сравни постигнатото ниво на развитие на селските райони със средните данни за в ЕС и да се изведат вътрешнорегионалните и междурегионалните различия в страната. Различията и потенциалите в развитието на селските и градските райони ще бъдат също обект на анализа.
 - Да анализира нуждите, проблемите и възможностите, тенденциите в развитието на населените места включени в селските райони.
 - Да анализира степента на диверсификация на икономиката на селските райони (изменение на икономическата структура) и да се определят териториалните измерения на секторните политики за да се отчетат при разработването на Стратегическия план (2021-2027г.). Ще се идентифицира икономическия профил на селските райони - включително водещи сектори, специфични характерни особености, икономически отрасли, структуроопределящи предприятия, инфраструктурни нужди за икономическо развитие. Разглеждане на териториалните измерения на структуроопределящи секторни политики и на икономически дейности са от съществено значение за разработването на Стратегическия план за периода 2021-2027г.
- ✓ Да анализира и изведе силни и слаби страни, възможности и заплахи пред устойчивото и балансирано регионално развитие – ще се изготви SWOT анализ, който ще бъде извършен според специфичните цели на ОСП за да подпомогне постигането на ефективност на разпределението на финансовите ресурси по програмата. SWOT анализ следва да показва възможността за постигане на цел

„Насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони, включително биоикономика“, и да е синхронизиран с документа „Социално-икономически анализ на районите в Република България“, и други рамкови стратегически документи, в контекста на подготовката на програмите, финансирана от фондовете на ЕС за периода 2021-2027.

- ✓ Оценка на потребностите – тя ще бъде изведена от анализа на настоящото състояние и SWOT анализа. Целта е обосновка за извеждане на потребностите, подкрепена с най-важните количествени и качествени доказателства, набелязване на потребностите, отделно за всяка цел в обхвата на анализа, въз основа на данни от SWOT анализа, приоритизиране и категоризация на потребностите, включително и тези за уязвими географски области.

Териториалният обхват на Социално-икономическият анализ включва населените места на територията на селските райони. За да се открият структурните промени свързани с заетостта, инфраструктура и основни услуги се прави сравнение между градските и селските райони, както и сравнение по икономически и социални показатели в ЕС. (показатели на контекста)

Времеви период: Социално-икономическият анализ е за период 2008-2018, за някои показатели наличната информация е за 2017 г.

1.2 Структура на доклада

Тематичният обхват съответства на Приложение 1 към Споразумението. За всеки от показатели е предоставена информация в табличен вид в приложение. На Възложителя се предоставят изходните, първични данни в ясен вид (те са оформени в Приложение към доклада).

Тематичният обхват на социално-икономическият анализ обхваща следните основни тематични направления:

- Демографско развитие и демографска инфраструктура;
- Икономическо развитие на селските райони вкл. малки и средни предприятия, заетост и безработица, пазар на труда;
- Развитие на икономически сектори в селските райони, отделено е специално внимание на сектор туризъм, поради целенасоченото подпомагането от ПРСР (2007-2013). Секторните политики в селските райони, с насоченост на анализа за

извеждане на възможности за по-добро взаимодействие с европейската и национална политика за развитие на селските райони;

- Икономическата активност на микро и МСП извършващи дейност на територията на селските райони. Анализът трябва да е представен както общо за МСП в селските райони, така и отделно за микро-предприятия на базата на налични данни от официални източници, с фокус върху техните специфични нужди и специфичен потенциал за развитие по отношение на секторна и друга специализация, специфични нужди от финансова помощ. Следва да се обърне специално внимание на земеделските производители по отношение на диверсификация към неземеделски дейности – специфичен потенциал и специфични нужди за развитие;
- Определяне на обхвата на селските територии – предефиниране на съществуващата дефиниция за селските райони, като се отчетат настъпилите демографски промени, административния, функционален и икономически профил на селските райони;
- Ресурсно и енергийно ефективни производства в селските райони;
- Социално развитие – образование, здравеопазване, спорт, социални услуги, пазар на труда;
- Култура, културно-историческо историческо наследство, културно духовно развитие – читалища, библиотеки, музеи и др.;
- Градска среда и градско развитие – оценка на състоянието на публичната инфраструктура.
- Инженерно – техническа инфраструктура – водопроводна и канализационна система (Пречиствателни станции и канализация е подкрепяна в рамките на програмен период (2007-2013));
- Характеристика на транспортна инфраструктура и на мрежата в селските райони – оценка на състоянието, степен на рехабилитация на общинската пътна мрежа;
- Широколентова инфраструктура и свързаност;
- Иновации, иновативни предприятия;
- Оценка на състоянието на нововъзникващи сектори – био икономика и кръгова икономика;
- Териториално сближаване – прилагане на подхода ВОМР като инструмент за интегрирани инвестиции и за решаване на конкретни териториални проблеми чрез местни стратегии. Анализ на силните и слабите страни от прилагането на

подхода Лидер и ВОМР досега, и формиране на изводи за подобряване на прилагането и повишаване на ефективността и ефикасността на подхода ВОМР;

- Управление – институционален и административен капацитет, активност на общините, изпълнение на проекти;
- Анализ на усвояването на европейските средства. Изследване на причините за териториална концентрация на европейско финансиране и наличие на територии с минимално усвояване на европейски средства (бели петна). Анализ на възможностите за намаляване на териториалния дисбаланс в развитието на районите чрез подобрене на териториалното разпределяне на европейските средства. Извлечени поуки от прилагането и насоки за подобряване на управлението на Общата селскостопанска политика;
- Съществен елемент с оглед на настъпилите промени в демографската структура на населението и икономическата активност на общините е направен анализ на действащата дефиниция за селски райони и с оглед постигане на взаимодействия с модела за териториално и пространствено развитие ще се дефинира обхвата на селските райони.

Източници на информация: Основни източници на информация за разработване на Социално-икономическия анализ на районите са Националният статистически институт, Информационната система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България (ИСУН и ИСУН 2020) и Евростат.

Допълнителна информация използвана в анализа:

- Документи на Европейската комисия – проектни предложения за ОСП и за разработването на национални стратегически планове, за политиката за сближаване;
- ПРСР за периода 2007–2013 и 2014–2020 г. годишни доклади за изпълнение на текущата програма за развитие на селските райони, последваща оценка на ПРСР (2007-2013);
- Законови и подзаконови актове, свързани с програмирането на следващия програмен период;
- Данни от национални стратегически документи (Националната програма за развитие България 2020, Националната програма за развитие България 2030. Проект на Национална програма "Цифрова България 2025" Социално икономическия анализ за районите 2019 г., Стратегия за укрепване ролята на

аграрния сектор в биоикономиката, Стратегията за Устойчиво развитие 2030 на ЕК.и др.;

- Публикации на европейски институции, доклади, декларации от глобални и европейски форуми (доклад ЕСПОН Свиването селски райони в Европа Към интелигентни и иновативни подходи към предизвикателствата пред регионалното развитие в обезлюдяване на селските райони¹). Седми доклад на ЕК за икономическо, социално и териториално сближаване.

1.3.Методологически подход на анализа

При разработване на социално-икономическия анализ са използвани традиционни методи за анализ и оценка. Документален анализ – анализ на съществуващи стратегически документи на национално и европейско ниво, доклади за ПРСР и на ЕК.

Стандартни статистически методи – като дескриптивен анализ.

Многофакторния анализ е приложен за да се открият факторите, които определят динамиката на икономическите и социалните показатели характеризиращи състоянието на селските райони.

Сравнителен анализ на социално-икономическото развитие на селските общини за открояване на вътрешните и регионалните различия.

Анализ на синтеза е използван за извеждане на проблемите и на потенциалите на развитие на селските общини и за открояване на икономическите профили на общините в селските райони.

Съществен елемент от методологията е прилагането на интегриран, комплексен, статистически подход за анализ и оценка. За целите на анализа и елемент от комплексната методологията е системата на етапното изпълнение на социално икономическия анализ.

Клъстерен анализ

Общините в селските райони са групирани на базата на сходството помежду им чрез приложен клъстерен анализ (K-means cluster). Показателите, използвани за определяне на сходството между общините са „Равнище на безработица (%)“, „Дял на работната сила от населението (%)“, „Средна брутна заплата на наетите лица по

¹ ESPON Policy Brief on Shrinking Rural Regions.pdf,
<https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20on%20Shrinking%20Rural%20Regions.pdf>

трудова и служебно правоотношение (лева)“, „Производителност на МСП“ и „Приходи от дейността, падащи се на 1 човек (хиляди лева)“. Показателите са изчислени за 2017 г. На базата на извършено проучване са определени 4 клъстера от селски общини. В центъра на всеки клъстер е разположена т.нар. „централна точка“. Централната точка представлява средната точка, около която се разполагат общините, включени в клъстера. Изчислено е "Евклидовото разстояние"на всяка община до центъра на клъстера, към който принадлежи. Колкото по-близо до центъра на клъстера е дадена община, толкова повече общи характеристики споделя тя с централната точка и колкото е по-далече – толкова повече се отличава от централната точка.

Структуриране на данни: Данните са структурирани по спецификата на определени показатели, които характеризират определени тематични области от доклада:

- Изграждане на набор от индикатори открояващи икономическото и социално развитие на селските райони;
- Анализ на зависимости между отделни индикатори за ситуационен анализ, открояване на проблеми и на тенденции на развитие;
- Систематизиране на индикаторите за да се диференцират специфичните потребности на общините и населените места локализиращи в селските райони;
- Изграждане на картни приложения и визуализации.
- Унифицирано представяне на данните в таблици, диаграми и карти;

Структуриране на Социално–икономическия анализ:

При структуриране на доклада са следвани поставени акценти от Споразумението, а именно: 1) извеждане от анализа на необходимост от интервенции в конкретни тематични области (т.е. концентрация и целенасоченост на разпределението на финансовия ресурс за развитие на селските райони; 2) икономическа и социална обосновка на интервенциите за определени територии. Различията и потенциалите в развитието на селските и градските райони са изведени, чрез сравнителния анализ на основно икономически, демографски показатели. Възможностите за развитие на населените места от селските райони в контекста на избрания полицентричен модел за териториално развитие на страната.

В анализа в самостоятелна част а разгледани общите показатели за контекста, според представена методология и изискване за ОСП (2021-2027). Показателите за контекста остават приложими, тъй като те отразяват съответните аспекти на общите

тенденции в развитието на селското стопанство и икономиката, околната среда и обществото и биха могли да окажат влияние върху качеството на изпълнението.

Раздел II. Общата селското стопанска политики и развитие на селските райони

2.1. Цели на политиката за развитие на селските райони (2021-2027г.)

Социално-икономическият анализ е съобразен с основните цели на ОСП и приоритетите и целите на страната за следващия програмен период. Общата селскостопанска политика продължава да бъде най-важната политика на ЕС в областта на селските райони. Важна част от доходите на фермерите зависи от ОСП (пряка подкрепа, пазарна политика и политика за развитие на селските райони). Това също има важно въздействие върху икономиката и качеството на живот в селските райони. Разработването на Социално икономическия анализ е съобразен с целите и приоритетите на ОСП (2021-2027) и проектните предложения за националните стратегически планове, изводите от седмия доклад за икономическа, социална и териториално сближаване. Основните цели на бъдещата ОСП са: 1) насърчаване на интелигентен, устойчив и диверсифициран селскостопански сектор, който да гарантира продоволствената сигурност; 2) подкрепа на действията за опазване на околната среда и климата и да допринесе за целите на Съюза, свързани с околната среда и климата; 3) укрепване на социално-икономическата структура на селските райони. Последната цел е за икономическа устойчивост и растеж на селските райони. Селско стопанска политика включва 9 специфични цели, от тях пряко свързани с развитието на селските райони са: привличане на млади земеделски производители и улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони; насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони, включително биоикономиката и устойчивото горско стопанство. Хоризонтални цели свързани с общата селско стопанска политика са смекчаване на последиците от изменението на климата и за адаптация към него, както и за устойчивата енергия; насърчаване на устойчиво развитие и ефективно управление на природните ресурси като вода, почва и въздух. Тези цели предопределят да се подпомагат ресурсно-ефективни икономически дейности.

В политиката за селските райони са очертани нови концепции, например Интелигентни села с фокус върху подпомагането на селските общности решаването на проблеми, свързани с разработване на нови възможности и услуги подобрили, чрез цифрови, телекомуникационни технологии, иновации и по-добро използване на знанията, в полза на обществото и бизнеса. Дигиталните технологии и иновациите

могат да подкрепят качеството на живот, по-висок жизнен стандарт, публични услуги за гражданите, по-добро използване на ресурсите, по-малко въздействие върху околна среда и нови възможности за селските вериги на стойност по отношение на продуктите и подобрените процеси. В Декларацията от Корк се подчертава създаването на работни места и приемственост между поколенията, чрез насърчаване на социалното приобщаване, приемствеността между поколенията и развитието на „интелигентни селища“ в селските райони на Европейския съюз. Съгласно съобщението на ЕК относно „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“, новите вериги на стойността в селските райони в такива области, като възобновяема енергия, нововъзникваща биоикономика, кръгова икономика и екотуризм, могат да предложат добър потенциал за растеж и заетост в селските райони. Политиката на сближаване (2021-2027) подчертава необходимостта от прилагане на интегриран териториален подход. Специфични инструменти са стратегии за интелигентна специализация, интегрирани териториални инвестиции (ИТИ) и Водени от общностите местно развитие (ВОМР). Интегрираният териториален подход позволява по-нататъшно насочване на програмните ресурси към териториалните нужди и комбиниране на подкрепа от различни източници и фондове. Програмите и инструментите на политиката на сближаване могат да насърчават интелигентните села изграждане на стратегическите транспортни и цифрови мрежи. Териториалната интеграция се основава на интегрирани стратегии използва се функционален подход, който насърчава териториалното икономическото взаимодействие между градските, селските райони.

Настоящия социално-икономически анализ на селските райони е в съответствие със следните нормативни актове и документи на европейското и българското законодателство в областта на общата селскостопанска политика и развитието на селските райони:

- Съобщение на ЕК „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“ от 29 ноември 2017 г.; В съобщението относно „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“ се потвърждава ролята на пазарната ориентация като основен елемент на ОСП, но същевременно се подчертават предизвикателствата, свързани с устойчивостта на околната среда и изменението на климата. Освен това в него селскостопанският сектор е поставен в центъра на дебата относно храните и свързаните с тях опасения на гражданите, като се припомня, че „най-важната роля на политиката е да помага на земеделските стопани да се подготвят за развитието на хранителните навици и да

приспособят производството си в съответствие с пазарните сигнали и потребителското търсене“;

- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на правила за подпомагане за стратегическите планове, които трябва да бъдат изготвени от държавите членки по линия на Общата селскостопанска политика (стратегическите планове по ОСП) и финансирани от Европейския фонд за гарантиране на земеделието (ЕФГЗ) и от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР);
- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно финансирането, управлението и мониторинга на общата селскостопанска политика и за отмяна на Регламент (ЕС) № 1306/2013;
- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета за изменение на регламенти (ЕС) № 1308/2013 за установяване на обща организация на пазарите на селскостопански продукти, (ЕС) № 1151/2012 относно схемите за качество на селскостопанските продукти и храни, (ЕС) № 251/2014 за определяне, описание, представяне, етикетирание и правна закрила на географските указания на ароматизирани лозаро-винарски продукти, (ЕС) № 228/2013 за определяне на специфични мерки за селското стопанство в най-отдалечените региони на Съюза и (ЕС) № 229/2013 за определяне на специфични мерки в областта на селското стопанство по отношение на малките острови в Егейско море;
- Проекти на делегирани актове и актове за изпълнение към пакета от регламенти относно ОСП след 2020г.;
- Предложение на Регламент на Европейския Парламент и на Съвета за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд+, Кохезионния фонд, Европейския фонд за морско дело и рибарство, както и финансови правила за тях и за фонд „Убежище и миграция“, фонд „Вътрешна сигурност“ и инструмента за управление на границите и визите;
- Предложение на Регламент на Европейския Парламент и на Съвета относно Европейския фонд за регионално развитие и относно Кохезионния фонд;

Връзка между националните приоритети и приоритетите за развитие на селските райони

Фигура 1 Връзка между националните приоритети и основните цели на Политиката за сближаване през периода 2021-2027г.

Източник: Социално-икономическо развитие на България 2007-2017г. Определяне на националните приоритети

Връзката между националните приоритети и основните цели на Политиката за сближаване е представена във фигурата. Забелязва се, че един приоритет кореспондира с повече от една цел, а целите от своя страна обхващат няколко приоритета.

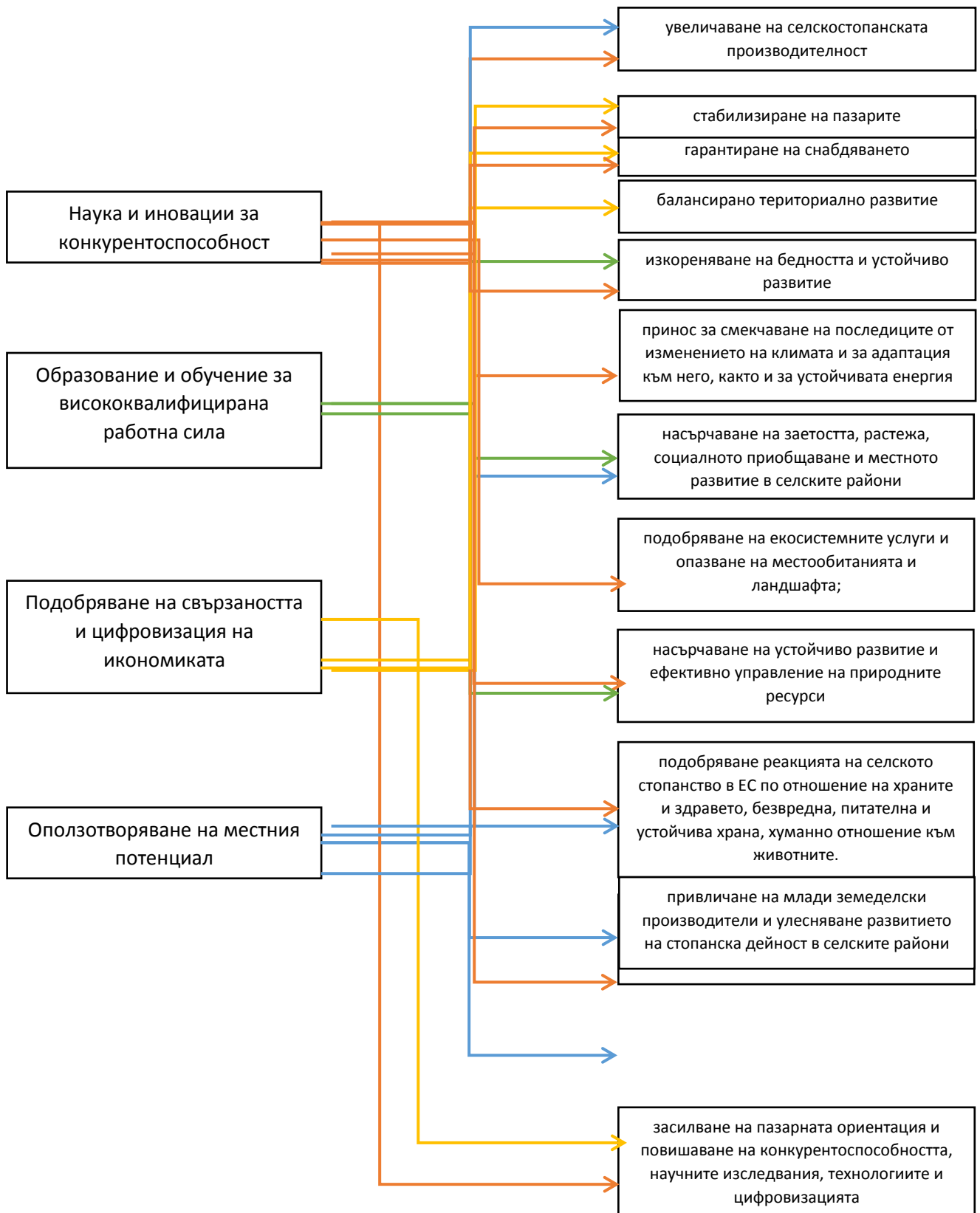
Наука и иновации за конкурентоспособност се подпомагат от по-зелена, нисковъглеродна Европа, чрез насърчаване на чист и справедлив енергиен преход, зелени и сини инвестиции, кръгова икономика, приспособяване към изменението на климата и превенция и управление на риска и по-интелигентна Европа, чрез насърчаване на иновативния и интелигентен икономически преход.

Образование и обучение за висококвалифицирана работна сила може да се постигне, чрез По-социална Европа чрез изпълнение на европейския стълб на социалните права и По-интелигентна Европа чрез насърчаване на иновативния и интелигентен икономически преход.

Оползотворяването на местния потенциал кореспондира с целите: Една Европа по-близка до гражданите чрез насърчаване на устойчиво и интегрирано развитие на градските, селските и крайбрежните райони и местните инициативи и с По-зелена, нисковъглеродна Европа, чрез насърчаване на чист и справедлив енергиен преход, зелени и сини инвестиции, кръгова икономика, приспособяване към изменението на климата и превенция и управление на риска.

За подобряване на свързаността и цифровизация на икономиката принос имат: По-интелигентна Европа чрез насърчаване на иновативния и интелигентен икономически преход; По-добре свързана Европа, чрез подобряване на мобилността и регионалната свързаност на ИКТ; Една Европа по-близка до гражданите, чрез насърчаване на устойчиво и интегрирано развитие на градските, селските и крайбрежните райони и местните инициативи.

Фигура 2 Връзка между националните приоритети и основните цели на Общата селскостопанска политика за периода 2021-2027г

Източник: Собствени обобщения

За оползотворяване на местния потенциал в ОСП е заложено: подобряване на позицията на земеделските стопани във веригата на стойността; привличане на млади земеделски производители и улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони; подобряване реакцията на селското стопанство в ЕС по отношение на храните и здравето, безвредна, питателна и устойчива храна, хуманно отношение към животните; насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони.

Целите на Общата селскостопанска политика относно подобряване свързаността и цифровизацията на икономиката са: засилване на пазарната ориентация и повишаване на конкурентоспособността, научните изследвания, технологиите и цифровизацията; балансирано териториално развитие; гарантиране на снабдяването; стабилизиране на пазарите.

По приоритет Образование и обучение за висококвалифицирана работна сила ОСП може да допринесе чрез: насърчаване на устойчиво развитие и ефективно управление на природните ресурси; насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони; изкореняване на бедността и устойчиво развитие.

Наука и иновации за конкурентоспособност е особено важен приоритет за провеждането на съвременна икономика. Иновации могат да бъдат приложени във всеки вид икономическа дейност и във всяка сфера на живота въобще. Общата селскостопанска политика не прави изключение и целите, които подпомагат внедряването на иновации и повишаването на конкурентоспособността са: увеличаване на селскостопанската производителност; засилване на пазарната ориентация и повишаване на конкурентоспособността, научните изследвания, технологиите и цифровизацията; подобряване на позицията на земеделските стопани във веригата на стойността; подобряване на хранителната сигурност чрез насърчаване безвредна, еко храна, хуманно отношение към животните; насърчаване на устойчиво развитие и ефективно управление на природните ресурси; подобряване на екосистемните услуги и опазване на местообитанията и ландшафта; изкореняване на бедността и устойчиво развитие; стабилизиране на пазарите и гарантиране на снабдяването.

Бедността и социалното изключване са предизвикателства за селските райони. Относителният дял на лицата, изложени на риск от бедност, е от целите на ЕС. Значително по-голям е рискът от бедност при някои от най-уязвимите групи от населението като безработните и пенсионерите в селските райони. За преодоляване на

неравенството в доходите в селските райони е икономически оправдано да се увеличава присъствието на микро и средни предприятия за повишаване на нивото на инвестиционна активност.

Обединяващ подход между кохезионната политика и политиката за селските райони е прилагането на интегрирани инвестиции с териториално измерение, които са фокусирани върху местни и регионални проблеми. Този нов подход е свързан с въвеждане на инвестиции на интегрирани мерки, съобразени със спецификата на регионите и насърчаване на партньорството между общини, области и региони с фокус върху местния потенциал и нуждите на конкретните територии. С прилагането на интегрирани проекти се осигурява финансиране не само, чрез програмата за регионално развитие, но и чрез другите програми. По този начин ще се реализират нови възможности за подкрепа и развитие на територията, чрез комбинация от мерки, създавайки синергичен ефект между отделните програми. Интегрирането на мерки насърчава сътрудничеството, създаването на иновативни мрежи между градовете, селата, градските и селските включително и тези извън административните граници на общините и на отделните населени места. Интегрираността на инвестициите ще може да задържи населението в селските райони, да подобри свързаността между населените места и градските центрове.

2.2. Правна рамка

Настоящият социално-икономически анализ на селските райони е в съответствие със следните нормативни актове и документи на европейското и българското законодателство в областта на общата селскостопанска политика и развитието на селските райони:

- Съобщение на ЕК „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“ от 29 ноември 2017 г. В съобщението относно „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“ се потвърждава ролята на пазарната ориентация като основен елемент на ОСП, но същевременно се подчертават предизвикателствата, свързани с устойчивостта на околната среда и изменението на климата.

- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на правила за подпомагане за стратегическите планове, които трябва да бъдат изготвени от държавите членки по линия на Общата селскостопанска политика (стратегическите планове по ОСП) и финансирани от Европейския фонд за гарантиране

на земеделието (ЕФГЗ) и от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР),

- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно финансирането, управлението и мониторинга на общата селскостопанска политика и за отмяна на Регламент (ЕС) № 1306/2013;
- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета за изменение на регламенти (ЕС) № 1308/2013 за установяване на обща организация на пазарите на селскостопански продукти, (ЕС) № 1151/2012 относно схемите за качество на селскостопанските продукти и храни, (ЕС) № 251/2014 за определяне, описание, представяне, етикетирание и правна закрила на географските указания на ароматизирани лозаро-винарски продукти, (ЕС) № 228/2013 за определяне на специфични мерки за селското стопанство в най-отдалечените региони на Съюза и (ЕС) № 229/2013 за определяне на специфични мерки в областта на селското стопанство по отношение на малките острови в Егейско море;
- Проекти на делегирани актове и актове за изпълнение към пакета от регламенти относно ОСП след 2020.
- Предложение на Регламент на Европейския Парламент и на Съвета за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд+, Кохезионния фонд, Европейския фонд за морско дело и рибарство, както и финансови правила за тях и за фонд „Убежище и миграция“, фонд „Вътрешна сигурност“ и инструмента за управление на границите и визите
- Предложение на Регламент на Европейския Парламент и на Съвета относно Европейския фонд за регионално развитие и относно Кохезионния фонд

2.3. Йерархично структуриране на селските общини **Структура на територията на районите**

Територията на страната е 110 879 км²., общо населението за 2018 г., по данни от НСИ е 7 025 037 души, които са разпределени неравномерно по територията на страната в общо 5 301 населени места – 256 града и 5 045 села. В градовете София, Варна, Пловдив, Бургас, Русе, Плевен и Стара Загора са концентрирани 52% от цялото население (общини от второ йерархично ниво). Средната гъстота на населението е 66,4 души/км².

Административно-териториалното устройство на България се състои от шест статистически района (ниво NUTS 2), 28 административни области (ниво NUTS 3) и 265 общини (LAU 1). Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) 2007-2013г. в България определя като селски райони общините, в които населението не надвишава 30 000 души. Съгласно този критерий на ПРСР 232 от общо 265 общини в България са класифицирани като селски. Те обхващат 81,16% от територията и 39% от населението

В районите на Северна България населението е 35% от общото население на страната. В Южна България има по-голямо струпване на населението, което се дължи на големите градове и по-добрата възможност за заетост. Гъстота в тези градове е много голяма на сравнително малка територия. Най-голяма е гъстотата в Югозападен район.

Таблица 1 Сравнение на районите по население, площ и гъстота на населението в урбанизираните територии

Райони	Население	%	Територия площ	Дял %	Гъстота население
България	7025037	100%	110 371	100%	63,88
Северозападен	749130	10,7%	19 047	17,2%	39,69
Северен централен	789583	11,2%	14 645	13,1%	54,2
Североизточен	931370	13,3%	14 668	13,3%	63,76
Югоизточен	1035814	14,7%	19 664	17,8%	52,87
Югозападен	2105300	30,0%	20 305	20,2%	63,55
Южен централен	1413840	20,1%	20 041	18,6%	105,2

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Северозападният район е с най-малка площ, най-малко население и с най-малка гъстота на населението 39,69 д/км². Най-голяма е гъстота на населението в урбанизираната територия Югозападен и Южен централен район, което се дължи на столицата София и на бързо развиващите се икономически градове – Пловдив и Стара Загора.

Таблица 2 Гъстота на населението - Индикатор С.02

Индикатор С.02 към обща цел / Наименование на индикатор	Гъстота на населението
---	------------------------

NUTS - Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
NUTS 0	ЕС-28. Общо	115,1	115,6	115,7	115,8	116,2	116,3	116,9	117,2	117,7	117,7
NUTS 1	България. Общо	67,5	67,1	67,9	67,5	67,1	66,7	66,3	66,2	64,8	64,3
NUTS 1	България. Предимно градски райони	:	:	943,0	1047,0	1051,0	1000,0	1012,0			
NUTS 1	България. Междинни райони	:	:	62,0	61,0	60,0	59,0	58,0			
NUTS 1	България. Предимно селски райони	:	:	41,0	41,0	40,0	40,0	38,0			
NUTS 2	Северозападен	46,7	45,8	46,0	45,2	44,5	43,8	43,1	42,5	41,2	40,5
NUTS 3	Видин	35,5	34,7	34,7	33,9	33,3	32,6	31,9	31,3	30,1	29,4
NUTS 3	Враца	54,1	53,1	53,2	52,3	51,5	50,7	49,8	48,9	47,6	46,7
NUTS 3	Ловеч	35,8	35,2	34,9	34,3	33,8	33,3	32,9	32,3	31,6	31,1
NUTS 3	Монтана	42,8	42,0	42,3	41,6	40,9	40,3	39,7	39,1	38,0	37,3
NUTS 3	Плевен	60,9	59,8	60,6	59,8	59,0	58,1	57,2	56,6	54,7	53,8
NUTS 2	Северен централен	59,5	58,7	59,0	59,0	58,4	57,8	56,5	57,0	55,3	54,6
NUTS 3	Велико Търново	56,9	56,3	57,0	56,4	55,8	55,3	54,6	53,9	52,7	52,1
NUTS 3	Габрово	63,1	62,1	61,8	60,9	60,2	59,4	58,6	61,4	56,1	55,2
NUTS 3	Разград	49,7	48,9	48,3	51,9	51,3	50,6	45,7	49,5	48,3	47,6
NUTS 3	Русе	86,4	85,4	86,9	84,3	83,6	82,8	83,9	81,5	79,9	79,2
NUTS 3	Силистра	43,7	43,0	43,2	42,7	42,3	41,9	41,3	40,9	40,2	39,7
NUTS 2	Североизточен	67,5	67,2	67,7	66,7	66,3	66,1	66,5	65,5	64,7	64,3
NUTS 3	Варна	123,6	123,9	126,7	126,6	126,4	126,4	126,6	126,3	125,1	125,0
NUTS 3	Добрич	41,5	41,0	40,6	40,2	39,8	39,5	39,0	38,6	38,1	37,6
NUTS 3	Търговище	55,0	54,3	54,4	53,9	53,6	53,4	53,1	52,8	51,9	51,5
NUTS 3	Шумен	48,7	48,2	48,2	45,0	44,6	44,2	46,4	43,3	42,4	41,9
NUTS 2	Югоизточен	55,5	55,1	55,9	55,5	55,2	54,9	54,8	54,8	53,6	53,2
NUTS 3	Бургас	53,9	53,8	55,1	54,9	54,8	54,7	54,8	55,4	54,1	54,0
NUTS 3	Сливен	57,1	56,6	57,1	56,5	56,2	55,8	55,6	55,1	54,1	53,7
NUTS 3	Стара Загора	66,3	65,7	66,6	65,9	65,5	65,2	65,0	64,7	63,3	62,8
NUTS 3	Ямбол	40,8	40,2	40,3	39,7	39,2	38,8	38,4	37,9	36,9	36,4
NUTS 2	Югозападен	104,8	105,0	106,1	106,4	106,3	106,2	105,8	107,1	104,7	104,4
NUTS 3	Благоевград	50,8	50,6	50,7	50,5	50,2	49,9	49,5	50,4	48,4	48,0
NUTS 3	Кюстендил	46,7	46,0	45,7	44,8	44,1	43,4	42,7	41,6	40,9	40,1
NUTS 3	Перник	57,2	56,7	56,9	56,3	55,5	54,8	54,1	54,1	52,4	51,7
NUTS 3	София	35,7	35,5	35,5	35,2	34,8	34,5	34,2	34,3	33,4	33,0
NUTS 3	София (столица)	940,9	947,9	986,0	1047,2	1051,4	1056,7	1005,4	1029,8	1012,0	1014,2
NUTS 2	Южен централен	67,3	66,9	67,9	67,5	67,1	66,7	66,3	66,0	64,7	64,3
NUTS 3	Кърджали	48,4	48,1	48,8	48,6	48,3	48,1	48,2	48,1	47,7	47,7
NUTS 3	Пазарджик	63,5	62,9	63,9	63,3	62,8	62,3	61,7	62,9	59,7	59,1

NUTS 3	Пловдив	115,4	115,0	118,0	118,2	117,8	117,6	116,6	115,8	113,9	113,6
NUTS 3	Смолян	39,4	38,9	38,7	38,1	37,6	36,9	36,3	35,4	34,6	34,0
NUTS 3	Хасково	45,7	45,2	45,8	45,3	44,8	44,4	44,1	43,6	43,0	42,5

Източник: Евростат

Съгласно европейската методика за определяне на градско-селска типология, развита съвместно от ОИСР и ЕК, за определяне степента на урбанизация на общините и областите се използват положени върху територията мрежови клетки от по 1 km², които се обединяват според гъстотата на населението в тях. Тази методика е използвана в доклада за Социално-икономически анализ на районите в РБ (2019) и общините са разпределени по степен на урбанизация², както следва:

Силно урбанизирани общини (централни) – 18 общини с центрове:

Благоевград, Бургас, Варна, Велико Търново, Враца, Габрово, Добрич, Пазарджик, Перник, Плевен, Пловдив, Русе, Сливен, Столична, Стара Загора, Хасково, Шумен, Ямбол.

Средно урбанизирани общини (междинни) – 95 общини с центрове:

Банско, Гоце Делчев, Петрич, Разлог, Сандански, Айтос, Карнобат, Несебър, Поморие, Средец, Царево, Аксаково, Белослав, Девня, Долни чифлик, Провадия, Горна Оряховица, Лясковец, Павликени, Свищов, Видин, Козлодуй, Мездра, Дряново, Севлиево, Трявна, Балчик, Генерал Тошево, Каварна, Кърджали, Момчилград, Дупница, Кюстендил, Ловеч, Троян, Тетевен, Луковит, Берковица, Вършец, Лом, Монтана, Велинград, Панагюрище, Пещера, Ракитово, Септември, Радомир, Белене, Кнежа, Левски, Червен бряг, Асеновград, Карлово, Кричим, Куклен, Първомай, Раковски, Сопот, Стамболийски, Съединение, Хисаря, Исперих, Кубрат, Разград, Бяла, Силистра, Тутракан, Нова Загора, Девин, Златоград, Смолян, Чепеларе, Ботевград, Етрополе, Ихтиман, Костенец, Костинброд, Пирдоп, Самоков, Своге, Сливница, Гълъбово, Казанлък, Раднево, Чирпан, Попово, Търговище, Димитровград, Любимец, Харманли, Свиленград, Симеоновград, Велики Преслав, Нови пазар, Елхово.

Слабо урбанизирани общини (периферни) – 152 общини с центрове:

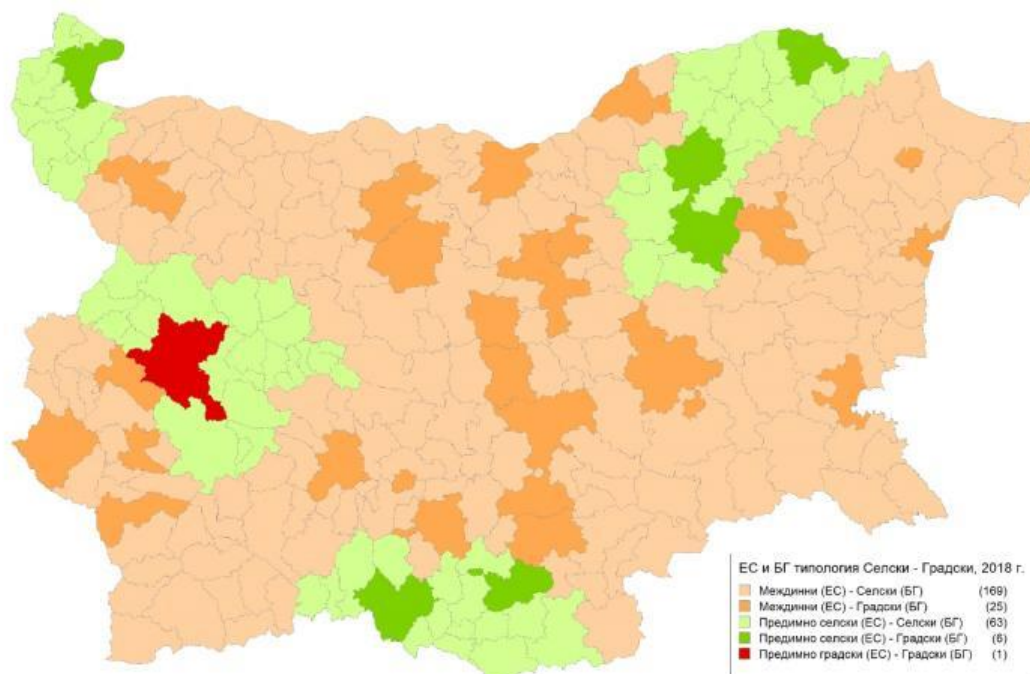
Белица, Гърмен, Кресна, Сатовча, Симитли, Струмяни, Хаджидимово, Якоруда, Камено, Малко Търново, Приморско, Руен, Созопол, Сунгурларе, Аврен, Бяла, Ветрино, Вълчи дол, Дългопол, Суворово, Елена, Златарица, Полски Тръмбеш, Стражица, Сухиндол, Белоградчик, Бойница, Брегово, Грамада, Димово, Кула, Макреш, Ново село, Ружинци, Чупрене, Борован, Бяла Слатина, Криводол, Мизия, Оряхово, Роман,

² Социално-икономически анализ на районите в РБ 2019, НЦТР

Хайредин, Добричка, Крушари, Тервел, Шабла, Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Черноочене, Бобов дол, Бобошево, Кочериново, Невестино, Рила, Сапарева баня, Трекляно, Априлци, Летница, Угърчин, Ябланица, Бойчиновци, Брусарци, Вълчедръм, Георги Дамяново, Медковец, Чипровци, Якимово, Батак, Белово, Брацигово, Лесичово, Стрелча, Сърница, Брезник, Земен, Ковачевци, Трън, Гулянци, Долна Митрополия, Долни Дъбник, Искър, Никопол, Пордим, Брезово, Калояново, Лъки, Марица, Перуцица, Родопи, Садово, Завет, Лозница, Самуил, Цар Калоян, Борово, Ветово, Две могили, Иваново, Сливо поле, Ценово, Алфатар, Главиница, Дулово, Кайнарджа, Ситово, Котел, Твърдица, Баните, Борино, Доспат, Мадан, Неделино, Рудозем, Антон, Годеч, Горна Малина, Долна баня, Драгоман, Елин Пелин, Златица, Ихтиман, Копривицица, Мирково, Правец, Чавдар, Челопеч, Братя Даскалови, Гурково, Мъглиж, Николаево, Опан, Павел баня, Антоново, Омуртаг, Опака, Ивайловград, Маджарово, Минерални бани, Стамболово, Тополовград, Венец, Върбица, Каолиново, Каспичан, Никола Козлево, Смядово, Хитрино, Болярво, Стралджа, Тунджа.

Съгласно класификацията на ЕК и ОИСР се приема следната типология на регионите: „предимно селски”, „междинни” и „предимно градски” (градски център, приложена на ниво NUTS 3.

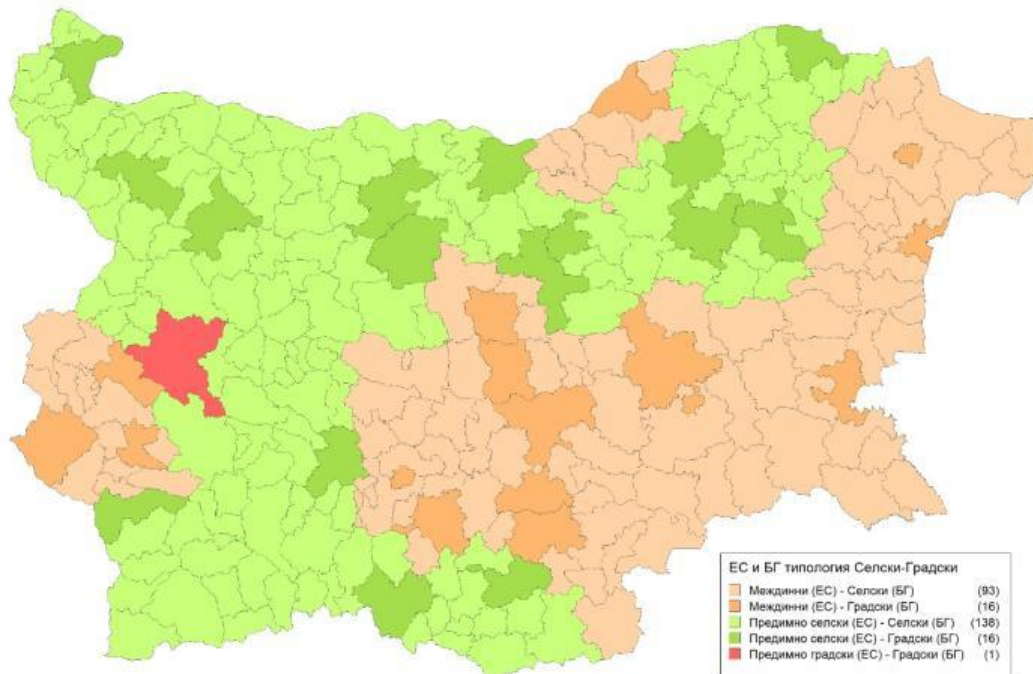
Фигура 3 Градски и селски райони съгласно последната типология на ЕК 2018г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Съгласно последната типология на ЕК за районите единственият урбанизиран център е столицата София. Броят на общините определени като междинно селски е 169, междинно градски са 25, а 63 общини попадат в типологията предимно селски.

Фигура 4 Градски и селски райони съгласно типология на ЕК 2008г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

За предходния програмен период като предимно селски са определени 138 общини (повече от 2018), а междинните селски са 93 общини. Междинните градски са 16 общини, по-малко от определените такива по новата типология на градски и селски райони.

2.4. Анализ на действащата дефиниция за селски райони

Съгласно техническото задание, анализът на действащата дефиниция на селските райони следва да се извърши „с оглед на:

- Постигане на максимално въздействие от всички програми с европейско финансиране;
- Възможностите за подобряване на координацията и синергия с оперативните програми;
- Избрания модел за териториално и пространствено развитие на страната.

Действаща дефиниция за селски район

По време на проучването са установени две действащи дефиниции за селски райони в България. Едната е част от ПРСР 2014-2020 г., а преди нея и от ПРСР 2007-2013г. и гласи:

„селски райони са общините (LAU 1), в които няма населено място с население над 30 000 души“.

Обхватът по тази дефиниция са 232 общини на територията на България, включвайки двете новосформирани общини – Сопот (от 2003 г.) и Сърница (от 2015 г.).

Другата действаща дефиниция е регламентирана в Наредба №14 от 1.04.2003 г. за определяне на населените места в селски и планински райони, обн.ДВ бр.35/16.04.2003 г. Наредбата е издадена съвместно от министъра на земеделието и горите и министъра на регионалното развитие и благоустройството. Съгласно чл.2, ал.1 от тази наредба:

„Селски райони са общините, на чиято територия няма град с население над 30 000 души и гъстотата на населението е под 150 жители на кв.км.“

Тази дефиниция за селски райони в България е приета за нуждите на предприсъединителната програма САПАРД. Съгласно Приложение 1 на наредбата, тази дефиниция обхваща 230 общини от територията на България.

Към настоящият момент, обхватът на общините-селски райони и по двете дефиниции се променя:

- При отчитане само на критерия „отсъствие на населено място с население над 30000“, селските райони биха обхващали 235 общини, тъй като населението в гр.Дупница, гр.Свищов и гр.Смолян е намаляло под тази референтна стойност.
- При отчитане на двата критерия „отсъствие на населено място с население над 30000“ и „гъстота на населението под 150 ж./кв.км“, включването на общините Дупница, Свищов и Смолян, би се компенсирало от изключването на общините Белослав, Сопот и Стамболийски, които имат по-висока гъстота на населението – съответно 175 ж./кв.км., 164 ж./кв.км и 324 ж./кв.км. По този начин броят на общините-селски райони се запазва 232, но се променят обхванатите територии.

Установеното документално разминаване между регламентираните дефиниции за селски райони в националното законодателство и програмните

документи, промяната в характеристиките на териториите (брой на населението в градовете), както и необходимостта от демаркация с оперативните програми, финансирани от европейските фондове с оглед покриване на всички нужди в селските райони, пораждат необходимост от преразглеждане и преоценка на действащата дефиниция .

Действащата дефиниция за селски райони пораждаше редица дискусии сред заинтересованите страни по време на прилагането на ПРСР, най-вече по отношение на т.нар. „бели петна“. В последните години, самото понятие „бели петна“ се използва за различни проблеми в областта на земеделските земи, райони с липса на достъп до европейски средства или усвояване на европейски средства и др. В този конкретен случай се има предвид «части от общините–градски райони, които са извън границите на самия град и не са подпомагани нито по ОПРР, нито по ПРСР». По принцип, общините–градски райони попадат в обхвата на ОПРР, съгласно демаркацията между ПРСР и ОПРР в предходните програмни периоди. Но тъй като населените места извън границите на града – общински център са преобладаващо села, негативите от липсата на финансиране за тях се свързваха в по-голяма степен с ПРСР, отколкото с ОПРР.

В процесът на подготовка на новия програмен период (2021-2027 г.) се е оформило разбиране между ПРСР и ОПРР за финансиране на целите части на общините-градски райони по ОПРР:

„Подходът за програмиране на ОПРР 2021-2027 г. в изпълнение на регионалната политика на страната обуславя промяна в сравнение с предходните две оперативни програми за регионално развитие... фокусът ще бъде върху територията на страната, без да се дефинират стриктни административни граници (с изключение на случаите, където определени изисквания са посочени в Регламентите на европейско ниво – напр.делене на градски/селски райони.). Съществува важна разделителна линия между ЕФРР, който фокусира финансиране на градски територии, и ЕЗФРСР, който фокусира финансиране върху селските райони.“³

С тази промяна в териториалния обхват на подпомагането на ОПРР би трябвало да бъдат адресирани проблемите по отношение на „белите петна“ в допустимите за подпомагане части от общините-градски райони. Важно е да се отбележи, че в документа за информацията за целите на програмиране на ОПРР 2021-2027 г. съществува известна неточност, която е от съществено значение за селските

³ Част II.1.Териториален обхват, документ „Информация за целите на програмиране на ОПРР 2021-2027 г. в съответствие с изискванията на пакет регламенти на ЕК и в изпълнение на регионалната политика

райони. Както ще стане ясно от следващата част, „устойчивото и интегрирано развитие на градските, селските и крайбрежните райони и на местните инициативи“ е една от петте цели на политиката на ЕФРР (чл.4 от проекто-регламента), така че **ограничението по отношение на финансиране на селските райони от ЕФРР не е изискване на европейските регламенти.**

Необходимост от формулиране на дефиниция за селски райони

Определянето на териториалният обхват на селските райони за предстоящия програмен период 2021-2027 г. е породено от целите на европейските политики за развитие на земеделието и селските райони (ОСП) и за сближаване (Кохезионна политика) и фокусирането на определени интервенции само в тези райони.

(1) Целите на ОСП, които имат пряко отношение към селските райони са посочени в чл.6 от проекто-регламента за стратегическите планове по ОСП (COM(2018) 392 окончателен):

- ж) **привличане на млади земеделски стопани и улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони;**
- з) **насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони, включително биоекономиката и устойчивото горско стопанство;**“

Интервенции, които ще се подпомагат само в обхвата на селските райони са определени в:

чл.68, 4.б. – инвестиции в основни услуги в селските райони и

чл.69, 2.в. – стартиране на стопанска дейност за неселскостопански дейности в селските райони, които са част от стратегиите за местно развитие.

(2) Целите на политиката за сближаване, които са свързани със селските райони са посочени в чл.4 на проекто-регламента за общоприложимите разпоредби (COM(2018) 375 окончателен):

„д) Европа по-близо до гражданите чрез насърчаване на устойчивото и интегрирано развитие на градските, **селските** и крайбрежните райони **и на местните инициативи.**“

Възможните интервенции в рамките на селските райони (Приложение 1 към COM(2018) 375 окончателен) включват:

- Опазване, развитие и популяризиране на публични туристически активи и свързани с тях туристически услуги;
- Опазване, развитие и популяризиране на културното наследство и културните услуги;
- Опазване, развитие и популяризиране на природното наследство и екотуризмъ;
- Физическо обновление и сигурност на обществените пространства.

Проекто-регламентите и за двете политики, и свързаните с тях европейски фондове, изискват:

- Ясно определяне на координацията, демаркацията и допълняемостта между дейностите и финансирането за да се постигнат поставените цели по най-ефективния и ефикасен начин.
- Обосновка на дефиницията за селски райони на базата на обективни критерии.

Проекто-регламента за общоприложимите разпоредби (Преамбюл (61), СОМ(2018) 375 окончателен) изисква „установяване на обективни критерии за определяне на допустими региони и области, които да получават подпомагане от фондовете.“ По отношение на определянето им на равнището на ЕС се изисква използването на общата система за класификация на районите. Европейската комисия е избрала като подходящо ниво - NUTS 3, съответстващо на ниво административна област в България (*Таблица 3*), и ги класифицира като:

- **Преобладаващо градски райони**, в които до 20% от населението живее в територия с гъстота под 150 ж./кв.км;
- **Междинни райони**, в които между 20% и 50% от населението живее в територия с гъстота до 150 ж./кв.км;
- **Преобладаващо селски райони**, в които над 50% от населението живее в територия с гъстота под 150 ж./кв.км.

Държавите членки също следва да представят обективни критерии за определянето на допустимите райони – в случая, селски райони, които да са приложими за всички програми и фондове на национално ниво. Проучване на Европейската селска мрежа за дефинициите за селски райони⁴ в ПРСР 2007-2013 на

⁴ ENRD, 2009. Targeting territorial specificities and needs in Rural Development Programmes. Thematic working group 1.

различните държави членки показва, че едва четири държави използват дефиницията на ЕК, други осем я модифицират, а останалите 15 използват алтернативна дефиниция.

Таблица 3 Основни данни за селските райони на България, 2018 г.

Тип район	Площ		Население		Гъстота на населението
	кв.км	дял	брой	дял	ж./кв.км
Цяла България, съгласно Европейската класификация (ниво NUTS 3)					
междинни	84654.4	76.7	4766622	68.1	56.3
предимно селски	24387.9	22.1	905297	12.9	37.1
предимно градски	1329.4	1.2	1328120	19.0	999
Общо за България	110371.7	100.0	7000039	100.0	63.9
Селски райони по национална дефиниция (ниво LAU 1)					
междинни	68882.7	77.1	2040957	77.3	29.6
предимно селски	20438.9	22.9	600117	22.7	29.4
Общо селски райони	89321.6	(80.9)	2641074	(37.7)	29.6

Източник: собствени изчисления по данни от Евростат и НСИ, 2019г.

2.5 Възможни варианти на дефиниция за селски райони в новия програмен период

Съществуват различни варианти, за определяне на обхвата на селските райони за предстоящия програмен период 2021-2027г. (Таблица 4, Фигура 5↔Фигура 8):

- (1) Запазване на действащата дефиниция за селски райони от ПРСР 2014-2020 и обновяване на обхвата:

„общини (LAU 1), в които няма населено място с население над 30 000 души“

- (2) Модифициране на дефиницията⁵ от ПРСР 2014-2020 чрез намаляване на броя на населението в градовете:

„общини (LAU 1), в които няма населено място с население над 20 000 души“

- (3) Приемане на алтернативна дефиниция, която е съобразена с политиката за регионално развитие и методиката за категоризация на общините:

„общини (LAU 1), попадащи в категории 2 (или 3) до 5“, съгласно Заповед № РД-02-14-306 от 10.02.2012 г. на МРРБ.

⁵ Вариантът за модифицирана дефиниция за намаляване на референтната стойност на броя на населението в най-голямото населено място на общината до 20 000 е представен на екипа от представители на МЗХ, и е описан в документа „Информация за целите на програмиране на ОПРР 2021-2027 г...“

Таблица 4. Възможни варианти на дефиниция за селски райони в новия програмен период с данни за населението към 31.12.2018г.

Варианти	Общини	Площ		Население		Гъстота
	брой	кв.км	%	брой	%	човек/кв.км
България	265	110372	100	7000039	100	63.9
Вариант 1. Действаща дефиниция (30 000 ж.)						
Настоящ обхват	232	89322	80.9	2641074	37.7	29.6
Обновен обхват	235	91139	82.6	2752332	39.3	30.2
Вариант 2. Модифицирана дефиниция (20 000 ж.)						
Нов обхват	225	83063	75.3	2368913	33.8	28.5
Вариант 3. Алтернативна дефиниция						
Общини, категории 2 до 5	238	92493	83.8	3023689	43.2	32.7
Общини, категории 3 до 5	212	76417	69.2	2144246	30.6	28.1

Варианти 1 и 2 са продължение на досега действащия подход за дефиниция за селските райони. Този подход е бил логичен при приемането му по време на разработването на програма САПАРД, но от съвременна гледна точка не отразява избрания модел за териториално и пространствено развитие на страната. Нещо повече, при силно намаляващото население на страната, използването единствено на показателя за брой на населението в най-голямото населено място, води до дефинирането на исторически и културно-обусловени градски центрове (например гр.Смолян) като селски район. Разглеждането на алтернативна дефиниция, основана на категоризацията на общините по методиката на МРРБ (Заповед № РД-02-14-306 от 10.02.2012 г.) беше мотивирано от извършването на анализ на общините, попадащи в обхвата на Вариант 1 и Вариант 2:

- При настоящият обхват на дефиницията за селските райони, 27 от общините във Вариант 1 са областни центрове (категория 1 и София-град категория 0), а другите шест общини са определени за категория 2 по методиката на МРРБ и вписани в регистъра на общините ЕКАТТЕ
- При Вариант 2, модифицирана дефиниция (< 20 000 население в най-голямото населено място), 27 от общините са областни центрове (категории 0 и 1), а другите 13 общини отново са категория 2 по методиката на МРРБ.

На практика, Вариант 2 увеличава броя на общините-градски райони само с общини категория 2 по методиката на МРРБ. От 26 общини категория 2, 13 преминават

в обхвата на общини-градски райони. При сравнение на показателите за категоризация на общините по методиката на МРРБ с показателите за контекст и резултат на ОСП, относими към селските райони (*Таблица 5*) се установи припокриване с пет показатели за контекст и два за резултат.

Припокриването с основните показатели за характеризиране на селските райони мотивира разработването на Вариант 3 за дефиниция за селски райони, при който да се постигне съпоставимост и практическо обвързване между политиките за развитие на селските райони и за регионално развитие. Вариант 3 се основава на промяна в обхвата на селските райони с всички общини-категория 2:

- Вариант 3.1. включва общините-категория 2 в обхвата на селските райони и по този начин общини-градски райони остават само общините с градове, които са областни центрове.
- Вариант 3.2. изключва всички общини-категория 2 от обхвата на селските райони, и намалява броя на общините селски райони до 212.

Важно е да се отбележи, че и при двата варианта 3.1 и 3.2, оптимално използване на европейските фондове за нуждите на селските райони ще е възможно само при гъвкава демаркация на база дейности / сектори и целеви групи, и по-малко на база територия (но не само по линията селски/градски).

Предимства и ограничения на вариантите за дефиниция на селски райони

(1) Вариант 1. Действаща дефиниция (30 000 ж.)

Предимства:

- Запазва статуквото и осигурява приемственост между програмните периоди.
- Използва един ясен критерий – брой население в най-голямо населено място.

Ограничения:

- Не съответства на категоризацията на общините съгласно регионалната политика.
- Отграничава територии на базата на само един критерий без да отчита други важни характеристики.
- Потенциално ежегодни промени в обхвата предвид намаляването на населението.

(2) Вариант 2. Модифицирана дефиниция (20 000 ж.)

Предимства:

- Запазва концепцията за дефиниция като променя само праговата стойност.
- Използва един ясен критерий – брой население в най-голямо населено място.
- Съществува постигнато съгласие за демаркация с ОПРР за периода 2021-2027.

Ограничения:

- Не съответства на категоризацията на общините съгласно регионалната политика.
- Отграничава територии на базата на само един критерий без да отчита други важни характеристики.
- Потенциално ежегодни промени в обхвата предвид намаляването на населението.
- Промяната на дефиницията не допринася качествено към промяната на обхвата.

(3) Вариант 3.1. Алтернативна дефиниция (категория 2-5)

Предимства:

- Хармонизира дефиницията с категоризацията на общините съгласно регионалната политика.
- Дефиницията се основава на комплекс от критерии, отразяващи различни характеристики на териториите.
- Категория 2 включва по-развитите 26 общини, извън областните центрове, които са двигатели за местното развитие.
- Позволява обективно насочване на целево финансиране по мерки или под-мерки към конкретни райони без да се преработва дефиницията – напр. най-слабо развити общини-селски райони от категория 5, най-силно развити общини-селски райони и т.н.

Ограничения:

- Категоризацията на общините на базата на комплекс от критерии е по-трудно разбираема извън професионалните среди и може да изисква дейности за популяризация.

- Общините от категория 2 включват по-развитите общини, но увеличават броя, територията и населението в селски райони, което може да разфокусира насочването на публичните инвестиции по ПРСР.
- Съществува постигнато съгласие за демаркация с ОПРР за периода 2021-2027.

(4) Вариант 3.2. Алтернативна дефиниция (категория 3-5)

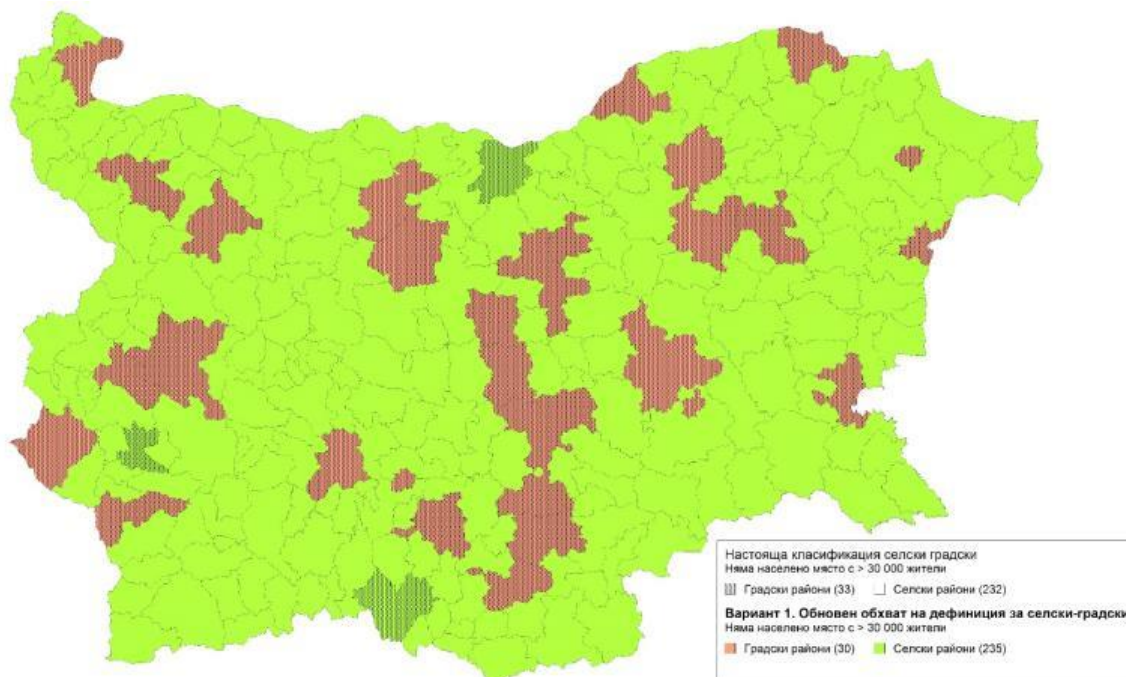
Предимства:

- Хармонизира дефиницията с категоризацията на общините съгласно регионалната политика.
- Дефиницията се основава на комплекс от критерии, отразяващи различни характеристики на териториите.
- Позволява фокусиране на публичните инвестиции от ПРСР в по-малък брой общини.
- Позволява обективно насочване на целево финансиране по мерки или под-мерки към конкретни райони без да се преработва дефиницията – напр. най-слабо развити общини-селски райони от категория 5, най-силно развити общини-селски райони и т.н.

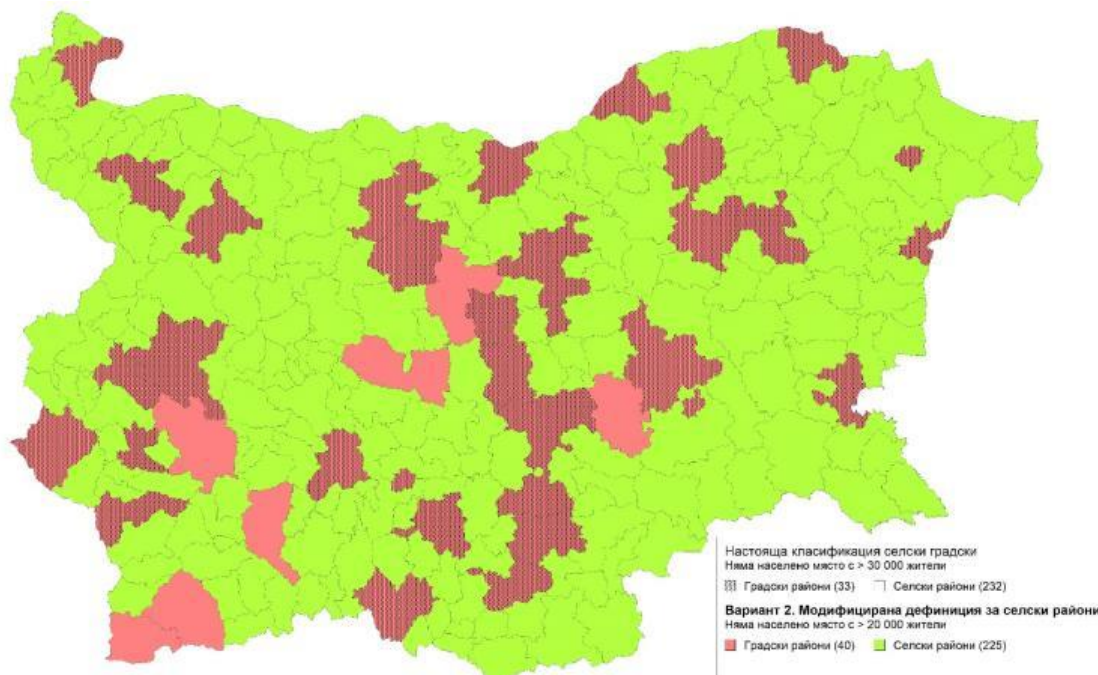
Ограничения:

- Категоризацията на общините на базата на комплекс от критерии е по-трудно разбираема извън професионалните среди и може да изисква дейности за популяризация.
- Изключва по-развитите общини от категория 2, които често са двигатели за местно развитие.
- Съществува постигнато съгласие за демаркация с ОПРР за периода 2021-2027.

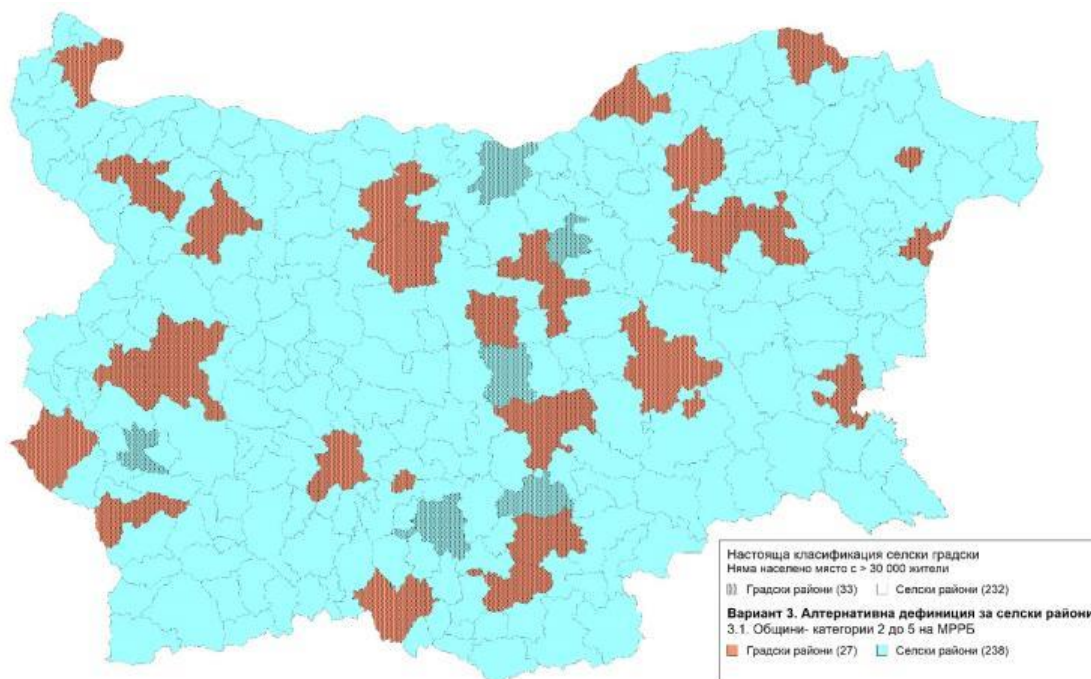
Фигура 5. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обновения обхват по Вариант 1.

Фигура 6. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по модифицираната дефиниция по Вариант 2.

Фигура 7. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по алтернативната дефиниция по Вариант 3.1.

Фигура 8. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по алтернативната дефиниция по Вариант 3.2.

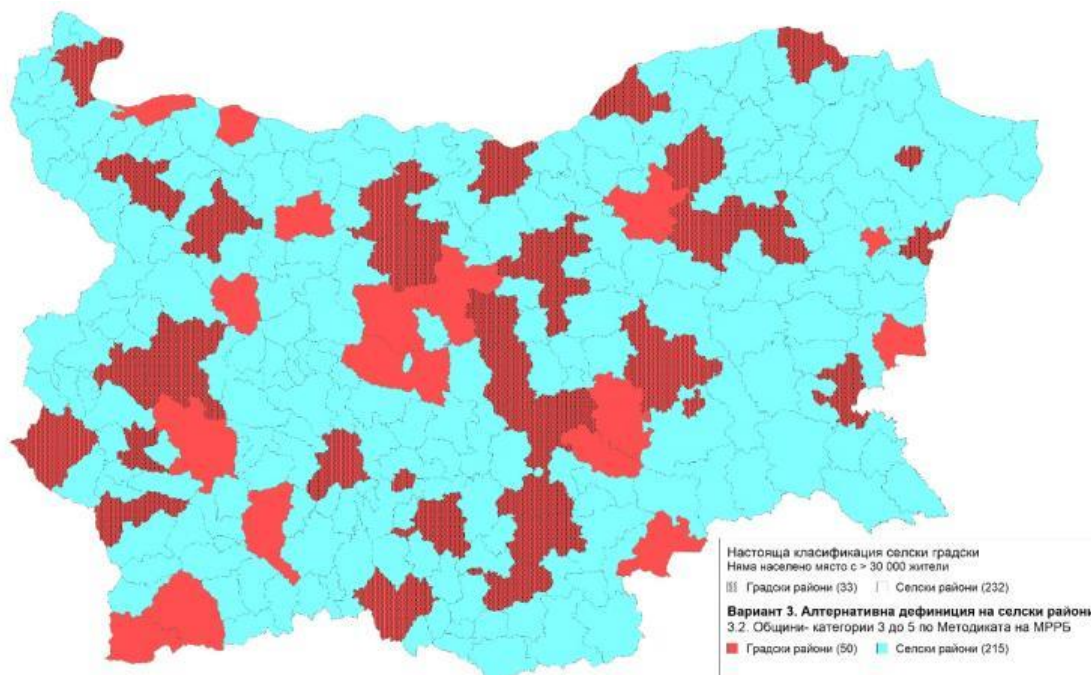

Таблица 5. Сравнителна таблица на показателите за категоризиране на общините в България и показателите на контекст и резултат на ОСП, отнасящи се до селските райони

Критерии	Показатели* за категоризиране на общините в България	Показатели на контекст и резултат на ОСП
1. Демографски	1. Население – брой.	С01. Население, брой
	2. Коефициент на зависимост на възрастното население - % (население на 65 и повече години на 100 лица от 15 до 64 год.).	С03. Възрастова структура на населението
2. Урбанизационен	3. Относителен дял на масивните жилища и жилищата със стоманобетонна носеща конструкция от общо построени жилища - %.	-
3. Инфраструктура <i>3.1. Транспортна и техническа</i>	4. Плътност на държавната пътна мрежа – км/кв. км.	-
	5. Равнище на железопътното обслужване – брой и вид предоставяни услуги при превоз на пътници и товари.	-
	6. Степен на газификация - Относителен дял на газифицираните от общия брой жилища - %.	-
3.2. Инфраструктура за Околна среда	7. Относителен дял на населението, живеещо в населени места с изградена обществена канализация, от общо население (%).	R34. Съвързване на селските райони – дял на населението в селските райони, ползващо подобрен достъп до услуги и инфраструктура, благодарение на подпомагане по ОСП
	8. Относителен дял на обслужваното население от селищни пречиствателни станции за отпадъчни води (%).	
	9. Относителен дял на обслужваното население от системи за организирано събиране на отпадъците (%).	
3.3. Комуникационна инфраструктура	10. Относителен дял на домакинствата с достъп до интернет (в т.ч. широколентов) - %.	R33. Цифровизиране на икономиката в селските райони
3.4. Социална инфраструктура	11. Лечебни заведения за болнична помощ, центрове за спешна медицинска помощ и техните филиали, и др. – брой.	-
	12. Детски градини и училища – брой.	-
4. Социално-икономически	13. Данъчни приходи на човек от населението - лв.	-
	14. Степен на наетост - % (брой наети/население на възраст между 15 и 64 г.).	С08. Равнище на заетост

	15. Равнище на безработица - %.	С07. Равнище на безработица
5. Територия, функции и отговорности	16. Територия – кв. км.	С04. Обща площ – кв.км
	17. Ниво на функции и отговорности (Наличие на окръжен или районен съд и деконцентрирани служби на МВР и МТСП, НАП и МЗХ).	-

* Показателите са разделени на основни (1,3,4,7,10-17) и допълващи (2,5,6,8,9).

2.6 Възможности за подобряване на координацията и синергия с оперативните програми

Основното предимство на предстоящия програмен период за подобрена координация и синергия между европейските фондове и свързаните с тях програми е включването на селските райони сред петте цели на политиката за сближаване. По този начин, **селските райони могат да бъдат подпомагани целево и от ЕФРР, ЕСФ и КФ** за постигане на интегрирано териториално развитие.

Тази нова възможност за предстоящия програмен период обуславя обмислянето на дефиницията за селски райони не от гледна точка на намаляващото финансиране на ЕЗФРСР, а за използване на възможностите за комбинация и синергия за ефективно въздействие в селските райони. Следователно, водещите линии за разграничаване на подпомагането за селските райони следва да е на база дейности/сектори и целеви групи/ бенефициенти, и в редки случаи на териториална база (но не само по линията селски/градски).

Настоящият програмен период предостави редица възможности за натрупване на опит в координацията и съвместното управление на финансирането за подхода „водено от общностите местно развитие“ и демаркацията между мерките в основната програма и другите оперативни програми (*Таблица 6*).

Пример за териториална демаркация между дейности в ПРСР и оперативна програма, която не е базирана на линията градски-селски е демаркацията с ОПОС за инвестиции във ВиК инфраструктура за събиране, отвеждане и пречистване на отпадъчните води в агломерации с под 2 000 е.ж. в селските райони.

Друг пример за демаркация, която не е базирана на линията градски-селски е между мярка 7 „Основни услуги и обновяване на селата в селските райони“ и ОПРР, където ОПРР може да финансира инфраструктурни инвестиции в шест общини селски райони и още 28 града, центрове на общини-селски райони.

Таблица 6. Демаркация между ПРСР и оперативните програми

Демаркация на база	Територия / селски-градски	Дейности/сектори	Целеви групи / бенефициенти
ОПНОИР		X	
ОПРР	X	X	
ОПРЧР		X	
ОПИК	X	X	X
ОПОС	X	X	
ОПДУ	X		
ОПМДР		X	

ПРСР – Програма за развитие на селските райони; ОПНОИР – Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“; ОПРР – ОП „Региони в растеж“; ОПРЧР – ОП „Развитие на човешките ресурси“; ОПИК – ОП „Иновации и конкурентоспособност“; ОПОС – ОП „Околна среда“; ОПДУ – ОП „Добро управление“; ОПМДР – ОП „Морско дело и рибарство“.

Раздел III. Социално-икономическо развитие на селските райони

3.1. Макроикономически показатели за 2008-2017г.

Брутен вътрешен продукт

Когато се поставя въпросът за икономическото развитие и за финансовата стабилност на общините, следва да се отчете макросредата, в която те оперират. Влиянието на макросредата е от съществено значение за осигуряването на условия за икономическа активност. Повишаването на добавената стойност от икономиката на общините е в резултат от растеж на потреблението и на доходите и има благоприятен ефект за икономическата и финансова стабилност. Стабилната и предвидима макроикономическа среда е ключов фактор за планирането и изпълнението на заложените цели на бизнеса и за разгръщане на икономическата дейност в национален и регионален аспект.

В исторически план през периода 2007-2008 г. икономическият растеж достига 6,7%⁶ средногодишно, отбелязвайки ускорение спрямо средногодишното нарастване от 5,8%, регистрирано в периода 2000-2006 г. Икономическият растеж на България е устойчив и висок в периода след въвеждането на паричния съвет до 2008 г. Но България не можа да остане незасегната предвид отворения характер на икономиката на страната и засилената търговия предимно със страни от ЕС, както и предвид на същественото чуждо участие в банковия сектор. В резултат на негативните последици на световната финансова криза е отчетен икономически спад от 3,6% през 2009 г. Постепенно икономиката започна да се възстановява поради предприетите действия на правителството за намаляване на разходите в администрацията, извършване на структурни реформи, увеличаване на разходите за инвестиции от страна на правителството с оглед на стимулиране на икономическата активност. След 2012 г., българската икономика отново изпитва негативното влияние на дълговата криза в Европа. Икономическият растеж в България се ускорява постепенно до достигане на икономически ръст от 3,7% на годишна база през 2017 г. Реалният растеж на българската икономика през 2018 г. е 3,1% като през 2017 г., той е бил 3,7%. Отчетеният спад се дължи на намалението на износа (дефицит по текущата сметка на ПБ), докато вътрешното търсене нараства, поради силното представяне на частното

⁶ Тук, както и навсякъде в документа, използваните източници (освен ако изрично не е отбелязано друго) са Евростат и НСИ.

потребление и нарастването на инвестиционната активност, подкрепено от нарастващите доходи на населението.

Брутният вътрешен продукт е един от най-важните показатели, по който се определя растежа на една икономика и представлява общото количество стоки и услуги, произведени в дадена страна за определен период от време.

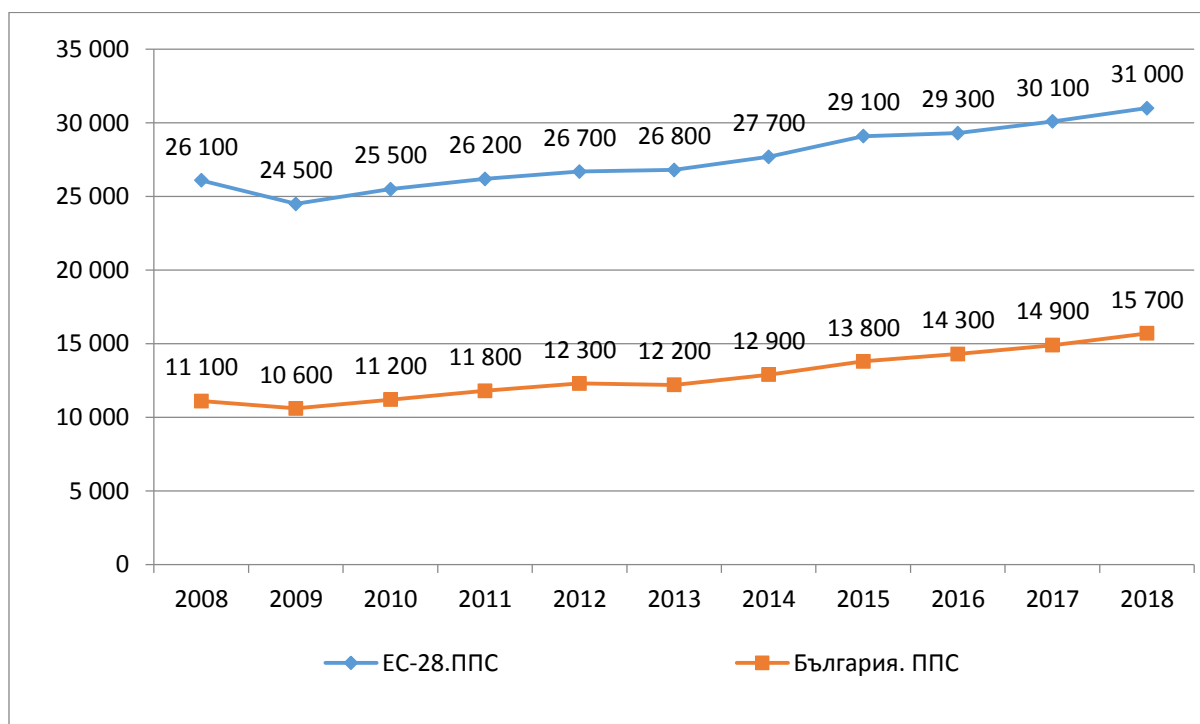
В България брутният вътрешен продукт на човек от населението расте плавно за периода 2008 - 2017 г. (Фигура 9). При сравняване на брутния вътрешен продукт на човек за България със страните от ЕС става ясно, че има осезаема разлика по този показател между България и ЕС-28., което обуславя и разликата в стандарта на живот и налага необходимостта от засилване на конвергенцията чрез развитие на икономика на цифровизацията и иновациите. Поддържането на устойчиви темпове на нарастване на икономическата активност в страната между 3,5-3,7% през последните три години спомогна за плавното повишаване на БВП на глава от населението и на покупателната способност. БВП на глава от населението достигна 49% от средния за ЕС- 28 през 2017 г., като се отбелязва нарастване от почти 10 процентни пункта спрямо 2007 г. Очакванията са растежът на БВП в България да остане висок и през 2019 г. в размер на 3,7%, което ще осигури продължаване на процеса на реална конвергенция на страната към средните нива на доходите в ЕС.

Разликите в доходите между страните-членки на ЕС се откроява с показателя БВП на човек от населението. По този показател и следващия за Паритета на покупателната способност, измерен на основата на БВП се установява и каква е степента на сближаване.

Българската икономика, изчислена според паритета на покупателната способност (ППС)⁷ по текущи цени, показва нарастване, което е резултат от ън стабилността на цените.

⁷ ППС има за цел да покаже колко парични единици струва определено количество стоки и услуги в различни страни, като така се премахват ценовите разлики между тях.

Фигура 9 Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро)

Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

Погледнато от друга гледна точка, БВП на България, изчислен по ППС, за 2018 г. достига стойност от 15 700 евро на човек от населението, което е приблизително 2 пъти по-малко от равнището на ЕС-28 от 31 000 евро. Паритетът на покупателната способност на населението на страната се е увеличил с около 20% в сравнение с 2008 г. (Паритетът на покупателната сила през 2013 г. е 11 100 евро). Темпът на нарастване на този показател за България и за страните е плавен, но с изразен възходящ тренд след 2014 г. благодарение на икономическата активност, постигнатата заетост и нарасналите доходи. При характеризирание на БВП на ч./н. и на Паритета на покупателната способност, следва да се отчете и ефектът на леко ускоряващата се инфлация, която за 2018 г. на годишна основа е 2,7%.

Постигнатият стабилен икономически растеж и ускоряващият се икономически ръст, измерен, чрез ръста на БВП в реално изражение, създават предпоставки за реализиране на повече и на по-рентабилни местни инвестиции, които могат да доведат до заетост в общините.

Стабилната и предвидима макроикономическа среда е едно от основните предимства на страната. Изследването *Global Competitiveness Report 2017-2018* на Световния икономически форум поставя България на 25-то място в света и на 11-то

място в ЕС по този показател. При това през последните десет години страната успява да подобри представянето си с повече от 20 позиции в глобален план и с 4 позиции в рамките на ЕС.

Брутната добавена стойност в икономиката нараства след 2012 година. Реалният ръст на БДС се ускорява до 3,4% през 2016 г. срещу 0,4% през 2013 г. Промислеността е основен фактор за реализирания икономически растеж в страната, особено в периода 2013-2016 г. Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения също реализира положителен ръст на БДС, който показател достига до 16,7% на годишна база през 2016 г. През 2017 г. се отчита продължаване на наблюдаваната тенденция при основните движещи сектори като промислеността и строителството са с най-голям принос за увеличаването на добавената стойност в икономиката.

Брутна добавена стойност

Брутната добавена стойност (БДС) е ключов измерител на доходите от икономически дейности групирани в сектори по действащата класификация на Евростат или на НСИ⁸ В анализа добавената стойност е индикатор в контекст и обхваща определени сектори. Показателят е разгледан съгласно методологията на ЕС за разграничение на районите на предимно градски, междинни и предимно селски. За 2017 г. БДС е 45183,1 милиони евро, и е нараснала с 30% спрямо 2008 г.

По данни на НСИ общата структура на икономиката на страната е 67% услуги, 28% е индустрия и едва 5% е селското стопанство. Индустрията съвсем малко променя приноса си към БВП. През 2018 г. растежът на Брутната добавена стойност в икономиката се забави до 3% при 4.2% през 2017 г. Услугите продължават да нарастват стабилно, отчита се забавяне на промислеността, обяснението е временно отслабване на икономическата активност на някои предприятия.

Общата структура на икономиката на страната за 2017 г. е представена от три групи селско стопанство, услуги и индустрия, чийто дял формира стойността на БДС. По данните на Евростат за 2017 г. селското стопанство заема относителен дял 4,7% в БДС,

⁸ Брутната добавена стойност (БДС) е мярка за приноса на отделен производител, икономическа дейност, институционален сектор на икономическата територия на страната в брутния вътрешен продукт (БВП). Тя представлява разлика между стойността на произведените през даден период стоки и услуги (продукция) и стойността на изразходваните за тяхното производство стоки и услуги (междинно потребление)

на индустрията е 24%, на услугите е 22,3% (включени са търговия на едро и дребно, транспорт, настаняване и хранителни услуги). Само за периода 2011-2014 г. приносът на селското стопанство към БДС е над 5%. Относителният дял на селското стопанство се определя от редица фактори като произведената продукция и реализираните приходи от нея. Когато разходите се повишават съответно приносът към БДС намалява. Селското стопанство е уязвимо от разнообразни фактори – природно- климатични (климатичните промени определено имат ефект – като повишаване на температурите, интензивността на валежите), пазарни (промени на цените, конкуренцията и търсенето на пазара). БДС показва стабилност на сектора и няма структурни промени, Индустрията е имала най-нисък дял към произведената БДС през 2000г. около 40% и се покачил до 24% през 2017г. Делът на услугите е ограничен и при него не се наблюдават промени в дела му към БВП. Стабилността на секторите по отношение на дяла им към БДС показва, че за периода няма структурни промени в икономиката.

Структурата на БДС показва, че около 40% се създава в предимно градски райони, 50% в междинни и само 9% в предимно селски.

По отношение на БДС в селското стопанство предимно градските райони имат незначителен дял, по-малко 1%, междинните райони заема висок дял 76% в БДС на селското стопанство, а предимно селските райони допринасят 22% за БДС на селското стопанство.

Предимно градските райони имат принос около 20% за БДС в сектор индустрия, по-голям е делът на междинните райони 70%, а най малък на селските общини 15%.

В сектор услуги 47 % от БВП се създава от предимно градските райони, междинните допринасят 13% и най – незначителен принос за БДС в услугите имат селските общини 6%.

Изводи

Няма структурни промени в икономиката за периода (2008-2017 г., няма съществени промени в сектор услуги (търговия, транспорт, хотелиерство и хранителни услуги).

БДС за периода 2008 -2017 г. показва, че развитието на икономиката е стабилизирано и не са настъпили размествания в основните икономически сектори.

Междинните райони имат съществена роля в създаването на БДС в селското стопанство и индустрията.

Предимно градските райони заемат по-висок дял на БДС в сектор услуги, следвано от индустрията.

Селските райони участват във формирането на БДС в сектор селско стопанство -22%, но за БДС за останалите два сектора индустрия и услуги имат малък принос.

Брутен вътрешен продукт на човек от населението – регионални различия

Анализът за Брутния вътрешен продукт на човек от населението е представен по райони за период 2008-2017 г. и той е определящ за качеството и стандарта на живот на регионално и местно ниво (Таблица 8).

Таблица 7 Индикатор С.09 Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро)

Индикатор С.09 към обща цел С.08		Индикатор I.23 Принос за растежа в селските райони:										
Наименование на индикатор		Развитие на БВП на глава от населението в предимно селски райони										
Наименование на индикатор		Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро)										
NUTS - Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. БВП на човек от населението	26130	24530	25500	26220	26680	26850	27720	29140	29310	30070	30960
NUTS 1	България. БВП на човек от населението	4880	4930	5050	5610	5750	5770	5940	6360	6820	7390	7980

Източник: Евростат

Наблюдава се разлика в равнището на брутен вътрешен продукт за различните географски райони в България. Така например реалният брутен вътрешен продукт на човек от населението за Югозападния район, където се намира столицата, е с повече от два пъти по-големи размери спрямо всеки един от останалите райони. Този показател е в диапазон от 8938 лв. за най-бедния район – Северозападния и до 22 913 лв. в Югозападния.

Таблица 8 БВП на човек от населението

Индикатор С.09 към обща цел С.08		Индикатор I.23 Принос за растежа в селските райони:									
Наименование на индикатор		Развитие на БВП на човек от населението в предимно селски райони									
Наименование на индикатор		Брутен вътрешен продукт на човек от населението (лева)									
NUTS - Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
NUTS 0	ЕС-28	51106	47977	49874	51282	52182	52514	54216	56993	57325	58812
NUTS 1	България	9544	9622	9924	10248	10956	11283	11577	12340	13206	14280
NUTS 2	Северозападен регион	6221	6074	6090	6343	6816	7064	7408	7607	8014	8938

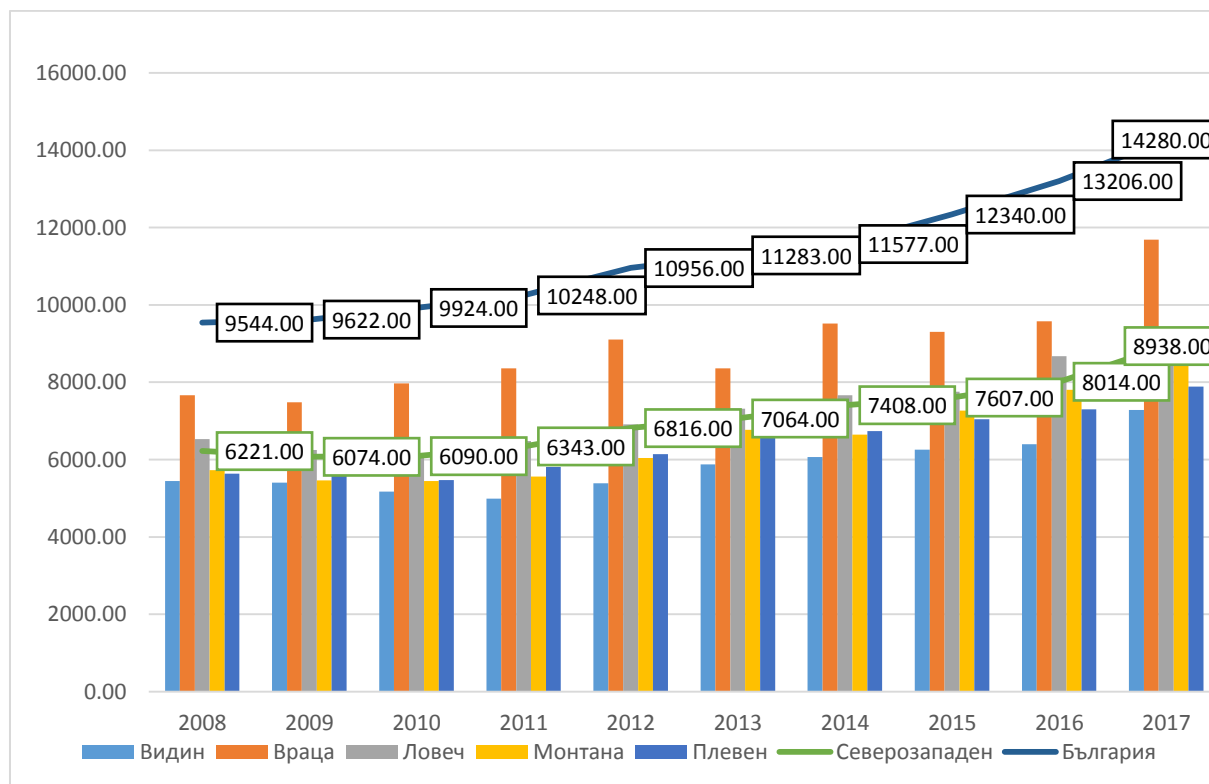
NUTS 3	Видин	5447	5405	5170	4990	5384	5876	6066	6258	6401	7283
NUTS 3	Враца	7665	7480	7974	8361	9105	8361	9520	9305	9579	11684
NUTS 3	Ловеч	6530	6251	6151	6484	6908	7317	7666	7759	8674	8804
NUTS 3	Монтана	5729	5463	5449	5559	6044	6769	6642	7270	7801	8659
NUTS 3	Плевен	5635	5606	5468	5808	6142	6639	6734	7039	7300	7884
NUTS 2	Северен централен регион	6574	6508	6527	6838	7548	7957	8403	8627	9111	9818
NUTS 3	Велико Търново	6020	6203	6619	6539	7162	7758	7832	8288	8611	9254
NUTS 3	Габрово	7655	7852	7795	8191	9024	8985	9833	10358	11152	12363
NUTS 3	Разград	5729	5406	5951	6307	7452	7846	8182	7778	8379	8985
NUTS 3	Русе	7748	7545	6937	7602	8441	8903	9694	9913	10523	11152
NUTS 3	Силистра	5260	4922	4831	5145	5205	5582	5852	5933	6080	6687
NUTS 2	Северноизточен регион	8255	7926	8030	8294	9077	9327	9795	10193	10629	11398
NUTS 3	Варна	10777	10390	10041	10270	11163	11235	12113	12589	12879	13809
NUTS 3	Добрич	6127	5866	6795	6730	7283	7747	7827	8003	8332	8925
NUTS 3	Търговище	5696	5517	5849	6179	6929	7310	7138	7822	8867	9148
NUTS 3	Шумен	6237	5786	5909	6141	6864	7243	7397	7577	8060	8829
NUTS 2	Югоизточен регион	7860	8001	8017	8374	9140	9519	9842	10257	11623	12538
NUTS 3	Бургас	9047	8792	8788	9277	9367	9806	8714	10311	11372	12240
NUTS 3	Сливен	5031	5028	5047	5167	5801	5654	5961	5921	6392	7046
NUTS 3	Стара Загора	9145	9727	9629	10067	11700	12375	14366	13555	16248	17550
NUTS 3	Ямбол	5261	5641	5947	6041	6935	7130	7773	8159	8445	8881
NUTS 2	Югозападен регион	15911	16248	17013	17171	17887	18267	18566	19985	21293	22913
NUTS 3	Благоевград	6497	6501	6479	6682	7392	7605	7589	7890	8290	8792
NUTS 3	Кюстендил	5796	5454	5986	5579	5914	6195	6683	7274	7440	7989
NUTS 3	Перник	7894	5851	6327	6078	5784	5745	5936	6021	6895	7735
NUTS 3	София	8775	10143	9069	11338	12135	10978	11563	12984	13203	15527
NUTS 3	София (столица)	21963	22458	23774	23256	24017	24680	24890	26692	28465	30295
NUTS 2	Южен централен регион	6643	6739	6981	7099	7761	7940	7899	8723	9230	10009
NUTS 3	Кърджали	5675	5528	5481	5129	6139	6151	6067	6473	6854	7485
NUTS 3	Пазарджик	6307	5790	6715	6661	7429	7242	6864	7930	7493	8123
NUTS 3	Пловдив	7142	7814	8021	8318	8920	9394	9295	10173	11222	12112
NUTS 3	Смолян	7311	6785	6937	6659	7231	7142	7583	8557	8636	9742
NUTS 3	Хасково	5928	5588	5357	5643	6165	6136	6412	7001	7276	7807

Източник: НСИ

Северозападен район

Северозападният район се отличава от останалите с най-нисък БВП на глава от населението - 8938 лв. за 2017, което е с 43.7% повече от нивото за 2008 г. (6221 лв. на човек от населението).

Фигура 10 БВП на човек от населението Северозападен район

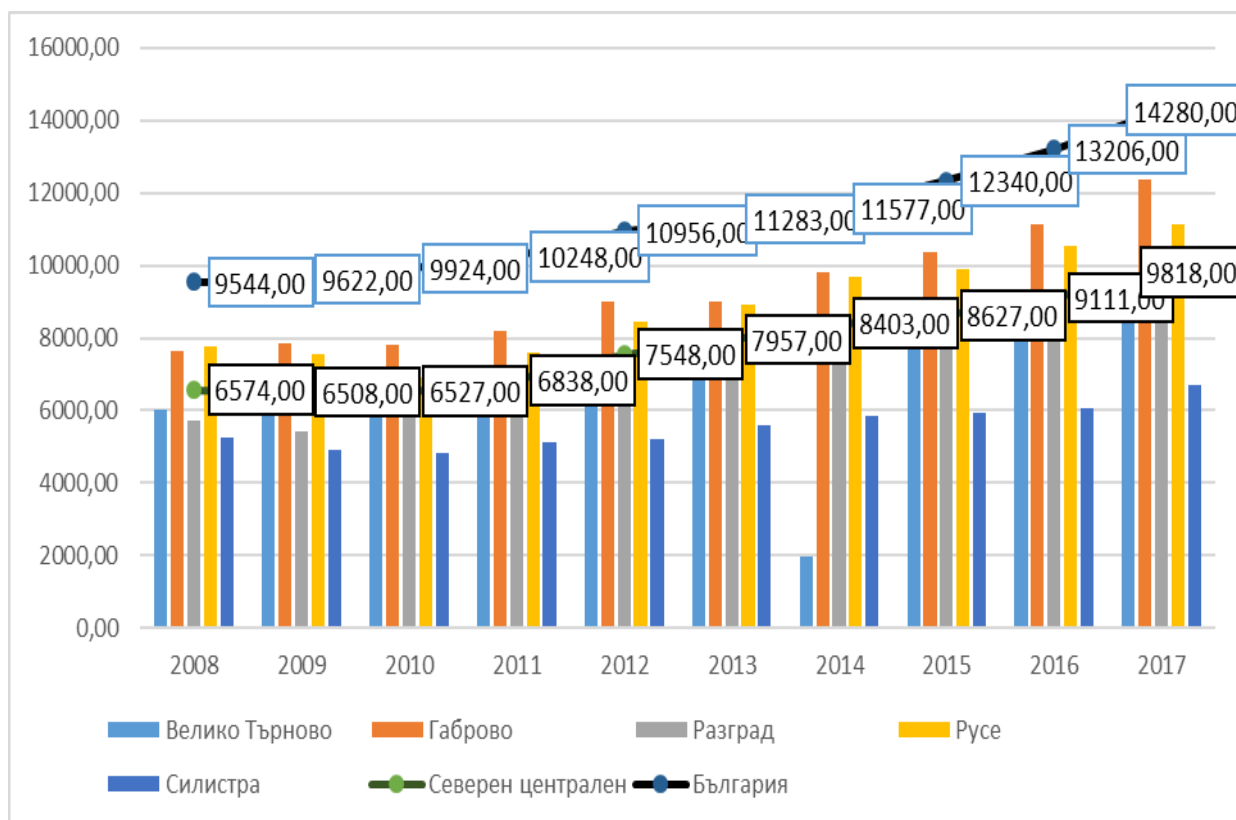

Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

Стойността на показателя за 2017 г. е най-висока в област Враца (11684 лв. на човек от населението) като нараства почти два пъти сравнено с 2008 г. Следва област Монтана, където показателят достига до 8659 лв. през 2017 г., което е с 2930 лв. повече (с 51% повече) спрямо 2008 г. (5729 лв.). Причините за растежа на БВП на човек от населението и за подобряване на покупателната способност са инвестициите (местни и чужди) в новосъздадени промишлени предприятия. В област Ловеч БВП на човек от населението нараства плавно, но въпреки това, показателят е малко над половината от нивото за страната.

Северен централен район

Фигура 11 БВП на човек от населението Северен централен район

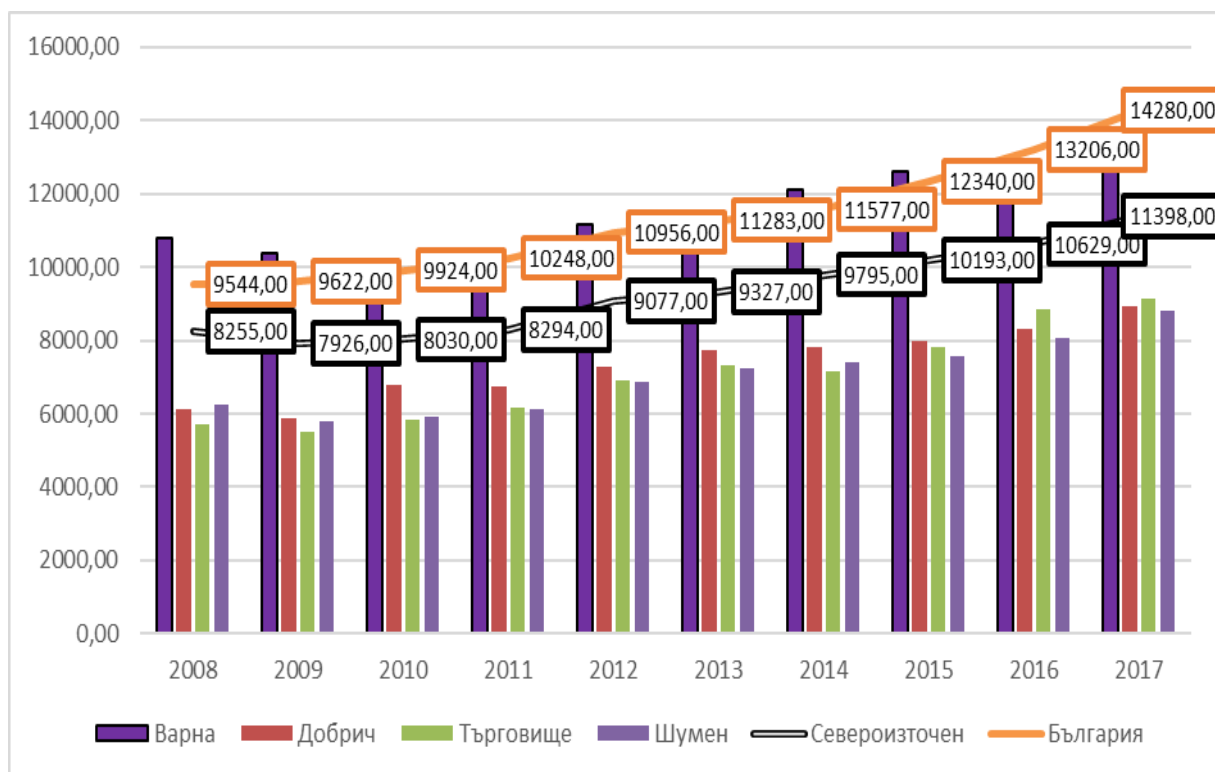
Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

В периода 2008-2017 г. в Северен централен район се очертават две области с добро качество на живот, това са Габрово (12 363 лв.) и Русе (11 152 лв.), следвани от Велико Търново (9 254 лв.) и Разград (8 985 лв.). Област Силистра изостава значително спрямо останалите, но след спада, от 2011 се забелязва нарастване на разглеждания показател.

Брутният вътрешен продукт в областта регистрира най-ниската си стойност през 2011 г., а най-високата си през 2017 г.

Североизточен район

Фигура 12 БВП на човек от населението Североизточен район

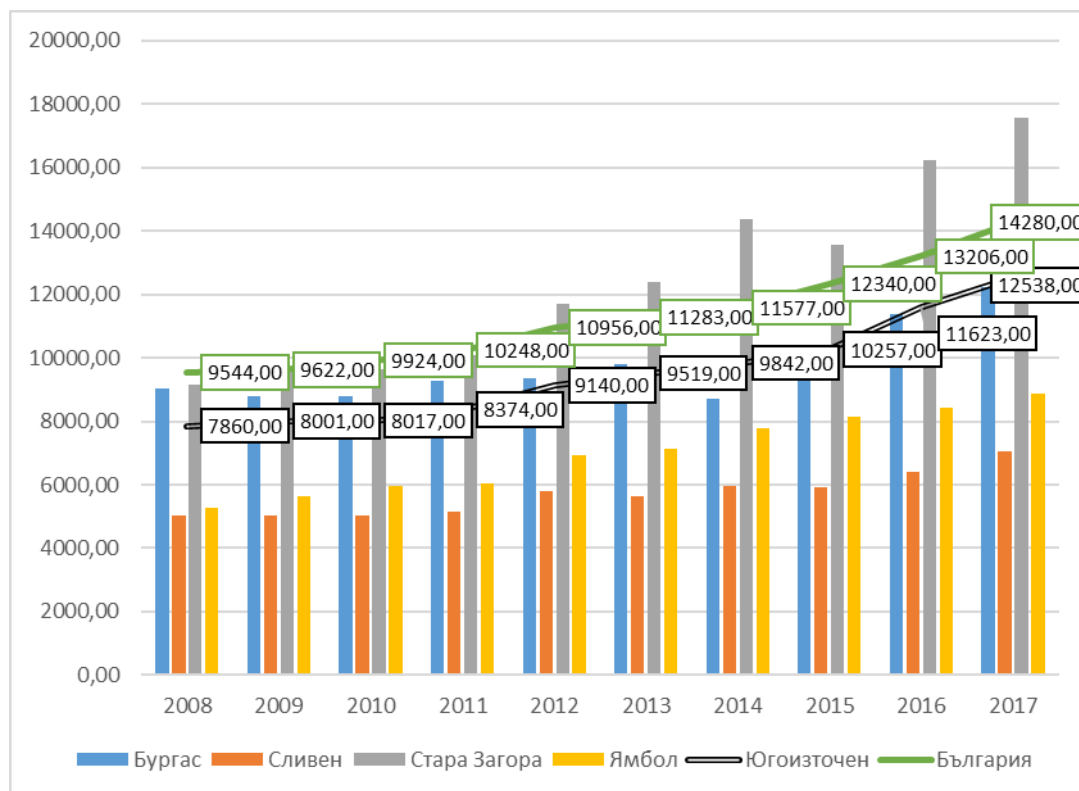

Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

Този район се откроява с най- висока стойност на показателя в Северна България (Фигура 12). В този район област Варна (13809 лв.) изпреварва останалите области, като стойността на показателя е над средния за района. За останалите БВП на човек от населението е както следва: Търговище (9 148 лв.), Добрич (8925 лв.) и Шумен (8 829 лв.) за 2017 г. Област Варна разполага със значителен икономически потенциал за развитие на бизнеса и за привличане на чуждестранни инвестиции. За областта е характерно добре изградената транспортна инфраструктура, развит е секторът на туризма, на услугите, търговията и индустрията и затова се доближават данните до средното ниво за страната. За Добрич доходите се формират главно от селското стопанство, услугите и туризма.

Югоизточен район

Фигура 13 БВП на човек от населението в Югоизточен район

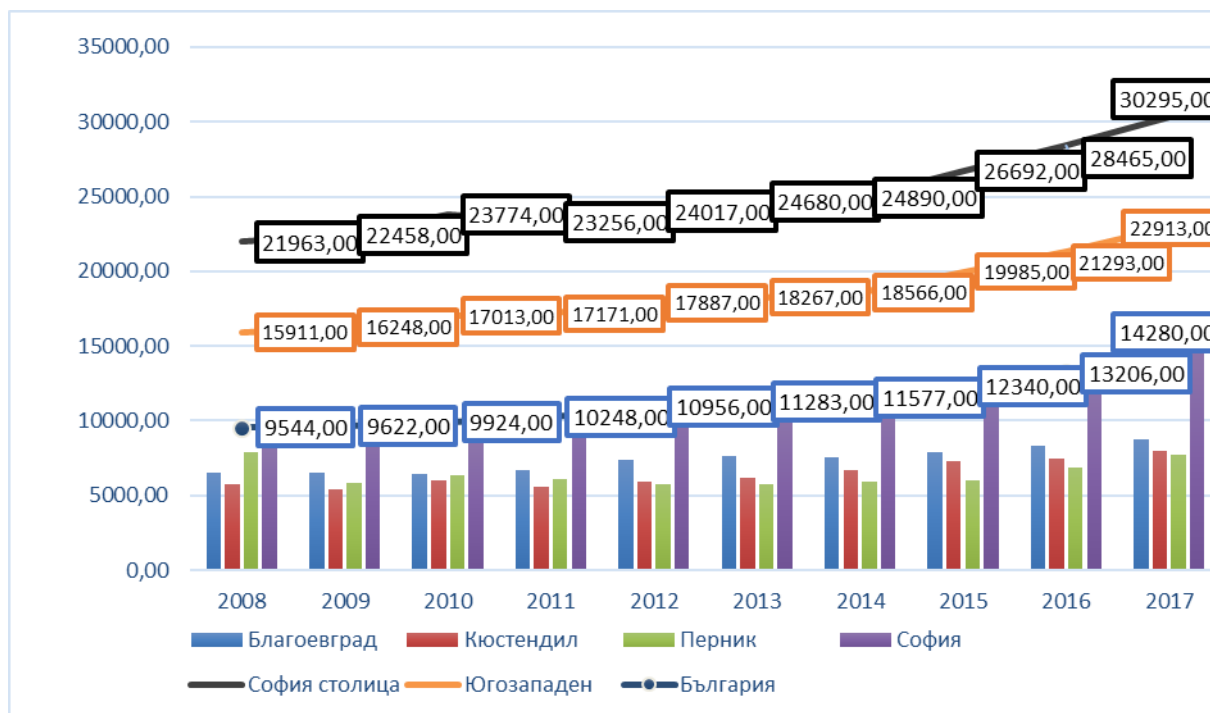

Източник: собствени изчисления на база данни от НСИ

Районът достига стойност на показателя в размер на 12538 лв. за 2017 г., което е 4678 лв. или 60% повече в сравнение с 2008 г. Водещи в района са Стара Загора (17550 лв.) и Бургас (12240 лв.), което се дължи на инвестициите в предприятия за високотехнологични продукти и услуги в областта на информационните технологии, електронните компоненти, машиностроенето, медицинската и оптична техника и други, които осигуриха заетост и доходи на населението. В област Бургас общините са с развит туризъм, услуги, химическа промишленост и др. От региона с по-ниски стойности на показателя са Сливен (7046 лв) и Ямбол (8881 лв.).

Югозападен район

Фигура 14 БВП на човек от населението в Югозападен район

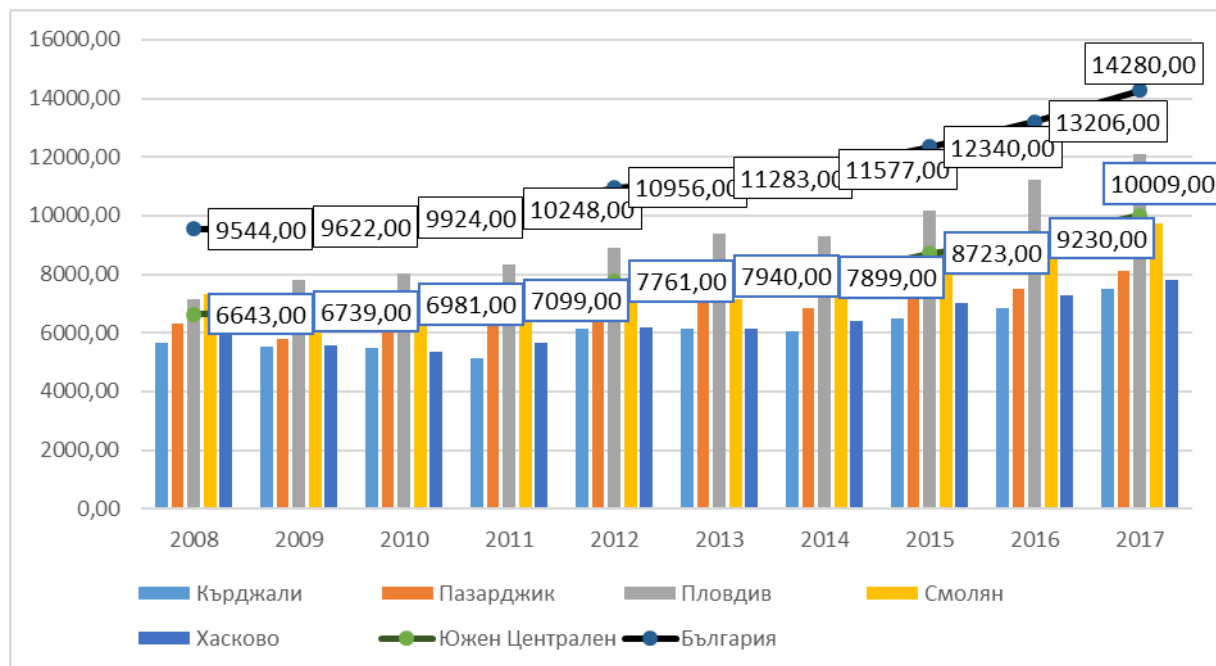

Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

Растежът на този показател за района се определя изцяло от икономическия профил и инвестиционната активност на столицата. София-град е водещ по ръст на този показател, който е 30295 лв. за 2017 г. (Фигура 14). Показателят бележи незначително нарастване за Благоевград и Кюстендил, а за област Перник почти запазва равнището си от 2008 г. Област Перник поради реструктуриране на добивната и преработващата промишленост и слабо развитие на други икономически сектори, доходите на населението не са се покачили съществено за периода.

Южен Централен Район

Фигура 15 БВП на човек от населението в Югозападен район

Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

По показателя БВП на човек от населението ЮЦР се нарежда на четвърто място от районите на ниво 2, като изпреварва само Северозападен и Северен централен район. БВП на човек от населението през 2017 г. е 10009 лв. за 2017 г. което с 3366 лв. или с около 51% повече от 2008 г. Най - висока стойност от 12112 лв. на човек от населението през 2017 г. е отчетена в област Пловдив. Стойността на показателя е ниска за област Хасково (7311 лв.), следвана от Кърджали (7485 лв.). Данните са представени на Фигура 15.

Изводи

Българската икономика отчита устойчив и сравнително висок ръст на икономически растеж през годините след 2012 г., което влияе благоприятно на осигуряването на по-предвидима и планирана икономическа среда за бизнеса и инвестициите.

Основни движещи фактори за икономическия растеж са инвестиционното потребление и индивидуалното потребление, които и в бъдеще ще осигуряват по-

големи приходи в бюджета. Индивидуалното потребление е движено от нарастващите доходи в икономиката, нарастващата заетост и намаляващата безработица, която достига до едни от най-ниските си нива през 2018 г.

България е все още догонваща по отношение на средните показатели на ниво ЕС-28.

Тенденция към нарастване на макроикономическите показатели след 2014 г. се отбелязва за всички райони и области на страната.

По отношение на БВП на човек от населението се установява, че са налице вътрешнорегионални и междурегионални диспропорции в икономическото развитие и качеството на живот, които продължават да се задълбочават. Очертават се ясни дисбаланси вътре в районите.

Във всеки район се обособява област, която надвишава стойността на показателя за района, т.е. във всеки район са формирани области – двигатели на икономиката и растежа. Поради различната степен на развитие на районите и областите, приносът на областите към съвкупния БВП на страната е различен. От различията в БВП на човек от населението в териториален аспект се оформят водещи в икономическо и индустриално отношение области.

3.2. Демография в селските райони

Териториално разпределение на населението

Административно-териториалното устройство на България се състои от шест статистически района (ниво NUTS 2), 28 административни области (ниво NUTS 3) и 264 общини (LAU 1).

Общо територията на страната е 110371 кв. км. Най-голяма площ заемат междинните общини 76.7 (84654 кв. км.) от цялата територия, селските райони 22.1% (24387.9 кв. км) и градска община – София с 1.2% (1329.1 кв. км). Показателят гъстота на населението, който в края на 2018 г. е 63.9 д/км², а през 2008 г. е 68.4 д/км². В районите по методологията на ЕС междинни райони 56.3 души/км², селски райони – 37.1% градски – София е 999 на души/км². Гъстотата на населението в селските райони е средно 27.1 души/км² и е приблизително три пъти по-ниска от средната за страната (63,9 души/км²).

Таблица 9 Основни данни за селските райони на България, 2018 г.

Административно ниво		Площ	Адм. Ед.	Население през 2008 г.		Население през 2017 г.		Промяна
		кв.км	брой	брой	гъстота	брой	гъстота	%
Национално ниво	NUTS 0	110371.8	1	7606551	68.9	7045300	63.8	-7.4
Областно ниво	NUTS 3	110371.8	28	7606551	68.9	7045300	63.8	-7.4
Предимно градски райони	NUTS 3	1329.4	1	1247059	938.1	1325429	997.0	6.3
Междинни райони	NUTS 3	84654.5	20	5317579	62.8	4810970	56.8	-9.5
Предимно селски райони	NUTS 3	24387.9	7	1041913	42.7	913635	37.5	-12.3
Селски райони по национална класификация, с население под 30 000 жители в най-голямото населено място в общината								
Общинско ниво	LAU 1	89321.6	231 (232)	3064918	34.3	2696887	30.2	-12.0
Междинни райони	LAU 1	68662.7	168 (169)	2374733	34.6	2095105	30.5	-11.8
Предимно селски райони	LAU 1	20438.9	63	690185	33.8	606516	29.7	-12.1
Селски райони, с население под 20 000 жители в най-голямото населено място в общината								
Общинско ниво	LAU 1	83063.5	225	2749495	33.1	2426285	29.2	-11.8
Междинни райони	LAU 1	63740.2	163	2097713	32.9	1855183	29.1	-11.6
Предимно селски райони	LAU 1	19323.3	62	651782	33.7	571102	29.6	-12.4

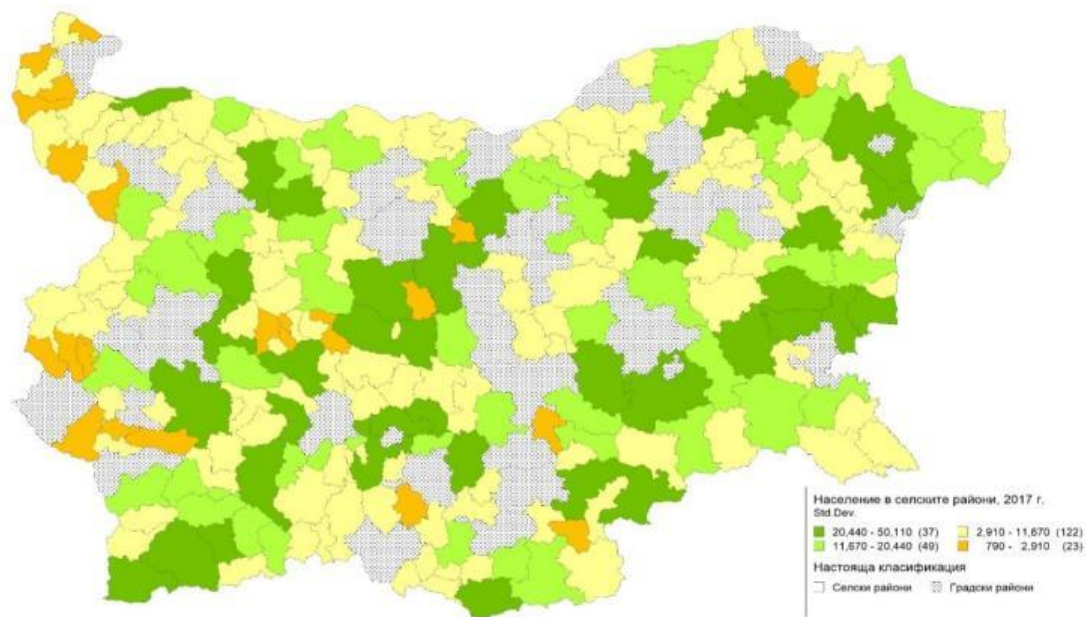
Източник: собствени изчисления по данни от Евростат и НСИ, 2019г

По методологията на ЕС за типология на районите населението е разпределено както следва селски райони - 12.9 % или 905297, междинни райони 68.1 % или 4766622, а в градските са 19.0 % или 1328120.

Следвайки приетото определение за селски райони (общини с населено място до 30 000 души) и според Европейската типология на общините, повече от населението на селските райони (78.0% или 2131769) живее в междинните райони и (22.0% или 600117) е концентрирано в типично селските⁹.

Данните показват ясно изразена тенденция на намаляване на гъстотата на населението и в Северен централен, Североизточен и Южен централен. Най-гъсто населен е Югозападният район, което е резултат от по-добрите възможности за живот и работа, които предлага столицата. Засилване на различията в гъстотата на населението за страната показват концентрация на населението в големите градове и общинските центрове за сметка на малките населени места. За общините в селските райони гъстотата на населението намалява пропорционално на спада на броя на населението.

Фигура 16 Население в селските райони според типологията на ЕС (2017 г.)

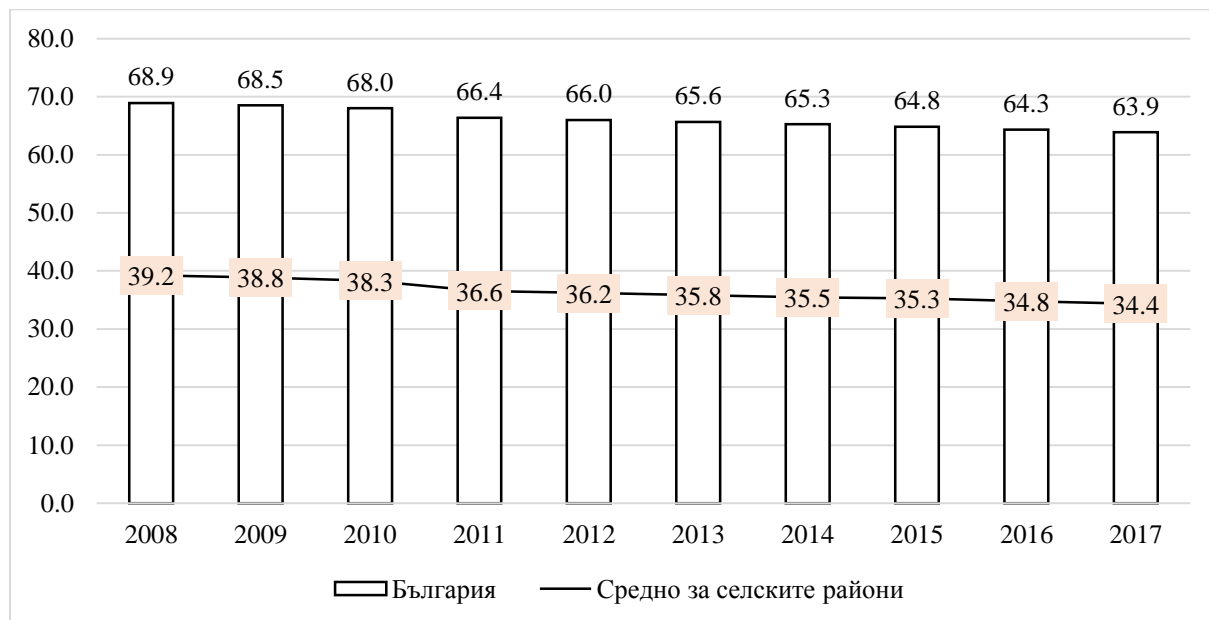
Източник: НСИ

През разглеждания период 2008-2017г. гъстотата на населението в България постоянно намалява. Най-голям спад на гъстотата на населението се наблюдава през 2011г. През 2008г. гъстотата на населението на 1 кв. км. възлиза на 68,9 лица, а средно за селските райони е 39,2 лица на 1 кв. км., което е 57% от гъстотата на населението на националното ниво. През 2017г. гъстотата на населението възлиза на 63,9 лица на 1 кв.

⁹ Виж Приложение 1 за данните на Евростат ползвани за анализа на предимно селските, междинните и предимно градските райони на България според типологията на ЕС от 2010 година.

км., а средно за селските райони е 34,4 лица на 1 кв. км., което е 54% от гъстотата на населението на националното ниво.

Фигура 17 Гъстота на населението на 1 кв. км. в селските райони и в България

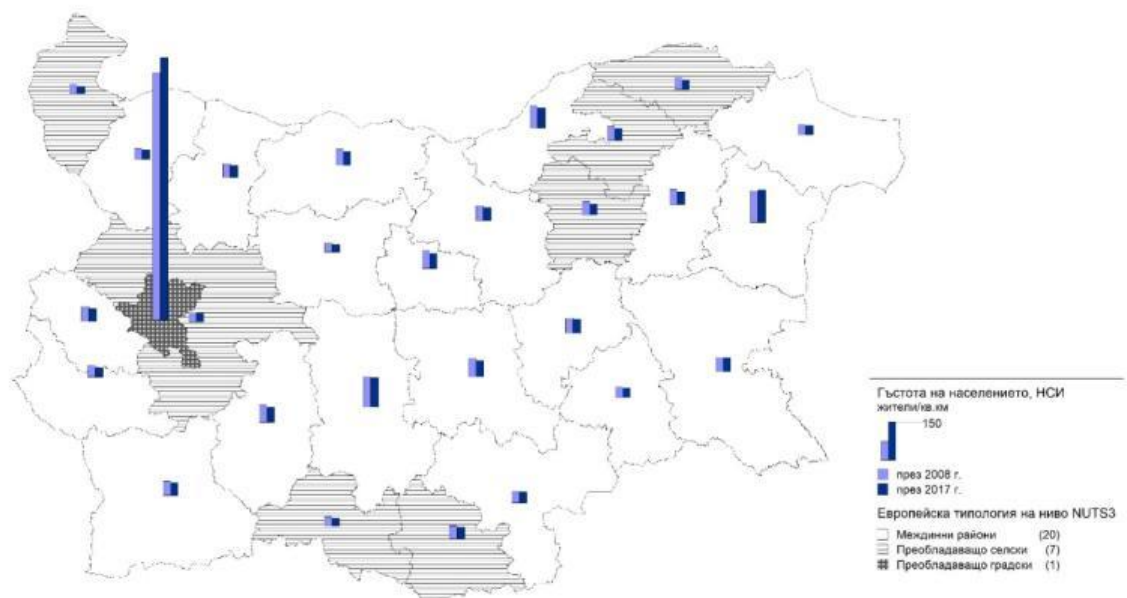
Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

През 2008г. гъстотата на населението в общините до 30000 души, които са над националното ниво (68,9 лица на 1 кв. км.) са: Стамболийски (344,1 лица на 1 кв. км.), Белослав (188,8), Сопот (184,5), Пещера (160,2), Кричим (158,5), Перушица (106,9), Раковски (101,8), Гоце Делчев (95,0), Лом (93,7), Марица (92,0), Петрич (85,5), Садово (82,6), Козлодуй (79,2), Септември (78,6), Лясковец (78,0), Девня (76,7), Неделино (75,9), Айтос (75,5), Мадан (72,7), Златоград (72,2), Костинброд (68,9). Тези общини са едва 9% от общините до 30000 души. 91% са общините до 30000 души, които по индикатора „Гъстота на населението“ са под националното ниво (68,9 лица на 1 кв. км.). Под 10 души на кв. км. са следните общини до 30000 души: Батак (9,5), Макреш (8,8), Трън (8,8), Ивайловград (8,5), Невестино (7,6), Маджарово (7,5), Чупрене (7,1), Болярово (6,7), Малко Търново (5,5), Трекляно (4,1).

През 2017г. гъстотата на населението в общините до 30000 души, които са над националното ниво (63,9 лица на 1 кв. км.) са: Стамболийски (323,9 лица на 1 кв. км.), Белослав (175,6), Сопот (164,1), Пещера (132,2), Кричим (146,5), Перушица (98,5), Раковски (96,7), Гоце Делчев (89,8), Лом (76,6), Марица (90,9), Петрич (76,3), Садово (76,1), Козлодуй (67,9), Септември (68,3), Лясковец (68,7), Девня (71,8), Айтос (69,7), Костинброд (66,1), Поморие (66,9), Долна баня (65,9), Несебър (65,4). Тези общини са

едва 9% от общините до 30000 души. 91% са общините до 30000 души, които по индикатора „Гъстота на населението“ са под националното ниво (63,9 лица на 1 кв. км.). Под 10 души на кв. км. са следните общини до 30000 души: Грамада (9,9 лица на 1 кв. км.), Опан (9,9), Земен (9,8), Крушари (9,7), Лъки (9,2), Батак (8,1), Георги Дамяново (7,7), Ивайловград (7,2), Рила (7,2), Трън (7,0), Маджарово (6,9), Бойница (6,0), Макреш (5,7), Чупрене (5,5), Болярово (5,4), Малко Търново (4,7), Невестино (4,7), Трекляно (3,0).

Фигура 18. Гъстота на населението по области за 2008 г. и 2017 г. по вид на районите, съгласно Европейската типология „градски-селски“

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ за 2017 г.

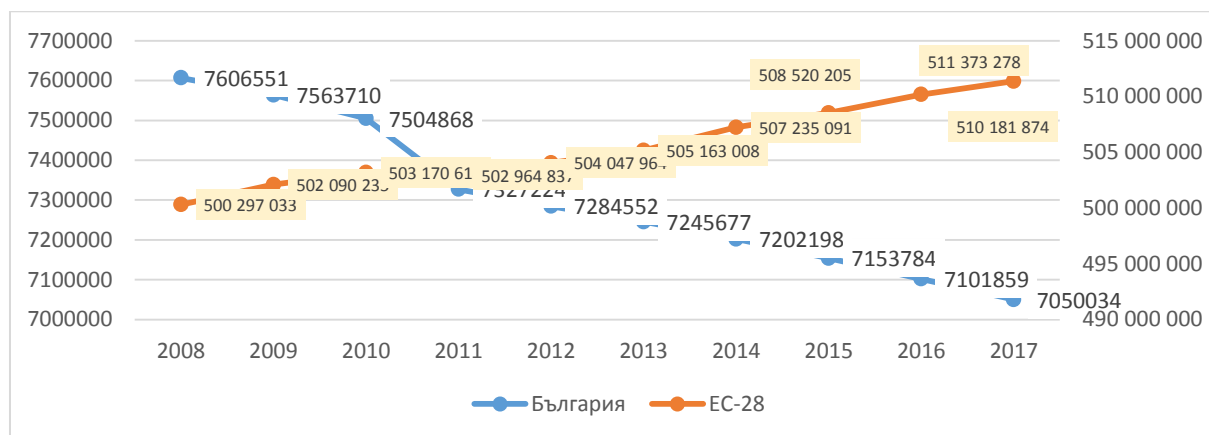
По отношение на гъстотата на населението се извеждат тенденции на обезлюдяване в общините до 30 000 души с до 10 души/км². Наблюдава се намаление на гъстотата на населението, което е резултат от демографски процеси като механично и естествено движение на населението, както и от процеса на урбанизация.

Демографската ситуация в страната се определя от икономически, политически, биологически и социални фактори, които определят бъдещия потенциал на икономиката и качеството на човешките ресурси. Демографските процеси очертават много предизвикателства пред бъдещето развитие на районите, в които през последните години има изразена динамика за намаляване на броя а населението и на

лицата на възраст между 7-29 г. Рискът от демографска криза става все по-реален ако продължи населението на страната да намалява, това се потвърждава от интензивността на промяна на демографските показатели и от намаляване на броя на населението в България за разглеждан период.(2008-2018).

Населението на България е 7 000 039 души (2018г), което е 1.4% от населението на Европейския съюз, намалява с .49 995 души спрямо 2017г. Загубата от населението е 556 517 или 7.89 % за периода 2008 – 2017 г. Ясно е очертана негативна тенденция, което е в контраст с положителния ръст на населението общо за 28- те страни - членки на ЕС, която е следствие на естествения и механичния прираст на населението. Сравнението показва, че за периода 2008-2017 г. населението расте всяка година в рамките на ЕС, като общото нарастване е с 11 076 245 души, което означава среден годишен прираст 0,24 %. Единствено през 2011 г. се наблюдава отрицателен прираст на населението – 0,04 %. През останалите години, прирастът на населението в ЕС-28 е положителен. За периода 2008-2017 г., населението на ЕС - 28 нараства с 2 %.

Фигура 19 Изменение на населението на България и ЕС 28 за периода 2008-2017г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на Евростат и НСИ

Негативната тенденцията на намаляване на числеността на населението е резултат от демографската трансформация започнала от 90-те години на XX век, на емиграционни потоци и на последващите икономически кризи.

Таблица 10 Разпределение на населението в селските райони по типология на ЕС

	Селски райони - общо	Междинни райони	Предимно селски райони
Общини – брой	232	169	63

Население – общ брой	2 696 887	2 090 371	606 516
Минимален брой население в община	798	798	996
Максимален брой население в община	50 110	50 110	35 414
Среден брой население в община (mean)	11 675	12 443	9 627

Източник: собствени изчисления по данни от Евростат и НСИ, 2019г

Промените на демографските параметри са предизвикателства, пред които е изправена България в настоящето и бъдещите десетилетия. Проблемът за страната не е само в числеността, а в процесите на промени на възрастовата структура и преразпределение на населението на територията на страната.

Таблица 11 Разпределение на населението по общини в селските райони 2018 г.

Население	Брой общини	Отн. дял от общините	Брой население	Относителен дял от населението на страната
До 5000	53	20.0	168 639	2.4
5 000-10 000	79	29.9	583055	8.3
10 000-20000	63	23.7	904787	12.9
20 000 -30000	27	10.9	646454	9.2
30 000-100 000	34	12.8	1805703	25.7
Над 100 000	8	3.0	1563281	22.6
София–столица	1		1328120	18.9

Източник: НСИ

Половината от населението на страната (49.0%) живее в Югозападния и Южния централен район, а най-малък по брой на населението в Северозападния район - 756 хил. души, или 10.7% от населението на страната. Разпределението на населението на територията на страната е неравномерно, което се отразява и на трудовите ресурси и ограничава пазара на труда. Концентрацията на населението е най-голямо в столицата и в градовете с над 100 000 души, което възлиза на 2891401 (41.3%¹⁰). Големи са

¹⁰ Общини с над 100000 са Бургас, Варна, Пазарджик, Плевен, Пловдив, Русе, Сливен, Стара Загора

различията в броя на населението в общини в селските райони. Най-малобройно е населението в общини до 5000 жители (53 общини с численост на населението 168639 или 2.4% от общото население на страната). От тях най-малко населени са община Трекляно (758), община Бойница (936). Броят на общините до 10 000 жители са 79 общини с численост на населението 583055 или 8.3%, а до 20000 жители (63 града с численост на населението 904787,00 или 12.9%). Броят на общините в селските райони с население до 30000 е 27, с численост 646454 или 9.2 %. Броят на общините с население до 30000 са 222, до 20000 са 195 (списъка на населението на общините в Приложение).

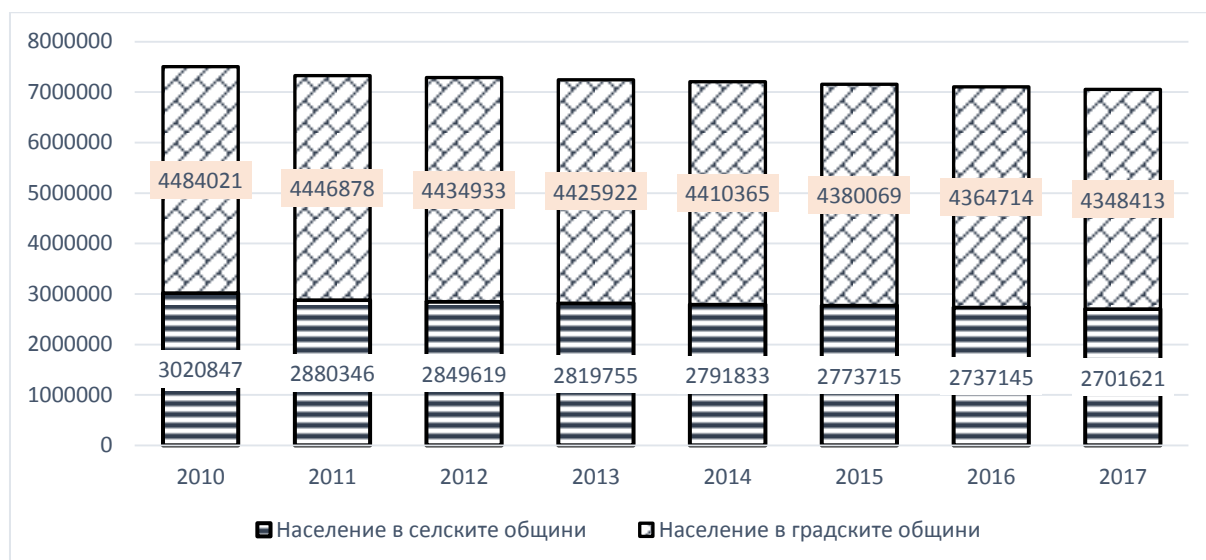
От шестте района в страната най-голямо намаление на населението е регистрирано за Северозападен район. Областите с най-голям спада на населението за 2018 г. са Смолян, Видин, Монтана, Враца, Ловеч, Плевен, Ямбол, а области в които населението расте са Варна, Пловдив, Стара Загора. Тази концентрация на населението се дължи на това, че в тези градове са развити индустриалните производства, услугите, има по-добри условия за качеството на живот.

В страната населените места са 5256, от които 257 градове и 4999 села. Според данни на НСИ в градовете живеят 5 159 129 души, или 73.7%, а в селата - 1 840 910 души, или 26.3% от населението на страната. Тревожен е фактът че, в 164 населени места няма нито един жител, а с 1 жител са 72 села. В доклада за Социално-икономическото развитие на районите също е посочено, че в селските райони са оформени няколко силно обезлюдени ареала и това са Северозападен ареал, Западна граница, Централна Стара планина и Предбалкан, Сакар-Странджанска област, Краището и др. Населението в селата в селските райони сериозно намалява и през следващите години е възможно те да бъдат обезлюдени. Вътрешната и външната миграция, ниската раждаемост, икономическата диспропорция в развитието на районите са фактори, които водят до промяна в числеността и структурата на населението на населените места на територията на страната. Обезлюдяването е предимно в селата, които са локализирани в селските райони. За последните години нараства концентрацията на населението в градовете за сметка на обезлюдяването в малките населени места, поради урбанизацията, темповете на застаряване на населението, на търсенето от страна на хората на работа и професионално развитие и по-добро качество на живот. Във всички общини от селските райони, населените места са групирани около общинския център (обикновено това е малък град или по-голямо

село). В общинския център са разположени институциите, осигуряващи основни услуги за населението – образователни, здравни, административни, културни и информационни центрове, банкови офиси и търговски центрове. Инвестициите са предимно в общинския център (най-големия по население град) и достъпът и качеството на услугите е по-добър отколкото в населените места извън общинския център, в които техническата инфраструктурата е в лошо състояние, здравното и социално обслужване е с лошо качество. В селата населението намалява и поддържането на социални и публични услуги е икономически неефективно и се закриват, което влошава качеството на живот в тях и провокира допълнително миграцията на населението.

Според националната дефиниция¹¹, за селски райони, 232 селските общини са определени като селски. Те съставляват 87.5% от общия брой общини в страната и са 80.9% от територията. Населението в селските общини наброява 2 696 887 и намалява с 319 226 души¹² за периода (2010-2017). В началото на периода през 2010 г. населението в селските общини е 40%, а в градските е около 60% в България. Значителен спад на населението в селските общини е отчетен за 2011 г. спрямо 2010 (-5%). През останалия период от 2011 до 2017 г., населението плавно намалява с около 1% годишно. За периода 2010-2017 г., населението в селските общини намалява с 11 %, а в градските – 3 %.

Фигура 20 Динамика на населението в селските общини и градските общини

¹¹ Селски район е община, в която няма населено място с население над 30 000 души.

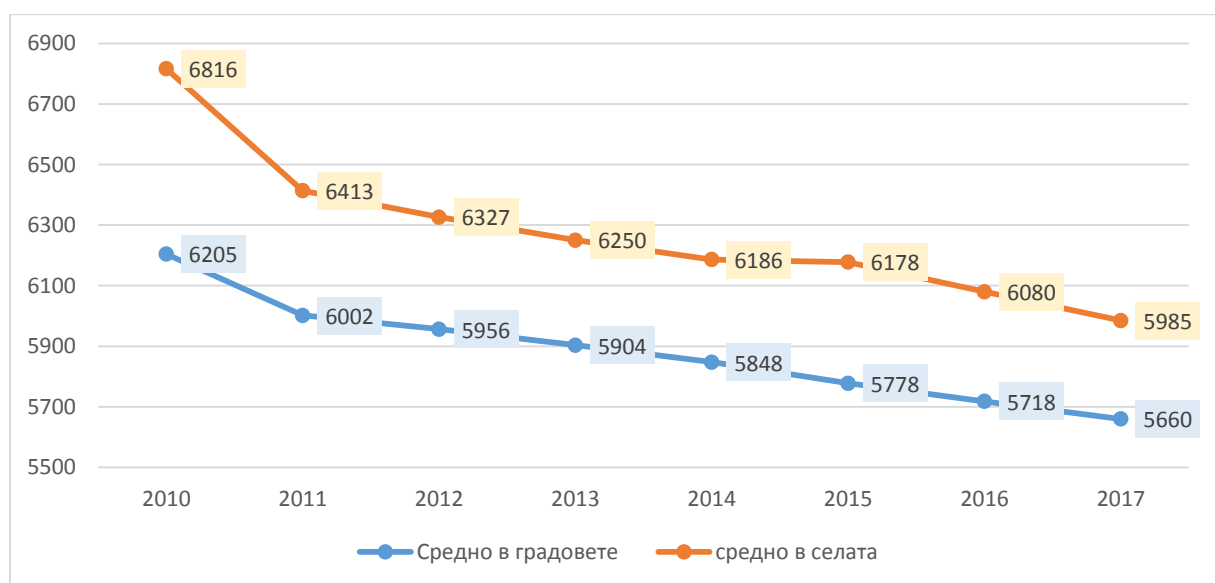
¹² От 2015 г. Сърница е обявена за самостоятелна извън Велинград и селските общини са 232.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Динамиката на населението в градовете и селата на селските райони показва, че в началото на периода през 2010 г. населението в селата е 52 %, а в градовете живее 48 % от населението в селските райони. През 2017 г. относителният дял на населението в селата в селските райони намалява на 51 %, а в градовете то е 49 %.

Най-голямо е намалението на населението в селата в селските райони за 2011 г. спрямо 2010 (- 6 %). За периода (2011 - 2017 г), то намалява с около 1- 2 % на година спрямо предходна година. През 2015г. се запазват сравнително еднакви стойности спрямо 2014г. Броят на населението в селските райони (2017 г. спрямо 2010 г.) е непостоянен, изменението се колебае в диапазон от 6 % нарастване и до (-40 %) намаление. За периода 2010-2017 г., населението в селата намалява с 12%, а в градовете с 9%.

Фигура 21 Динамика на населението в градовете и селата на селските райони

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В 13 общини се отчита следното увеличение: Хитрино – 6%, Венец -5%, Каолиново, Аврен, Ардино, Гърмен, Божурище, Несебър – 3%, Банско – 2%, Харманли, Горна Малина, Джебел, Върбица – 1%. В общините Руен и Поморие, през 2017 г. не се отчита промяна на населението спрямо 2010 г.

В болшинството от селските общини, населението намалява от 1 до 20 %. В 20 от всички селски общини, населението намалява с над 20 % - Крушари (-21%), Кула (-

21%), Никопол (-22%), Лъки (-22%), Роман (-22%), Сухиндол (-22%), Ново село (-22%), Ружинци (-22%), Кочериново (-23%), Георги Дамяново (-23%), Брегово (-23%), Долни Дъбник (-24%), Рила (-25%), Опан (-27%), Макреш (-28%), Земен (-30%), Летница (-30%), Невестино (-33%), Бойница (-40%), Ковачевци (-40%).

В селските райони броят на населението намалява като темпа остава постоянен. Представената динамика на населението показва, че всяка година в селските райони има загуба на човешки потенциал (в диапазон (-3%) – (-9%)). Трябва да се отбележи, че в някои общини тенденцията е обратна.

Възрастова структура на населението в селските райони

Демографските процеси и измененията в структурите на населението през последните две десетилетия се отнасят към най-важните социални, икономически, регионални и политически предизвикателства в развитието на страната. Основните процеси, които влияят върху измененията в броя и структурите на населението са демографските - раждаемост, смъртност, възрастова, структура и миграция. Броят и структурите на населението се определят от мащаба и интензивността на миграцията (естествено и механично движение на населението). Възрастовата структура на населението е от особена важност за естественото възпроизводство на населението, но и за трудовите ресурси.

Делът на лицата на 65 г. и повече навършени години е най-висок в областите Видин (29.3%), Габрово (28.2%), Кюстендил (26.9%) и Ловеч (26.6%). Общо в деветнадесет области този дял е над средния за страната. Най-нисък е делът на възрастното население в областите София-град - 17.2%, и Варна - 18.6%.

В селските райони се наблюдава спад на относителния дял на всички възрастови групи с изключение на населението на 65-69 г. и на 80 и повече години. Населението от 0 до 39 г. е намаляло с 21.1%, а възрастовата група от 40 до 64 г. - с 8.8%. Броят на децата от 0 до 14 г. се е понижил с 10.9%.

Таблица 12 Население по възрастови групи в селските и градските общини през 2008 г. и 2017 г.

Възрастова група	Общини в селските райони				Общини с населени над 30000			
	2008	2017	Разлика (2017-2016 г.)	Изменение при база 2008 г. (%)	2008	2017	Разлика	Изменение при база 2008 г. (%)
0-14	428468	381664	-46804	-10.92	593126	622712	29586	4.99
15-19	193250	126383	-66867	-34.60	252260	186649	-65611	-26.01
15-64	2023455	1682009	-341446	-16.87	3237663	2881741	-355922	-10.99
60-64	208798	195771	-13027	-6.24	282873	291777	8904	3.15
65+	646154	637948	-8206	-1.27	677685	843960	166275	24.54
Население	3098077	2701621	-396456	-12.80	4508474	4348413	-160061	-3.55

Източник: Данни на НСИ и собствени изчисления

Населението на възраст от 0 до 39 г. е 21.1% по-малко, а за възрастовата група от 40 до 64 г. регистрирания спад 8.8%. Броят на децата от 0 до 14 г. се е понижил с 10.9%.

В общини извън селските райони делът на населението до 9 годишна възраст и от 20 до 49 години е по-висок отколкото в селските общини, за разлика от населението от 10 до 19 годишна възраст и това на 50 и повече години. В общините от градските райони, 45.2% от населението е до 39 годишна възраст включително, а до 64 години – 80.6%. За селските общини тези проценти са съответно 41% и 76.4%. В селските общини делът на населението на 50 и повече години е 44.9%, а в останалите е 39.1%. От лицата на 65 и повече години общо за страната, 43% от тях живеят в селските общини, по-голяма част от населението е в останалите общини - 57%. Няма съществена разлика във възрастовата структура на населението в районите на страната. Това доказва, че възрастовата структура е неблагоприятна за всички населени места и тя се определя от раждаемостта, смъртността, продължителността на живот. т.е. темпа на естествения прираст е необходимо условие за подобряване на възрастовата структура на населението.

Съпоставяйки населението по възрастови групи от селските общини с населението общо за страната през 2017 г., могат да се изведат следните констатации:

- Населението между 0 и 64 г. в селските общини, е 29.3% от населението на страната;

- Населението на възраст 15-64 г., което живее в селските общини, е 23.9% от населението на страната. Населението на възраст 15-64 г. в градовете е 40.9% от населението на страната;
- Възрастовата група на 65 и повече години, живееща в селските общини, е 9% от населението на страната.

През 2017г. общините в селските райони с най-нисък относителен дял на населението на възраст 15-64 са следните: Невестино (42.0% от населението е на възраст 15-64 г.), Бойница (42.3%), Макреш (44.1%), Ковачевци (45.7%), Опан (46.3%), Грамада (46.7%), Ново село (47.1%), Георги Дамяново (49.2%), Чипровци – 40.7%, Земен – 40.5% и Трекляно – 39.5%

С най-висок относителен дял на населението в трудоспособна възраст са общините: Сърница (71.4%), Сатовча (69.2%), Козлодуй (69.1%), Доспат (68.8%), Гърмен (68.3%), Борино (68.1%), Джебел (68.1%).

Отрицателният естествен прираст в селата достига (-13.5 %), което е по-високо от този за градовете (-4,1%) .

За 2018 г. общият коефициент на възрастова зависимост¹³ в България е 55.5%, или на всяко лице в зависимите възрасти (под 15 и над 65 години) се падат по-малко от две лица в активна възраст. За 2008г. този коефициент за страната е 44.6% по-добро възрастово съотношение в сравнение с 54.5% за 2017 г. Стойността на коефициента е по- добра в градовете - 51.5%, отколкото в селата - 67.8%. Във всички области на страната този коефициент е над 50.0% с изключение на София (столица) - 47.1%. Съотношението показва повече възрастни отколкото млади хора в областите Видин (71.5%), Габрово и Ловеч е (67.4%).

¹³ Коефициентът на възрастова зависимост показва броя на лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече навършени години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години). Изчислява се в проценти.

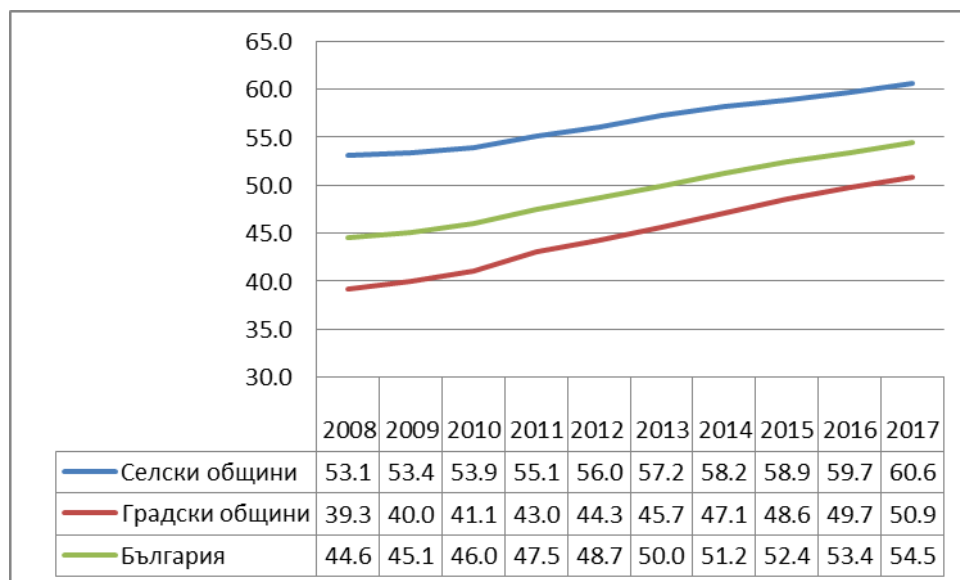
Таблица 13 Коефициенти на възрастова зависимост общо за страната и по статистически райони - 2017 г.

Статистически райони	Отношение на населението на възраст под 15 и на 65 и повече години към населението на възраст от 15 до 64 години - %	Отношение на населението на възраст 65 и повече години към населението на възраст от 15 до 64 години - %
Северозападен	64.8	42.7
Северен централен	57.2	37.1
Североизточен	52.9	30.4
Югоизточен	57.0	32.3
Югозападен	49.7	28.6
Южен централен	54.4	32.3

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Застаряването на населението води до повишаване на средната възраст и повече лица напускащи пазара на труда.

Фигура 22 Коефициент на възрастова зависимост (0-14, 65+/15-64) в селските и градски общини (2008-2017)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Коефициентът за възрастова зависимост в селските райони през 2017 година е най-висок в следните общини: Невестино (138.4%), Бойница (135.5%), Макреш

(127.0%), Ковачевци. Най-малка е стойността на индикатора в следните общини: Сърница (40.3%), Козлодуй (44.7%), Сатовча, Доспат, Гърмен, Якоруда, Борино, Джебел.

Отрицателно изменение в стойността на коефициента при база 2008г. се забелязва в общините: Трекляно (-27.5%), Братя Даскалови (-12.8%), Болярово (-9.2%), Лесичово (-7.2%), Ружинци (-7.0%), Вълчедръм (-6.6%), Медковец (-6.6%), Трън (-6.5%) и др. Отрицателната стойност показва, че през 2017 г. стойността на коефициента е намаляла спрямо 2008 г., което означава, че през 2017 г. на 100 лица на възраст 15-64 г. са се падали по-малко лица в „зависими“ възрасти спрямо 2008 г. Стойността на коефициента е нараснала в общините Ковачевци (52.8%), Сопот (45.3%), Лъки (45.0%), Несебър (44.4%), Златоград (42.4%) и др.

От направените изчисления, отрицателните стойности на процентните разлики по години, спрямо средната стойност на коефициента за страната са с по-нисък коефициент на възрастова зависимост, спрямо средната стойност на показателя за България¹⁴. За 2017г. такива са 54 общини, от тях най-много се открояват Сърница, Козлодуй, Сатовча, Доспат, Гърмен, Якоруда, Борино, Джебел, Момчилград, Гоце Делчев, Руен, Каолиново, Мадан.

Положителните стойности на процентните разлики по години, спрямо средната за страната показват, че съответните общини имат по-висок коефициент на възрастова зависимост спрямо средната стойност на показателя за България¹⁵. Такива общини за 2017 г. са: Невестино, Бойница, Макреш, Ковачевци, Опан, Грамада, Ново село, Георги Дамяново и др.

През 2017 г. населението в страната на 65 и повече години е било 21%. В общините не попадащи в селските райони е 19.4%, а в селските – 23.6%. През 2017 г. 62,3% е населението в селските общини е между 15 и 64 години. В останалите общини този процент е по-висок - 66,3%. Следователно населението в активна възраст е по-малко в процентно отношение в селските общини спрямо останалите (2017 г.), за разлика от населението на 65 и повече години, което като дял е по-голямо в селските общини. Населението на 65 и повече години общо за страната е нараснало с 11,9% за

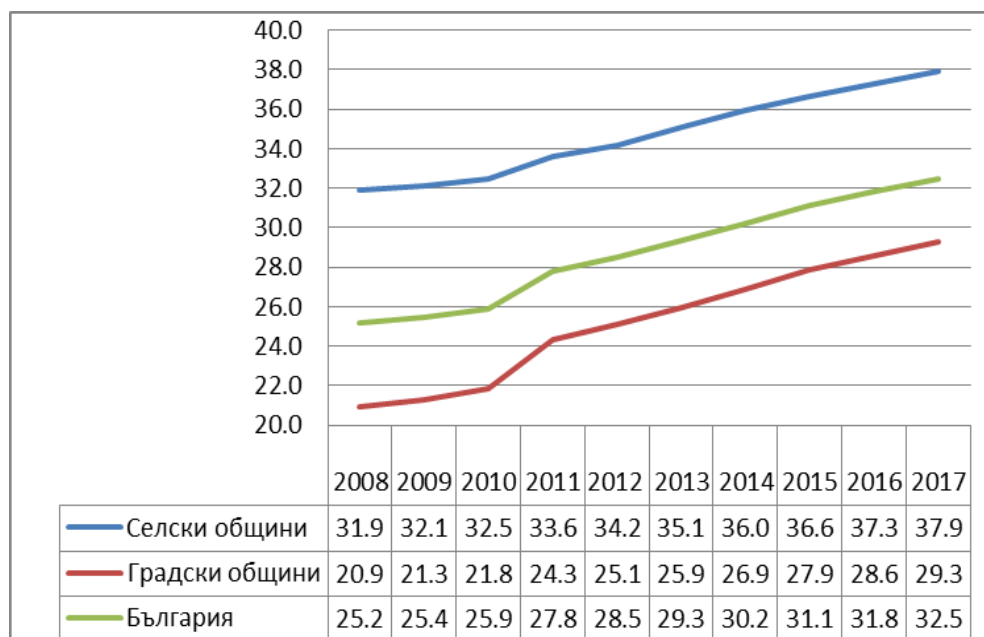
¹⁴ Колкото е по-малка отрицателната стойност, толкова е по-малък броят на лицата в „зависими“ възрасти спрямо тези на възраст 15-64 години

¹⁵ Колкото е по-висока стойността на показателя, толкова е по-голям броят на лицата в „зависимите“ възрасти спрямо тези на възраст 15-64 години.

референтния период. В селските общини населението на възраст 65 и повече години е намаляло с 1.27%, а това в градските общини е нараснало с 24.54%.

Коефициент на възрастова зависимост (65+/15-64)

Фигура 23 Коефициент на възрастова зависимост (старши възрасти) (65+/15-64) в селските и градски общини

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

През целия разглеждан период коефициентът на възрастова зависимост в селските общини е по-висок в сравнение с останалите общини. Това показва, че в селските общини на 100 лица от 15 до 64 години се падат повече лица на 65 и повече години отколкото в градските райони.

Най-голяма е стойността на коефициента на възрастова зависимост (65+/15-64) за 2017 г. в следните селски общини: Невестино (129.0%), Бойница (126.0%), Макреш (109.7%), Ковачевци, Опан. Най-малка е стойността на индикатора в следните общини: Гърмен (18.8%), Сърница (19.7%), Кайнарджа (21.3%), Руен (22.1%), Ракитово. Тези данни показват, че в Невестино например на 100 лица на възраст между 15 и 64 г. се падат 129 лица на възраст 65 и повече години.

Стойността на коефициента е намаляла през 2017 г. при база 2008 г в 35 общини, като най-голямо е намалението в общините: Трекляно (-29.9%), Кайнарджа (-22.4%), Братя Даскалови (-20.8%), Болярово (-13.5%), Якимово (-13.0%). Намалението на

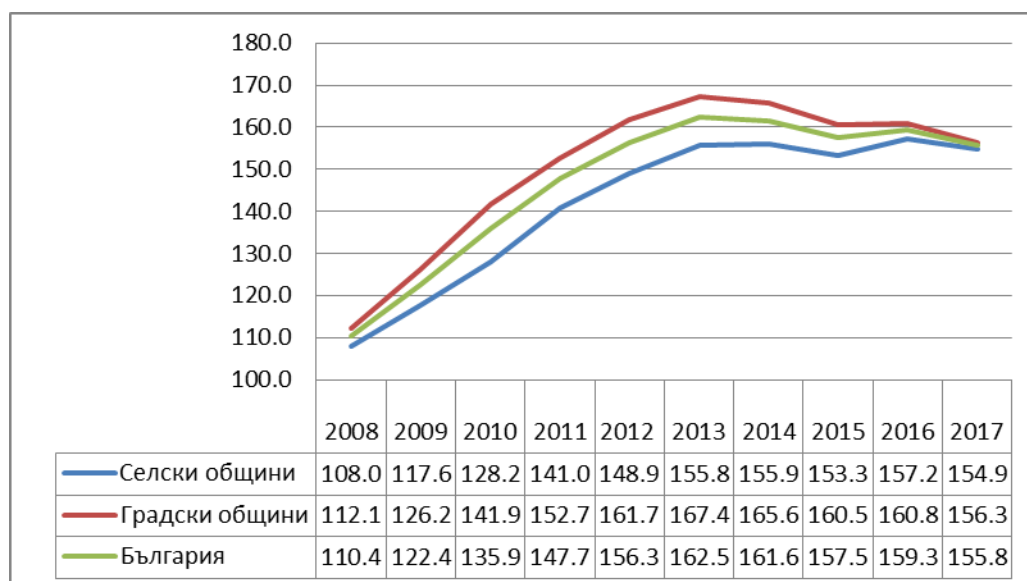
индикатора показва, че през 2017 г. на 100 човека от възрастовата група от 15 до 64 г. се падат по-малко лица на възраст 65 и повече години спрямо 2008 г. Най-съществено е увеличението на коефициента в общините Златоград (73.0%), Лъки (72.5%), Неделино (71.7%), Мадан (70.4%), Сопот (70.3%), Несебър (60.6%).

По отношение на разликата между общините в сравнение със средното за страната (54,5%) през 2017 г. се открояват общините: Гърмен (-42.2%), Сърница (-39.4%), Кайнарджа (-34.5%), Руен (-32.0%), Ракитово (-31.1%), Козлодуй (-28.6%), Белица (-26.5%), Сатовча (-26.5%), Гоце Делчев (-25.5%) и др.

С по-висок коефициент на възрастова зависимост над средната стойност за страната са: Невестино (296.9% - 2017 г). коефициентът на възрастова зависимост в общината е бил 129.0%, а през 2008 - 116.51%), Бойница (287.7%), Макреш (237.5%), Ковачевци (221.2%), Опан (205.2%), Ново село (190.5%) и др. В община Невестино през 2008 г. на 100 лица на възраст между 15 и 64 г. са се падали 116.51 лица на възраст 65 и повече години, а през 2017 г. - 129 лица. Тези общини са изправени пред риск от обезлюдяване в дългосрочен план.

През 2017 г. коефициентът на възрастово заместване е по-голям спрямо 2008 г. и в селските и в градските общини като този в градските изпреварва селските общини. При среден коефициент за селските общини през 2017 г. от 154.9%, това означава, че на мястото на всеки 155 лица, излизащи от трудоспособна възраст, в нея влизат 100 лица.

Фигура 24 Коефициент на възрастова зависимост (60-64/15-19) в селските и градски общини

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Забелязва се тенденция, през втората половина от разглеждания период, на забавяне темпа на нарастване на показателя и дори обръщане на тенденцията. Обръщането на тенденцията може да бъде обяснено с повишения коефициент на раждаемост между 2000 и 2009 година. Роденото поколение в началото на века сега навлиза в трудоспособна възраст и коефициентът отчита постепенно намаляване на броя на лицата на 60-64 години спрямо лицата на 15-19 години. В селските общини на страната 4.7% от населението в тях спада към възрастовата група 15-19 години, а в градските общини този процент е 4.3% за 2017 г.

Стойност на коефициента над 100 означава, че излизащите от трудоспособна възраст са повече от влизащите в нея, което е предпоставка за дефицит на работната сила на пазара на труда.

Най-много лица, излизащи от трудоспособна възраст (60-64 години) на 100 лица, влизащи в нея (15-19 години) през 2017 г. са отчетени в общините: Трекляно (690.0), Ковачевци (500.0), Бойница (495.0), Бобошево, Баните, Георги Дамяново, Чипровци, Ардино, Макреш, Невестино, Земен.

В общините Кайнарджа, Николаево, Ябланица, Вълчедръм, Гурково, Симеоновград коефициентът е под 100, което означава, че излизащите от трудоспособна възраст са по-малко от влизащите в нея.

През 2017 г. отрицателно изменение в стойността на коефициента при база 2008г. се наблюдава в 24 общини като най-голямо е намалението в: Ново село, Опан, Якимово, Вълчедръм, Грамада, Тунджа, Криводол, Димово, Долна Митрополия.

Отрицателните величини на процентните разлики по години показват, че съответните общини имат по-нисък коефициент на възрастово заместване спрямо средната стойност за България. Това означава, че на 100 лица на възраст 15-19 г. се падат по-малко лица на възраст 60-64 г. спрямо средното за страната. Такива общини за 2017 г. са: Кайнарджа, Николаево, Ябланица, Вълчедръм, Гурково, Симеоновград, Луковит, Твърдица, Стражица, Гърмен, Мъглиж, Никола Козлево, Ракитово, Долни чифлик и др. Над средното за страната през 2017 г. са общините: Трекляно, Ковачевци, Бойница, Бобошево, Баните, Георги Дамяново, Чипровци.

Силно изразена е разликата между (възрастовите структури 0-19г. и над 65 г.) в селските общини от Северозападния и Северно централния район, за изследвания период тенденцията не само се запазва, но и се задълбочава.

Остаряването на населението е с висока интензивност в селските райони (показатели за възрастова зависимост), което съществено променя на структурата на населението в активна възраст и води до неблагоприятни икономически последици за общата икономическа активност на населението.

Естествен прираст на населението

Върху броя и структурите на населението, влияние оказва възпроизводствения процес на населението.

Продължава тенденцията на намаляване броя на населението в резултат на по-висока смъртност спрямо раждаемостта. Естественят прираст на населението за страната е отрицателен и е (-6.5%) към края на 2017 г. (при средно за ЕС от -0.4%). Както общо за страната, така и за общините разположени в селските райони е характерен отрицателен естествен прираст¹⁶.

За периода 2008-2017 г. общо в страната родените деца са намалели със 17.7%, за общините в селските райони е 20.4% и съответно за останалите е 16%. Причините за намаляване на броя родени деца могат да се търсят както в снижаване на абсолютния брой на населението, така и в увеличаването на дела на населението от по-горните възрастови групи. Друга причина е ниската раждаемост на национално ниво¹⁷. За референтния период коефициентът на раждаемост в селските общини е под средния за градските общини, което е обяснимо предвид по-големия дял на възрастното население в селските общини сравнено с градските. Раждаемостта в страната е ниска, което от своя страна е предпоставка за протичане на негативни демографски процеси (застаряване на населението, увеличаване на „зависимия“ дял от населението) и недостатъка на трудовите ресурси и неравномерното им разпределение по територията на страната.

¹⁶ Разликата между ражданията и умиренията

¹⁷ Така например, тоталният коефициент на плодовитост през 2017 г. е 1.56 броя деца (Данни на НСИ), който показва колко живи деца една жена би родила през фертилна възраст https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/metadata/SDI%204.1.MD_bg.pdf.

Най-много е спаднал броят на родените деца през 2017 г. при база 2008 г. в следните общини: Сатовча (-56.9%), Белоградчик (-53.3%), Вършец (-51.4%), Струмyani (-50.8%), Велики Преслав (-50.3%), Летница (-50.0%), Кубрат (-50.0%).

Най-малко деца са родени в общините: Бойница (0.017%), Трекляно (0.025%), Георги Дамяново (0.030%), Макреш (0.034%), Невестино (0.034%), Чавдар (0.038%), Грамада (0.042%), Ковачевци (0.046%). В община Бойница през 2017 г. са родени 4 деца.

По отношение на дела на родените деца по общини към общия брой живородени деца в селските общини, през 2017 г. най-много са допринесли следните общини: Петрич (447 деца), Нова Загора (444), Карлово (416), Велинград (357), Ботевград (328), Самоков (327), Сандански (306), Айтос (305), Руен (300). От 200 до 299 са живородените деца в 20 общини, част от които са Гоце Делчев (297), Раковски (294), Марица (292). Общините с живородени деца от 100 до 199 са 57 броя, а тези под 100 деца са 146 броя. С най-малко живородени деца са общините Чавдар (9 деца), Макреш (8 деца), Невестино (8 деца), Георги Дамяново (7 деца), Трекляно (6 деца), Бойница (4 деца).

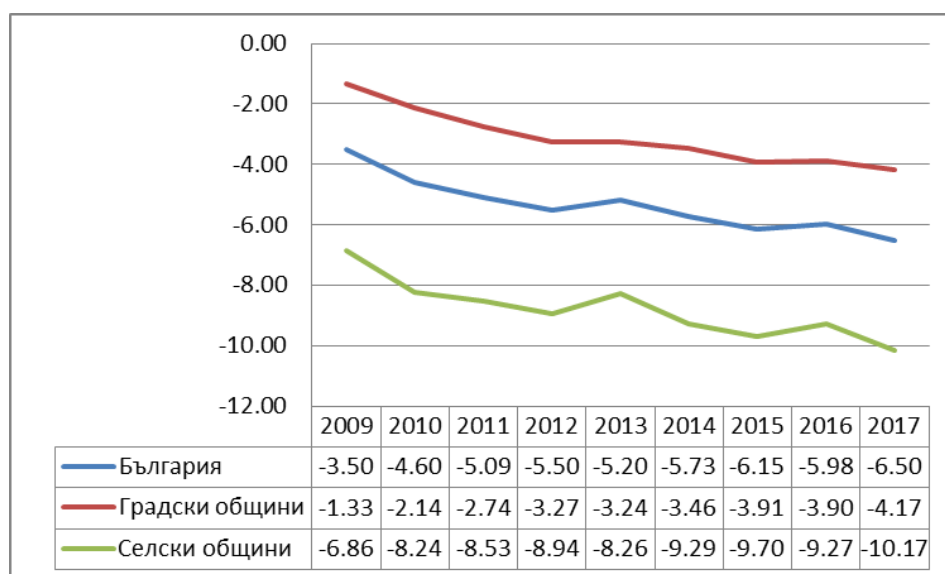
През периода 2008-2017 г. населението на страната е намаляло със 7.3%. Според коефициентът на обща смъртност (процентно съотношение на смъртността към средногодишния брой население) показва, че смъртността расте за периода (2009-2017 г.), като за градските общини с 13.4%, а за селските с 18.9%.

Разликата между градските и селските общини през 2017 г. е 5.5%, което означава, че в селските общини на 1000 души средногодишно население, 5.5 човека повече са умрели, сравнено с градските.

Най-много е нараснал показателят в следните общини: Челопеч (61.1%), Антон (45.0%), Долна баня (37.9%), Брезник (37.6%), Неделино (34.3%), Ябланица (30.8%). Най-осезаемо намаление се наблюдава в общините: Бойница (-48.3%), Кула (-34.3%), Борован (-31.7%), Ново село (-29.4%), Димово (-28.2%), Крушари (-27.3%), Трън (-26.8%), Невестино (-26.7%), Искър (-26.5%), Лесичово (-25.7%).

Коефициент на естествен прираст на населението (‰)

Фигура 25 Естествен прираст на населението (‰)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Коефициентът показва, че населението в селските общини е намаляло с 10.7 лица на всеки 1000 човека в резултат на разликата между живородените деца и умиралията. Коефициентът за селските общини е 1.6 пъти по-нисък спрямо средното ниво за страната.

Нивото на раждаемост не се е променило съществено в селските райони, но делът на умрелите е по-висок от родените. Естественият прираст на населението в общината е нисък и е отрицателен.

Ниският ръст на раждаемостта и покачването на смъртността са причина за неблагоприятните изменения на показателя „естествен прираст“ за селските общини, който е с отрицателни стойности. Само 5 от селските общини имат положителен естествен прираст през 2017 г. (Николаево (2.01‰), Никола Козлево (0.65‰), Твърдица (0.59‰), Гърмен (0.54‰), Руен (0.36‰)). С най-нисък естествен прираст са община Невестино (-41.24‰), Макреш (-40.76‰), Бойница (-40.52‰), Опан (-35.66‰), Брезник (-34.53‰). В част от общините, като Николаево, Никола Козлево, Твърдица, Гърмен, Руен (за 2017 г.), въпреки че естественият прираст в тях е по-висок от средния за страната, то той е отрицателен.

През 2017 г. в селските общини делът на населението на 65 и повече години е по-висок сравнено с градските общини (23.6% и 19.4%). Делът на населението на възраст 15-64 г. в селските общини е по-нисък от дела на същото население в градските (62.3% и 66.3%). Населението от 0 до 14 години заема близки стойности в селските и градските общини (14.1% и 14.3%). При сравняване на 2017 г. с 2008 г., се установи, че почти всички възрастови групи в селските общини са регистрирали намаление, но най-съществено е то при населението до 40 години.

Според прогноза на ООН¹⁸ до 2050 г. трудовите ресурси на Р България ще намалееят с до 40 %, поради повишаване на коефициента на възрастова зависимост. До 2050 г. се предвижда над 30 % от населението на страната да бъде над 65 години и 50 % да бъде в трудоспособна възраст.

Намаляването на дела на работещото население в селските райони може да се отрази негативно на икономическия потенциал и на възможностите за развитие на бизнес.

Механично движение на населението

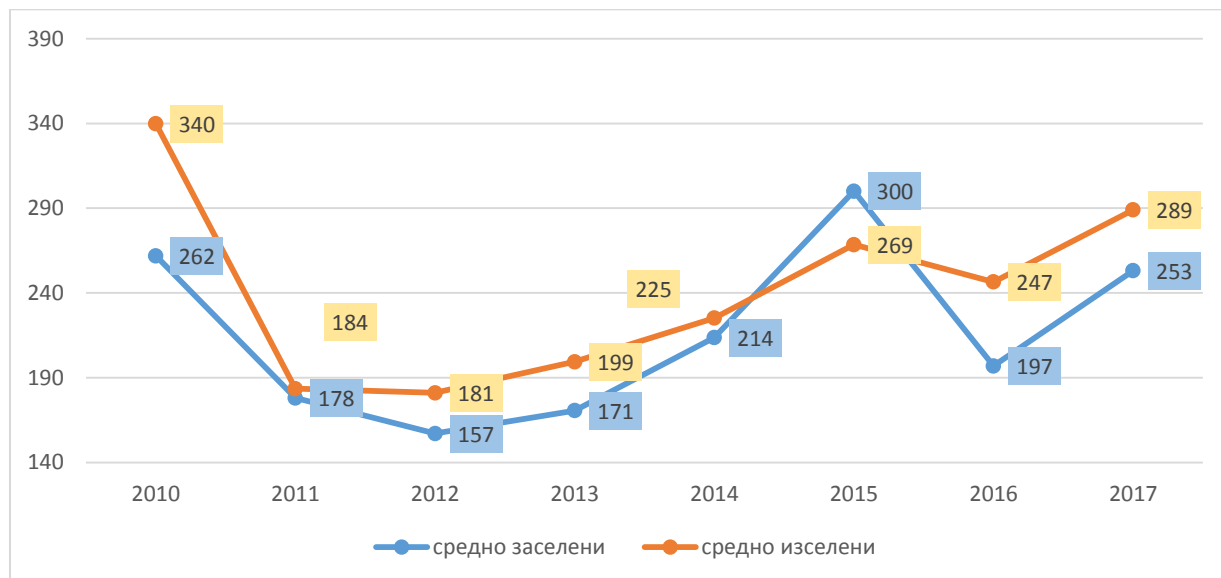
Механичното движение на населението показва лицата, които си сменят обичайното местоживееене. т.е. броя на изселени или заселени лица на дадена територия. Причините за миграция село–град или от град–град (индустриално развит) е поради разликата в социално-икономическото развитие между регионите и населените места, по-добре изградената публична и инженерна инфраструктура и намирането на по-добри условия за труд и живот. Механичното движение на хората се отразява пряко на демографския облик на общината.

Данните за заселените и изселени жители в селските общини показват, че в началото на периода през 2010 г. средно заселените жители са с 23 % по-малко от средно изселени **Error! Reference source not found.** През 2017 г. намалява броя на редно заселение и изселени жители, като средно заселените е с 12, 5 % по-нисък от средно изселените. Намалението на средно заселените жители в селските райони за референтния период варира от 3 до 40 %, като то е най-високо съответно 35 и 40 % за 2012 и 2013 г., и най-ниско за 2017 г. – 3 % .Броят на изселените от селските райони е

¹⁸ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2011. "World Population Prospects: The 2010 Revision." New York <http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>

най-високо за 2010 – 2014 г., като изселените жители на година са между от 34 до 46 % спрямо 2010 г. Делът на изселените жители е 15% за 2017 г.

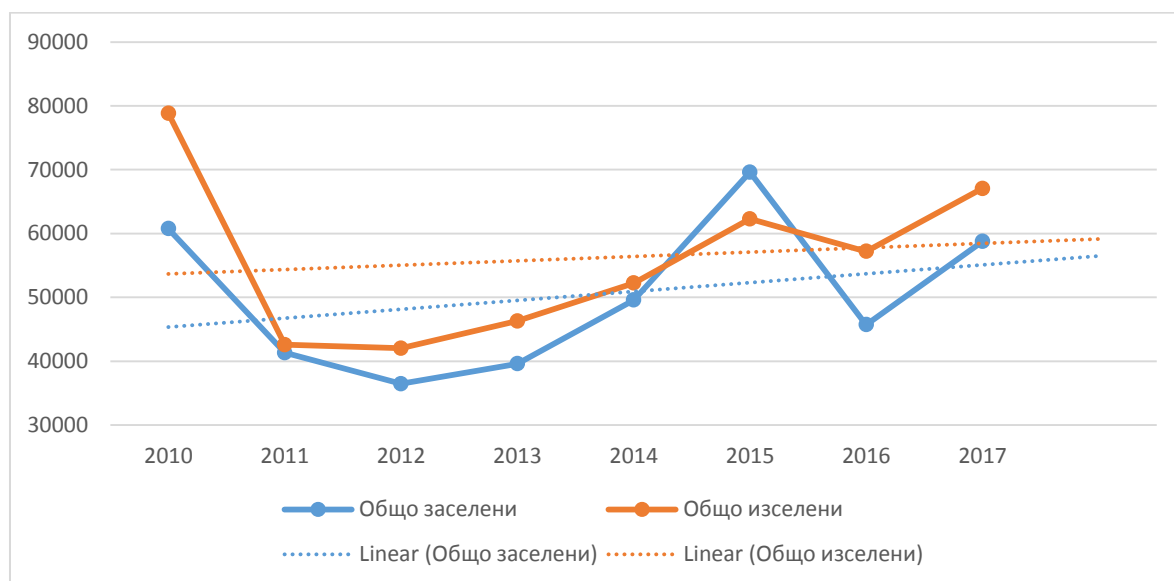
Фигура 26 Средно заселени и изселени жители в селските общини

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Направените изчисления за средно заселени и изселени жители в селските райони показват сближаване на бройката на заселение и изселени, което означава, че се очаква стабилизиране на този показател в бъдещ период и постигане на нулев механичен прираст.

Фигура 27 Връзка между заселени и изселени жители в селските общини

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Среден механичен прираст в брой жители в селските общини за периода 2010-2017 г. е отрицателен с изключение на 2015 г., когато средно на община той е 32 души. Средният механичен прираст на жените в селските райони е по-висок от този на мъжете, въпреки че, през 2017 г. имаме отрицателен механичен прираст, и при жените и при мъжете.

Таблица 14 Среден механичен прираст в селските райони за периода 2010-2017

Година	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Среден механичен прираст в брой жители в селските общини	-78	-6	-24	-29	-12	32	-49	-36
Среден механичен прираст (жени) в брой жители в селските общини	-44	-5	-16	-18	-9	8	-27	-18
среден механичен прираст (мъже) в брой жители в селските общини	-34	-1	-8	-11	-2	23	-22	-18

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общият брой на населението в малките населени места и в селските райони намалява в резултат от различните социално-икономически фактори, оказващи влияние на развитието на селските общини .

Положително изменение на броя заселени лица през 2017г. спрямо 2010г. се наблюдава в 101 общини (до 30000 души). С най-висок относителен дял (над 100% изменение) са общините Свиленград, Гоце Делчев, Тунджа, Венец, Кирково, Струмяни, Смядово, Велики Преслав, Крумовград, Средец, Хисаря, Царево. Отрицателно изменение на броя заселени лица се наблюдава в 130 общини (до 30000 души). Общините в които намалението на заселените лица е най-драстично са Доспат, Лясковец, Бойница, Вършец, Аксаково, Куклен, Твърдица, Николаево, Чирпан, Белоградчик, Брезник, Земен.

По абсолютен брой в 27 общини (до 30000 души) се наблюдава заселване над 100 души за 2017г. спрямо 2010г. Тези общини са Симеоновград (782 души), Крумовград (408д.), Банско (338д.), Ботевград (338д.), Момчилград (258д.), Хитрино, Провадия, Котел, Кирково, Руен, Сунгурларе, Върбица, Исперих, Венец, Дулово, Гърмен, Бяла Слатина, Сандански, Тетевен, Каолиново, Никола Козлево, Своге,

Симитли, Хаджидимово, Омуртаг, Борован, Лозница. Като с най-висок абсолютен брой е община Симеоновград с 782 души повече през 2017г. спрямо 2010г.

По абсолютен брой в 37 от общините до 30000 души се наблюдава намаление на заселените лица, които са 100 души за 2017г. спрямо 2010г. Тези общини са Несебър (929 души), Павликени (399д.), Созопол (390д.), Аксаково (338д.), Ковачевци (298д.), Тунджа (234д.), Божурище, Болярово, Попово, Раднево, Братя Даскалови, Балчик, Панагюрище, Мездра, Калояново, Белослав, Лом, Царево, Земен, Гълъбово, Елин Пелин, Карлово, Марица, Петрич, Златоград, Костинброд, Първомай, Нова Загора, Минерални бани, Севлиево, Суворово, Опан, Червен бряг, Аврен, Айтос, Кочериново, Дряново. Като с най-нисък абсолютен брой е община Несебър с 929 души по-малко през 2017г. спрямо 2010г.

Механичното движение на изселените души в селските общини през 2017 г. спрямо 2010 г. варира от 86 % увеличение до 66 % намаление. В по-голяма част от общините, изселените са по-малко спрямо 2010 г. По относителна стойност най-много се намаляват изселените в общините – Летница (66 %), Чавдар (57%), Земен (50%), Трън (48%), Сопот (48%), Иваново (47%), Павликени (46%). В 6 от всички селски общини до 30000 души, изселените по относителен размер през 2017 г. са повече от 40% спрямо 2010 г. – Борован (86%), Криводол (58%), Медковец (52%), Стамболово (47%), Чипровци (42%), Мизия (41%).

По абсолютен брой в 66 общини (до 30000 души) се наблюдава изселване на населението за 2017г. спрямо 2010г. Общините с над 100 изселени души са Несебър (205 души), Ботевград (178д.), Марица (156д.), Криводол, Борован, Бяла Слатина. За 2017г. спрямо 2010г. в общините Ситово, Сандански, Своге не се наблюдава изменение на броя изселени лица. В 163 общини се наблюдава намаление на изселването на населението за 2017г. спрямо 2010г.

Данните за механичния прираст в брой души в селските райони през 2017 г. показват, че в 175 от общините той е отрицателен. Общините с най-висок отрицателен механичен прираст са Петрич (-531 души), Добрич-селска (-401 д.), Нова Загора (-372 д.), Козлодуй (-235 д.), Червен бряг (-210 д.). Общините Априлци, Брусарци, Болярово, Ковачевци имат нулев механичен прираст за 2017г. спрямо 2010г. Положителен механичен прираст се наблюдава в 53 общини. Созопол, Ардино, Хитрино, Несебър, Банско, Каолиново, Брезник, Венец, Момчилград са общините, при които

положителният механичен прираст е над 100 души. Останалите селски общини, при които се отчита положителен механичен прираст през 2017 г. са 43, като увеличението на населението от 2 до 98 души.

Механичното движение на населението в страната на национално ниво по направлението „град - град“ (67 441 бр.) следва направлението „село - град“ (36 294 бр.) и „град - село“ (33 881 бр.) за 2010 г. Най-съществено механично движение на населението се наблюдава по направлението „град - град“, другите две направления са с почти изрвнени стойности, но предимство има направлението „село - град“ с 2 413 повече.

Механичното движение в страната на национално ниво по направлението „град - град“ (48 037 бр.) следва направлението „село - град“ (27 500 бр.) и „град - село“ (24428 бр.) за 2017 г. Най-съществено механично движение на населението се констатира по направлението „град - град“, другите две направления са с почти изрвнени стойности, като разликата между тях е 3 072 бр. в полза на направлението „село - град“.

Механичното движение на населението в страната на национално ниво през 2010г. е по-голямо като стойности в сравнение с 2017г., но през 2017г. разликата между направленията „село - град“ и „град - село“ се е увеличила с 659 бр. спрямо 2010г. Тенденциозно механичният прираст в селата е отрицателен и за двете анализирани години (2010г. – (-2413); 2017г. – (-3072)), а за градовете се отчита положителен прираст за 2010г. (2 413 бр.) и 2017г. (3072 бр.) (Таблица 15).

Таблица 15 Вътрешна миграция. Брой изселени и заселени през 2010г. и 2017г.

Заселени	2010			2017		
	Изселени от градовете	Изселени от селата	Заселени общо	Изселени от градовете	Изселени от селата	Заселени общо
В градовете	67 441	36 294	103 735	48037	27500	75537
В селата	33 881	14 078	47 959	24428	13506	37934
Изселени общо	101 322	50 372	151 694	72465	41006	113471
Механичен прираст	2 413	-2413	0	3072	-3072	0

Източник: НСИ

За 2010 г. механичното движение на населението на национално ниво по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени - 77 752 бр., изселени - 94 541 бр.; от 50 до 59 години заселени - 13 433 бр., изселени - 16 172 бр. За 2017г. механичното движение на населението на национално ниво по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени – 63 307 бр., изселени – 72 362 бр.; от 50 до 59 години заселени – 10 723 бр., изселени – 10 272 бр. Наблюдава се понижение на анализираниите показатели през 2017г. спрямо 2010 г., но и през двете разглеждани години възрастовата група 20 до 49 години е със съществено по-високи стойности в сравнение с възрастовата група от 50 до 59 години.

За 2010 г. механичното движение на населението на ниво град по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени - 57 126 бр., изселени - 70 280 бр.; от 50 до 59 години заселени - 6 722 бр., изселени - 11 859 бр. За 2017г. механичното движение на населението на ниво град по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени – 44 700 бр., изселени – 49 510 бр.; от 50 до 59 години заселени – 6 043 бр., изселени – 7 098 бр. Наблюдава се понижение на анализираниите показатели през 2017г. спрямо 2010 г., но и през двете разглеждани години възрастовата група 20 до 49 години е със съществено по-високи стойности в сравнение с възрастовата група от 50 до 59 години.

За 2010 г. механичното движение на населението на ниво село по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени - 20 626 бр., изселени - 24 261 бр.; от 50 до 59 години заселени - 6 711 бр., изселени - 4 313 бр. За 2017г. механичното движение на населението на ниво село по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени – 18 607 бр., изселени – 22 852 бр.; от 50 до 59 години заселени – 4 680 бр., изселени – 3 174 бр. Наблюдава се понижение на анализираниите показатели през 2017г. спрямо 2010 г., но и през двете разглеждани години възрастовата група 20 до 49 години е със съществено по-високи стойности в сравнение с възрастовата група от 50 до 59 години.

Таблица 16 Вътрешна миграция по възраст (бр.) през 2010г. и 2017г.

Възраст	2010			2017		
	Заселени	Изселени	Механичен прираст	Заселени	Изселени	Механичен прираст
БЪЛГАРИЯ	155 212	179 402	-24 190	139068	145057	-5989
20г – 49г	77 752	94 541	-16 789	63307	72362	-9055
50г – 59г	13 433	16 172	-2 739	10723	10272	451
Град	105 772	123 235	-17 463	93609	95826	-2217
20г – 49г	57 126	70 280	-13 154	44700	49510	-4810
50г – 59г	6 722	11 859	-5 137	6043	7098	-1055
Село	49 440	56 167	-6 727	45459	49231	-3772
20г – 49г	20 626	24 261	-3 635	18607	22852	-4245
50г – 59г	6 711	4 313	2 398	4680	3174	1506

Източник: НСИ

В резултат на промените в стойностите показатели характеризиращи естествения и механичния прираст на населението не може да се отчете подобряване в селските райони. Общините с отрицателен механичен прираст се дължи на влошените икономически показатели на Северозападен и Северно централен район. Голяма част от населението в активна възраст се заселва в по-големи населени места, привлечени от възможности за заетост.

Регионални различия в бизнес средата, възможностите за реализация и образование, нивата на заплащане и стандарт на живот между градовете и селата дават отражение върху миграцията на младите хора към по-големите градове и столицата.

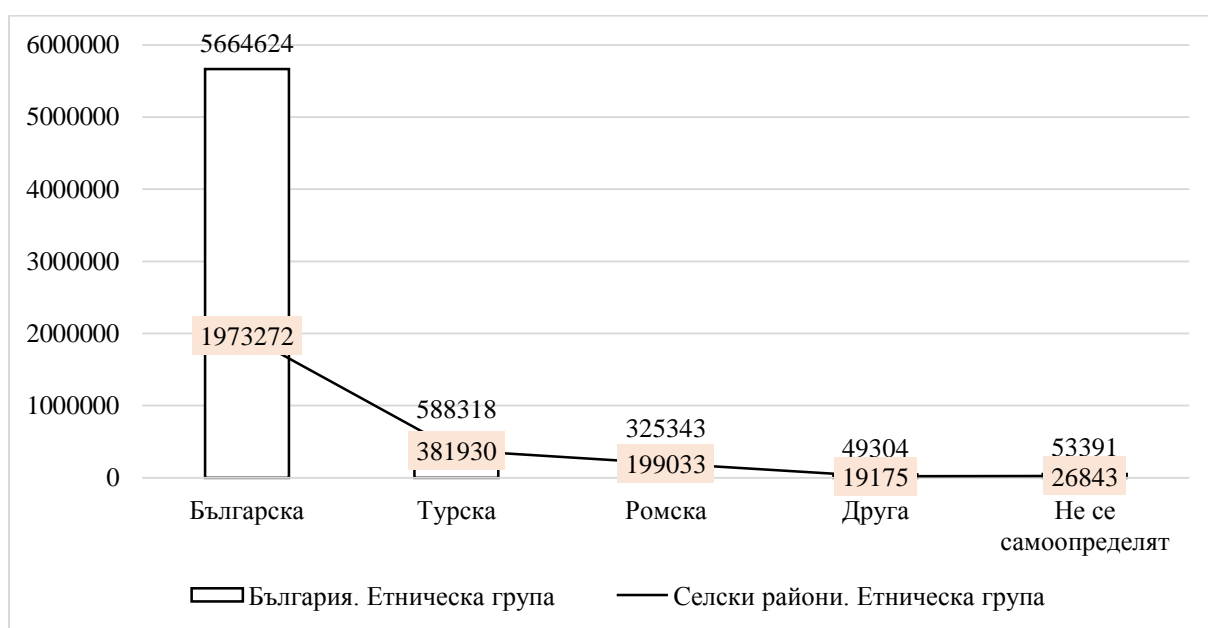
Механичното движение на населението е характерно за по-голяма част от общините в селските райони, което допълнително засилва неблагоприятните демографски процеси и влияя отрицателно не само по отношение на възпроизводството и за техния трудов потенциал.

Етническа структура на населението

Българската етническа група обхваща 5 664 624, или 84.8% от лицата, доброволно декларирали етническото си самоопределение. Делът на българската етническа група в сравнение с преброяването през 2001 г. се е увеличила с 0.9 пункта.

Според данни на НСИ от преброяването на населението през 2011 г. и на принципа на самоопределянето по признака етническа принадлежност, броят на етническите българи е 5664624 или 84,8% от лицата, доброволно декларирали етническото си самоопределение (*Фигура 28 Население по етническа група в селските райони и в България през 2011г.*). Ромската етническа група е трета по численост и наброява 325343 лица, според самоопределянето им, с относителен дял от 4,9%. Лицата посочили друга етническа група са 49304 броя (0,7%), а тези, които не се самоопределят към нито една от посочените групи – 53391 лица (0,8%).

Фигура 28 Население по етническа група в селските райони и в България през 2011г.

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

Населението живеещо в градските общини (над 30000 души) и самоопределило се в българската етническа група, което е над средния относителен дял за страната (75,9%) живее в 29 от 33 градски общини. Населението под средния относителен дял за страната живее в следните градски общини: Хасково, Разград, Търговище, Кърджали.

Населението живеещо в градските общини (над 30000 души) и самоопределило се в турската етническа група, което е над средния относителен дял за страната (8,8%) се населява в следните общини: Кърджали, Разград, Търговище, Асеновград, Хасково, Шумен и Силистра.

Населението живеещо в градските общини (над 30000 души) и самоопределило се в ромската етническа група, което е над средния относителен дял за страната (4,9%)

се населява в следните общини: Сливен, Пазарджик, Кюстендил, Търговище, Монтана, Димитровград, Видин, Ямбол, Стара Загора, Дупница, Казанлък, Шумен.

В селските райони българската етническа група е с население 1973272 лица, или 75,9% от лицата, доброволно декларирали етническото си самоопределение, живеещи в 156 от 231 селски общини (до 30000 души). Турската етническа група е втората по численост, както на национално ниво, така и в селските райони. Населението самоопределило се в тази група е 381930 лица, което е 14,7% от населението в селските райони. Ромската етническа група наброява 199033 лица (7,7%) от населението в селските райони. Лицата посочили друга етническа група са 19175 броя (0,7%), а тези, които не се самоопределят към нито една от посочените групи – 26843 лица (1,0%). Населението на последните две групи общо е под 2% от всички лица участвали в преброяването през 2011г.

Населението живеещо в селските райони и самоопределило се в турската етническа група, което е над средния относителен дял за селските райони (15%) се населява в 69 от 231 селски общини (до 30000 души), живеещо в следните общини: Черноочене, Венец, Руен, Момчилград, Хитрино, Самуил, Каолиново, Джебел, Опака, Завет, Цар Калоян, Ардино, Дулово, Крумовград, Стамболово, Омуртаг, Главиница, Борино, Исперих, Кирково, Лозница, Върбица, Минерални бани, Кубрат, Кайнарджа, Ветово, Никола Козлево, Антоново, Якоруда, Дългопол, Тервел, Крушари, Батак, Ситово, Сливо поле, Маджарово, Айтос, Павел баня, Сунгурларе, Котел, Белица, Куклен, Две могили, Тутракан, Смядово, Никопол, Велики Преслав, Нови пазар, Гоце Делчев, Вълчи дол, Суворово, Долни чифлик, Ветрино, Поморие, Кричим, Сухиндол, Аврен, Попово, Добрич-селска, Иваново, Златарица, Борово, Пещера, Балчик, Севлиево, Гърмен, Нова Загора, Елена, Алфатар.

Населението живеещо в селските райони и самоопределило се в ромската етническа група, което е над средния относителен дял за селските райони (10%) се населява в 90 селски общини, които са: Венец, Върбица, Каолиново, Никола Козлево, Руен, Антоново, Котел, Ветово, Дулово, Кайнарджа, Омуртаг, Мъглиж, Перушица, Самуил, Николаево, Завет, Добрич-селска, Стамболово, Ихтиман, Исперих, Тервел, Ракитово, Гурково, Крушари, Борово, Вълчедръм, Провадия, Белоградчик, Стралджа, Симеоновград, Брусарци, Павел баня, Сливо поле, Ружинци, Твърдица, Айтос, Трън, Долна баня, Кубрат, Вършец, Лом, Луковит, Правец, Берковица, Ябланица, Лесичово, Две могили, Любимец, Медковец, Каварна, Вълчи дол, Якимово, Брезово, Гърмен,

Чупрене, Средец, Созопол, Каспичан, Братя Даскалови, Нови пазар, Балчик, Самоков, Болярско, Генерал Тошево, Криводол, Аврен, Аксаково, Бяла (Русе), Роман, Димово, Сунгурларе, Алфатар, Ситово, Малко Търново, Карлово, Бяла Слатина, Куклен, Приморско, Момчилград, Септември, Бойчиновци, Якоруда, Кричим, Дългопол, Велики Преслав, Харманли, Царево, Долни Дъбник, Чирпан, Ботевград. Останалите 141 селски общини са с население самоопределило се в ромската етническа група, което е под средния относителен дял за селските райони (10%).

Структура на трудовите ресурси

Население в трудоспособна, над трудоспособна и под трудоспособна възраст

Броят на населението не е определящ за икономическата дейност, обаче числеността на населението в трудоспособна възраст определя трудовия потенциал и пазара на труда.

Тенденцията на застаряване на населението води до промени в структурата на трудовите ресурси - под, във и над трудоспособна възраст. Влияние върху население в активна трудова възраст освен застаряването като цяло на населението в страната оказват границата за пенсиониране, естествения прираст и показателите за възрастова зависимост и за демографско заместване.

За 2018 г. за страната дялът на населението в под-трудоспособна възраст е 15,1%, отбелязва се слабо нарастване от 14, 6% (2010г.). Дялът на населението в трудоспособна възраст е 60.3% (2018г.) бележи лек спад спрямо 2010г.- 62.1%. Населението в над-трудоспособна възраст е 24,6%, през годините няма промяна.

Коефициент на демографско заместване (15-19 г./60-64 г.)

Възпроизводството на трудоспособното население се характеризира най-добре чрез коефициента на демографско заместване, който показва съотношението между броя на влизащите в трудоспособна възраст (15 - 19 г.) и броя на излизащите от трудоспособна възраст - (60 - 64 г). За страната това съотношение е 64¹⁹ (2017) (Фигура 29).

Фигура 29 Коефициент на демографско заместване в селските и градски общини

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Коефициентът на демографско заместване, въпреки че намалява като цяло и за градските и за селските общини, през последните години се забелязва тенденция на повишаване. Коефициентът достига до 64.5% за селските общини и до 64% за градските през 2017 г.

Съгласно проучвания на Института за пазарна икономика,²⁰ нарастването на коефициента на раждаемост в България в периода 1997- 2009 г., когато раждаемостта достига до 10.7%, води до стабилизиране на коефициента на демографско заместване към настоящия момент като е възможно дори нарастване на коефициента през следващите няколко години. Въпреки тенденцията на слабо повишаване, през 2017 г. 7.2% от населението в селските общини е между 60 и 64 годишна възраст, а в градските общини този процент е 6.7%. Сравнено с населението на възраст 15-19 г. в селските

¹⁹ Коефициентът на демографско заместване се изчислява като процентно отношение на лицата във възрастовата група 15-19 г. към лицата на възраст 60-64 години.

²⁰(<https://ime.bg/bg/print/type:article/id:8554/>)

(4.7%) и градските (4.3%) общини, може да се направи извода, че влизащите лица в трудоспособна възраст не могат да заменят излизащите от нея.

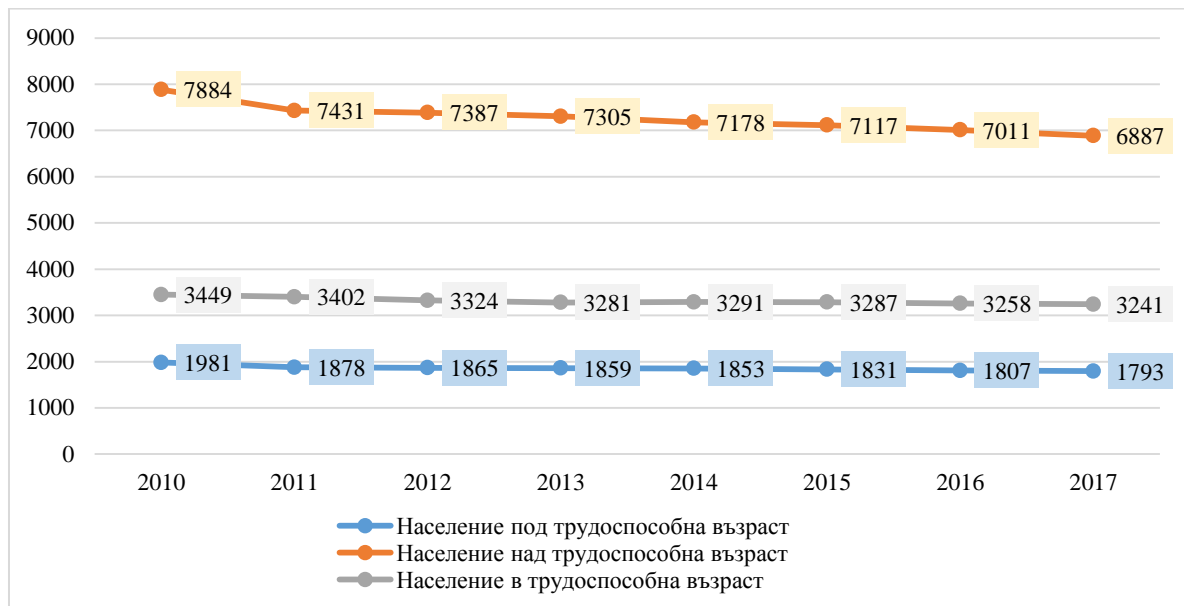
Най-много лица, влизащи в трудоспособна възраст (15-19 години) на 100 лица, излизащи в нея (60-64 години) през 2017 г. са отчетени в общините: Кайнарджа (160 - на всеки 100 лица излизащи от трудоспособна възраст, в трудоспособна възраст влизат 160 лица), Николаево (131.6), Ябланица (118.8), Вълчедръм (107.7), Гурково (102.4), Симеоновград, Луковит. Най-малка е стойността на коефициента в общините: Трекляно (14.5 - на всеки 100 лица излизащи от трудоспособна възраст, в трудоспособна възраст влизат 14.5 лица), Ковачевци (20.0), Бойница (20.2), Бобошево, Баните, Георги Дамяново, Чипровци, Ардино.

С най-нисък относителен дял на населението на възраст 15-64 г. за 2017 г. са следните общини: Невестино (42.0%), Бойница (42.3%), Макреш (44.1%), Ковачевци (45.7%), Опан (46.3%), Грамада (46.7%), Ново село (47.1%), Георги Дамяново (49.2%), Ново село – 44.4 %, Чипровци – 40.7%, Земен – 40.5% и Трекляно – 39.5%, общо 57 общини 30% от населението е над 65 години.

С най-висок относителен дял на население в трудоспособна възраст са общините: Сърница (71.4%), Сатовча (69.2%), Козлодуй (69.1%), Доспат (68.8%), Гърмен (68.3%), Борино (68.1%), Джебел (68.1%).

Данните за средното изменение на населението в селските райони в зависимост от трудоспособността показват, че е налице негативна тенденция и в трите групи. Средният му брой намалява за периода 2010-2017 г., като средният брой при населението в трудоспособна възраст намалява с 6%, в над трудоспособна възраст с 12,6% и в под трудоспособна възраст с 9,5.

Фигура 30 Средно изменение на населението в, над и под трудоспособна възраст

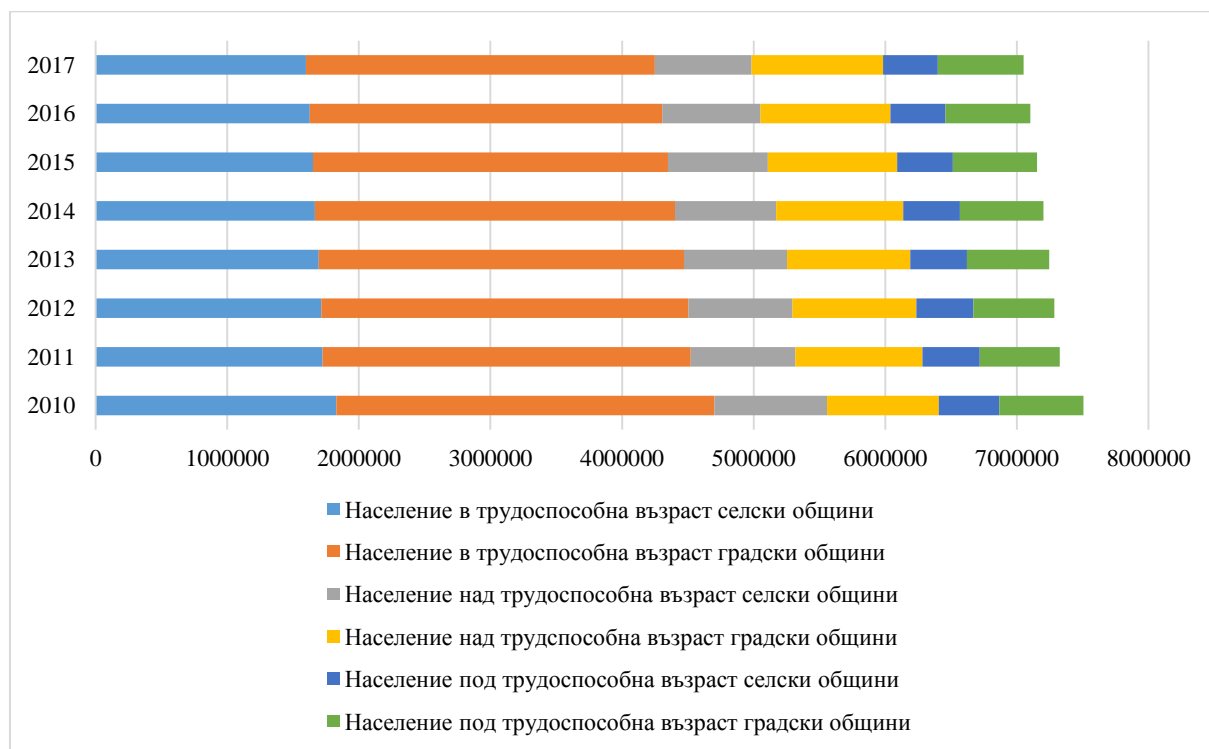

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В номинално измерение, населението в трудоспособна възраст в страната намалява от 4700606 на 4248503 души или с 9,6% (2017-2010.) Лицата в над трудоспособна възраст се увеличават от 1706022 на 1735538 души, т.е. 1,7 %, а тези под трудоспособна възраст намаляват с 3 %. Населението в трудоспособна възраст в селските общини е спаднало с 12,6%, а в останалите с 7,7 %. Към момента 42 % от населението в над трудоспособна възраст е в селските райони, застаряващите лица се увеличават с 8% за периода (2010-2017),

Населението в под трудоспособна възраст в селските райони се е понижило с 10%, повече отколкото останалите общини 2%, което може да се обясни с ниската раждаемост.

Фигура 31 Анализ на изменението на селските общини и градските по население в, над и под трудоспособна възраст (2010-2017)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В 10 общини се отчита ръст на населението в трудоспособна възраст: Аврен – 11%, Венец -5%, Горна Малина и Божурище – 5%, Гърмен – 4 %, Хитрино – 3 %, Несебър, Каолиново, Венец, Суворово – 1 %. В много от общините в селските райони населението в трудоспособна възраст намалява от 1 до 30 %. В 10 от всички селски общини, населението в трудоспособна възраст намалява с над 30 % - Лъки (-32%), Никопол (-32%), Долни Дъбник (-32%), Кочериново (-33%), Макреш (-33%), Невестино (-35%), Рила (-37%), Летница (-39%), Ковачевци (- 44%), Бойница (-46%).

В 52 общини се отчита увеличение на населението в над трудоспособна възраст, като общините с най-голямо увеличение са Несебър (49%), Добрич (27%), Каолиново (25%), Ардино (24%). В общините Бяла и Девня. не са настъпили промени. В болшинството от селските общини, населението в над трудоспособна възраст намалява от 1 до 30 %. В 13 от всички селски общини, населението в над трудоспособна възраст намалява с над 30 % - Трън, Угърчин, Димово - 32% намаление, Земен, Опан, Братя Даскалови, Ружинци – 33 %, Чупрене – 34%, Макреш -39%, Невестино – 40 %),

Трекляно – 41%, Бойница -43%. За тези общини съществуващата демографска структура поражда проблеми като недостиг на човешки капитал, риск от обезлюдяване, разходи на общината за социални услуги .

Сериозен спад а населението в под трудоспособна е отчетено за следните общини- Маджарово (54%), Берковица, Аврен, Хайредин, Бобошево, Златарица (52%), Опан (40%), Ковачевци (43%), Трекляно (44%), Алфатар (44%), Правец (45%).

Работната сила или величината на икономически активното зависи от редица демографски и икономически фактори. Демографските фактори предопределят величината и структурата на населението, броя на населението в трудоспособна възраст. Спадът на населението в трудоспособна възраст в селските райони се дължи на намалената раждаемост, на интензивността на заселванията и изселванията, които през последните десетилетия са характерни за селските общини.

Фактори на демографското развитие в селските райони

Продължава тенденция на постоянно намаление на населението в селските райони, както общо за страната, така и в селските райони. Причините са комплексни породени от естественото и механично движение на населението. Процесите на преселване от селата в градовете в рамките на селските райони и от селските райони към индустриално и икономически развитите градове и райони продължава, това движение се отнася за лицата в трудоспособна възраст.

Промяната в гъстота на населението в селските райони е отражение на протичащите демографски процеси (ниска раждаемост, отрицателен естествен прираст) и отрицателното вътрешно механично салдо на населението.

Неравномерното разпределение на населението в селските общини също очертава рискове за бъдещото разпределение на трудовите ресурси в селските райони, което влияе и на бъдещи инвестиции в тях.

Отрицателният естествен прираст се дължи на намаляване на броя живородени деца през годините. Ниската раждаемост и отрицателния естествен прираст също засилва демографските диспропорции и нарастване на населението над 65 г.

Фактор, който предопределя демографските процеси и бъдеща социалната политика е остаряване на населението, който като процес също продължава да се задълбочава.

Миграцията оказва силен негативен ефект върху възпроизводството на населението, тъй като чрез изселването на жени във фертилна възраст се понижава равнището на потенциалната бъдеща раждаемост. Основната причина за механичното движение на населението е изоставане в социално-икономическото развитие на малките и средните общини, спрямо урбанизираните и икономически развити райони и липсата на реализация на пазара на труда. Вътрешната миграция също е фактор за териториалното разпределение на населението и за обезлюдяване. Трябва да отчетем, че селските общини имат отрицателен механичен прираст дължащ се предимно на отворения характер на територията и близостта ѝ до големи градове областните центрове, в които има възможности за работа и за по-добро качество на живот.

Демографското развитие е свързано и не може да се отдели от макроикономическото състояние на икономиката и растежа. Макроикономическата стабилизация и повишаване на доходите също могат да доведат до положителни промени в демографското развитие (тези фактори присъстват в други части на анализа). Но фактор, чието влияние не може да не бъде отчетено е икономическото развитие и съществуващите все още регионални диспропорции на територията на селските райони. Протичащите демографски процеси са от съществено значение за изменение на икономическия капацитет и на нуждите на населението в общини с нисък естествен прираст и застравящо население.

Изводи:

Задълбочава се дисбаланса в териториалното разпределение на населението
Неравномерно териториално е разпределението на населението това е валидно за цялата страна, включително за селските райони. В рамките на селските райони населението е концентрирано в градовете с подчертана тенденция да намалява в селата. За цялата страна по-голяма част от населението е в градовете с над 100 000 жители. Делът на градското население в селските общини слабо, но устойчиво се увеличава за периода на наблюдение (2008-2017), което се предопределя от нарасналата роля на градовете по отношение на възможности за заетост, по-висок жизнен стандарт, по-добър достъп до специализирани и по-качествени здравни, образователни и културни услуги. Тази неравномерност на населението се дължи на дисбалансите в икономическото развитие между районите в страната. Това създава реални условия за обезлюдяване на населени места поради миграция към големите градове, които предлагат възможности за работа и професионално развитие на лицата в трудоспособна

възраст. Неравномерното разпределение на територията на селските райони допълва неблагоприятните промени за човешкия потенциал.

Гъстотата на населението на територията на страната слабо намалява за периода (2008-2017 г.). В селските райони по отношение на гъстотата на населението се открояват съществени диференциации.

Продължава процесът на намаляване и застаряване на населението. Динамиката на намаляване на броя на населението е характерна за селските райони, продължава тенденция на влошаване демографската и на възрастовата структура, която е сериозно предизвикателство за потенциала от трудови ресурси в селските райони, особено в тези общини в които е доминиращо населението над 60 години и това е реална опасността в следващите години да се обезлюдят някои села в Северозападен и Югоизточен район.

Влошава се възрастовата структура - В общините в селските райони като цяло групата на населението в активна възраст намалява с по-бърз темп спрямо останалите. Демографските структури на населението в градовете и селата е различна. Влошена демографска структура е характерна за малките села, в които е локализирано предимно възрастно население над 65г. Налице е продължаващ процес на застаряване на населението, който се изразява в намаляване на абсолютния брой и относителния дял на населението под 15 години и увеличаване на броя и дела на населението на 65 и повече години. Възрастовото съотношение е добро в по-големите населени места където живее младо и образовано население. По отношение на възрастовата структура на населението се потвърждават неблагоприятните тенденции в демографското развитие, характерни за страната. Нарастването на дела на възрастното население ще има дълбоки последици за икономиката, пазара на труда и за социалните системи за селските общини, особено малките в дългосрочен план. В общини с преобладаващо възрастно население не може да осигури както възпроизводството на населението и на трудовия потенциал.

Нарастващият брой и дял на старите хора (на 65+ години) поставя сериозни предизвикателства пред социално-осигурителната система, системите за социално подпомагане, здравеопазване и образование. Тези проблеми са по-силно изострени в селските райони.

Отрицателният естествен прираст не е за пренебрегване за настоящото и бъдещото развитие на трудовите ресурси в селските общини. Броят на живородените деца в селските райони намалява с по-бързи темпове от този за страната. Причините за намаляване на броя родени деца могат да се търсят както в снижаване на абсолютния брой на населението, така и в увеличаването на дела на населението от по-горните възрастови групи. Отрицателният естествен прираст и влошената възрастова структура в общините ще доведе до редица икономически и социални проблеми. За тази цел, трябва да бъдат предприети мерки и разработени политики за насърчаване задържането на населението на територията и по-специално на населението в трудоспособна възраст. Необходимо е да се създадат условия за заетост, стартиране на бизнес, създаване на условия за развитие на икономически дейности извън в традиционния – селското стопанство. Направеният анализ показва в селските общини делът на населението на 65 и повече години е по-висок сравнено с останалите общини (23.6% и 19.4%). Населението до 40 години е спаднало съществено в селските общини.

Налице са особено тревожни стойности на основните демографски показатели в селата и малките населени места коефициент на раждаемост; коефициент на смъртност, коефициент на възрастова зависимост намаляват, а в по-големите общини не се отбелязва положителна промяна или остават почти идентични с тези от базовата година – 2008. Като цяло в някои населени селските общини текат процеси на обезлюдяване с по-бързи темпове отколкото в градските

Трудовите ресурси са неравномерно разпределени - в селските общини по територията на България се наблюдават големи отклонения на ниво община, сравнено със средната стойност за страната за периода (2008-2017). За селски общини се отчитат все повече лица излизащите от трудоспособна възраст отколкото влизащи от трудоспособна възраст.

Миграцията оказва силен негативен ефект върху възпроизводството на населението, тъй като чрез изселването на млади лица понижава равнището на потенциалната бъдеща раждаемост. Основната причина за механичното движение на населението е изоставане в социално-икономическото развитие на малките и средните общини спрямо урбанизираните и икономически развити общини райони и липсата на реализация на пазара на труда. Вътрешната миграция също е фактор за териториалното разпределение на населението и за обезлюдяване. Трябва да отчетем, че селските общини имат отрицателен механичен прираст дължащ и на близостта ѝ до големи

градове областните центрове, в които има възможности за работа и за по-добро качество на живот. Положителните тенденции в икономическото развитие на страната води до известно стабилизиране съотношението на изселени и заселени в селски общини.(заселените в селата и малките общини са лица в 65 г., а изселващите се лица от възрастова група 19-49 г. Като цяло съчетанието на отрицателен естествен и механичен прираст фактор, който засилва неблагоприятните изменения във възрастовата структура на населението и стеснява възпроизводствените му възможности.

Загубата на човешки потенциал - Очерталата се тенденция на намаляване на населението в под и над трудоспособна възраст представлява ограничаващ фактор за бъдещото социално-икономическо развитие на общините. Възпроизводството на трудовите ресурси е сложен и продължителен процес, който е неразривно свързан с възпроизводството на населението. Този неделим процес се е развивал с години в отрицателна посока в селските общини в Северозападен, Северно централен и от скоро и Югоизточен район.

Обобщавайки анализа на демографската ситуация в селските райони поставя демографския проблем сред най-сериозния за икономическото развитие в селските райони. Една от последиците от застаряване на населението ще бъде и промяната на работната сила, промяна на структурата на пазара на труда, в социалните услуги и здравеопазването. Здравеопазването ще бъде насочено за поддържане на доброто здраве на възрастните хора (необходимо е гъвкавост на здравните работници и увеличаване на броя на лекарите обслужващи възрастното население или нови модел на мобилно здравеопазване). В обезлюдяващите се населени места ще остане малобройно възрастно население, с ограничени мобилност и финансова независимост, силно уязвимо и нуждаещо се от здравни и социални услуги. Нарастване на относителен дял на хората в напреднала възраст е предпоставка за засилване на риска от бедност в селските райони.

3.3 Пазар на труда

Равнище на безработица

Пазарът на труда има ключово значение за стабилността на икономиката на общините, за развитие на страната, за равнището на качеството на живот. Показатели характеризиращи пазара на труда са свързани със стадия на развитие на икономиката. Наблюдаваният период (2008-2017 г.) обхваща два периода от българската икономика, първия от 2008-2014 г. период на рецесия (2009-2014г.) и след 2014г., когато икономиката се възстановява и се стабилизира и повишаването на търсенето на труда нараства, което води до ниски нива на безработица. Това е в резултат на подобряване на условията на пазара на труда поради икономическия растеж на икономиката.

Броят на безработните продължава да намалява и през 2018 г. хората без работа са 173.3 хил. души, което е с 33.6 хил. по-малко от предходната година. Броят на наетите лица на възраст над 15 години непрестанно нараства след 2012г. Ниската безработица е характерна за райони и населени места, в които има условия за преструктуриране на пазара на труда и за заетост. Икономически активното население на страната за 2018 г. е 3326.0 хиляди заетите лица. Коефициентът на икономическа активност за страната е 55.3%. Коефициентът на икономическа активност на населението (15-64 г.) е 71.5%, по-нисък от средното ниво в ЕС – 73.4%. Той е най-висок в Югозападния район (75.8%), а най-нисък в Северозападния (66.4%) и в Северния централен район (69.3%).

Коефициентът на заетост е основен индикатор за характеризиране на пазара на труда. Общо заетите лица в страната (над 20 - 64 г.) за 2018 са 3152.7 хиляди души и стойността на коефициента за заетост е 72.4% и е по-висок спрямо 2008г. - 70.7 %. За страната най-висок е коефициента за заетост за лицата с висше (74.8%), средно (60.7%), професионално (66.0) и основно (27,9%) образование.

Сред икономическите дейности с най-голямо увеличение в броя на заетите на възраст 15 и повече навършени години през 2018 г. спрямо 2017 г. са „Строителство“ (с 11.8 хил.), „Образование“ (с 11.4 хил.) и „Административни и спомагателни дейности“ (с 8.5 хил.).

Броят на заетите лица в градовете е 2487.3 хиляди или 79%, а в селата броят е 645.4 хиляди души или 21%, т.е. разликата се дължи на преобладаващия дял на населението в над трудоспособна възраст в селските общини.

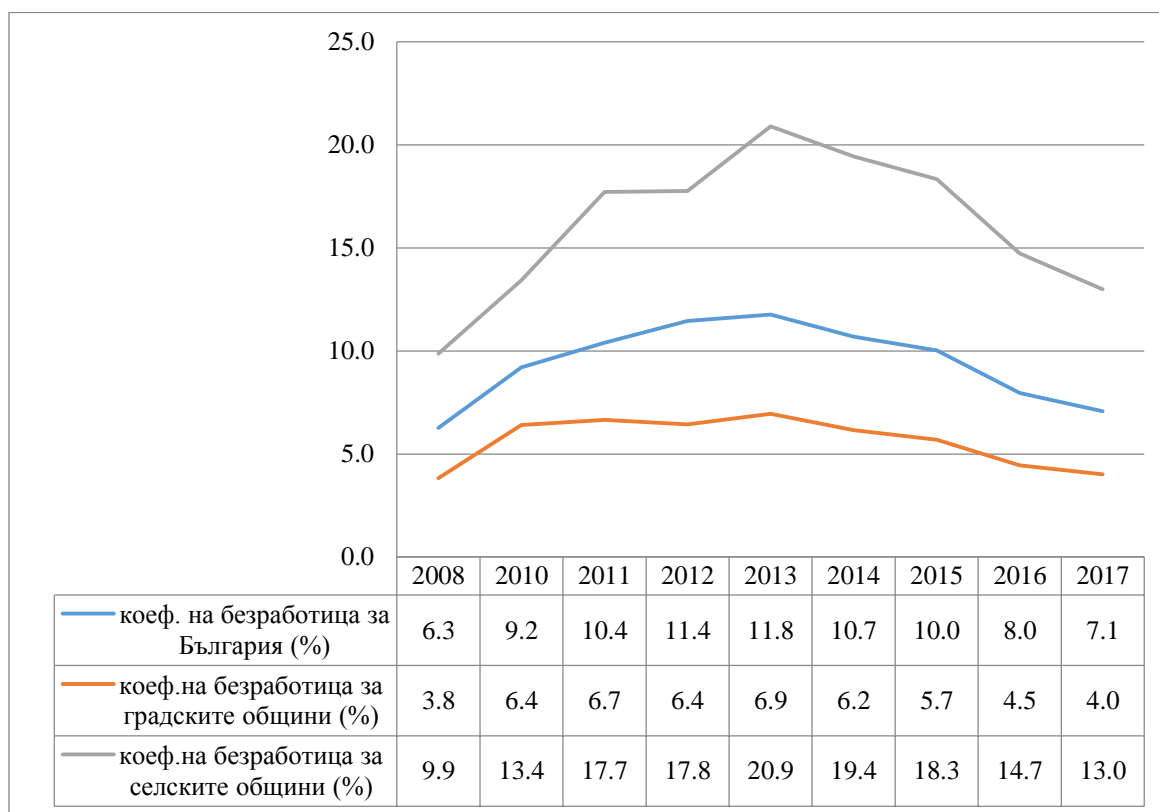
Специфични за пазара на труда показатели, очертаващи структурни предизвикателства за България, като нивото на безработица сред младите хора (15-24г.) бележи значителен спад през последните години и е 12.7% и е по-малко от 15.6% през 2008 г., което е резултат от активна политика на пазара на труда. Най-високи стойности (17.5 - 20%) за равнището на младежката безработица са отбелязани през годините на рецесия на българската икономика. Все още значителен процент млади хора не участват в никаква форма на заетост, образование или обучение, а в същото време има недостиг на работна сила. Приобщаването на младите хора към пазара на труда е предизвикателство за прилаганата политика за заетост. Подобна е ситуацията с продължително безработните лица. Броят на дългосрочно безработни лица (които не са наети на работа за повече от 1 година) намалява и достига до 3,2% през 2018г. т.е. продължава да намаляват на годишна база продължителната и младежката безработица.

За периода 2008-2018 г. равнището на безработицата в България се увеличава до 2013 г., достига нива от 11,8%, след което следва тенденция на понижение 5,2 % през 2018 г. и 4.2% през 2019 г. Броят на безработните намалява с 33,6 хил. през 2018 г. спрямо 2017 г. и достига 173,3 хил., което е най-ниската достигната стойност за период от десет години. Заслужава да се отбележи, че средното равнище на безработица за 2018 г. 5,2% е и под средното на ЕС – 6,8%.

Повечето от лицата, които са продължително безработни са роми, за 2017 г. от ромското население в България на възраст 15-64 година дела на регистрираните безработни е до 20%, но има общини, в които този дял е по-висок (2017г.), което е над нивото от 5.2% (2017 г.) за неромското население. Основна пречка за ромската заетост е високото равнище на неграмотност, липсата на квалификация и ниско ниво на образование (начално или основно).

В сравнение с коефициентът на безработица на национално ниво, този отчетен в селските общини е на около два пъти по-високо равнище, като най-високият коефициент на безработица в селските общини е през 2013 г. – 20,9 %, а в края на периода се достига до 13 % (Фигура 32- Коефициент на безработица). Коефициентът на безработица в селските общини е значително по-висок от този в градските общини. В градските общини този показател е от два до три пъти по –нисък в сравнение със селските.

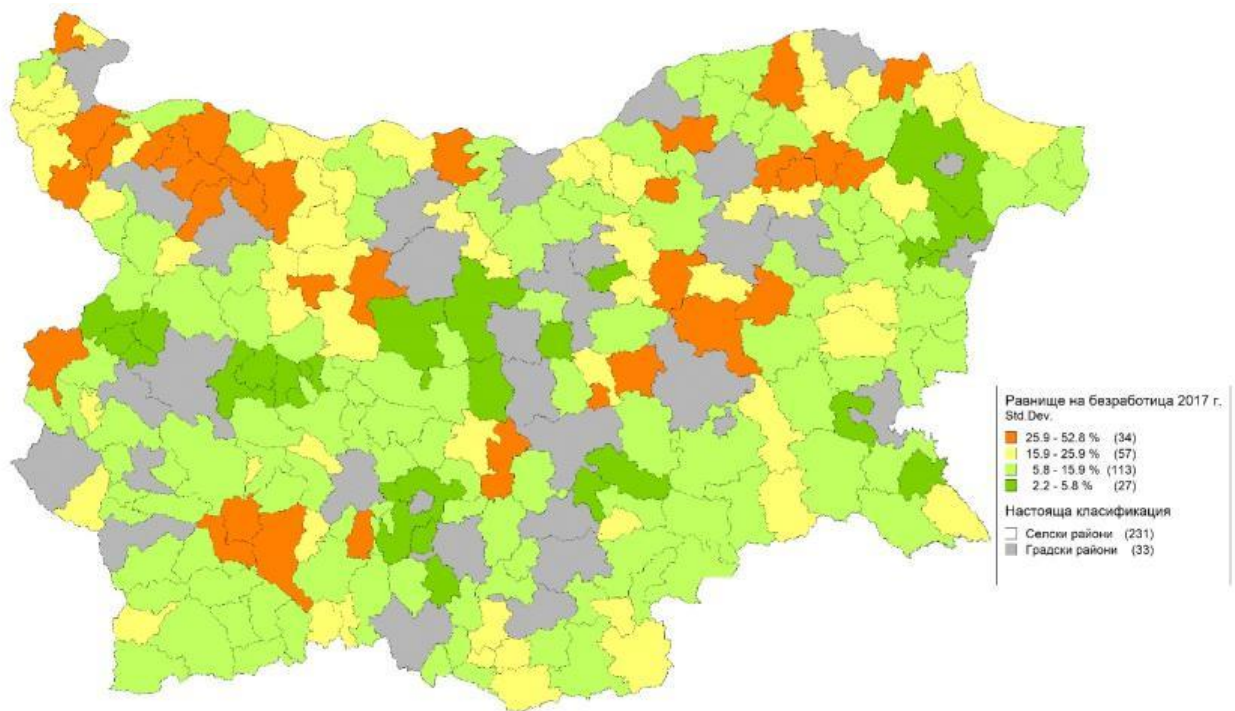
Фигура 32. Коефициент на безработица

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В 10 области равнището на регистрирана безработица (Фигура 33) е по-ниско от общото за страната, като най-ниско е в областите: София град (1,8%), Варна (3,3%), Габрово (3,5%), Бургас (3,9%), а най-високо в областите: Видин (13,5%), Монтана (11,7%), Враца (11,4%) и Силистра (11,2%).

Фигура 33. Равнище на безработица в селските райони през 2017 г.

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ за 2017 г.

По отношение на равнището на безработни лица на територията на страната има диспропорция. Относителният дял на безработните в селските общини е по-висок спрямо останалите. В резултат на икономическото възстановяване след финансовата криза и последващата икономическа стагнация равнището на безработица в селските райони намалява, но то надвишава средното ниво за страната.

За анализирания период няма съществено изменение на броя регистрирани безработни лица в селските общини спрямо 2008 г. Най-голямо е намалението на безработните в селските общини в България през 2016 г. спрямо 2015г. (-21 %), докато през 2012 г. спрямо 2011г. се отчита повишаване на безработните в селските общини с 50 %, което е следствие на рецесията в икономиката. Не се наблюдава съществено изменението на безработните лица, намалението е с 2% през 2017 г. в сравнение с 2008 г. Стойностите на броя на регистрираните безработни се доближава до нивото на 2008г., когато икономиката на страната е била стабилна и в растеж.

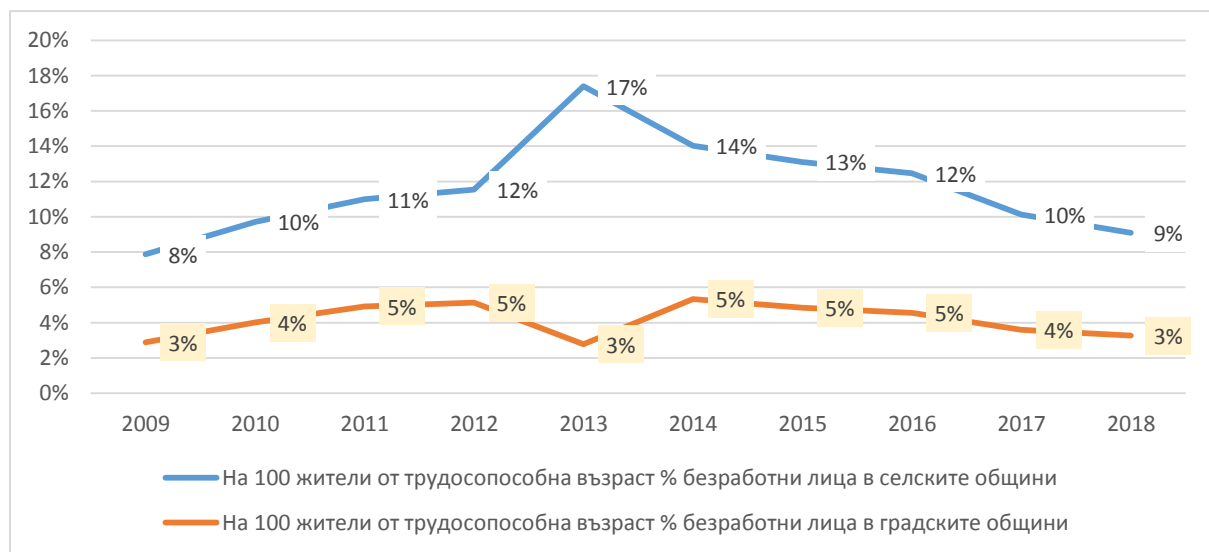
Трудовият пазар у нас е в експанзия, и подобрението на пазара на труда е видимо на регионално и на общинско ниво.

По отношение на промяна в равнището на безработица за общините в селските райони за някои се отчита подобрение, за други продължава да бъде икономически и

социален проблем. В общините Хитрино, Копривщица и Лесичово няма промяна на нивата на безработица за периода. Равнището на безработицата спада в следните общини: Божурище, Драгоман, Опан, Добрич-селска, Павел баня, Чепеларе.

Процентът на безработни лица на 100 души трудоспособно население в селските надвишава този в градските. В селските общини на 100 души трудоспособно население се падат от 8 до 17 % безработни, а в градските от 3 до 5 %. През 2013 г. когато е пика на икономическата криза в страната са отчетени най-високите нива на регистрирани безработни лица спрямо трудоспособното население в селските общини 17% и за 2018 е 9%. Регистрирани най - ниските нива на безработни на 100 души трудоспособно население в градските общини – 3%. След 2013 г. следва тенденция на намаляване на регистрираните безработни спрямо трудоспособното население, като те достигат 9 % през 2018 (Фигура 34).

Фигура 34 Връзка между трудоспособно население и регистрирани безработни лица в селски и градски общини

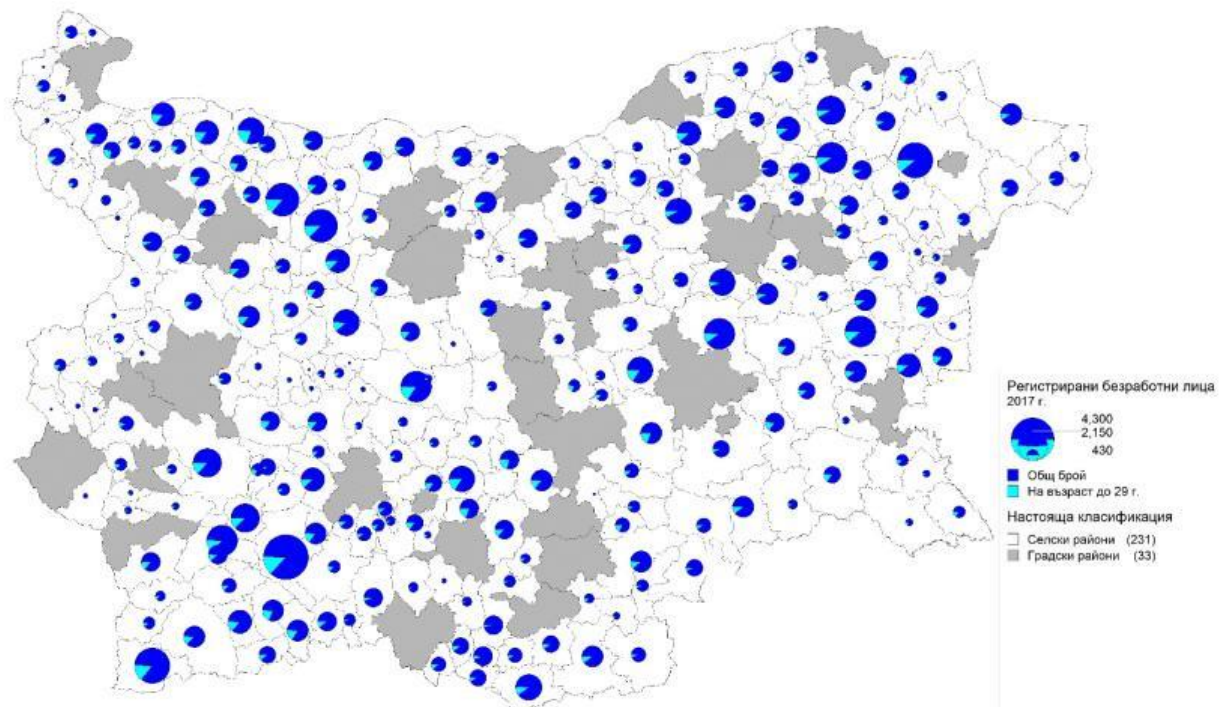

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Процентът на безработни лица (повече от една година) за периода 2008-2017 г. не е постоянен и е различен за отделните общини, поради цикличността на икономиката от рецесия към експанзия. Затова и равнището на безработица варира от 32 % през 2012 г. до 51 % през 2015 г. За анализирания период продължително безработните лица (повече от една година) е средно около 40 %. Нивото на регистрирани безработни в селските общини на възраст до 29 е в широки граници от 14 до 35 %, като е най-висок през годините на икономическа рестрикция. Тенденцията е на

намаляване на този тип безработни като в началото на периода показателят е с най-високи стойности. В номинално изражение средният брой регистрирани безработни лица в селските общини на възраст до 29 г. са най-много през 2012 г., а средният брой безработни регистрирани за повече от една година е през 2014 г. и 2015 г. – 453 души. Равнището на безработни лица до 29 г. намалява, но е по-ниско от това за страната (12% за 2018 г.) (Фигура 35).

Фигура 35. Регистрирани безработни лица в селските райони през 2017 г.

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ за 2017 г.

Тенденцията е в намаление на безработните в селските общини, които са с регистрация повече от една година и намаление на безработните на възраст до 29 години.

В общини Дряново, Трявна няма промяна на нивата на безработица през 2017 г. спрямо 2008 г. Броят на безработни лица най-много намалява в общини Божурище Драгоман, Опан, Добрич-селска, Чепеларе. Коефициента на безработица расте за референтния период (2008-2017г.) в общините Черноочене, Брацигово, Царево, Рила, Твърдица и др.

В 42 от селските общини безработицата за 2017 г., е под средната безработица за България (7,1%). Най-ниски коефициенти на безработица през 2017 г. са регистрирани в следните селски общини: Божурище, Белослав (3,1%), Сопот (3,1%), Драгоман (3,7%)

и Аксаково (3,8%). Общата тенденция в селските общини е известно намаление на нивото на безработица, но по-голяма част от общините средното равнище на безработица за 2017 е между 10 - 20%. Въпреки положителната тенденция, нивата на безработица в някои общини достига до високи стойности, например 52,8% (Ружинци). Други общини с висок коефициент на безработица над 40% са: Хайредин (42,9%), Якимово (43,7%), Борован (44,5%), Венец (45,1%), Белица (45,8%), Каолиново (48,25), Димово (50,6%).

Слабата икономическа активност и ниското търсене на труд са причина в в някои селски общини са поддържане на висок коефициент на безработица.

Таблица 17. Контекст индикатор С.06-Коефициент на заетост

Индикатор към обща цел		Индикатор I.22 Принос за работни места в селските райони:										
С.086		Развитие на нивото на заетост в предимно селски райони										
Наименование на индикатор		Коефициент на заетост (%) - 15-64 години										
NUTS - Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. Селски райони	64,8	62,8	62,7	62,6	63,4	63,4	64,2	65,0	65,9	67,2	68,1
NUTS 1	България. Селски райони	59,6	58,3	55,2	53,8	50,7	50,9	51,4	53,1	53,7	57,9	58,8
NUTS 0	ЕС-28. Селски райони-мъже	72,3	69,6	69,1	68,6	69,5	69,5	70,1	71,0	71,8	73,1	74,0
NUTS 1	България. Селски райони-мъже	64,4	63,0	58,6	56,8	54,2	54,5	55,9	57,7	58,5	63,2	64,1
NUTS 0	ЕС-28. Селски райони-жени	57,1	55,8	56,2	56,3	57,0	57,2	58,1	58,8	59,7	61,1	62,0
NUTS 1	България. Селски райони-жени	54,8	53,6	51,6	50,5	46,9	46,9	46,5	48,1	48,2	51,9	52,9
NUTS 0	ЕС-28. Общо	65,7	64,4	64,1	64,2	64,1	64,0	64,8	65,6	66,6	67,6	68,6
NUTS 1	България. Общо	64,0	62,6	59,8	58,4	58,8	59,5	61,0	62,9	63,4	66,9	67,7
NUTS 0	ЕС-28. Общо-мъже	72,6	70,5	70,0	70,0	69,6	69,4	70,0	70,8	71,8	72,9	73,8
NUTS 1	България. Общо-мъже	68,5	66,9	63,3	61,2	61,3	62,1	63,9	65,9	66,7	70,6	71,5
NUTS 0	ЕС-28. Общо-жени	58,8	58,3	58,2	58,4	58,6	58,8	59,5	60,4	61,3	62,4	63,3
NUTS 1	България.	59,5	58,3	56,2	55,6	56,3	56,8	58,2	59,8	60,0	63,1	63,9

	Общо-жени											
NUTS 2	Северозапад ен	59,3	57,6	54,9	53,6	53,6	54,6	55,0	56,1	54,8	57,9	42,4
NUTS 3	Видин	54,8	50,8	50,0	50,1	52,2	55,6	55,3	58,8	57,0	56,2	40,0
NUTS 3	Враца	57,5	56,1	53,2	53,7	52,4	52,1	52,9	50,3	50,0	55,3	40,2
NUTS 3	Ловеч	64,9	64,7	61,7	55,6	52,9	52,2	51,0	54,6	52,4	55,8	43,3
NUTS 3	Монтана	58,2	58,7	56,9	52,9	53,2	53,0	55,9	53,7	53,3	57,3	37,6
NUTS 3	Плевен	59,8	56,7	53,3	54,1	55,5	58,1	58,0	61,2	59,5	61,7	46,9
NUTS 2	Северен централен	58,7	58,0	55,3	54,9	55,5	55,5	57,4	60,4	61,5	63,7	48,4
NUTS 3	Велико Търново	58,3	55,6	51,8	54,4	55,0	54,9	60,0	65,0	65,0	66,3	50,1
NUTS 3	Габрово	69,5	64,2	61,5	59,7	61,4	65,8	66,1	67,4	67,6	67,1	47,3
NUTS 3	Разград	49,7	48,8	47,4	50,2	50,7	50,2	52,8	55,6	56,0	58,8	43,7
NUTS 3	Русе	60,5	64,6	62,6	58,0	57,8	57,7	56,6	60,0	62,2	65,0	51,3
NUTS 3	Силистра	54,5	53,6	50,7	50,0	50,9	48,2	50,0	49,2	52,2	57,0	44,9
NUTS 2	Североизточен	62,1	59,2	56,8	55,8	55,0	56,5	59,8	63,1	62,9	65,4	51,3
NUTS 3	Варна	66,8	64,4	59,4	56,6	54,1	57,8	61,8	68,4	65,9	66,0	52,4
NUTS 3	Добрич	62,1	57,1	56,3	54,4	58,3	59,4	61,2	60,9	62,6	69,8	50,5
NUTS 3	Търговище	53,5	55,8	55,7	57,6	53,9	48,7	51,2	51,6	53,6	60,4	49,0
NUTS 3	Шумен	56,6	51,0	51,4	53,9	54,9	55,1	58,7	58,5	61,3	62,7	50,4
NUTS 2	Югоизточен	62,3	61,2	59,1	57,7	58,5	57,5	58,0	60,6	62,3	65,7	51,7
NUTS 3	Бургас	61,7	61,3	57,5	55,3	57,3	58,9	60,3	62,2	63,6	64,8	53,4
NUTS 3	Сливен	59,6	56,3	54,8	53,7	51,8	51,8	52,4	55,9	58,9	58,9	47,8
NUTS 3	Стара Загора	64,0	64,2	64,1	62,4	62,8	58,0	58,0	60,3	61,1	70,1	53,8
NUTS 3	Ямбол	64,1	60,8	58,1	60,0	61,4	60,0	58,8	62,8	66,2	67,9	46,3
NUTS 2	Югозападен	71,0	70,4	66,7	65,1	65,1	65,0	66,1	68,0	68,7	72,1	58,7
NUTS 3	Благоевград	69,4	67,7	64,4	64,6	65,4	63,3	62,6	63,4	64,0	69,2	56,2
NUTS 3	Кюстендил	63,8	61,5	61,0	58,2	57,9	57,4	57,4	60,2	64,1	67,1	48,1
NUTS 3	Перник	63,5	62,4	62,0	61,1	61,7	60,4	61,6	62,5	61,9	66,5	49,4
NUTS 3	София	66,1	67,9	62,5	59,6	59,6	59,6	59,6	59,2	57,9	66,4	54,3
NUTS 3	София (столица)	73,9	73,3	69,1	67,2	67,0	67,5	69,2	71,7	72,5	74,6	62,0
NUTS 2	Южен централен	62,5	60,5	57,4	55,5	56,9	59,4	61,5	61,6	61,9	67,0	52,0
NUTS 3	Кърджали	53,0	52,9	46,5	51,5	55,1	59,0	61,1	58,8	60,0	60,5	46,0
NUTS 3	Пазарджик	63,1	61,5	57,1	54,1	52,4	56,0	59,6	59,7	60,2	64,6	49,9
NUTS 3	Пловдив	63,5	60,7	59,0	58,4	60,0	61,2	62,2	62,1	62,0	70,1	55,0
NUTS 3	Смолян	64,9	59,7	54,8	50,4	55,3	59,3	61,2	63,9	63,6	68,1	51,7
NUTS 3	Хасково	63,4	63,8	61,4	54,3	55,0	58,4	61,9	63,1	64,2	64,3	49,6

Източник: Евростат

Коефициентът на заетост²¹ през 2018г. е 67,7 на национално ниво, а през 2008г. е бил 64,0, което сравнено с ЕС-28 е под европейското ниво (68,6 през 2018г.).

²¹ относителен дял на заетите лица от населението на същата възраст

В селските райони през 2018г. коефициента е 58,8, а през 2008г. е бил 59,6. От 2008г. до 2012г. коефициента намалява от 59,6 до 50,7, а от 2013г. до 2018г. нараства от 50,9 до 58,8. Това намаление се дължи на финансово-икономическата криза.

При мъжете делът на коефициента на заетост през периода (2008-2017г.) е по-висок, отколкото коефициента на заетост при жените, както на национално ниво, така и на ниво ЕС-28. Изменението при мъжете на ниво ЕС-28 (1,7 изменение) за периода е по-голямо от националното ниво (-0,3 изменение). Изменението при жените на ниво ЕС-28 (4,9 изменение) за периода е по-голямо от националното ниво (-1,9 изменение). На национално ниво се забелязва спад в коефициента на заетост.

На регионално ниво за периода 2008-2017г. се наблюдава намаление на коефициента на заетост. През 2017г. най-нисък е коефициентът в Северозападния и Северен централен регион, което означава, че тези региони се обезлюдяват, което е предпоставка за намаляване на работната ръка. Друга причина е структурата на икономиката и търсенето на труд. В регионите Югозападен и Южен централен коефициентът на заетост е най-висок, това означава, че в тези региони има концентрация на хора и на предлагане на работни места. В Южния централен регион концентрацията на хора е в област Пловдив, поради развитието на промишлени производства, на дейности в областта на информационните технологии и услуги, на селското стопанство. В Югозападния район концентрацията на работещи лица е в област София-град, поради съвкупностите от сектори, развиващи се в тази област, вкл. ИТ сектора, държавно управление, администрация, услуги (*Таблица 17. Контекст индикатор С.06-Коефициент на заетост*).

Икономическите, социалните и демографските процеси в икономиката на селските райони обуславят заетостта и търсенето на квалифициран труд. В районите-Югозападен и Южен централен където инвестиционната активност е висока има условия за нова заетост. В селските райони заетостта се покачва плавно след 2016 г., което показва известна динамика на икономическата активност, но тя е по-ниска от общото ниво на страната.

Наети лица по трудово и служебно правоотношение

Наетите лица в трудово правоотношение²² г. в страната са 2319762 за 2018 г., а през 2014 г. са 2240544, или увеличение на наетите с 4 процентни пункта (79 218 д.).

²² Кодекса на труда или в служебно правоотношение съгласно Закона за държавния служител

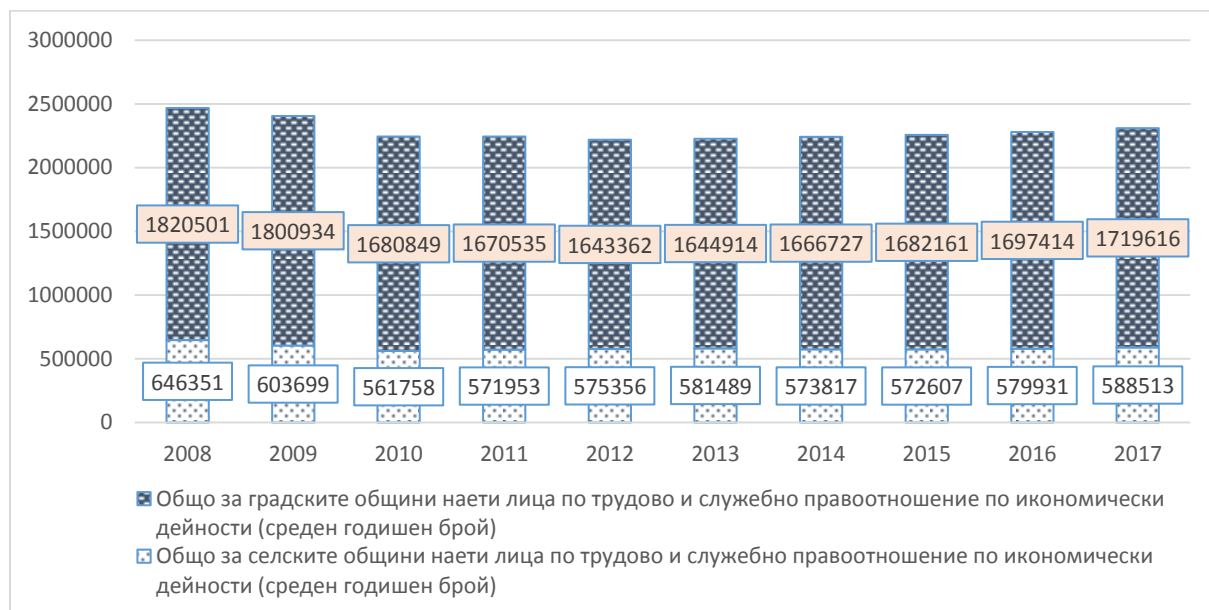
Мнозинство от наетите лица 77 % (1787053 д.) са в частния сектор и в обществения сектор са 23 % или (532709 д.).

За периода 2008 – 2012 година средногодишният брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности в селските и градски райони следва негативна тенденция, след 2016 г. те започват плавно да се увеличават.

Общо развитие на броя наети лица от икономическите сектори в България, градските и селските райони

Данните за динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в селските и градски райони в България показва, че относителният дял на наетите в селските райони за анализирания период се намалява незначително спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2010 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони са 26 % от общия брой наети в България, а в градските райони са 74 % от тях. През 2017 г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 25%, а в градските райони те са 75 %. За периода 2010-2017 г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони намаляват с 9 %, а в градските – 6 %.

Фигура 36 Наети лица в селските и градски райони

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Броят на наети лица в селските райони в България през 2010 г. е с 7% по-малко спрямо 2008г.

Таблица 18 Наети лица по трудово и служебно правоотношение

Наети лица по трудово и служебно правоотношение	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности (среден годишен брой)	644887	602337	560617	570891	574446	580509	572894	571681	578931	587544
Общо за България наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности (среден годишен брой)	2466852	2404633	2242607	2242488	2218718	2226403	2240544	2254768	2277345	2308129
Общо за градските райони наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности (среден годишен брой)	1821965	1802296	1681990	1671597	1644272	1645894	1667650	1683087	1698414	1720585

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Данните за наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селските райони през 2017 г. спрямо предходната година показват: значителен ръст в следните общини - Мездра (1890 наети повече), Несебър (1038 наети повече), в 4 от общините растежа на броя наети лица е от 500 до 1000 (Сопот, Родопи, Елин Пелин и Ботевград), в 29 от селските общини увеличението на броя наети е от 100 до 500 души, в 80 от общините – от 1 до 100 души. В 103 общини се наблюдава намаление на броя наети лица за 2017г. спрямо предходната година.

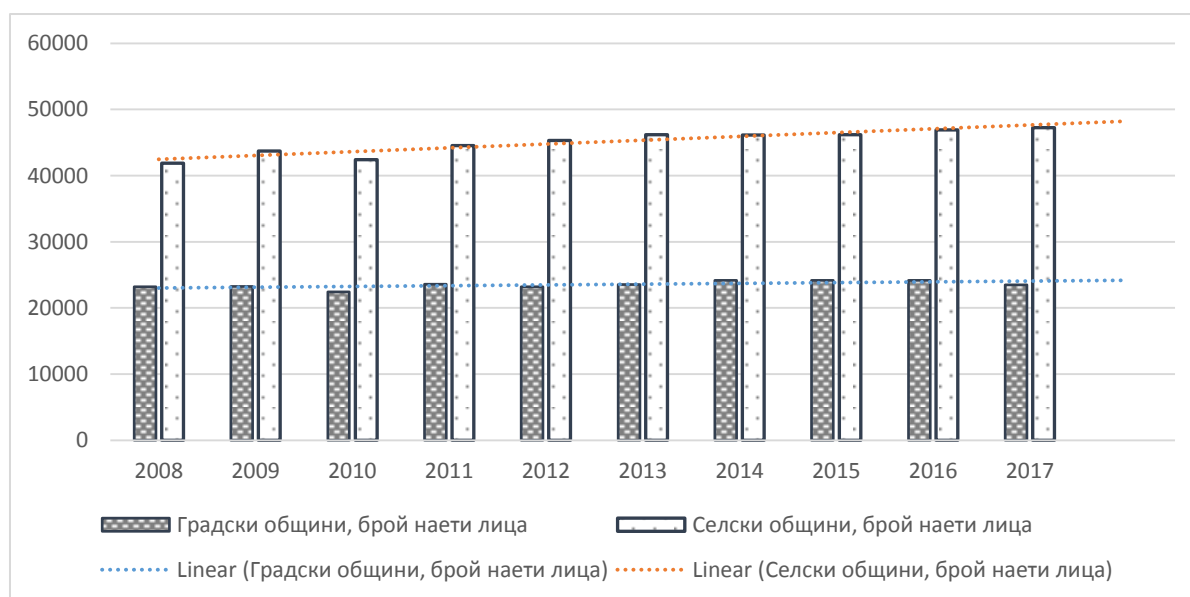
Изменението на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селските райони през 2017 г. спрямо 2008 г. показват, че в 55 селски общини се наблюдава увеличение на броя и в 174 – намаление. Броят на наетите лица е нараснал в 10 общини от 1000 до 4000 души (Елин Пелин, Родопи, Раковски, Марица, Аксаково, Тунджа, Несебър, Ботевград, Руен и Лясковец), в 6 от общините наетите са от 500 до 1000 души, в 15 от общините – от 100 до 500 души, и в 24 от общините – от 1 до 100 души.

Наети лица по икономически сектори

Данните за динамиката на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в сектор селско, горско и рибно стопанство показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период (2008-2017г.) намалява незначително спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в секторите селско, горско и рибно стопанство са 36 % от общия брой наети, а в градските общини са 64 % от тях. През 2017 г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 33 %, а в градските райони те са 67 %.

За периода 2008 – 2017 г. , наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор селско, горско и рибно стопанство се увеличават с 13 %, а в градските – 1,2 %. За анализирания период броят на наетите в сектор селско, горско и рибно стопанство се увеличава всяка година спрямо предходната с изключение на 2008, като те намаляват с 3 % спрямо 2009, а през 2014 и 2015 броят се запазва. Данните за наетите лица в селските райони в сектор селско, горско и рибно стопанство за периода 2008-2017 г. показват че секторът е създад заетост за 5361 повече лица през 2017 г.

Фигура 37 Наетилица в сектор селско, горско и рибно стопанство

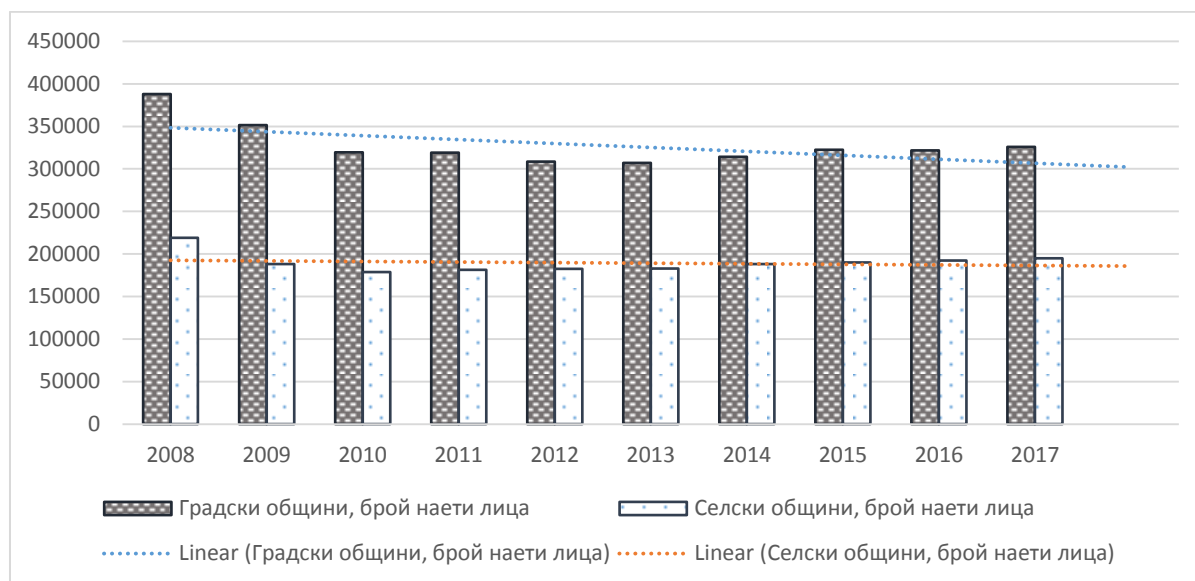
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините с най-високо увеличение на броя за анализирания период са Карнобат (450 души), Тунджа (418 души), Генерал Тошево (249 души), Вълчедръм (220 души), Долна Митрополия (188 души), Момчилград (152 души). Увлечението на бройките е от 1 нает до 450 повече наети. За десетгодишния период, в 63 общини – наетите в сектора намаляват от 1 до 80 %. В номинално изражение то е от двама наети (Антоново) до 179 наети (Бяла). Други общини с високо намаление на наетите в сектора са Етрополе (176 души), Преслав (173 души), Троян (146 души).

Динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор преработваща промишленост показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период намалява незначително спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор преработваща промишленост са 36 % от общия брой наети, а в градските райони са 64

% от тях. През 2017 г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 37 %, а в градските райони те са 63 %. За периода 2010-2017 г. , наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор преработваща промишленост намаляват с 11 %, а в градските – 16%. Данните за наетите лица в селските райони в сектор преработваща промишленост за периода 2008-2017 г. показват, че секторът вече не осигурява заетост за 23980 лица.

Фигура 38 Наети лица в сектор Преработваща промишленост

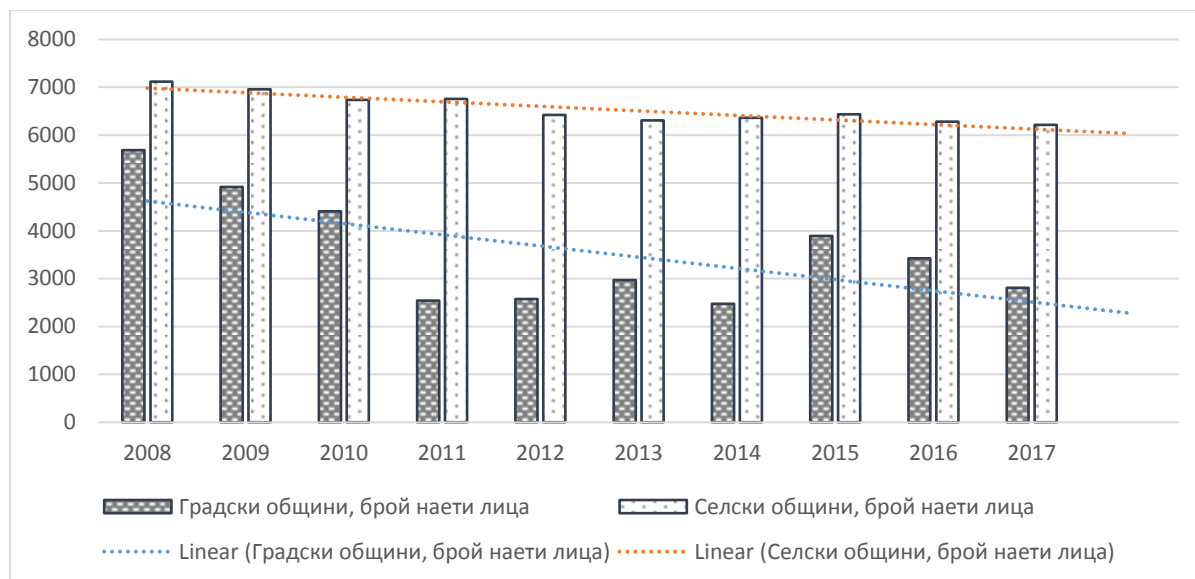
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Наетите в сектор преработваща промишленост през периода 2008 – 2017 г. намалява в някои селски общини значително от 1% до 80%. Общините с най-високо намаление на броя за анализирания период са Сандански (2917 души), Петрич (2441 души), Червен бряг (1545 души), Велинград (1438 души), Гълъбово (1200 души), Девня (1095 души). Общини с увеличение на наетите в сектора са Ботевград (1633 души), Елин Пелин (1251 души), Руен (1151 души), Раковски (2228)

Наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Добивна промишленост“ показват, че относителният дял на наетите в селските райони за анализирания период намалява значително спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор добивна промишленост са 44 % от общия брой наети, а в градските райони са 56 % от тях. През 2017 г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 31 %, а в градските райони те са 69 %. За

периода 2010-2017 г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектора намаляват с 13 %, а в градските райони с 51 %..

Фигура 39 Наети лица в сектор Добивна промишленост

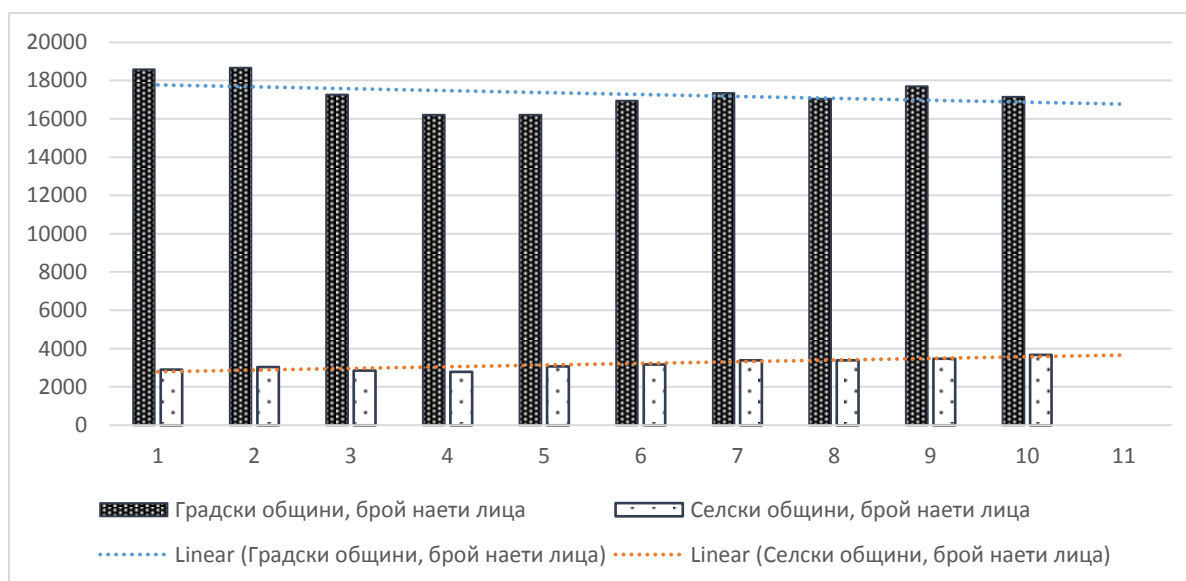

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Данните, които са налични за периода 2008 – 2017 г. показват, че наетите в сектор „Добивна промишленост“ намалява с Раднево с 220 души, Лъки с 122 души, Ивайловград с 116 наети, Мездра с 98 души и Гърмен с един нает. райони те с увеличение на наетите в сектора са Сатовча , където наетите са се увеличили с 20 и Садово с 5. През 2017 спрямо 2010 в Девня наетите в сектор добивна промишленост намаляват с 40 души, а в Суворово с 22.

Данните за динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период се увеличава спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива са 13 % от общия брой наети, а в градските райони са 87 % от тях. През 2017 г. относителният дял на наетите в селските райони се увеличава на 18 %, а в градските райони те са 82 %. Наетите лица в селските райони в производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива за периода 2008-2017 г. са се увеличили с 760 души.

Фигура 40 Наети лица в сектор Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Наетите в сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ се увеличава за периода 2008 – 2017 г. в някои селските райони от 2% до 450%. Общините с най-високо увеличение са Мездра (85 души), Гълъбово (31 души), Каварна (23 души), Гоце Делчев (18 души), Нова Загора (13 души). Общини като Айтос, Камено, Кресна, Балчик, Девин, Сандански, Георги Дамяново имат увеличение на наетите в сектора с от 1 до 6 души. Общини с намаление на наетите в сектора са Ботевград (162 души), Петрич (47 души), Самоков (29 души), Карлово (25 души). Общини като Севлиево, Якоруда, Елхово, Тетевен, Разлог, Априлци имат намаление на наетите в сектора с от 2 до 19 души.

Наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци“ и възстановяване показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период намаляват спрямо относителният дял на наетите в градските райони. През 2017 г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 12,5 %, а в градските райони те са 87,5 %. За периода 2008 – 2017 г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване се увеличава с 7 %, а в градските райони с 13 %. Данните за наетите лица в селските райони в сектор доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване за периода 2008-2017 г. показват, че секторът осигурява заетост за 231 лица повече.

Фигура 41 Наети лица в сектор Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване

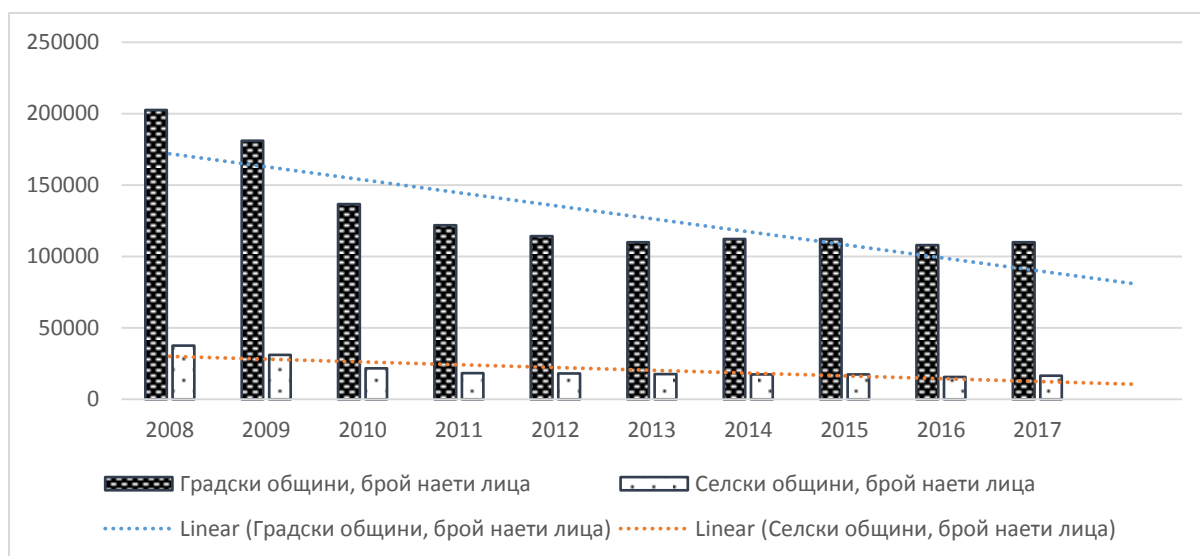

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините с най-високо увеличение са Харманли (74 души), Гълъбово (60 души), Етрополе (38 души), Берковица (37 души), Гоце Делчев (29 души), Мездра (17), Пещера (3). Намалението на бройките е от 4 наети до 269 по-малко. Общини с намаление на наетите в сектора са Елин Пелин, Своге, Троян, Кресна, Девня, Петрич.

Данните за динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор строителство показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период се намалява спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в строителство са 15,6 % от общия брой наети, а в градските райони са 84,4 % от тях. През 2017 г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 13 %, а в градските райони те са 87 %. За периода 2008 - 2017 г. , наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор строителство намаляват с 56%, а в градските – 45,6 %.. Данните за наетите лица в селските райони в строителството за периода 2008 – 2017 г. показват, че наетите в сектора са намалели с 20995 души.

Фигура 42 Наети лица в сектор Строителство

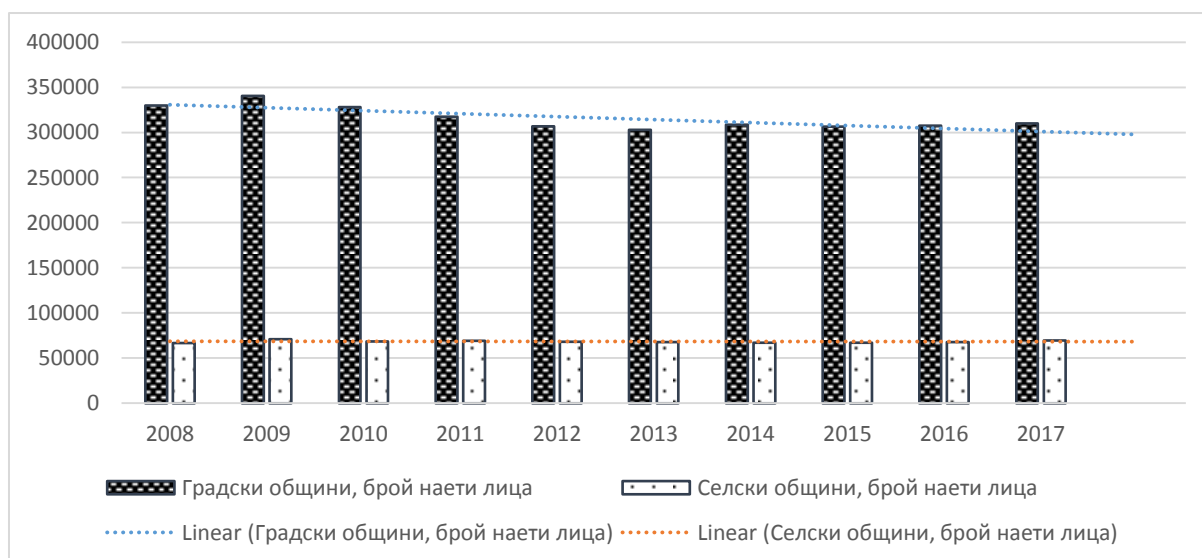

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините с най-високо намаление на броя за анализирания период са Несебър (1545 души), Козлодуй (2134 души), Разлог (2822 души), Девин (1738 души), Гълъбово (1909 души). Други общини с високо увеличение на наетите в сектора са Неделино (163 души), Баните (77 души), Руен (61 души), Камено (413).

Динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“ показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период се увеличава спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в ремонт на автомобили и мотоциклети са 16,8 % от общия брой наети, а в градските райони са 83,2 % от тях. За периода 2008 – 2017 г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор ремонт на автомобили и мотоциклети се увеличават с 4 %, а в градските –6 %. Наетите лица в сектора за периода 2008-2017 г. се увеличават с 2777 души.

Фигура 43 Наети лица в сектор Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети

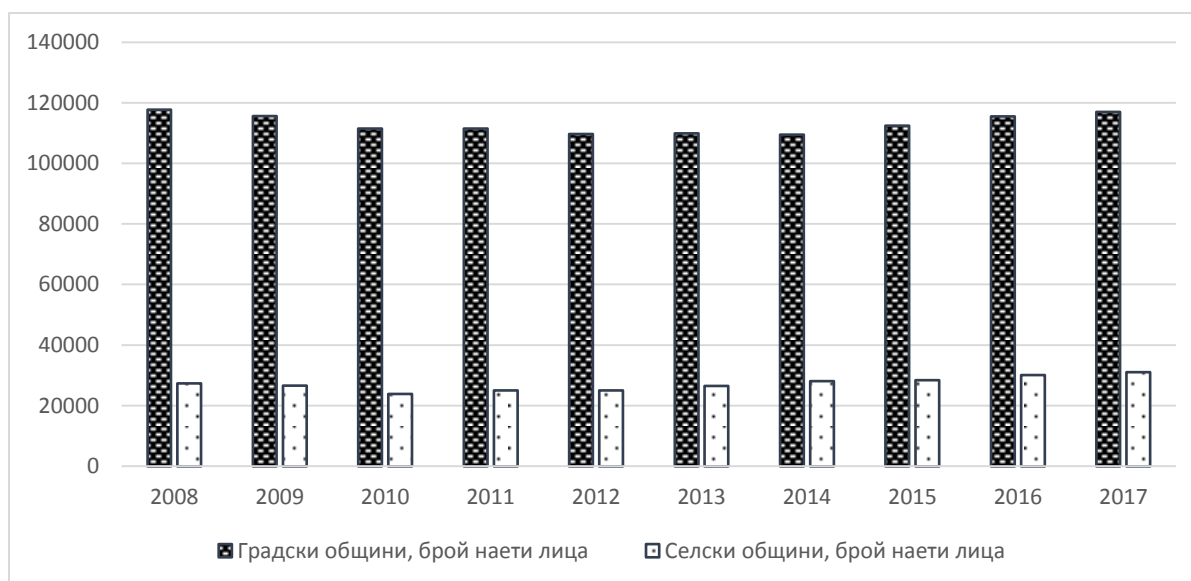

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините с най-високо намаление на наетите за анализирания период са Свиленград (324 души), Провадия (297 души), Айтос (210 души), Мездра (202 души). Намалението на бройките е от 1 нает до 324 по-малко наети. В номинално изражение то е от 1 (Доспат) нает до 2733 (Елин Пелин). Други общини с високо увеличение на наетите в сектора са Несебър (581 души), Марица (392 души), Дулово (243 души).

Наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Транспорт, складиране и пощи“ показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период намаляват спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектора са 19 % от общия брой наети, а в градските райони са 81 % от тях. За периода 2008 - 2017 г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор „Транспорт, складиране и пощи“ се увеличава с 3 %, а в градските райони намалява с 0,7 %. За периода 2008-2017 г секторът осигурява заетост за 3654 лица повече.

Фигура 44 Наети в сектор Транспорт, складиране и пощи

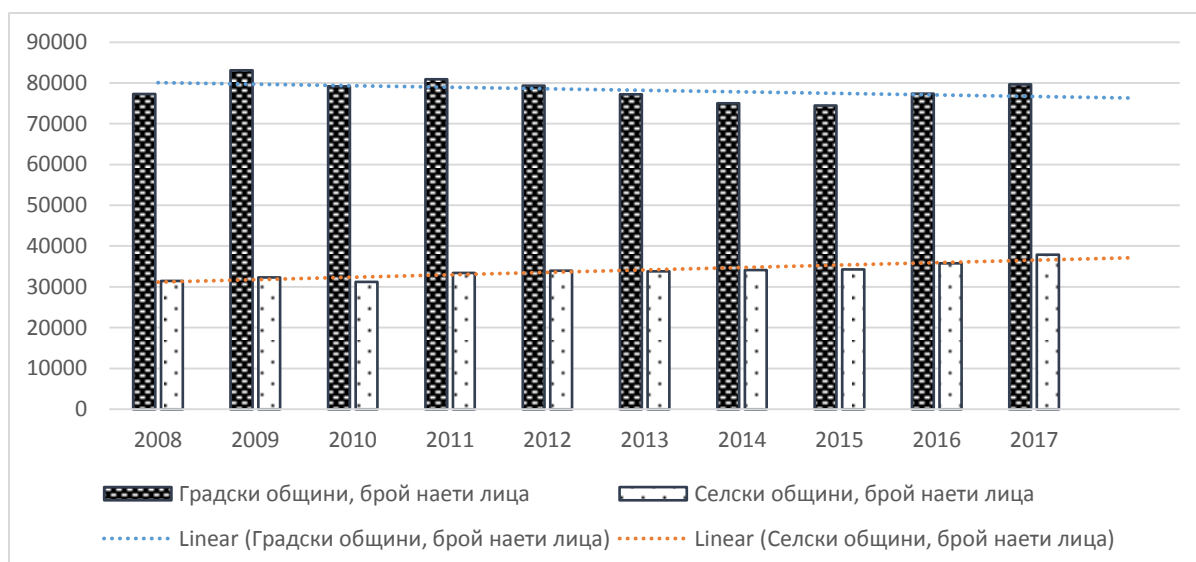

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В някои селски райони наетите в сектора намаляват от 1 % до 82 %. Общините с най-високо намаление на броя за анализирания период са Раднево (254 души), Костинброд (210 души), Троян (189 души). В номинално изражение то е от 1 (Козлодуй) нает до 2149 (Петрич). Други общини с високо увеличение на наетите в сектора са Родопи (1665 души), Аксаково (259 души), Сандански (249 души).

Динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство„показва, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период се увеличава спрямо относителният дял на наетите в градските райони. През 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони са 29 % от общия брой наети в сектора а в градските райони са 71 % от тях. През 2017 г. относителният дял на наетите в селските райони се увеличава на 32 %, а в градските райони те са 68 %. Данните за наетите лица в селските райони в хотелиерство и ресторантьорство за периода 2008-2017 г. показват, че наетите в сектора се увеличават с 6398 души.

Фигура 45 Наети лица в сектор Хотелиерство и ресторантьорство

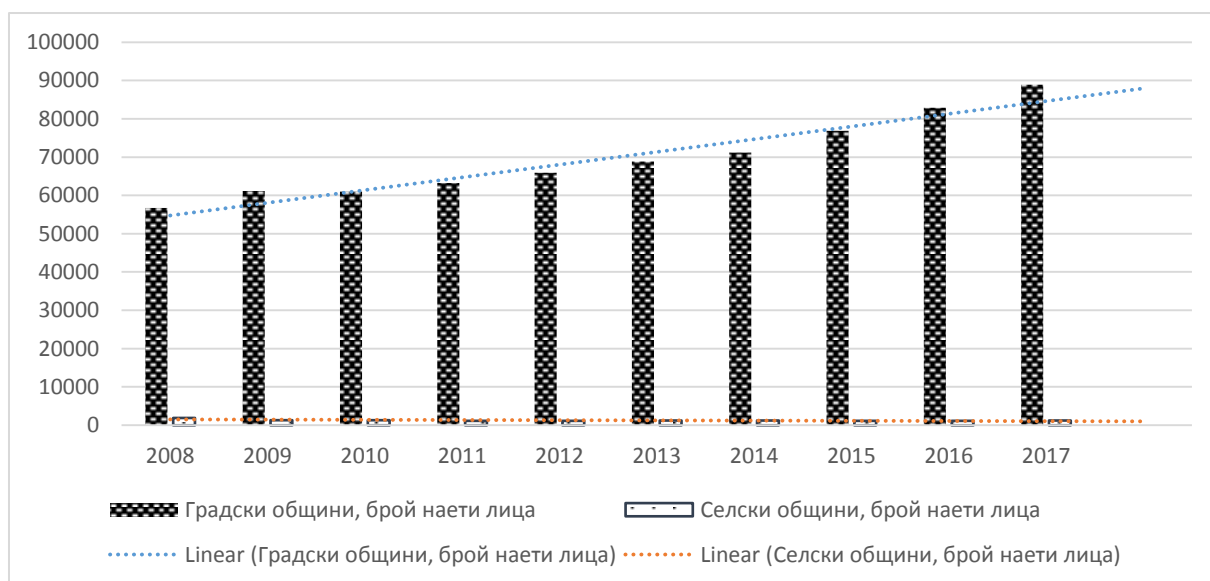

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините с най-високо намаление на наетите са Раднево (311 души), Сандански (303 души), Поморие (260 души), Девин (160 души), Севлиево (89), Чепеларе (77). В номинално изражение увеличението е от 1 (Завет, Крушари) нает до 1802 (Несебър). Други общини с високо увеличение на наетите в сектора са Банско (791 души), Балчик (633 души), Разлог (422 души).

Данните за наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“ показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период намалява спрямо относителният дял на наетите в градските райони. За периода 2008 - 2017 г., наетите по трудово и служебно правоотношение се намалява 33 %, а в градските се увеличават с 36 %. Данните за наетите лица за периода 2008 – 2017 г. показват, че наетите в селските райони в сектора намаляват с 634 души.

Фигура 46 Наети лица в сектор Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения

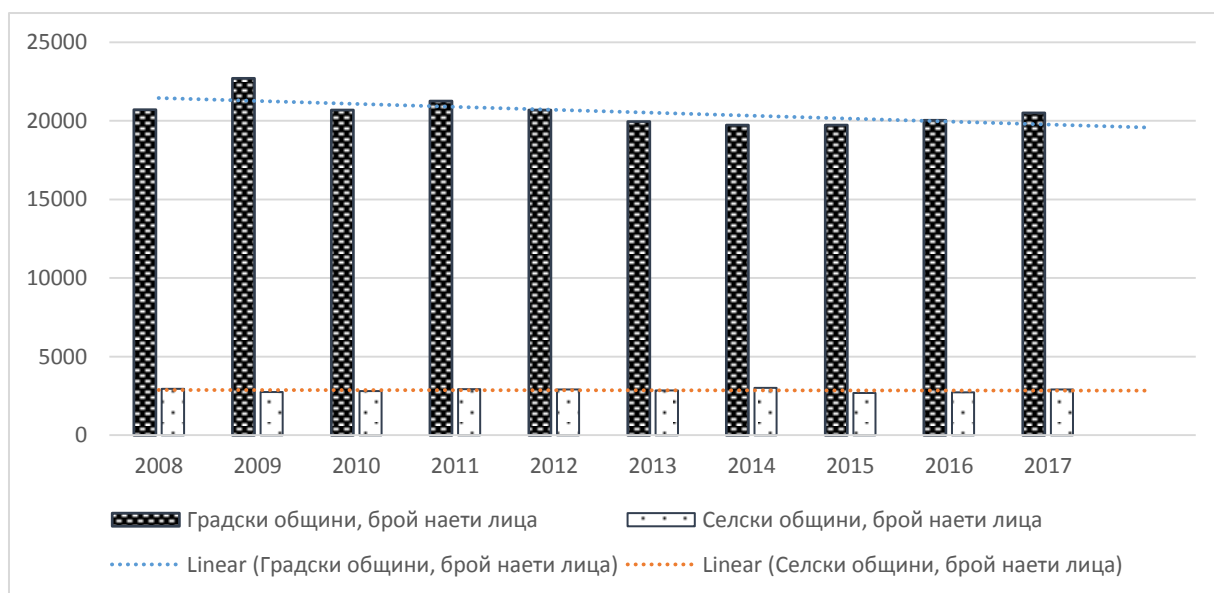

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините с най-високо намаление на наетите са Пещера (41 души), Карлово (40 души), Велинград (37 души). Общини в които е отчетено увеличение на наетите са Родопи, Ботевград, Петрич, Момчилград, Червен бряг, Самоков, Марица, Долна Митрополия.

За периода наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор „Операции с недвижими имоти са 12 % от общия брой наети, а в градските райони са 88 % от тях. Наетите лица за периода 2008-2017 г. в сектора намаляват незначително с 23 души спрямо 2008 г.

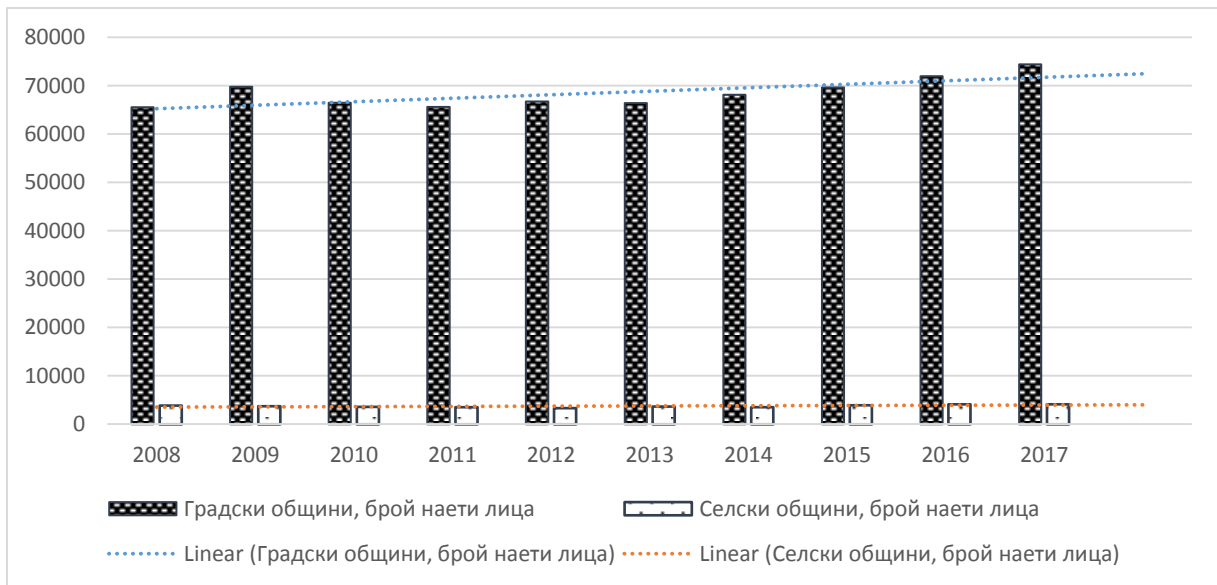
Фигура 47 Наети лица в сектор Операции с недвижими имоти

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Относителният дял на наетите в сектор „Професионални дейности и научни изследвания“ в селските райони в сектора за анализирания период се увеличава незначително спрямо относителният дял на наетите в градските райони. За периода наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор професионални дейности и научни изследвания са 6 % от общия брой наети, а в градските райони са 94 % от тях. През 2017 г. те намаляват в селските райони на 5 %, а в градските са 95 %. За периода 2008 – 2017 г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектора се увеличават с 6 %, а в градските се увеличават с 12 %. За анализирания период броят на наетите в сектор професионални дейности и научни изследвания в селските райони намалява всяка година спрямо предходната с изключение на 2015 и 2016 г., когато се отчита увеличение спрямо предходните съответно с 10 и 5 %. Данните за наетите лица в селските райони в професионални дейности и научни изследвания за периода 2008 – 2017 г. показват, че наетите в сектора създава заетост за 219 човека повече спрямо 2008 г.

Фигура 48 Наети лица в сектор Професионални дейности и научни изследвания

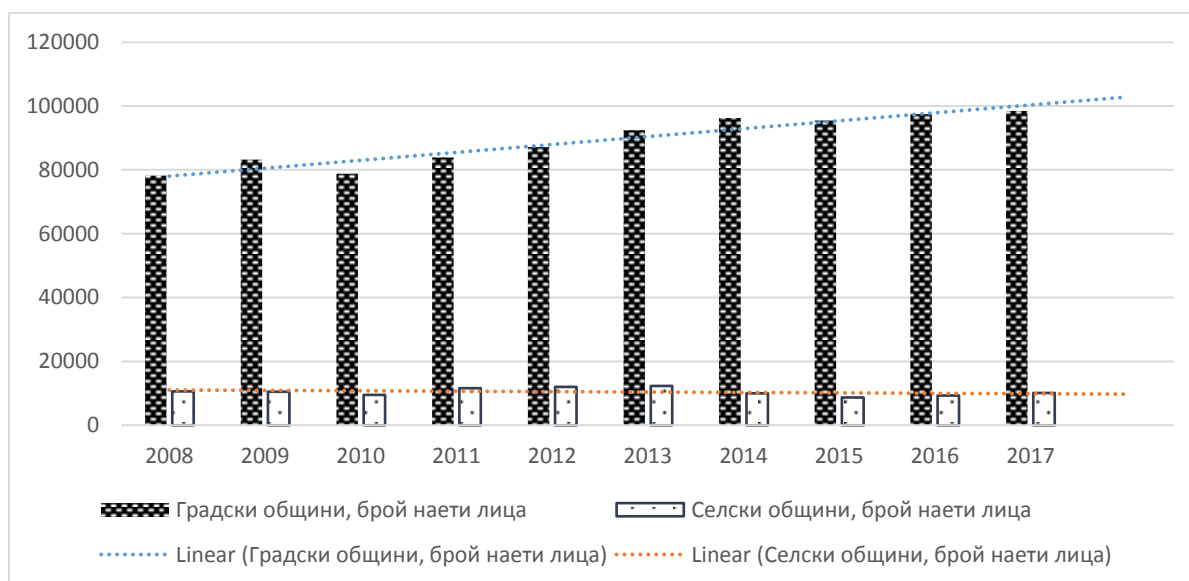

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините с най-високо намаление на наетите за анализирания период в сектор професионални дейности и научни изследвания са Костинброд (216 души), Павликени (135 души), Велинград (80 души). Увеличението на наетите лица се отчита за общините- Каварна, Своге, Ихтиман,Петрич, Несебър, Марица, Разлог, Сандански.

Данните за динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Административни и спомагателни дейности“ показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период намалява спрямо относителния дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектора са 12 % от общия брой наети, а в градските райони са 88 % от тях. За периода 2008 - 2017 г. , наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в административни и спомагателни дейности намалява с 5 %, а в градските се увеличава с 20,6 %. Наетите лица в сектора за периода 2008 – 2017 г. са намалели с 531 души.

Фигура 49 Наети лица в сектор Административни и спомагателни дейности

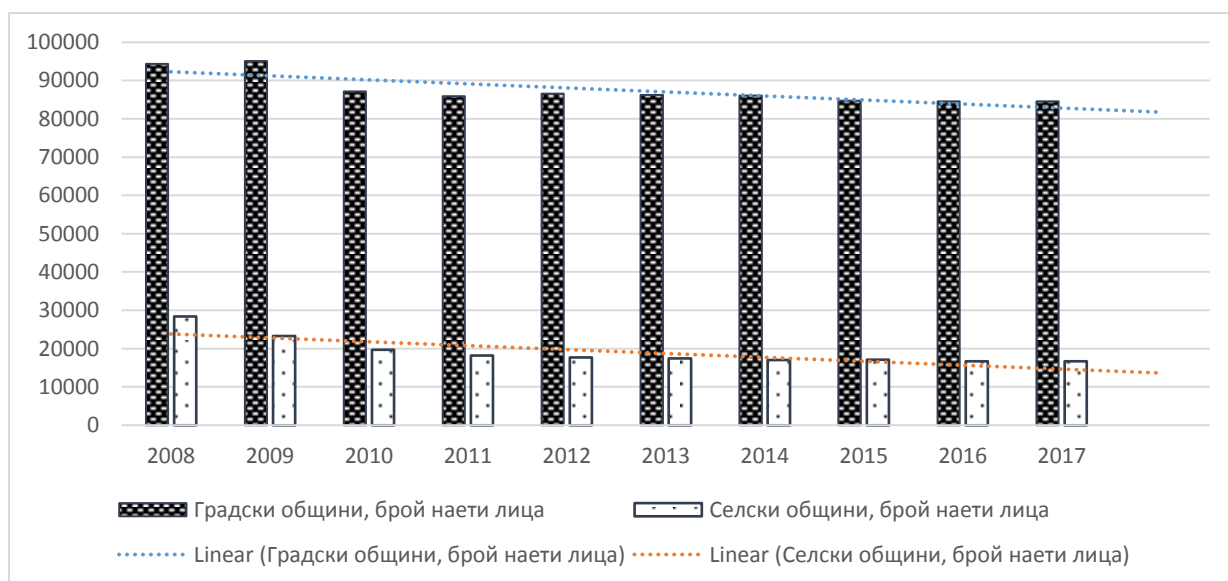

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В Общините с най-високо намаление на наетите за анализирания период в сектор административни и спомагателни дейности са Приморско (428 души), Батак (276 души), Долна Митрополия (221 души). Общини с увеличение на наетите са Разлог, Козлодуй, Созопол, Кнежа, Гоце Делчев, Петрич, Девня, Карлово, Панагюрище, Аврен, Добрич-селска, Свиленград, Божурище, Карнобат, Костинброд.

За периода наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор „Държавно управление“ са 23 % от общия брой наети, а в градските райони са 77 % от тях. За периода 2008 – 2017 г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектора намаляват с 41 %, а в градските намаляват с 10 %.. Наетите лица за периода 2008-2017 г. намаляват с 11682 спрямо 2008 г.

Фигура 50 Наети лица в сектор Държавно управление

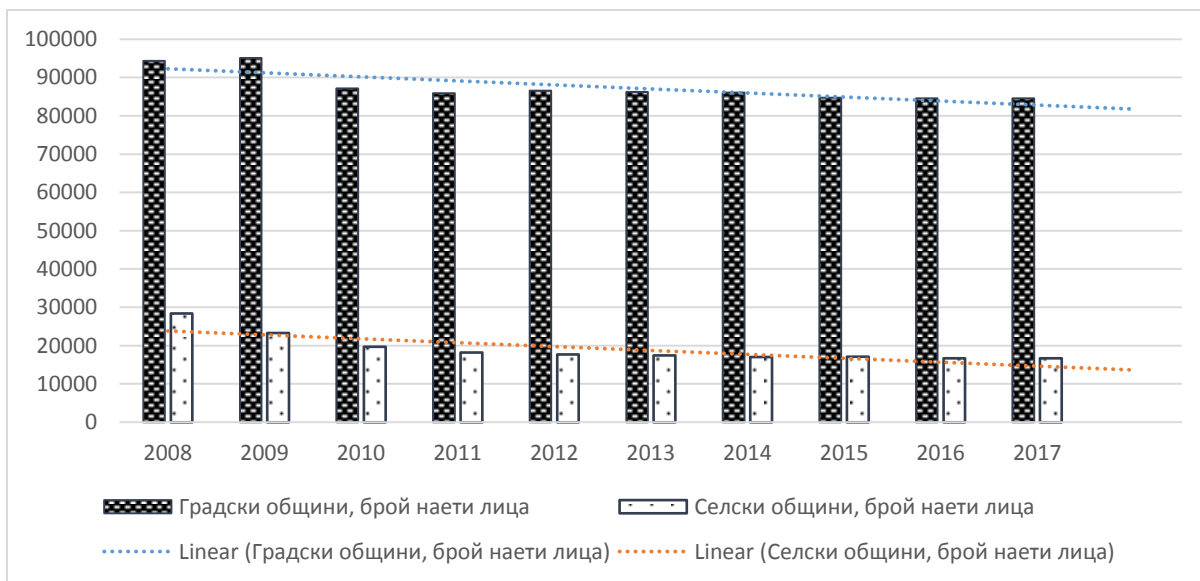

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините с най-високо намаление на наетите за анализирания период в сектор „Държавно управление“ са Свиленград (435 души), Дулово (214 души), Петрич,(215 души), Козлодуй (150). В някои от селските общини наетите в сектора се увеличават от 5 до 26 %. В номинално изражение увеличението е от (Вълчидол) наети до 102 (Несебър, Лом). Други общини с увеличение на наетите са Ботевград, Тервел, Тополовград.

За периода наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор „Образование“ са 34 % от общия брой наети, а в градските райони са 66 % от тях. През 2017 г. те намаляват в селските райони на 32 %, а в градските са 68 %. За периода 2008 – 2017 г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектора намаляват с 12 %, а в градските намаляват с 1,8 %.. Наетите лица в селските райони в образование за периода 2008 – 2017 г. в сектора намаляват с 7123 спрямо 2008 г.

Фигура 51 Наети лица в сектор Образование

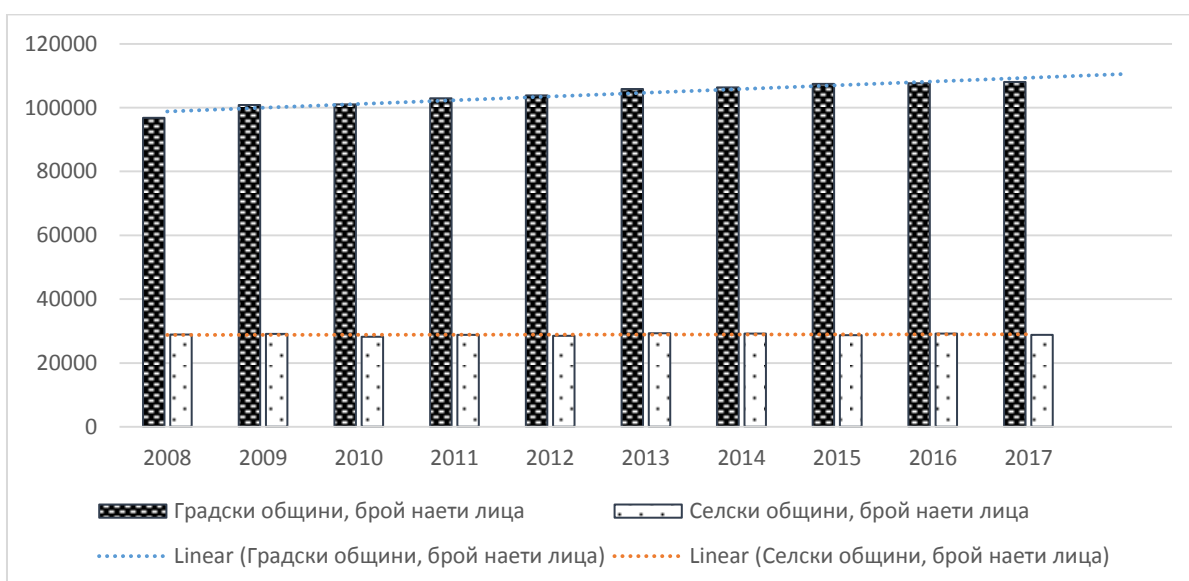

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

. Общините с най-високо намаление на наетите за анализирания период в са Петрич,(627 души), Лом (177 души), Троян (168), Попово (167), Сандански (155), Мездра (152души).

. За периода наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор „Хуманно здравеопазване и социална работа“ са 23 % от общия брой наети, а в градските райони са 77 % от тях. През 2017 г. те намаляват в селските райони на 21 %, а в градските са 79 %. Наетите лица за периода 2008-2017 г. в сектора намаляват с 92 души спрямо 2008 г.

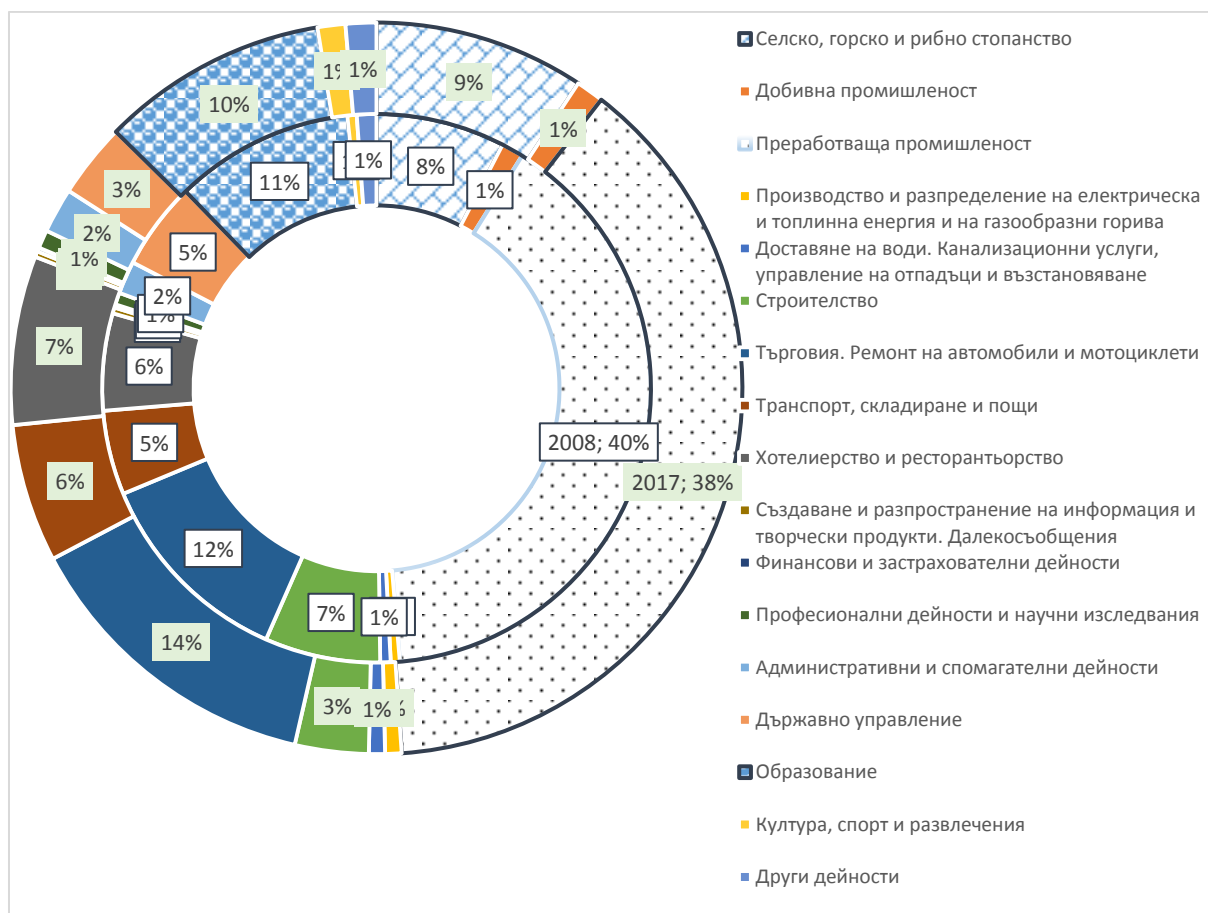
Фигура 52 Наети лица в сектор Хуманно здравеопазване и социална работа

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Структурата на наетите в различните икономически сектори през периода 2008 – 2017 г. се запазват. Запазват се секторите, които са водещи в създаването на заетост, както и тези, които имат относително по-малко значение за това. Водещи сектори са Преработваща промишленост и Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети. Както през 2008 г., така и през 2017 г., най-много наети са в секторите Преработваща промишленост, Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети, Образование и селско, горско и рибно стопанство. В преработващата промишленост през 2008 г. са наети 39,7 % от всички наети лица по трудово и служебно правоотношение, а през 2017 г. те са 38,8. В сектор търговия са наети 12,1 % през 2008, като те се увеличават на 13,7 % през 2017 г. В сектор селско, горско и рибно стопанство наетите са съответно 7,6% през 2008 и 9,3 % през 2017 г. промишленост.

Фигура 53 Заетост по дейности през 2008 и 2017г. в селските райони

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Таблица 19 Поддръждане на икономическите дейности в селските райони спрямо броя наети лица по трудово и служебно правоотношение

Икономически дейности	Брой наети 2017	Икономически дейности	Брой наети 2008
Преработваща промишленост	194918	Преработваща промишленост	218898
Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети	69546	Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети	66769
Образование	51025	Образование	58148
Селско, горско и рибно стопанство	47251	Селско, горско и рибно стопанство	41890
Хотелиерство и ресторантьорство	37914	Строителство	37542
Транспорт, складиране и пощи	31036	Хотелиерство и ресторантьорство	31516
Държавно управление	16708	Държавно управление	28390
Строителство	16547	Транспорт, складиране и пощи	27382
Административни и спомагателни дейности	10095	Административни и спомагателни дейности	10626
Други дейности	6877	Добивна промишленост	7114
Култура, спорт и развлечения	6248	Други дейности	6320
Добивна промишленост	6210	Професионални дейности и научни изследвания	3888
Професионални дейности и научни изследвания	4107	Доставяне на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	3370
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	3674	Култура, спорт и развлечения	3030
Доставяне на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	3601	Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	2912
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения	1274	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения	1908
Финансови и застрахователни дейности	896	Финансови и застрахователни дейности	1070

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Таблица 20 Динамика на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по сектори

Сектори	Темп на изменение (%) за 2017г. спрямо 2008г. в селските райони	Темп на изменение (%) за 2017г. спрямо 2008г. в градските райони
Селско, горско стопанство и рибарство	13%	1%
Добивна промишленост	-13%	-51%
Преработваща промишленост	-11%	-16%
Строителство	-56%	-46%
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	26%	-8%
Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	7%	15%
Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети	4%	-6%
Транспорт, складиране и пощи	13%	-1%
Хотелиерство и ресторантьорство	20%	3%
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти.	-33%	57%
Професионални дейности и научни изследвания	6%	14%
Административни и спомагателни дейности	-5%	26%
Държавно управление	-41%	-10%
Образование	-12%	-2%
Хуманно здравеопазване и социална работа	0%	12%
Други дейности	9%	28%

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Секторите, които са създали най-много нови работни места в селските райони за изследвания период са: „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Селско, горско стопанство и рибарство“ и „Транспорт, складиране и пощи“.

През 2017г. най-малко лица са наети в секторите: Добивна промишленост (в селските райони 6210 лица и в градските райони 2806 лица), в сектор „ Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ съответно в селските райони 3674 лица и в градските райони 17153 лица.

Сектор „ Строителството“ през 2017г. няма значимо влияние на пазара на труда (в селските райони 16547 наети лица и в градските райони 110111 наети лица) в сравнение със секторите „Преработваща промишленост (в селските – 195127 наети лица и в градските – 325737 наети лица) и „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“ (в селските – 69546 лица и в градските – 310280 лица).

Заетостта в Образованието е пряко зависима от раждаемостта и броя на децата не са отчетени съществен ръст на работните места, разширяване на заетостта не се очаква поради натрупалите се отрицателни тенденции в демографската структура на населението в селските райони.

Другият сектор Хуманно здравеопазване и социална работа поради нарастващите нужди на застаряващо на населението може да се насърчат инвестициите в заетост в селските общини.

Изводи

За периода се наблюдава ръст на наетите лица в следните сектори: „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Транспорт, складиране и площи“ Хотелиерство и ресторантьорство“.

По-висок дял на наетите лица по трудово и служебни отношения продължава да заемат секторите, които изискват в по-малка степен специфични знания и квалификация.

Спад на наетите лица е регистриран за сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти“.

В икономическите дейности обединени в сектора на услугите нараства броя на заетите. По отношение на сектора „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; е отчетен сериозен спад. Делът на наетите в този сектор е намалял с 33 % от в общо наетите за страната.

В сектор Селско, горско стопанство и рибарство заетостта бележи ръст за периода. Секторът на услугите има най-съществен принос за заетостта в селските райони, следван от „Селското, горското стопанство и рибарство“ и „Преработващата промишленост“.

За развитието на икономическите дейности в селските райони следва да се отчита отрицателната демографска тенденция. Затова за да се постигне растеж на икономиката възможността е да се насърчават инвестиции в нови технологии, които да компенсират недостига на трудови ресурси в бъдеще. Българската икономика изостава по отношение на технологичната интензивност. В последния доклад на Европейската комисия за иновациите, България според композитния индекс за иновациите, към 2017 г. се определя като скромна новаторка, на предпоследно място сред държавите-членки на ЕС със стойност на индекса под 50% от средния за ЕС 2823. В Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014-2020 г. една от целите е от „скромна новаторка“ да премине към „умерен новатор“. В селските райони следва да се инвестира в иновационни дейности и ИКТ сектора, които да са основополагащи за промени в структурата на икономиката им.

ИКТ сектора генерираната добавена стойност развитието му ще има положително въздействие върху развитието на икономиката в селските райони. Най-голяма заетост в ИКТ сектора се наблюдава в градовете, София, Пловдив, Стара Загора.

Независимо от възстановяването на пазара на труда и ускоряване на икономически растеж след 2013 г. различията между регионите и между отделните селски общини по отношение на нивата на заетост нарастват. Броят на наетите лица по трудови и служебни правоотношения са най-малко в селските общини разположени в Северозападен район, Северно централен и Югоизточен район.

Спадът на работните места в годините между 2009 и 2013 г., в резултат на икономическата и финансова криза засегна селските райони. Търсенето на труд в селските райони се повишава след 2014 г., което доведе до намаление на равнището на безработица и повишаване на работните места в селските райони, но общини с слаба динамика на икономиката равнището на безработица продължава да се задържа на високо ниво.

На основата на показателя за наети лица на трудови и служебни отношения към момента в селските райони не се очертават сектори в които навлиза дигитализацията и ИКТ, обаче в тези общини, в които има лица с подходяща квалификация и знания е добре да се насърчават инвестиции в интензивни технологични производства.

Фактори, които определят несъответствията по икономически сектори между селските и градските райони са:

²³ European Innovation Scoreboard 2018, European commission, https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en

- образователната структура на населението и дяла трудоспособното население, което съответно би довело до привличане на инвестиции и нарастване на предлагането на труд

- степента на диверсификация на икономиката в селските райони, динамиката на икономическото развитие и профила на икономиката (кой сектор доминира и създава добавена стойност).

- квалификацията на лицата в трудоспособна възраст;

Ръст на броя на наетите и на средната работна заплата спрямо 2011 г. отбелязва община Летница. Това не е случайно, причината е дейността на старт ъп фирмата „УОЛТОПИЯ“ ООД, както и присъствието на редица фирми от керамичната и хранително-вкусовата промишленост. Ръст на наетите се наблюдава в община Божурище (с 62%). Принос за икономическата динамика в общината има близостта до столицата и индустриален парк „Божурище“ в който са се установили предприятия на местни и чужди инвеститори. В община Мездра се увеличава броят на наетите (с близо 1900 души), в резултат на производството на авточасти. Ръстът на наетите лица по трудови и правни отношения в община Родопи, община Съединение, община Раковски, община Куклен, община Марица се дължи на близостта им до икономическа зона Тракия - Пловдив.

Данните за нивата на средната годишна брутна заплата и за броя на наетите лица показват, че по отношение на състоянието на трудовия пазар между общините в селските райони има съществени различия, което се дължи на икономическата активност и инвестициите. Подобренито на общата икономическа конюнктура в страната има положителен ефект върху пазара на труда за тези общини в които са направени инвестиции, обаче в по-бедните общини, особено в тези, в които се наблюдават трайни негативни демографски процеси отсъства инвеститорски интерес.

3.3.1. Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности

На национално ниво средната брутна заплата се увеличава за последната година спрямо 2008г. за всички икономически дейности. За 2008г. средната брутна годишна заплата е 5525 лв., а за 2017г. нараства до 10097 лв., отчита се увеличение с 4572 лв. или 40%. Икономическите дейности „Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети“ и „Административни и спомагателни дейности“ отчитат най-висок ръст на показателя

спрямо 2008г. съответно с 4240 лв. и 4 078 лв. или 57%. Средната годишна брутна заплата за „Култура, спорт и развлечения“ и „Селско, горско и рибно стопанство“ нараства съответно с 5320 лв. и 5158 лв. или 3% през последната година в сравнение с 2008г. Най-нисък ръст се наблюдава при „Финансови и застрахователни дейности“ - 2688 лв. или 15%.

Общините с най-висока средна годишна брутна заплата за 2018г. са: Челопеч – 26 141 лв.; Козлодуй – 21 474 лв.; Раднево – 19 878 лв.; Гълъбово – 19 320 лв.; Пирдоп – 18 748 лв.; Девня – 17 309 лв.; Столична община – 17 199 лв. и Панагюрище – 15 417 лв. Общините с най-ниска средна брутна заплата са: Кочериново – 6 330 лв.; Неделино – 6 521 лв.; Ковачевци – 6 663 лв.; Ракитово – 6 709 лв.; Бобошево – 6 749 лв.; Брацигово – 6 777 лв.; Борино – 6 778 лв.; Ружинци – 6 887 лв. и Якоруда – 6 953 лв.

Общините с най-голям ръст на средната брутна заплата за 2017г. спрямо 2008г. са: Челопеч 2008г. – 14 638 лв., 2017г. – 26 141 лв., увеличение с 11 503 лв. или 42% и Летница 2008г. – 4 331 лв., 2017г. – 14 676 лв., увеличение с 10 345 лв. или 71. Летница икономическата дейност, която отчита най-високо увеличение на заплата е „Преработваща промишленост“. През 2008г. стойността е 4 084 лв., а през 2017г. – 17 777 лв., увеличението е с 13 693 лв. или 76%. На територията на общината има голям брой предприятия от керамичната и хранително-вкусовата промишленост, които са причина за високият ръст на заплатите, въпреки малобройното си население (3 413 души).

Общините с най-малък ръст на средната брутна заплата за 2017г. спрямо 2008г. са: Любимец 2008г. – 5 994 лв., 2017г. – 7 815 лв., увеличение с 1 821 лв. или 14%; Етрополе 2008г. – 7 148 лв., 2017г. – 8 224 лв., увеличение с 1 076 лв. или 13%. За Любимец икономическите дейности, които отчитат най-високо увеличение на заплата са: „Селско, горско и рибно стопанство“, през 2008г. стойността е 3 992 лв., а през 2017г. – 8 392 лв., увеличението е с 4 400 лв. или 50%; „Административни и спомагателни дейности“, през 2008г. стойността е 3 324 лв., а през 2017г. – 6 827 лв., увеличението е с 3 503 лв. или 50%; „Други дейности“, през 2008г. стойността е 3 406 лв., а през 2017г. – 8 159 лв., увеличението е с 4 753 лв. или 50%. Любимец е едната от двете общини с най-нисък ръст на средната брутна заплата за периода 2008г. – 2017г., като причина може да се изтъкне управлението на общината. За Етрополе икономическите дейности, които отчитат най-високо увеличение на заплата са: „Селско, горско и рибно стопанство“, през 2008г. стойността е 3 264 лв., а през 2017г. – 8 610 лв., увеличението е с 5 346 лв. или 63% и „Административни и спомагателни

дейности“, през 2008г. стойността е 2 229 лв., а през 2017г. – 6 485 лв., увеличението е с 4 256 лв. или 67%.

3.3.2. Общ доход средно на домакинство и на лице

Средният годишен общ доход на лице от домакинството достига 6013 лв. през 2018г. и нараства със 72% (с 2511 лева) спрямо 2008г. и с 25% (с 1199 лева) спрямо 2013 г. Нарастването на средния годишен общ доход на лице от домакинството през 2018 г. спрямо 2008 г. е най-високо в Югозападен район (3400 лева) и Северен централен район (2601 лева), а най-ниско в Северозападен район (1890 лева) и Югоизточен район (1715 лева). На ниво област с най-високо нарастване се отличават областите: София-град (с 3654 лева повече) и Пловдив (с 2889 лева повече), а с най-ниско – Перник (с 10890 лева по-малко), Варна (9713 лева по-малко), Плевен (9643 лева по-малко), Русе (9215 лева по-малко), Велико Търново (9156 лева по-малко) и Хасково (9071 лева по-малко).

На ниво статистически район през 2018 г. най-високи средногодишни доходи на лице от домакинството имат жителите на Югозападен район 7324 лв./лице, докато жителите на Северозападен район са с 5 113 лв./лице, или с 2 211 лв. (29%) по-малко.

На ниво област най-високи средногодишни доходи на лице от домакинството за 2018 г. се наблюдава в областите: София-град – 8 224 лв./лице, Перник – 7 049 лв./лице, Пловдив – 6 163 лв./лице и Благоевград – 6 079 лв./лице. Най-ниски средногодишни доходи за 2018г. имат лицата в областите: Пазарджик – 4 180 лв./лице, София – 4 844 лв./лице, Сливен – 4 446 лв./лице и Търговище – 4 576 лв./лице.

Общият доход на домакинствата в Северозападен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 11 332 лв., което е с 3 672лв. или 27% повече в сравнение с 2008г. (7 660лв.). Монтана и Враца са областите, които отчитат най-висок ръст на показателя за 2018г. спрямо 2008г. Дохода на домакинствата в Монтана през 2008г. е 6 416 лв., а за 2016г. – 9 631 лв. (за 2018г. няма данни), констатира се нарастване с 33%. За област Враца дохода на домакинствата за 2008г. е 7 439 лв., а през 2018г. - 11 479 лв., наблюдава се увеличение с 36%. За Северозападен район областта с най-нисък ръст на доходи на домакинствата е Видин съответно за 2008г. – 6 032 лв. и за 2016г. – 6 951 лв. (за 2018г. няма данни), увеличението е минимално – 13%). Плевен и Ловеч са областите, които отчитат най-висок доход на домакинството за 2008г., но за 2018г. Враца и Плевен генерират най-големи доходи.

Общият доход на домакинствата в Северен централен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 12 938 лв., което е с 4 855лв. или 33% повече в сравнение с 2008г. (8 083 лв.). Силистра, Габрово и Разград са областите, които отчитат най-висок ръст на показателя за 2018г. спрямо 2008г. Дохода на домакинствата в Силистра през 2008г. е 7 507 лв., а за 2018г. – 13 697 лв., констатира се нарастване с 46%. За област Габрово дохода на домакинствата за 2008г. е 9 687 лв., а през 2017г. - 14 887 лв., (за 2018г. няма данни), наблюдава се увеличение с 36%. Разград също отбелязва увеличение с 36% за 2018г. (11 946 лв.) спрямо 2008г. (7 423 лв.). За Северен централен район областта с най-нисък ръст на доходи на домакинствата са Русе: 2008г. – 8 165 лв.; 2018г. – 12 643 лв. и Велико Търново: 2008г. – 7 821 лв.; 2018г. – 12 768 лв., увеличението е с по 33%. Русе и Габрово са областите, които отчитат най-висок доход на домакинството за 2008г., но за 2018г. Силистра и Габрово генерират най-големи доходи.

Общият доход на домакинствата в Североизточен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 12 199 лв., което е с 3 551 лв. или 25% повече в сравнение с 2008г. (8 648 лв.). Търговище и Добрич са областите, които отчитат най-висок ръст на показателя за 2018г. спрямо 2008г. Дохода на домакинствата в Търговище през 2008г. е 5 215 лв., а за 2018г. – 10 627 лв., констатира се нарастване с 50%. За област Добрич дохода на домакинствата за 2008г. е 7 456 лв., а през 2017г. - 12 867 лв. (за 2018г. няма данни), наблюдава се увеличение с 42%. За Североизточен район областта с най-нисък ръст на доходи на домакинствата е Варна съответно за 2008г. – 10 182 лв. и за 2018г. – 12 177 лв., увеличението е незначително - 8%. Варна и Шумен са областите, които отчитат най-висок доход на домакинството за 2008г., но за 2018г. Добрич и Шумен генерират най-големи доходи.

Общият доход на домакинствата в Югоизточен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 12 175 лв., което е с 3 517 лв. или 25% повече в сравнение с 2008г. (8 658 лв.). Областите в района са с много близки стойности на показателя. Стара Загора отчита най-висок ръст на доходите за 2018г. спрямо 2008г.: 2008г. - 8 220 лв.; 2018г. - 12 676 лв., наблюдава се увеличение с 33%. За Югоизточен район областта с най-нисък ръст на доходи на домакинствата е Сливен съответно за 2008г. – 8 980 лв. и за 2018г. – 11 450 лв., увеличението е 18%. Бургас и Сливен са областите, които отчитат най-висок доход на домакинството за 2008г., но за 2018г. Бургас и Стара Загора генерират най-големи доходи.

Общият доход на домакинствата в Югозападен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 15 746 лв., което е с 6 303 лв. или 40% повече в сравнение с 2008г. (9 443 лв.). Благоевград и Перник са областите, които отчитат най-висок ръст на показателя за 2018г. спрямо 2008г. Дохода на домакинствата в Благоевград през 2008г. е 7 692 лв., а за 2018г. – 15 210 лв., констатира се нарастване с 47%. За област Перник дохода на домакинствата за 2008г. е 8 588 лв., а през 2018г. - 16 061 лв., наблюдава се увеличение с 44%. Най-високи тенденциозно са доходите на домакинствата в София (столица): 2008г. – 10 925 лв. и 2018г. – 17 023 лв., но увеличението е по-малко в сравнение с предходните две области – 35%. За Югозападен район областта с най-нисък ръст на доходи на домакинствата е София съответно за 2008г. – 8 220 лв. и за 2017г. – 10 357 лв. увеличението е 20%.

Общият доход на домакинствата в Южен централен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 13 181 лв., което е с 4 883 лв. или 31% повече в сравнение с 2008г. (8 298 лв.). Кърджали и Смолян са областите, които отчитат най-висок доход на домакинството за 2008г., но за 2018г. Пловдив и Хасково имат най-големи доходи. Пловдив и Хасково са областите, които отчитат най-висок ръст на показателя за 2018г. спрямо 2008г. Дохода на домакинствата в Пловдив през 2008г. е 8 047 лв., а за 2018г. – 14 064 лв., констатира се нарастване с 43%. За област Хасково дохода на домакинствата за 2008г. е 8 263 лв., а през 2018г. - 13 170 лв., наблюдава се увеличение с 31%. За Южен централен район областта с най-нисък ръст на показателя е Кърджали съответно за 2008г. – 9 319 лв. и за 2016г. – 11 007 лв. (за 2018г. няма данни), увеличението е минимално – 9%.

3.3.3. Риск от бедност

Бедността е икономически и социален проблем, който оказва негативно влияние върху доходите и материалното благосъстояние на населението, качеството на човешкия капитал и възможността за активно включване в обществото. Бедността има и икономически измерения, поради необходимостта от подкрепа и прилагане на политики за намаляването ѝ, изразходват се публични ресурси²⁴.

Борбата с бедността и социалното изключване е сред приоритетите на Европейската комисия, залегнали в Стратегия „Европа 2020“. В нея се предвижда намаление на дялът от населението, което живее под прага на бедността в Европа.

²⁴ ЕК използва дефиниция за беден „бедни са тези лица, семейства и групи, чиито ресурси (материални, културни и социални) са толкова ограничени, че ги изключват от минимално приемливия начин за живот

Според данни на НСИ през 2008 година близо 45% от българите (около 3 милиона души) са били в риск от бедност. За 2018 година под линията на бедност са около 1,5 милиона души или 22% от общото население. Въпреки постигната икономическа стабилност и растеж на доходите, в страната има лица с по-нисък паритет и стандарт на живот. Бедността е икономическо проявление на неравенство в доходите на населението²⁵.

Основните причини за риск от бедност са: ниските доходи, ниското равнище на образование, липсата на квалификация и продължителна изолация от пазара на труда. В България заплащането на труда и равнището на безработица е различно между общините. Относителният дял на населението в риск от бедност е пряко свързано и с икономическото развитие и е по-висок по време на криза.

Данните в таблицата показват, че при 795 хиляди души или 18,2% от населението на страната има риск от бедност. Това са лицата в трудоспособна възраст (18 – 64 г). За лицата в над трудоспособна възраст рискът от бедност се увеличава - 432,2 хиляди лица или 29,2 % от населението.

Таблица 21 Относителен дял на бедните

възрастови групи	година на провеждане на изследване	2014	2015	2016	2017	2018
	референтна година на дохода	2013	2014	2015	2016	2017
ОБЩО	брой лица в хиляди	1578,3	1585,8	1638,7	1665,3	1550,8
	% от съвкупността	21,8	22,0	22,9	23,4	22,0
0-17 години	брой лица в хиляди	377,3	305,6	385,4	357,8	323,4
	% от съвкупността	31,7	25,4	31,9	29,2	26,6
18-64 години	брой лица в хиляди	880,3	824,2	897,6	836,5	795,3
	% от съвкупността	18,9	18,0	20,0	18,9	18,2
65 и повече години	брой лица в хиляди	320,6	456,1	355,7	471,0	432,2
	% от съвкупността	22,6	31,7	24,3	32,0	29,2
	% от съвкупността	25,8	38,2	30,1	38,4	35,0

Източник: НСИ

От данните се вижда, че преобладаваща част от населението, което е изложено на риск от бедност са лица в активна възраст и безработните. Другата група от

²⁵ Използват се различни измерители за бедност според типа на бедност. Абсолютната бедност се свързва с липса на финансови средства за обикновени човешки потребности, тогава се използва като измерител Паритета на покупателната способност. Относителна бедност отчита стандарта на живот, който е по-нисък определен паритет, измерва се с линията на бедност.

населението изложена на риск от бедност са хората с увреждания, пенсионерите и лицата от малцинствените групи.

Образователното ниво оказва влияние върху риска от бедност. Лицата с ниска степен на образование трудно се адаптират към пазара на труда. По данни на НСИ най-висок процент на незавършено образование (начално и неграмотни не посещавали училище) имат: лицата от ромски произход - 21.8%, лицата от турски произход - 7.5%, лицата от български произход - 0.9%.

Освен образованието рискът от бедност се определя от икономическата активност и социалното изключване. Високото ниво на бедност сред безработните и икономически неактивни лица ясно показва, че липсата на заетост е една от основните причини за бедност и социално изключване. В страната съществува вътрешно регионални (в рамките на селските райони) и междурегионални различия по отношение на икономическата активност, това води до дисбаланс в разпределението на лицата в риск от бедност.

Таблица 22 Индикатор С.10. Насърчаване и приобщаването на селските райони

Индикатор С.10 към обща цел и специфична цел 8		Индикатор I.25 Насърчаване на приобщаването на селските райони:										
		Развитие на индекса на бедност в селските райони										
Наименование на индикатор		Коефициент на бедност (%)										
NUTS - Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. Риск от бедност (%)	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	22
NUTS 1	България. Риск от бедност (%)	44,8	46,2	49,2	49,1	49,3	48,0	40,1	41,3	40,4	38,9	32,8
NUTS 2	Северозападен регион. Риск от бедност (%)	52,5	53,0	53,3	53,9	52,6	52,8	46,1	44,8	46,0	46,7	44,4
NUTS 2	Северен централен регион. Риск от бедност (%)	54,5	56,3	58,7	59,5	53,9	48,4	43,7	44,9	44,3	41,6	31,5
NUTS 2	Североизточен регион. Риск от бедност (%)	48,3	45,0	52,7	52,1	51,0	54,7	45,6	48,3	44,1	42,7	37,2
NUTS 2	Югоизточен регион. Риск от бедност (%)	50,1	47,8	51,1	53,2	56,7	51,1	41,2	42,5	42,4	40,1	34,2
NUTS 2	югозападен регион	33,8	33,8	36,9	37,4	39,1	37,1	28,6	30,0	30,1	29,3	23,0
NUTS 2	Южен централен. Риск от бедност (%)	43,1	52,5	54,3	51,6	52,6	54,2	46,9	48,6	46,2	43,8	37,9
NUTS 0	ЕС-28. Риск от бедност (%) селски райони	:	:	29,1	29,2	27,0	27,5	27,1	25,5	25,5	23,9	23,7

NUTS 1	България. Риск от бедност (%) селски райони	50,6	53,9	58,5	57,7	61,4	59,8	51,4	54,8	53,8	51,9	47,4
--------	---	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Източник: Евростат

Рискът от бедност е 32,8% и надвишава нивото на ЕС-28 за 2018г. Плавно коефициента на бедност намалява което се дължи на макроикономическата и финансовата стабилност и на откриването на възможности за заетост. В страната се очертават различия в равнищата на бедност в териториален план. Хората живеещи в бедност от Северозападния район се превръщат в остър социален проблем, тъй като коефициента на бедност е 44,4% и е най- висок за страната. Равнището на бедност в Северно централен район намалява през 2018 г. - 31,5% . За Североизточен район се наблюдава сходна с предходния район низходяща тенденция на коефициента на бедност от 48,5% през 2008 г. до 37,2% за последната година. За Югоизточен район равнището на бедност от 50.1% през 2008г. спада до 34.2%. през 2018г. Равнището на бедност съпоставено с останалите райони е най-ниско в Югозападен район - 23.5%. В София – столицата са концентрирани значителна част от икономическите дейности и остава най-привлекателното място за бизнес и заетост в страната. Коефициентът на бедност в Южен централен район е 37,9% през 2018 г., и отчита намаление спрямо 2008 г. - 43,1%.

Коефициентът за бедност в селските райони през 2018 г. е 47,4%, значително над стойността за ЕС-28 (23,7%). В селските райони риска от бедност се изменя слабо за периода, но запазва високи стойности. Фактори, които определят риска от бедност е по-ниска заетост на трудоспособното население, по-висока безработица от средната за страната, по-ниско образователно равнище на населението и по-ниските доходи.

Изводи:

Селските райони в България са с най-висок дял на хората в риск от бедност или социално изключени сред страните от ЕС. Рискът от бедност намалява за последните две години, но остава висок и е над стойността на ЕС-28. Макроикономическата стабилност и икономическата активност допринасят за намаляване на дяла на хората в бедност след 2014 г. Неравномерното разпределение на хората в риск от бедност на територията на страната показва диференциация в доходите между селските и градските райони. Оценката на бедността в регионален аспект сочи, че най-висок е относителният дял на хората в бедност живеещи в Северозападен район. Безработицата, ниските доходи, ниското ниво на образование, изолацията от пазара на труда и икономическата активност на населеното място са причини за бедност и за социално изключване.

Фактори за пазара на труда и безработицата

Икономическото развитие – пазара на труда и равнището на безработица са в зависимост от положителните и негативните ефекти в цикличността на икономическото развитие. Затова и колебанията в равнището на безработица в селските общини е непостоянно. За някои общини, в които по-голяма част от населението е в над трудоспособна възраст или поради слаба икономическа активност, пазарът на труда е силно ограничен. Това обяснява високото равнище на безработица в някои общини, в които е над 30% и 50% .

Нивото на образование. Ниското ниво на образование на населението от ромската етническа общност значително ограничава възможностите му за участие на пазара на труда. В общини с лица с основно образование са слабо адаптивни към пазара на труда, те не търсят работа и остават устойчиво безработни и попадат към групата на обезкуражените лица.

Демографските промени – те определят потенциала на трудовите ресурси и предлагането на труд. В общини, в които намалява населението в трудоспособна възраст и в същото време се търси труд от страна на бизнеса се появява недостиг на труд. Селски общини, в които е силно влошена демографската структура, селските общини, в които има тенденция за нарастване на населението в над трудоспособна не привличат предприемачи и инвеститори за развиване на бизнес.

Изводи и тенденции

Ниво на безработица Повишаването на безработицата по време на криза (2009-2012) е особено ясно изразено при работниците на възраст 15-29 г, както и за лицата над 55 годишна възраст. В среда на макроикономическа стабилизация и растеж на БВП, коефициентът за безработица на национално ниво достига нива до 5.2% за 2018 г, по ниски от нивото на ЕС-28 (6.7% за 2018 г.). Положително е, че намалява безработицата на лица до 29 г., но все още на нива по-високи от тези на ЕС–28.

Намален брой заети лица и висок брой безработни - Запазва се високо ниво на безработица в някои селски общини и достига над 30% или 50%, което е предпоставка за засилване на социалната изолация и за риск от бедност, както и бъдещо обезлюдяване. Негативната тенденция в тези общини е повлияна от демографския дисбаланс и понижаването на коефициента на демографско заместване и от слаба икономическа активност.

Делът на продължително безработните лица е постоянен и показва, че те не са предпочитана работна сила от работодателите и това определя съответното разслоение на населението.

Ниво на образование – в селските общини делът на безработните лица с ниско образователно и квалификационно равнище е по-висок от останалите. Това се отнася за младежи до 29 г., също и за дългосрочно безработни роми, които са загубили трудови навици, и е много трудно да се интегрират към пазара на труда и има опасност от социална изолация и съществено обедняване.

Застаряване на работната сила -Застаряването на работната сила в условия на динамичен пазар на труда с постоянно променящи се изисквания към квалификацията и професионалните умения на заетите, е процес, който поражда необходимостта от непрекъснато повишаване на общия потенциал на работната сила, от една страна чрез учене през целия живот и от друга, чрез активно стареене на лицата, които продължават да се трудят и в напреднала възраст.

Заетост - Нивата на активност и заетост са по-ниски сред хората, живеещи в селските райони и малките градове, поради по-високия дял на населението в над трудоспособна възраст. Ограничено разкриване на нови работни места в условията на все още нисък икономически ръст.

Населението в трудоспособна възраст намалява ежегодно с относително постоянен темп от 1.4% средногодишно през последните седем години. До голяма степен тази негативна динамика е повлияна от същественото понижаване на коефициента на демографско заместване и емиграционен процес на лица в трудоспособна възраст също допринася за формираната тенденция.

3.4. Анализ на структурата и динамиката на нефинансовите предприятия в селските райони

Целта на анализа е да се сравни състоянието на икономиката в селските райони, да се открият основните икономически сектори, които определят икономическия профил на селските райони. Икономиката на селските райони се развива в условията на благоприятно влияние на основни макроикономически фактори, които подкрепят устойчивостта на бизнеса и на икономиката. Малкият и среден бизнес често е определян като гръбнака на икономиката. Малките и средните предприятия са ключова предпоставка за наличието на конкуренция и работещи пазари, а оттам и за цялостното

икономическо развитие на една страна. Неслучайно политиките на ЕС за подпомагане на бизнеса се съсредоточават именно върху подкрепата за малките и средните предприятия за стимулиране на предприемачеството и за създаване на нови работни места, както и са източник за иновации.

3.4.1. Брой предприятия в България и селските общини

За характеризирание на състоянието на малките и средните предприятия е посочен техния брой. Инвестициите в дълготрайни материални активи са обособени в отделни части на анализа. Наетите лица по трудови и служебни правоотношения са разгледани в частта за пазара на труда, останалите характеристики са представени последователно след представяне на структурата на МСП.

Използването на повече показатели би дало възможност за представяне на по-пълна и по-точна картина на състоянието на МСП, включително на финансовото им състояние, но за целите на общия преглед това не е необходимо.

Обхватът на изследваната съвкупност от нефинансови предприятия е формиран от отрасловите сектори, които попадат в обхвата на структурната бизнес статистика на НСИ. Това са: Сектор В „Добивна промишленост”, Сектор С „Преработваща промишленост”, Сектор D „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива”, Сектор E „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване”, Сектор F „Строителство”, Сектор G „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети”, Сектор I „Хотелиерство и ресторантьорство”, Сектор H „Транспорт, складиране и пощи”, Сектор J „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения”, Сектор L „Операции с недвижими имоти”, Сектор M „Професионални дейности и научни изследвания”, Сектор N „Административни и спомагателни дейности”.

Таблица 23 Групи предприятия на национално ниво

Предприятия според броя на заетите в тях лица в България									
Години	Микро	Дял - Микро	Малки	Дял - Малки	Средни	Дял - Средни	Големи	Дял - Големи	Общо
2008	289981	90%	26752	8%	5439	1,7%	831	0,3%	323003
2009	335929	91%	26463	7%	5071	1,4%	766	0,2%	368229
2010	337147	92%	24368	7%	4662	1,3%	752	0,2%	366929
2011	336631	92%	24317	7%	4536	1,2%	756	0,2%	366240
2012	342934	92%	23830	6%	4535	1,2%	737	0,2%	372036
2013	348372	92%	23768	6%	4497	1,2%	746	0,2%	377383
2014	354988	92%	23656	6%	4509	1,2%	752	0,2%	383905
2015	363905	92%	24264	6%	4552	1,2%	739	0,2%	393460
2016	375123	93%	24500	6%	4586	1,1%	728	0,2%	404937
2017	375754	92%	25211	6%	4601	1,1%	744	0,2%	406310

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ

На национално ниво броя на микро предприятията през 2008г. е 289981, или 90% от всички предприятия в страната, а през 2017г. са се увеличили с 85773 броя, или 92% от националното ниво. За периода се наблюдава увеличение на микро предприятията. Нарастналият брой се дължи на новосъздадени микро предприятия в някои от общините. За периода 2008-2017г. най-висок брой микро предприятия (134741 броя) от 0 до 9 заети лица се наблюдава в сектор „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Професионални дейности и научни изследвания“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Преработваща промишленост“, „Операции с недвижими имоти“ и „Транспорт, складиране и пощи“. За 2017г. броят им в сектор „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“ се е увеличил с 14133 спрямо 2008г. Най-голямо увеличение на микро предприятия за периода 2008-2017г. се наблюдава в сектор „Професионални дейности и научни изследвания“, като нарастването за 2017г. е 15461 броя повече спрямо 2008г. За същия период в сектор „Строителство“ се наблюдава намаление с 300 броя спрямо 2008г. Възможната причина за намаляване на броя микро предприятия в сектор „Строителство“ е намаляването на приходите от дейността им с 974975 хил. лева през 2017г., или 17% спад спрямо 2008г.

На национално ниво броят на малките предприятия през 2008г. е 26752, или 8% от всички предприятия в страната, а през 2017г. са намалели с 1541 броя, или 6% от националното ниво (2% спад). Причината е прекратяване или преустановяване на дейността. За периода 2008-2017г., най-висок брой малки предприятия (6600 броя) от 10 до 49 заети лица се наблюдава в сектор „Търговия и ремонт на автомобили и

мотоциклети“. Най-голямо увеличение на малки предприятия за периода 2008-2017г. се наблюдава в сектор „Транспорт, складиране и пощи“, като нарастването за 2017г. е 394 броя предприятия повече спрямо 2008г. За същия период в сектор „Строителство“ се наблюдава намаляване на малките предприятия с 1443 броя спрямо 2008г. Възможната причина за намаляването на броя е спада на приходите от дейността им с 2605286 хил. лева през 2017г., или 41% спад спрямо 2008г., който е два пъти по-голям спрямо приходите на микро предприятията.

На национално ниво броя на средните предприятия през 2008г. е 5439, или 1,7% от всички предприятия в страната, а през 2017г. са намалели с 838 броя, или 1,1% от националното ниво. Спадът на средните предприятия също може да се дължи на прекратяване или преустановяване на дейността в някои от общините. За периода 2008-2017г. най-висок брой средни предприятия (1688 броя) от 50 до 249 заети лица се наблюдава в сектор „Преработваща промишленост“. Най-голямо увеличение за периода 2008-2017г. се наблюдава в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“, като нарастването за 2017г. е 62 броя предприятия повече спрямо 2008г. За същия период в сектор „Строителство“ се наблюдава намаляване на средни предприятия с 453 броя спрямо 2008г. и сектор „Преработваща промишленост“ – 429 средни предприятия по-малко спрямо 2008г. За сектор „Строителство“ също, като при микро и малки предприятия намаляват приходите от дейността с 3274173 хил. лева през 2017 г., или 43% спад спрямо 2008г. За сектор „Преработваща промишленост“ приходите от дейността се увеличават с 3324968 хил. лева през 2017г., или нарастването е с 25% спрямо 2008г.

На национално ниво броят на големите предприятия през 2008г. е 831, или 0,3% от всички предприятия в страната, а през 2017г. са намалели с 87 броя, или 0,2% от националното ниво. Въпреки малкият относителен дял, големите предприятия също намаляват за периода 2008-2017г. Най-висок брой големи предприятия (283 броя) с над 250 заети лица (2008-2017г.) се наблюдава в сектор „Преработваща промишленост“, както при средните предприятия. Най-голямо увеличение на големите предприятия за периода 2008-2017г. се наблюдава в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“, като нарастването за 2017г. е 23 броя предприятия повече спрямо 2008 г. За същия период в сектор „Строителство“ се наблюдава намаляване на предприятията с 62 броя спрямо 2008г. и сектор „Преработваща промишленост“ – 58 предприятия по-малко спрямо 2008г. За сектор

„Строителство“ също, като при всички други предприятия намаляват приходите от дейността с 2541267 хил. лева през 2017г., или 56%% спад спрямо 2008г. За сектор „Преработваща промишленост“ приходите от дейността се увеличават с 10033754 хил. лева през 2017г., или нарастваето е с 34% спрямо 2008г.

Таблица 24 Групи предприятия в селските райони

Предприятия според броя на заетите в тях лица в селските райони									
Години	Микро	Дял - Микро	Малки	Дял - Малки	Средни	Дял - Средни	Големи	Дял - Големи	Общо
2008	72229	89%	5641	7%	820	1,0%	77	0,1%	81148
2009	84274	91%	5599	6%	734	0,8%	61	0,1%	92710
2010	85099	91%	5032	5%	709	0,8%	65	0,1%	93366
2011	85745	91%	5070	5%	691	0,7%	71	0,1%	94161
2012	89637	92%	5150	5%	662	0,7%	69	0,1%	97578
2013	91197	92%	5150	5%	676	0,7%	70	0,1%	99618
2014	93183	92%	5081	5%	681	0,7%	74	0,1%	101198
2015	95791	92%	5224	5%	595	0,6%	67	0,1%	104087
2016	98126	92%	5294	5%	647	0,6%	63	0,1%	106873
2017	98464	92%	5485	5%	653	0,6%	67	0,1%	107312

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ

Микро предприятията в селските райони през 2008г. са 72229 броя, или 89% от всички предприятия в селските райони, а през 2017г. са се увеличили с 26235 броя (36% ръст), или 92% от всички предприятия в селските райони. За периода се наблюдава увеличение на микро предприятията. Нарасналият брой се дължи на новосъздадени микро предприятия в някои от общините.

Средните предприятия през 2008г. са 820 броя, или 1% от всички предприятия в селските райони, а през 2017г. се наблюдава спад от 167 броя, или 0,6% от всички предприятия в селските райони. Спадът на средните предприятия също може да се дължи на прекратяване или преустановяване на дейността в някои от общините.

Големите предприятия през 2008г. са 77 броя, или едва 0,1% от всички предприятия в селските райони, а през 2017г. са намалели с 10 броя. Въпреки малкият относителен дял големите предприятия също намаляват за периода 2008-2017г.

МСП в селските райони –общо по общини

В селските райони за периода 2008-2017г. най-висок брой предприятия (общо) за 2017г. спрямо 2008г. се наблюдава в общините Несебър – 5378 броя, Петрич – 5314 броя, Сандански – 3085 броя. Съответно увеличението на броя предприятия за 2017г.

спрямо 2008 г. е както следва: Несебър – 1879 броя повече, Петрич – 2990 броя повече, Сандански – 1169 броя повече. В община Несебър най-висок е броят на предприятията от сектор „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ и сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“, като приходите от дейността за тези два сектора също са най-високи. В община Петрич най-много предприятия има в секторите „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ и „Транспорт, складиране и пощи“, като приходите от дейността за 2017г. също са най-високи в тези сектори, както и сектор „Транспорт, складиране и пощи“. В община Сандански най-много предприятия има в секторите „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, като приходите от дейността за 2017г. също са най-високи в този сектор, както и сектор „Преработваща промишленост“.

В 3 от общините броят на предприятията е нараснал от 500 до 599 броя (Поморие, Банско и Родопи). В 5 от общините броят на предприятията е нараснал от 400 до 499 броя (Марица, Айтос, Гоце Делчев, Балчик и Созопол). В 7 от общините броят на предприятията е нараснал от 300 до 399 броя (Велинград, Панагюрище, Свиленград, Царево, Септември, Самоков и Генерал Тошево). В 11 от общините броят на предприятията е нараснал от 200 до 299 броя (Аксаково, Елин Пелин, Добрич-селска, Приморско, Раковски, Разлог, Тунджа, Първомай, Каварна, Дулово и Руен). В 42 от общините броят на предприятията е нараснал от 100 до 199 броя (Ботевград, Хисаря, Симитли, Вълчи дол, Шабла, Пещера, Карнобат, Тервел, Нова Загора, Провадия, Гърмен, Бяла Слатина, Калояново, Радомир, Ветрино, Аврен, Любимец, Ихтиман, Бяла (Варна), Долни чифлик, Каолиново, Харманли, Нови пазар, Сатовча, Костенец, Тополовград, Стамболийски, Луковит, Ракитово, Божурище, Минерални бани, Козлодуй, Съединение, Костинброд, Дългопол, Средец, Брацигово, Брезово, Чирпан, Стрелча и Сливница). В 140 от общините броят на предприятията е нараснал под 100 броя. В общините Трявна, Белоградчик и Челопеч броят на предприятията през 2017г. не се е променил спрямо същите през 2008г.

В 15 от общините се наблюдава намаление на броя предприятия, като най-значително е в община Елхово с 300 предприятия по-малко. В сектор „Операции с недвижими имоти“ предприятията от 2008г. до 2017г. са намалели с 451 броя, а приходите от дейността – с 1493 хил. лева. В общините Берковица (64 броя по-малко), Троян (80 броя по-малко) и Белене (87 броя по-малко) спадът на предприятията също е висок. Общините Полски Тръмбеш, Баните, Априлци, Чепеларе и Борино имат спад на

предприятията под 25 броя, а за общините Борово, Своге, Мадан, Доспат, Трекляно и Алфатар спадът на предприятията е под 10 броя.

МСП в селските райони – групи предприятия по общини

В селските райони за периода 2008-2017г. най-висок брой микро предприятия (общо) за 2017г. се наблюдава в общините Несебър (5060 броя), Петрич (5024 броя), Сандански (2912 броя). За тези общини е характерно увеличаване на броя микро предприятия за 2017г. спрямо 2008г., както следва: Несебър – 1830 броя повече, Петрич – 2977 броя повече, Сандански – 1164 броя повече. В община Несебър най-висок е броят на предприятията (микро, малки, средни, големи) от сектор „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ и сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“, като приходите от дейността за тези два сектора също са най-високи. В община Петрич най-много предприятия (общо за всички групи предприятия) има в секторите „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ и „Транспорт, складиране и пощи“, като приходите от дейността за 2017г. също са най-високи в тези сектори, както и в сектор „Транспорт, складиране и пощи“. В община Сандански най-много предприятия (общо за всички групи предприятия) има в секторите „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, като приходите от дейността за 2017г. също са най-високи в този сектор, както и сектор „Преработваща промишленост“. Нарастване на микро предприятия се наблюдава още в 189 общини. Общо 12 са общините, в които се наблюдава намаление в броя на микро предприятия. Най-голямо намаление има в община Елхово – 296 броя.

За селските райони в общините Несебър и Петрич броят на малките предприятия през 2017г. са съответно 275 броя и 250 броя, спрямо 2008г. предприятията са се увеличили съответно с 55 и 43 броя. Нарасналият брой се дължи на новосъздадени в някои от общините предприятия. Общините Родопи, Марица, Сандански, Първомай, Хисаря, Банско, Каварна, Гоце Делчев и Дулово имат нарастване на малките предприятия от 10 до 37 броя. В 12 от общините няма промяна в броя предприятия (Ботевград, Елин Пелин, Разлог, Червен бряг, Раднево, Тутракан, Елхово, Рудозем, Крумовград, Николаево, Симеоновград, Бобошево). В селските райони намаление на малките предприятия се наблюдава в 52 от общините за 2017г. спрямо 2008г. Най-голямо намаление на малките предприятия има в следните общини: Троян (42 по-малко), Велинград (38 по-малко), Самоков и Пещера (по31 по-малко), Карлово (27 по-малко) и Берковица (26 по-малко).

За 2017г. в 49 общини няма средни предприятия. Общините през 2017г. с брой на предприятията от 20 до 39 са едва 8 (Първомай, Велинград, Карлово, Сандански, Троян, Марица, Петрич, Несебър), а тези до 10 предприятия са 11 общини. В 51 от общините са концентрирани под 10 средни предприятия.

Големите предприятия с над 250 заети лица в селските райони са ограничени. Част от тях, които са съществували за периода 2008-2017г. са били закрити или са преустановили дейност.

Може да бъде направен извода, че нефинансовите предприятия в страната са доминирани от най-малките фирми с под 9 заети. През 2017 г. микро предприятията са от общо 117 хиляди регистрирани в сраната фирми.

Структурата на МСП през периода 2008-2017г. свидетелства за наличието на известни различия спрямо 2008 г. в посока на повишение на дела на микро предприятията над 90% (както на национално ниво, така и за селските райони) преди всичко за сметка на малките и в по-слабо изразена степен на средните и големите предприятия.

Микро предприятията (от 0 до 9 заети) преобладават. Техният брой нараства, както в селските райони, така и в останалите. В селските райони за периода 2008-2017г. микро, малки, средни и големи предприятия са най-развити в секторите „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Транспорт, складиране и пощи“, като приходите от дейността за тези сектори са най-високи.

Както на национално ниво, така и за селските райони микро предприятията заемат най-голям дял, като всяка година нарастват през референтния период (2008-2017г.). На национално ниво през 2017г. микро предприятията заемат 92% от всички предприятия, малките – 6%, средните – 1,1% и големите – 0,2%.

През 2017г. общо предприятията в селските райони са 26% от националното ниво (107312 броя) в сравнение с тези в градските, които са 74% (298998 броя). В селските райони микро предприятията са с най-висок дял от всички предприятия и почти три пъти по-малко (98464 бр., или 24%), отколкото в градските райони (276182 бр., или 68%). При микро предприятията се наблюдава най-голямо нарастване на броя през целия разглеждан период (2008-2017г.). Малките предприятия като цяло са с

малък дял, като в селските райони са под 2%, а в градските – под 5%. Средните предприятия са с още по-малък дял, в селските райони са по-малко от 0,2%, а в градските под 0,8%. При тях се наблюдава спад през целия период (2008-2017г.). С най-малък дял са големите предприятия, които в селските райони са 0,02%, а в градските – под 0,2%. Всичко това доказва важността на микро предприятията, както в селските, така и в градските райони. Те са определящи за националната икономика, осигуряват постигане на по-висока заетост, икономически растеж и производителност.

Отрасловата структура на броя на предприятията за всяка от размерните групи се променя относително бавно във времето.

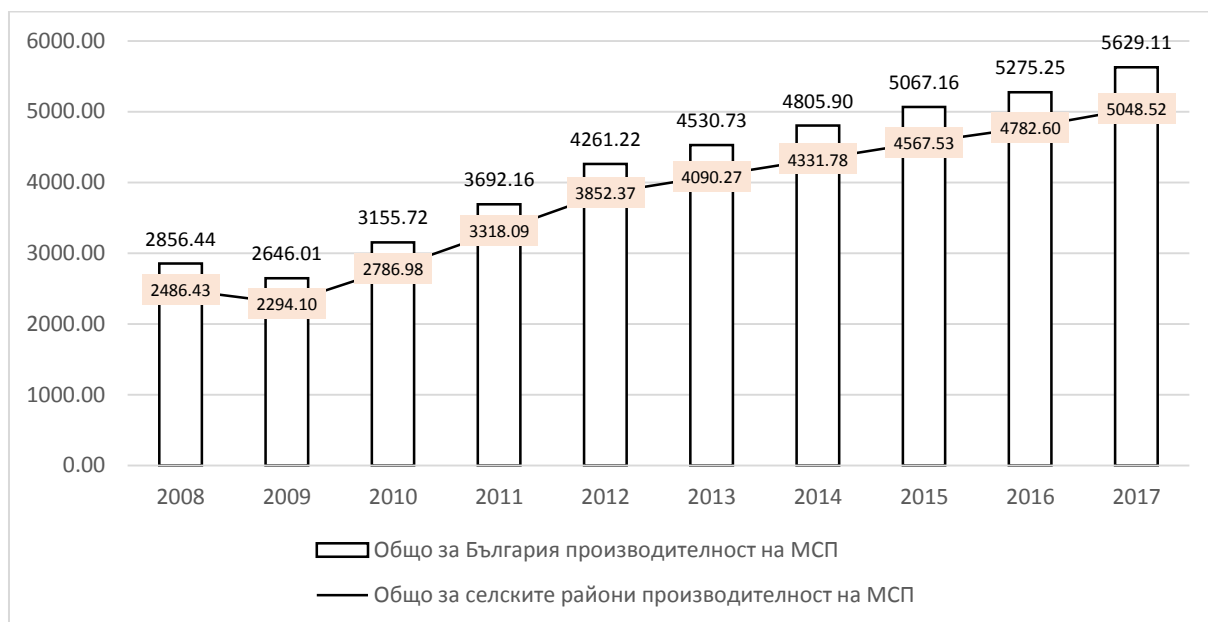
3.4.2. Обща производителност на МСП в селските райони в България

Производителността на малките и средни предприятия (МСП) е определена въз основа на индикатора „Обща производителност на МСП“, която е изчислена чрез делението на индикаторите „Добавена стойност по факторни разходи“ и „Заети лица, изчислени в еквивалент на пълна заетост“.

През разглеждания период производителността на МСП се увеличава, както в селските райони, така и като цяло в България. Производителността на МСП в селските райони е над 87% през 2008г. и над 90% през 2017г. от общата производителност на МСП в България, а най-висока е през 2016г. с 91%.

През 2009г. производителността на МСП сравнена с началото на периода намалява с 8%, както в селските райони, така и на национално ниво (*Фигура 54*), след което се наблюдава растеж до края на периода.

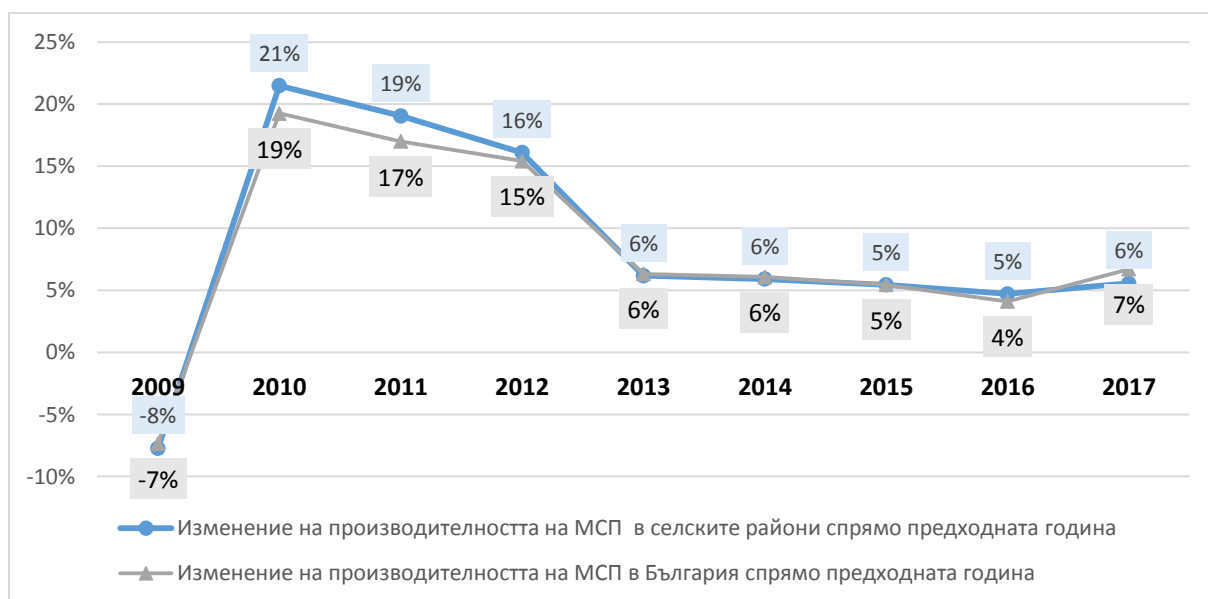
Фигура 54 Обща производителност на МСП в селските райони и в България

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

От 2010г. до 2013г. се наблюдава спад в производителността на МСП в селските райони с 20% и на национално ниво с 13% (Фигура 55), който е обусловен от финансово-икономическата криза. През периода от 2013г. до 2017г. производителността се задържа в границите на 5-6% изменение. През същия период производителността на МСП на национално ниво е с приблизително същото изменение.

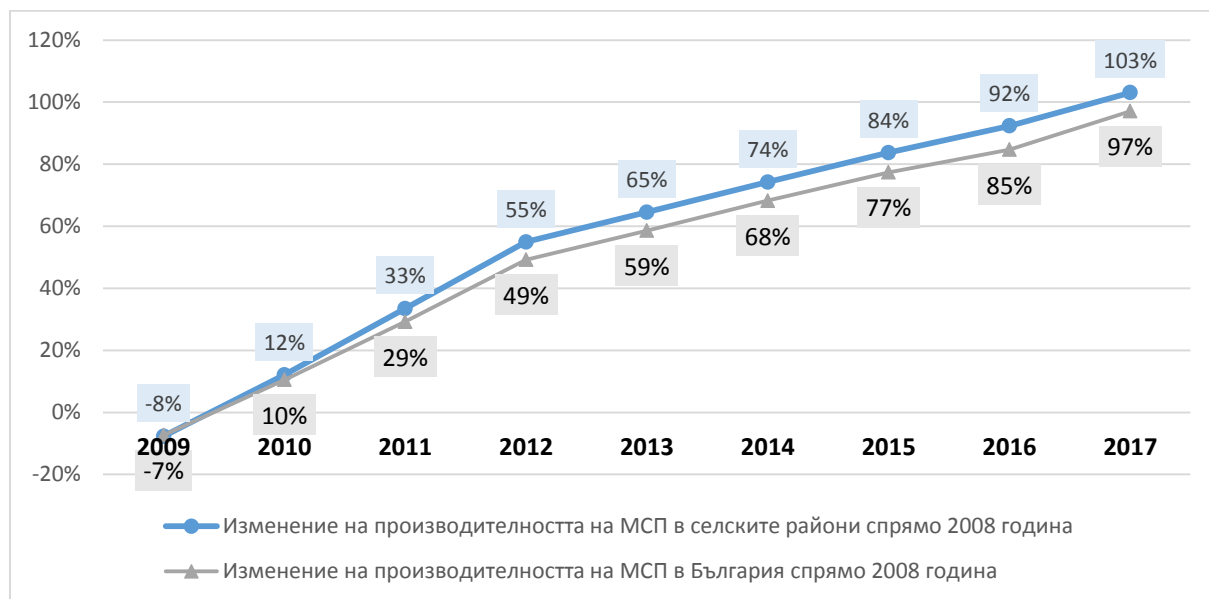
Фигура 55 Изменение на общата производителност на МСП в селските райони и в България спрямо предходната година

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

От 2010г. до края на разглеждания период се наблюдава увеличение на производителността на МСП в селските райони, съпоставено с данните от 2008г. През 2017г. увеличението спрямо началото на периода е 103%, което в абсолютна стойност е увеличение с 2562,09 единици. Производителността на МСП на национално ниво успоредно нараства с производителността в селските райони (Фигура 56).

Фигура 56 Изменение на общата производителност на МСП в селските райони и в България спрямо 2008 година

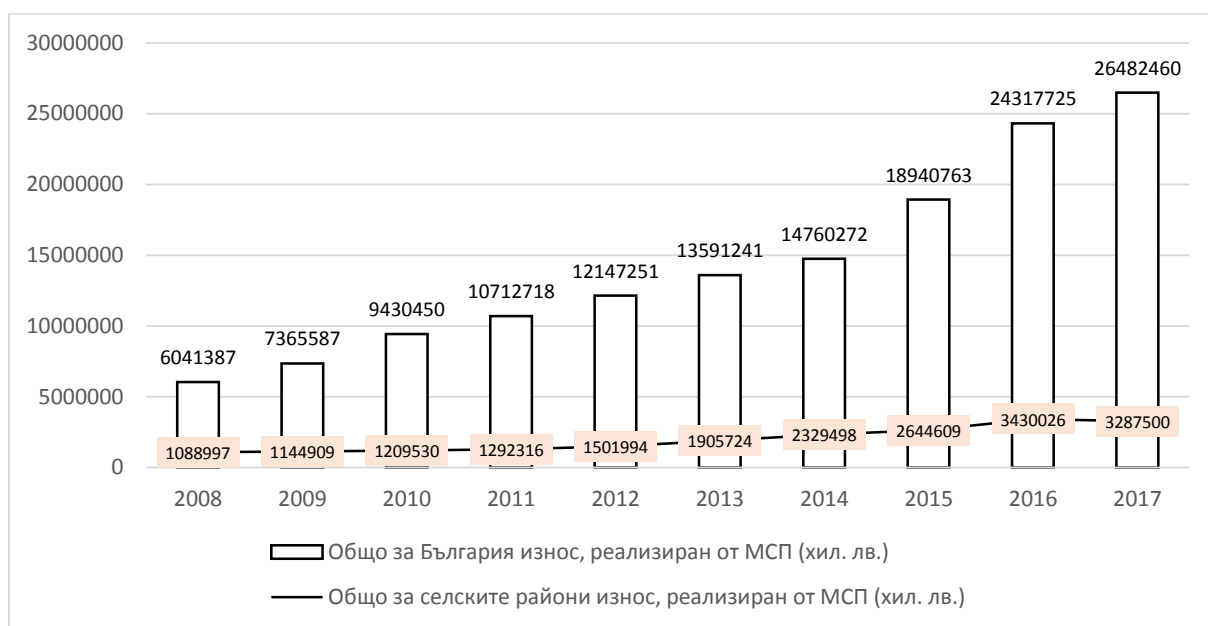
Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

Селските райони изостават в производителността на труда и по-високите нива на безработица, обясняват по-ниската покупателна способност на населението в селските райони от средния индекс на покупателната способност и по-ниските нива на доходи.

3.4.3. Износ, реализиран от МСП в селските райони в България

През разглеждания период износа, реализиран от МСП се увеличава, както в селските райони, така и като цяло в България. Износа на МСП в селските райони е малко над 18% през 2008г. и над 12% през 2017г. от общия износ на МСП в България (Фигура 57).

Фигура 57 Износ, реализиран от МСП в селските райони и в България

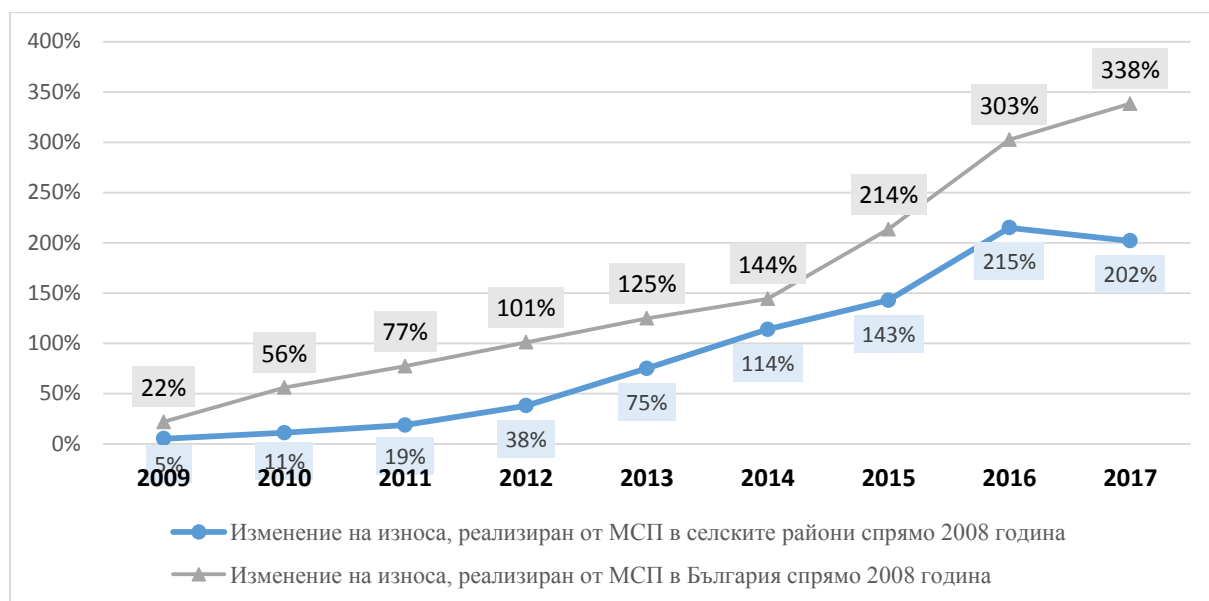
Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

Общините с най-голямо изменение на износа, реализиран от МСП в селските райони за 2017г. спрямо 2008г. са: Раковски с 433954 хил. повече, Марица 207595 хил. повече, Първомай 95277 хил. повече, Харманли 93229 хил. повече, Троян 81130 хил. повече, Ботевград 79950 хил. повече, Севлиево 79507 хил. повече, Дулово 77854 хил. повече, Садово 73631 хил. повече, Долна баня 61119 хил. повече, Симитли 57334 хил. повече. Този износ се дължи предимно на хранително-вкусовата промишленост и предимно в по-големите селски общини от 10000 до 20000 хил. души.

Общините с отрицателно изменение за 2017г. спрямо 2008г. са: Оряхово 8488 хил. лева по-малко, Омуртаг 7637 хил. лева по-малко, Тополовград 2052 хил. лева по-малко, Брацигово 1879 хил. лева по-малко, Любимец 930 хил. лева по-малко и Царево 710 хил. лева по-малко.

При сравняване на относителните стойности на износа, реализиран от МСП спрямо 2008г. също се наблюдава успоредно увеличение през целия разглеждан период, както за селските райони, така и за България (Фигура 58). За селските райони има лек спад от 13% само през 2017г., което се равнява на 142526 хил. лева., но като цяло до 2016г. износът е нараснал до 215% спрямо началото на периода, което се равнява на 2341029 хил. лева.

Фигура 58 Изменение на износа, реализиран от МСП в селските райони и в България спрямо 2008 година

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

Износът на предприятията в селските райони нараства, за целия период, това е предпоставка за устойчивост на бизнеса.

3.4.5. Изменения на броя на предприятията по сектори

На Таблица 25 са представени общите изменения на броя предприятия в селските общини.

Таблица 25 Изменение на броя предприятия в селските общини на България

ГОДИНА	Предприятия (брой)									
	Общо									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	81148	92710	93366	94161	97578	99618	101198	104087	106873	107312
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		14,2%	0,7%	0,9%	3,6%	2,1%	1,6%	2,9%	2,7%	0,4%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		14,2%	15,1%	16,0%	20,2%	22,8%	24,7%	28,3%	31,7%	32,2%
Разлика 2017-2008 година		26164								

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

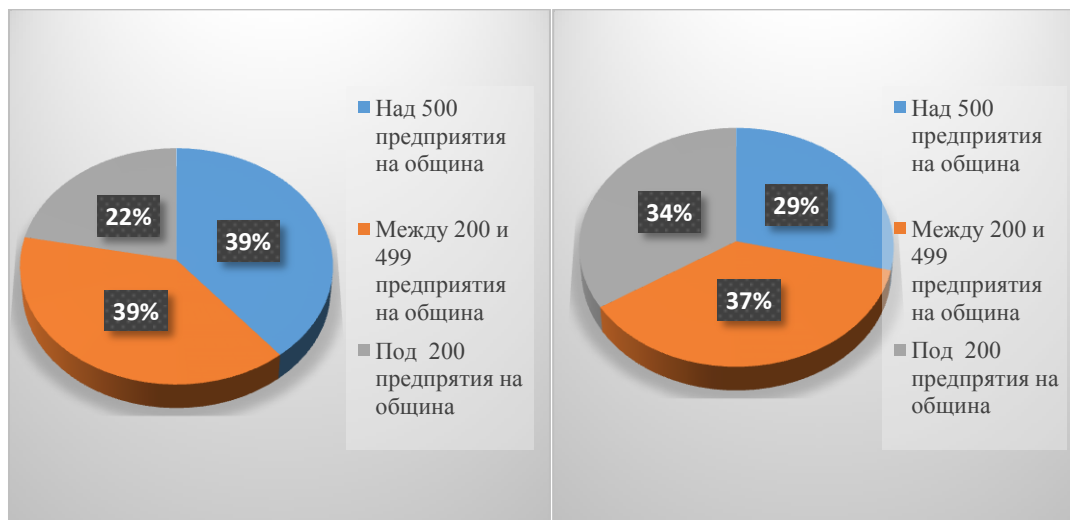
Броят предприятия в селските общини в България показват, че той следва тенденция на увеличение и от 354 през 2008 г. става 463 броя през 2017 г.

Те нарастват с темпове от 0,4% до 3,6 % през различните години спрямо предходните.

През 2008 г. , 91 от селските общини (39%) са имали по над 500 предприятия на една община, докато през 2017 тези общини намаляват на 67 (29%). Между 200 и 499

предприятия имат дейност в 91 селски общини през 2008, а през 2017 г. броят на общините намалява на 86, т.е. намаляват с 2%. Общините, в които осъществяват дейност под 200 предприятия са 51 през 2008 г. и те се увеличават с 12 % на през 2017 г. Процентното разпределение е посочено в Фигура 59.

Фигура 59 Разпределение на предприятията според броя им на община 2008 и 2017

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините, в които са разположени най-много предприятия към 2017 г. са Несебър (5378 бр.), Петрич (25314 бр.), Сандански (3085 бр.) Самоков (1925 бр.). Други общини, които през 2008 г. са имали над 1000 предприятия средно годишно са Троян, Карлово, Гоце Делчев, Севлиево, Поморие, Ботевград, Велинград, Нова Загора Елхово, а през 2017 Поморие, Гоце Делчев, Карлово, Троян, Велинград, Ботевград, Севлиево, Банско, Свиленград, Балчик, Айтос, Родопи, Марица, Созопол, Нова Загора, Разлог, Харманли. Най-малко на брой предприятия през 2008 г. са имали дейност в Бойница – 14 бр., Трекляно – 15 бр., Маджарово – 26 бр., Грамада – 27 бр., Макреш – 28 бр., Чупрене – 31 бр. През 2017 г. някои от тези общини запазват същия брой предприятия. Други общини с малко на брой предприятия през 2017 г. са Ново село, Чупрене, Ковачевци, Маджарово, Невестино, Грамада, Антон, Челопеч, Макреш, Чавдар, Бойница, Трекляно.

Брой предприятия в сектор селско, горско и рибно стопанство

Броят на предприятията в сектор селско, горско и рибно стопанство за периода 2008г. – 2017г. постепенно растат. Общият брой предприятия за 2017 г. е 13646, което двойно нарастване в сравнение с 2008 г. (5636 бр.).

Таблица 26 Изменение на предприятията в сектор

ГОДИНА	Предприятия (брой)									
	Селско, горско и рибно стопанство									
2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Брой предприятия в селските общини	5636	7303	8720	9768	10805	11710	11854	12927	13569	13646
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година, %		29,6	19,4	12,0	10,6	8,4	1,2	9,1	5,0	0,6
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година, %		29,6	54,7	73,3	91,7	107,8	110,3	129,4	140,8	142,1
Разлика 2017-2008 година- брой										8010

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Числеността на предприятия с дейности в селското стопанство през 2017 г. са в следните общини: Тунджа, Вълчи дол, Панагюрище, Поморие, Нова Загора, Генерал Тошево, Попово, Тервел, Велинград, Павликени, Провадия, Септември, Карнобат. Общини с най-малък брой селскостопански предприятия са Якоруда, Златоград, Мадан.

Брой предприятия в сектор добивна промишленост

Броят на предприятията от сектор добивна промишленост през 2017 г. е 63 и е със 17 по-малко предприятия спрямо 2008г (Таблица 27).

Таблица 27 Предприятия (брой) и изменение. Добивна промишленост

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	80	77	71	69	65	92	78	66	64	63
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		-3,8%	-7,8%	-2,8%	-5,8%	41,5%	-15,2%	-15,4%	-3,0%	-1,6%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		-3,8%	-11,3%	-13,8%	-18,8%	15,0%	-2,5%	-17,5%	-20,0%	-21,3%

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Предприятията в добивната промишленост извършват дейност там където има минерали и суровини т.е. определящи са находищата на полезни изкопаеми. Предприятията са основно в следните общини: Лъки, Мездра, Ивайловград Симитли Девня, Суворово, Мадан, Симеоновград.

Брой предприятия в сектор преработваща промишленост

За 2008 г. предприятията в сектора са 9535, а през 2017г. броят им се увеличава до 9782, което е с 247 броя повече или нарастване от 2,6 % (Таблица 28). Община Троян е водеща - 327 броя. Други общини, водещи с брой предприятия в преработващата промишленост са Гоце Делчев и Велинград. Общини с най-малък брой преработващи предприятия са Чупрене, Хайредин, Медковец, Кайнарджа, Трекляно, Ковачевци, Чавдар и др.

Таблица 28 Изменение на броя на предприятията

ГОДИНА	Предприятия (брой)									
	Преработваща промишленост									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	9535	10069	9571	9395	9365	9480	9590	9751	9891	9782
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		5,6%	-4,9%	-1,8%	-0,3%	1,2%	1,2%	1,7%	1,4%	-1,1%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		5,6%	0,4%	-1,5%	-1,8%	-0,6%	0,6%	2,3%	3,7%	2,6%
Разлика 2017-2008										247

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Брой предприятия в сектор Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива

За 2008 г. предприятията в сектора са 163, а през 2017г. броят им се увеличава до 832, което е с 669 броя повече. Основен фактор е реформата в системата за електроразпределение и топлинна енергия (Таблица 29).

Таблица 29 Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива. Предприятия (брой)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	163	355	511	652	860	854	912	872	866	832
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		117,8%	43,9%	27,6%	31,9%	-0,7%	6,8%	-4,4%	-0,7%	-3,9%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		117,8%	213,5%	300,0%	427,6%	423,9%	459,5%	435,0%	431,3%	410,4%
Разлика 2017-2008										669

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Броят на предприятията за доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци е 79 през 2017 г. и те са по – малко с 22 за 2008 г (57).

Таблица 30 Предприятия (брой) и изменение. Доставяне на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	57	70	69	69	79	77	76	85	93	79
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		22,8%	-1,4%	0,0%	14,5%	-2,5%	-1,3%	11,8%	9,4%	-15,1%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		22,8%	21,1%	21,1%	38,6%	35,1%	33,3%	49,1%	63,2%	38,6%
Разлика 2017-2008										22

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Брой предприятия в сектор „Строителство“

Броят на предприятията в сектор строителство през 2008г. са 3841, а през 2017г. броят им намалява до 3512, което е с 329 броя по-малко или намаление от 8,6 % за анализирани години (Таблица 31). В началото на периода 2008-2009 г. се наблюдава нарастване на предприятията в сектора, след което следва относително слабо намаляване и запазване на почти постоянен брой до края на периода. Предприятията от сектора са свързани с търсенето на сградно, инженерно строителство. След намалението на броя на предприятията през 2009 г. няма промяна в броя на предприятията.

Таблица 31 Изменение на предприятията в сектор строителство

ГОДИНА	Предприятия (брой)									
	Строителство									
2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Брой предприятия в селските общини	3841	4122	3633	3311	3348	3384	3550	3591	3529	3512
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година	7,3%	-11,9%	-8,9%	1,1%	1,1%	4,9%	1,2%	-1,7%	-0,5%	
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година	7,3%	-5,4%	-13,8%	-12,8%	-11,9%	-7,6%	-6,5%	-8,1%	-8,6%	

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Предприятията от сектора са концентрирани в общини с развит сектор туризъм, и най-малко в общини, в които икономическата активност е слаба.

Брой предприятия в сектор „Търговия и услуги“

Броят на предприятията в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети през 2008г са едва 34757, а през 2017г. броят им се увеличава до 40304, което е с 5547 броя повече или нарастване от 16 % за анализирани години (Таблица 32). Измененията на броя предприятия в сектора са много малки през годините, като те варират в границите от 1,6 % намаление през някои от годините спрямо предходната до 1,8 % увеличение.

Таблица 32 Изменение на предприятията в сектор Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети

		Предприятия (брой)								
		Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети								
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	34757	39759	39312	38695	39368	39476	39477	39614	40336	40304
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		14,4%	-1,1%	-1,6%	1,7%	0,3%	0,0%	0,3%	1,8%	-0,1%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		14,4%	13,1%	11,3%	13,3%	13,6%	13,6%	14,0%	16,1%	16,0%
Разлика 2017-2008										5547

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

От гледна точка на численост на предприятия в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети най-добре развити през 2017 г. са: община Несебър, Свиленград, Троян, Самоков, Велинград, Поморие, Гоце Делчев. Общини с най-малък брой предприятия в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети са Чупрене, Чавдар, Грамада, Ново село, Макреш, Челопеч, Маджарово.

Брой предприятия в сектор „ Транспорт, складиране и пощи“

Броят на предприятията в сектора за 2008г. са 4596, а през 2017г. броят им се увеличава до 7408, което е с 2812 броя повече или нарастване от 61 % за целия период, нарастващ от 26 в началото на периода до 38 през 2017 г.(Таблица 33).

Предприятия в сектор транспорт, складиране и пощи са най-добре представени през 2017 г. в общините Петрич, Несебър, Гоце Делчев, Самоков, Севлиево, Свиленград, Сандански. Общини с най-малък брой предприятия в сектор транспорт, складиране и пощи са Роман, Георги Дамяново, Сухиндол, Ценово, Крушари, Братя Даскалови, Болярово, Брацигово, Перушица.

Таблица 33 Изменение на предприятията в сектор Транспорт, складиране и пощи

		Предприятия (брой)								
		Транспорт, складиране и пощи								
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	4596	5270	5165	5349	5563	5928	6275	6616	7186	7408
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		14,7%	-2,0%	3,6%	4,0%	6,6%	5,9%	5,4%	8,6%	3,1%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		14,7%	12,4%	16,4%	21,0%	29,0%	36,5%	44,0%	56,4%	61,2%
Разлика 2017-2008										2812

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Брой предприятия в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“

Броят на предприятията в сектор хотелиерство и ресторантьорство за периода през 2008 г. са 9209, а през 2017г. броят им се увеличава до 11021, което е с 1812 броя повече. Броят на този тип предприятия е тясно обвързан със степента, в която е развит туризма и които са локализиращи до културни, исторически и природни забележителности (Таблица 34).

Таблица 34 Изменение на предприятията в сектор Хотелиерство и ресторантьорство

		Предприятия (брой)								
		Хотелиерство и ресторантьорство								
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	9209	10298	10293	10233	10550	10576	10896	11064	11161	11021
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		11,8%	0,0%	-0,6%	3,1%	0,2%	3,0%	1,5%	0,9%	-1,3%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		11,8%	11,8%	11,1%	14,6%	14,8%	18,3%	20,1%	21,2%	19,7%
Разлика 2017-2008										1812

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Предприятията в сектор хотелиерство и ресторантьорство през 2008 г. са най-добре представени в община Несебър, Созопол и Приморско и в тях работят съответно 353 и 326 обекти в сектор хотелиерство и ресторантьорство. Други общини с много на брой предприятия в сектора са Банско, Царево, Поморие, Самоков, Балчик. Общини с най-малък брой предприятия в сектор хотелиерство и ресторантьорство са Грамада, Медковец, Самуил, Опан, Чавдар, Челопеч, където са регистрирани по 3 предприятия в сектора.

Брой предприятия в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“

Броят на предприятията в сектора в селските райони за 2008г. са 480, а през 2017г. броят им се увеличава до 922, което е с 442 броя повече (Таблица 35). За анализирания период се наблюдава увеличение през всяка година спрямо предходната като те са в границите от 1,5% (4г.) до 18 % (2009 г.) годишно. В тази група попадат предприятия с дейности в областта на информационните технологии и информационните услуги. Секторът на информационните и комуникационните технологии през последните години се развива бързо и той е ключов за растежа и иновативността на икономиката. В този сектор има постоянна тенденция на нарастване и това не е случайно. Това са предприятия, които създават висока добавената стойност за местната и национална икономика. Също се включват и предприятия с дейност куриерски услуги, които също бележат ръст през този период.

Таблица 35 Изменение на предприятията в сектор Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения

	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	480	567	580	550	617	679	689	758	835	922
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		18,1%	2,3%	-5,2%	12,2%	10,0%	1,5%	10,0%	10,2%	10,4%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		18,1%	20,8%	14,6%	28,5%	41,5%	43,5%	57,9%	74,0%	92,1%
Разлика 2017-2008										442

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Брой предприятия в сектор операции с недвижими имоти

Броят на предприятията в сектор операции с недвижими имоти за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличава. За 2008г. предприятията в сектора са 2826, а през 2017г. броят им се увеличава до 3932, което е с 1106 броя повече или нарастване от 39 % за анализирания период (Таблица 36).

С най - много операции в областта на недвижимите имоти се отличават общини, в които е добре развит сектора на туризма, продажба на земя - Поморие, Балчик, Созопол, Сандански , Несебър. Общините, които са с най-малък брой предприятия в сектора са Димово, Летница, Ябланица, Бойчиновци, Опака, Хитрино, Твърдица, Мъглиж, Бобов дол, Годеч, Калояново, Доспат, Симеоновград, Белоградчик, Брегово,

Ново село, Искър, Самуил, Цар Калоян, Болярово, Струмјани, Кочериново, Златица, Черноочене, Белово, Брацигово.

Таблица 36 Изменение на предприятията в сектор Операции с недвижими имоти

	Операции с недвижими имоти									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	2826	3144	3374	3638	3772	3894	4080	4154	3958	3932
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		11,3%	7,3%	7,8%	3,7%	3,2%	4,8%	1,8%	-4,7%	-0,7%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		11,3%	19,4%	28,7%	33,5%	37,8%	44,4%	47,0%	40,1%	39,1%
Разлика 2017-2008										1106

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Фактор, определящ развитието на този сектор е икономическият профил на общината, демографската характеристика, образователното равнище на населението и привлекателността за бизнеса и инвестиции.

Брой предприятия в сектор професионални дейности и научни изследвания

В броят на предприятията в сектор професионални дейности и научни изследвания се наблюдава тенденция на нарастване, която продължава през целия период. За 2008 г. предприятията в сектора са 2023, а през 2017 г. броят им се увеличава до 3855, което е с 1832 броя повече или нарастването е от 91 % за анализирани години (Таблица 37). Този сектор включва: юридически и счетоводни дейности, консултантски дейности, рекламна дейност и проучване на пазари. Броят им е обвързан и с икономическата активност на общините и с човешкия потенциал за извършване на творчески и научни дейности. Общини, които са с най-малък брой предприятия в този сектор са Брегово, Димово, Криводол, Мизия, Угърчин, Вълчедръм, Медковец, Чипровци, Никопол, Завет, Борово, Долни чифлик, Дългопол, Върбица, Гурково, Гърмен, Бобошево, Златица, Челопеч, Ардино, Баните, Борино, където функционират по 3 предприятия. През 2017 г. в следните общини - Петрич, Сандански Несебър, Велинград, Поморие, Ботевград, Карлово, Троян, Самоков, Гоце Делчев броят на предприятията или е постоянен или расте.

Таблица 37 Изменение на предприятията в сектор Професионални дейности и научни изследвания

	Професионални дейности и научни изследвания									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	2023	2542	2619	2638	2892	3016	3126	3443	3718	3855
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		25,7 %	3,0%	0,7%	9,6%	4,3%	3,6%	10,1 %	8,0%	3,7%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		25,7 %	29,5 %	30,4 %	43,0 %	49,1 %	54,5 %	70,2 %	83,8 %	90,6 %
Разлика 2017-2008										1832

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Брой предприятия в сектор административни и спомагателни дейности

Броят на предприятията в сектор административни и спомагателни дейности за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличава (Таблица 38). През 2008 г. предприятията в сектора са 728, а през 2017 г. броят им се увеличава до 1674, което е с 946 броя повече или нарастване от 130 % за анализираниите години. За периодът се наблюдава увеличение през всяка година спрямо предходната като то е в границите от 4,6% (2017 г.) до 25,7 % (2009 г.) Средният брой на предприятията в сектор административни и спомагателни дейности за една селска община за периода 2008–2017 г. е нарастващ от 9,7 в началото на периода до 13,6 през 2017 г. През целият период средния брой на предприятията в сектора следва тенденция на увеличение.

Таблица 38 Изменение на предприятията в сектор Административни и спомагателни дейности

ГОДИНА	Предприятия (брой)									
	Административни и спомагателни дейности									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	728	908	1004	1046	1128	1231	1356	1466	1600	1674
Изменение на броя на предприятията спрямо предходна година		24,7 %	10,6 %	4,2%	7,8%	9,1%	10,2 %	8,1%	9,1%	4,6%
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		24,7 %	37,9 %	43,7 %	54,9 %	69,1 %	86,3 %	101,4 %	119,8 %	129,9 %
Разлика 2017-2008										946

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Предприятията от сектор административни и спомагателни дейности през 2017 г. най-много са в община Несебър - 211 предприятия, община Петрич – 107 предприятия, Поморие - 61. Други общини водещи по показателя - предприятия в сектор административни и спомагателни дейности са Сандански, Банско, Гоце Делчев. Общини с най-малък брой предприятия са Бойчиновци, Никопол, Самуил, Цар Калоян, Тутракан, Дългопол, Антоново, Смядово, Средец, Долна баня, Челопеч, Черноочене, Доспат, Симеоновград, Тополовград, където са регистрирани по 3 предприятия в сектора.

В общините в които има развитие на този сектор се дължи на спецификата му че е свързан икономически с други основни сектори и затова е по-добре представен в поголемите по размер общини в селските райони, които имат потенциал за развитие.

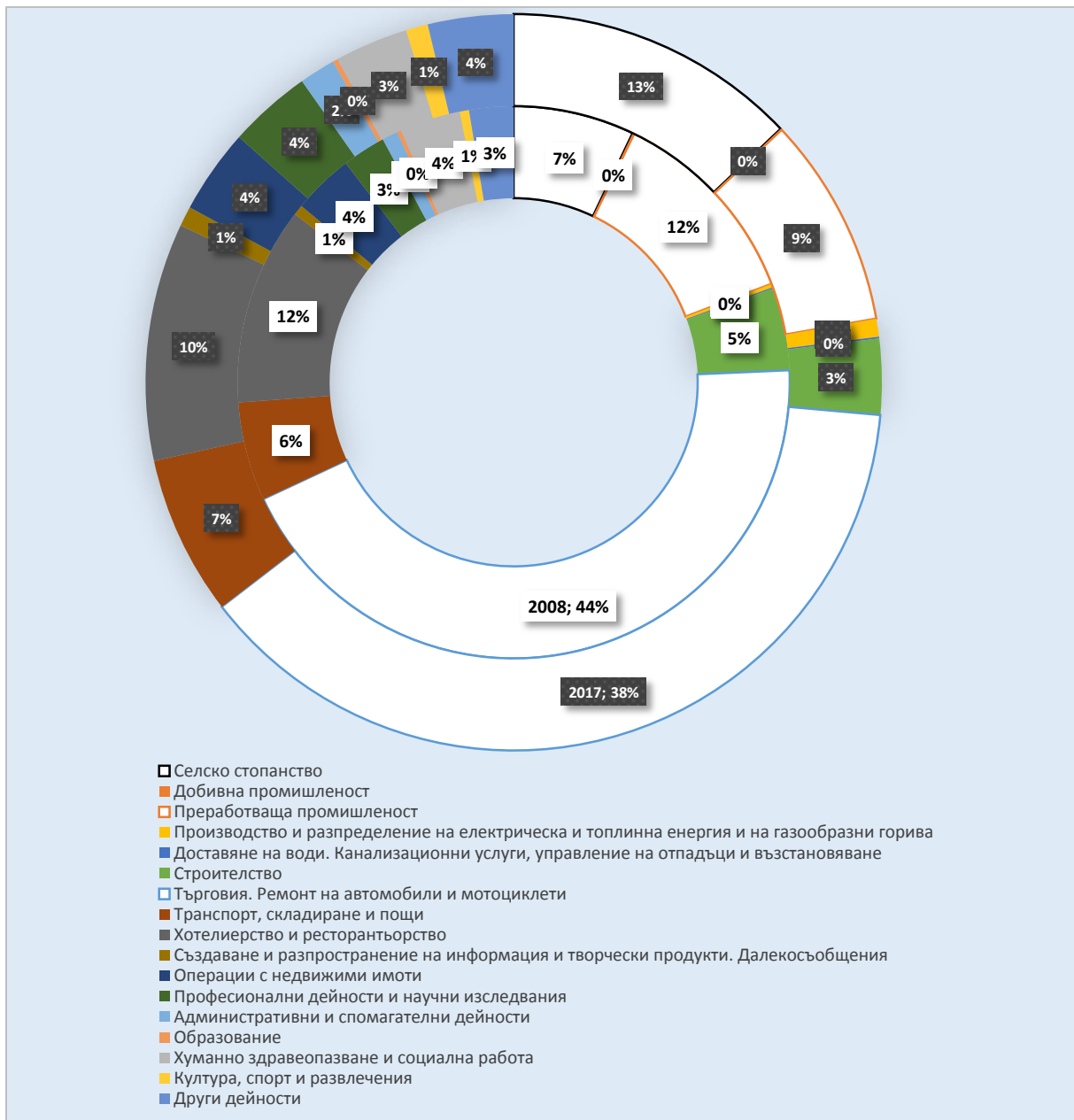
Разпределение на предприятията по икономически дейности през периода 2008-2017г.

Разпределението на предприятията по икономически дейности през периода 2008-2017 г. се запазва спрямо секторите, в които има голям брой предприятия. Както през 2008 г., така и през 2017 г., най-много предприятия са във секторите търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети, селско, горско и рибно стопанство и преработваща промишленост, хотелиерство и ресторантьорство (рез 2008 г., така и през 2017 г)

Фигура 60). В сектор търговия функционират 44 % от предприятията през 2008 г., като те намаляват на 38 % през 2017 г. В сектор селско, горско и рибно стопанство предприятията са съответно 7 % през 2008 г. и 13 % през 2017 г. В преработващата промишленост през 2008 г. работят 12 % от предприятията, а през 2017 г. те са 9 %. В сектор хотелиерство и ресторантьорство в началото на периода предприятията са били 12 %, а през 2017 г., те са 10 %. Секторите, в които предприятията са от 1 до 7 % от всички предприятия в селските общини през 2008, така и през 2017 г. са производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива, строителство, създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения, транспорт, складиране и пощи, операции с недвижимо имущество, професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности, култура, спорт и развлечения, хуманно здравеопазване и социална работа, други дейности. Във всеки от останалите икономически сектори - доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване, добивна

промишленост и образование предприятията са под 1 % както през 2008 г., така и през 2017 г

Фигура 60 Разпределение на предприятията по икономически дейности 2008 г. и 2017г. в селските райони

Изводи

Броят на предприятията в селските райони не се променил съществено след 2013г.

Най-голям относителен дял в съвкупността на предприятия през 2017 г. в селските общини се наблюдава в секторите "Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети" (38%), „Селско, горско и рибно стопанство“ (13%), „Хотелиерство и ресторантьорство“ (12%), „Преработваща промишленост“ (9%).

Микропредприятията в селските райони за периода 2008 г. - 2017 г. намаляват в сектор „Строителство“. При малките и средни предприятия намалението на броя е в секторите "Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети", „Преработваща промишленост“ и „Строителство“.

На национално ниво най-многобройни са микро предприятията, които са в секторите „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Професионални дейности и научни изследвания“, „Преработваща промишленост“, и „Транспорт, складиране и пощи“. Нарастналият брой се дължи на новосъздадени микро предприятия в някои от общините. Най-голямо нарастване на микро предприятията за периода 2008-2017 г. се наблюдава в сектор „Професионални дейности и научни изследвания“. На национално ниво по-многобройни са малките предприятия в секторите „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“ и „Транспорт, складиране и пощи“, повечето от тези сектори са в селските райони. Средните предприятия са концентрирани в секторите сектор „Преработваща промишленост“ и сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. На национално ниво големите предприятия имат малък относителен дял, те са предимно в секторите „Преработваща промишленост“ и „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. На национално ниво се наблюдава най-голям отлив на предприятия (всички групи) от сектор „Строителство“, това се дължи на намаляването на приходите от дейността, от което следва прекратяване или преустановяване на дейността.

В селските райони най-висок е броя на микро, малките и средни предприятия от сектор „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Транспорт, складиране и пощи“ и „Преработваща промишленост“. Големите предприятия в селските райони са с много нисък относителен дял, но повечето са концентрирани в сектор „Преработваща промишленост“ и сектор „Строителство“, а най-малобройни са предприятията в секторите „Селско, горско и рибно стопанство“, „Професионални дейности и научни изследвания“ и „Култура, спорт и развлечения“. В селските райони се наблюдава най-голям отлив на предприятия (всички групи) от сектор „Операции с недвижими имоти“, като това се дължи на намаляването на приходите от дейността, от което следва прекратяване или преустановяване на дейността.

Малък дял на брой микро предприятия в селските райони се отчита в секторите „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“, „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“, „Образование“, „Култура, спорт и развлечения“, „Административни и спомагателни дейности“, „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. В тези сектори може да се диференцират в селските райони. В градските райони в област София-град водещи са секторите „Административни и спомагателни дейности“, „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“, „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“.

За селските райони трябва да се търсят по-специфични дейности, които да развиват секторите (диверсификация на секторите). Проблем при тях е влошената възрастова структура, отлива на млади хора, намаляване на населението и липсата на човешки потенциал. В много от по-малките населени места преобладават предимно възрастни хора над 65 години, а в градските райони (предимно в област София-град) се концентрират предимно младите в активна трудоспособна възраст, където човешкият потенциал е в пъти над този в селските райони. В някои от общините пречка за икономическото развитие са групите от малцинствата (население самоопределило се в ромската етническа група, които са 10% от населението в селските общини). В 90 от селските общини населението през 2017 г., самоопределило се в ромската етническа група е преобладаващо, а в останалите 141 селски общини са под средния относителен дял за селските райони (10%). Общините с преобладаващо население самоопределило се в ромската етническа група са 90.

Най-развити по показателя произведена продукция от селскостопански дейности са общините в Северна България.

Спрямо използваната за базова 2008 година създаването на нови фирми се е увеличило чувствително в повечето отрасли, както беше описано по-горе. По финансиращите процедури са финансирани и създадени 756 броя предприятия, от които 531 са микро, 88 – малки, 74 – средни и 63 – големи. Преобладаващи области с микро предприятия са Плевен, Враца, София (столица), Ловеч, Монтана, Ловеч, Кюстендил, Сливен, Видин, Шумен и Смолян. Малките предприятия са концентрирани в областите София (столица), Плевен, Враца, Монтана, Пловдив, Стара Загора и Варна.

Средните предприятия са концентрирани в областите Пловдив, София-столица и Враца, а големите - София-столица, Плевен и Варна.

Инвестирането в микро предприятия в информационния и технологичен сектор и създаването на творчески продукти, могат да бъдат двигатели за създаване на работни места в областта на технологично управление на земеделието, на технологии за дистрибуция (обединяване на пазарни центрове в дигиталното пространство), с цифровите технологии, информационни продукти за автоматизация и роботизация на производствени процеси и др.

3.4.6. Иновации - МСП

Стратегията на Оперативната програма "Иновации и конкурентоспособност" (ОПИК) 2014-2020 г., като част от изпълнението на Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ) в България според Споразумението за партньорство 2014-2020 г., е тясно свързана с целта за растеж и заетост (Growth and Jobs) и приноса на България за постигането на трите взаимно допълващи се типа растеж според „Европа 2020“: (1) интелигентен растеж, чрез изграждане на икономика, основаваща се на знания и иновации; (2) устойчив растеж, чрез насърчаване на по-екологична и по-конкурентоспособна икономика с по-ефективно използване на ресурсите; (3) приобщаващ растеж, чрез стимулиране на икономика с високи равнища на заетост, която да доведе до социално и териториално сближаване. Финансираните иновации са показани на Таблица 39.

Таблица 39 Финансиране за иновации по области

Процедура	BG16RFOP002-1.001 „Подкрепа за внедряване на иновации в предприятията“				BG16RFOP002-1.002 „Подкрепа за разработване на иновации от стартиращи предприятия“		BG16RFOP002-1.005 „Разработване на продуктови и производствени иновации“				BG16RFOP002-2.024 „Насърчаване на предприемачеството“
	Микро предприятия	Малки предприятия	Средни предприятия	Големи предприятия	Микро предприятия	Средни предприятия	Микро предприятия	Малки предприятия	Средни предприятия	Големи предприятия	Микро предприятия
Видин	4				2		1	1	1		17
Враца	11	5	3		6	2	9	2			30
Ловеч	4			1	10		4	2		2	28
Монтана	8	5	5	3	8		7	1	1		32
Плевен	13	6	4	5	36		9	4	2	1	54
Велико Търново	3			1					2	1	3
Габрово				2						2	5
Разград											4

Русе			1	3	3		1				1
Силистра	1		1								3
Варна		1	2	2	1		2	7	1	1	1
Добрич				1							
Търговище											5
Шумен				3							15
Бургас			1	1	1		1	1	1		
Сливен			2	3					2	1	21
Стара Загора	1	1	4	4	1		2	2	2		1
Ямбол				3							
Благоевград			1								1
Кюстендил											24
Перник											
София			1					1		1	
София (столица)	11	7	5	4	21	2	40	40	16	6	1
Кърджали				1			1				8
Пазарджик			1	3			1	1		1	35
Пловдив	3	1	7	4	1		1		3	1	
Смолян				1							13
Хасково			1	1							1

Източник: ОПИК

По процедура BG16RFOP002-1.001 „Подкрепа за внедряване на иновации в предприятията“ са финансирани 170 предприятия, от тях 59 микро предприятия, 26 – малки, 39 – средни и 46 – големи. Най-голям брой микро предприятия се наблюдават в областите Плевен, Враца и София (столица) от общо 10 области. Малките предприятия са концентрирани в областите София (столица), Плевен, Враца, Монтана, Пловдив, Стара Загора и Варна. Средните предприятия са концентрирани в 15 области, от тях най-много са в област Пловдив – 7 броя, а големите – в 19 области, от тях най-много са в област Плевен – 5 броя.

По процедура BG16RFOP002-1.002 „Подкрепа за разработване на иновации от стартиращи предприятия“ са финансирани 94 предприятия, от тях 90 са микро предприятия и 4 са средни. С най-голям брой стартиращи предприятия има в областите Плевен (36 броя), София-столица (21 броя) и Ловеч (10 броя), от общо 11 области. Средните предприятия са създадени в София-столица и Враца – по 2 броя.

По процедура BG16RFOP002-1.005 „Разработване на продуктови и производствени иновации“ са финансирани 189 предприятия, от които 79 са микро предприятия, 62 – малки, 31 – средни и 17 – големи. Най-много микро предприятия са

финансирани в областите София-столица (40 броя), Враца (9 броя) и Плевен (9 броя). Малките предприятия са най-многобройни в София-столица (40 броя) и Варна (7 броя). Средните предприятия са концентрирани в област София-столица (16 броя), както и големите (6 броя).

По процедура BG16RFOP002-2.024 „Насърчаване на предприемачеството“ са финансирани 303 микро предприятия. Областите, в които не са финансирани микро предприятията са Пловдив, София, Бургас, Ямбол и Добрич.

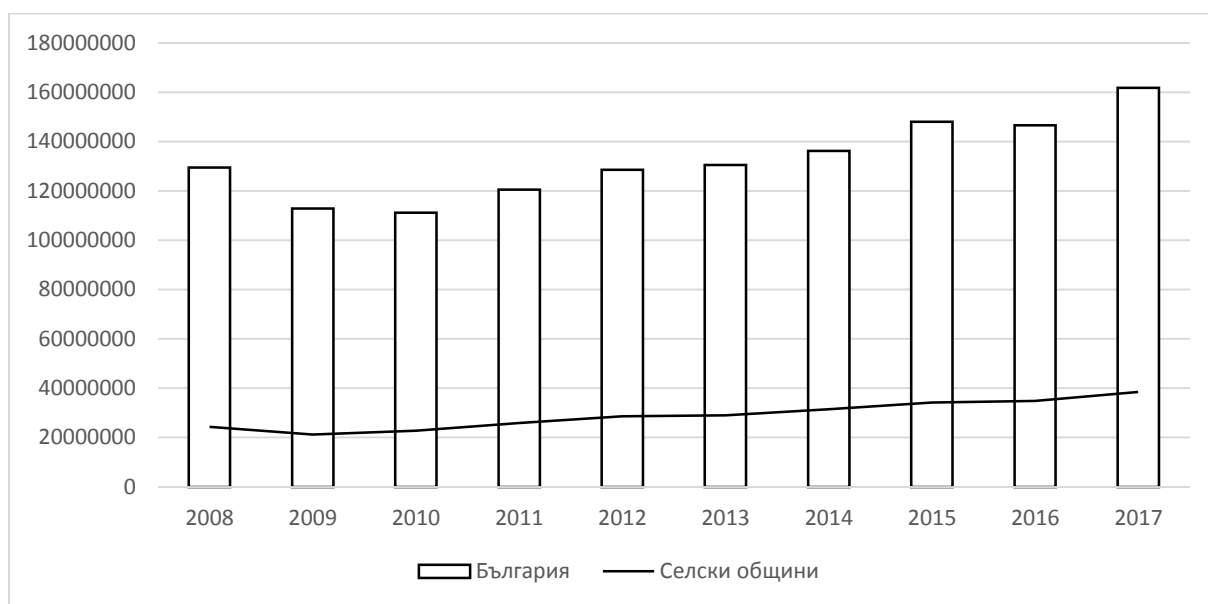
Оперативната програма "Иновации и конкурентоспособност" подпомага и подкрепя развитието на бизнеса в областта на дигитализацията и иновациите.

3.4.7. Произведена продукция и приходи

Произведената продукция е задължителен показател в изследването за структурата на бизнеса и дава информация за състоянието на икономическия сектор. В настоящия анализ на приходите от дейността на предприятията са обобщени и използвани, за да се сравни икономическото състояние на общините.

Фигура 61 Произведена продукция (хиляди лева) представя произведената продукция на предприятията на територията на България и в селските райони за периода 2008–2017 г. За 2008 г. произведената продукция в селските райони е 24342246 хил. лв., а през 2017г. - 38538710 хил. лв., което е с 14196464 хил. лв. повече или увеличение от 36,8 % за анализирани години. Стойността на този показател нараства след 2014 г. Тенденциите на измененията, които се проявяват в селските райони са идентични с тези на национално ниво, но няма изразена стабилност в доходите, поради икономически и пазари фактори, които влияят.

Фигура 61 Произведена продукция (хиляди лева)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Произведената продукция на малки и средни предприятия (МСП) в България за 2017 г. е 62670852 хил. лева (39% от продукцията на национално ниво), а увеличението спрямо 2008 г. е с 8497731 хил. лева. Произведената продукция на микро предприятията за 2017 г. на национално ниво е 32637826 хил. лева (20% от продукцията на национално ниво), а увеличението спрямо 2008 г. е с 10961210 хил. лева.

През 2017 г. разпределението на произведената продукция в селските райони по структура на предприятията е следната: МСП – 12387736 хил. лева, или 8% от националното ниво и микро предприятия – 6372835 хил. лева, или 4% от националното ниво. Продукцията на МСП спрямо 2008 г. се увеличава с 4528899 хил. лева, а при микро предприятията – с 2647551 хил. лева.

През 2017г. също се наблюдава нарастване на произведената продукция в градските райони, като при МСП е 50283116 хил. лева (31% от националното ниво), а при микро предприятията е 26264991 хил. лева (16% от националното ниво). Увеличение спрямо 2008 г. за МСП е 3968832 хил. лева, а при микро предприятията е 8313659 хил. лева.

За референтният период (2008-2017 г.) произведената продукция се увеличава, както на микро и МСП в селските райони, така и в градските. Въпреки, че през 2009 г. произведената продукция намалява (в градските райони), спрямо 2008 г., се наблюдава тенденция на увеличение, която продължава през целия период. Произведената продукция е представена на *Таблица 40*.

Таблица 40 Произведена продукция по групи предприятия в селските райони през 2017г.

Произведена продукция / Групи предприятия	50000-99999 хиляди лева	100000-299999 хиляди лева	300000-499999 хиляди лева	500000-999999 хиляди лева
Микро	Гоце Делчев, Родопи, Първомай, Козлодуй, Балчик, Севлиево, Тунджа, Ботевград, Добрич-селска, Карлово, Панагюрище, Айтос, Елин Пелин, Банско, Карнобат, Разлог, Велинград, Раднево, Дулово, Пещера, Харманли, Костинброд, Созопол, Радомир	Несебър, Сандански, Каварна, Марица, Генерал Тошево, Самоков, Троян, Поморие	-	Петрич
Малки	Елин Пелин, Каварна, Добрич-селска, Карнобат, Костинброд, Панагюрище, Белослав, Пещера, Карлово, Първомай, Долна Митрополия, Попово, Банско, Провадия, Харманли, Аксаково, Бяла (обл.Русе), Поморие, Разлог, Дулово, Велинград, Левски, Омуртаг, Стамболийски, Кнежа, Павел баня, Суворово, Чирпан	Несебър, Гоце Делчев, Балчик, Марица, Севлиево, Девня, Ботевград, Нова Загора, Сандански, Троян, Раковски, Свиленград, Самоков	Петрич	-
Средни	Сандански, Карнобат, Стражица, Ихтиман, Лом, Рудозем, Гоце Делчев, Поморие, Гълъбово, Златоград, Мадан, Харманли, Разлог, Раднево, Дряново, Велинград, Пещера, Калояново, Съединение, Тунджа, Джебел	Петрич, Девня, Свиленград, Несебър, Нова Загора, Севлиево, Първомай, Родопи, Карлово, Добрич-селска, Ботевград, Садово, Павликени, Троян, Лясковец, Попово, Панагюрище	Марица	-

Източник: Собствено изчисление по данни на НСИ

Водеци за селските райони са микро предприятията в община Петрич с 831706 хил. лева произведена продукция. Определящи са микро предприятията от общините с продукция от 50000 хил. лева до 100000 хил. лева. Останалите микро предприятия са под 50000 хил. лева, разпределени в 132 общини.²⁶

Водеци са малките предприятия в община Петрич с 430302 хил. лева произведена продукция и предприятията от общините с продукция от 10000 хил. лева до 300000 хил. лева. Малки предприятия под 50000 хил. лева са разпределени в 139 общини. Важно е да се отбележи, че в 49 от общините данните са конфиденциални.

²⁶ Важно е да се отбележи, че в 67 от общините данните са конфиденциални.

При средните предприятия община Марица е водеща с произведена продукция от 313347 хил. лева, както и общините със средни предприятия, имащи произведена продукция от 100000 хил. лева до 300000 хил. лева. Определящи са средните предприятия от общините от 50000 хил. лева до 100000 хил. лева. Останалите средни предприятия са под 50000 хил. лева, които са в 45 общини. Важно е да се отбележи, че в 99 от общините данните са конфиденциални.

В градските райони през 2017 г. микро предприятията са произвели най-много продукция в Столична община (15131165 хил. лева, или 46% от националното ниво за микро предприятия), след нея се нареждат общините Пловдив (1906573 хил. лева), Варна (1904671 хил. лева) и Бургас (1223444 хил. лева). Малките предприятия са произвели най-много продукция през 2017 г. в Столична община (12233664 хил. лева, или 41% от националното ниво за малки предприятия), след нея се нареждат общините Пловдив (1860618 хил. лева), Варна (1860382 хил. лева) и Бургас (1055613 хил. лева). Средните предприятия са произвели най-много продукция през 2017г. в община Пловдив (15238349 хил. лева, или 47% от националното ниво за средни предприятия), след нея се нареждат общините Варна (2533422 хил. лева), Бургас (2247595 хил. лева) и Плевен (819837 хил. лева).

3.4.8. Приходи от дейността на предприятията

Приходите от дейността на предприятията на територията на България за периода 2008–2017г. са 293351703 хил. лева (Таблица 41). За 2008г. приходите от продажби в селските райони са 35190102 хил. лв., а през 2017г. броят им се увеличава до 53861226 хил. лв., което е с 18671124 хил. лв. повече или увеличение от 34,7 % за анализираният години. През 2009 г. приходите от дейността намаляват поради цялостния спад на икономическия растеж в страната, след това се наблюдава тенденция на увеличение, която продължава през целия период. Най-голямото увеличение на показателя е през 2011 г. спрямо 2010 г., след което той се изменя всяка година спрямо предходната с темпове между 4 и 9%. Тенденциите на изменения, които се проявява в селските райони са идентични с тези на национално ниво.

Таблица 41 Приходи от дейността (хил. лева)

ГОДИНА	Селски райони. Приходи	Селски райони. Изменение спрямо предходната година	Селски райони. Изменение спрямо 2008 г.
2008	35190102		
2009	30612289	-13%	-13%

2010	32206865	5%	-8%
2011	37932322	18%	8%
2012	41426740	9%	18%
2013	43290939	4%	23%
2014	44984796	4%	28%
2015	48106399	7%	37%
2016	50665722	5%	44%
2017	53861226	6%	53%

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В селските райони през 2017г. приходите от дейността на предприятията са 53861226 хил. лева, или 53% нарастване спрямо 2008г.

Таблица 42 Приходи от дейността по групи предприятия в селските райони през 2017г.

Приходи от дейността / Групи предприятия	50000-99999 хиляди лева	100000-299999 хиляди лева	300000-499999 хиляди лева	500000-999999 хиляди лева	над 1000000 хиляди лева
Микро	Радомир, Раднево, Кнежа, Бяла Слатина, Бяла (обл. Русе), Средец, Пещера, Провадия, Чирпан, Исперих, Луковит, Стралджа, Царево, Елхово, Съединение, Камено, Тетевен, Приморско, Ихтиман, Аксаково, Червен бряг, Любимец, Кубрат, Стамболийски, Мездра, Септември, Своге, Тутракан, Божурище, Нови пазар, Левски, Долни чифлик, Девня, Павел баня, Стражица, Тервел, Лясковец, Каолиново, Аврен	Марица, Родопи, Каварна, Гоце Делчев, Троян, Самоков, Генерал Тошево, Севлиево, Първомай, Поморие, Карлово, Балчик, Вълчи дол, Нова Загора, Ботевград, Карнобат, Долна Митрополия, Добрич-селска, Елин Пелин, Харманли, Тунджа, Козлодуй, Банско, Раковски, Разлог, Айтос, Велинград, Дулово, Панагюрище, Созопол, Костинброд	Сандански, Попово	Несебър	Петрич
Малки	Суворово, Раднево, Провадия, Левски, Банско, Поморие, Разлог, Бяла (Русе), Стамболийски, Симитли, Чирпан, Нови пазар, Омуртаг, Кнежа, Айтос, Бяла Слатина, Павел баня, Исперих, Созопол, Лясковец, Сливо поле, Тутракан,	Марица, Балчик, Гоце Делчев, Карнобат, Самоков, Троян, Сандански, Раковски, Ботевград, Панагюрище, Елин Пелин, Свиленград, Каварна, Пещера, Лом, Костинброд, Елхово, Добрич-селска, Харманли,	Севлиево, Карлово	Девня, Петрич	-

	Садово, Главиница, Полски Тръмбеш, Калояново, Долни Дъбник, Божурище, Съединение, Червен бряг	Велинград, Дулово, Аксаково, Белослав, Първомай			
Средни	Харманли, Ихтиман, Гълъбово, Гоце Делчев, Дряново, Раднево, Тунджа, Рудозем, Пещера, Велинград, Поморие, Разлог, Куклен, Съединение, Берковица, Луковит, Калояново, Завет, Джебел, Брезово, Каварна	Садово, Петрич, Нова Загора, Несебър, Девня, Попово, Свиленград, Първомай, Ботевград, Родопи, Лясковец, Добрич-селска, Троян, Дулово, Сандански, Панагюрище, Лом, Карнобат, Стражица	Севлиево, Марица	Раковски	-

Източник: Собствено изчисление по данни на НСИ

Водещи за селските райони са микро предприятията над 300000 хил. лева произведена продукцията, които са в общините Петрич (1261529 хил. лева), Несебър (529532 хил. лева), Сандански (379837 хил. лева) и Попово (315862 хил. лева). Други водещи с микро предприятия са общините с продукцията от 10000 хил. лева до 300000 хил. лева също са водещи. Важно е да се отбележи, че в 43 от общините данните са конфиденциални. Водещи са малките предприятия от общините Девня 676158 хил. лева произведена продукцията, Петрич – 561170 хил. лева, Несебър – 410085 хил. лева и Севлиево – 342056 хил. лева. Общините с продукцията от 10000 хил. лева до 300000 хил. лева също са водещи. Определящи са предприятията от общините с продукцията от 50000 хил. лева до 100000 хил. лева. Останалите малки предприятия са под 50000 хил. лева, които са в 103 общини. Важно е да се отбележи, че в 69 от общините данните са конфиденциални. Водещи са средните предприятия над 300000 хил. лева произведена продукцията, които са в общините Раковски (976615 хил. лева), Севлиево (459938 хил. лева) и Марица (442298 хил. лева). Общините с продукцията от 10000 хил. лева до 300000 хил. лева също са водещи. Определящи са средните предприятия от общините от 50000 хил. лева до 100000 хил. лева. Останалите средни предприятия са под 50000 хил. лева, които са в 35 общини. Важно е да се отбележи, че в 104 от общините данните са конфиденциални.

В градските райони през 2017г. микро предприятията са произвели най-много продукцията в Столична община (31132005 хил. лева, или 44% от националното ниво за микро предприятия), след нея се нареждат общините Пловдив (4548599 хил. лева), Варна (4061134 хил. лева), Бургас (2507050 хил. лева), Русе (1461395 хил. лева), Стара

Загора (1394013 хил. лева) и Благоевград (1003182 хил. лева). Малките предприятия са произвели най-много продукция през 2017г. в община Бургас (28909224 хил. лева, или 43% от националното ниво за малки предприятия), след нея се нареждат общините Русе (4363012 хил. лева), Стара Загора (3933504 хил. лева), Благоевград (2095387 хил. лева), Добрич-град (1540196 хил. лева) и Плевен (1380316 хил. лева). Средните предприятия са произвели най-много продукция през 2017г. в община Варна (32206592 хил. лева, или 46% от националното ниво за средни, след нея се нареждат общините Бургас (4526494 хил. лева), Русе (4255853 хил. лева), Стара Загора (1531695 хил. лева) и Благоевград (1476365 хил. лева).

Сектор „Селско, горско и рибно стопанство“

Произведената продукция на предприятията в сектор селско, горско и рибно стопанство за периода 2008–2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 2345949 хил. лв., а през 2017г. тя се увеличават до 4403744 хил. лв., което е с 2057795 хил. лв. повече или увеличение от 47 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 2 до 37 %.

Приходите от дейността на предприятията в сектор Селско, горско и рибно стопанство за периода 2008–2017г. в селските райони следват тенденция на увеличение. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 3214523 хил. лв., а през 2017г., като те се увеличават до 6409885 хил. лв., което е с 3195362 хил. лв. повече, или увеличение от 50 %. През 20017г. в селските райони дела на приходите на предприятията в селските райони от сектора е 65% от национално ниво. Водещи за приходите в сектора са районите Североизточен, Северен централен и Северозападен.

От гледна точка на произведената продукция от селскостопански дейности най-добре развита е община Добрич (селска), която има през 2008 г. 105348 хил.лв., на второ място е община Тунджа която за същия период има 74079 хил.лв. На трето място през 2008 е община Генерал Тошево 71905 хил. лв. Общините, които са с най-малка стойност на произведената продукция през 2008 г. от сектор селско, горско и рибно стопанство са Челопеч, Кочериново, Сапарева баня, Мирково, Неделино, Минерални бани, Рудозем, Чавдар, където тя е със стойност от 50 до 393 хил. лв.

През 2017 г., община Добрич (селска) има 201648 хил. лв. произведена продукция. Община Генерал Тошево запазва позициите си и в нея е произведена продукция на стойност 177378 хил. лв. В община Тунджа през 2017 г. произведената

продукция е 154092 хил. лв. Други общини с висока стойност на произведената продукция са в сектор селско, горско и рибно стопанство са Попово, Кнежа, Каварна, Дулово, Исперих, Сливо поле, Долна Митрополия, Нова Загора, Павликени, Карнобат. Общини с най-малка стойност на произведената продукция в сектора са Бойница, Георги Дамяново, Баните, Априлци, Челопеч, Ковачевци, Златоград, Мадан.

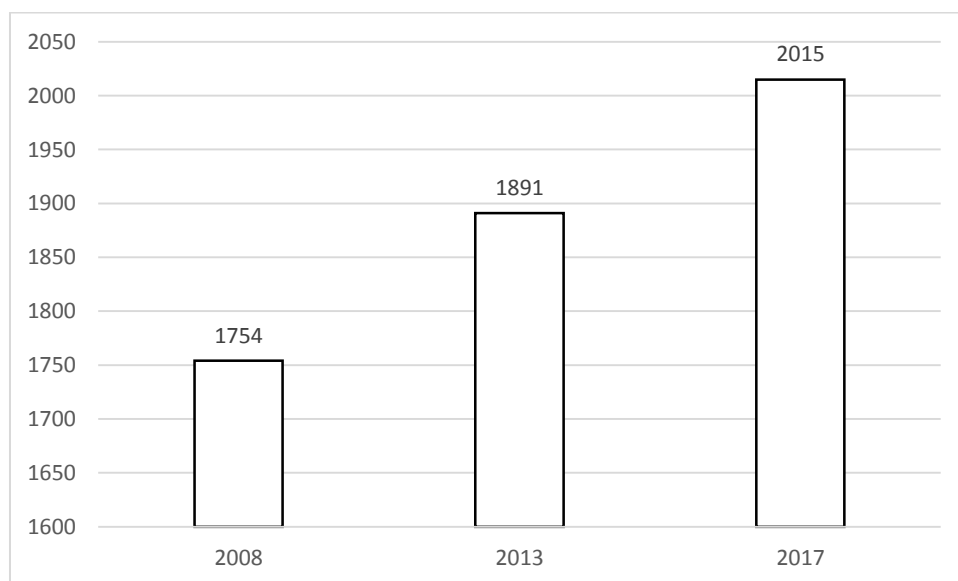
Сектор „Производство на хранителни продукти“

С нарастващо значение за селските общини са предприятията с основна икономическа дейност – производство на храни. Те съставляват 18% от общия брой предприятия от преработващата промишленост за 2008г., 20% през 2013г. и 21% през 2017 г.

От гледна точка на нетните приходи от продажби предприятията произвеждащи храни осигуряват 12% от общите приходи от преработващата промишленост през 2008 г. и достигат до 15% през 2017 г.

През анализираният период броя на предприятията занимаващи се с производство на хранителни продукти се увеличава, като за 2017г. те са 2015 бр., което е с 124 предприятия повече от 2013г. (1891бр.) и с 261 повече от 2008г. (1754 бр.). Тенденцията е устойчиво нарастваща. Данните са представени на *Фигура 62*.

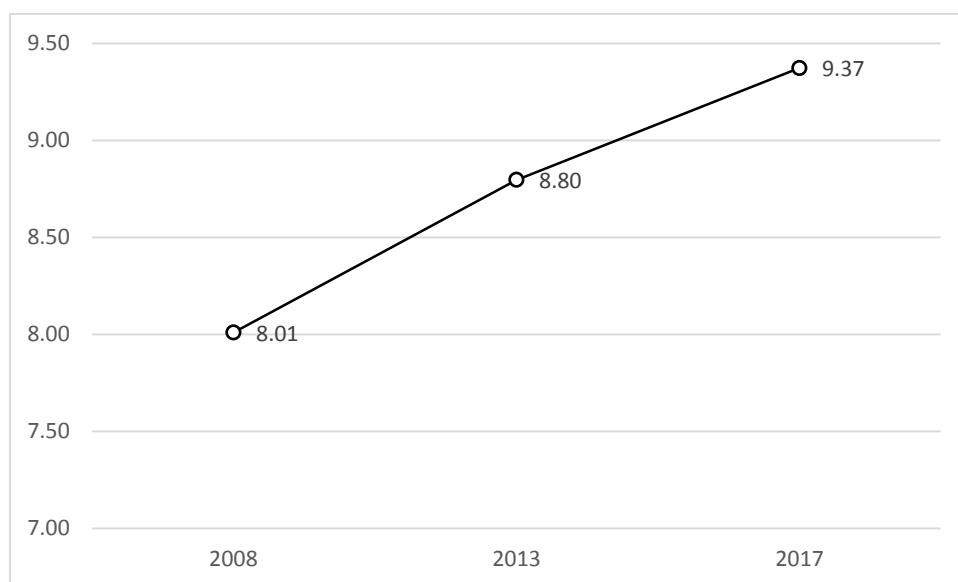
Фигура 62 Брой предприятия с основна икономическа дейност - Производство на хранителни продукти" 2008-2017 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

През 2008 година на една община се падат 44 предприятия от преработващата промишленост, като от тях 8 са свързани с производство на храни, през 2013 г. от същия брой 44 предприятия - 9 са за производство на храни и през 2017 г, от общо 45 предприятия, 9,37 произвеждат храни. Тази информация потвърждава нарастващото значение на този вид дейност за селските райони в България. За по-детайлен анализ е направен и преглед на общото развитие на тези предприятия и в кои общини е най-добре застъпена тази икономическа дейност. На базата на този анализ ще се изведат основни изводи в SWOT анализа.

Фигура 63 Среден брой предприятия с основна икономическа дейност 10 "Производство на хранителни продукти" на една селска община за 2008-2017 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

Общото изменение на нетните приходи от продажби на предприятията с икономическа дейност – производство на хранителни продукти за 2017 г. спрямо 2008г. е положително - 15%. През 2008 г. приходите от продажби са 1 393 112 хил. лв., а през 2017г. стойността им нараства до 2 676 224 хил. лв.

Общото изменение на нетните приходи от продажби на една селска община за 2017 г. спрямо 2008г. е 92%, като през 2008г. те са 10969,39 хил. лв., а през 2017 г. стойността им нараства почти двойно - 20121,98 хил. лв.

Общините с най-голям брой предприятия за 2017 г. са: Петрич – 74бр.; Марица – 58 бр.; Гоце Делчев – 52 бр.; Първомай – 43 бр.; Сандански – 41 бр.; Нова Загора – 33

бр.; Карлово – 33 бр.; Несебър – 32 бр.; Севлиево – 31 бр.; Раковски и Родопи имат по 30 предприятия на териториите си.

Общините само с един брой предприятие с основна икономическа дейност производство на храни за 2017г. са 17: Кула, Опака, Неделино, Баните, Никола Козлево, Антон, Никопол, Ковачевци, Георги Дамяново, Вълчедръм, Брусарци, Сапарева баня, Невестино, Крушари, Струмьяни, Кресна и Малко Търново.

Въпреки голямото значение на тази икономическа дейност все още в 17 общини няма отчетени предприятия за 2017г.

Сектор “Добивна промишленост“

Произведената продукция на предприятията в сектор добивна промишленост за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличава. През 2008 г. произведената продукция на предприятията в сектора е 68811 хил. лв., а през 2017г. се увеличава до 184975 хил. лв., което е с 116164хил. лв. повече или увеличение от 62 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 7 до 102 % с изключение на 2013 г. спрямо 2012, когато тя е намаляла с 34%.

Приходите от дейността на предприятията в сектор добивна промишленост за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличават. През 2008 г. приходите на предприятията в сектора са 68143 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 198350 хил. лв., което е с 130207 хил. лв. повече или увеличение от 65,6 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 3 до 129 % с изключение на 2013 г. спрямо 2012, когато те са намалели 43 %.

Произведената продукция в сектор добивна промишленост е най-висока в община Лъки, която има през 2008 г. 27940 хил. лв., на второ място е община Рудозем, която за същия период има 15536 хил. лв. На трето място през 2008 г. е община Симитли с 9743 хил. лв. Общините, които са с най-малка стойност на произведената продукция през 2008 г. в добивна промишленост са: Роман, Сатовча, Поморие, където тя е със стойност от 70 до 382 хил. лв. През 2017 г., община Лъки има 68304 хил. лв. произведена продукция, т.е. 144% повече спрямо 2008 г. В община Симитли произведена продукция на стойност 3666 хил. лв. намалява с 62%. В Ивайловград произведената продукция от добивна промишленост намалява с 72 %.

Сектор „Преработваща промишленост“

Произведената продукция на предприятията в преработваща промишленост за периода 2008г. – 2017г. в селските райони следват растяща тенденция. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора са 10723961 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 17079102 хил. лв., което е с 6355141 хил. лв. повече или увеличение от 37 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 6 до 14 %.

От гледна точка на произведената продукция от преработващата промишленост най-добре развита е община Девня, която има през 2008 г. 1134508 хил.лв., на второ място е община Марица, която за същия период има 839130 хил.лв.. На трето място през 2008 г. е община Севлиево 703895 хил. лв. Общините, които са с най-малка стойност на произведената продукция през 2008 г. от преработващата промишленост през 2008 г.: са Чупрене, Хайредин, Грамада, Борован, Чавдар, Ново село, Златица, където тя е със стойност от 78 до 367 хил. лв. През 2017 г., община Марица има 1384056 хил. лв. произведена продукция, т.е. с 65 % по-висока спрямо 2008 г. Община Раковски е с произведена продукция на стойност 1120985 хил. лв. В община Ботевград през 2017 г. произведената продукция е 1051412 хил. лв – 135 % увеличение спрямо 2008 г. Други общини с висока стойност на произведената продукция в сектор добивна промишленост са Аксаково, Елин Пелин, Карнобат, Троян, Петрич, Пещера, Костинброд, Сопот, Севлиево, Девня. Общини с най-малка стойност на произведената продукция в сектора са Ценово, Златица, Антоново, Симеоновград, Копривщица.

Приходите от дейността на предприятията в преработваща промишленост за периода 2008г. – 2017г. в селските общини следват тенденция на нарастване. През 2008 г. приходите на предприятията в сектора са 11831405 хил. лв., а през 2017 г. те се увеличават до 18410601 хил. лв., което е с 6579196 хил. лв. повече или увеличение от 35,7 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 4 до 14 %.

Сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“

Произведената продукция в сектор производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличава значително. През 2008 г. произведената продукция на

предприятията в сектора е 24785 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 1823816 хил. лв., което е с 1799031 хил. лв. повече или увеличение от 99 %.

Приходите от дейността на предприятията в сектор производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличават значително. През 2008 г. приходите на предприятията в сектора са 28818 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 1864020 хил. лв., което е с 1835202 хил. лв. повече или увеличение от 98 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 5 до 879 % с изключение на 2016 г. спрямо 2015, когато те са намалели с 1 %.

Сектор „Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“

Произведената продукция в сектор доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличава. През 2008 г. произведената продукция на предприятията в сектора е 15378 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 34868 хил. лв., което е с 19490 хил. лв. повече или увеличение от 56 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 2 до 125 % с изключение на 2014 и 2017 г., когато те са намалели спрямо предходната.

Приходите от дейността на предприятията в сектор доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличават. През 2008 г. приходите на предприятията в сектора са 14150 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 76233 хил. лв., което е с 62083 хил. лв. повече или увеличение от 81 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 5 до 170 % с изключение на 2012 г. и 2014 г., когато те са намалели спрямо предходната.

Сектор „Строителство“

Произведената продукция на предприятията в строителство за периода 2008г. – 2017г. в селските общини следва тенденция на намаление. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 3145464 хил. лв., а през 2017г. тя намалява до 1179370 хил. лв., което е с 19966094 хил. лв. по-малко или намаление от 63 %. През 2017 г. произведената продукция от дейността в сектор строителство се увеличава с 24% спрямо 2016.

Приходите от дейността на предприятията в строителство за периода 2008г. – 2017г. в селските общини следват тенденция на намаление. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 3412215 хил. лв., а през 2017г. те намаляват до 1324364 хил. лв., което е с 2087851 хил. лв. по-малко или намаление от 61 %. През 2017 г. приходите от дейността в сектор строителство се увеличават с 22% спрямо 2016.

Сектор „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“

Произведената продукция в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети за периода 2008г. – 2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 1367841 хил. лв., а през 2017г. тя се увеличава до 2513873 хил. лв., което е с 1146032 хил. лв. повече или увеличение от 46 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 2 до 10 %.

Приходите от дейността на предприятията в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети за периода 2008г. – 2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 7116363 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 12701599 хил. лв., което е с 5585236 хил. лв. повече или увеличение от 44 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 4 до 14 %.

Сектор „Транспорт, складиране и пощи“

Произведената продукция на предприятията в сектор транспорт, складиране и пощи за периода 2008г. – 2017г. в селските общини следва тенденция на увеличение. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 1032167 хил. лв., а през 2017г. те намаляват до 2691904 хил. лв., което е с 1659737 хил. лв. повече или увеличение от 62 %. През 2017 г. произведената продукция от дейността в сектор транспорт, складиране и пощи се увеличава с 9 % спрямо 2016 г.

Приходите от дейността на предприятията в сектор транспорт, складиране и пощи за периода 2008г. – 2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 1124320 хил. лв., а през 2017г. те намаляват до 2855755 хил. лв., което е с 1731435 хил. лв. по-малко или намаление от 60 %. През 2017 г. приходите от дейността в сектор транспорт, складиране и пощи се увеличават с 7 % спрямо 2016.

Сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“

Произведената продукция в сектор хотелиерство и ресторантьорство за периода 2008г. – 2017 г. в селските общини следва тенденция на увеличение. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 599668 хил. лв., а през 2017г. тя се увеличава до 1224591 хил. лв., което е с 624923 хил. лв. повече или увеличение от 51 %. За анализирания период през 2009 се наблюдава намаляване на произведената продукция на предприятията в този сектор, но след това следва тенденция на увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 1 до 26 %.

Приходите от дейността на предприятията в сектор хотелиерство и ресторантьорство за периода 2008г. – 2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 888423 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 1636601 хил. лв., което е с 748178 хил. лв. повече или увеличение от 46%. За анализирания период през 2009 и 2010 се наблюдава намаляване на приходите на предприятията в този сектор, но след това следва тенденция на увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 2 до 24 %.

Сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“

Произведената продукция на предприятията в сектор създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличава. През 2008 г. произведената продукция на предприятията в сектора е 30259 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 115856 хил. лв., което е с 85597 хил. лв. повече или увеличение от 74 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 3 до 44 %.

Приходите от дейността на предприятията в сектор създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличават. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 34532 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 126473 хил. лв., което е с 91941 хил. лв. повече или увеличение от 72,6 %. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 1 до 43 %.

Сектор „Операции с недвижими имоти“

Резултатите от дейността на фирмите в сектор операции с недвижими имоти за периода 2008 г. – 2017 г. в селските общини намалява. През 2008 г. произведената продукция на предприятията в сектора е 316226 хил. лв., а през 2017г. те намаляват до 241731 хил. лв., което е с 74495 хил. лв. по-малко или намаление от 31 %.

Приходите от дейността а в сектора за периода 2008г. – 2017г. в селските общини намаляват. През 2008 г. приходите на предприятията в сектора са 449946 хил. лв., а през 2017г. те намаляват до 375113 хил. лв., което е с 74833 хил. лв. по-малко или намаление от 16,6 %.

Сектор „Професионални дейности и научни изследвания“

Произведената продукция в сектор професионални дейности и научни изследвания за периода 2008г. – 2017г. в селските общини следва тенденция на увеличение. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 96170 хил. лв., а през 2017г. те намаляват до 223050 хил. лв., което е с 126880 хил. лв. повече или увеличение от 57 %. През 2017 г. произведената продукция от дейността в сектор професионални дейности и научни изследвания намалява с 13 % спрямо 2016.

Приходите от дейността на предприятията в сектор професионални дейности и научни изследвания за периода 2008г. – 2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 100882 хил. лв., а през 2017г. те намаляват до 265141 хил. лв., което е с 164259 хил. лв. повече или увеличение от 62 %. През 2017 г. приходите от дейността в сектор професионални дейности и научни изследвания намаляват с 9 % спрямо 2016.

Сектор “Административни и спомагателни дейности“

Произведената продукция на предприятията в сектор административни и спомагателни дейности за периода 2008-2017г. в селските общини следва тенденция на увеличение. През 2008 г. произведената продукция на предприятията в сектора е 70568 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 226749 хил. лв., което е с 156181 хил. лв. повече или увеличение от 69 %. За анализирания период се наблюдава увеличение на произведената продукция на предприятията в този сектор през годините спрямо предходната и то е в границите от 5 до 31 %.

Приходите от дейността на предприятията в сектор административни и спомагателни дейности за периода 2008-2017г. в селските общини следват тенденция

на увеличение. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 74299 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 260719 хил. лв., което е с 186420 хил. лв. повече или увеличение от 71,5 %. За анализирания период се наблюдава увеличение на приходите на предприятията в този сектор през годините спрямо предходната и то е в границите от 1 до 41 %.

Изводи

Разпределението на приходите от дейността по икономически дейности през периода 2008-2017 г. се запазва. Както през 2008 г., така и през 2017 г., най-много приходи са от секторите - търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети, селско, горско и рибно стопанство и преработваща промишленост. Сектор търговия създава 25 % от приходите през 2008, като те се увеличават на 27 % през 2017 г. Сектор селско, горско и рибно стопанство осигурява съответно 11% от приходите през 2008 и 13 % през 2017 г. Преработващата промишленост през 2008 г. създава 41 % от предприятия, а през 2017 г. те са 38 %. Секторите, в които предприятията създават от 1 до 7 % от приходите в селските общини както през 2008, така и през 2017 г. са производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива, строителство, транспорт, складиране и пощи, хотелиерство и ресторантьорство, култура, спорт и развлечения. Във всеки от останалите икономически сектори - доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване, добивна промишленост, създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения, операции с недвижимо имущество, професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности, образование, хуманно здравеопазване и социална работа и други дейности, приходите от дейността на предприятията са под 1 % както през 2008 , така и през 2017 г.

До голяма степен за развитието на икономиката в селските райони се дължи на приходите и на продукцията на предприятията, класифицирани като микро, малки и средни предприятия. Микро, малките и средните предприятия играят ключова роля в икономиката на страната, включително в селските райони, чрез осигуряване на заетост в по-малките населени места. Микро предприятията са гръбнакът на националната икономика, заемащи дял 92% от всички предприятия. Поради нарастването на продукцията в секторите „Селско, горско и рибно стопанство“, „Преработваща промишленост“, „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Транспорт, складиране и пощи“ е важно да се наблегне на диверсификацията на икономиката в селските райони.

По-големите предприятия са по рентабилни поради намаляване на броя на заетите и заместването на труд с механизация на производството. От динамиката на броя на предприятията, която е засечена с приходите от продукцията и произведената продукция за селските райони се очертава преработващата промишленост – (ръст от 6 до 14 % годишно на приходите и на продукцията броя предприятия). Селско стопанство (ръст от 2 до 37 % годишно на приходите и на продукцията и на броя предприятия). Сектор „Професионални дейности и научни изследвания“ (спад с 9 и 13% спрямо 2016г. на приходите и на продукцията). Делът на активните предприятия в сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ (99% увеличение спрямо 2008 г. за произведена продукция и 98% увеличение за приходите от дейността).

Структурата на българската икономика в селските общини се променя в периода 2008-2017 г. от гледна точка на брой предприятия и на нарастване на приходите и продукцията на предприятията. За референтния период (2008-2017г.) произведената продукция се увеличава, както на микро и МСП в селските райони, така и в градските. Въпреки, че през 2009 г. произведената продукция намалява (в градските райони), спрямо 2008 г., се наблюдава тенденция на увеличение, която продължава през целия период.

Предприятията занимаващи се с производство на хранителни продукти се увеличават, като тенденцията е устойчиво нарастваща.

Делът на предприятия и на продукцията в сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ нараства с 99% за периода 2008-2017 г.

Все пак, общият обем на произведената продукция от промишлените предприятия расте с 37% през 2017 г. спрямо 2008г. Данните за сектор „Производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи“, „Производство на текстил и облекло; обработка на кожи; производство на обувки“, „Производство на дървен материал, хартия, картон и изделия от тях“ показват, че се наблюдава концентрация на дейността в градските райони на страната: едва около 25% от предприятията, и между 20-28% от заетите в тези сектори са разположени в селските райони на страната, като произвеждат между 19-28% от продукцията на съответните сектори.

Данните на НСИ за периода 2008-2017г. относно строителството, инвестициите и продажбите на дребно потвърждават увеличаващите се различия в икономическата активност на селските райони. В селските райони са реализирани: 37% от приходите от

дейността за сектор Хотелиерство и ресторантьорство сравнено с националното ниво, 33% от разходите за придобиване на ДМА в нефинансовите предприятия, 12% от Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети.

Броят на предприятията за доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци е 79 през 2017г. и по малко с 22 за 2008 г.

Строителството се свива като дял от предприятия в селските райони, осигурявайки приходи за 20% от предприятия в страната през 2017 г. в сравнение с 22% от приходите през 2008 г.

Търговията осигурява 14550832 хил. лева приходи за селските райони през 2017г. (12% от националното ниво) в сравнение с 2008 г. (8% от националното ниво).

Ролята на сектор „Транспорт, складиране и пощи“ в икономиката на селските райони се разширява - от 15% на продукцията на национално ниво през 2008 г. до 24% през 2017 г.

Сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“ формира приходи за селските райони 32% (дял от общите приходи на сектора) през 2008г. и 37% през 2017г. Нарастването се обуславя от по-големия дял произведена продукция 65% (от националното ниво) през 2017г. в сравнение с 59% от 2008г.

3.4.9 Преки чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия

Преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) са фактор за икономическото развитие на национално и на регионално ниво в България като тласък за растежа им е установения либерален режим спрямо чуждите инвестиции в страната. Освен законодателството, за привличане на инвестиции на общинско ниво, значение има и инвестиционният климат и икономическата стабилност. От 19185002.9 хил. евро през 2008 г., преките чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия достигат до 24475195.8 хил. евро през 2017 г. (чуждестранните инвестиции за периода са 75.8% от общите за страната).

Таблица 43 Изменение на чуждестранните преки инвестиции в нефинансовите предприятия в селските и градските общини в България

Година	България (хил. евро)	Градски общини		Селски общини		
		хиляди евро	Дял от чуждестранните преки инвестиции в България (%)	хиляди евро	Дял от чуждестранните преки инвестиции в България (%)	Темп на изменение при база предходна година (%)
2008	19185002.9	15122087.9	78.8	2096788.5	10.9	
2009	20441581.2	16639102.1	81.4	2308200.9	11.3	10.1
2010	22114446.3	16909723.5	76.5	2868456.3	13.0	24.3
2011	21644918.0	16425434.2	75.9	2848609.3	13.2	-0.7
2012	21950596.1	16806304.0	76.6	3347658.9	15.3	17.5
2013	23339733.1	17715115.4	75.9	3708130.2	15.9	10.8
2014	21581579.6	15752789.5	73.0	3722697.3	17.2	0.4
2015	23163272.7	16980051.7	73.3	4397763.0	19.0	18.1
2016	23508864.9	17418630.9	74.1	4369435.7	18.6	-0.6
2017	24475195.8	17973796.2	73.4	4475340.2	18.3	2.4
Сума на чуждестранните преки инвестиции през периода 2008-2017 г.	221405190.6	167743035.4	75.8	34143080.3	15.4	
Темп на изменение през 2017 г. при база 2008 г. (%)	27.6	18.9		113.4		

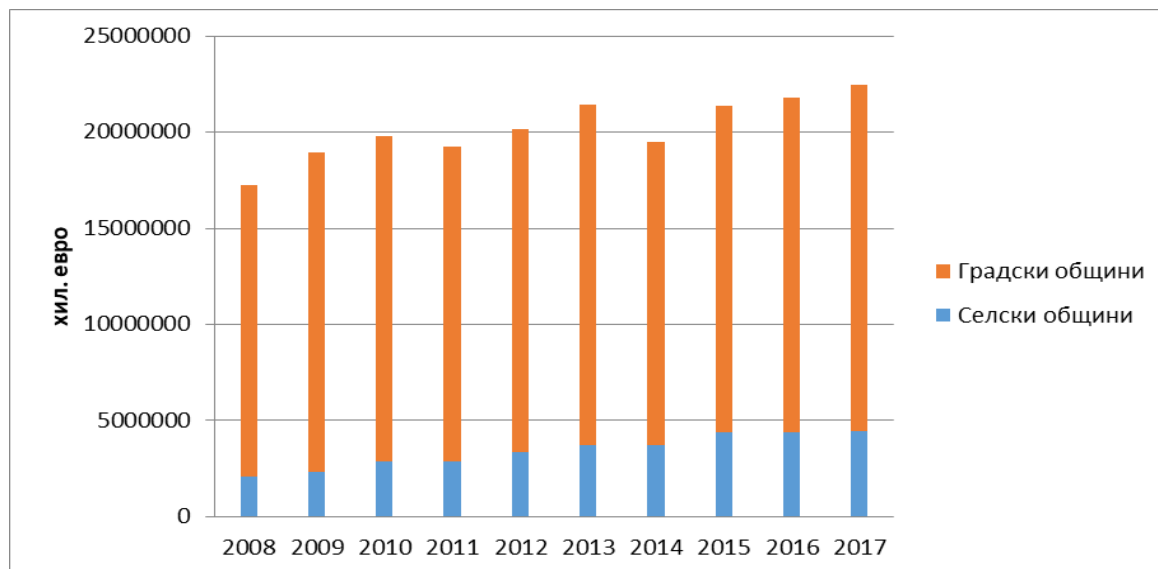
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата и процентите на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

През 2017 г. чуждестранните преки инвестиции в България достигат до 24 475 195.8 хил. евро (Таблица 43), което е с 27.6% повече, отколкото през 2008 г. В селските общини показателят нараства още повече в процентно отношение, достигайки до 4 475 340.2 хил. евро. За градските общини това увеличение е от 18.9%. Общата сума на получените чуждестранни преки инвестиции през периода 2008-2017 г. на национално ниво е 221 405 190.6 хил. евро, от които 167 743 035.4 хил. евро (75.8%) са инвестирани в градските общини, а 34 143 080.3 хил. евро са постъпили в селските общини (15.4%). През разглеждания период се забелязва тенденция на нарастване дела на чуждестранните преки инвестиции в селските общини спрямо общата им сума за страната: от 10.9% през 2008 г., на 18.3% през 2017 г. Темпът на изменение при база предходна година показва, че нарастването на инвестициите се е извършвало

скокообразно: най-съществено увеличение спрямо предходната година се наблюдава през 2009, 2010, 2012, 2013 и 2015 г.

Фигура 64 Чуждестранни преки инвестиции в нефинансовите предприятия в селските и градските общини в България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Делът на чуждестранните преки инвестиции в градските общини постепенно намалява за сметка на нарастването му в селските (Фигура 64).

В Приложението към чуждестранните преки инвестиции в нефинансовите предприятия в селските общини е разгледана процентната стойност на всяка община към общата сума на чуждестранните преки инвестиции за селските общини за периода 2008-2017 г. Данните от таблицата могат да се използват само за ориентировъчни сравнения между общините, поради наличието на конфиденциални данни.

Съгласно статистическите данни, в 5 общини (Криводол, Трекляно, Ковачевци, Антон, Неделино) през разглеждания период (2008-2017 г.) няма случаи на отчетени чуждестранни преки инвестиции. Трекляно е най-малката по брой на населението община в България през 2017 г. (798 жители), общините Антон и Ковачевци също са на едни от челните места по най-малък брой на населението (1453 жители и 1658 жители). Общините с най-голяма положителна сума на преките чуждестранни инвестиции са: Девня – 5 674 389 хил. евро, равняващи се на 16.619% от сумата на преките чуждестранни инвестиции за селските общини, получени през периода 2008-2017 г.; Гълъбово – 4 736 835 хил. евро (13.873%); Елин Пелин – 2 384 942 хил. евро (6.985%); Севлиево – 1 945 805 хил. евро (5.699%); Марица – 1 682 329 хил. евро (4.927%); Несебър – 1 485 348 хил. евро (4.350%); Каварна – 1 431 774 хил. евро (4.193%);

Ботевград – 1 139 001 хил. евро (3.336%); Петрич – 1 125 518 хил. евро (3.296%); Костинброд – 954 916 хил. евро (2.797%); Карнобат – 727 428 хил. евро (2.131%); Банско – 684 540 хил. евро (2.005%).

Данните показват, че основно инвестициите са в общини, в които има потенциал за развитие на икономически сектори, както и туризъм или са в близост до голям град с развита икономика и индустрия като Пловдив (община Марица), София (община Елин Пелин). Очакванията са инвестициите да бъдат в райони с природни и културни дадености, близки до урбанизирани и индустриализирани агломерации с изградена транспортна и информационна инфраструктура.

Фактори, които определят инвеститорите да влягат капитал са наличието на квалифицирана работна сила, изградена техническа и бизнес и логистична инфраструктура и добра транспортна свързаност.

Преките чуждестранни инвестиции дават възможност за въвеждане на нови технологии и иновативни продукти, което съществено ще допринесе за увеличаване на добавената стойност в селските райони. Икономическата стабилност и либералните правни регулации са предпоставка за привличане на чужди инвестиции в конкуренти производства, за осигуряване на технологичен трансфер.

3.5 ДМА в селските райони

Важен аспект от дейността на индустриалните предприятия е тяхната осигуреност с дълготрайните материални активи. База за оценка на ефективността и на конкурентоспособността на предприятията е техният ресурсен, материален капитал. Нарастването обема на произведената продукция се влияе съществено от степента на използване на ДМА. Показателят Разходи за придобиване на ДМА е от основните измерители за инвестиционна дейност. Разходите за придобиване на ДМА общо за страната се равняват на 29 424 189 хил. лв. през 2008 г., а през 2017 г. тяхната сума е била 17 628 630 хил. лв., което е с 40.1% по-малко отколкото през 2008 г. Разходите за придобиване на ДМА в селските общини за 2017 г. са около 1/5 от сумата на показателя на национално ниво.

Фигура 65 представя дела на всяка категория разходи за придобиване на дълготрайни материални активи (ДМА) в общата сума на разходите за придобиване на ДМА за селските общини, инвестирани през периода 2008-2017 г.

Фигура 65 Дял на различните категории разходи за придобиване на дълготрайни материални активи в селските общини

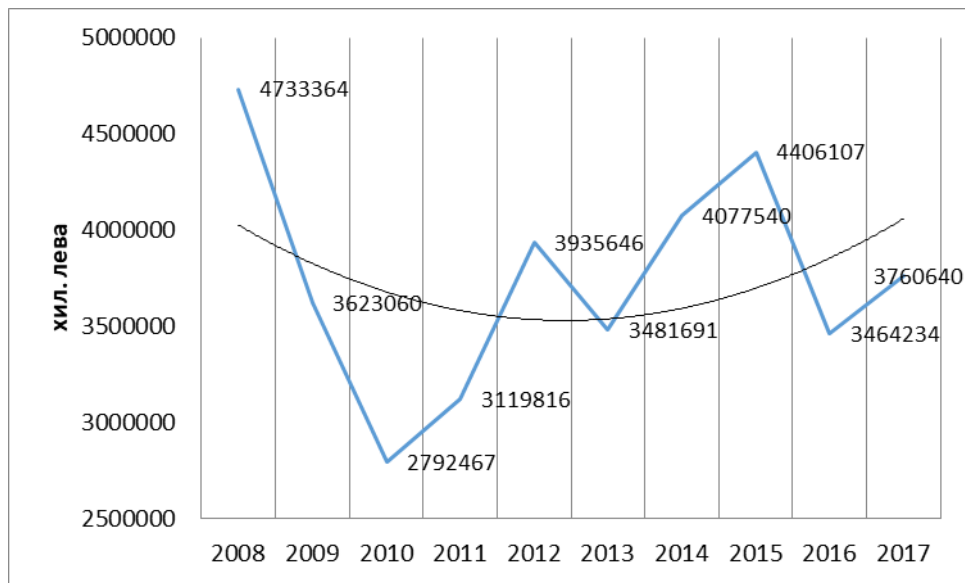

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, представената Фигура не може да се използва като точно сравнение на различните категории разходи за придобиване на дълготрайни материални активи в селските общини.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

Най-голям дял заемат разходите за придобиване на ДМА в сектора на индустрията (с изкл. на строителството) – 43.667%, следвани от селско, горско и рибно стопанство (23.490%), търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство (19.205%), строителство (5.843%), операции с недвижими имоти (3.586%), държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа (2.160%), професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности (1.265%), култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности (0.722%), създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения (0.058%) и финансови и застрахователни дейности (0.004%).

Фигура 66 Разходи за придобиване на ДМА в селските общини по години

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, представената Фигура не може да се използва като точно сравнение по години на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селските общини.

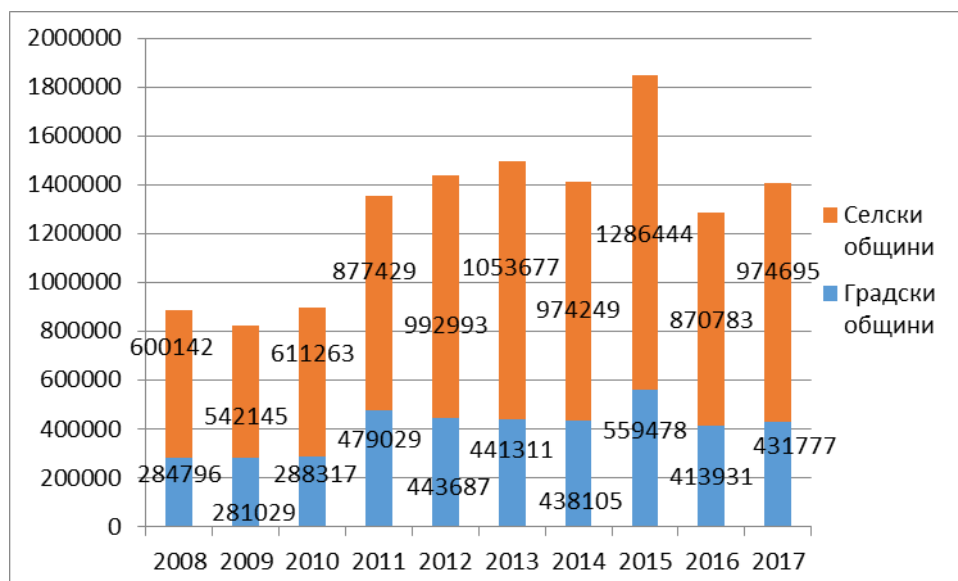
Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

Фигура 66 показва, че най-големи са разходите за придобиване на ДМА в селските общини през 2008 г., следвани от 2015 г., 2014 г. и 2012 г. Най-малка е стойността на индикатора през 2010 г., 2011 г., 2016 г. и 2013 г. Като цяло тенденцията е за нарастване на разходите за придобиване на ДМА в селските общини.

Сумата на разходите за придобиване на ДМА силно варират в селските общини. През периода 2008 - 2017 г. като общини с най-ниска стойност на показателя се очертават: Бойница, Трекляно, Челопеч, Бобошево, Чавдар, Мирково, Антон, Невестино. Тези общини се характеризират с нисък брой на населението (под 3 хил. жители).

Като общини с най-голям размер на разходите за придобиване на на ДМА през разглеждания период се очертават: Раднево, Несебър, Девня, Каварна, Марица, Гълъбово, Севлиево, Петрич, Раковски, Балчик, Ботевград, Панагюрище.

Фигура 67 Разходи за придобиване на ДМА в селско, горско и рибно стопанство в селските и градските общини в България

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

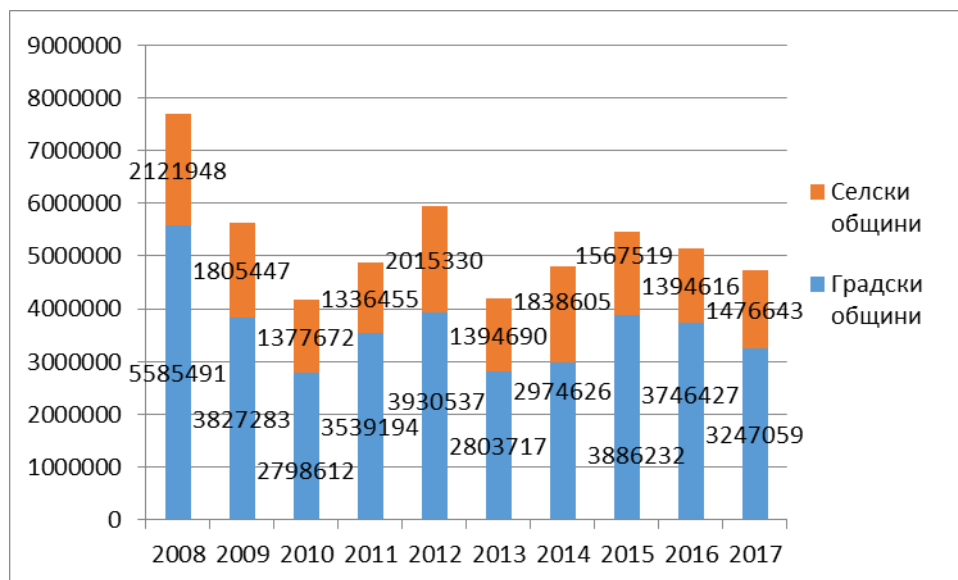
Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017 г. разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селско, горско и рибно стопанство в България достигат до 1 451 728 хил. лева (**Приложение относно разходи за придобиване на ДМА**), което е с 56.0% повече, отколкото през 2008 г. В селските общини разходите за придобиване на ДМА в аграрния сектор също нарастват през разглеждания период, достигайки до 974 695 хил. лева или регистрирано е увеличение от 62.4%. За градските общини това увеличение е от 51.6%. Общата сума на разходите за придобиване на ДМА в селско, горско и рибно стопанство в България през периода 2008-2017 г. на национално ниво е 13 266 737 хил. лева, от които 4 061 460 хил. лева (30.6%) са инвестирани в градските общини, а 8 783 820 хил. лева - в селските общини (66.2%), т.е. повече от 2 пъти сравнено с градските. Делът на разходите за придобиване на ДМА в аграрния сектор в селските общини спрямо общата сума на показателя за България варира през периода: от 59.7% през 2011 г. до 68.9% през 2013 г. Темпът на изменение при база предходна година показва, че нарастването на показателя през периода 2008-2017 г. се е извършвало неравномерно.

Наблюдава се тенденция за увеличение на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селско, горско и рибно стопанство както за

селските, така и за градските общини, макар и с ясно забележими вариации на сумите по години.

Фигура 68. Разходи за придобиване на ДМА в индустрията (с изкл. на строителството) в селските и градските общини в България

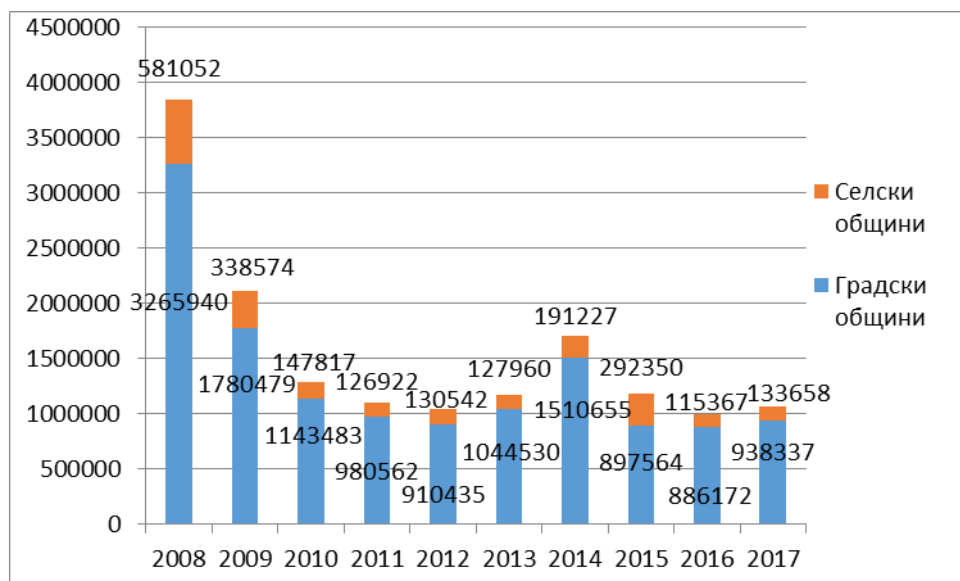
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017 г. разходите за придобиване на ДМА в индустрията представени на Фигура 68 (с изключение на строителството) в България достигат до 5 483 668 хил. лева (**Приложение относно разходи за придобиване на ДМА**), което е с 39.8% по-малко, отколкото през 2008 г. В селските общини разходите за придобиване на ДМА в индустрията също бележат намаление, достигайки до 1 476 643 хил. лева, което е с 30.4% по-малко от 2008 г. В градските общини също се забелязва намаление от 41.9%. Общата сума на разходите за придобиване на ДМА в индустрията в България през периода 2008-2017 г. е 63 193 381 хил. лева, от които 36 339 178 хил. лева (57.5%) са инвестирани в градските общини, а 16 328 925 хил. лева - в селските общини (25.8%). Делът на разходите за придобиване на ДМА в индустрията в селските общини спрямо общата сума на показателя за България се запазва на едно относително постоянно ниво през периода.

През периода са намалели разходите за придобиване на ДМА в сектора, както за селските, така и за градските общини, въпреки че се забелязва известно стабилизиране на показателя през втората половина на периода.

Фигура 69 Разходи за придобиване на ДМА в строителството в селските и градските общини в България

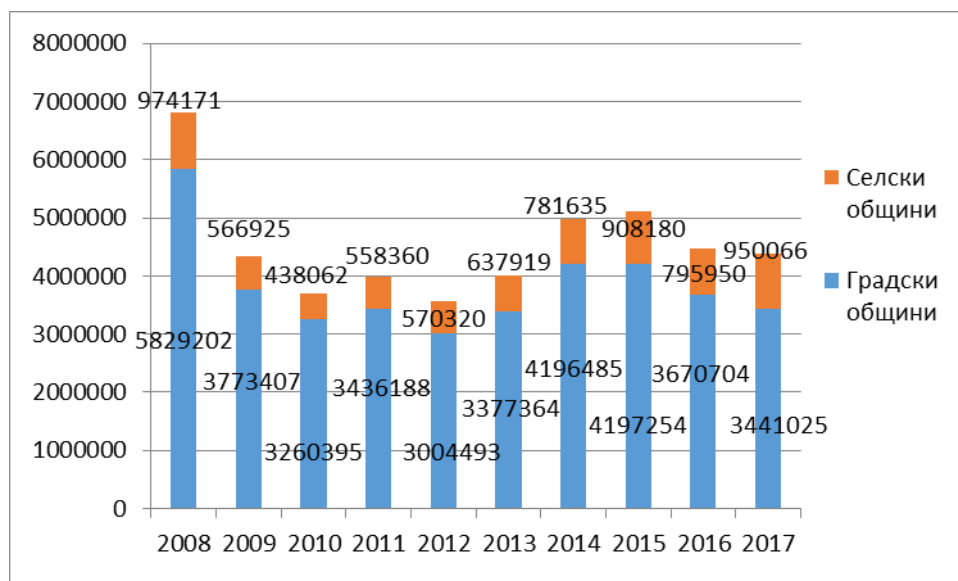
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017 г. разходите за придобиване на ДМА в строителството в България достигат до 1 120 730 хил. лева (**Приложение относно разходи за придобиване на ДМА**), което е с 71.4% по-малко, отколкото през 2008 г. В селските общини разходите за ДМА в строителството също бележат намаление от 77% през периода 2008-2017 г., достигайки до 133 658 хил. лева. За градските общини изменението също е отрицателно по стойност (-71.3%). Общата сума на разходите за придобиване на ДМА в строителството в България през разглеждания период е 16 614 165 хил. лева, от които 13 358 157 хил. лева (80.4%) са инвестирани в градските общини, а 2 185 469 хил. лева - в селските общини (13.2%). Делът на разходите за придобиване на ДМА в строителството в селските общини спрямо общата сума на показателя за България варира от 9.8% през 2013 г. до 19.3% през 2015 г.

През периода е налице намаление на разходите за придобиване на ДМА в сектора, както за селските, така и за градските общини.

Фигура 70 Разходи за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството в селските и градските общини в България

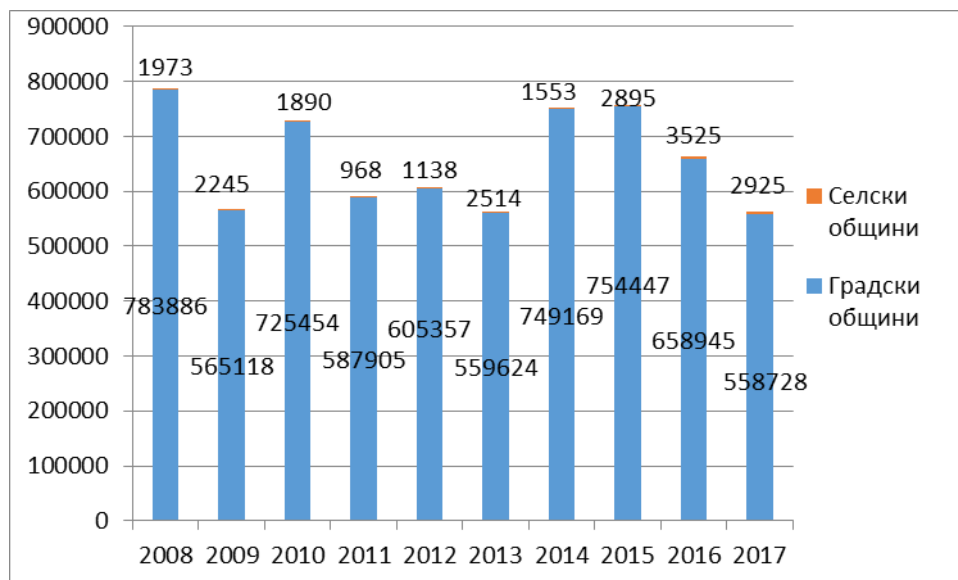
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017 г. разходите за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството в България достигат до 4 571 993 хил. лева (**Приложение относно разходи за придобиване на ДМА**), което е с 33% по-малко, отколкото през 2008 г. В селските общини разходите за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството също бележат намаление от 2.5% през периода 2008-2017 г., достигайки до 950 066 хил. лева през 2017 г. За градските общини намалението е от 41%. Общата сума на разходите за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството в България през разглеждания период е 46 390 231 хил. лева, от които 38 186 517 хил. лева (82.3%) са инвестирани в градските общини, а 7 181 588 хил. лева - в селските общини (15.5%). Делът на разходите за придобиване на ДМА в сектора в селските общини спрямо общата сума на показателя за България постепенно нараства, достигайки до 20.8% през 2017 г.

Въпреки че през периода е налице намаление на разходите за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството както за селските, така и за градските общини, през втората половина на периода се забелязва тенденция за тяхното повишаване особено в селските общини.

Фигура 71 Разходи за придобиване на ДМА в създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения в селските и градските общини в България

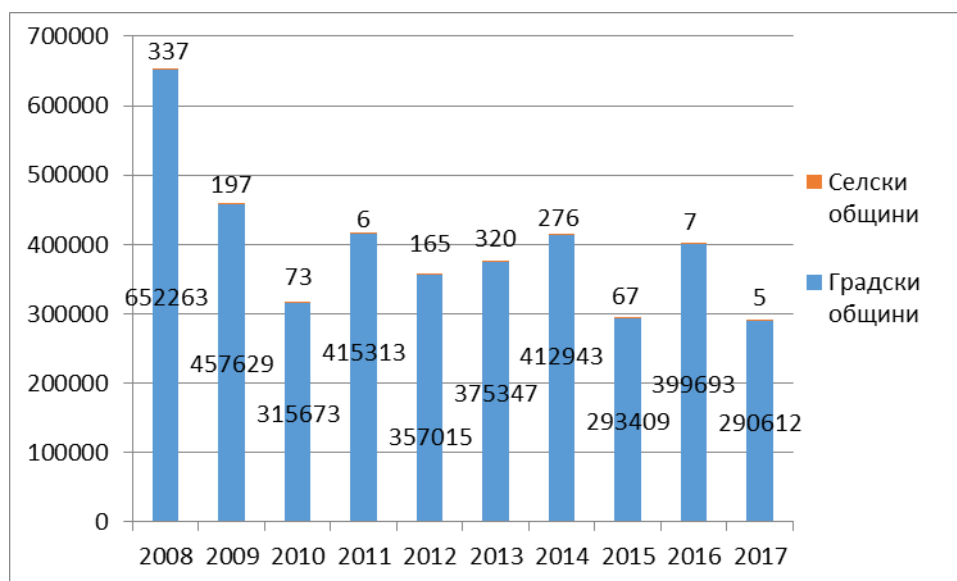
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017 г. разходите за придобиване на ДМА в създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения в България достигат до 580836 хил. лева (**Приложение относно разходи за придобиване на ДМА**), което е с 27.4% по-малко, отколкото през 2008 г. В селските общини, за разлика от градските, разходите за придобиване на ДМА в сектора бележат увеличение от 48.3% през периода 2008-2017 г., но въпреки това делът им на фона на стойността на показателя на национално ниво, остава все още много нисък (0.5% за 2017 г.). Секторът играе важна роля за развитието на икономиката като цяло и в частност за иновациите в страната като е концентриран основно в индустриално водещите градове.

През изследвания период се забелязва тенденция за нарастване на разходите за придобиване на ДМА в сектора в селските общини, но делът им спрямо стойността на показателя на национално ниво, остава все още много нисък.

Фигура 72 Разходи за придобиване на ДМА във финансови и застрахователни дейности в селските и градските общини в България

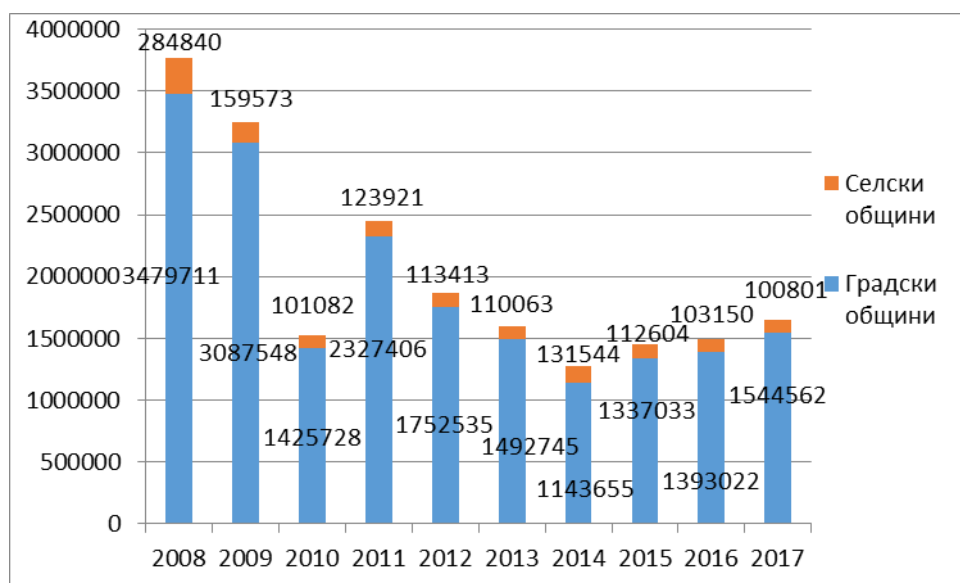
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017г. разходите за придобиване на ДМА във финансови и застрахователни дейности в България достигат до 293933 хил. лева (**Приложение относно разходи за придобиване на ДМА**), което е с 59.1% по-малко, отколкото през 2008 г. И в селските и в градските общини е налице намаление на стойността на разходите за придобиване на ДМА в сектора през периода 2008-2017 г. като това намаление е особено силно изразено за селските общини (-98.5%). Забелязва се силно вариране на стойността на показателя по години. Необходимо да се отбележи, че тази дейност се извършва от финансови институции, които са регистрирани в големите градове и в селските райони са локализирани техни териториални офиси. Финансовият сектор също привлича относително повече инвестиции в столицата и големите градове и търсенето на тези услуги е по-голямо, което може да се обясни както с по-високите доходи и сравнително добрата финансова култура на населението, така и с концентрацията на бизнес активност и финансови нужди в столицата и градовете.

През изследвания период се забелязва силно вариране на стойността на разходите за придобиване на ДМА в сектора в селските общини.

Фигура 73 Разходи за придобиване на ДМА от операции с недвижими имоти в селските и градските общини в България

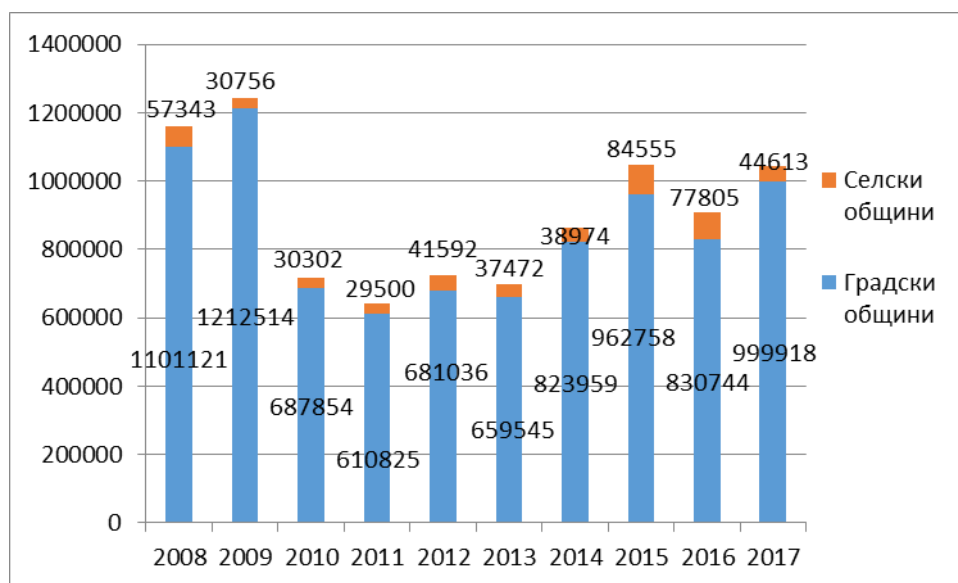
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017 г. разходите за придобиване на ДМА от операции с недвижими имоти в България достигат до 1865705 хил. лева (**Приложение относно разходи за придобиване на ДМА**), което е с 50.8% по-малко, отколкото през 2008 г. И в селските и в градските общини е налице намаление на стойността на разходите за придобиване на ДМА в сектора през периода 2008-2017 г. като намалението за селските общини е от 64.6%, достигайки до 100801 хил. лева през 2017 г.

От 2010 г. разходите за придобиване на ДМА в сектора в селските общини показват тенденция за стабилизиране.

Фигура 74 Разходи за придобиване на ДМА от професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности в селските и градските общини в България

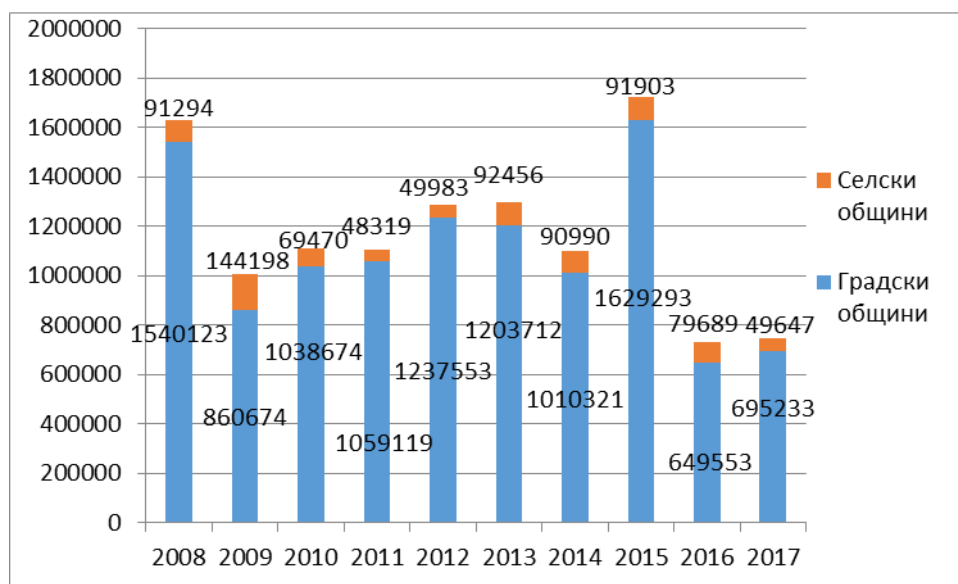
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017 г. разходите за придобиване на ДМА от професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности в България достигат до 1 068 252 хил. лева (**Приложение относно разходи за придобиване на ДМА**) което е с 15.2% по-малко, отколкото през 2008 г. И в селските и в градските общини е налице намаление на стойността на разходите за придобиване на ДМА в сектора през периода 2008-2017 г. като намалението за селските общини е от 22.2%, достигайки до 44 613 хил. лева през 2017 г. За селските общини дялът на показателя заема от 2.4% до 8% от общата сума на разходите за придобиване на ДМА за сектора през разглеждания период. След 2011 г. се забелязва тенденция за увеличаване стойността на разходите за придобиване на ДМА в сектора в селските и в градските общини.

Въпреки негативното изменение на показателя за разглеждания период, очертава се тенденция за повишаване на разходите за придобиване на ДМА от професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности в селските и градските общини на България.

Фигура 75 Разходи за придобиване на ДМА от държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа в селските и градските общини в България

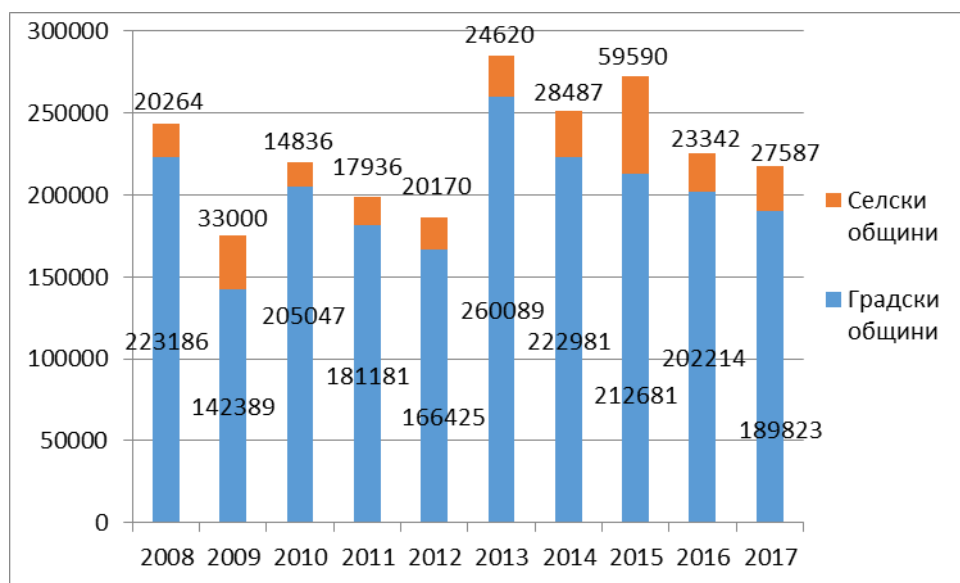
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017 г. разходите за придобиване на ДМА от държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа в България достигат до 938235 хил. лева (**Приложение относно разходи за придобиване на ДМА**), което е с 47.5% по-малко, отколкото през 2008 г. И в селските и в градските общини е налице намаление на стойността на разходите за придобиване на ДМА в сектора през периода 2008-2017 г. като намалението за селските общини е от 45.6%, достигайки до 49647 хил. лева през 2017 г. Делът на показателя за селските общини в общата сума на разходите за придобиване на ДМА за сектора силно варира, заемайки стойности от 3.5% през 2012 г. до 12.8% през 2009 г. Забелязва се силно нарастване на показателя за България, за селските и градските общини между 2013 и 2015 г., след което стойността му рязко намалява.

Стойността на разходите за придобиване на ДМА от държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа силно варира за селските и за градските общини през разглеждания период.

Фигура 76 Разходи за придобиване на ДМА от култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности в селските и градските общини в България

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017 г. разходите за придобиване на ДМА от култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности в България достигат до 253550 хил. лева (**Приложение относно разходи за придобиване на ДМА**), което е с 10.6% по-малко, отколкото през 2008 г. В селските общини показателят регистрира увеличение от 36.1% през 2017 г. при база 2008 г., достигайки до 27587 хил. лева през 2017 г. През разглеждания период делът на показателя за селските общини, отнесен към общата сума на разходите за придобиване на ДМА в сектора, постепенно нараства.

Стойността на разходите за придобиване на ДМА от култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности за селските общини силно варира, но като цяло се забелязва възходяща тенденция през втората половина на периода.

Обобщените изводи от анализа на разходите за придобиване на ДМА в различните сектори за периода 2008- 2017 г.

За период от 2008-2017 г. най-много разходи за придобиване на ДМА в страната са отчетени в сектора на индустрията (с изкл. на строителството); търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство; операции с недвижими имоти.

Открояват се диспропорции в инвестициите в създаване и разпространение на информация и творчески продукти и далекосъобщения между селските общини и градските.

Анализът показва, че нарастването на инвестициите в придобиване на ДМА е съсредоточено в населени места, където има по-висока икономическа активност и съответно в селските общини, където икономическата активност е по-слаба, разходите за придобиване на ДМА са по-ниски.

Отчита се разлика в разходите за придобиване на ДМА през разглежданите години между селските общини. Тази разлика засилва сегментацията между икономическото развитие на общините, както и вътрешните регионални различия в рамките на селските райони.

Разходите за създаване на ДМА определят степента на икономическо развитие, както и коя икономическа област доминира. Анализът показва, че значителна част от разходите за придобиване на ДМА в селските общини са насочени към сектор селско, горско и рибно стопанство. С изключение на стойностите на показателя за селскостопанския сектор, всички останали сектори на икономиката са по-добре представени в градските общини: в тях разходите за придобиване на ДМА са по-големи, отколкото в селските общини.

През изследвания период във всички изследвани сектори на икономиката има изразена тенденция на колебане по отношение на разходите за придобиване на ДМА. Въпреки това, анализът показва, че се наблюдава тенденция за увеличение на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селско, горско и рибно стопанство както за селските, така и за градските общини.

Инвестициите в придобиване на ДМА в сектор „Професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности” са насочени в голямата си част именно към аутсорсинг индустрията и информационно – комуникационни продукти. Този сектор е концентриран извън селските райони, което е обяснимо от гледна точка на по-доброто качество на трудовите ресурси и на броя на населението в трудоспособна възраст. Този бранш в последните години се разви в

столицата, Пловдив, Стара Загора. Секторът на търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството като инвестиции са по-слабо изразени в селските общини, отколкото в градските.

3.6 Туризм

Оценка на развитие на туризма и на изградената туристическа инфраструктура

Туризмът е бързо развиващ се структуроопределящ сектор в българската икономика, който е сред двигателите на икономическия растеж и има съществен принос към brutния вътрешен продукт (БВП) и към осигуряване на заетостта. България е страна, която е климатично и природно надарена да развива зимен, летен и алтернативен туризм. В страната има условия за многообразни видове туризм – рекреационен (спа туризм), селски туризм, еко-туризм, винен, културно исторически туризм. Страната е богата на находища с минерални извори, общо в страната те са около 225, по-голямата част от тях се намират в Южна България – 148 извора, а в Северна – 77²⁷. Според регистъра на туристическите атракции²⁸ в страната има над 3500 обекта, които са разпределени относително равномерно на територията. За последните години в резултат на европейското (ЕФРР и ЕЗФРСР) и национално финансиране те се превърнаха от природни, културни и исторически обекти в туристически ресурси. Общият брой на културно-историческите туристически ресурси в България се оценява на около 40 хиляди²⁹. Регистърът на туристическите атракции³⁰ съдържа над 3500 обекта, които са разположени на територията на страната, но някои, поради лошо качество на пътната инфраструктура, са трудно достъпни, което намалява атрактивността и посещенията.

България е една от богатите на биоразнообразие страни в Европа и привлича природолюбители с изградените си природно-териториални комплекси за ловен и орнитоложкият туризм. По данни от НСИ в страната има 55 резервата, 364 природни забележителности, 3 национални и 11 природни парка.

Туризмът е важен фактор за развитието на регионите, за развитие на местния икономически потенциал.

²⁷ Находищата в страната с минерална вода са около 500, но не всички са проучени.
<http://www.voda.bg/news-12/info-723>

²⁸ <http://rta.tourism.government.bg/TARegister.aspx>, към началото на 2019 г.

²⁹ Социално – икономически анализ на регионите 2018 г. втора част

³⁰ <http://rta.tourism.government.bg/TARegister.aspx>, към началото на 2019 г.

Туризмът има и социално значение - за 2017 г. е осигурил трудова заетост за над 169 хиляди души³¹.

По данни на БНБ приходите от международен туризъм през 2018 г. надхвърлят 3,7 млрд. евро. Ръстът спрямо 2017 г. е 6,5%³². За 2017 туризмът е с 13% принос към БВП. Туризмът е динамичен по отношение на основните си показатели, колебанията показват, че е чувствителен към климатични промени, икономически и политически решения. В динамиката на развитие на туризма има известни колебания през периода (2008 -2017). След спад от 2012 г. се наблюдава ръст в броя на чуждестранните туристи за 2014 г. и на приходите от реализирани нощувки. Анализът показва, че 2016 г. спрямо 2009 г., е успешна за туризма, което се дължи на увеличението на всички показатели, свързани с международния туризъм: значителният ръст на броя на чуждестранните туристи (16,2%), на посещенията с цел почивка (19,9%), с цел бизнес (19,4%), а най-голямо повишение е отчетено при посещенията с цел гостуване (27,9%). Като резултат и приходите от международен туризъм са нараснали с 15,4% в сравнение с 2015 г. Устойчивост на ръста на туристите се отчита за 2017 и 2018 г. Фактор, който следва да се отчете е и добрата транспортна свързаност на чуждите туристи, а именно навлизащите все повече нискотарифни авиокомпании, които предлагат изгодни цени за билети до България. По отношение на посещаемостта на чуждите туристи следва да се отчете и сезонността, както и въздействието на климатичните промени, които при ниски валежи от сняг засягат зимните ни курорти. За да се намалят ефектите на промените в климата е необходима диверсификация на сектора като се развиват и разширяват алтернативните му форми – спа, селски и еко туризъм.

Предпоставка за привличане на туристи, за развитие на селския туризъм и за разширяване на легловата база, са туристическите фестивали и събития, които показват богатството от традиции и автентичността на българската култура и духовност. В регистъра на туристическите фестивали и събития са записани 1278 записа, от които с международно значение са 99, с национално – 358, с регионално – 279, с общинско – 43, и с местно – 505.

Туристическата инфраструктура включва хотели, ресторанти, допълнителни услуги (търговия, спортни, медицински, информационни и др.). Поради ограничения обхват на публичната и статистическата информация в анализа е наблегнато на

³¹ <https://www.nsi.bg/bg/content/7731/>

³² Министерство на туризма

следните параметри – места за настаняване, брой туристи, приходи от реализирани нощувки. Приходите показват и степента на използване и на натовареност на изградената материална база.

Съгласно концепцията за туристическо райониране от 2015 г. територията на страната е разделена на 9 туристически района (Таблица 44)³³. За всеки туристически район³⁴ е определен център като районите са определени по следните критерии:

- Централно географско положение и удобна транспортна достъпност в рамките на района;
- Възможност за административно взаимодействие – предлагат се предимно областни центрове;
- Достатъчно високо ниво на реално туристическо развитие – „силният” център да поеме лидерска роля при управлението на целия район;

Цел на създаването на туристическите райони е да се развие маркетинг на регионалния туристически продукт, да се открие неговата специфика, което е условие за създаването на хомогенни райони с определена идентичност. С тази концепция се поставя нов подход за устройственото планиране, който ще позволи да се разгърне съществуващия потенциал за развитие на туризма на базата на определени туристически области с определена специфика и идентичност.

Таблица 44 Териториален обхват на туристическите райони в България

Район	Области и общини
1. Район Дунав (67 общини)	Област Велико Търново – общини Павликени, Полски Тръмбеш, Свищов, Сухиндол. (4) Област Видин – общини Видин, Белоградчик, Бойница, Брегово, Грамада, Димово, Кула, Макреш, Ново село, Ружинци. (10) Област Враца – общини Борован, Бяла Слатина, Козлодуй, Мизия, Оряхово, Хайредин. (6) Област Ловеч – община Летница. (1) Област Монтана – общини Бойчиновци, Брусарци, Вълчедръм, Лом, Медковец, Якимово (6) Област Плевен – общини Плевен, Долна Митрополия, Долни Дъбник, Белене, Гулянци, Искър, Кнежа, Левски, Никопол, Пордим, Червен бряг. (11) Област Разград – общини Разград, Завет, Исперих, Кубрат, Лозница, Самуил, Цар Калоян. (7)

³³

<http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/strategicheski-dokumenti/koncepciya-za-turistichesko-rayonirane-na-bulgariya>. Концепцията е разработена за изпълнението на новия Закон за туризма от 26.03.2013 г., който за първи път у нас регламентира създаването на туристически райони за целите на регионалния маркетинг и управлението на туризма на регионално ниво.

³⁴ Определение за туристически район. Туристическият район е значима по обхват част от територията на страната, където има условия да се формира специфична комбинация от туристически продукти, (благодарение на съчетание на социално-икономически, културни и природни условия за туризъм). Той може да бъде обект на собствен маркетинг и реклама, и обект на целенасочено управление от орган на сдружени туристически организации и общини, подпомагани (и контролирани) от държавата.”

	<p>Област Русе – общини Русе, Борово, Бяла, Ветово, Иваново, Две могили, Сливо поле, Ценово. (8)</p> <p>Област Силистра – общини Силистра, Алфатар, Тутракан, Главиница, Дулово, Кайнарджа, Ситово. (7)</p> <p>Област Търговище – община Търговище, Опака, Попово. (3)</p> <p>Област Шумен – Венец, Каолиново, Никола Козлево, Хитрино. (4)</p>
<p>2. Район Стара планина (32 общини)</p>	<p>Област Бургас – община Сунгурларе, (1)</p> <p>Област Велико Търново – общини Велико Търново, Горна Оряховица, Елена, Златарица, Лясковец, Стражица. (6)</p> <p>Област Видин – община Чупрене. (1)</p> <p>Област Враца – общини Враца, Криводол, Мездра, Роман. (4)</p> <p>Област Габрово – общини Габрово, Дряново, Севлиево, Трявна. (4)</p> <p>Област Ловеч – общини Ловеч, Троян, Априлци, Луковит, Тетевен, Угърчин, Ябланица. (7)</p> <p>Област Монтана – общини Монтана, Берковица, Вършец, Георги Дамяново, Чипровци. (5)</p> <p>Област Сливен – община, Котел. (1)</p> <p>Област Търговище – общини Антоново, Омуртаг. (2)</p> <p>Област Шумен- община Върбица. (1)</p>
<p>3. Район София (23 общини)</p>	<p>Област Кюстендил – общини Кюстендил, Невестино, Трекляно, Бобов дол. (4)</p> <p>Област Перник – общини Перник, Брезник, Земен, Ковачевци, Радомир, Трън. (6)</p> <p>Област София-град – Столична община (1)</p> <p>София област – общини Ботевград, Божурище, Горна Малина, Елин Пелин, Годеч, Драгоман, Етрополе, Ихтиман, Костинброд, Правец, Своге, Сливница. (12)</p>
<p>4. Район Тракия (35 общини)</p>	<p>Област Пазарджик – общини Пазарджик, Пещера, Лесичово, Септември. (4)</p> <p>Област Пловдив – общини Пловдив, Брезово, Калояново, Кричим, Марица, Перушица, Раковски, Садово, Първомай, Стамболийски, Съединение. (11)</p> <p>Област Стара Загора – общини Стара Загора, Братя Даскалови, Гълъбово, Нова Загора, Опан, Раднево, Чирпан. (7)</p> <p>Област Хасково – общини Хасково, Димитровград, Любимец, Минерални бани, Свиленград, Симеоновград, Стамболово, Харманли, Тополовград. (9)</p> <p>Област Ямбол – общини Ямбол, Елхово, Стралджа, Тунджа. (4)</p>
<p>5. Район Долина на розите (19 общини)</p>	<p>Област Пазарджик – общини Панагюрище, Стрелча. (2)</p> <p>Област Пловдив – общини Карлово, Хисаря, Сопот. (3)</p> <p>Област Сливен – общини Сливен, Твърдица. (2)</p> <p>София област – общини Антон, Златица, Пирдоп, Чавдар, Копривщица, Мирково, Челопеч. (7)</p> <p>Област Стара Загора – общини Николаево, Мъглиж, Павел баня, Гурково, Казанлък. (5)</p>
<p>6. Район Рила-Пирин (23 общини)</p>	<p>Област Благоевград – общини Благоевград, Банско, Белица, Гоце Делчев, Гърмен, Кресна, Петрич, Разлог, Сандански, Сатовча, Симитли, Струмјани, Хаджидимово, Якоруда. (14)</p> <p>Област Кюстендил – общини Бобошево, Дупница, Кочериново, Рила, Сапарева баня. (5)</p> <p>Област Пазарджик – община Белово. (1)</p> <p>София област – общини Самоков, Долна баня, Костенец. (3)</p>
<p>7. Район Родопи (27 общини)</p>	<p>Област Кърджали – общини Кърджали, Джебел, Черноочене, Кирково, Крумовград, Момчилград. (6)</p> <p>Област Пазарджик – общини Батак, Брацигово, Велинград, Ракитово. (4)</p> <p>Област Пловдив – общини Асеновград, Куклен, Родопи, Лъки. (4)</p> <p>Област Смолян – общини Смолян, Чепеларе, Баните, Борино, Девин, Доспат, Златоград, Неделино, Мадан, Рудозем. (10)</p> <p>Област Хасково – общини Ардино, Ивайловград, Маджарово. (3)</p>

8. Район Варненско Черноморие (25 общини)	Област Варна – общини Аврен, Аксаково, Белослав, Бяла, Варна, Ветрино, Вълчи дол, Девня, Долни Чифлик, Дългопол, Провадия, Суворово. (12)
	Област Добрич – общини Добрич, Добрич-селска, Балчик, Генерал Тошево, Каварна, Крушари, Тервел, Шабла. (8)
	Област Шумен – общини Шумен, Велики Преслав, Каспичан, Нови пазар, Смядово. (5)
9. Район Бургаско Черноморие (13 общини)	Област Бургас – общини Бургас, Айтос, Болярово, Камено, Карнобат, Малко Търново, Несебър, Поморие, Приморско, Руен, Созопол, Средец, Царево. (13)

Източник: Концепция за туристическо райониране на България, 2014 г

Фигура 77 Схема на туристическо райониране

Източник: Концепция за туристическо райониране на България, 2014 г.

Концентрацията и качеството на туристическите ресурси по райони, както и наследените продуктови особености, обуславят съответната основна и разширена специализация, препоръчана от специалистите в Концепцията за туристическо райониране на България (Таблица 45 и Фигура 77).

Таблица 45 Основна и разширена специализация на туристическите райони

Туристически район	Основна специализация	Разширена специализация
Район Дунав	Културен и круизен туризъм	1. Културно-исторически туризъм
		2. Речен круизен туризъм

		3. Приключенски и екотуризъм
		4. Градски развлекателен и шопинг туризъм
		5. Винен и кулинарен туризъм
		6. Религиозен и поклоннически туризъм
Район Стара планина	Планински и културен туризъм	1. Планински пешеходен и рекреативен туризъм
		2. Културно-исторически, фестивален и творчески
		3. Приключенски и екотуризъм
		4. Селски туризъм
		5. Религиозен и поклоннически туризъм
		6. Планински Ски туризъм
Район Долина на розите	Здравен и културен туризъм	1. Балнеотуризм, СПА и уелнес туризъм
		2. Културно-исторически и фестивален туризъм
		3. Приключенски и екотуризъм
		4. Планински пешеходен и рекреативен туризъм
		5. Винен туризъм
Район Тракия	Културен и винен туризъм	1. Културен туризъм (всички видове)
		2. Винен туризъм
		3. Делови туризъм (MICE)
		4. Градски развлекателен и шопинг туризъм
		5. Здравен туризъм (всички видове)
		6. Приключенски и екотуризъм
Район Родопи	Планински и селски туризъм	1. Планински туризъм (всички видове – ски, пешеходен, рекреативен)
		2. Селски туризъм
		3. Балнеотуризм, СПА и уелнес туризъм
		4. Приключенски и екотуризъм
		5. Културно-исторически и фестивален туризъм
		6. Религиозен и поклоннически туризъм
Район Рила-Пирин	Планински и религиозен туризъм	1. Планински туризъм (всички видове – ски, пешеходен, рекреативен)
		2. Религиозен и поклоннически туризъм
		3. Приключенски и екотуризъм
		4. Балнеотуризм, СПА и уелнес туризъм
		5. Културно-исторически и фестивален туризъм
		6. Винен туризъм
Район София	Делови и културен туризъм	1. Делови туризъм (MICE)
		2. Културен туризъм (всички видове)
		3. Планински туризъм (всички видове)
		4. Здравен туризъм (всички видове)
		5. Религиозен и поклоннически туризъм
		6. Приключенски и екотуризъм
Район Варненско Черноморие	Морски и спортен туризъм	1. Морски рекреативен туризъм
		2. Спортен туризъм
		3. Културно-исторически и фестивален туризъм
		4. Делови туризъм (MICE)

		5. Здравен туризъм (всички видове)
		6. Екотуризъм
Район Бургаско Черноморие	Морски и културен туризъм	1. Морски рекреативен туризъм
		2. Културен туризъм (всички видове)
		3. Приключенски и екотуризъм
		4. Здравен туризъм (всички видове)
		5. Селски туризъм
		6. Религиозен и поклоннически туризъм

Източник: Концепция за туристическо райониране на България, 2014 г

Туристическа инфраструктура

Материалната база на туризма е разположена на дестинации, на които природни, културни и исторически ресурси са привлекателни за местните и за чуждите туристи. Туристическите ресурси са разпределени неравномерно като се отличават - морски, зимни, балнеоложки, спа дестинации. Селският туризъм е също разпръснат на територията на страната, но е предпоставка за намаляване на концентрацията на туристическите ресурси в традиционните туристически дестинации.

Според данни на НСИ за 2018 г. в страната има общо 3458 места за настаняване³⁵, като около половината от тях се намират на територията на двата черноморски района (Югоизточен и Североизточен), в Североизточен район, 21,8% и в Югоизточен- 28,7 9%, Северозападен район е 5,1%.

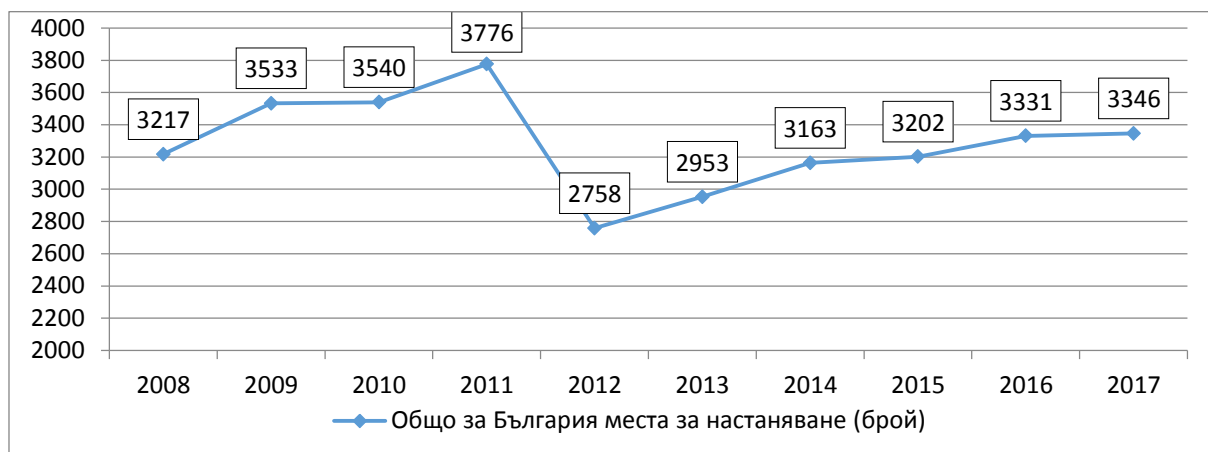
В основните зимни и морски курорти³⁶ местата за настаняване са 13% от общия брой за страната. С голям брой места за настаняване са областите Бургас, Варна, Смолян, Благоевград, Пловдив, Добрич и Велико Търново.

³⁵ Според наредба на Министерство на туризма местата за настаняване включват : клас А – хотели, мотели, апартаментни туристически комплекси, вилни селища, туристически селища и вили; клас Б – семейни хотели, хостели, пансиони, почивни станции, къщи за гости, стаи за гости, апартаменти за гости, бунгала и къмпинги.

³⁶ НСИ наблюдава Албена, Боровец, Дюни, Злати пясъци, Пампорово, ММЦ Приморско, Св. Константин и Елена, Слънчев бряг.

Брой места за настаняване в България

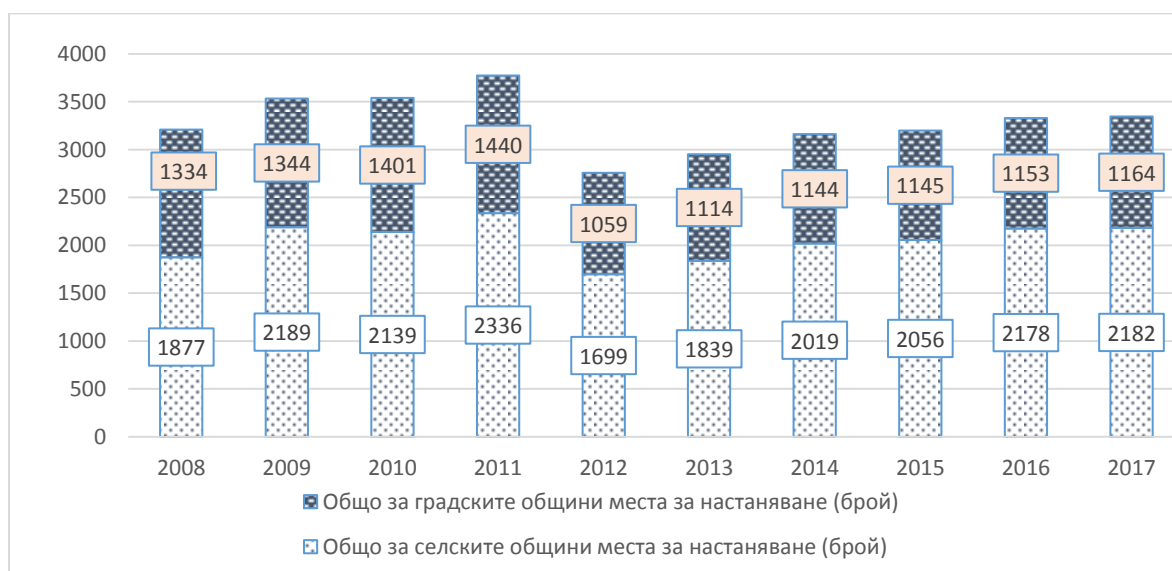
Фигура 78 Общ брой места за настаняване в България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общият брой на местата за настаняване в страната са 3346 като те се увеличават след 2012 г., когато е регистриран най-големият спад за сектора. За 2008 г. местата за настаняване на територията на страната са 3217, което е с 129 по-малко спрямо 2017 г. Местата за настаняване в селските общини през 2008 г. са 1877 броя, но броят им спада рязко за периода 2011-2012 г., след което постепенно нараства и достига до 2182, което е с 305 бр. повече спрямо 2008 г. През 2017 г. местата за настаняване в градските общини са 1164, което е с 170 бр. по-малко сравнено с 2008 г. (Фигура 78).

Фигура 79 Места за настаняване в селските и в градските райони на България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Намаление на местата за настаняване е отчетено за 2012 и 2013 г., след което броят им постепенно се повишава (Фигура 79). Този спад може да се обясни с рецесията

в икономиката, свиване на съвкупното търсене в страната, което се отрази на инвестициите в бизнеса и предизвика намаление на местата за настаняване. Положителната промяна в селските райони се дължи на инвестициите. Прави впечатление, че инвестициите са в места с културни, исторически и природни забележителности. Например община Иваново, Костенец, Долна Баня, Смядово, Панагюрище и др.

Местата за настаняване с селските райони се свързват и с минералните извори икономическото развитие на тези общини – Банско (село Баня), Велинград, Варвара (Област Пазарджик), Сандански, Павел Баня, Хисаря, Вършец, Стрелча, Шипково, Сапарева Баня, Девин, Поморие, Добринище и др. (в страната са създадени 128 балнеоложки и спа центрове, а минералните находища са около 500). По данни на регистъра на туристическите атракции, около тях има места за настаняване, но пътната инфраструктура до по-малките населени места е в недобро състояние и са трудно достъпни за посещения.

За 2017 г. хотелите на територията на страната са 2110, което е с 464 повече спрямо 2008 г. когато те са били 1646. Развитие на туризма е едно от приоритетните направления на Програмата за развитие на селските райони³⁷, целящо развитие на местната икономика чрез използване на наличните природни, културни и исторически дадености.

От местата за настаняване, хотелите в селските райони през 2008 г. са 870, а за 2017 г. техният брой е 1271, т.е. за периода е регистрирано увеличение от 401 бр. в тази категория. Увеличението показва разширяване на капацитета на местата за настаняване. Регистрираните хотели в селските райони са около 60%, а в останалите общини съответно 40%.

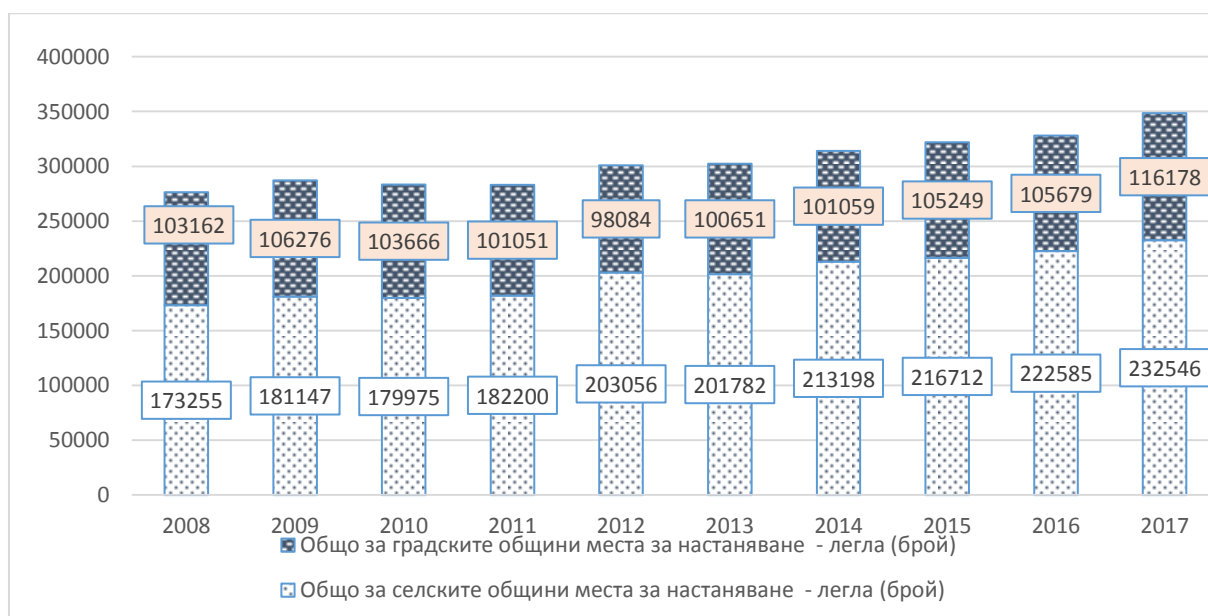
Легловата база обхваща 348724 легла за 2017 г., което е с 72 138 повече спрямо 2008 г. (леглата на територията на страната са 276586). Нарастването е плавно, независимо от спада през 2011 г. на местата за настаняване. Нарастването се отнася и за селските райони: през 2008 г. броят им е 173 255, а през 2017 г. достига до 232546 броя, което е с 59291 повече легла. В останалите общини извън селските райони, легловата база също се разширява и от 103162 легла за 2008 г. достига до 116178 броя за 2017 г. като само през 2012 г. броят им се понижава спрямо предходната 2011 г. (98084 бр.)

³⁷ ПРСР 2007–2013 г. мерки за развитие на неземеделски дейности са: Мярка 311 „Разнообразяване към неземеделски дейности”, Мярка 312 „Подкрепа за създаване и развитие на микро предприятия” и Мярка 313 „Насърчаване на туристическата дейност”.

За селските райони годините с положително изменение на легловата база са 2014 г. – 6% и 2017 г. – 4%, за градските общини годините с положително изменение са 2015 г. – 4% и 2017 г. – 10%.

За 2017 г. на територията на страната са отчетени 348724 легла в местата за настаняване като се наблюдава увеличение спрямо 2008 г. с 72138 броя. За същата година селските райони с брой легла над 10000 са четири: Несебър (86255), Балчик (29065), Самоков (14466) и Приморско (13260); от 4000 до 10000 легла има в 5 общини: Созопол (9967), Банско (9839), Царево (8165), Чепеларе (4243) и Бяла (област Варна) (4058); от 1000 до 4000 легла има в 14 общини: Поморие (3674), Аврен (3501), Велинград (3403), Сандански (2603), Долни чифлик (2560), Каварна (2190), Разлог (2151), Хисаря (1962), Троян (1654), Сапарева баня (1578), Тетевен (1468), Девин (1426), Карлово (1167) и Трявна (1083); под 1000 легла има в останалите 149 селски района. В 60 селски района липсват легла (Фигура 80).

Фигура 80 Легла в местата за настаняване в селските и в градските райони на България

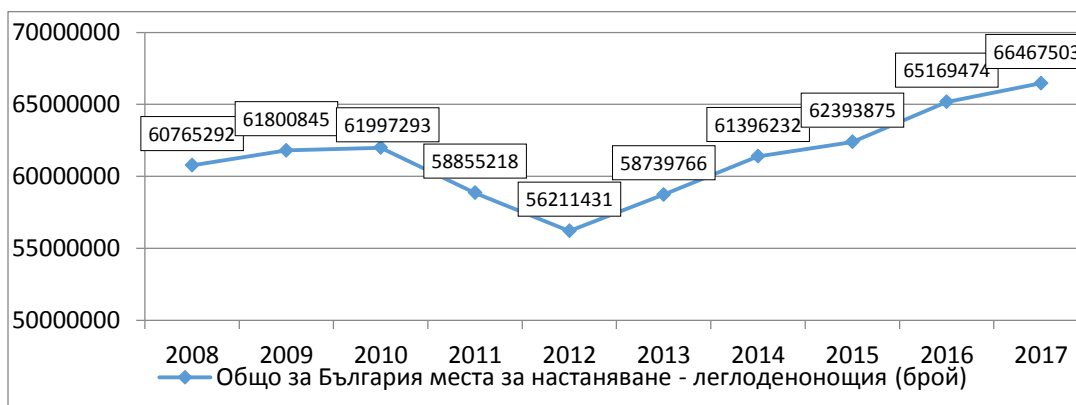

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Най-голямо увеличение на броя легла в местата за настаняване спрямо 2008 г. има в 10 общини: Несебър (18452), Балчик (7178), Самоков (6673), Приморско (3175), Бяла (област Варна) (2898), Царево (2882), Банско (2762), Аврен (1640), Поморие (1239) и Созопол (1031). Най-съществено отрицателно изменение на показателя за анализирания период има в: Чепеларе (-720), Белица (-352), Батак (-260), Куклен (-231) и Гълъбово (-195).

Леглоденонощия в България, градските и селските общини

Фигура 81 Общо за България леглоденонощия в местата за настаняване

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

За периода 2008 г. – 2017 г. нарастват броя на леглоденонощията. За 2008 г. леглоденонощията на територията на страната са 60765292, а през 2017 г. броят им нараства до 66467503, което е с 5702211 повече спрямо 2008 г.

Леглоденонощията в основните водещи курорти (наблюдавани от статистиката) са 24655820 или 36% от регистрираните в страната (Фигура 81).

Леглоденонощията в местата за настаняване в селските райони през 2008 г. са 33139205 броя, като нарастващата тенденция е през целия период. През 2017 г. леглоденонощията в местата за настаняване в селските райони са 40020058, което е с 6880853 повече от стойността през 2008 г. (Таблица 46).

Таблица 46 Брой леглоденонощия в местата за настаняване

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони места за настаняване - леглоденонощия	33139205	33486220	34117653	32409163	32112190	33975886	35932431	36379486	38905542	40020058
Общо за България места за настаняване - леглоденонощия	60765292	61800845	61997293	58855218	56211431	58739766	61396232	62393875	65169474	66467503
Общо за градските райони места за настаняване - леглоденонощия	27575033	28314625	27879640	26446055	24099241	24763880	25463801	25832629	26263932	26447445

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

За 2017 година селските райони с отчетени брой леглоденонощия над 1000000 са 8: Несебър (11948238), Балчик (4090559), Банско (2292840), Самоков (1781707), Приморско (1503995), Созопол (1318543), Велинград (1112944) и Чепеларе (1107692);

от 400000 до 1000000 леглоденонощия има в 11 общини: Царево (923848), Сандански (842213), Аврен (739407), Хисаря (715406), Разлог (604120), Поморие (560034), Сапарева баня (528443), Троян (521827), Бяла (област Варна) (503145), Тетевен (455809) и Девин (428103); от 100000 до 400000 леглоденонощия са отчетени в 26 общини: Карлово (386222), Каварна (325854), Трявна (302245), Долни чифлик (298123), Павел баня (266137), Елена (257548), Костенец (236915), Правец (189297), Гърмен (188995), Златоград (183036), Петрич (172109) и др. Под 100000 леглоденонощия има в останалите 127 селски района.

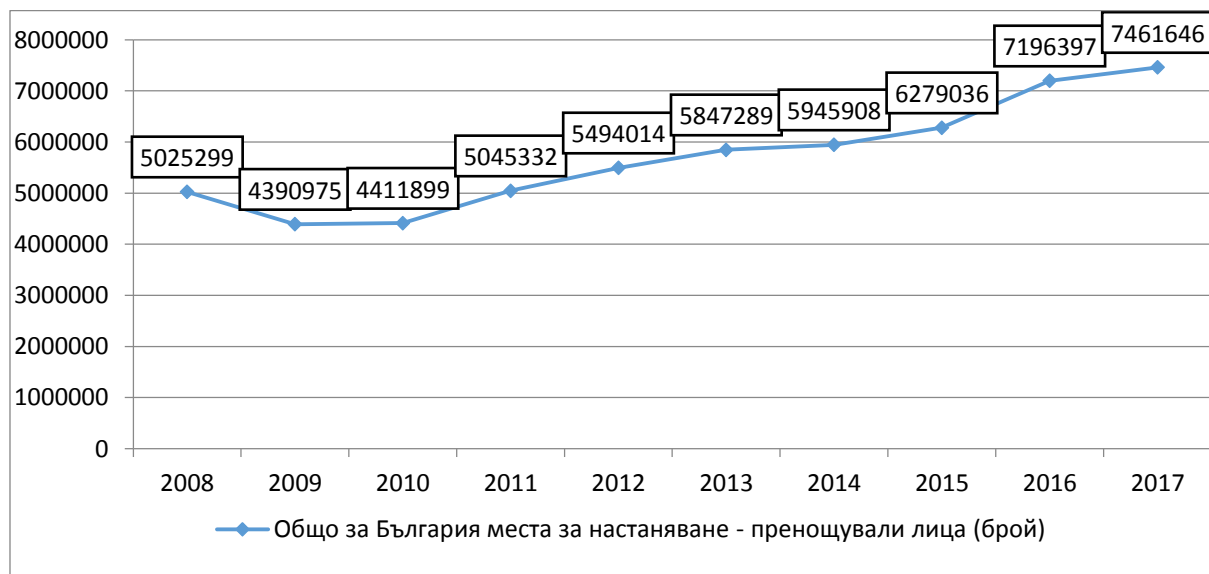
Най-голямо увеличение на броя леглоденонощия в местата за настаняване спрямо 2008 г. има в 8 общини: Несебър (1291180), Балчик (1298824), Аврен (517688), Приморско (466225), Царево (397560), Бяла (област Варна) (352161), Созопол (224709) и Велинград (221738). Най-съществено отрицателно изменение на показателя за анализирания период има в: Чепеларе (-416997), Белица (-127481), Батак (-118329) и Куклен (-124435).

Показатели за развитие на селския туризъм

Брой пренощували лица в България

За 2008 г. пренощувалите лица на територията на страната са 5 025 299, а през 2017 г. броят им е 7 461 646, което е с 2 436 347 повече (Фигура 82).

Фигура 82 Общо за България пренощували лица

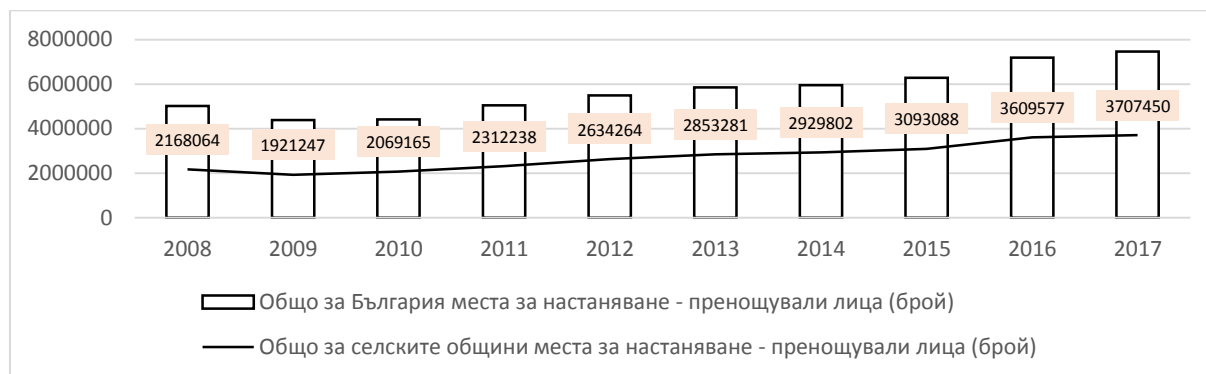

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Пренощувалите лица в селските райони през 2008 г. са 2 168 064 броя, а до 2017 г. нарастват на 3 707 450, което е с 1 539 386 повече. (Таблица 47).

Динамиката на показателя е визуализиран на Фигура 83 Пренощували лица в селските в райони на България.

Фигура 83 Пренощували лица в селските в райони на България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Таблица 47 Общ брой пренощували лица в местата за настаняване

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони места за настаняване - пренощували лица	2168064	1921247	2069165	2312238	2634264	2853281	2929802	3093088	3609577	3707450
Общо за България места за настаняване - пренощували лица	5025299	4390975	4411899	5045332	5494014	5847289	5945908	6279036	7196397	7461646
Общо за градските райони места за настаняване - пренощували лица	2853678	2469728	2342734	2652688	2760248	2901244	2896396	3061616	3458768	3591970

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

За 2017 година общината с брой пренощували лица над 1000000 е Несебър (1092621); от 200000 до 1000000 пренощували лица има в 3 общини: Балчик (388125); Банско (255604) и Велинград (209345); от 100000 до 200000 пренощували лица са отчетени в 5 общини: Самоков (191491), Приморско (121870), Сандански (121857), Созопол (119120) и Хисаря (114309). Под 100000 пренощували лица има в останалите селски райони.

Най-голямо увеличение на броя пренощували лица в местата за настаняване спрямо 2008 г. има в 5 общини: Несебър (448377), Балчик (223296), Банско (135391), Велинград (94528) и Самоков (74881). Най-съществено отрицателно изменение на

показателя за анализирания период има в: Карлово (-10400), Дряново (-8296), и Козлодуй (-2792).

За 2017 година общината с брой пренощували чужденци над 500000 е Несебър (943581); от 100000 до 500000 пренощували чужденци има в 2 общини: Балчик (271447) и Банско (131136); от 10000 до 100000 пренощували чужденци са отчетени в 13 общини: Созопол (64896), Самоков (58593), Приморско (45221), Сандански (33950), Бяла (област Варна) (32477), Поморие (21900), Разлог (20370), Каварна (20124), Царево (17167), Чепеларе (17079) и др. Под 10000 пренощували чужденци има в останалите селски райони.

Най-голямо увеличение на броя пренощували чужденци спрямо 2009 г. има в 3 общини: Несебър (494330), Балчик (179180) и Банско (74289). Най-съществено отрицателно изменение на показателя за анализирания период има в Аврен (-24887).

Брой реализирани нощувки в България

Броят на реализираните нощувки на територията на България за 2008 г. са 18295403, а през 2017 г. броят им нараства до 26054096, което е с 7758693 повече (Фигура 84).

Фигура 84 Общо за България реализирани нощувки в местата за настаняване

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Разпределението на местата за настаняване се отразява на реализираните нощувки като най-голям е техният брой в Югоизточния (38,8%) и Североизточния (30,5%) район, най малък - 4% е отчетен за Северозападен район. Посещенията на

чужденци в Северозападен район са под 1%, а 81% от чужденците са посетили крайбрежните дестинации (Североизточен и Югоизточен район).

Реализираните нощувки в селските райони през 2008 г. са 9 992 314 като броят им се е увеличил с 5 287 090 спрямо 2017 г., когато те са били 15 816 030. Динамиката в броя на реализираните нощувки показва устойчив растеж след 2013 г. В селските райони за 2017 г. са реализирани 61% от броя на нощувките в страната. Именно в селските райони са общините Банско, Добринище, както и общините със спа курорти и този растеж не е случен.

За 2017 година селските райони с реализиран брой нощувки над 1000000 са: Несебър (6950638) и Балчик (2039245); от 400000 до 1000000 реализирани нощувки има в 5 общини: Приморско (755786), Созопол (715491), Банско (688489), Самоков (535777) и Велинград (548786); от 100000 до 400000 реализирани нощувки са отчетени в 10 общини: Царево (352343), Хисаря (304690), Поморие (274659), Сандански (271076), Бяла (област Варна) (264051), Чепеларе (258404), Разлог (197796), Аврен (141834), Троян (141472) и Каварна (129262). Под 100000 реализирани нощувки има в останалите селски райони.

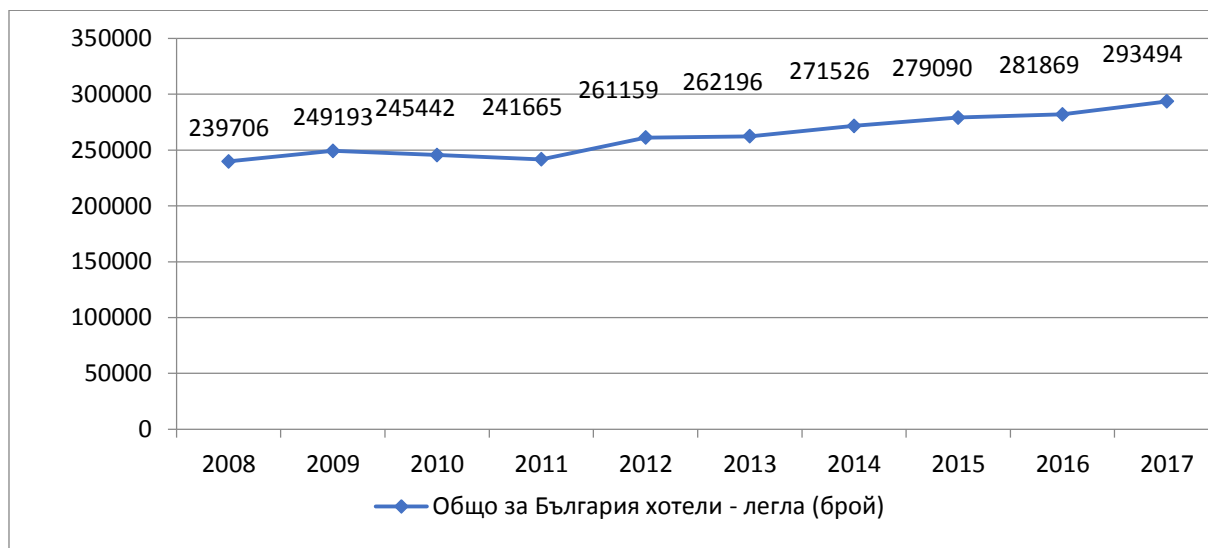
За 2017 година селските райони с реализиран брой нощувки от чужденци над 1000000 са: Несебър (6334257) и Балчик (1627133); от 400000 до 1000000 реализирани нощувки от чужденци има в 2 общини: Созопол (458886) и Банско (436059); от 100000 до 400000 реализирани нощувки от чужденци са отчетени в 6 общини: Приморско (341841), Самоков (244938), Бяла (област Варна) (232532), Поморие (145696), Царево (117595) и Каварна (114103). Под 100000 реализирани нощувки от чужденци има в останалите селски райони.

Най-голямо увеличение на броя нощувки от чужденци спрямо 2009 г. има в 5 общини: Несебър (2936474), Балчик (971741), Банско (254492), Бяла (област Варна) (195957) и Приморско (179412). Най-съществено отрицателно изменение на показателя за анализирания период има в Аврен (-12802).

Легла в хотелите

Броят на леглата в хотелите в България е изследван за периода 2008 г. – 2017 г. Наблюдава се тенденция на увеличение на показателя през разглеждания период като лек спад е регистриран през 2010 г. и 2011 г. (Фигура 85).

Фигура 85 Общ брой легла в хотелите в България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Леглата в хотелите в селските райони през 2008 г. са 144580 броя, а през 2017 г. достигат до 196457 легла (Таблица 48).

Таблица 48 Брой легла в хотелите в градките и селските райони и за България

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони хотели - легла	144580	152937	152099	152300	173161	171816	181006	184355	187300	196457
Общо за България хотели - легла	239706	249193	245442	241665	261159	262196	271526	279090	281869	293494
Общо за градските общини хотели - легла	94963	96247	93343	89365	87998	90380	90520	94735	94569	97037

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общо за България изменението за предходната година е в диапазона от -2% до 8%, като за 2017 г. то е 4% спрямо 2016 г. През 2013 г. не се отчита изменение на броя легла в хотелите спрямо предходната година.

Изменението на броя легла в хотелите през 2017 г., както за селските, така и за градските райони спрямо 2008 г. е съответно 36% и 2%, като общо за страната е 22%,

тенденцията е увеличаваща се, но с бавни темпове. За същата година селските райони с брой легла над 10000 са 3: Несебър (81564), Балчик (27342) и Самоков (13870); от 4000 до 10000 легла има в 4 общини: Приморско (9925), Банско (8845), Созопол (7378) и Царево (5506); от 1000 до 4000 легла има в 12 общини: Чепеларе (3521), Поморие (2991), Велинград (2928), Бяла (област Варна) (2481); Аврен (1905), Сандански (2256), Разлог (1903), Каварна (1876), Хисаря (1682), Троян (1219), Тетевен (1019) и Девин (1050); под 1000 легла има в останалите 119 селски района. В 94 селски района липсват легла.

Най-голямо увеличение на броя легла в хотелите спрямо 2008 г. има в 5 общини: Несебър (18086), Балчик (6798), Самоков (6544) и Царево (4025). Най-съществено отрицателно изменение на показателя за анализирания период има в: Чепеларе (-695), Белица (-434) и Гълъбово (-195).

Чуждестранните туристи най-често се възползват от черноморските и от планинските курорти в България. Най-голям брой реализирани нощувки от чужденци през 2018 г. в курортите с национално значение са отчетени в Албена - 5018431 (общо 5305810), Боровец - 3668328 (общо 3900850) и Дюни - 1261157 (общо 1529536). Най-голям брой пренощували чужденци през 2018 г. се наблюдава пак в същите курорти: Албена – 769775 (общо 841608), Боровец – 634503 (общо 703279) и Дюни – 198429 (общо 265659). Приходите от нощувки на чужденци в споменатите курорти са: Албена – 288320473 лв. (общо 299447871 лв.), Боровец – 225017948 лв. (общо 234720929 лв.) и Дюни – 75783846 лв. (общо 92846058 лв.). Данните показват, че чуждестранните туристи имат най-голям дял както от пренощувалите лица, така и от приходите от нощувки, (като брой хора и като стойност в лева).

Приходи от нощувки

Таблица 49 Приходи от нощувки (общо и от чужденци) в местата за настаняване в страната 2018 г. в лв.

Райони за планиране	Приходи от нощувки общо	Дял от приходите от нощувки в %	Приходи от нощувки на чужденци общо	Дял от приходите от нощувки на чужденци в %
Общо за страната	1455702154	100	1085224585	
Северозападен район	19228722	1,3%	2963555	0,3%
Северен централен район	32945814	2,3%	10071275	0,9%
Североизточен район	471759437	32,4%	400696664	36,9%
Югоизточен район	530062620	36,4%	445927588	41,1%
Югозападен район	284417557	19,5%	192589874	17,7%
Южен централен район	117288004	8,1%	32975629	3,0%

Източник: НСИ

Приходите от нощувки през 2018 г. са основно от Югоизточен, Североизточен и Югозападен район. Това са териториите с развит морски и зимен ски туризъм. Това разпределение на приходите е пропорционално свързано с местата за настаняване, а те са в летните курорти на Черноморското крайбрежие и в зимните туристически населени места – Разлог, Банско, Добринище, община Самоков (Боровец). В останалите части на страната туристическите места и приходите от тях са скромно представени (Таблица 49). Приходите от нощувки нарастват след 2010 г., когато спадът на приходите е 16% сравнение с 2008 г. Общо приходите за 2017 г. нарастват с около 80% спрямо 2008 г. Този растеж се дължи на ръста на местата за настаняване и на реализираните нощувки.

За 2017 година селските райони с отчетени приходи от нощувки над 100000000 лв. са: Несебър (366471680 лв.) и Балчик (108626123 лв.); от 20000000 лв. до 100000000 лв. приходи има в 5 общини: Созопол (39311337 лв.), Банско (33779530 лв.), Велинград (25654494 лв.), Самоков (24569512 лв.) и Приморско (24490845 лв.); от 10000000 до 20000000 лв. приходи са отчетени в 6 общини: Бяла (област Варна) (17433089 лв.), Царево (15165589 лв.), Сандански (13892671 лв.), Хисаря (12206046 лв.), Чепеларе (11718333 лв.) и Поморие (11284936 лв.). Под 10000000 лв. приходи има в останалите селски райони.

Най-голямо увеличение на приходите от нощувки спрямо 2008 г. има в 9 общини: Несебър (186557417 лв.), Балчик (71877486 лв.), Созопол (27625899 лв.), Банско (17497287 лв.), Бяла (област Варна) (16561207 лв.), Приморско (15871387 лв.), Самоков (14431067 лв.), Велинград (13801921 лв.) и Царево (13050412 лв.). Най-

съществено отрицателно изменение на показателя за анализирания период има в: Дряново (-215704 лв.), Козлодуй (-104668 лв.) и Лом (-92888 лв.).

Заклучение

Селският туризъм се развива през последните години и постепенно започва да конкурира традиционните видове туризъм в България. За населените места в селските райони, които притежават природни, исторически, културни и екологични дадености, туризмът се превръща в икономическа дейност, която може да оживи местната икономиката. Това е от особено значение не само за съответната община, но и за националното стопанство. Именно диверсификацията на икономическите дейности в селските райони създава алтернатива за типичната заетост в селското стопанство. Общината става привлекателна както за местното население, така и за чуждестранните инвеститори, което е от съществена полза за намаляване на неравнопоставеността между селските и останалите индустриално развити райони. Все още богатството и потенциала, с които разполага страната не се използват за развитие на туризма в селските райони, по-голяма част от туристите посещават утвърдените туристически места за ваканционна почивка.

Някои от факторите, които са бариера пред потенциала на българското село, на природните му, исторически и културни забележителности и разширяването на туристическата база и за привличане на туристи са:

Демографски фактори – миграция на населението към градовете или емиграцията към чужбина от селските общини. Застаряващото население определено демотивира предприемачите да инвестират ресурсите си в тези райони и те насочват капиталите си по-големите градове или към развити туристически населени места, в които има търсене и предлагане на туристически продукти. Депопулацията, равнището на безработица на лицата в трудоспособна възраст възпрепятстват инвестициите и предприемачеството.

Проблеми, произтичащи от лошата инфраструктура в районите. В по – голяма част от селата пътната мрежа не е обновявана, липсва канализация, връзка с интернет и телефон. Разбираемо е, че младото население търси друго място с по - добри условия за живот, където ще получи и по - големи възможности за реализация.

Туристическа инфраструктура - важна е от гледна точка на осигуряването на подходящи условия за престой. Общата инфраструктура, водоснабдяване и електроснабдяване, е безусловно изискване за всеки туристически обект. Но е важно и

изграждането на широколентов интернет и достъп до информация. Компютъризацията, допълнена с изградени телекомуникационни мрежи, са условия за дигитализация на дейности като маркетинг, реклама и на технологичните процеси, свързани с обслужване на туристите. Навлизането на технологични иновации в туризма ще подобри предлагания туристически продукт за населените места.

Друг елемент на техническата инфраструктура е изграденост на уличната мрежа, осветление, облагородена градска среда, среда за туристически атракции и др. По отношение на тези елементи все още има дисбаланс в общините.

Подобряване на съпътстващата инфраструктура – търговски обекти, заведение за хранене, рекламно – информационни центрове, които да осигуряват и улесняват логистика на предлагане на туристическите продукти, както и да подпомогнат популяризирането им.

Пътната инфраструктура – според Националния регистър на туристическите обекти, до някои исторически, природни и културни забележителности, пътищата са в лошо или в незадоволително състояние, което ги прави трудно достъпни за туристи.

Транспортна достъпност – организацията и честотата на транспорта извън обхвата на първокласните пътища също ограничава достъпа до туристически обекти. Необходимо е подобряване на транспортната достъпност, което ще допринесе за увеличаване броя на туристите, а също така следва и да се увеличи достъпа и използването на информационно-комуникационните технологии в по-малките градове и селата.

От прегледа за развитие на туризма в селските райони могат да се направят някои изводи:

Природен, исторически и ресурсен потенциал има в селските райони, който не се използва достатъчно като инструмент за развитие на местната икономика. В селските райони има съчетание на запазен горски фонд, исторически и културни забележителности, разнообразна флора и фауна, което позволява да се развива алтернативен туризъм.

Диспропорции в развитието на туризма - силно доминиращи планински и морски курорти, които привличат значителна част от чуждите туристи. Чуждите туристи спрямо българските са отчетени в Несебър (13% чужденци пренощували в сравнение с националното ниво за 2017 г.), Балчик (4%, Банско – 2%). Селският туризъм не привлича достатъчно чужди туристи.

В някои спа райони посещенията на българските граждани са повече спрямо чуждестранните (Велинград – 2,8% българи, или 209345 пренощували лица, и 0,2% чужденци, или 11321 пренощували лица).

Селският туризъм се развива стабилно, продължава тенденцията за увеличаване броя на туристите, на посещенията, на нощувките в местата за настанаване в селските райони. Капацитетът на легловата база в селските райони е 232546 броя през 2017 г. като се отчита нарастване с 34% спрямо националното ниво през 2008 г.

Приходите от нощувки от чуждестранни граждани за 2018 г. са 1085224585 лв., което е 75% от общите приходи за страната. Данните показват, че чуждестранните туристи имат най-голям дял както от пренощувалите лица, така и от приходите от нощувки, (като брой хора и като стойност в лева). В страната има създадена материална база и са обособени зони с много добри възможности за развитие на селския туризъм. Селският туризъм е една сравнително бързо развиваща се и утвърждаваща се алтернативна форма на туризъм, която генерира приходи и е с принос към местната икономика. През последните години се отчита положителна тенденция в този вид туризъм, нарастват туристите, подобрява се качеството на предлагания туристически продукт. За по-нататъшно развитие на конкурентоспособността на селския туризъм у нас е необходимо да се инвестира в иновации в материалната база и производствените технологии на туризма, в технологии за автоматизиране на дейностите в сектора, за иновативни приложения за дигитализация, за маркетинг и др.

3.7 Конкурентоспособност на селските общини – сравнение

С цел сравняване на конкурентоспособността на общините по отношение на икономическите дейности „Селско, горско и рибно стопанство“, „Преработваща промишленост“ и „Производство на хранителни продукти“ е извършен Shift-share анализ. Подробни обяснения на методиката за анализ са дадени в **Приложение**.

Разгледани са следните показатели, въз основа, на които са сравнени общините по икономическа дейност „Селско, горско и рибно стопанство“: Предприятия (брой), Приходи от дейността (хиляди лева), Наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности (среден годишен брой) и Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение (лева).

В областта на икономическата дейност „Преработваща промишленост“, общините са сравнени по показателите: Предприятия (брой); Наети лица по трудово и

служебно правоотношение по икономически дейности (среден годишен брой); Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение (лева).

По отношение на икономическата дейност „Производство на хранителни продукти“ е разгледан показателят: Предприятия (брой).

За всяка община за всеки показател (по икономически дейности) са изчислени показателите „Ефект на темпа на ръст на национално ниво“ (National growth effect), „Ефект на индустрията“ (Industry mix effect), „Регионална конкурентоспособност“ (Regional competitive effect) и „Изменение на показателя през 2017 спрямо 2008 г.“.

Общините са сравнени по между си по показателя „Регионална конкурентоспособност“.

Показателят „Регионална конкурентоспособност“ показва приносът на общината (нейните специфични природни и социално-икономически характеристики) към изменението на показателя през периода 2008-2017 г. Също така по показателя може да се прецени дали общината се е справила по-добре спрямо другите общини. Така например по показателя „Предприятия (брой)“, в община Айтос през периода 2008-2017 г. броят на предприятията от икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ се е увеличил с 274 броя, а регионалната конкурентоспособност има най-висока стойност спрямо останалите общини (+227). Стойностите на показателите „Ефект на темпа на ръст на национално ниво“ и „Ефект на индустрията“ имат стойности съответно: 9.5 и 37.5. Числата могат да се тълкуват по следния начин: през разглеждания период ръстът на икономиката като цяло е допринесъл за увеличаване броя на предприятията в общината с 9.5 броя, специфичните отраслови характеристики на сектора „Селско, горско и рибно стопанство“ е способствал за нарастване на броя предприятия с 37.5 броя, а общината (с нейните характеристики) е допринесла за нарастване на предприятията с 227 броя. Сборът на приноса на икономиката като цяло (9.5 предприятия), сектора (37.5 предприятия) и общината (227 предприятия) дава изменението на показателя през периода (274 предприятия). Отрицателните стойности на показателя „Регионална конкурентоспособност“ показват, че специфичните характеристики на общината са допринесли за намаляване на броя предприятия (например в община Раковски показателят има стойност (-75.5), което означава, че спецификите на общината са допринесли за намаляване на броя предприятия със 75.5 броя).

В икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“, регионалната конкурентоспособност по отношение на:

- Броя предприятия е най-висока в общините: Айтос, Панагюрище, Генерал Тошево, Поморие, Септември, Добрич-селска. Най-ниска е стойността на показателя в общините: Раковски, Тутракан, Чепеларе, Павликени, Котел.
- Приходите от дейността е най-висока в общините: Долна Митрополия, Генерал Тошево, Вълчедръм, Дулово, Тунджа, Никола Козлево, а най-ниска е в общините: Сливо поле, Първомай, Раднево, Каварна, Левски.
- Наети лица по трудово и служебно правоотношение е най-висока в общините: Карнобат, Тунджа, Вълчедръм, Генерал Тошево, Долна Митрополия, Момчилград. Най-ниска е регионалната конкурентоспособност в общините: Бяла (Русе), Поморие, Велики Преслав, Етрополе, Исперих.
- Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение заема най-големи стойности в общините: Созопол, Суворово, Вълчедръм, Девня, Никола Козлево, Белослав, Своге, Медковец. В най-неблагоприятна позиция са общините: Челопеч, Антон, Трекляно, Хаджидимово, Кула, Кричим.

В икономическата дейност „Преработваща промишленост“, регионалната конкурентоспособност по отношение на:

- Броя предприятия е най-висока в общините: Марица, Родопи, Първомай, Раковски, Аксаково, Гърмен. В най-неблагоприятна позиция са от гл.т. на регионалната конкурентоспособност са общините: Бойница, Велинград, Троян, Попово, Тетевен.
- Наети лица по трудово и служебно правоотношение е най-висока в общините: Раковски, Ботевград, Марица, Сопот, Елин Пелин, а в най-неблагоприятна позиция са общините: Бойница, Сандански, Червен бряг, Велинград, Петрич.
- Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение – най-висока е стойността в общините: Борован, Летница, Долна баня, Божурище, Балчик, а на последните места се нареждат общините: Маджарово, Челопеч, Якоруда, Бойница, Ябланица, Своге.

В резултат на проведеня анализ се установи, че най-високи оценки в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ са получили общините Вълчедръм (69.3), Генерал Тошево (68.8), Тунджа (66.7), Созопол (59.7), Долна Митрополия (55.3), Айтос (54.9), Крушари (54.2). Най-ниски са оценките на общините: Левски (23.5), Павликени (24.8), Батак (26.7), Троян (27.0), Исперих (27.0), Тутракан (27.1).

В преработващата промишленост най-високи оценки са получили общините: Марица (76.7), Раковски (74.8), Родопи (68.8), Ботевград (66.8), Летница (66.6), Божурище (65.9), Борован (65.5), Аксаково (62.7), Долна баня (61.2). Най-ниски са оценките на общините: Бойница (0), Велинград (23.3), Своге (24.6), Якоруда (30.8), Челопеч (30.9), Маджарово (31.3), Троян (31.5).

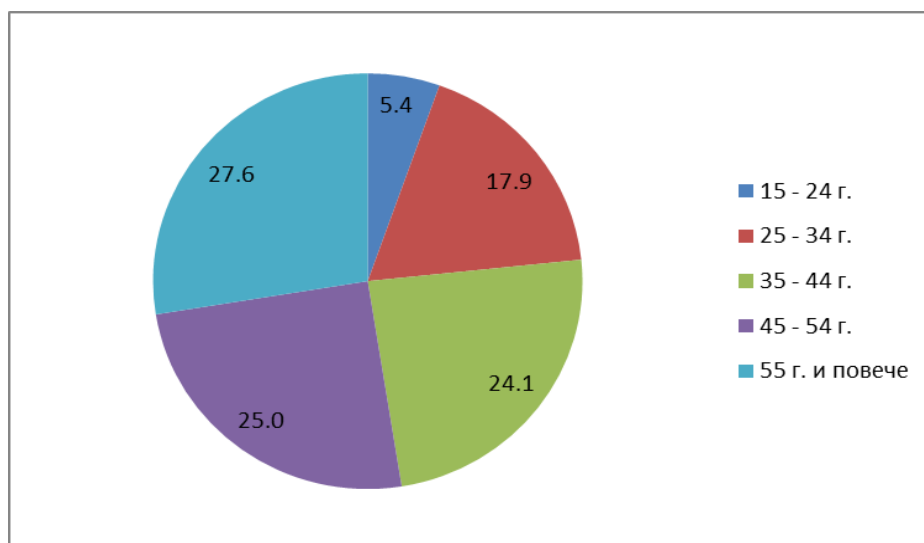
По отношение на производството на хранителни продукти, оценено от гледна точка на показателя „Предприятия (брой)“, най-високи са оценките на общините: Марица (100.0), Петрич (90.5), Несебър (76.5), Септември (75.4), Добрич-селска (74.2), Първомай (73.5), Аксаково (70.7), Карлово (68.9), Симитли (67.8). Най-ниски са оценките на общините: Челопеч (0), Трън (0), Шабла (0), Макреш (0), Брегово (0), Бойница (0), Попово (4.7), Троян (9.4), Лом (11.8), Гулянци (14.2), Червен бряг (14.7).

Проведеният анализ показва, че регионалната конкурентоспособност в разглежданите икономически дейности силно варира между общините.

3.8 Привличане на млади земеделски стопани и улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони

В аграрния сектор на България заетите лица са неравномерно разпределени по възрастови групи. По данни на НСИ през 2017 г. 47.4% от заетите лица са под 45 години, 25% са между 45 и 54 годишна възраст и 27.6% са на 55 години и повече (Фигура 86 Възрастова структура на заетите лица през 2017 г. в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“(%)).

Фигура 86 Възрастова структура на заетите лица през 2017 г. в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ (%)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Средно за България заетите лица се разпределят по възрастови групи както следва: 4.7% попадат в категорията от 15 до 24 г., 21.9% са между 25 и 34 г., 27.6% са 35-44 годишни, 25.3% са на възраст между 45 и 54 г. и 20.5% са на 55 и повече години (Собствени изчисления на базата на данни на НСИ).

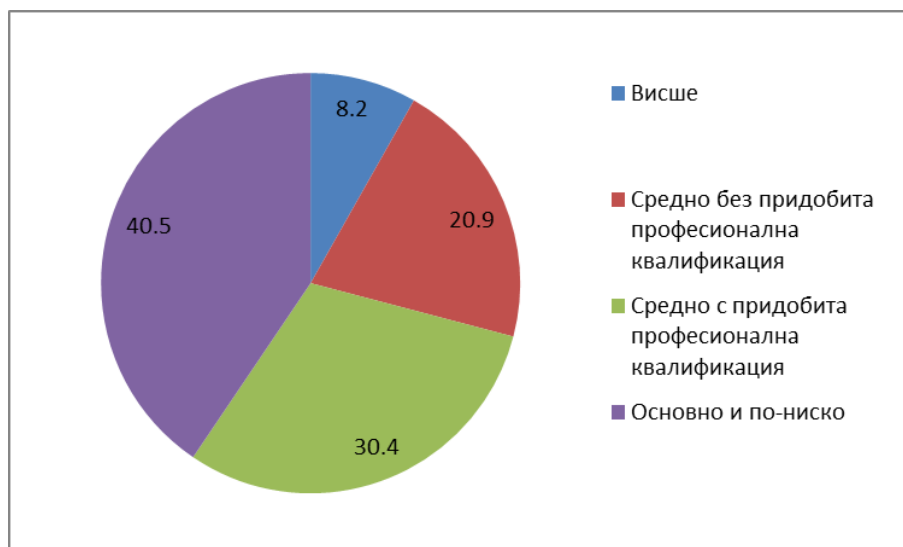
В селското стопанство относителният дял на лицата до 44 г. е по-нисък от средното за България (47.4% за селскостопанския сектор и 54.2% средно за България). Делът на лицата на възраст 45-54 г. в аграрния сектор заема сходна стойност спрямо средното за страната (25% и 25.3%). Съществени различия се наблюдават във възрастовата категория от 55 и повече години: 27.6% за селскостопанския сектор срещу 20.5% средно за България. Следователно в селското стопанство делът на заетите лица до 45 г. е по-малък от средното за страната, а делът на лицата на 45 и повече години преобладава и заема стойност, по-голяма от средното за България.

Неравномерността в разпределението по възрастови групи на лицата, ангажирани в селското стопанство се потвърждава и от изследване на Института по аграрна икономика, където е установено, че към 2016 г. земеделските стопани в България са предимно хора над 54 годишна възраст като във възрастовата група от 40 до 64 г. попадат 49.5% от лицата, а тези до 39 годишна възраст са 14% (*Анализ на състоянието на селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост, 2019 г., Институт по аграрна икономика-София*).

Също така, образователната структура на заетите в селското стопанство съществено се различава от средната за България. В селското стопанство само 8.2% от заетите лица са с висше образование през 2018 г., 51.3% са със средно (20.9% без придобита професионална квалификация и 30.4% с придобита професионална квалификация) и 40.5% са с основно и по-ниско образование (Фигура 87).

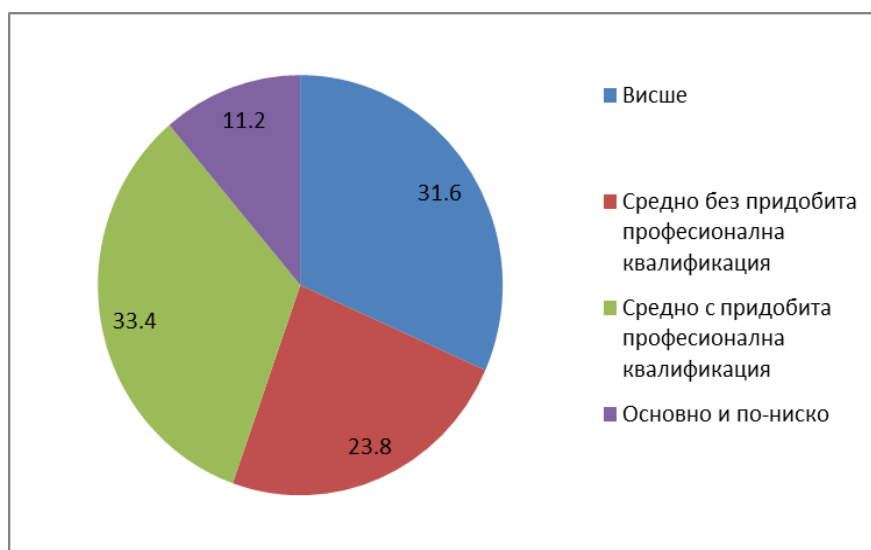
Средните стойности в образователното равнище на заетите лица на национално равнище през 2018 г. са както следва: 31.6% от заетите лица са с висше образование през 2018 г., 57.2% са със средно (23.8% без придобита професионална квалификация и 33.4% с придобита професионална квалификация) и 11.2% са с основно и по-ниско образование (Фигура 87).

Фигура 87 Образователна структура на заетите лица през 2018 г. в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ (%)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Фигура 88 Образователна структура на заетите лица през 2018 г. в средно за България (%)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

От представените данни следва, че в селското стопанство заетите лица с висше образование са 3.9 пъти по-малко спрямо средното за страната, а лицата с основно и по-ниско образование са 3.6 пъти повече спрямо средното за страната.

По данни на НСИ, средната брутна работна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селското стопанство през 2018 г. е била с 21.1% по-ниска от средната за страната (13755 лв. средно за България и 10859 лв. в селското, горското и рибно стопанство), което е логично от гл.т. на това, че в селското

стопанство делът на лицата с основно и по-ниско образование е в пъти над средния за страната.

С цел да се изследват някои зависимости в аграрния сектор, е разработена корелационна матрица на базата на данни на ниво община от 2017 г. (Таблица 50 Корелационна матрица). Делът на наетите лица в селското, горското и рибно стопанство е изчислен като процентно съотношение между наетите лица в аграрния сектор и общо наетите лица в страната.

От изследването се установи, че съществува умерена положителна корелация (взаимовръзка) между дела на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селското, горското и рибно стопанство и равнището на безработица на общинско ниво (корелационен коефициент +0.362), което означава, че с увеличаване на дела на наетите лица в сектора, безработицата също се повишава и обратно. Вероятна причина за това явление е, че аграрният сектор не е желан за работа: средното възнаграждение е по-ниско от средното за страната, трудът е тежък, свързан е основно с работа на открито и хората се включват като наети лица в сектора обикновено, когато нямат друга алтернатива.

Установи се положителна, макар и слаба корелация между дела на наетите лица и средна брутна заплата (корелационен коефициент +0.271), което показва, че съществува тенденция за увеличаване броя на наетите лица в сектора с повишаване на възнаграждението и обратно. Също така се наблюдава тенденция за увеличаване на средната брутна заплата с нарастване на приходите от дейността в селското, горското и рибно стопанство, падащи се на 1 човек (корелационен коефициент +0.308). Съществува отрицателна, слаба корелация между дела на наетите лица в аграрния сектор и дела на населението от 15 до 39 г. (корелационен коефициент -0.212), което вероятно е свързано с предпочитанието на по-младите хора да работят в други сектори на икономиката.

Също така, делът на наетите лица в сектора силно се влияе от: приходите от дейността в селското, горското и рибно стопанство, падащи се на 1 човек (корелационен коефициент +0.806); от разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селското, горското и рибно стопанство на човек от населението на общината (корелационен коефициент +0.673) и от броя на предприятията в сектора, падащи се на 1 човек (корелационен коефициент +0.643).

От своя страна приходите от дейността в селското, горското и рибно стопанство, падащи се на 1 човек зависят силно от разходите за придобиване на дълготрайни

материални активи в селското, горското и рибно стопанство на 1 човек (корелационен коефициент 0.800) и от броя на предприятията в сектора, падащи се на 1 човек (корелационен коефициент +0.706). Разходите за придобиване на дълготрайни материални активи, падащи се на човек от населението на общината са положително свързани с броя на предприятията в сектора (корелационен коефициент +0.485).

Обяснението за наблюдаваните корелации според нас е, че с повишаване на броя предприятия в сектора се увеличават инвестициите под формата на дълготрайни материални активи, което от своя страна води до наемане на допълнителна работна сила, която да ги обслужва. Вследствие на допълнителните инвестиционни вложения и трудови ресурси се създават предпоставки за увеличение на приходите от селскостопанска дейност, което от своя страна способства за увеличаване на средна брутна заплата на наетите лица.

Таблица 50 Корелационна матрица

Показатели	Равнище на безработица	Дял на наетите лица в селското, горското и рибно стопанство	Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селското, горското и рибно стопанство	Приходи от дейността в селското, горското и рибно стопанство на 1 човек от населението в общината	Разходи за придобиване на дълготрайни материални активи в селското, горското и рибното стопанство на човек от населението на общината	Брой предприятия в селското, горското и рибно стопанство на 1 човек от населението в общината	Дял на населението от 15 до 39 г.
Равнище на безработица	1	0,362	-0,04	0,162	0,189	0,090	0,042
Дял на наетите лица в селското, горското и рибно стопанство	0,362	1	0,271	0,806	0,673	0,643	-0,212
Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селското, горското и рибно стопанство	-0,04	0,271	1	0,308	0,174	0,090	0,095

Приходи от дейността в селското, горското и рибно стопанство на 1 човек от населението в общината	0,162	0,806	0,308	1	0,800	0,706	-0,122
Разходи за придобиване на дълготрайни материални активи в селското, горското и рибното стопанство на човек от населението на общината	0,189	0,673	0,174	0,800	1	0,485	-0,245
Брой предприятия в селското, горското и рибно стопанство на 1 човек от населението в общината	0,090	0,643	0,090	0,706	0,485	1	-0,171
Дял на населението от 15 до 39 г.	0,042	-0,212	0,095	-0,122	-0,245	-0,171	1

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

От проведеното изследване и с оглед да се привлекат млади земеделски стопани и улесни развитието на стопанска дейност в селските райони смятаме, че ще е целесъобразно да се предприемат действия, свързани с:

1. Повишаване образователното равнище на заетите в сектора лица, включително собственици, мениджъри и наети лица. Това може за се осъществи по пътя на провеждане на курсове по професионално обучение, квалификация и преквалификация, въвеждане на професионални дисциплини във висшите и средни училища.
2. Стартиране на нови предприятия, включително, но не само, от млади земеделски производители, достъп до финансови ресурси, включително по Стратегически план (2021-2027);
3. Насърчаване на връзката между наука и бизнес;

4. Инвестиране в сектора (в нови и във вече съществуващи предприятия) – инвестиции в технологии, които да облекчат труда на заетите лица, да повишат производителността и качеството на продукцията, да способстват за опазване на околната среда. Инвестициите можем да ги групираме както следва:
- В иновации;
 - В доказали се като успешни съществуващи технологии;
 - В технологии, щадящи околната среда; технологии, способстващи за по-ефективното използване на природните ресурси и енергийните източници; технологии, позволяващи използването на възобновяеми природни ресурси; технологии, минимизиращи отпадъците на ниво стопанство и на ниво предприятие от хранително-вкусовата промишленост;
 - В цехове, мандри, фирмени магазини, които да затворят цикъла от производството на първични селскостопански продукти до крайната им реализация в прясно и преработено състояние;
 - В дигитализацията на сектора, където е приложимо;
 - В сгради, земи, животни, селскостопанска техника, материални запаси и др.
 - В достъп до услуги – консултантски, ветеринарни, селекционни, агрономически, финансово-счетоводни и др.
 - В сдружения на производители и преработватели;
5. Повишаване на доходите на заетите лица, което би подобрило привлекателността на труда в аграрния сектор. Смятаме, че повишаването на доходите е пряко свързано както с инвестирането в сектора, така и с повишаването на образователното равнище на заетите;
6. Инвестиране в качеството на живот в селските общини – осигуряване на качествено здравно обслужване, ясли, детски градини, училища, инфраструктура, организирането на културни, развлекателни и спортни събития, което е от особено значение за привличане на младите хора, отглеждащи децата си.

3.9 Биоикономика и кръгова икономика

Биоикономиката включва секторите на селското, горското и рибното стопанство, производството на хранителни продукти, целулоза и хартия, както и части от химическата, биотехнологичната и енергийната промишленост. Аграрният сектор и

хранително-вкусовата индустрия участват с цялата си дейност в биоикономиката. В останалите сектори, някои от дейностите изцяло са свързани с биоикономиката, а други частично.

През 2015 г. биоикономиката на България създава 3.7 млрд. евро брутна добавена стойност (БДС), която съставлява 0.6% от БДС за ЕС-28 (621 млрд. евро) и позиционира страната на 20-то място.

Основните документи подпомагащи биоикономиката са:

- Стратегия "Европа 2020" – целта е развитие на биоикономиката като ключов елемент за интелигентен и зелен растеж в Европа.
- Стратегия „Иновации за устойчив растеж: биоикономика за Европа“. През 2012 г. е представена първата стратегия за биоикономика. Целта е ресурсите да се използват пестеливо, устойчиво използване на възобновяеми ресурси за промишлени цели и опазване на околната среда.
- През 2018 г., Европейската комисия актуализира стратегията за биоикономика „Устойчива Биоикономика за Европа: укрепване връзката между икономиката, обществото и околната среда.“ Целта е да се засили разгръщането на устойчива европейска биоикономика, за да кореспондира максимално добре с Програмата на ООН и Парижкото споразумение за изменението на климата.
- Програмата за научни изследвания и иновации “Хоризонт 2020” подкрепя биоикономиката в селските райони.
- ПРСР 2014-2020 направление „Продоволствена сигурност, устойчиво селско и горско стопанство, морски и вътрешноводни изследвания и биоикономика“.

Други документи с програмно значение на европейско ниво са:

- Съобщение на ЕК: Иновации за устойчив растеж: биоикономика за Европа – 2012 г.
- Съобщение на Европейския парламент и ЕК – 2016 г.: Международно управление на океаните: приносът на ЕС за отговорното управление на океаните.
- Съобщение на ЕК за план за кръговата икономика - 2015 г.: Затваряне на цикъла - план за действие на ЕС за кръговата икономика.
- Преглед на Стратегията за биоикономиката - 2017: Иновации за устойчив растеж: Биоикономика за Европа
- Съобщение на ЕК: Устойчива биоикономика за Европа: укрепване на връзката между икономиката, обществото и околната среда.

Националните стратегически и програмни документи, които разглеждат различни аспекти, свързани с биоикономиката са:

- Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014-2020 г.
- Актуализирана Национална стратегия за развитие на научните изследвания в Република България 2017-2030 г.
- Актуализирана Национална пътна карта за научна инфраструктура (2017-2023 г.)
- Национална дългосрочна програма за насърчаване използването на биомасата за периода 2008-2020 г.
- Национален план за действие за енергията от възобновяеми източници
- Национална стратегия за развитие на горския сектор в България 2013-2020 г.
- Стратегически план за развитие на горския сектор (СПРГС), 2014-2023 г., в който са доразвити целите, приоритетите и мерките от НСРГСРБ, 2013-2020 г.
- Национален план за управление на отпадъците 2014-2020 г.
- Трети национален план за действие по изменение на климата (НПДИК) за периода 2013-2020 г.
- Енергийна стратегия на Република България до 2020 г.
- Национален план за действие за енергия от горска биомаса 2018-2027 г.

От гледна точка на биоикономиката три са основните причини за развитие на секторите земеделие, гори и рибарство: 1. Проправяне на път към по-иновативно, ефективно използване на ресурсите и конкурентоспособно производство, което да съчетава продоволствената сигурност с устойчиво използване на възобновяеми ресурси за промишлени цели, като същевременно се гарантира опазването на околната среда; 2. Мобилизиране на научните изследвания и иновациите в областта на аграрния сектор, като се стимулират частните инвестиции, разработването на нови вериги за създаване на стойност и ангажиране на заинтересованите страни; 3. Образование и обучение в областта на биоикономиката, подготовка на квалифицирана работна ръка за отделните отрасли на аграрния сектор.

Някои от основните дейности, свързани с биоикономиката са производството на биомаса, биогаз, оборски тор, биодизел.

Биомасата в селското стопанство се получава от основния добив на земеделските култури (икономическа биомаса) и остатъците (твърдите отпадъци) след

прибирането на реколтата. Биомасата се използва за храна, фуражи, производство на биобазирани продукти и енергия. Отпадните продукти стават все по-използвани, тъй като се обръща внимание на щадящото използване на земята и поддържане на баланс между производството на храни и фураж от една страна и биобазирани продукти от друга. Макар и с по-висока себестойност, оползотворяването на отпадните продукти води до по-ефективно използване на ресурсите и опазване на околната среда.

Производството на основна биомаса в селското стопанство в страната през 2017 г. възлиза на 15.1 млн. т, което е 2.6 пъти повече в сравнение с 2007 г. Най-висок е ръстът при техническите култури, а най-голям е обемът биомаса от зърнените култури. Това предполага и нарастваща маса на отпадните продукти, тъй като количеството им е пропорционално на основната биомаса.

При разпределението на биомасата цялото количество от производството и вноса при зеленчуците, плодовете и лозята се използва за храна. Количеството на царевичата за зърно, за храна и индустриална употреба е разделено на две - 300 хил. т за храна и 500 хил. т за индустриална употреба. Слънчогледът за производство на слънчогледово масло също условно е разделен - 490 хил. т за преработка в слънчогледово олио и друга употреба и 715 хил. т за преработка в слънчогледово масло за индустриална употреба и износ. Всички технически култури са предназначени за индустриална преработка, с изключение на фъстъците и тиквеното семе, които се използват за храна. При оценката за направленията на използване на биомасата от съществено значение е установяването на баланса между употребените количества за храни и фуражи от една страна и за биобазирани продукти и енергия, от друга. Според изследване на Института по аграрна икономика (ИАИ, 2016), преживното животновъдство в страната среща трудности в осигуряването на площи за производство на собствен фураж. Значителен е броят на стопанствата в страната, които не разполагат със собствена земя и не произвеждат фураж, както и на стопанствата, които разполагат със земя, но тя не е достатъчна за изхранване на отглежданите животни.

При производството на биогаз се използват различни суровини със селскостопански произход - силажна царевича, оборски тор, тревен силаж, животновъдни отпадъци и т.н. 40% от производството на биогаз от селскостопански субстрати се получава от силажна царевича. През 2017 г. са използвани 185.6 хил. т, т.е. близо 87 хил. дка са предназначени да обслужват производството на биогаз от

реколтираните 299.3 хил. дка. От друга страна, за 277 хил. млечни крави са необходими 1 260 хил. т силаж, което изисква 590 хил. дка, или два пъти повече от реколтираните. Следователно недостигът е 291 хил. дка, без силажната царевица да се използва за производство на биогаз, а при използването ѝ - 378 хил. дка.

Оборският тор все повече се използва за производство на биогаз на място, в земеделските стопанства. Той е само един от субстратите, които участват в производствения процес. Няма данни какво количество се използва за получаване на биогаз, но може да се направят ориентировъчни разчети. Ако се приеме, че биогазът от анаеробни субстрати се произвежда от селскостопански суровини и че 40% от добития биогаз е от оборски тор, тъй като той е само един от субстратите, се получават 18.2 т.н.е. Съгласно НДПНИБ, 1 т.н.е. се получава средно от 4.65 т. суха маса тор, или за 18.2 т.н.е. са необходими 84.4 хил. т тор суха маса, което се равнява на 337.8 хил. т тор при 25% съдържание на сухо вещество.

Биодизелът се произвежда основно от рапица и слънчоглед и спада към категорията „биодизел от първо поколение“. Произвежданият от органични отпадъци (употребявани животински и растителни масла и хранителни отпадъци) е биодизел второ поколение. Съгласно Закона за енергията от възобновяемите енергийни източници, биологичният компонент в дизеловото гориво следва да е 6%, от които 5% биодизел първо поколение и 1% - второ поколение. През 2018 г. е въведено задължително ползване на биодизел второ поколение, но не се очаква съществена промяна върху размера на производството на енергийните култури, което значително превишава количеството, което се преработва в страната в биодизел. Износът на слънчоглед основно е за Нидерландия и Германия, а на рапицата – за Белгия, Германия и Франция.

Развитието на биоикономиката е възможност за намиране на решения на обществени предизвикателства, като: Предизвикателства, свързани с гарантиране на продоволствената сигурност; Разширяване на информацията за биоикономиката и засилване на диалога между обществото и заинтересованите страни в биоикономиката; Намаляване на зависимостта от невъзобновяеми ресурси; Ограничаване на изменението на климата, опазване на биоразнообразието и природните ресурси; Стимулиране на трудовата заетост, икономическия растеж и конкурентоспособност; Пълноценно участие на аграрния сектор в изграждането на новаторска икономика, която съчетава

стремежа към продоволствена сигурност и устойчиво развитие на сектора, с използването на възобновяеми биологични ресурси за целите на промишлеността и енергетиката, като се гарантират биологичното разнообразие и опазването на околната среда.

Кръговата икономика заема незначителен дял в икономиката на България, но относителният ѝ принос, измерен с дела на БДС и инвестициите в БВП, е по-висок в сравнение с ЕС-28. По-голям е и относителният дял на заетите, от което се установява, че секторът е социално значим за страната. В технологично отношение има изоставане, доказателство е ниското равнище на вторично използваните и рециклирани материали от общо преработените. Това е причина износът на рециклируеми суровини почти два пъти да превишава вноса, докато за ЕС-28 тенденцията е противоположна.

ПРСР 2014-2020 изпълнява важна роля за въвеждането на модела на кръгова икономика. Тя оказва влияние върху опазването на биоразнообразието, ресурсната ефективност, устойчивото използване на природните ресурси, адаптирането на стопанската дейност към климатичните промени. С Програмата се цели постигането на междусекторните цели, свързани с биоикономиката, иновациите в земеделски и неземеделски дейности и постигането на устойчивост в развитието на селските райони. Част от мерките в ПРСР 2014-2020 подпомагат запазването на качеството на водите, опазването на природни ландшафти и редки породи животни и сортове растения, опазването на важни местообитания и биологичното разнообразие в земи с висока природна стойност, спомага се за устойчивото управление на земите, предприемат се различни мероприятия за запазване запасите от въглерод в почвата и се действа в посока предодвратяване на почвената ерозия и наводнения, стимулира се развитието на биоземеделieto. Приоритетни области, залегнали в ПРСР 2014-2020 и свързани с кръговата икономика са :

Приоритет 1 - Стимулиране на иновациите, сътрудничеството и развитието на базата от знания в селските райони; Укрепване на връзките между селското стопанство, производството на храни, горското стопанство и научноизследователската дейност и иновациите, включително с цел подобряване на екологичното управление и екологичните показатели.

Приоритет 4 - Възстановяване, опазване и укрепване на биологичното разнообразие; Подобряване управлението на водите; Предотвратяване на ерозията на почвите и подобряване на управлението им.

Приоритет 5 - Повишаване на ефективността при потреблението на вода в селското стопанство; Повишаване на ефективността при потреблението на енергия в селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост; Улесняване на доставките и използването на възобновяеми източници на енергия, на странични продукти, отпадъци и остатъци, и други нехранителни суровини за целите на биоикономиката; Намаляване на емисиите на парникови газове и амоняк от селското стопанство; Стимулиране на съхраняването и поглъщането на въглерода в сектора на селското и горското стопанство.

В селското стопанство основен предмет на кръговата икономика е по-пълното използване на твърдите биоотпадъци – слама, царевичак, клони и пр., както и животновъдни отпадъци като оборски тор, суроватка, неизползваеми за храна остатъци и др. Актуален е въпросът за отпадъците от производство на биогаз в рамките на земеделските стопанства, които могат да се използват повторно за наторяване, но едновременно с това замърсяват околната среда. Една от задачите пред кръговата икономика, включена в пакета от документи на ЕК, е разработването на технологии за използване на отпадъчни води за напояване.

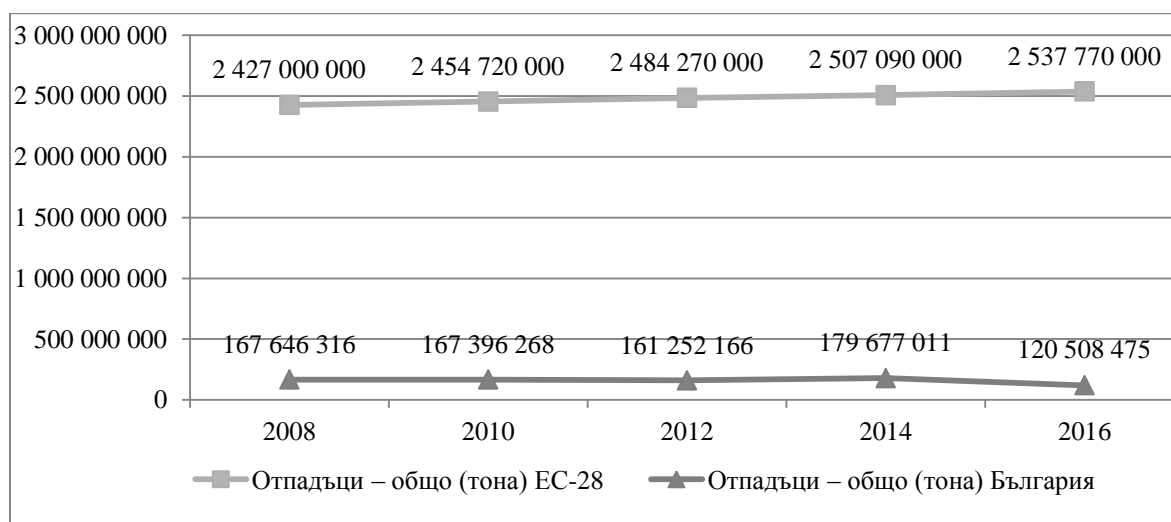
Както цялото производство, така и отпадъците в селското стопанство спадат към категорията биомаса (отпадъците са разделени на 4 категории, една от които е биомасата). По данни на Евростат, относителният дял на биомасата към общото количество отпадъци на глава от населението е около 9.1%. Тъй като в преработваната биомаса основно място заемат селското и горското стопанство се приема, че те имат под 7-8% от образуваните отпадъци. Селското стопанство има съществен принос за постигане на националните цели по Стратегия Европа 2020 по отношение на опазване на околната среда, адаптиране към климатичните промени и развитието на биоикономиката на ЕС.

В селското стопанство е необходимо да се реши проблема с недостига и неравномерното разпределение по райони на земеделската земя за производство на силаж и тревни фуражи. Преобладаващата част от преживните животни ползват колективни пасища, но няма статистика в каква степен е достатъчно и рационално

тяхното хранене. Належащо е да се създадат стимули за ограничаване на свръхпроизводството на енергийни култури и да се насърчи преработката им в страната, което ще повиши добавената стойност в отрасъла.

За периода 2008г. – 2016г. генерираните отпадъци в ЕС нарастват през всичките години и за 2016г. достигат 2537770000 тона, което е с 110770000 тона повече спрямо 2008г. (Фигура 89 Генериране на отпадъци (2008-2016г)) В България се наблюдава намаление на генерираните отпадъци за същия период. През 2008г. те са 167646316 тона, а за 2016г. количеството им спада до 120508475 тона, което е с 47137841 тона по-малко.

Фигура 89 Генериране на отпадъци (2008-2016г)

Източник: Собствено изчисление по данни на Евростат

В Европейския съюз най-много генерирани отпадъци се отчитат от строителство - 923670000 тона за 2016г. и мините за добив и кариерите – 642140000 тона за 2016г. Това са и икономическите дейности с най-голямо количество отпадъци през целия разглеждан период. Най-малко отпадъци в ЕС генерират: земеделие, горско стопанство и риболов – 20910000 тона за 2016г.; търговия на едро с отпадъци и скрап – 25760000 тона за 2016г. и събиране, пречистване и снабдяване с вода; канализация; дейности по възстановяване и други услуги за управление на отпадъците – 27830000 тона за 2016г. При земеделието, горско стопанство и риболов има спад на генерираните отпадъци с повече от 50%, спрямо 2008г.

На територията на България най-голямо количество отпадъци се наблюдава при мини за добив и кариери – 98716372 тона за 2016г., но въпреки това в тази икономическа дейност се констатира намаление на генерираните отпадъци спрямо 2008г. с 50395655 тона. Както за ЕС, така и на национално ниво дейностите произвеждащи най-малко отпадъци са: земеделие, горско стопанство и риболов – 617689 тона за 2016г.; търговия на едро с отпадъци и скрап – 256535 тона за 2016г. и събиране, пречистване и снабдяване с вода; канализация; дейности по възстановяване и други услуги за управление на отпадъците – 284342 тона за 2016г.

Ако отпадъците се разгледат по категории, с най-голям брой за ЕС са Минерални и втвърдени отпадъци – 1796650000 тона за 2016г., а с най-малък Оборудване – 17830000 тона за 2016г. Животинските и растителни отпадъци отчитат най-съществено намаление за периода 2008г. – 2016г., 21300000 тона по-малко отпадъци в края на периода спрямо началото. Увеличение или незначително понижение има в останалите категории отпадъци.

За България тенденцията е аналогична с тази на ЕС, с най-голям брой са Минерални и втвърдени отпадъци – 112770610 тона за 2016г., а с най-малък Оборудване – 175719 тона за 2016г. Най-голямо увеличение на генерираните отпадъци в България през 2016г. спрямо 2008г. има при категориите Оборудване – 135203 тона повече и Рециклиращи отпадъци – 966387 тона повече (*Таблица 51 Генериране на отпадъци (2008-2016г)*). Намаление почти на половина се отчита при Химически и медицински отпадъци, за 2016г. те са с 426838 тона по-малко в сравнение с началото на периода.

Таблица 51 Генериране на отпадъци (2008-2016г)

Категория	Ниво	2008	2010	2012	2014	2016
<i>Генериране на отпадъци – Общо (тона)</i>						
Общо отпадъци	ЕС-28	2 427 000 000	2 454 720 000	2 484 270 000	2 507 090 000	2 537 770 000
	България	167 646 316	167 396 268	161 252 166	179 677 011	120 508 475
<i>Генериране на отпадъци чрез икономическа дейност (тона)</i>						
Земеделие, горско стопанство и риболов	ЕС-28	46 530 000	21 000 000	21 380 000	18 710 000	20 910 000
	България	754 286	618 107	903 119	835 401	617 689
Мини за добив и кариери	ЕС-28	554 720 000	665 460 000	726 930 000	696 600 000	642 140 000
	България	149 112 027	150 214 030	141 082 596	159 280 382	98 716 372
Промислено	ЕС-28	337 980 000	260 370 000	254 110 000	256 970 000	262 440 000

производство	България	3 447 004	3 306 468	3 008 673	3 274 860	3 469 171
Снабдяване с електричество, газ, пара и климатик	ЕС-28	91 070 000	84 010 000	96 170 000	92 620 000	78 220 000
	България	7 654 555	8 032 225	9 532 587	9 105 116	9 522 952
Събиране, пречистване и снабдяване с вода; канализация; дейности по възстановяване и други услуги за управление на отпадъците	ЕС-28	22 950 000	19 820 000	24 330 000	27 190 000	27 830 000
	България	172 508	106 682	107 880	480 545	284 342
Дейности по събиране, третиране и обезвреждане на отпадъци; възстановяване на материали	ЕС-28	136 580 000	143 410 000	169 560 000	203 700 000	225 790 000
	България	289 039	486 364	1 022 706	846 772	1 229 892
Строителство	ЕС-28	864 450 000	875 980 000	843 940 000	870 250 000	923 670 000
	България	1 828 761	78 880	1 032 651	1 340 467	2 089 131
Услуги (с изключение на Търговия на едро с отпадъци и скрап)	ЕС-28	130 850 000	126 180 000	110 320 000	109 040 000	116 300 000
	България	1 462 150	930 787	1 456 849	1 231 576	1 482 075
Търговия на едро с отпадъци и скрап	ЕС-28	23 060 000	39 080 000	25 110 000	24 440 000	25 760 000
	България	18 862	93 267	350 582	598 876	256 535
Домакинства	ЕС-28	219 580 000	219 390 000	212 420 000	207 570 000	214 700 000
	България	2 907 121	3 529 458	2 754 523	2 683 016	2 840 316
<i>Генериране на отпадъци по категории (тона)</i>						
Химически и медицински отпадъци	ЕС-28	54 500 000	52 370 000	52 550 000	54 790 000	54 150 000
	България	944 654	619 720	201 251	518 228	517 816
Рециклиращи отпадъци	ЕС-28	258 450 000	245 900 000	240 740 000	239 940 000	246 130 000
	България	1 082 985	1 708 337	1 925 085	2 370 564	2 049 372
Оборудване	ЕС-28	14 130 000	17 720 000	15 540 000	15 660 000	17 830 000
	България	40 516	153 725	120 976	132 660	175 719
Животински и растителни отпадъци	ЕС-28	116 580 000	88 280 000	85 670 000	88 220 000	95 280 000
	България	976 507	731 091	1 129 778	983 646	972 685
Обикновени отпадъци – смесени	ЕС-28	282 150 000	286 780 000	279 250 000	291 190 000	307 010 000
	България	3 900 681	3 249 370	3 599 562	3 223 979	3 919 171
Утайки – общо	ЕС-28	15 740 000	15 520 000	19 130 000	18 420 000	20 710 000
	България	153 550	32 503	62 562	78 817	103 102
Минерални и втвърдени отпадъци	ЕС-28	1 682 280 000	1 748 320 000	1 791 400 000	1 798 870 000	1 796 650 000
	България	160 547 422	160 901 522	154 212 952	172 369 117	112 770 610

Източник: Собствено изчисление по данни на Евростат

Делът на възобновяемата енергия в брутното крайно потребление на енергия за периода 2008г. – 2017г. следва възходяща тенденция както за ЕС, така и за България (Фигура 90 Дял на възобновяемата енергия в брутното крайно потребление на енергия (2008-2017г)). Най-високи стойности на показателя за ЕС са измерени през 2013г. – 18.952, като в следващите години се наблюдава незначителен спад и за 2017г. делът е 18.734. За България данните показват плавно нарастване на показателя през всичките години на анализирания период, без съществени изменения и за 2017г.

Фигура 90 Дял на възобновяемата енергия в брутното крайно потребление на енергия (2008-2017г)

Източник: Собствено изчисление по данни на Евростат

Делът на възобновяемата енергия в брутното крайно потребление на енергия е 17.526 (Таблица 52 Дял на възобновяемата енергия в брутното крайно потребление на енергия). Разликата между България и Европейския съюз е един пункт в полза на ЕС.

Таблица 52 Дял на възобновяемата енергия в брунтното крайно потребление на енергия

Възобновяема енергия (%)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ЕС-28	11,325	12,581	13,118	13,374	14,678	15,402	16,19	16,716	17,021	17,526
България	10,492	12,148	14,071	14,293	16,049	18,952	18,038	18,21	18,805	18,734

Източник: Собствено изчисление по данни на Евростат

Селското стопанство допринася за опазване на околната среда чрез щадящо използване на природните ресурси и съхраняване на биологичното разнообразие. За да се подкрепи този процес е наложително по-нататъшното развитие на въведените с ОСП 2014-2020 изисквания за екологично адаптиране на аграрното производство.

Раздел IV Социално развитие на селските райони

4.1 Образование и образователна инфраструктура

Човешкият капитал се отъждествява с качествата на хората и зависи както от нивото на образование, така и от неговото качество. В съвременните динамични условия, човешкият капитал е съществен за въвеждането на технологични иновации и за развитието на икономиката. В страната образователното равнище на населението значително се подобрява през годините, следвайки ясно изразена тенденция на увеличаване на броя и дела на населението с висше и средно образование и същевременно намаляване на броя на лицата с основно и по-ниско образование.

Степента на завършено образование е необходимо условие за осигуряване за заетост на жителите, за получаване на по-високи доходи, за постигане на по-добро качество и стандарт на живота на населението, а в териториален аспект и за намаляване на риска от бедност и социална изолация.

Въпреки че в страната образователната структура се подобрява, България все още изостава от средните за ЕС стойности. През 2017 г. 27,8% от населението³⁸ е с висше образование (при 31,4% в ЕС), а относителният дял на населението с основно и по-ниско образование достига 17,2%. Образователните характеристики между районите са различни, като в големите градове и столицата има най-много лица с висше образование. Лицата със средно и висше образование са в градовете, а в селата преобладават лицата със средно образование и по-малко с основно. Според

³⁸ Население на 25-64 навършени години.

преброяването от 2011 г. повечето от ромската етническа група не завършват средно образование.

Между селските и градските райони има диспропорция по отношение на образователното равнище. Необходимо е да се обърне внимание на населението в училищна възраст в селските райони като условие за постигането на баланс в образованието.

В анализа е направен преглед на броя на учащите се в основните степени на образование и промените в броя на образователните институции. Един от основните принципи в българската образователна система е отвореност – изграждане на гъвкава образователна система по отношение на пазара на труда и с равен достъп - с цел да се интегрират всички групи в неравностойно положение.

Училищното образование се дели според степента на основно и средно, а според съдържанието на подготовката - на общо и професионално. Образователните институции в страната са разделени по степента на образование – предучилищни (детски градини), общообразователни и специални училища (начални, основни, гимназии, средни професионални училища по изкуствата, спортни училища, професионални гимназии, професионални колежи, центрове за професионално обучение и висши училища).

Образователното равнище и структура се предопределят от развитата мрежа от учебни заведения в страната, от нейния достъп за всички групи население, от възрастовата структура на населението и изискванията на производството и пазара. В образователната система се придобива общообразователна и професионална подготовка.

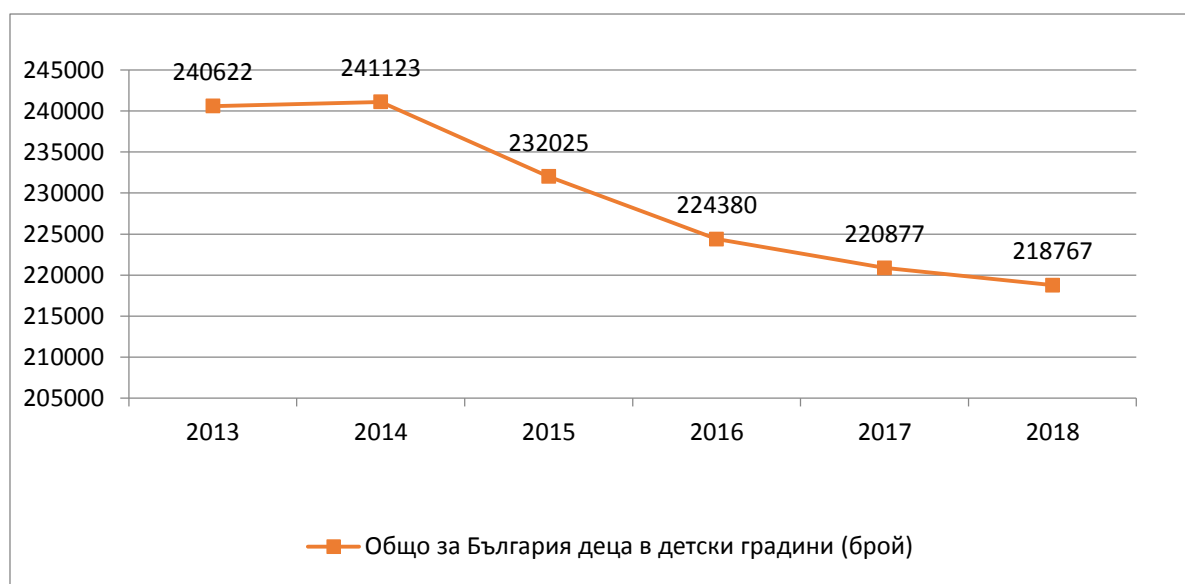
В образователната структура на населението е най-висок дялът на населението със средно образование 36%, следван от дела на населението с основно 24,7%, и начално 15%. Процентът на лицата, завършващи висше образование е 31,6 (2018 г.), като почти достига целта от 36%, за 2020 г. За страната е отчетено и нарастване на броя на завършилите средно образование.

Предучилищно образование и инфраструктура в селските райони

Системата за предучилищното образование осигурява условия за ранно детско развитие и подготовка на деца за училище (от 3 до 6 годишна възраст). Обучението в подготвителна група или подготвителен клас, преди първи клас, е задължително.

Броят на децата в детските градини на територията на България за 2018/2019 г. е 218767, като няма съществена разлика спрямо предходната учебна година. Наблюдава се намаляваща тенденция, която продължава през целия период, изключение прави 2014 г., когато има леко увеличение. За 2013 г. децата в детските градини на територията на страната са 240622, а през 2018 г. броят им намалява до 218767, което е с 21855 по-малко или спад от 9% по отношение на базовата година (Фигура 91).

Фигура 91 *Общ брой деца в детските градини в България 2013 – 2018 г.*

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

**данните са налични от 2013г.*

Децата в детски градини в селските общини за 2017/2018 г. са 80130, отчита се спад спрямо 2013/2014г. с 11607 деца, или 13% по-малко.

Нетният коефициент³⁹ на записване на децата в детските градини за 2018/19 е 78,4%, за 2013 е 83,6% , т.е. наблюдава се низходяща тенденция. Записването на деца в детските градини също бележи понижние. Причината е изменения в раждаемостта и миграцията за семействата. Съгласно програмата на Министерството на образованието и науката до 2020 г. в предучилищното обучение следва да се обхванат до 90-95 % от децата, а задължителното предучилищно обучение от 5-годишна възраст да се промени на 4-годишна възраст⁴⁰.

³⁹ Коефициентът е изчислен в процент като отношение на броя на учащите в предучилищното образование във възрастовата група 3-6 години към броя на населението в същата възрастова група.

⁴⁰ Закона за предучилищното и училищното образование

Броят на детските градини на територията на България за 2013 г. е 2051, а през 2017 г. броят им е бил 1834, което е с 217 или с 10% по-малко. Детските градините в селските райони са 1114 броя (2013 г.) и 959 за 2017 г., като намалението за периода е 14%.

През разглеждания период средният брой на децата в детски градини в страната не се променя съществено.

На територията на селските общини според изменението на броя на населението в някои общини се изграждат нови детски градини, а в други се закриват.

Изградени са по един брой детски градини в следните общини: Банско, Чирпан, Гърмен, Кричим, Руен, Аксаково, Поморие, Крумовград, Несебър, Марица, Челопеч и Симеоновград. Общо броят на децата до 4 години в тези общини през 2017 г. са както следва: Банско – 514 деца, Чирпан – 992 деца, Гърмен – 865, Кричим – 389, Руен – 1515, Аксаково – 994, Поморие – 1230, Крумовград – 847, Несебър – 1444, Марица – 1430, Челопеч – 61, Симеоновград – 609. Броят на децата в детските градини в тези общини за 2017 г. са както следва: Банско – 473 деца, Чирпан – 652 деца, Гърмен – 607 деца, Кричим – 251, Руен – 901, Аксаково – 606, Поморие – 926, Крумовград – 508, Несебър – 1045, Марица – 1080, Челопеч – 130, Симеоновград – 299.

Общините, в които поради намаляване на броя на децата се забелязва намаление на използваната предучилищната инфраструктура са: Приморско, Пордим, Вършец, Кубрат, Брегово, Септември, Симитли, Главиница, Макреш, Исперих, Девня, Черноочене, Брезово, Хитрино, Антон, Неделино, Борино, Брацигово, Хисаря, Баните, Цар Калоян, Рила, Тервел, Шабла, Стамболово, Смядово, Лозница, Гурково, Ардино, Белене, Трявна, Земен, Лозница, Кула, Чупрене, Чипровци, Копривщица, Ковачевци, Главиница, Крушари, Николаево, Минерални бани, Бойница, Роман, Дряново, Самуил, Опака, Гълъбово, Опан, Кочериново, Брезник, Никопол, Аврен, Севлиево, Брегово, Омуртаг и Тополовград. В останалите общини не се наблюдава промяна в броя на детските градини през разглеждания период.

Таблица 53 Брой на децата в предучилищна възраст

Възраст	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Общо	234457	233927	226420	215795	211989	210282
деца на възраст 3г.	51135	49138	47991	46790	48719	47375
деца на възраст 4г.	58540	55979	51958	51074	50070	51890
деца на възраст 5г.	64317	67202	61934	58044	57004	55174
деца на възраст 6г.	59886	61052	63714	59253	55611	54939
деца на възраст 7г.	561	525	761	622	553	790
деца на възраст под над 7г.	18	31	62	12	32	114

Източник: НСИ

Прегледът на данните показва свързаност между броя на децата с ражданията и възрастовата структура, броят им намалява в общини в които има влошаване на демографските показатели. Броят на децата в предучилищна възраст е представен на Таблица 53.

Брой учаци в общообразователната система и образователни институции

Данните за училищното образование са несъпоставими с тези от предходни години поради съществени изменения в структурата на образователната система, произтичащи от Закона за предучилищното и училищното образование⁴¹.

Броят на учащите се в общообразователни училища на територията на България за 2018/2019 г. са 581267, за периода (2008-2018 г.), броят им намалява с 63518, или 9,8%. До 2016 г. броят на учащите плавно намалява, но след 2016 г. тенденцията се задълбочава (Фигура 92).

Причините за намаляването на броя на учениците са ниската раждаемост и емиграцията. Новата образователна структура, изразяваща се в завършване на прогимназиалния етап на основно образование в 7-ми клас, вместо в 8-ми клас, както и въвеждането на възможност на местно ниво училищата да позволяват завършване на задължителното 10-годишно образование, води до реорганизация на училищната мрежа, по-специално на малките училища в селските райони. Набляга се на намаляване на броя отпаднали ученици, както и осигуряването на качествено образование.

⁴¹ Обн. ДВ, бр. 79/13.10.2015 г., изм. ДВ, бр.24/22.03.2019 г.

Фигура 92 Общ брой учащи в общообразователни училища в България (2008-2017г.)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Учениците в училищата в селските общини намаляват с 4%, или 39438 (за периода 2008-2017), т.е. няма съществено различие в броя на учащите между общините в селските райони и останалите.

Тенденцията в изменение на броя на учещите в общообразователните училища е показана на Таблица 54.

Таблица 54 Брой учащи в общообразователните училища в селските и градските райони в България

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони учащи в общообразователни училища (брой)	248576	240660	235057	232271	232254	230060	229119	224557	222359	209138
Общо за България учащи в общообразователни училища (брой)	644779	627163	615554	608805	604773	606277	604481	602277	605729	587836
Общо за градските райони учащи в общообразователни училища (брой)	397173	386503	380497	376534	373417	375415	376202	378572	384188	379459

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините, за които е регистрирано нарастване на броя на учениците в общообразователните училища са следните: Черноочене (519 учащи повече за общо 5 ООУ в общината), Созопол (324 учащи повече за общо 6 ООУ в общината), Копревцица (36 учащи повече за 1 ООУ), Маджарово (41 учащи повече за 1 ООУ) и Бойница (24 учащи повече за 2 ООУ в общината).

Само в 7 общини не се наблюдава промяна в броя училища през разглеждания период (Брезник, Твърдица, Чирпан, Рудозем, Чавдар, Съединение и Костенец).

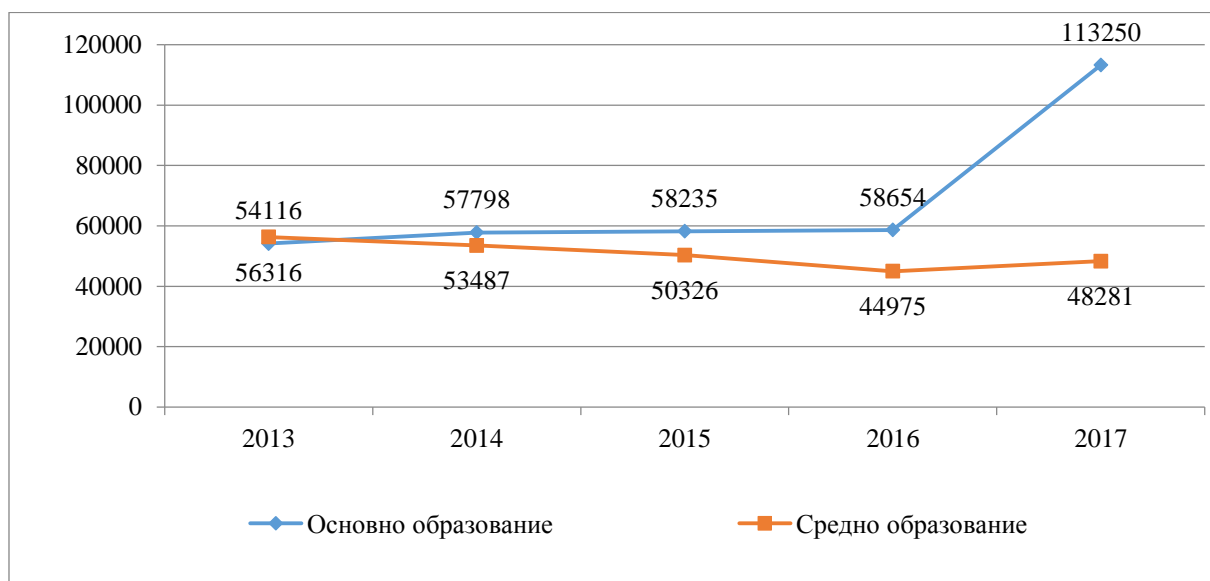
Общините с положително изменение в броя учащи в ООУ са 29: Маджарово (155 учащи повече), Невестино (73 учащи повече), Бойница (49 учащи повече), Черноочене (390 учащи повече) и Арвен (282 учащи повече), Маджарово (219 учащи повече).

Най-съществен спад на броя учащи в ООУ за 2017 г. спрямо предходната година е регистриран в общините Георги Дамяново (16 учащи по-малко) и Ново село (48 учащи по-малко). По относителен размер общините Ново село (-63% което се равнява на 164 учащи по-малко), Макреш (-61% което се равнява на 67 учащи по-малко) и Георги Дамяново (-58%, което се равнява на 40 учащи по-малко) са с най-съществена разлика за 2017 г. спрямо 2008 г.

По абсолютни стойности най-съществено намаление на броя учащи в ООУ за 2017 г. спрямо 2008 г. се наблюдава в община Исперих, където учащите намаляват с 991 броя, след нея се нарежда община Нова Загора с 986 учащи по-малко, след това се нареждат общините Лом (845 учащи по-малко), Попово (737 учащи по-малко), Омуртаг (716 учащи по-малко), Велинград (654 учащи по-малко). Общо 9 са общините с намаление на броя на учащите от 500 до 599 (Септември, Добрич-селска, Козлодуй, Провадия, Кирково, Мездра, Петрич, Тервел, Своге). Общините с намаление на учащите от 400 до 499 броя са общо 8 (Самоков, Балчик, Сатовча, Павликени, Радомир, Завет, Пещера, Троян). В 23 общини намалението на броя на учащите са от 300 до 399. Общо 40 са общините с намаление на броя на учащите от 200 до 299, а 52 общини са с намаление на учащите от 100 до 199 броя. Под 100 броя намаление на учащите се наблюдава общо в 63 общини.

По абсолютни стойности най-съществено увеличение на броя учащи в ООУ за 2017 г. спрямо 2008 г. се наблюдава в общините Черноочене (390 учащи повече), Аврен (282 учащи повече) и Несебър (259 учащи повече). В 7 от общините броят на увеличилите се учащи са от 100 до 199 броя: Твърдица (197 повече учащи), Луковит (193 повече учащи), Ботевград (167 повече учащи), Маджарово (155 повече учащи), Айтос (122 повече учащи), Средец (118 повече учащи), Харманли (113 повече учащи). В 20 от общините броят на учащите в ООУ се е увеличил по-малко от 100 броя.

Фигура 93 Брой завършили лица по степен на образование в страната

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

Броят на лицата завършили основно образование и средно образование в страната през 2018г. е 121384, което е по-малко с 40147 лица или 24.8% по-малко в сравнение с 2017 г. (161531) Динамиката на показателя е представена на Фигура 93. Изменението на завършващите средно образование показва известни колебания през годините, но рязко нарастване на учащите се в системата на основно образование се наблюдава след 2016 г. Общо броят на учащите се е непостоянен и се обяснява с естественото и механичното движение на населението в страната.

Брой учащи в професионални гимназии в България

Броят на учащите в професионални гимназии⁴² на територията на България за 2017 г. е 129477, по-малко с 28200, или спад от 18% спрямо 2008 г. (за 2008 г. учащите в гимназии на територията на страната са 157677). Общата тенденция е броят им да намалява, но се наблюдава повишаване на броя учащите се през 2017 г. с 10852 спрямо 2016 г.

Учащите в професионални гимназии в селските райони през 2008 г. са 48903, повече с 4403, или 9% в сравнение с 2017 г. (учащите в гимназии достигат 44503 през 2017 г.). В градските общини също тенденцията е намаляваща - от 111677 през 2008 г.

⁴² (придобиване първа, втора и трета степен на професионална квалификация)

до 85495 през 2017 г., като през 2017 г. броят им нараства спрямо предходната 2016 г. с 4216 бр. (Таблица 55).

Таблица 55 Общ брой учащи в професионални гимназии

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони учащи в професионални гимназии	48903	37500	44741	43077	40306	40208	40912	39350	37708	44503
Общо за България учащи в професионални гимназии	157677	153379	151707	136365	130912	128619	128195	123084	118625	129477
Общо за градските райони учащи в професионални гимназии	111677	107610	102664	93288	89443	87894	87634	84053	81279	85495

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В общините изменението на учащите в професионални гимназии спрямо предходната година следва еднаква тенденция през анализирания период като се отчита понижаване на тяхната численост за целия наблюдаван период. В края на периода за 2017 г. спрямо 2016 г. броят на учащите в селските общини се увеличава с 6795 броя (18%). Общо за България увеличението на броя учащи в професионални гимназии за 2017 г. спрямо предходната година е 10852 броя.

Общините, при които е регистрирано нарастване на броя на учащите за 2017 г. спрямо 2016 г. са: Поморие (258 учащи повече), Белоградчик (35 учащи повече), Ардино (35 учащи повече), Копревщица (144 учащи повече), Ново село (51 учащи повече), Роман (30 учащи повече) и Брегово (38 учащи повече).

Общините с отрицателна разлика в показателя са 16 от тях Доспат (12 учащи по-малко), Дряново (35 учащи по-малко) и Вършец (33 учащи по-малко) са с най-съществена разлика съответно. В Гурково и Етрополе не се наблюдава промяна в броя на учащите в професионални гимназии през разглеждания период.

За целия разглеждан период от 2008 г. до 2017 г. броят на учащите в професионалните гимназии намалява, както за селските райони с 4400 броя, така и на национално ниво с 28200 броя.

Изменението на броя учащи в професионални гимназии през 2017 г. спрямо 2008 г. е отрицателно: в селските райони с -9% и в градските с -23%, а общо за страната изменението е -18%, или с 28200 по-малко учащи. Общините с увеличен брой на учащите за периода 2008-2017 г. са 78 броя. Най-голямо увеличение имат общините: Аксаково (224 учащи повече), Бяла-обл. Русе (491 учащи повече), Бяла-обл. Варна (437

учащи повече), Кнежа (401 учащи повече), Провадия (303 учащи повече), Ябланица (143 учащи повече) и Кайнарджа (224 учащи повече).

Общините, в които се намалява броят на учащите за 2017 г. спрямо 2008 г. са 88, от тях с най-голям спад на числеността са: Първомай (2703 учащи по-малко), Панагюрище (456 учащи по-малко), Сопот (348 учащи по-малко), Червен бряг (327 учащи по-малко), Дряново (305 учащи по-малко), Велики Преслав (277 учащи по-малко), Радомир (260 учащи по-малко), Своге (257 учащи по-малко), Сандански (255 учащи по-малко), Гоце Делчев и Петрич (с по 248 учащи по-малко), Банско (239 учащи по-малко), Тетевен (238 учащи по-малко), Минерални бани (236 учащи по-малко) и Девня (233 учащи по-малко).

В общините Ардино (86 учащи по-малко), Симеоновград (22 учащи по-малко), Кирково (115 учащи по-малко) и Белене (199 по-малко) броят на учениците в професионалните гимназии се е понижил с над 60%, а в Девин (184 учащи по-малко) и Панагюрище (456 учащи по-малко) съответно с над 50%. Само в община Никола Козлево не се наблюдава промяна в броя на учащите в професионалните гимназии за 2017 г. спрямо 2008 г.

Напуснали от образователната система

През учебната 2017/2018 година 16,3 хил. ученици са напуснали общообразователните училища, от които 13,9 хил. са обучавани в системата на основното образование. Най-голям е относителният дял на учениците, които са заминали в чужбина – 7,5 хил., или 46,1%, следван от дела на напусналите по семейни причини – 6,5 хил., или 39,6%, и на напусналите поради нежелание да учат – 8,8%.

Делът на учениците, които преждевременно са напуснали училище през 2017 г. спадна до 10,6%, което е много близко до целта на Европа 2020 - делът на лицата между 18 и 24 години, които преждевременно напускат образованието и обучението да е по-малко от 10% до 2020 г.

Лицата напуснали основно образование за 2017 г. са 13908 или 2,4% от общия брой на учащите между 1-ви и 8-ми клас (Таблица 56).

Лица с незавършено начално образование са 17,5% от цялото население на селските общини.

Таблица 56. Лица напуснали образователната система I-VIII клас

Лица напуснали от I-VIII клас		
Район	% от напусналите	Общини
Северозападен	11%	Троян, Ябланица, Тетевен, Берковица
Северен централен	12%	Павликени, Стражица, Бяла, Ситово, Дулово Главница
Североизточен	14%	Аврен, Дългопол, Долен Чифлик, Провадия, Суворово, Добрич-селска, Тервел, Омуртаг, Балчик, Нови пазар, Върбица.
Югоизточен	22%	Айтос, Поморие, Руен, Средец, Сунгурларе, Котел, Твърдица, Гурково, Мъглиж, Чирпан, Раднево, Николаево, Стралджа;
Югозападен	14%	Петрич, Сандански, Сатовча, Бобошево, Кочериново, Златица, Етрополе, Костинброд, Самоков,
Южен централен	26%	Пещера, Велинград, Ракитово, Септември, Марица, Първомай, Родопи, Садово, Стамболийски, Харманли, Любимец, Свиленград

Източник: НСИ

От районите най-малко отпаднали преждевременно от образователната система са от Югозападният район, а с най-много са от Югоизточния и Южният централен район.

Безработицата, ниските доходи, пониженият жизнен стандарт и бедността поставят много деца в условия, водещи до повишен риск от отпадане от училище. В резултат на финансовите и икономическите затруднения много деца са отклонявани от семействата си и са обречени поради недобро образование на ниско качество на живот и на изолация от пазара на труда.

Етнокултурните различия също оказват влияние по отношение на броя на напусналите образователната система, за ранното отпадане – като децата са предимно от ромския етнос.

Не бива и да се пренебрегват демографските тенденции в страната. Населението на страната продължава да намалява и това влияе пряко на образователната система – затварят се училища, детски градини в населените места с ниската раждаемост, характерна за селските райони. Именно в резултат главно на демографските промени през последните години броят на децата и на учениците намалява. Така образователният сектор в селските райони е изправен пред предизвикателството да се приспособи към намаляващото търсене на образователни услуги в основното и средното образование.

Класически индикатор за качество на образованието е броят на преподавателите в основното и средното образование (Таблица 57). Броят на педагогическия персонал в детските градини на територията на България за 2017 г. е 19617, което е с 652 по-малко (спад от 3%) в сравнение с 2013 г. (20269 брой преподаватели). Педагогическият персонал в детските градини в селските общини за 2017 г. е 7574 преподаватели, а през 2013 г. е 8171 преподаватели. През 2017 г. се наблюдава спад на преподавателите с 597. В общините, които не попадат в селските райони също се наблюдава тенденция на намаление на педагогическия персонал.

Таблица 57 Общ брой педагогически персонал в детските градини

Година	2013	2014	2015	2016	2017
Педагогически персонал в детските градини	20269	20542	20420	19909	19617

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

За периода не са отчетени съществени промени в числеността на педагогическия персонал по общини. Нарастване за персонала се наблюдава в общините, в които броят на децата се е увеличил и са изградени нови детски градини.

Професионално образование и обучение

Професионалното образование и обучение на национално ниво през учебната 2017/2018 г. се осъществява в 22 училища по изкуствата, 24 спортни училища, 359 професионални гимназии и 29 професионални колежа с прием след средно образование. Общият брой на училищата е 434, а общият брой на учащите в тях е 142 021, от които 9061 лица се обучават в училища по изкуствата и спортни училища (III степен професионална квалификация), 100602 лица – в професионални гимназии и паралелки (III степен професионална квалификация), 1047 лица – в професионални колежи след средно образование (IV степен професионална квалификация), 22875 лица – професионални гимназии и професионални училища/паралелки (II степен професионална квалификация), 453 лица – професионални паралелки след VI и VII клас (I степен професионална квалификация), 1983 лица – професионални паралелки след VIII клас (I степен професионална квалификация).

В селските общини училищата по изкуствата и спортните училища са локализирани в общините Котел (181 учащи), Трявна (100 учащи), Самоков (90 учащи), Сандански (82 учащи), Роман (50 учащи) и Чепеларе (42 учащи). Професионалните гимназии и паралелки са концентрирани в 118 общини. Професионалните колежи след средно образование са концентрирани в община Долна Митрополия, където броят на

учащите е 128. Професионалните гимназии и професионални училища/паралелки са концентрирани в 125 общини. Професионалните паралелки след VI и VII клас са концентрирани в следните общини: Добрич-селска (50 учащи), Балчик (28 учащи), Николаево (24 учащи), Тервел (15 учащи) и Каварна (9 учащи). Професионалните паралелки след VIII клас са концентрирани в 35 общини: Самоков (165 учащи), Харманли (58 учащи), Ботевград (57 учащи), Долни Дъбник (50 учащи), Раковски (35 учащи), Свиленград и Бяла (обл. Русе) по 34 учащи, Бяла Слатина (31 учащи), Суворово и Аксаково (29 учащи), Криводол (27 учащи), Попово (26 учащи), Гоце Делчев (23 учащи), Нова Загора (21 учащи), Исперих и Твърдица (по 20 учащи), Кнежа и Лом (по 18 учащи), Берковица и Борово (по 16 учащи), Павликени, Провадия и Велинград (по 14 учащи), Долни чифлик и Долна Митрополия (по 13 учащи), Лясковец и Несебър (по 12 учащи), Симитли (9 учащи), Сандански (8 учащи), Луковит (6 учащи), Ракитово (5 учащи), Банско (4 учащи), Стражица (3 учащи), Лозница (2 учащи) и Сопот (1 учащ).

В градските райони политиката за образованието е насочена към създаването на условия и развитието на дуалното обучение. Финансирането на проект „Дуално образование за модерните изисквания и нужди на обществото“ (ДОМИНО) е осъществено от Конфедерация Швейцария по Българо-швейцарската програма за сътрудничество и съфинансиран от българското Министерство на образованието и науката, като участват и Министерство на труда и социалната политика и Министерство на икономиката.

Дуалното обучение на младите хора е мярка, която свързва обучението с търсените на пазара на труда класификации и професионални умения. Институции в системата на професионалното образование и обучение, професионални училища както и професионални гимназии, професионални паралелки в други не специализирани и в специалните училища, са в основата на развитие на дуалното обучение. Центровете за професионално обучение също са звена за специализирано обучение с придобиване на квалификация по част от професия.

В селските общини, в които преобладава сектор земеделие развитието на дуалното обучение е предпоставка, осигуряваща заетост на младите хора и за задържането им в селските общини. Инициативата на Министерство на земеделието, храните и горите в партньорство с Министерство на образованието и науката: „Супер фермер“ е насочена към учениците от професионалните гимназии по селско стопанство. Целта е да се подкрепят младите хора, като им се даде възможност да се

срещнат с успели фермери в нашата страна, както и да се осъществи връзка между учениците и бизнеса. Кампанията съвпада и с политиката на МОН за насърчаване, което дава възможност за подобряване капацитета на образователните институции и на работодателите за организиране и създаване на устойчиви партньорства за гарантиране на качеството на обучението.

Дуалното обучение започва да се прилага в България от 2015 г. за гимназии и училища, които дават конкретни професионални умения и квалификации. Обучението в работна среда е добре да се развива в професионалните гимназии и училища по селско стопанство, за да подготвят практически младите хора, които ще могат да се адаптират към изискванията за работа в земеделието. Общият брой на училищата, които прилагат дуално обучение (професионални, гимназии, спортни и др.) са 165, от тях 51 са специализирани професионални училища по селско стопанство.

Някои от професионалните гимназии, които развиват дуално обучение в сектор селско стопанство са представени на Таблица 58.

Таблица 58 Професионални гимназии прилагащи дуално обучение

Населено място	Професионални гимназии с дуално обучение
Бяла (обл. Варна)	Професионална гимназия по селско стопанство и туризъм
Долни Дъбник	Професионална гимназия по селско стопанство „Проф. Иван Иванов“
Златица	Професионална гимназия "Златица"
Ковачица	Професионална гимназия по селско стопанство "Дунавска земя"
Мъглиж	Професионална гимназия по селско стопанство „Гео Милев“
Нови пазар	Професионална гимназия по селско стопанство
Павликени	Професионална гимназия по аграрни технологии „Цанко Церковски“
Пазарджик	Професионалната гимназия по селско стопанство „Царица Йоанна"
Провадия	Професионалната гимназия по селско стопанство
Първомай	Професионалната гимназия по селско стопанство "Васил Левски"
Русе	Професионална гимназия по селско стопанство „Гео Милев“
Свищов	Свищовска професионална гимназия "Алеко Константинов"
Ситово	Професионална гимназия по селско стопанство
Средище	Професионална гимназия по механизация на селското стопанство "Никола Йонков Вапцаров"

Източник: Собствено проучване

Образователна инфраструктура в селските райони

Институционалната структурата към 2018/2019 г., според данни на НСИ за общото образование в страната, включва: 131 начални училища, 1173 основни, 68 обединени, 115 гимназии и 468 средни. В страната освен държавните училища има 78 частни, които са локализирани в големите и урбанизирани градове в страната.

В селските райони образователните институции са в общинския център и част от учащите от селата, поради отдалеченост, се превозват с организиран от училището транспорт.

Подобряването на общинската образователната инфраструктура е от съществено значение за осигуряване на качеството на образование и обучение, но и за намаляване на съществуващите различия между селските и градските райони и за подобряване на условията за живот в селските райони, както и за ограничаване на условията за обезлюдяването им.

Броят на общообразователните училища на територията на България за периода 2008 г. – 2017 г. намалява: училищата на територията на страната са били 2171 през 2008 г., а през 2017 г. броят им спада до 1969, или регистрирано е намаление от 9%.

Общообразователните училища в селските райони през 2008 г. са 1234 броя, а през 2017 г. са 1132, като тенденцията е намаляваща и за градските райони, където от 941 през 2008 г. намаляват до 842 през 2017 г. През 2018 г. общообразователните училища в селските райони са 1116 броя (Таблица 59).

Таблица 59 Брой общообразователни училища в селските и градските райони и за България

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони общообразователни училища	1234	1202	1170	1166	1148	1138	1131	1127	1115	1132
Общо за България общообразователни училища	2171	2134	2096	2091	2040	2026	2019	2014	1990	1969
Общо за градските райони общообразователни училища	941	934	926	925	897	893	893	892	880	842

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Имайки предвид обхвата на населението в селските райони по действащата дефиниция, броят на училищата бележи нарастване с 2% за 2017 спрямо 2016 г., докато в останалите общини броят на общообразователните училища намалява с 4% за периода.

В селските райони общо в 8 общини се е увеличил броят на училищата за референтния период (2008-2017 г.). Увеличението е в следните общини: Панагюрище (31 училища повече), Батак (9 училища повече), Септември (11 училища), Лесичово (7 училища повече), Ракитово (2 училища повече) и Родопи (9%, което се равнява на 1 училище повече). Панагюрище бележи най-голям ръст от 5 училища през 2016 г. до 39 за 2017 г.

Броят на общините с намален брой на училищата са 91, от тях Велинград (11 училища по-малко) и Септември (10 училища по-малко) са с най-съществено намаление. Общините Павликени, Полски Тръмбеш, Добрич-селска и Петрич са с по 4 училища по-малко, а Бяла Слатина с по 5 училища по-малко. Общините Исперих, Самоков, Ардино, Брацигово и Пещера са с по 3 училища по-малко, а 21 от общините са с по 2 училища по-малко и 58 от общините са с по 1 училище по-малко. В останалите 133 общини не се наблюдава промяна в броя на училищата през разглеждания период (2008-2017 г.).

През 2017 г. основно образование⁴³ в общообразователните училища са завършили 101.3 хил. ученици, а средно образование - 26.6 хил. ученици.

Професионални гимназии в България

Броят на професионалните гимназии на територията на България за периода 2008 г. – 2017 г., е спаднал с 8% или 74 броя (433 бр. - 2008 г. до 359 бр. – 2017 г.). Професионалното образование и обучение през учебната 2017/2018 година се осъществява в 22 училища по изкуствата, 24 спортни училища, 353 професионални гимназии и 35 професионални колежа с прием след средно образование (Таблица 60).

Професионалните гимназии в селските общини през 2008 г. са 167 броя и съответно за 2017 г. – 144 броя.

⁴³ През 2017 г. основно образование придобиват завършилите VII клас, завършилите VIII клас в непрофилирани паралелки и IX клас в профилирани паралелки с прием след VII клас (разпоредби на Закона за предучилищното и училищното образование).

Таблица 60 Общ брой професионални гимназии в селските и градските общини, и за България

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони професионални гимназии	167	159	162	158	162	159	153	152	146	144
Общо за България професионални гимназии	433	422	425	414	416	402	394	387	373	359
Общо за градските райони професионални гимназии	266	236	263	256	254	243	241	235	227	215

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общо за страната в териториално локализираните професионални гимназии е отчетено намаление. В селските райони в 26 от общините е отчетено намаление за референтния период (2008-2017 г.). Общината, в която е отчетено намаляване на броя на професионалните гимназии с 3 броя е Велинград, а с 2 гимназии по-малко – Септември. Останалите 24 общини са с по 1 професионална гимназия по-малко (Дъбник, Левски, Стражица, Дряново, Севлиево, Долни чифлик, Каварна, Карнобат, Петрич, Момчилград, Пещера, Карлово и Чепеларе), като в общините Белоградчик, Брегово, Димово, Ружинци, Оряхово, Априлци, Вършец, Пордим, Девня, Балчик, Созопол, Сапарева баня, Брезник, Ардино, Кирково, Брацигово, Доспат, Златоград и Минерални бани през 2017 г. не е останала нито една функционираща професионална гимназия. В 78 от общините не се наблюдава промяна в броя на професионалните гимназии, а в 108 от общините не е имало нито една гимназия. Едва в 10 общини има нарастване на броя на професионалните гимназии.

Обобщавайки броят на обучаваните в средни общообразователни училища за периода (2013/2014-2017/2018) в селските райони е намалял с 9%, докато броят на учащите в професионални гимназии се е повишил с 15%. Броят на общообразователните училища е нараснал с 1% , а броят на професионалните гимназии е намалял със 7%.

Професионално образование и инфраструктура

Професионалното образование и обучение през учебната 2016/2017 година се осъществява в 22 училища по изкуствата, 24 спортни училища, 373 професионални

гимназии и 35 професионални колежа с прием след средно образование. Общият брой на учащите в тях е 131,4 хил. (2017 г.) и в сравнение с предходната учебна година намалява с 4,1 хил., или с 3,1%.

През учебната 2016/2017 година на национално ниво 1265 ученици се обучават в 46 частни професионални училища, което е 1% от всички ученици в професионалното образование. В програми за професионално обучение срещу заплащане за придобиване на степен на професионална квалификация в центрове за професионално обучение (ЦПО), професионални гимназии и професионални колежи са записани 11,0 хил. лица на възраст 16 и повече години. По степени на професионална квалификация разпределението им е: първа степен – 5,9 хил., втора степен – 2,8 хил., трета степен – 2,3 хил., и четвърта степен – 36 души.

Професионалните гимназии са разположени предимно в областните административни центрове и в по-големите общини, където е концентриран по-големият брой ученици. В селските райони професионалното обучение в по-голямата си част е съобразено със спецификата на местната икономика. Все още обаче в част от гимназиите се запазва обучение по традиционни за училищата професии, въпреки намаляването на броя им или закриването на определени производства. Трудностите с намирането на работа и разминаването между придобитата квалификация и възможността за реализация водят до отлив от професионалното образование на част от младите хора, макар че през последните години има минимално увеличение на броя на учениците в селските райони (за 2017/2018г. увеличението спрямо 2016/2017г. е 10852 ученици). Поради отрицателното демографско развитие в по-малките и отдалечени общини има маломерни паралелки.

Оптимизирането на училищната мрежа следва да създаде предпоставки за финансиране на професионални училища с национално и регионално значение в защитени професии, съобразно потребностите на общините, както и с внедряване на обучение чрез работа (дуално обучение). Цели се стимулиране на обучението по търсените на пазара на труда професии, степен на квалификациите, съобразно степента на развитие на регионалната икономика и заявените инвестиционни приоритети.

Интересът към професионалното образование с дуалното обучение е изключително голям, поради съчетанието на обучението с практиката (обучение чрез работа). Този вид обучение засяга две групи лица – под 16 години, които са в образователната система, и тези, които са на пазара на труда - над 16 години. Организирането на обучение чрез работа е нова възможност за повторно включване на

рано напусналите образователната система, което е както национален, така и общоевропейски приоритет.

Преподаватели в общото и професионалното образование

През 2017 г. на национално ниво се забелязва намаление на преподавателите в общообразователните училища с 1% спрямо 2008 г., както и преподавателите в професионалните гимназии – с 29%. През 2017 г. броят на преподавателите по видове учебни институции в общото и професионално образование е 62843, от които 77.9% са в общообразователните училища (Таблица 61).

Таблица 61 Разпределение на преподавателите по видове училища в България през учебната 2017/2018 г.

Вид училище	Брой преподаватели	Дял (%)
Общообразователни училища	48981	77.9
Професионални гимназии	9860	15.7
Специални училища	2109	3.4
Училища по изкуствата и спортни училища	1667	2.7
Професионални колежи с прием след средно образование	226	0.3

Източник: НСИ

През 2017 г. в селските райони се забелязва намаление на преподавателите в общообразователните училища с 2% спрямо 2008 г., както и на преподавателите в професионалните гимназии – с 26%. През 2017 г. броят на преподавателите по видове учебни институции в общото и професионално образование е 23248, от които 84.31% са в общообразователните училища (Таблица 62).

Таблица 62 Разпределение на преподавателите по видове училища в селските райони през учебната 2017/2018 г.

Вид училище	Брой преподаватели	Дял (%)
Общообразователни училища	19601	84,31%
Професионални гимназии	3010	12,95%
Специални училища	505	2,17%
Училища по изкуствата и спортни училища	128	0,55%
Професионални колежи с прием след средно образование	4	0,02%

Източник: НСИ

Защитени училища

Във връзка с подобряване на образованието и оптимизиране на образователната система, чрез реструктуриране на училищните от 2017г.⁴⁴ са определени критерии за защитени детски градини и училища, както и се регламентират условията за тяхното допълнително финансиране. Статутът на защитени учебни заведения най-вече осигурява имунитет към закриване или преобразуване.

Съгласно критериите: детска градина ще бъде обявявана за защитена, когато нейното закриване би довело до необходимост най-малко осем деца в задължителна предучилищна възраст да пътуват над 14 и повече километра извън населеното място, от което живеят. Другият случай, в който детска градина става защитена, е ако поне на пет деца се налага да пътуват не по-малко от 20 километра до най-близката друга градина или училище, които организират предучилищно обучение. За защитена може да се определи и част от детска градина, която се намира в друго населено място, ако отговаря на критериите.

За основните училища (I-VII клас) защитено училище става, при положение, че ако бъде закрито или преобразувано, поне 10 деца ще трябва да пътуват на 20 и повече километра до най-близкото училище. От осми до десети клас училището влиза в списъка, ако най-малко 15 ученици ще пътуват на повече от 30 километра.

С решението за статут на защитени учебни звена, държавата, на ниво община, се ангажира в осигуряване на равнопоставен достъп до образователни услуги, особено в отдалечени, периферни и трудно достъпни райони.

За 2018/2019 година се включват 100 защитени детски градини и части от детски градини, от 100 населени места, от 75 общини, от 25 области, и 160 защитени училища, от 160 населени места, от 106 общини, от 26 области.

Защитените училища са в селските райони, те са подход за оптимизиране на училищната мрежа, с оглед адаптация към демографските промени и намаляването на децата в селските райони. В списъка на защитени училища попадат 71 селски общини, в които има раждаемост, но са с влошена демографска структура и са в населени места, отдалечени от общинския център.

⁴⁴Постановление No 121 на МС от 23.06.2017 г. за приемане на критерии за определяне на защитените детски градини и защитените училища и на условия и ред за тяхното допълнително финансиране, Обн. - ДВ, бр. 51 от 27.06.2017 г. С това Постановление се отменя старото, което беше в сила в последния си вариант от 2014 г. насам. Всяка година със списък се определят защитените детски градини и училища.

Фактори, които определят състоянието и бъдещи тенденции:

- **Демографските фактори** непосредствено оказват влияние върху образователната система. Намалването на броя на ражданията означава да се оптимизира основното и средно образование (обединение паралелки на деца от различни възрасти) в общини, в които е налице намаляване на броя на лицата до 19-годишна възраст. Намалването на броя на децата в училищна възраст изисква оптимизиране на училищната мрежа, организация на паралелките и учителския състав.
- Механичното движение на населението от малките населени места към големите е причина също за неоптимално натоварване на училищата.
- **Финансовото състояние и етнокултурната** характеристика на населението в селските райони определя степента на принудително отпадналите деца. Процентът на децата принудително отпаднали от средно образователната система, е по-висок в селските райони и в населените места с ромско население. Това в бъдеще ще доведе до диспропорции в степента на образованост и до риск от социално изключване. Интегрирането на ромите в образователната система ще продължава да бъде предизвикателство, както и сегрегацията на ромските училища.
- **Постепенно се понижава относителният дял на напусналите образователната система.** Фактори, които водят до спад на напусналите образователната система са: натиск от пазара на труда, намаляване на търсенето на неквалифицирана работна ръка и обвързване на социалната помощ за рисковите групи от населението с посещаемост в училищата.
- **Намаляване на дела на принудително отпадналите от образователната система.** Определящ фактор е наличието на големи ромски общности в отделни общини. Положително за намаляване на дела е обвързването на социалните плащания с посещаемостта в училищата.
- **Намаляване на броя на учащите и оптимизиране на училищната мрежа** са определящи за получаване на статут на защитени училищата и на детски градини.

От направения анализ на образователната система и образователната инфраструктура могат да се направят следните изводи:

1. Намалване на принудително отпадналите от системата на образованието. Показателите за образованието за страната се подобряват, въпреки че темповете са изключително бавни.

2. В страната се забелязва намаляване на отпадналите от основното образование, макар и незначително, намалява и броят на отпадналите през втората година на основното и средното образование. По този показател страната се доближава до целта на Европа 2020 – принудително до 10%. Фактори, които водят до спад на напусналите образователната система са: натиска от пазара на труда, намаляване на търсенето на неквалифицирана работна ръка и обвързване на социалната помощ за рисковите групи от населението с посещаемост в училищата.
3. Разпределение на училищата – те се намират предимно в градовете, където броят на учениците е по-голям, отколкото в селата. Учениците, които живеят в села без училище и детска градина се придвижват към по-големите градове в селските райони или към училища със статут на защитени.
4. Слабо понижаване на относителния дял на напусналите образователната система, мигриране на населението от селските райони към по-големите градове или извън страната.
5. Намаляване на броя на учениците и на училищата в селските райони.
6. Броят на училищата и учениците продължава да намалява, поради ниската раждаемост, миграцията на населението от малките и средни общини в селските райони.
7. Продължава изразената тенденция към намаляване на броя на учениците, учителите и училищата вследствие на негативните демографски и миграционни процеси. Поради намаляване на броя на учащите се не се използва и изградената материална база на училищата.
8. Защитените учебни звена в селските райони са резултат от изразения дисбаланс на раждаемостта и възрастовата структура и намаляване на броя на лицата до 19-годишна възраст. Намаляването на броя на децата в училищна възраст изисква оптимизиране на училищната мрежа, организация на паралелките и учителския състав.
9. Преподавателите в селските райони намаляват и са над средната възраст 45-50 г.
10. **Броят на училищата намалява** поради намалението на децата, което наложи оптимизирането на училищната мрежа с цел спестяването на средства за поддръжка на сградния фонд и осигуряване на по-високо заплащане за учителите.
11. **Наблюдава се промяна в негативна посока в** броя на професионалните училища, и броят на учениците. Използвайки традициите в тези училища може

да се развива дуалното образование. Създаването на дуални паралелки в професионалните гимназии в селските райони е възможност да се придобият умения в конкретни професии, което е и условие за задържане на млади хора в селските райони и за намаляване на демографското влошаване.

4.2 Здравеопазване и здравни услуги в селските райони

Предоставянето на здравни услуги и развитието на здравната инфраструктура е изключително важно за качеството на живот в селските райони. Изградената здравна инфраструктура и броя на лекарите в селските общини са базов фактор за осигуряване на здравни услуги на населението в градовете и в селата. В кохезионната политика (2021-2027) единия от инвестиционните приоритети е „По – социална Европа“. Принципи за постигане на качествено здравеопазване са заложи в Националната здравна стратегия 2020 равен и справедлив достъп до здравеопазване т.е. населението на район да бъде максимално обхванато от здравни грижи и да има максимална полза от здравеопазването. В организиране на здравното обслужване друг принцип е адекватно териториално разпределение на лечебните заведения за медицинска и болнична помощ.

Системата на здравеопазването включва лечебни заведения, осигуряващи медицински и здравни услуги на нуждаещото се население. В селските райони чрез системата на здравеопазването се създават и осигуряват условия, при които населението може да поддържа и подобрява здравословното си състояние. Здравната система обхваща следните основни компоненти: Първична медицинска помощ, която е специализирана извън болнична помощ т.е. индивидуална практика на лекари – лични и специалисти, специализирана извън болнична помощ, която включва широк спектър от лечебни заведения, лекари по дентална медицина, медицински и диагностично консултативни центрове, стоматологични центрове, медико-диагностични и др. Болничната помощ осигурява специализирана помощ на населението.

Лечебните заведения по вид са – лечебни заведения за болнична помощ (многопрофилни и специализирани болници) и лечебни заведения за извънболнична помощ (медицински центрове, дентални центрове, диагностични – консултативни центрове, технически центрове и др). Други лечебни заведения са – диспансери, спешна помощ, домове за медико-социални грижи, хосписи и др.

По вида на собственост болниците биват общински, държавни и частни.

Отрицателният естествен прираст и миграцията към градовете, неблагоприятната възрастова структура в селските райони са фактори, които определят типа на здравните услуги. ПРСР с подкрепата по мяра 6.4 Инвестиции в подкрепа на неземеделски дейности“ на настоящата програма за селските райони подобряване на медицинската помощ в населени места в селските райони, в които липсват медицински, дентални специалисти, медицински центрове.

В системата на здравеопазването услуги за грижа и палиативни грижи насочени за възрастните хора и хората с увреждания се предоставят в лечебни заведения за болнична и извънболнична помощ, както и в хосписи.

Отчитайки застаряване на населението в страната Националната стратегия за дългосрочни грижи разглежда въпроса с палиативни грижи за възрастните хора и хората с увреждания се предоставят в лечебни заведения за болнична и извън болнична помощ, както и в хосписи.

Общо лечебните заведения в страната са 346, от тях многопрофилните болници 185 и специализирани 137. Най-често те са разположени са в населени места, които са общински центрове на селските общини. Леглата в лечебните заведения за болнична помощ са 53173 (2018 г.). Разпределението на болниците е както следва по райони: Северозападен (40 бр.), Северен централен (34 бр.), Североизточен (32 бр.), Югоизточен район (46 бр.), Южен централен район (72 бр.) и Югозападен район (101 бр.). Основната част от болничните заведения е концентрирана в големите областни градове: София-град, Пловдив, Бургас, Варна, Стара Загора, София, Велико Търново, Плевен и Пазарджик. В София град (67 бр.).

За цялата страна е характерно неравномерното разпределение на болничните легла в лечебните заведения, разположени в Северна и Южна България.

През 2017 г. центрове за спешна медицинска помощ, РЗИ, домове за медико-социални грижи за деца, хосписи, национални центрове без легла, диализни центрове, както и центрове за трансфузионна хематология са 144 с 2 179 легла, като най-голям е броят на хосписите - 47 броя с 1 143 легла.

Данните за динамиката на броя на болничните заведения в селските райони показват, че за периода 2008-2017, те намаляват в селските райони от 126 на 105, т.е. намаление от 21 болнични заведения в селските общини.

През 2017 г. в 63 общини има по едно болнично заведение. Това са общините Белоградчик, Бяла Слатина, Козлодуй, Роман, Тетевен, Берковица, Вършец, Лом, Белене, Гулянци, Кнежа, Левски, Никопол, Червен бряг, Павликени, Полски Тръмбеш,

Исперих, Кубрат, Дулово, Тутракан, Девня, Провадия, Каварна, Омуртаг, Попово, Велики Преслав, Айтос, Карнобат, Средец, Котел, Нова Загора, Гълъбово, Павел баня, Чирпан, Елхово, Гоце Делчев, Разлог, Сапарева баня, Ботевград, Етрополе, Ихтиман, Пирдоп, Самоков, Своге, Ардино, Крумовград, Момчилград, Панагюрище, Пещера, Първомай, Раковски, Родопи, Сопот, Стамболийски, Баните, Златоград, Мадан, Рудозем, Любимец, Минерални бани, Свиленград, Тополовград, Харманли. В 16 от тях има по две болнични заведения Мездра, Луковит, Троян, Севлиево, Трявна, Бяла, Добрич-селска, Поморие, Раднево, Петрич, Сандански, Елин Пелин, Костенец, Карлово, Хисаря, Девин. В Балчик и Несебър се намират по три болнични заведения, а във Велинград са четири. В останалите 150 общини няма болнични заведения. Някои от общините, в които няма болнични заведения са : Бойница, Брегово, Грамада, Димово, Кула, Макреш, Ново село, Ружинци, Чупрене, Борован, Криводол, Мизия, Оряхово, Хайредин, Априлци, Летница

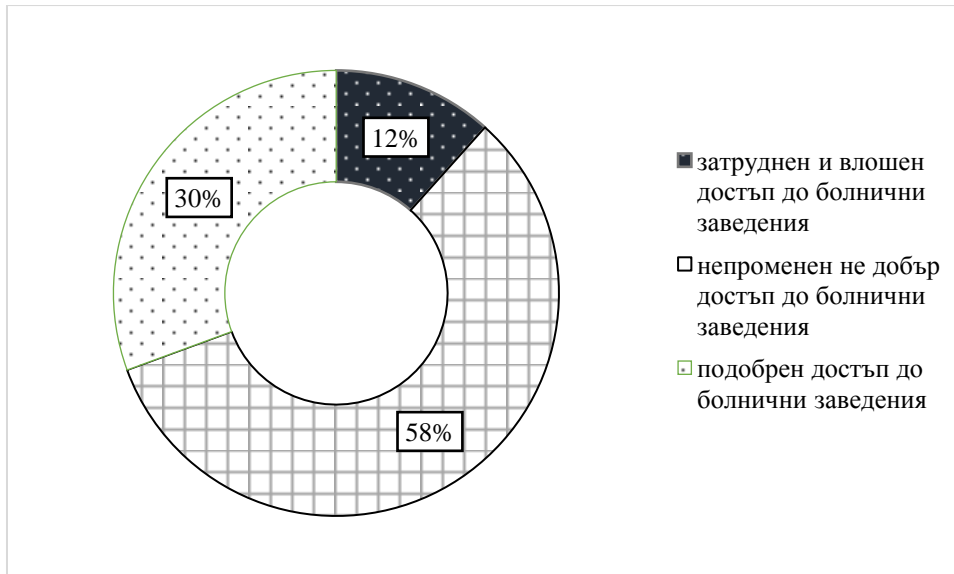
Угърчин, Ябланица, Бойчиновци, Брусарци, Вълчедръм, Георги Дамяново, Медковец, Чипровци, Якимово, Долна Митрополия, Долни Дъбник, Искър, Пордим, Елена, Златарица, Лясковец, Стражица, Сухиндол, Дряново, Завет, Лозница, Самуил и др.

Средно на едно болнично заведение на национално ниво се падат 21671 души през 2008 г., а през 2017 г. - 20375 души, което е намаление с - 1295 души. В селските райони намалява броя жители, обслужвани от едно болнично заведение от 7046 до 5536 души.

Населението, живеещо в някои от селските райони нямат равни възможности за достъп до болнични заведения. За периода 2008-2017 година се отчита затруднен и влошен достъп до болнични заведения в 12 % от селските райони, в 58 % той не е добър и едва в 30 % от селските райони се отчита подобрен достъп до болнични заведения (Фигура 94). Влошен е достъпът по отношение на броя обслужвани лица в една селска община от едно болнично заведение. В 27 селски общини достъпът на населението до болнични заведения е ограничен, поради закриването на болнични заведения (Минерални бани, Царево, Лъки, Елена, Кула, Оряхово, Искър, Дряново, Балчик, Генерал Тошево, Тервел, Нови пазар, Малко Търново, Приморско, Котел, Мъглиж, Гоце Делчев, Бобов дол, Кочериново, Брезник, Радомир, Трън, Годеч, Сливница, Родопи, Ивайловград, Симеоновград. В 129 селски общини липсва общинско болнично заведение, а в 5 общини има болнично заведение, но броя обслужвано население остава константен за изследвания период. Положителна тенденция на развитие на броя на обслужвани лица от едно болнично заведение се

наблюдава в 70 селски общини, където на едно болнично заведение се падат по-малко жители спрямо началото на периода, по този начин нивото на услугата се повишава. Това се дължи на наблюдаваните демографски процеси в тези общини.

Фигура 94 Достъп до болнични заведения в селските райони

Източник: собствени изчисления

Броят на многопрофилни болници в селските общини намалява от 80 на 70. Лечебни заведения за извънболнична помощ се увеличават на национално равнище с 364 от 1679 на 2043 броя, а в селските райони увеличението е от 272 броя през 2008 г. на 388 през 2017 г. За разлика от броя лечебните заведения за извънболнична помощ, диагностично-консултативните центрове в селските райони намалява от 11 на 9 броя за периода 2008-2017г.

Центровете за спешна медицинска помощ (ЦСМП) са лечебни заведения, в които медицински специалисти с помощта на друг персонал оказват спешна медицинска помощ на заболели и пострадали лица в дома, на местопроизшествието и по време на транспортирането до евентуалната им хоспитализация, както на национално ниво, така и на ниво селски район. На Таблица 63 и Фигура 95 са представени координационните централи и филиали на ЦСМП, които функционират на територията на страната. Филиалите на спешна медицинска помощ са 173 и те покриват националната територия. В зависимост от големината на общините, филиалите обслужват територията на няколко общини или няколко филиали обслужват населението на една община. Независимо, че е необходимо да бъде осигурен 30 минутен изохрон в рамките на обслужваната територия, той трудно се постига в някои

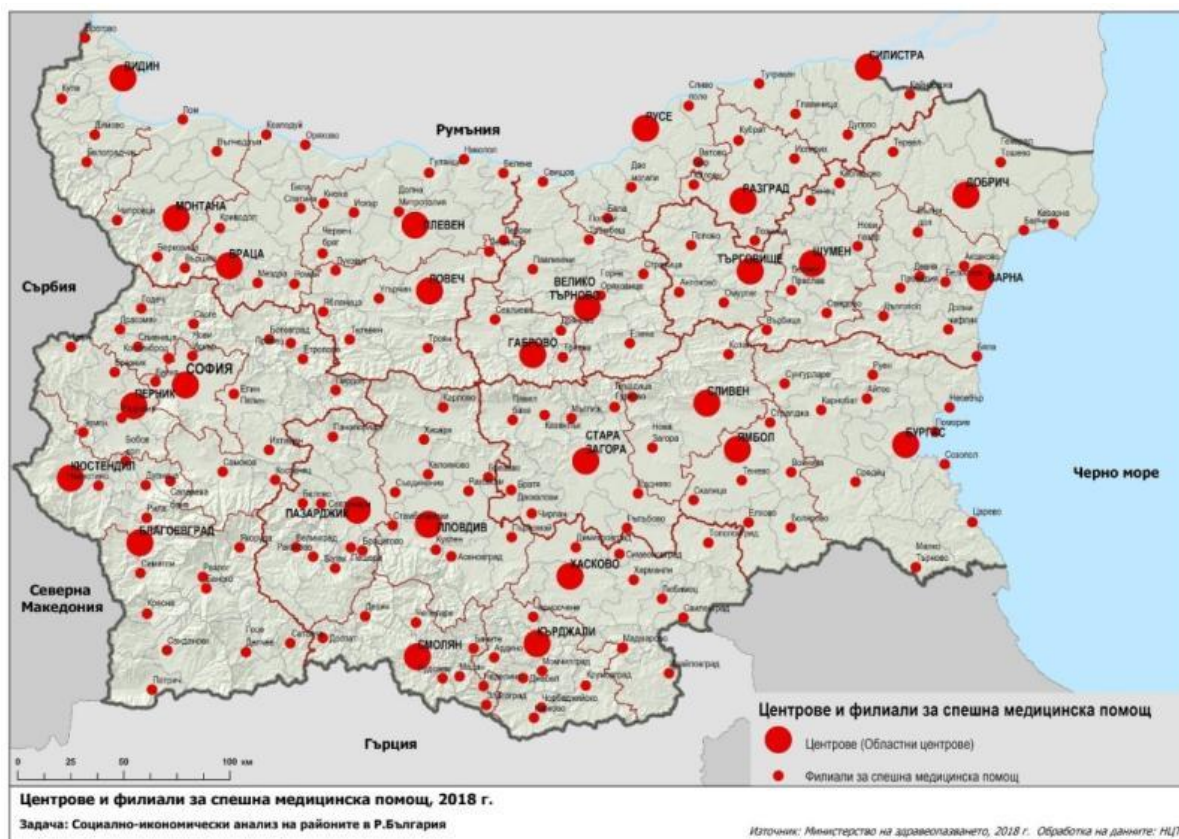
селски райони (малки, по-отдалечени населени места, планински райони и др.), поради влошената транспортна инфраструктура.

Таблица 63 Координационните центрове и филиали на ЦСМП, които функционират на територията на страната

ЦСМП	Координационни центрове и Филиали
ЦСМП Благоевград	Благоевград, Симитли, Кресна, Сандански, Петрич, Банско, Разлог, Гоце Делчев Сатовча, Якоруда
ЦСМП Бургас	Бургас, Приморско, Айтос, Камено, Средец, Карнобат, Несебър, Поморие, Созопол, Церево, М. Търново, Руен, Сунгурларе
ЦСМП Варна	Варна, Вълчи дол, Белослав, Бяла, Девня, Долни чифлик, Дългопол, Провадия, Аксаково
ЦСМП Велико Търново	Велико Търново, Горна Оряховица, Свищов, Елена, Павликени, Полски Тръмбеш, Стражица
ЦСМП Видин	Видин, Кула, Белоградчик, Брегово, Димово
ЦСМП Враца	Враца, Мездра, Криводол, Роман, Бяла Слатина, Оряхово, Козлодуй
ЦСМП Габрово	Габрово, Севлиево, Дряново, Грявна
ЦСМП Добрич	Добрич, Шабла, Балчик, Генерал Тошево, Тервел и Каварна.
ЦСМП Кърджали	-
ЦСМП Кюстендил	Кюстендил, Дупница, Бобов дол, Рила, Сапарева баня, Невестино
ЦСМП Ловеч	Ловеч, Летница, Луковит, Тетевен, Троян, Угърчин, Ябланица
ЦСМП Монтана	Монтана, Лом, Берковица, Вълчедръм, Чипровци, Вършец
ЦСМП Пазарджик	Пазарджик, Панагюрище, Септември, Белово, Велинград, Ракитово, Батак, Пещера, Брацигов
ЦСМП Перник	Перник, Радомир, Брезник, Трън, Земен
Плевен	Плевен, Белене, Гулянци, Искър, Никопол, Левски и Червен бряг, Кнежа, Долна Митрополия;
Пловдив	Пловдив, Асеновград, Карлово, Първомай, Хисар, Калояново, Съединение, Стамболийски, Куклен, Раковски, Брезово, Лъки.
Разград	Разград, Исперих, Кубрат, Цар Калоян и Лозница
Русе	Русе, Бяла, Сливо поле, Две могили, Ветово
Силистра	Силистра, Тутракан, Дулово, Главиница и Кайнарджа
Сливен	Сливен, Нова Загора, Котел, Твърдица
Смолян	Смолян, Златоград, Девин, Рудозем, Чепеларе, Баните, Доспат, Мадан, Неделино
София	-
София-област	-
Стара Загора	Стара Загора, Казанлък, Раднево, Чирпан, Мъглиж, Гурково, Павел баня, Гълъбово, Братя Даскалови
Търговище	-
Хасково	Хасково, Димитровград, Харманли, Симеоновград и

	Свиленград,
Шумен	Шумен, Велики Преслав, Нови Пазар, Смядово, Върбица, Каолиново, Венец
Ямбол	Ямбол, Елхово, Болярово, Стралджа, Войника, Скалица, Тенево

Фигура 95 Центрове и филиали за спешна медицинска помощ, 2018 г.

Броят лекари в селските райони се увеличава през изследвания период със 189 (Фигура 96), въпреки, че броят лекари в голяма част от селските общини следва тенденция на намаление. Поради тази причина, средният брой лекари на една селска община за периода 2008-2017 г. намалява от 26 на 23. На един лекар в селските общини се падат средно 1238 жители през 2017 г.

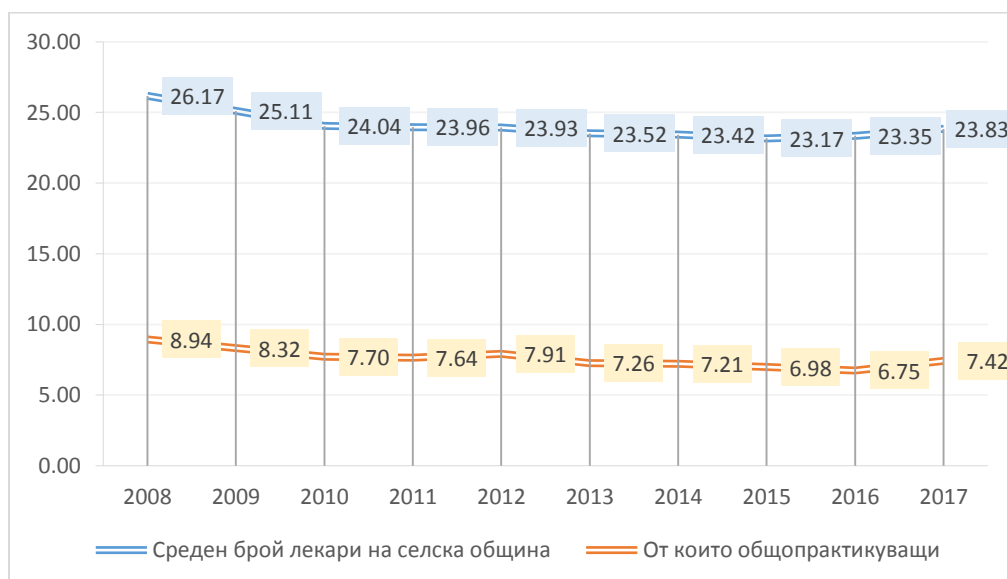
Фигура 96 Брой лекари в България и селските райони 2008 – 2017 г.

Източник: собствени изчисления на база данни от НСИ

Броят на общопрактикуващите лекари в селските райони намалява с 22, като това е 1 % намаление, докато на национално равнище те намаляват с 5 %. Средният брой общопрактикуващи намалява от 9 на 7 броя. (Фигура 97). Може да се отбележи, че от 2008 до 2010 г. средният брой лекари на селска община намалява с по-големи темпове до 2010 г., след което се запазва. През 2008 г. в селските общини 1785 души се обслужват от един общопрактикуващ лекар, като броят им намалява на 1577 през 2017. От тях през 2017 г., 1000 души са на възраст над 65 години.

Фигура 97 Среден брой лекари на селска община

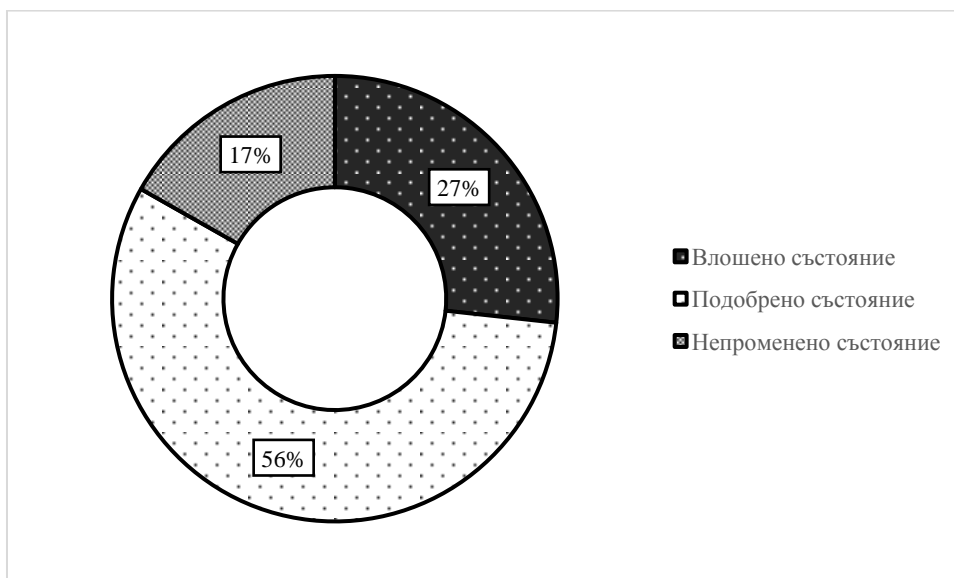

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

През изследвания период в 62 общини се наблюдава негативно развитие по отношение на общопрактикуващите лекари, като въпреки намалялото като брой население, броят на хората в тези селски общини, обслужвани от един общопрактикуващ лекар се е увеличил. От тези 62 общини, общините Симеоновград, Ивайловград, Самоков, Годеч, Радомир, Кочериново, Бобов дол, Балчик и Искър, Левски, Златарица освен увеличаване на броя на хората, обслужвани от един общопрактикуващ са и с влошено състояние на здравната инфраструктура, поради намален брой болнични заведения. Под 1000 души на един общопрактикуващ лекар през 2008 година са в следните общини: Георги Дамяново, Копривщица, Опан, между 1000 и 1500 пациенти на един общопрактикуващ лекар се падат в 61 селски общини, а над 1500 в 133 от тях. В извадката не попадат 38 общини поради конфиденциалността на данните. През 2017 до 1000 жители на 1 общопрактикуващ лекар се падат в 17 общини : Перушица, Бойница, Брусарци, Макреш, Копривщица, Трекляно, Ковачевци, Опан, Ново село, Хайредин, Медковец, Грамада, Брегово, Пордим, Априлци, Вълчедръм, Неделино; от 1000 до 1500 - 85 общини, над 1500 - 129 общини и за 1 няма данни.

По факторът брой жители на 1 общопрактикуващ лекар, 131 общини са с подобро състояние, 62 са с влошено състояние и в 40 не са настъпили промени по отношение на този фактор (Фигура 98). За една община няма данни.

Фигура 98. Брой жители на 1 общопрактикуващ лекар

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В 13 от селските общини (Кула, Оряхово, Дряново, Генерал Тошево, Тервел, Нови пазар, Котел, Мъглиж, Гоце Делчев, Брезник, Трън, Сливница, Родопи) се

наблюдава увеличен брой пациенти на едно болнично заведение, което до голяма степен се компенсира от намаления брой население на един общопрактикуващ лекар.

Броят на медицинските специалисти по здравни грижи в селските общини намалява от с 1482 броя от 9676 на 8194. Намалението на броя на медицинските специалисти по здравни грижи на национално ниво за анализирания период се дължи основно на намалението им в селските райони. 88 % от намалението на национално ниво се дължи на намаляването на показателя в селските райони.

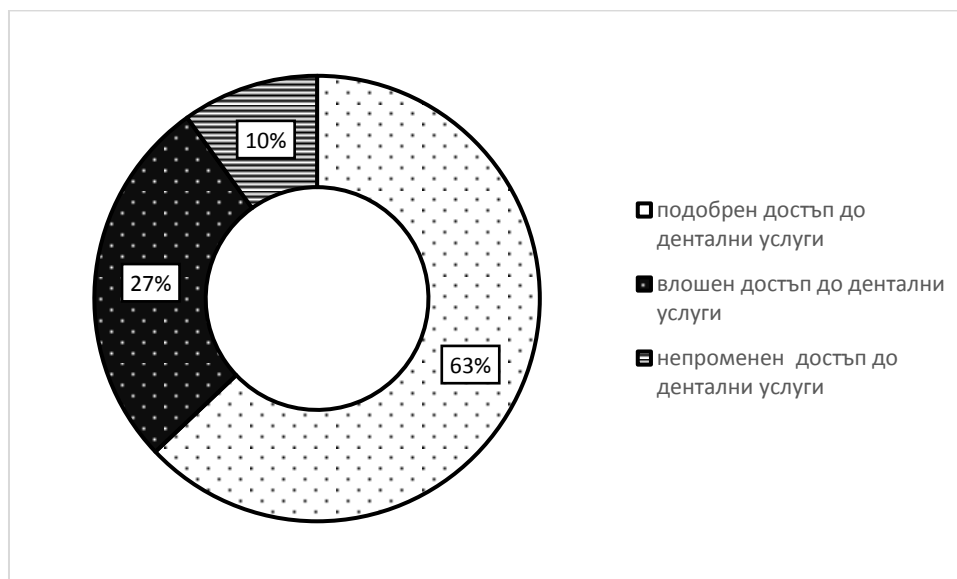
В селските общини се наблюдават големи различия в осигуреността с лекари по дентална медицина. Броят лекари дентална медицина в селските райони се увеличава през изследвания период с 569 (Фигура 99), въпреки, че броят лекари в голяма част от селските общини следва тенденция на намаление. На един лекар дентална медицина се падат 1394 жители от селски общини.

Фигура 99 Брой лекари дентална медицина

Изменение на достъпът до дентални услуги се наблюдава почти във всички общини. Посоката на изменение е показана на Фигура 100. Фигурата показва, че 146 селски общини са с подобрен достъп до дентални услуги, 63 са с влошен достъп до дентални услуги, а 23 с непроменен достъп до дентални услуги

Фигура 100 Изменение на достъпът до дентални услуги в селските общини.

От 63 общини, които въпреки демографската криза са с увеличен брой население на един лекар по дентална медицина. Може да се отбележи, че в 39 от тях броят население обслужвано от 1 дентален лекар е под средното за селските общини. 22 от общините, които са с подобрен достъп до дентални услуги имат по-висок от средния брой население на един лекар по дентална медицина.

Най-влошени по показателят брой население на един лекар по дентална медицина са общините: Трън, Кирково, Приморско, Чипровци, Златица, Елена, Братя Даскалови, Кула, Сухиндол, Ивайловград, Георги Дамяново, Лозница, Джебел, Малко Търново, Горна Малина.

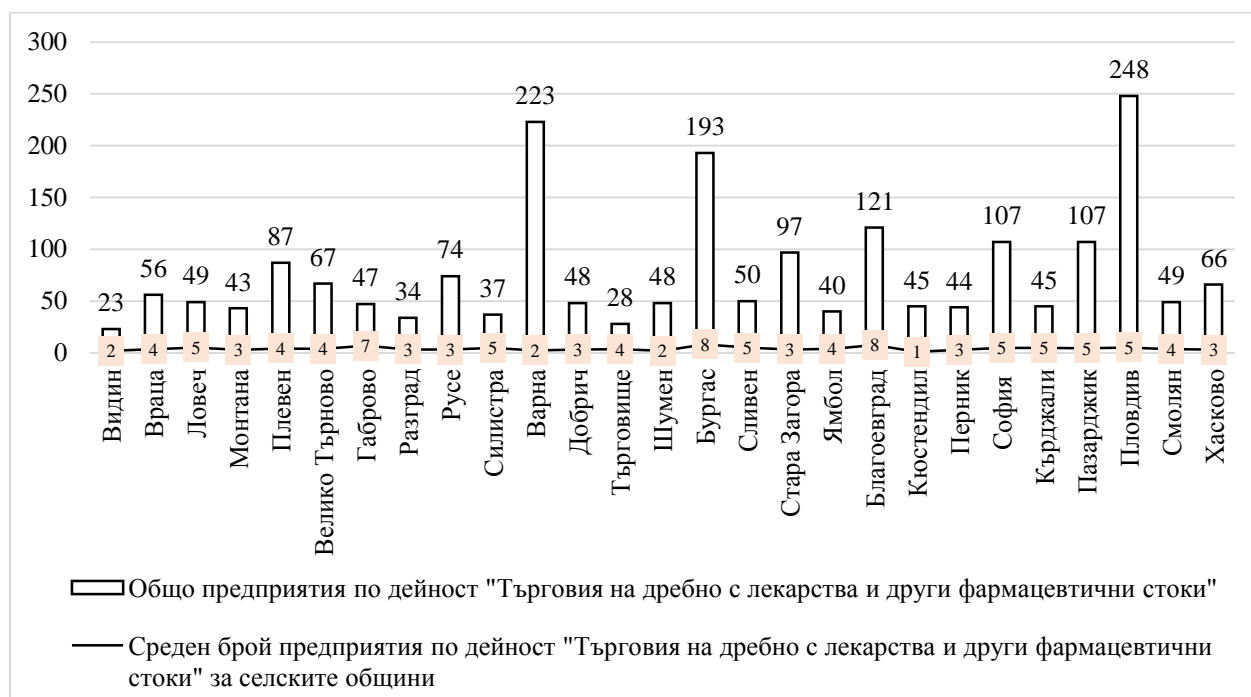
Най-добре развиращи се общини спрямо броя лица на един дентален лекар са следните общини: Добрич селска, Каспичан, Смядово, Каолиново, Тунджа, Брусарци, Главиница, Вълчедръм, Куклен, Стралджа.

Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия, отчетени с основна икономическа дейност "Търговия на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки"

През 2017г. на национално ниво, общият брой на предприятията по икономическа дейност "Търговия на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки" са 2689 броя. За София-град (Столична) броя на предприятията по икономическа дейност "Търговия на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки" са 613 броя (23% от националното ниво) (Фигура 101). Други области с голям брой предприятия от същия вид са: Пловдив – 248 бр. (9% от националното ниво); Варна – 223бр. (8% от

националното ниво); Бургас – 193 бр. (7% от националното ниво) и Благоевград – 121 бр. (4% от националното ниво).

Фигура 101 Брой предприятия по икономическа дейност „Търговия на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки“

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

В селските райони с най-много предприятия по икономическа дейност "Търговия на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки" се констатират в следните селски общини (до 30000 души): Несебър – 33 броя (1,2% от националното ниво). Други селски общини с голям брой предприятия от същия вид са: Гоце Делчев – 23 бр. (0,9% от националното ниво); Петрич – 18 бр. (0,7% от националното ниво); Сандански – 18 бр. (0,7% от националното ниво); Ихтиман – 17 (0,6% от националното ниво); Ботевград – 16 (0,6% от националното ниво); Карлово – 16 (0,6% от националното ниво); Родопи – 14 (0,5% от националното ниво); Троян – 13 (0,5% от националното ниво); Елин Пелин – 13 (0,5% от националното ниво); Севлиево – 12 (0,4% от националното ниво); Самоков – 12 (0,4% от националното ниво); Септември – 12 (0,4% от националното ниво); Поморие – 11 (0,4% от националното ниво); Тетевен – 10 (0,4% от националното ниво) и Дулово – 10 (0,4% от националното ниво). Средният брой на предприятията от този тип в селските райони са 4, при 10 броя средно за страната.

На територията на общините Бойница, Грамада, Димово, Макреш, Ново село, Чупрене, Брусарци, Георги Дамяново, Златарица, Сухиндол, Кайнарджа, Ситово, Опан, Невестино, Трекляно, Ковачевци, Трън, Маджарово и Минерални бани липсват

предприятия с икономическа дейност "Търговия на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки".

Средният брой на предприятията с дейност "Търговия на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки" за градските общини (до 30000 души) варира в диапазона 3 – 8 броя. Най-високи стойности на показателя се отчитат в: Благоевград – 8 бр; Бургас – 8бр.; Габрово – 7бр.; Пловдив, Пазарджик, Кърджали, София, Сливен, Силистра и Ловеч – 5бр.

Фактори за състоянието на здравеопазването и здравните услуги

Демографски промени. Брой население и възрастова структура (население над 65 г, възраст), застаряване на населението. Отрицателният естествен прираст и миграцията към градовете, неблагоприятната възрастова структура в селските райони са фактори, които определят типа на здравните услуги.

Транспортна инфраструктура. Не добре изградена транспортната инфраструктура в малките населени места, отдалечените райони, планинските и полупланинските райони води до надминаване на стойността на 30 минутен изохрон. Затруднен и не добър е достъпът до лечебни заведения на повече от две трети от селските райони.

Териториално разположение на лечебните заведения на територията на селските райони. За цялата страна е характерно неравномерното разпределение на болничните легла в лечебните заведения.

Здравна инфраструктура. Изградената здравна инфраструктура и броя на лекарите в селските общини са базов фактор за осигуряване на здравни услуги на населението в градовете и в селата.

Информация. Информационната осигуреност и създаване на информационна среда е фактор, влияещ върху повишаване на възможностите за достъп до здравни услуги.

Изводи и тенденции в развитието на системата на здравеопазването и здравната инфраструктура

Демография и здравни проблеми. Те са свързани с застаряващото население, уязвимите групи и ромското малцинство. През 2017 г. от 1785 души, които се обслужват от един общопрактикуващ лекар, 1000 души са на възраст над 65 години. Това налага необходимостта от обвързване на здравното обслужване с броя на населението и възрастовата структура, поради промяна на потребностите на остаряващото население. Влошената възрастова структура на населението ще повиши

необходимостта от по-адекватни и качествени здравни услуги на фона на масовото обедняване на населението. Съществува тенденция за обезлюдяване на малките населени места. Увеличава се броят на хората в нужда и хората от рисковите групи и групите в неравностойно положение.

Лечебни заведения. Броят на лечебните заведения в селските райони намалява, в това число многопрофилните болници и диагностично-консултативните центрове в селските общини намаляват, а лечебни заведения за извънболнична помощ се увеличават. Независимо от това поради демографските промени в структурата на населението, броят на жителите, обслужвани от едно болнично заведение намалява. Това води до по-добра осигуреност на част от населението с лечебни заведения в селските райони.

Достъп до болнични заведения. Населението, живеещо в някои от селските райони нямат равни възможности за достъп до болнични заведения. Отдалечеността на селищата от мястото на предлагане на медицинска помощ (първична, специализирана, болнична, спешна и неотложна), изследвана с изохроните на достъпност в границите на обслужваната територия показва неравномерно покритие на селските райони от мрежата от лечебни заведения. Центровете за спешна медицинска помощ (ЦСМП) и филиалите за спешна медицинска помощ (ФСМП), покриват територията на селските райони, но в редица случаи не е осигурен 30 минутен изохрон в рамките на обслужваната територия, поради необходимостта от подобряване на транспортната инфраструктура в отдалечените територии, особено по-отдалечените населени места и планинските райони. В отдалечени населени места от областни центрове и от общинския център в селските райони е характерно фрагментарно покритие на нуждите от здравни грижи за населението. Необходимо е подобряване на здравния достъп и осигуряване на равни възможности за използване на здравни услуги в малки населени места, отдалечени от общинските центрове в селските райони.

Осигуреност с лекари. Броят лекари в селските райони се увеличава, но общопрактикуващите лекари и броят на медицинските специалисти по здравни грижи намаляват през изследвания период. На един лекар в селските общини се падат средно 1238 жители през 2017 г., а на един общопрактикуващ 1577. В някои селски общини се наблюдава негативно развитие по отношение на общопрактикуващите лекари, като въпреки намалялото като брой население, броят на хората в тези селски общини, обслужвани от един общопрактикуващ лекар се е увеличил поради намален брой болнични заведения. Индикаторът за броя лица от населението на един общопрактикуващ лекар показва, че осигуреността на населението с

общопрактикуващи лекари в селските райони е влошена, както и натовареността на лекарите. Темпът на намаление на населението показва силна връзка между броя на население и броя на общопрактикуващите лекари през периода.

Осигуреност с лекари дентална медицина. В селските общини се наблюдават големи различия в осигуреността с лекари по дентална медицина. Броят лекари дентална медицина в селските райони се увеличава, въпреки, че броят лекари в голяма част от селските общини следва тенденция на намаление. На един лекар дентална медицина се падат 1394 жители от селски общини.

Достъпът до специализирани медицински услуги на населението от селата в селските райони е затруднен, поради състояние на здравна инфраструктура, базовото медицинско оборудване и концентрация на здравното обслужване в общинския център или големите градове, това се отразява неблагоприятно на здравето и здравната профилактика на населението.

4.4 Социални услуги

Социалните услуги в общността са ключов фактор за ефективно социално включване, борба с бедността и участие в живота на обществото на всички уязвими групи. През последните години политиката в сферата на социалните услуги е насочена към развитие на услуги в общността и в домашна среда, които да заменят институционалния модел на грижа.

За периода (2008-2017) политиката на социалните услуги се промени, започнаха процесите на децентрализация, деинституционализация, интегрираха се мерки от различни социални системи. Застаряването на населението, вътрешния териториален дисбаланс на доходите в селските общини, както между регионалните райони задълбочава социалните неравенства и бедността. Това са предпоставки, които в бъдеще биха довели до повишено търсенето на широко обхватни услуги и необходимост от непрекъснато повишаване на тяхното качество на местно ниво.

Социалните услуги са определени като дейности за подкрепа, за превенция и/или преодоляване на социалното изключване, и подобряване на качеството на живот на лица от рискови групи и с увреждания. Системата на социалните услуги – услуги в общността и специализирани институции включват многообразни услуги, свързани със социална защита на определени групи в риск, за хора с увреждания. Социалните услуги се предоставят в общността и в специализирани институции и услуги в семейна среда или в близка до семейната среда. Социалните услуги, са изцяло публични, общината

създава мрежа от социални услуги, които да обхванат потребностите на голяма част от рисковите социално уязвими групи. Финансирането им се осъществява от държавния бюджет, бюджетите на общините и други източници, като фондове на ЕС и директни плащания. Основните доставчици на социални услуги са държавните институции, общините и неправителствени организации. Качеството на социалните услуги в общините зависи как са структурирани и от доколко доставчиците на услуги⁴⁵ познават нуждите на потребителите. Капацитета.

Социалните услуги в домашна среда (личен асистент; социален асистент; домашен помощник; домашен социален патронаж) предоставят грижи за задоволяване на ежедневни потребности при домашни условия. Услугите в домашна среда се предоставят по процедурите в рамките на мерките на ОПРЧР – МТСП.

Социалните услуги в общността са услуги, предоставяни в семейна среда или в близка до семейната среда. Те се предоставят от специализирани институции (например за възрастни хора, за деца лишени от родителски права; дом за деца с физически увреждания; дом за деца с умствена изостаналост, домове за възрастни хора с увреждания; дом за възрастни хора с умствена изостаналост и др.).

Социални услуги в общността от резидентен тип са услуги, които предоставят възможност за живот в среда, близка до семейната.

Необходимостта от вида на социалните услуги и капацитета се определя от редица фактори и процеси.

Социални услуги, които се предоставят в общността, са:

- Социални услуги в общността - дневен център (дневен център за деца и/или възрастни хора с увреждания; дневен център за възрастни хора с увреждания – седмична грижа; дневен център за деца с увреждания – седмична грижа; дневен център за стари хора); център за социална рехабилитация и интеграция; социален учебно-професионален център; звено "Майка и бебе"; център за обществена подкрепа; център за работа с деца на улицата; приемна грижа; обществени трапезарии.
- Социални услуги в общността от резидентен тип - център за настаняване от семеен тип (център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания;

⁴⁵ Според актуалното българско законодателство доставчиците на социални услуги в България са: • държавата; • общините • български физически лица, регистрирани по Търговския закон, и юридически лица (търговски дружества, кооперации, юридически лица с нестопанска цел (ЮЛНЦ));

център за настаняване от семеен тип за деца/младежи; център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с психични разстройства или деменция; център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с физически увреждания; център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с умствена изостаналост; център за настаняване от семеен тип за стари хора); център за временно настаняване; кризисен център; преходно жилище; защитено жилище (защитено жилище за хора с психични разстройства; защитено жилище за хора с умствена изостаналост; защитено жилище за хора с физически увреждания); наблюдавано жилище; приют.

Общо хора с увреждания на национално ниво са 436737 лица, като от тях 172815 лица са в селските райони, а останалите 263922 лица са в градските райони.

Групите общини по брой лица с увреждания (Таблица 64) се разделят на няколко групи, като в градските райони, общината с над 30000 лица с увреждания е София-град (78680 лица), след нея се нарежда община Пловдив (21273 лица). От 5000 до 9999 лица с увреждания има в следните общини: Русе, Перник, Стара Загора, Враца, Силистра, Габрово, Сливен, Шумен, Бургас. Кюстендил, Пазарджик и Асеновград. От 1000 до 4999 лица с увреждания има в следните общини: Ямбол, Видин, Велико Търново, Монтана, Хасково, Добрич-град, Ловеч, Разград, Дупница, Казанлък, Кърджали, Благоевград, Горна Оряховица, Търговище, Смолян, Димитровград и Свищов.

Групите общини по брой лица с увреждания се разделят на няколко групи, като в селските райони в групата от 1000 до 4999 лица с увреждания общо са 56 общини, а в групата под 1000 лица попадат 176 общини. В последната група общините с под 100 лица с увреждания са Маджарово, Челопеч, Чавдар, Трекляно.

Таблица 64 Групи общини по брой лица с увреждания

Групи	под 1000 лица	1000-4999 лица	5000-9999 лица	10000-19999 лица	20000-29999 лица	над 30000 лица
Селски райони	Никопол, Етрополе, Пещера, Елхово, Руен, Попово, Раднево, Полски Тръмбеш, Омуртаг, Оряхово, Калояново, Карнобат, Свиленград, Самуил, Добрич – селска, Айтос, Вълчи дол, Разлог, Ардино, Съединение, Крумовград, Криводол, Роман, Сопот, Момчилград, Лозница, Твърдица, Котел, Иваново, Белене, Стражица, Ситово, Сливница, Лясковец, Ветово, Бойчиновци, Мизия, Бяла (Русе), Брезник, Поморие, Вършец, Ракитово, Девин,	Самоков, Дулово, Севлиево, Карлово, Ботевград, Лом, Родопи, Червен бряг, Троян, Мездра, Първомай, Бяла Слатина, Велинград, Своге, Долна Митрополия, Марица, Павликени, Тутракан, Левски, Петрич, Радомир, Берковица, Сандански, Раковски, Провадия, Стамболийски, Тунджа, Главиница, Елин Пелин,	-	-	-	-

	<p>Страджа, Белослав, Пордим Вълчедръм, Цар Калоян, Павел бая, Искър, Сапарева бая, Бобов дол, Кричим, Тервел, Тополовград, Генерал Тошево, Каварна, Каолиново, Балчик, Завет, Брегово, Сливо поле, Симитли, Правец, Елена, Гълъбово, Борован, Брацигово, Две могили, Якоруда, Брезово, Хайредин, Мадан, Белово, Девня, Венец Божурище, Каспичан, Върбица, Брусарци, Хитрино, Борово, Златоград, Джебел, Пирдоп, Алфатар, Аврен, Сатовча, Батак, Средец, Мъглиж, Банско, Годеч, Любимец, Угърчин, Долна бая, Суворово, Ветрино, Гърмен, Несебър, Кайнарджа, Перушица, Драгоман, Черноочене, Трън, Сунгурларе, Ябланица, Рудозем, Златица, Горна Малина, Гурково, Кочериново, Чипровци, Созопол, Камено, Кула, Симеоновград, Димово, Неделино, Баните, Смядово, Доспат, Белоградчик, Никола Козлево, Земен, Минерални бани, Медковец, Братя Даскалови, Георги Дамяново Белица, Ценово, Струмияни, Хаджидимово, Лесичово, Якимово, Лъки, Ново село, Ивайловград, Болярово, Летница, Стрелча, Невестино, Априлци, Царево, Кресна, Антоново, Бяла (Варна), Ружинци, Златарица, Бобошево, Сърница, Рила, Куклен, Опака, Стамболово, Ковачевци, Приморско, Сухиндол, Чепеларе, Борино, Чупрене, Копревщица, Шабла, Опан, Малко Търново, Крушари, Макреш, Мирково, Николаево, Бойница, Грамада, Антон, Маджарово, Челопеч, Чавдар, Трекляно</p>	<p>Тетевен, Велики Преслав, Нови пазар, Нова Загора, Харманли, Септември, Гулянци, Долни чифлик, Кубрат, Дългопол, Панагюрище, Костенец, Луковит, Кирково, Хисаря, Садово, Ихтиман, Долни Дъбник, Козлодуй, Аксаково, Трявна, Чирпан, Костинброд, Гоце Делчев, Кнежа, Дряново, Исперих</p>				
Градски райони	-	<p>Ямбол, Видин, Велико Търново, Монтана, Хасково, Добрич – град, Ловеч, Разград, Дупница, Казанлък, Кърджали, Благоевград, Горна Оряховица, Търговище, Смолян, Димитровград, Свищов</p>	<p>Русе, Перник, Стара Загора, Враца, Силистра, Габрово, Сливен, Шумен, Бургас, Кюстендил, Пазарджик, Асеновград</p>	<p>Варна, Плевен</p>	<p>Пловдив</p>	<p>София-град</p>

Източник: Собствени изчисления по данни на Национално сдружение на общините в Република България

Общия брой на местата със социални услуги към 2019г. е 35,272, от тях 11,132 са социални институции, 17897 са социални услуги в общността и 6243 са социални услуги от резидентен тип.

Най-голям брой заемат социалните услуги в общността, общо за селските райони те са 7748. Най-съществена концентрация на такива услуги има в: Лом - 198, Гоце Делчев - 150, Борово - 140, Нови пазар - 137, Банско - 130, Сандански - 121, Тетевен - 116, Велинград - 111, Козлодуй - 110, Златоград - 110, Долни чифлик - 104, Стражица - 100, Долна баня - 100. В 80 селски района липсват социални услуги в общността, а най-малко са в: Свиленград - 8, Омуртаг - 9 и Чепеларе - 10.

Градските райони с най-голям брой социални услуги в общността са: София (столица) - 2146, Варна - 763, Пловдив - 740, Русе - 457, Пазарджик - 446, Бургас - 411, Велико Търново – 351 и Шумен – 324. Във всички градски общини въпросните услуги са налични, но най-малък е броят им в Смолян – 88 и Кърджали – 90.

Броят на социалните институции общо за селските райони са 5292. Най-съществена концентрация на такива услуги има в: Твърдица - 220, Берковица - 205, Дряново - 162, Лом - 160, Севлиево - 158, Брегово - 157, Радомир - 150, Самоков - 146, Камено - 130, Карлово - 120, Каварна - 120, Болярово - 115. В 146 селски района липсват социални институции, а най-малко са в: Раднево – 6, Ветрино – 10 и Елхово - 16.

Градските райони с най-голям брой социални институции са: София (столица) - 901, Русе – 436, Стара Загора – 418, Сливен – 360, Пловдив - 344, Силистра - 325, Смолян - 292, Велико Търново – 277, Казанлък – 254, Пазарджик – 218, Ямбол - 202 и Шумен – 200. В три градски общини въпросните услуги не са налични: Димитровград, Перник и Търговище, а най-малък е броят им в Дупница – 9.

Броят на социалните услуги от резидентен тип общо за селските райони са 3110. Най-съществена концентрация на такива услуги има в: Брегово - 91, Севлиево - 90, Карнобат - 83, Долна баня - 80, Исперих - 72, Попово - 68, Самуил - 67, Бяла Слатина - 66, Велинград – 62 и Роман - 60. В 123 селски района липсват социални услуги от резидентен тип, а най-малко са в: Хайдерин – 6, Троян – 6, Божурище – 6 и Аврен - 6.

Градските райони с най-голям брой социални услуги от резидентен тип са: София (столица) - 458, Пловдив – 308, Стара Загора – 166, Русе – 158, Велико Търново

– 155, Пазарджик – 152, Варна – 138, Бургас - 138, Шумен - 111, Плевен – 106 и Разград – 103. В Свищов въпросните услуги не са налични, а най-малък е броят им в Горна Оряховица – 8 и Дупница – 14.

Броя потребители, ползващи социални услуги в домашна среда през месец Септември 2019 г. общо за страната е 20858, а общо за селските райони те са 15976. Най-съществена концентрация на такива услуги има в: Велики Преслав - 156, Нова Загора - 152, Карнобат - 147, Тунджа -146, Мездра -145, Котел - 143, Несебър – 143 и Ардино - 142. В Ковачевци, Мъглиж и Сухиндол липсват потребители, ползващи социални услуги в домашна среда, а най-малко са в: Септември - 11, Костинброд - 16 и Кричим – 19.

В градските райони най-голям брой потребители, ползващи социални услуги в домашна среда през месец Септември 2019 г. са: София (столица) - 909, Пловдив - 422, Шумен – 306, Сливен – 257 и Перник - 228. Във всички градски общини въпросните услуги са налични, но най-малък е броят им в Пазарджик – 34 и Дупница – 49.

Делът на лицата на 65 и повече навършени години е най-висок в областите Видин (29.3%), Габрово (28.2%), Кюстендил (26.9%) и Ловеч (26.6%). В селските райони се наблюдава спад на относителния дял на всички възрастови групи с изключение на населението на 65-69 г. и на 80 и повече години. От лицата на 65 и повече години общо за страната, 43% от тях живеят в селските общини, по-голяма част от населението е в останалите общини - 57%. Съпоставяйки населението по възрастови групи селските общини с населението общо за страната през 2017 г., могат да се изведат следните констатации:

- възрастовата група на 65 и повече години, живееща в селските общини, е 9% от населението на страната;
- влошена демографска структура е характерна за малките села, в които е локализирано предимно възрастно население над 65г. Налице е продължаващ процес на застаряване на населението, който се изразява в намаляване на абсолютния брой и относителния дял на населението под 15 години и увеличаване на броя и дела на населението на 65 и повече години.
- влошаването на възрастовата структура е сериозно предизвикателство за потенциала от трудови ресурси в селските райони, особено в тези общини в които е доминиращо населението над 60 години и това е реална опасността в

следващите години да се обезлюдят някои села в Северозападен и Югоизточен район.

Таблица 65 Население над 65 г. в селските райони

Година	2008			2013			2017		
	Общо (брой)	Население над 65г.	Дял (%)	Общо (брой)	Населени е над 65г.	Дял (%)	Общо (брой)	Населени е над 65г.	Дял (%)
БЪЛГАРИЯ	7606551	1323839	17%	7245677	1417667	20%	7050034	1481908	21%
селски райони	3029400	634563	21%	2755091	617394	22%	2643969	626466	24%

Източник Собствени изчисления по данни на НСИ

В общините в селските райони възрастното население над 65 години през 2017г. е 626466 души, което е с 8099 души по-малко в сравнение с 2008г., но като дял от общото население в селските райони се е повишило с 3%. Това е доказателство за застаряване на населението. През 2017г. общините, в селските райони, в които преобладава населението над 65 г. са: Севлиево, Троян, Самоков, Сандански, Родопи, НоваЗагора, Тунджа, Ботевград, Първомай, Попово, Лом, Павликени, Червенбряг, Долна Митрополия, Панагюрище, Дулово, Своге, Поморие, Радомир, Бяла Слатина, Чирпан.

В общините с население над 30000 души, на възраст над 65 години за 2017г. е 843960, което е с 166275 повече спрямо 2008г. Общо населението в общините с население над 30000 души към 2017г. е 4348413 души, което е с 160061 по-малко отколкото то е било през 2008г.

Нарастващият брой и дял на старите хора (на 65+ години) поставя сериозни предизвикателства пред системите за социално подпомагане, които са по-силно изразени в селските райони.

Необходимостта от вида на социалните услуги и капацитета се определяне от редица фактори и процеси:

- Демографските процеси, които протичат и са характерни за общините в селските райони са водещи при предлагането на социални услуги. Намаляване на населението в резултат на ниска раждаемост, отрицателен естествен прираст и миграция. Застаряването на населението, особено в малките населени места и регресивен тип възрастова структура в резултат на отрицателните демографски процеси. В селата по-голямата част от жителите са в над трудоспособна възраст,

а броят на самотните стари хора в селата е съществен социален проблем, както и финансов разходите нарастват. Самотните стари хора, които живеят в малките населени места са в състояние на социална изолация и имат нужда от подкрепа в ежедневието си. Мерките за преодоляване на проблемите предвиждат планиране и разкриване на мрежа от услуги за стари хора, която може да стъпи на вече съществуващи структури – читалища, пенсионерски клубове, и др.

- Икономическо развитие, заетост и безработица - икономическата активност сред трудоспособното население е различна в селските общини. От данните в част демография на анализа равнището на безработица в някои дружества достига и надвишава над 20% поради висок дял на дълготрайно безработни лица и на младежи до 29 години. Също и най-голям дял от безработните са с ниска степен на квалификация и образование, следвани от тези с работническа квалификация. Продължително безработните лица изпадат в социална изолация и трудно се реинтегрират и разчитат на социални помощи .
- Здравеопазване: как е организирана системата на здравното обслужване на населението и състоянието на болничната, извън болничната помощ и инфраструктура е от значение за доброто здравно състояние .
- Достъпност на социалните услуги е основна характеристика за оценка на качеството състояние на системата на социалните услуги от страна на потребителите. Материалната база е от съществено значение за качеството на предоставяните грижи.
- Инфраструктурна достъпност обхваща доколко са развити транспортните връзки развити до населените места в общината и навременно и качествено могат да предоставят услугата. За общините с множество разпръснати селища достъпността до социални услуги е проблем, поради лошото качество на пътищата и липсата на практика за осигуряването на мобилни социални и здравни услуги за възрастни хора и хора с физически увреждания.

Изводи

Демографските. социално – икономически реалности за общини, в които преобладават възрастно и застаряващо население налагат да се промени модела на социално подпомагане като нарасне броя на превантивни социални и здравни услуги за възрастни.

Въпреки нарастване на броя и капацитета на дневните центрове, за хора с различни специални нужди, и за възрастни – и в национален мащаб, и в селските райони, капацитетът е ограничен и несъответства на нуждите и на търсенето от страна на нуждаещите се социална грижа.

Регионалното покритие на дългосрочните грижи и другите социални услуги по райони в България е неравномерно тъй като отразява различията в числеността на населението. В административни центрове с по-голямо население са разположени повече социални услуги с по-голям капацитет. Все още преобладава институционалният модел на грижа, особено за хората с физически и умствени увреждания и възрастните хора, като понякога институционалната грижа се характеризира с деперсонализация, липса на гъвкавост в дневния режим и програма.

4.5 Култура и културно-исторически паметници в селските райони

Анализ и оценка на културните дейности и културната инфраструктура

Културата и духовното развитие в селските райони са фактор за подобряване качеството на живота, намаляване на миграцията на младите хора, за опазване на културното наследство и традиции. България е страна с богато културно, историческо и духовно наследство. В населените места средища на култура и духовност са библиотеките, читалищата и музеите. В по-големите градове – областните центрове предлагат повече възможности за културни развлечения като театри, кина и др. Характерно за културата в България е нейното многообразие, проявяващо се в недвижимите и движимите културни ценности и продукти на творчески индустрии. Културните и творческите индустрии все повече се приемат не само като самостоятелен икономически сектор с голям потенциал за развитие, но и като важен фактор за икономически растеж.

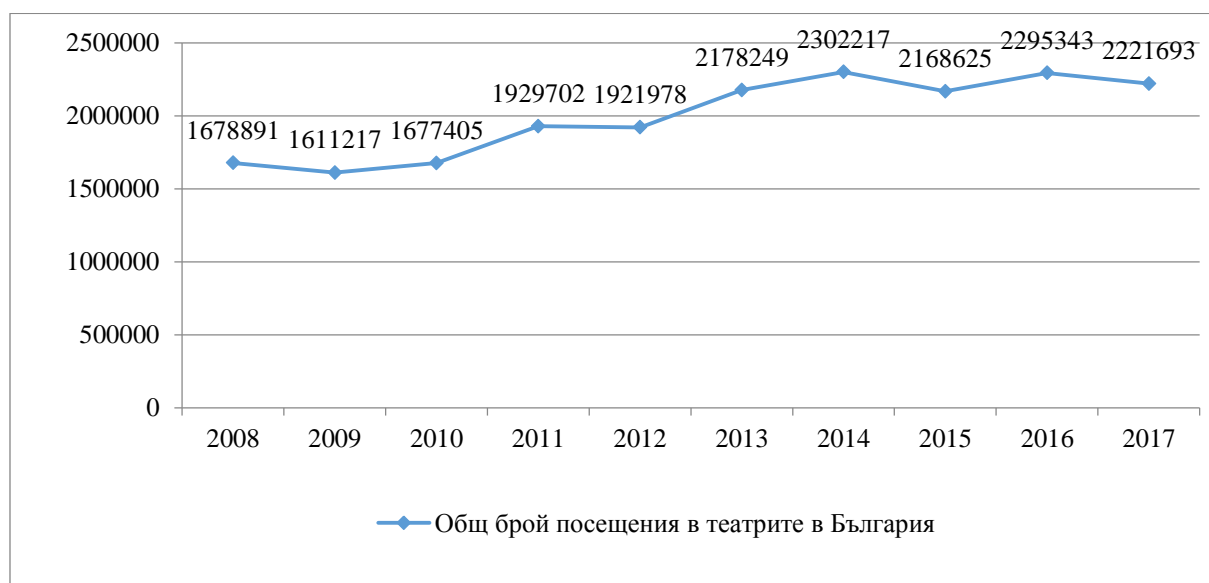
Културните и творческите индустрии все повече се приемат не само като самостоятелен икономически сектор с голям потенциал за развитие, но и като важен фактор за местно развитие. Чрез тези промени в културата могат да се развиват в населени места, в които има младо население и демографския коефициент на заместване е висок.

Целта на анализа е да представи картината за състоянието на културните институции, на читалищата, библиотеките и доколко те са израз на културния живот в селските райони.

Броят на **театрите** на територията на България за периода 2008 г. – 2017 г. следва слаба тенденция на намаление, която се наблюдава в началото на периода и продължава до 2010 г. След това се наблюдава постепенно увеличение, като то е най-високо през 2013 г. – 75 бр. През 2008 г. театрите на територията на страната са 79, а през 2017 г. броят им намалява до 74.

По отношение на броя на посещенията в театрите се наблюдава положителна тенденция, която продължава през целия период. За 2008 г. посещенията на театрите на територията на страната са 1678891, а през 2017г. броят им нараства до 2221693, което е с 542802 повече (Фигура 102). През разглеждания период броят на посещенията в театрите средно на една област има положителна тенденция. За 2008г. средно посещенията на театрите са 62181, а през 2017г. броят им нараства до 82285, което е с 20104 повече.

Фигура 102 Общ брой посещения в театрите в България

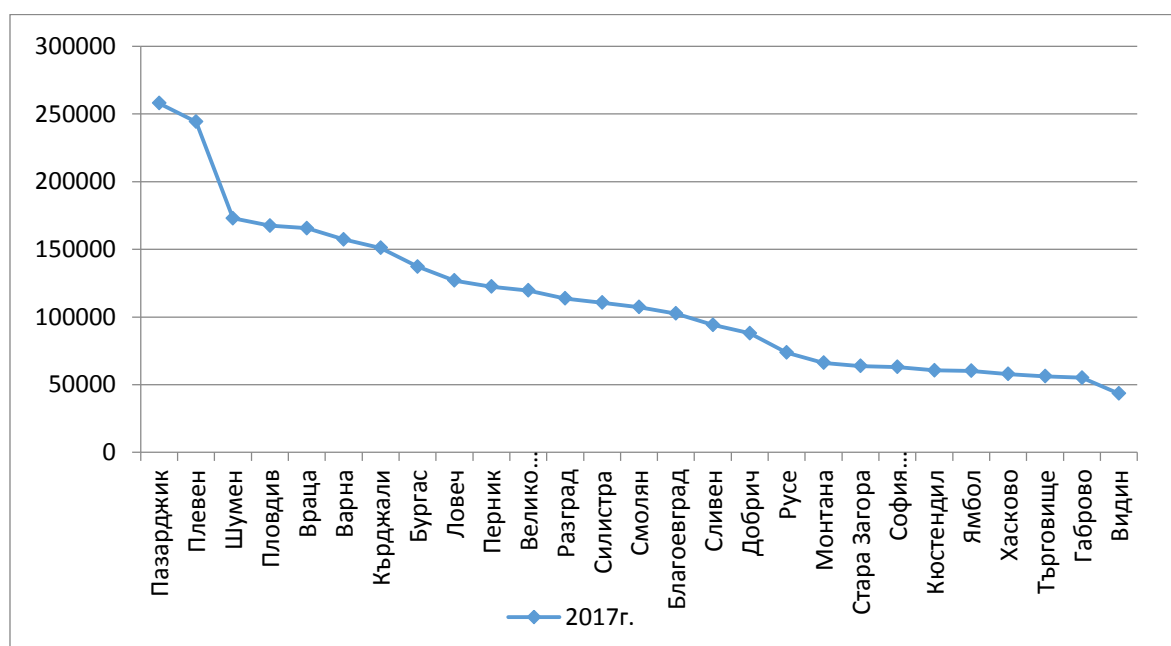
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

*средна стойност за 2009г. – от 2008 и 2010г.

Областите с положително изменение на броя на посещенията в театрите през 2017 г. спрямо 2008 г. са 23 като с най-голяма разлика са: Кюстендил (16632 посещения повече), Пазарджик (47279 посещения повече), Велико Търново (21687 посещения повече), Търговище (30809 посещения повече), Варна (95005 посещения повече), и Добрич (22796 посещения повече). Общините с отрицателна разлика в показателя са Ловеч (6977 посещения по-малко), Смолян (5093 посещения по-малко), Кърджали (6266 посещения по-малко) и Силистра (3937 посещения по-малко).

През 2017 г., демографският потенциал (средният брой хората, които биха могли да посетят един театър на областно ниво) по отношение на посещаемостта е най-висок в областите Пазарджик, Плевен, Шумен, Пловдив, Враца и най-нисък във Видин, Габрово, Търговище Хасково и др. (Фигура 103).

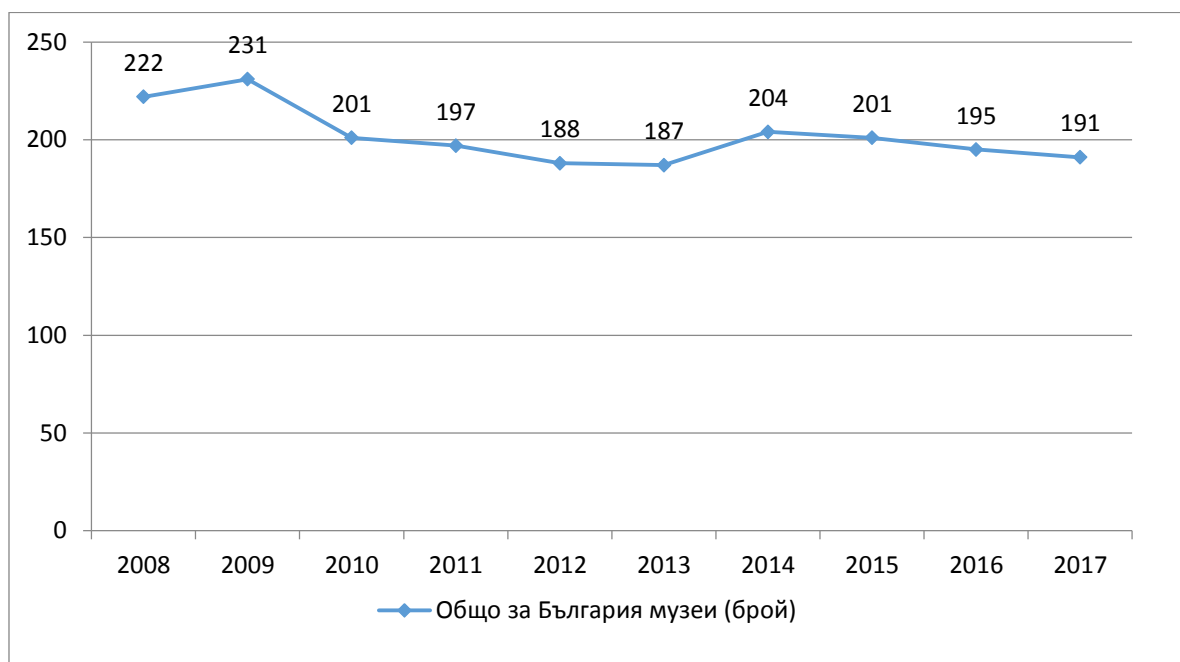
Фигура 103 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта в един театър

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Фигура 104 илюстрира броя музеи на територията на България за периода 2008г. – 2017г. За разглеждания период не се наблюдава съществено изменение в стойностите на показателя, но има леко понижение от началото към края на периода. През 2008 г. музеите на територията на страната са 222, а през 2017 г., броят им намалява до 191, което е с 31 по-малко. Областите с положително изменение на показателя спрямо 2008 г. са 6: Хасково (3 музея повече), Ямбол (2 музея повече), Силистра (1 музей повече), Варна (1 музей повече), Габрово (1 музей повече) и Пловдив (1 музей повече). Областите с отрицателна разлика в показателя са 12, като с най-съществена разлика Плевен (9 музея по-малко), Монтана (4 музея по-малко), Видин (2 музея по-малко) и София – област (5 музея по-малко). Във Враца, Разград, Русе, Добрич, Търговище, Бургас, Сливен, Кюстендил, Перник и Кърджали не се наблюдава промяна в броя на музеите през разглеждания период.

Фигура 104 Общ брой музеи в България 2008 – 2017 г.

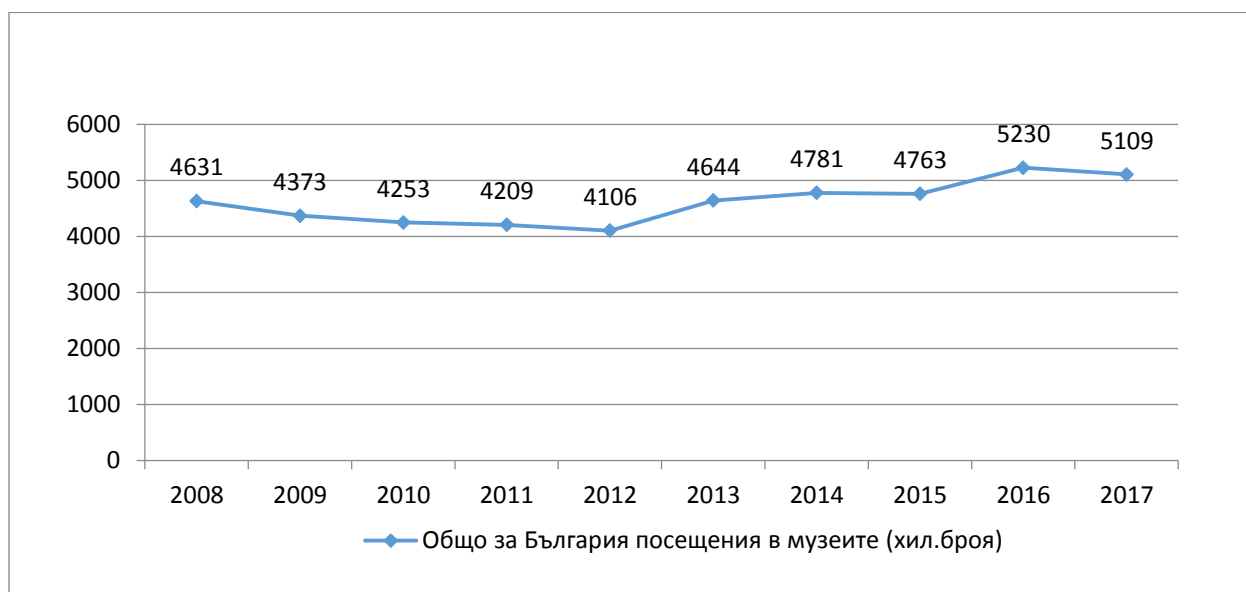

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Музеите на територията на страната не са разпределени равномерно, голямо количество е съсредоточено в големите областни градове като София, Пловдив, Варна и Бургас, както и в Под Балкана и Черноморието. В някои райони има концентрацията на много музеи, а в други няма музеи или техният брой е много малък.

Фигура 105 илюстрира броя на посещенията в музеи на територията на България за периода 2008г. – 2017г. Наблюдава се нарастваща тенденция, която продължава през целия период. За 2008г. посещенията в музеи на територията на страната са 4631 хил., а през 2017 г. броят им се увеличава до 5 109 хил, което е с 478 хил. повече. През разглеждания период броят на посещенията в музеи средно на един музей се увеличава, през всички години, от 21 през 2008 г. до 27 през 2017г.

Фигура 105 Общ брой посещения в музеите в България (хил.бр.)

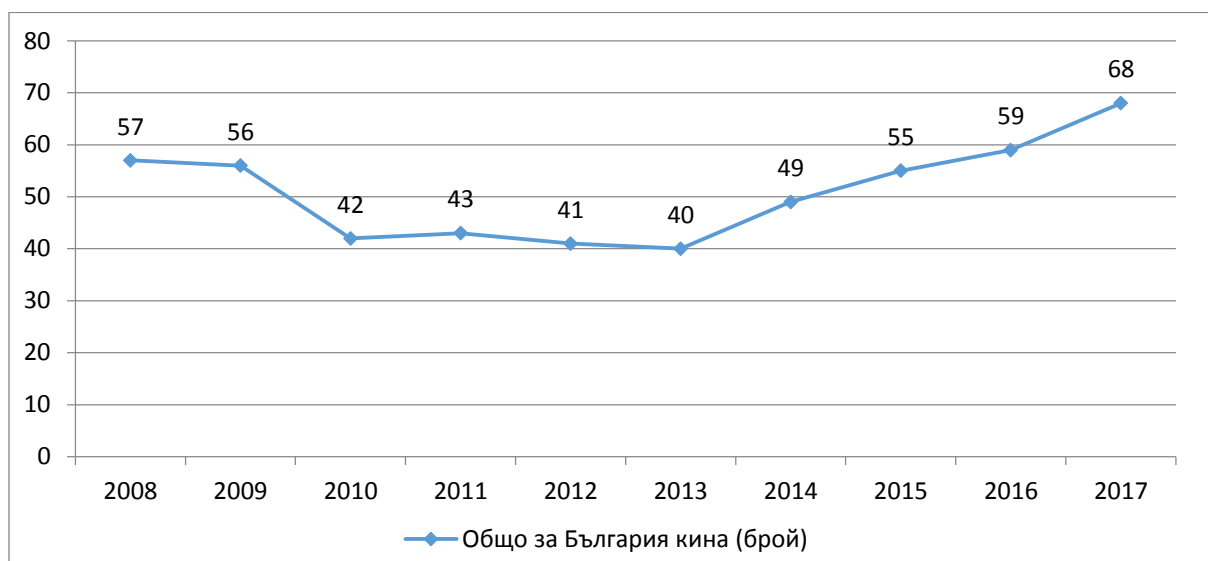

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Велико Търново, Габрово, Стара Загора, Плевен и София са областите с най-много посещения в музеи на територията на България за периода 2008г. – 2017г. и тенденцията е плавно увеличаваща се през годините. Областите с най-голямо положително изменение спрямо 2008 г. са: Хасково (27000 посещения повече), Разград (равнява на 38000 посещения повече), Шумен (86000 посещения повече) и Русе (29000 посещения повече). Областите с отрицателна разлика в показателя са 6, като с най-съществена разлика Кърджали (40000 посещения по-малко), Пловдив (200000 посещения по-малко), Монтана (10000 посещения по-малко) и Добрич (67000 посещения по-малко).

По отношение на броя на **кината** на територията на България за периода 2008г. – 2017г. се наблюдава увеличаваща тенденция, която продължава през целия период, несъществено понижение има през 2012 г. и 2013 г., което е компенсирано в следващите години (Фигура 107). През 2008г. кината на територията на страната са 57, а през 2017 г. броят им нараства до 68, което е с 11 повече.

Фигура 106 Общ брой кина в България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Най-голям брой кина има в големите областни градове – София, Пловдив, Варна и Бургас, тази тенденция се запазва през целия анализиран период като броят им варира през годините, но остава най-висок спрямо останалите области.

Разпределението на кината на територията на страната е неравномерно, както в регионален аспект, така и на областно ниво. Северозападният район е със 7 кина, докато в Югозападният район са 21. В 2 области няма кина (Монтана и Перник), докато в София-град те са 16. Това оказва влияние и на възможността на населението от селските райони да посещава кина и се явява ограничаващ фактор.

Изменението на броя кина спрямо 2008г. е положително за страната и тенденцията е увеличаваща се. Областите с положително изменение спрямо 2008г. са: Стара Загора (2 кина повече), Велико Търново, Разград, Добрич, Шумен (1 кино повече)вече). Областите с отрицателна разлика в показателя са 4: Враца (2 кина по-малко), Варна (3 кина по-малко), Пловдив (1 кино по-малко) и София (столица) (2 кина по-малко). В останалите области не се наблюдава промяна в броя на кината през разглеждания период.

Фигура 107 илюстрира броя посещения в кината на територията на България за периода 2008г. – 2017г. Наблюдава се увеличаваща се тенденция, която продължава през целия период. За 2008г. посещенията в кина на територията на страната са 2429 хил., а през 2017г. броят им нараства до 5506 хил., което е с 3077 хил. повече.

Фигура 107 Общ брой посещения на кината в България (хил.бр.) 2008 – 2017 г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Най-голям брой посещения в кината се отчита в областите с най-много кина. В големите областни градове - София, Пловдив, Варна и Бургас се констатира най-висок брой посещения през целия период.

Броят на посещения в кината средно на едно кино се променя в положителна посока спрямо базисната година, в началото 2008 г. - 45 и в края 2017г. на периода стойността на показателя е 81 (Фигура 108).

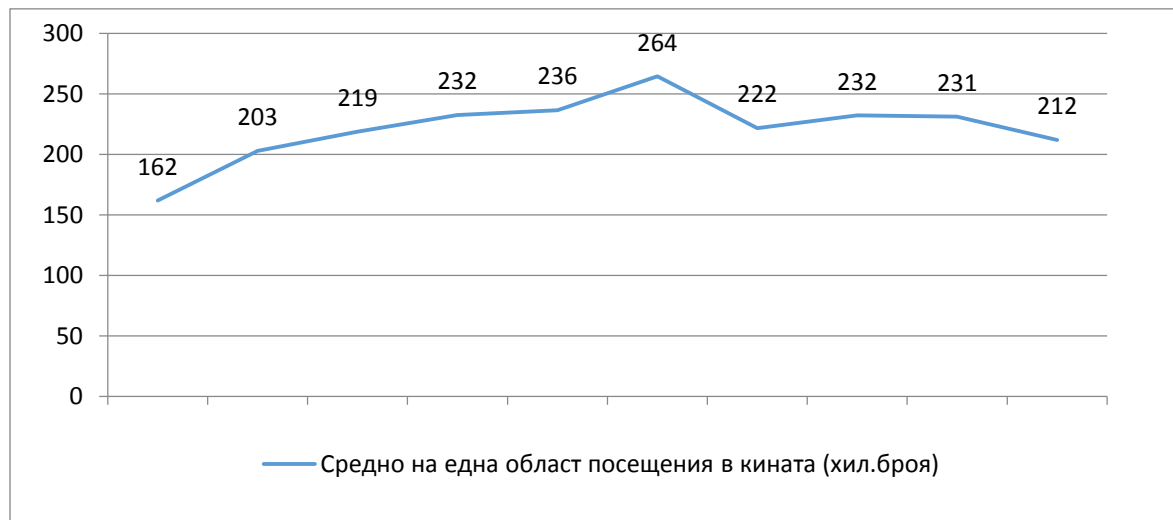
Фигура 108 Среден брой посещения в кината на едно кино (хил.бр.) 2008 – 2017 г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

През разглеждания период броят на посещения в кината средно на една област се променя в положителна посока (Фигура 109). За 2008г. средно посещенията в кина са 162, а през 2017г. броят им нараства до 212.

Фигура 109 Посещения в кина средно на една област 2008 – 2017г.

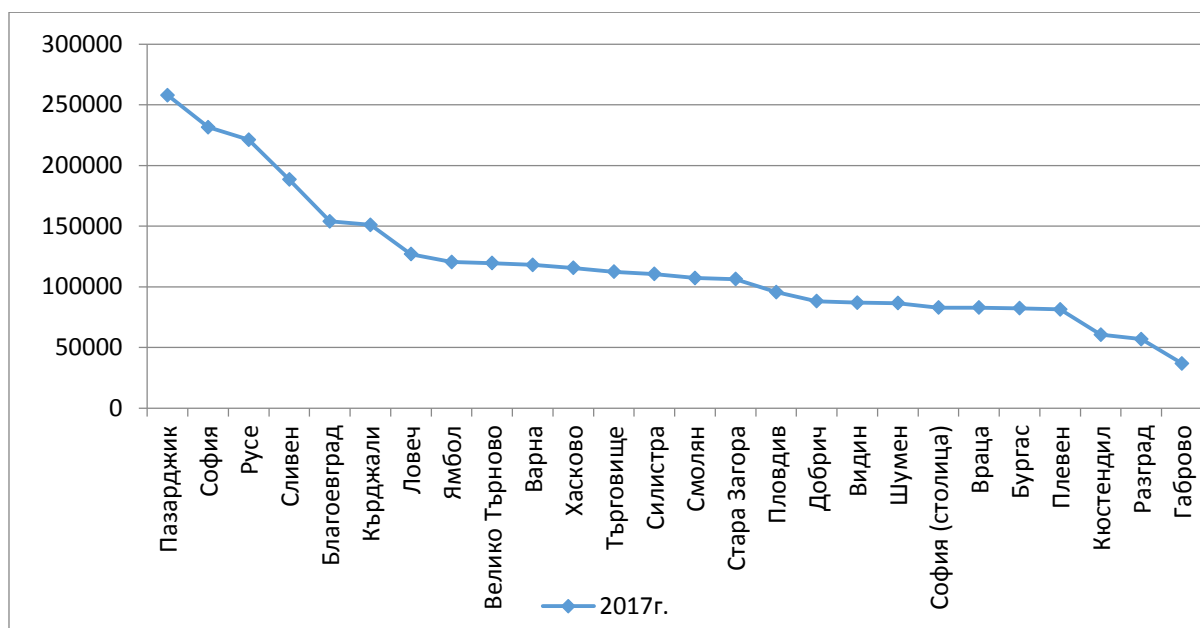

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Областите с положително изменение на средния брой посещения в кината спрямо 2008 г. са 15 като с най-голям ръст са: Хасково - 23000 посещения повече, Бургас - 335000 посещения повече, Стара Загора- 205000 посещения повече, Враца - 37000 посещения повече, Шумен - 24000 посещения повече, Търговище - 23000 посещения повече и Пловдив - 563000 посещения повече. Няма области с отрицателна разлика в показателя за анализирания период. В останалите области не се наблюдава промяна в броя посещения в кината през разглежданите години.

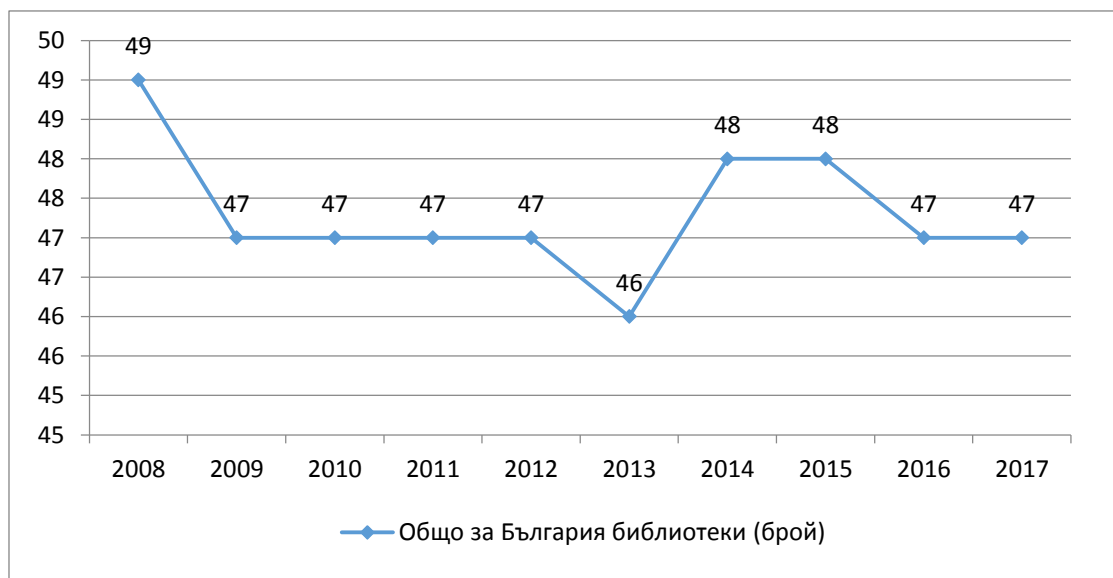
През 2017 г., демографският потенциал (брой хората, които биха могли да посетят едно кино) е най-висок в областите Пазарджик, София, Русе, Сливен и най-нисък в Габрово, Разград, Кюстендил, Плевен, Бургас и др. (Фигура 110).

Фигура 110 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта в едно кино

Фигура 111 илюстрира броя **библиотеки** на територията на България за периода 2008 г. – 2017 г. В началото на периода до 2010г. се наблюдава намаляваща тенденция. За 2008г. библиотеките на територията на страната са 49, а през 2017г. броят им се увеличава до 47, което е с 2 повече.

Фигура 111 Общ брой библиотеки в България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

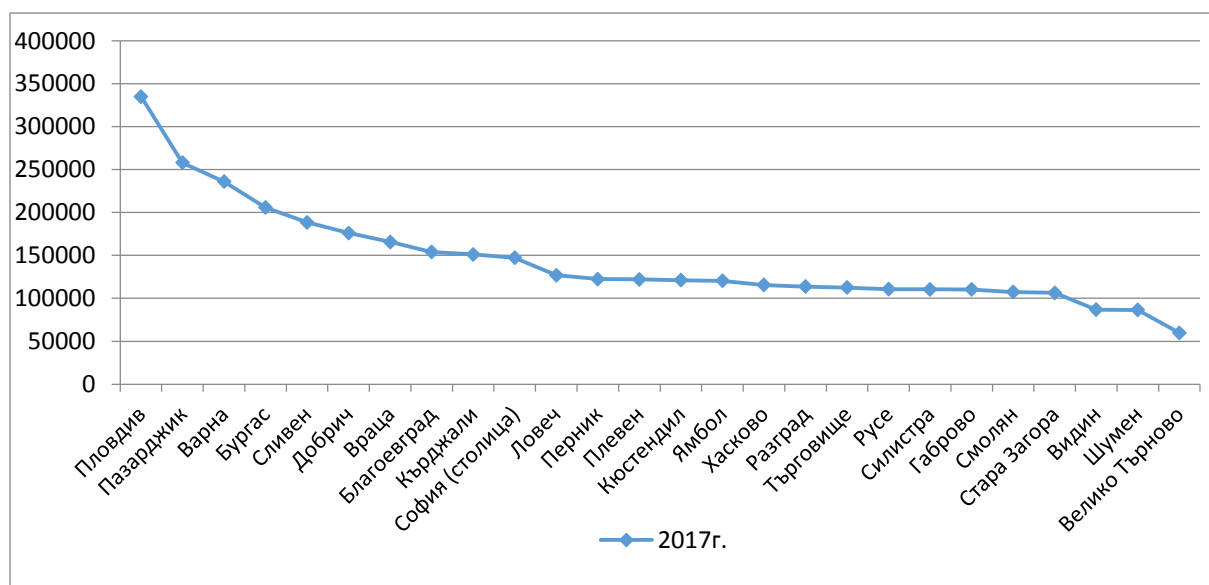
Броят на библиотеките на територията на страната почти не се променя през целия анализиран период. Тенденцията се запазва: в големите градове има по-голямо количество библиотеки в сравнение с малките и това не се променя от 2008г. до 2017г.

Фигурата илюстрира броя на посещения в библиотеките на територията на България за периода 2008г. – 2017г. През целия период посещенията варират в диапазона 200000 – 270000 и не се наблюдават съществени изменения на показателя. За 2008г. посещенията в библиотеки на територията на страната са 267000, а през 2017г. броят им намалява до 248000, което е с 19000 по-малко.

Най-много читатели в библиотеките се наблюдават в големите градове на страната и тенденцията се запазва през целия период – София, Русе, Стара Загора, Пловдив, Велико Търново.

През 2017 г., демографският потенциал читатели е най-висок в областите Пловдив, Пазарджик, Варна, Бургас, Сливен и най-нисък във Велико Търново, Шумен, Видин, Стара Загора, Смолян и др. (Фигура 112 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта в една библиотека).

Фигура 112 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта в една библиотека

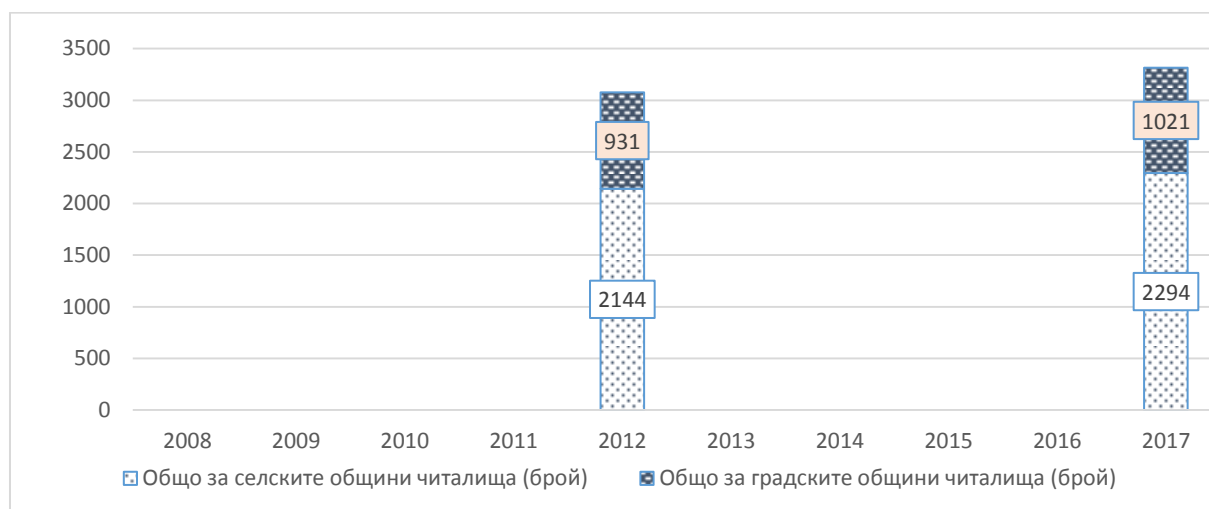

Наблюдава се нарастваща тенденция броя на **читалищата** на територията на България за периода 2007г. – 2017г., която продължава през целия период. За 2007г. читалищата на територията на страната са 2895, а през 2017г. броят им нараства до 3315. През 2017 г. читалищата в селските райони представляват 69 % от всички читалища в страната, а в градските райони са разположени 31 %. Влошената възрастова структура в селските райони води до ниска посещаемост на читалищата в селските райони.

Читалищата в селските общини през 2012 г. са 2144, като броят им нараства и през 2017 г. и те са със 150 повече или 2294 бр. В градските общини също има

увеличение на читалищата от 931 през 2012г. до 1021 през 2017г. или 90 читалища повече.

Фигура 113 Брой читалища в селските и градските общини в България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

* данните по общини са само за 2012 и 2017 г.

За 2012 г. броят на читалищата средно на една селска община е 9, през 2017г. има увеличение и средния брой на читалищата е 10 (Фигура 113). В градските общини промяната в броя читалища средно на една община е в положителна посока, от 28 за 2012г. до 31 бр. за 2017г.

Изменението на броя читалища и в селските и в градските общини спрямо 2012 година (Фигура 114) е положително. За селските общини то е 7%, а за градските – 10%.

Фигура 114 Изменение на броя читалищата в селските и градски общини спрямо 2012 година

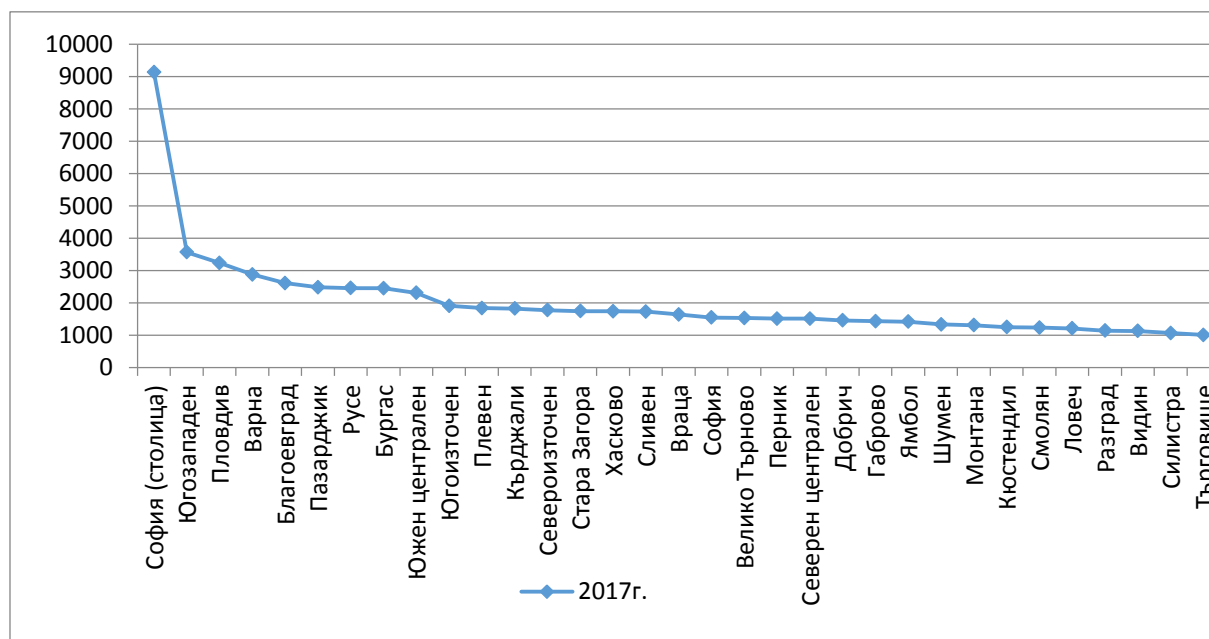
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

* данните за общините са само за 2012 и 2017 г.

Общините с най-съществено положително изменение за 2017г. спрямо 2012г. са: Бяла Слатина (11 читалища повече), Крушари (6 читалища повече), Мездра (12 читалища повече), Сапарева баня (3 читалища повече), Роман (6 читалища повече) и Бяла (2 читалища повече). Бяла Слатина бележи най-голям ръст от 2 читалища през 2012г. до 13 за 2017г. Общините с отрицателна разлика в показателя са 17 от тях Годеч (1 читалище по-малко), Калояново (4 читалища по-малко), Доспат (1 читалище по-малко) и Брусарци (1 читалище по-малко) са с най-съществена разлика. В 136 общини не се наблюдава промяна в броя на читалищата през разглеждания период.

През 2017 г., хората, които биха могли да посетят едно читалище е най-висок в областите София, Пловдив, Варна, Благоевград, Пазарджик и най-нисък в Търговище, Силистра, Видин, Разград, Ловеч и др. (Фигура 115).

Фигура 115 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта на едно читалище

Селските райони с най-висок потенциал (над 5000 души на читалище) за използване на читалищата са Пловдив, Раковски, Елин Пелин, Стара Загора, Кюстендил, Плевен, Божурище, Дупница, Карнобат, Правец, Самоков, Казанлък, Горна Малина, Марица, а селските общини с най-нисък потенциал (под 500 души) Шабла, Искър, Самуил, Главиница, Елена, Баните, Годеч, Смядово, Камено, Братя Даскалови, Брезово, Чавдар, Сухиндол, Драгоман, Чипровци, Чупрене, Алфатар, Макреш, Малко Търново, Пирдоп, Копривщица, Георги Дамяново, Опан, Рила, Бойница, Николаево, Ковачевци, Антон, Земен, Мирково. За оценка възможностите за

развитие на читалища на ниво селски район в Таблица 66 и Таблица 67 е представено населението по възрастови групи в селските общини

Таблица 66 Население по възрастови групи и брой население (по групи) в селските общини през 2017г.

Възраст	Население от 5000 до 10000 души	Население от 10001 до 15000 души	Население от 15001 до 20000 души
10-19г.	-	-	-
20-39г.	Карлово, Нова Загора, Велинград, Сандански, Марица, Самоков, Руен, Гоце Делчев, Айтос, Ботевград, Дулово, Раковски, Родопи, Поморие, Севлиево, Харманли, Несебър, Септември, Червен бряг, Карнобат	Петрич	-
40-54г.	Сандански, Самоков, Велинград, Нова Загора, Ботевград, Марица, Несебър, Севлиево, Руен, Гоце Делчев, Родопи, Троян, Айтос, Поморие, Дулово, Харманли, Попово, Раковски, Елин Пелин, Лом	Петрич, Карлово	-
над 55г.	Карнобат, Септември, Своге, Кирково, Бяла Слатина, Радомир, Руен, Елин Пелин, Свиленград, Мездра, Долна Митрополия, Добрич-селска, Провадия, Левски, Чирпан, Тетевен, Омуртаг, Исперих, Разлог, Балчик, Раднево, Аксаково, Хисаря, Берковица, Кубрат, Козлодуй, Костинброд, Пещера, Крумовград, Елхово, Котел, Тутракан, Девня, Нови пазар, Луковит, Момчилград, Генерал Тошево, Ардино, Средец, Полски Тръмбеш, Ихтиман, Гулянци, Каварна, Съединение, Садово, Тервел, Лясковец, Бяла (обл.Русе), Созопол, Симитли, Саговча, Девин, Трявна, Смядово, Павел баня, Кнежа, Банско, Дългопол, Калояново, Гълъбово, Златоград, Тополовград, Костенец, Страджа, Мадан, Етрополе, Ветово, Ракиново, Долни Дъбник, Сунгурларе	Нова Загора, Троян, Родопи, Велинград, Ботевград, Марица, Попово, Гунджа, Гоце Делчев, Лом, Червен бряг, Първомай, Поморие, Панагюрище, Дулово, Павликени, Несебър, Айтос, Харманли, Раковски	Сандански, Севлиево, Самоков

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ

Таблица 67 представя общините, които са с най-нисък демографски потенциал за развитие на читалищна дейност.

Таблица 67 Население по възрастови групи и брой население (по групи 0-500 души) в селските общини през 2017г.

Възраст	Население под 100 души	Население от 100 до 200 души	Население от 200 до 300 души	Население от 300 до 500 души
10-19г.	Бойница, Трекляно, Ковачевци, Макреш, Маджарово, Невестино	Чавдар, Георги Дамяново, Земен, Грамада, Чипровци, Лъки, Челопеч, Бобошево, Антон, Опан, Чупрене, Априлци, Ново село, Копривщица, Мирково, Баните, Сухиндол, Рила	Алфатар, Борино, Кула, Малко Търново, Болярово, Кочериново	Брегово, Хайредин, Ценово, Драгоман, Бяла (Варна), Годеч, Трън, Шабла, Медковец, Стрелча, Летница, Ветрино, Златарица, Борово, Ружинци, Батак, Брусарци, Кресна, Брезник, Якимово, Ситово, Минерални бани, Върбица, Цар Калоян, Ивайловград, Неделино, Иваново, Крушари, Горна Малина, Пордим, Сърница, Роман
20-39г.	Бойница	Трекляно, Макреш	Ковачевци, Чавдар, Грамада, Чупрене, Антон, Земен, Маджарово, Невестино	Георги Дамяново, Челопеч, Опан, Ново село, Априлци, Копривщица, Рила, Чипровци, Мирково, Бобошево, Лъки, Сухиндол, Алфатар
40-54г.	-	Бойница, Трекляно, Макреш	Чавдар, Ковачевци, Чупрене, Грамада, Георги Дамяново, Антон, Невестино	Маджарово, Ново село Опан, Челопеч, Мирково, Сухиндол, Земен, Копривщица, Бобошево, Рила, Алфатар
над 55г.	-	-	-	Трекляно

Безспорна е ролята на **паметниците на културата** за опазването на културното наследство и традиции, както на национално ниво, така и на ниво селски район. Данните за паметниците на културата с категория „Национално значение“ показват, че и те са неравномерно разпределени на територията на страната. На голямо концентриране има в областите Велико Търново, София-област, Пловдив, Бургас и най-малък е техният брой в Търговище, Силистра, Ямбол, Добрич, Разград (Таблица 68).

Таблица 68 Паметници на културата с категория „Национално значение“

Паметници на културата с категория "Национално значение"		
Област	Брой	Дял (%)
България	1273	100%
Благоднеград	45	3,5%
Бургас	70	5,5%
Варна	21	1,6%
Велико Търново	117	9,2%
Видин	42	3,3%
Враца	44	3,5%
Габрово	34	2,7%

Добрич	8	0,6%
Кърджали	16	1,3%
Кюстендил	40	3,1%
Ловеч	59	4,6%
Монтана	26	2,0%
Пазарджик	42	3,3%
Перник	40	3,1%
Плевен	25	2,0%
Пловдив	133	10,4%
Разград	3	0,2%
Русе	43	3,4%
Силистра	5	0,4%
Сливен	61	4,8%
Смолян	49	3,8%
София-град	148	11,6%
София-област	56	4,4%
Стара Загора	69	5,4%
Търговище	4	0,3%
Хасково	47	3,7%
Шумен	20	1,6%
Ямбол	6	0,5%

Източник: Читалища: <https://chitalishta.com/index.php?act=content&rec=749>

Фактори за развитие на културни дейности и услуги

Демографски фактор – застаряване на населението. Влияе на посещенията в театри, кина, библиотеки читалищата. Културната дейност и услуги са необходими и се развиват ако има млади хора и добра демографска структура. Възрастовата структура е основен демографски фактор за преценяване на необходимостта от развитие на култура в даден селски район.

Демографски фактор - Обезлюдяване

Отрицателният естествен прираст и миграцията към градовете са фактори, които определят, дали има необходимост от културни дейности.

Териториално разпределение на театри, кина, музеи. Неравномерното разпределението на кината, театрите, библиотеките и музеите оказва влияние на възможността на населението от селските райони да посещава кина и да има достъп до културни дейности. Неравномерността се явява ограничаващ фактор.

Регионални различия. Регионалните различия и спецификите на районите в България предопределят неравномерното териториалното разпределение на обектите в сферата на културата.

Потребителско търсене. Увеличаването на броя на обектите в сферата на културата и културните услуги се влияе от потребителското търсене и интерес.

Изводи и тенденции в развитието на културните дейности и на културната инфраструктура

1. За анализирания период музеите и театрите на територията на страната отчитат понижение в броя си и тенденцията е намаляваща. Въпреки негативното изменение в броя на театрите и музеите, интересът и посещенията към тях се увеличават постепенно през разглеждания период.
2. При броя библиотеки в страната не се наблюдава голяма динамика, стойността се запазва почти без изменение за целия период. Аналогично броят посещения в библиотеки не се променя съществено.
3. Броят на кината и посещенията в тях се увеличават през анализирания период, което се дължи на осъвременяване на киносалоните и техниката в тях.
4. Броят на читалищата на територията на България следва нарастваща тенденция. Демографският потенциал в селските райони за използване на читалищата се различава в различните райони, като влошената възрастова структура в селските райони в някои селски райони води до ниска посещаемост на читалищата. Читалищата са сравнително равномерно разпределени в селските райони, но в някои от тях потенциалът им не е използван поради обезлюдяване и малкия брой жители или застаряване на населението (над 65 г.).

Раздел V Анализ на състоянието на инфраструктурта в селските райони

5.1 Анализ на състоянието на пътната система в селските общини

Степента на изграденост на транспортната инфраструктура (особено пътната мрежа) и качеството на предоставяните от нея услуги имат определящо значение за пространствената организация на територията и функционирането на системата от населени места, респективно социално-икономическото развитие и сътрудничество между районите и съставните им области. Част от описателната част е взимствана от други разработки поръчани от Министерство на регионалното развитие и благоустройството⁴⁶.

Основните пътни направления на TEN-T мрежата се формират от пътищата с международно и национално значение - автомагистрала и пътища първи клас, чиято дължина представлява 18,4% от общата дължина на пътната мрежа в страната. Тези пътища осигуряват интеграцията на пътната мрежа на страната с тази на съседните страни и имат важно значение за интегрирането на територията в национален и в европейски план. Основните пътища са представени на Таблица 69 и Таблица 70.

Таблица 69 Автомагистрала

A1 -автомагистрала “Тракия”	<i>София-Пловдив-Бургас</i> , с обща дължина 360 km. Магистралата е напълно изградена и е част от коридора на основната TEN-T мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски”.
A2 -автомагистрала “Хемус”	<i>София-Велико Търново-Варна</i> , с планирана дължина 433 km, от които в експлоатация са 38,8%, а 25,6% в процес на изграждане. Автомагистралата формира част от пътното направление <i>София–Велико Търново–Русе–Букурещ</i> , включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната.
A3 -автомагистрала “Струма”	<i>София –Перник -Благоевград-граница Гърция</i> , с планирана с дължина 169 km, от които в експлоатация са 66%. Тази автомагистрала също е част от коридор „Ориент/ Източно-Средиземноморски”

⁴⁶ Социално-Икономически Анализ на районите в Република България, Втори Етап Част Втора Договор № РД-02-37-76/30.07.2018 г. по поръка от Министерство на регионалното развитие и благоустройството

	от основната TEN-T мрежа.
A4 -автомагистрала “Марица”	<i>пв “Оризovo”(AM Тракия) –Хасково-Капитан Андреево, с дължина 117 km. Магистралата е напълно изградена и е част от коридора на основната TEN-T мрежа- „Ориент/Източно-Средиземноморски”.</i>
A5 -автомагистрала “Черно море”-	<i>Варна-Слънчев бряг-Бургас, с планирана дължина 108 km, от която са изградени само 10 km. Автомагистралата е част от широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната.</i>
A6 –автомагистрала “Европа”	<i>Граница Сърбия-София, с планирана дължина 66 km, от която е изградена само частта “Северна скоростна тангента” с дължина 16,5 km. Автомагистралата е част от основната TEN-T мрежа на територията на страната и все още не е изградена напълно</i>

Източник: Социално-Икономически Анализ на районите в Република България, 2018

Таблица 70 Пътищата от първи клас

Първокласен път I-1	<i>граница Румъния-Видин-Монтана-Ботевград-София-Благоевград-Кулата-граница Гърция (Европейска категоризация E79). Пътят е част от коридор на основната TEN-T мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски”, като южната част на трасето се определя от AM “Струма”.</i>
Първокласен път I-2	<i>Русе-Разград-Шумен-Варна (Европейска категоризация E-70). Пътят е едно от допълнително включените пет нови пътни трасета към широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната.</i>
Първокласен път I-3	<i>Бяла – Плевен – Ботевград/София (E-83) не е част от TEN-T мрежата, но е един от основните пътища за обслужване на Северна България.</i>
Първокласен път I-4	<i>София/Ботевград-Севлиево-Велико Търново-Шумен/Варна (E-772) е допълнително трасе, включено в</i>

	широкообхватната ТЕН-Т мрежа и формира част от пътното направление <i>София–В. Търново–Русе–Букурещ</i> , включено в основната ТЕН-Т мрежа на територията на страната.
Първокласен път I-5	<i>Русе–Бяла–Велико Търново–Стара Загора–Хасково–Кърджали</i> - граница <i>Гърция (E-85)</i> е част от основната ТЕН-Т мрежа на територията на страната, а на юг от Хасково-от широкообхватната ТЕН-Т мрежа.
Първокласен път I-6	граница <i>Македония–Гюешево–Кюстендил–Радомир–София–Карлово–Казанлък–Бургас</i> в основната си част обслужва т. нар. “подбалканска линия” и само в участъка граница <i>Македония–Гюешево–Кюстендил</i> е включен в основната ТЕН-Т мрежа.
Първокласен път I-7	граница <i>Румъния/ГКПП “Силистра”–Шумен–Ямбол–Елхово–ГКПП “Лесово–Хамзъбейли”/граница Турция</i> не попада в обхвата на ТЕН-Т мрежата, но е важно направление, обслужващо източната част на страната и провеждащо транзитните потоци между Румъния и Турция.
Първокласен път I-8	граница <i>Сърбия–Драгоман–София–Пловдив–Свиленград–граница Турция (E-80)</i> формира част от коридора на основната ТЕН-Т мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски”, който вече се обслужва от АМ “Тракия” и АМ “Марица”, а пътят има дублиращи функции.
Първокласен път I-9	граница <i>Румъния–Дуранкулак–Варна–Бургас–Малко Търново–граница Турция (E-87)</i> в частта си граница <i>Румъния – Варна</i> е включен в широкообхватната ТЕН-Т мрежа на територията на страната.

Източник: Социално-икономически анализ на районите в Република България, 2018

Допълнително в широкообхватната ТЕН-Т мрежа на територията на страната е включен **второкласният път II-86** „Пловдив–Смолян–Рудозем”, който осигурява единствения транспортен достъп от вътрешността на страната до област Смолян.

Предвижда се пътят да бъде изграден като скоростен, предстои изграждането на ГКПП "Елидже"- Ксанти.

Доизграждането на автомагистралите и скоростни пътища по описаните направления на TEN-T мрежата (основна и широкообхватна) е залегнало във втората приоритетна ос на ОП "Транспорт и транспортна инфраструктура" (ОПТТИ) 2014-2020 "Развитие на пътната инфраструктура по „основната“ и „разширената“ Трансевропейска транспортна мрежа". Основната пътна мрежа е представена на Фигура 116.

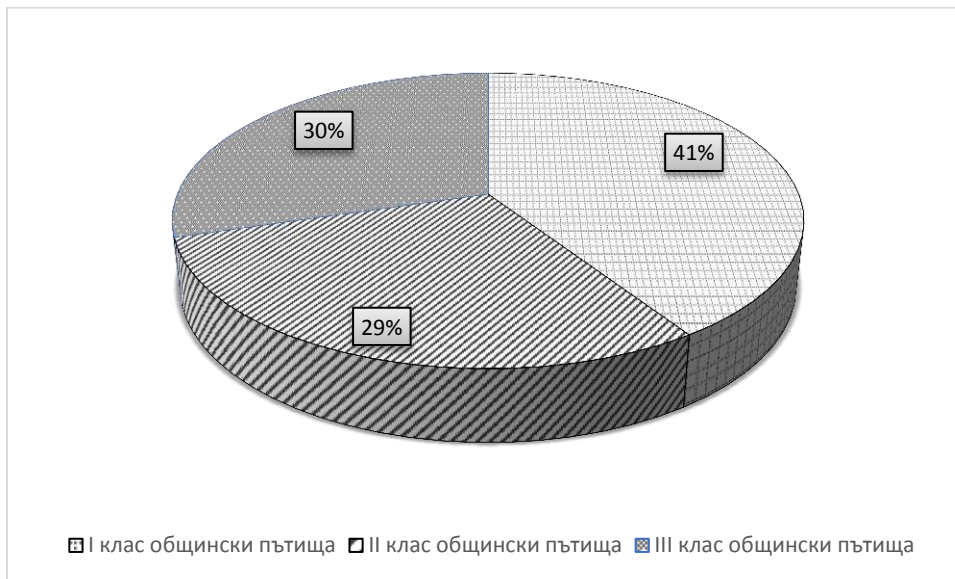
Фигура 116. Схема на TEN-T пътна мрежа в България

Източник: Средносрочна оперативна програма за изпълнение на Стратегията за развитие на пътната инфраструктура в Р. България 2016-2020 г.

В България общинските пътища от I-ви до III клас е с дължина 19 501,692 км., от които към 05.2019 г., - 7 945,659 (40%) са I клас общински пътища, 5 775,991 км (30%) II клас общински пътища и 5 780,042 км са III клас общински пътища. Разпределението е показано на Фигура 117.

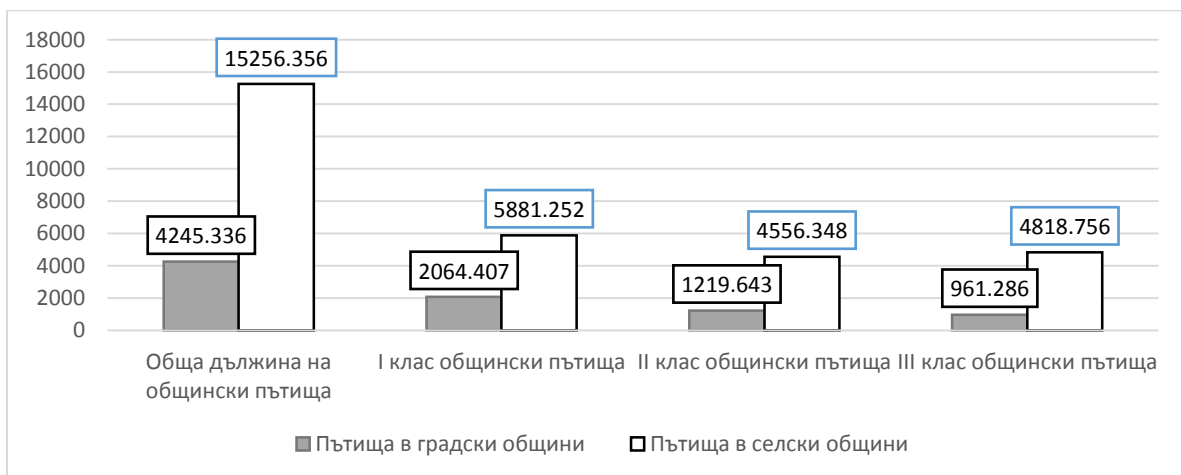
Фигура 117 Разпределение на пътищата по клас в България

Източник: собствени изчисления на база данни от Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

На Фигура 118 е представено сравнението на пътищата между селските и градските общини по категория към 2019 г.

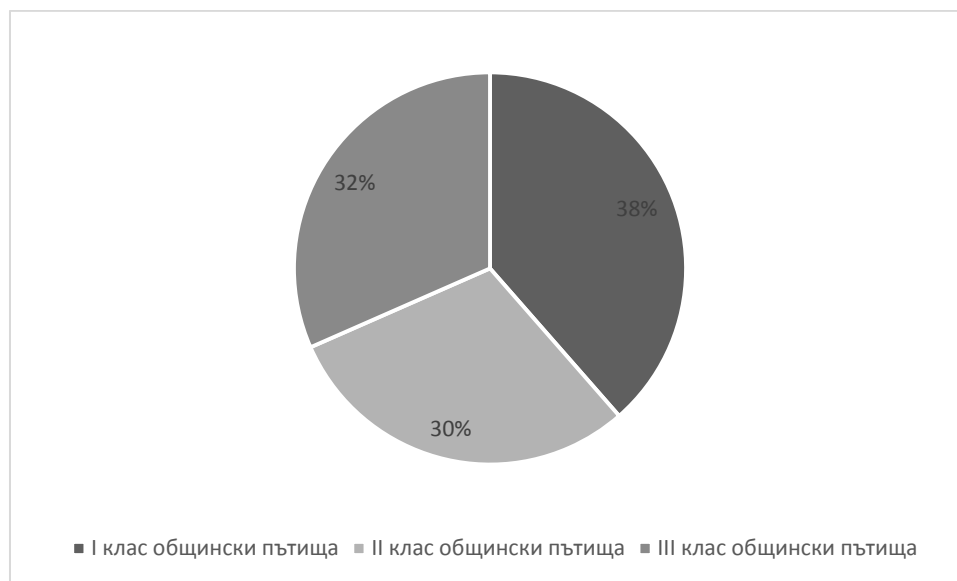
Фигура 118 Сравнение на пътищата между селските и градските общини по категория към 2019 г.

Източник: собствени изчисления на база данни от Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

В селските общини са изградени 15256,36 км пътища от които 38% са първи клас (5881,252 км), втори клас 30% (4556,348 км) и трети клас 32 % (4818,756 км) Данните показват, че структурата на пътищата е много близка до тази за страната, като структурата за селските общини е изложена на Фигура 119.

Фигура 119 Разпределение на пътищата по клас в селските райони

Източник: собствени изчисления на база данни от пътна агенция

На Таблица 71 е изведена основна информация за разпределение на пътищата в селските райони спрямо административния център, към който принадлежат .

Таблица 71 Разпределението на база общински център и клас път в селските райони

Селски общини	Обща дължина на общински пътища	I клас общински пътища	II клас общински пътища	III клас общински пътища
Общини от област с администр. център - Благоевград	1059,76	385,2	383,1	291,46
Общини от област с администр. център - Бургас	961,62	359,42	442,4	159,8
Общини от област с администр. център - Варна	592,45	236,97	214,54	140,94
Общини от област с адм. център - Велико Търново	576,63	275,021	118,301	183,308
Общини от област с администр. център - Видин	349,859	197,15	81,609	71,1
Общини от област с администр. център - Враца	413,14	267,35	102,13	43,66
Общини от област с администр. център - Габрово	640,47	94,4	111,9	434,17

Общини от област с администр. център - Добрич	640,833	233,03	121,7	286,103
Общини от област с администр. център - Кърджали	807,201	265,7	289,87	251,631
Общини от област с администр. център - Кюстендил	292,48	113	63,98	115,5
Общини от област с администр. център - Ловеч	546,56	224,02	165,41	157,13
Общини от област с администр. център - Монтана	371,27	191,03	88,4	91,84
Общини от област с администр. център - Пазарджик	392,379	215,438	75,41	101,531
Общини от област с администр. център - Перник	431,914	16,45	146	269,464
Общини от област с администр. център - Плевен	439,046	256,96	102,85	79,236
Общини от област с администр. център - Пловдив	817,66	466,701	222,681	128,278
Общини от област с администр. център - Разград	291,205	124,2	107,35	59,655
Общини от област с административен център - Русе	437,03	234,33	89,523	113,177
Общини от област с администр. център - Силистра	282,8	188,14	69,18	25,48
Общини от област с администр. център - Сливен	384,3	175,9	97,9	110,5
Общини от област с администр. център - Смолян	640,788	180,453	190,55	269,785
Общини от област с администр. център - София	1564,795	260,495	376,55	927,75
Общини от област с админ. център - Стара Загора	429,72	264,62	136,35	28,75
Общини от област с администр. център -	486,55	141,3	182,2	163,05

Търговище				
Общини от област с администр. център - Хасково	638,562	191,7	290,18	156,682
Общини от област с администр. център - Шумен	427,994	252,374	90,316	85,304
Общини от област с администр. център - Ямбол	339,34	69,9	195,968	73,472

Източник: собствени изчисления на база данни от Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

От изследваните данни около 2358 трасета осигуряват единствен достъп до населено място или селищно образувание.

Отделните отсечки, принадлежността им към общините, заедно със състоянието на пътя и изградените съоръжения са представени в приложение. Там подробно може да се проследи към всяка община дали има изграден проект за рехабилитация на пътя, колко километра и дали е планиран ремонт. Категоризацията е направена по следната методология:

Ниво	Оценка	Повредена площ / в % /
1.	Отлично	0%
2.	Добро	1-10%
3.	Задоволително	11-30%
4.	Незадоволително	31-50%
5.	Лошо	Над 50%

Източник: Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

945 отсечки в селските общини са категоризирани като лоши, като от тях 671 са без проект за ремонт към 2019 година.

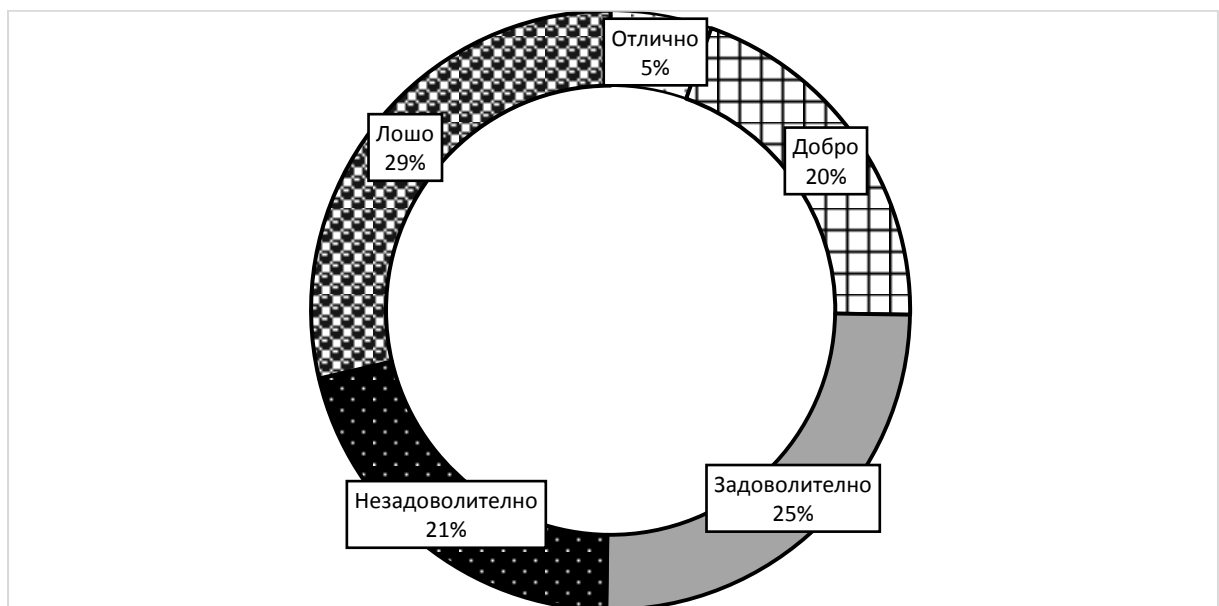
За периода 2014-2018 г. в страната е констатиран напредък по отношение на развитието на пътищата, според настилките, както следва:

- Пътища общо с настилка са се увеличили с 94 км, като от 19462 км през 2014 г., са 19556 км

- Асфалтовите пътища са се увеличили със 119 км
- Паважните са намалели с 5 км
- Трошено каменните са намалели с 8 км
- Баластрените са намалели с 12 км
- Пътищата без настила са се увеличили с 54 км.

Най-големи положителни промени са в областите Добрич, Видин, Пазарджик, а най-негативни в Хасково, Кюстендил и Благоевград.

Фигура 120 Състояние на пътната мрежа в селските общини в България

Фигура 120 илюстрира състоянието на пътната мрежа в селските общини в България. Разпределението включва пътищата или отсечки от пътища в преминаващи през територията на селските общини с добро, задоволително, незадоволително и лошо качество са в диапазона 20 – 30%. Най-малък е процента на пътищата в отлично състояние - 5%. Предложените данни са обобщени от постъпила информация от сдружението на общините в България и са актуални за края на 2019 година.

Общо 64 общини имат минимум по 1 път или пътна отсечка преминаващ през общината с отлично качество: 10 общини имат по 2 пътя с отлично качество (Бобовдол, Летница, Брацигово, Белене, Павел баня, Антоново, Омуртаг, Любимец, Симеоновград, Велики Преслав); 8 общини имат по 3 пътя с отлично качество (Сунгурларе, Оряхово, Дряново, Априлци, Тутракан, Златица, Братя Даскалови, Тополовград); 9 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество (Суворово, Павликени, Завет, Исперих, Кайнарджа, Доспат, Минерални бани, Стамболово, Хитрино); 3 са общините с по 5

отлични пътя (Гоце Делчев, Разлог, Рудозем) и с над 5 пътя с отлично качество са 4 общини (Трън, Троян, Крушари, Свиленград). През останалите общини няма път, който да е определен с отлично качество.

Таблица 72 показва систематизирано през кои общини преминава път, окачествен като отличен според сдружението на общините.

Таблица 72 Брой пътища / пътни отсечки в селските общини с отлично качество

Общини	Брой пътища с отлично качество
Трън, Троян, Крушари, Свиленград	Над 5
Гоце Делчев, Разлог, Рудозем	5
Суворово, Павликени, Завет, Исперих, Кайнарджа, Доспат, Минерални бани, Стамболово, Хитрино	4
Сунгурларе, Оряхово, Дряново, Априлци, Тутракан, Златица, Братя Даскалови, Тополовград	3
Бобовдол, Летница, Брацигово, Белене, Павел баня, Антоново, Омуртаг, Любимец, Симеоновград, Велики Преслав	2
Руен, Средец, Царево, Елена, Грамада, Димово, Кирково, Рила, Трекляно, Луковит, Бойчиновци, Вършец, Георги Дамяново, Лом Батак, Ракитово, Никопол, Калояново, Кричим, Садово, Сопот, Ветово, Сливо поле, Главиница, Антон, Ботевград, Мъглиж, Опака, Нови пазар, Болярово	1

Общо 142 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината с добро качество: 31 общини имат по 2 пътя с добро качество; 22 общини имат по 3 пътя с

добро качество; 11 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество (Хитрино, Нови пазар, Лясковец, Тервел, Момчилград, Марица, Родопи, Нова Загора, Чепеларе, Стралджа, Трън); 12 са общините с по 5 добри пътя (Антоново, Трекляно, Ракитово, Брегово, Трявна, Каварна, Черноочене, Карлово, Лъки, Твърдица, Мадан, Тунджа) и с над 5 пътя с добро качество са 22 общини. През останалите общини няма път, който да е определен с добро качество.

Таблица 73 показва систематизирано през кои общини преминава път, окачен като добър според сдружението на общините.

Таблица 73 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с добро качество

Общини	Брой пътища с добро качество
Кирково, Елена, Правец, Троян, Дряново, Ябланица, Балчик, Иваново, Елхово, Омуртаг, Добричка, Крумовград, Генерал Тошево, Венец, Борово, Ивайловград, Айтос, Самоков, Лозница, Сливо поле, Две могили	Над 5
Антоново, Трекляно, Ракитово, Брегово, Трявна, Каварна, Черноочене, Карлово, Лъки, Твърдица, Мадан, Тунджа	5
Хитрино, Нови пазар, Лясковец, Тервел, Момчилград, Марица, Родопи, Нова Загора, Чепеларе, Стралджа, Трън	4
Свиленград, Разлог, Руен, Никопол, Сопот, Ботевград, Белослав, Провадия, Белоградчик, Чупрене, Роман, Кочериново, Ковачевци, Гулянци, Кнежа, Червен бряг, Куклен, Първомай, Девин, Чавдар, Николаево, Каспичан	3
Рудозем, Стамболово, Брацигово, Павел баня, Грамада, Димово,	2

Главиница, Банско, Сатовча, Несебър, Аврен, Стражица, Бойница, Кула, Ардино, Сапарева баня, Угърчин, Долна Митрополия, Пордим, Цар Калоян, Ценово, Дулово, Баните, Драгоман, Елин Пелин, Етрополе, Мирково, Своге, Опан, Харманли, Каолиново	
Крушари, Павликени, Завет, Исперих, Кайнарджа, Сунгурларе, Априлци, Тутракан, Братя Даскалови, Любимец, Велики Преслав, Царево, Бойчиновци, Вършец, Лом, Батак, Антон, Опака, Болярово, Карнобат, Вълчи дол, Макреш, Мездра, Шабла, Тетевен, Берковица, Якимово, Брезник, Земен, Долни Дъбник, Брезово, Хисаря, Кубрат, Самуил, Бяла (Русе), Златоград, Божурище, Годеч, Горна Малина, Пирдоп, Гълъбово, Върбица, Никола Козлево, Смядово	1

Общо 143 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината със задоволително качество: 22 общини имат по 2 пътя със задоволително качество; 18 общини имат по 3 пътя със задоволително качество; 16 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество; 5 са общините с по 5 задоволителни пътя (Трекляно, Каварна, Стражица, Тутракан, Вълчи дол) и с над 5 пътя със задоволително качество са 47 общини. През останалите общини няма път, който да е определен със задоволително качество.

Таблица 74 показва систематизирано през кои общини преминава път, окачествен като задоволителен според сдружението на общините.

Таблица 74 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини със задоволително качество

Общини	Брой пътища със задоволително качество
<p>Правец, Елена, Крумовград, Годеч, Сандански, Кирково, Трявна, Харманли, Брезник, Черноочене, Карлово, Омуртаг, Трън, Добричка, Радомир, Твърдица, Ботевград, Калояново, Дряново, Руен, Септември, Троян, Антоново, Родопи, Стралджа, Ковачевци, Своге, Болярско, Берковица, Ябланица, Айтос, Нова Загора, Димово, Драгоман, Павликени, Карнобат, Мездра, Тетевен, Златоград, Долни чифлик, Ивайловград, Долна Митрополия, Самуил, Малко Търново, Севлиево, Раковски, Чирпан</p>	Над 5
<p>Трекляно, Каварна, Стражица, Тутракан, Вълчи дол</p>	5
<p>Иваново, Генерал Тошево, Две могили, Мадан, Нови пазар, Белоградчик, Червен бряг, Първомай, Девин, Павел баня, Главиница, Аврен, Брезово, Гоце Делчев, Ветрино, Съединение</p>	4
<p>Свиленград, Кнежа, Стамболово, Кула, Угърчин, Елин Пелин, Етрополе, Лом, Шабла, Хисаря, Кубрат, Върбица, Бобовдол, Бяла (Варна), Дългопол, Бяла Слатина, Вълчедръм, Челопеч</p>	3
<p>Сливо поле, Чепеларе, Разлог, Белослав, Роман, Николаево, Каспичан,</p>	2

Несебър, Пордим, Баните, Каолиново, Любимец, Велики Преслав, Бяла (Русе), Пирдоп, Доспат, Минерални бани, Тополовград, Девня, Ружинци, Искър, Стамболийски, Гурково	
Самоков, Лъки, Тунджа, Марица, Провадия, Кочериново, Грамада, Банско, Сатовча, Бойница, Ардино, Ценово, Дулово, Завет, Сунгурларе, Братя Даскалови, Царево, Бойчиновци, Горна Малина, Гълъбово, Никола Козлево, Оряхово, Златица, Летница, Белене, Симеоновград, Луковит, Ветово, Кресна, Ново село, Брусарци, Ситово, Раднево	1

Общо 150 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината с незадоволително качество: 37 общини имат по 2 пътя с незадоволително качество; 19 общини имат по 3 пътя с незадоволително качество; 17 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество (Кирково, Омуртаг, Карнобат, Вълчи дол, Аврен, Лом, Каолиново, Бяла (Русе), Ружинци, Кочериново, Луковит, Куклен, Рудозем, Опан, Долни Дъбник, Поморие, Велинград); 10 са общините с по 5 незадоволителни пътя (Годеч, Радомир, Дългопол, Разлог, Ветово, Ситово, Средец, Георги Дамяново, Садово, Аксаково) и с над 5 пътя с незадоволително качество са 33 общини.

Таблица 75 показва систематизирано през кои общини преминава път, окачествен като незадоволителен според сдружението на общините.

Таблица 75 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с незадоволително качество

Общини	Брой пътища с незадоволително качество
Трявна, Елена, Севлиево, Ковачевци, Правец, Добричка, Антоново, Девня,	Над 5

Бобошево, Сандански, Ботевград, Берковица, Раднево, Брезник, Руен, Хитрино, Мъглиж, Мездра, Чирпан, Каварна, Мадан, Провадия, Лозница, Своге, Драгоман, Ивайловград, Стражица, Елин Пелин, Тополовград, Сунгурларе, Момчилград, Мирково, Чипровци	
Годеч, Радомир, Дългопол, Разлог, Ветово, Ситово, Средец, Георги Дамяново, Садово, Аксаково	5
Кирково, Омуртаг, Карнобат, Вълчи дол, Аврен, Лом, Каолиново, Бяла (Русе), Ружинци, Кочериново, Луковит, Куклен, Рудозем, Опан, Долни Дъбник, Поморие, Велинград	4
Нова Загора, Павликени, Долна Митрополия, Девин, Угърчин, Хисаря, Кубрат, Сливо поле, Несебър, Велики Преслав, Дулово, Братя Даскалови, Горна Малина, Сопот, Брацигово, Кайнарджа, Вършец, Божурище	3
Карлово, Трън, Дряново, Септември, Долни чифлик, Малко Търново, Белоградчик, Червен бряг, Павел баня, Главиница, Брезово, Ветрино, Вълчедръм, Чепеларе, Белослав, Гурково, Самоков, Марица, Банско, Сатовча, Гълъбово, Летница, Белене, Брусарци, Лясковец, Тервел, Исперих, Батак, Антон, Макреш, Якимово, Земен, Суворово, Камено, Стрелча, Левски,	2

Перушица	
Крумовград, Калояново, Троян, Родопи, Болярово, Ябланица, Айтос, Тетевен, Тутракан, Първомай, Гоце Делчев, Свиленград, Кула, Шабла, Бяла Слатина, Челопеч, Каспичан, Пордим, Баните, Любимец, Пирдоп, Минерални бани, Искър, Грамада, Завет, Бойчиновци, Никола Козлево, Оряхово, Ново село, Сапарева баня, Крушари, Симитли, Медковец, Копривщица	1

Общо 158 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината с лошо качество: 20 общини имат по 2 пътя с лошо качество; 22 общини имат по 3 пътя с лошо качество; 12 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество (Добричка, Дългопол, Малко Търново, Белослав, Сатовча, Първомай, Баните, Стралджа, Златоград, Стамболийски, Балчик, Гулянци); 17 са общините с по 5 лоши пътя (Ковачевци, Берковица, Омуртаг, Карнобат, Вълчи дол, Луковит, Трън, Септември, Белоградчик, Марица, Земен, Ябланица, Тетевен, Нови пазар, Върбица, Априлци, Борино) и с над 5 пътя с лошо качество са 44 общини.

Таблица 76 показва систематизирано през кои общини преминава път, окачествен като лош според сдружението на общините.

Таблица 76 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с лошо качество

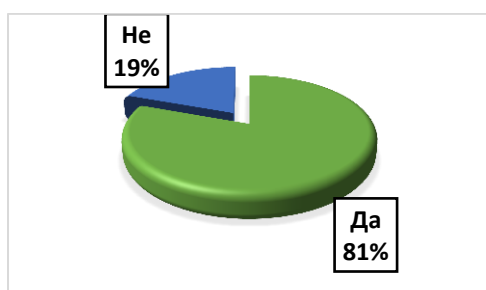
Общини	Брой пътища с лошо качество
Севлиево, Трявна, Момчилград, Ботевград, Тунджа, Ивайловград, Ветово, Крумовград, Троян, Полски Тръмбеш, Маджарово, Аксаково, Кирково, Черноочене, Правец, Мадан, Провадия, Средец, Антоново, Бяла (Русе), Девня, Мездра, Завет, Етрополе, Своге, Дулово,	Над 5

Дряново, Стамболово, Ардино, Кресна, Смядово, Алфатар, Сандански, Каварна, Стражица, Разлог, Кочериново, Поморие, Горна Малина, Тервел, Симитли, Генерал Тошево, Роман, Ценово	
Ковачевци, Берковица, Омуртаг, Карнобат, Вълчи дол, Луковит, Трън, Септември, Белоградчик, Марица, Земен, Ябланица, Тетевен, Нови пазар, Върбица, Априлци, Борино	5
Добричка, Дългопол, Малко Търново, Белослав, Сатовча, Първомай, Баните, Стралджа, Златоград, Стамболийски, Балчик, Гулянци	4
Чирпан, Рудозем, Велинград, Нова Загора, Кубрат, Сопот, Божурище, Карлово, Червен бряг, Чепеларе, Гурково, Летница, Лясковец, Исперих, Антон, Суворово, Шабла, Пирдоп, Крушари, Димово, Царево	3
Брезник, Годеч, Лом, Ружинци, Куклен, Долни Дъбник, Сливо поле, Несебър, Велики Преслав, Кайнарджа, Гълъбово, Макреш, Камено, Левски, Кула, Бяла Слатина, Челопеч, Пордим, Минерални бани, Бойчиновци, Харманли, Самуил, Бобовдол, Златица, Цар Калоян, Опака, Козлодуй	2
Руен, Тополовград, Радомир, Ситово, Садово, Павликени, Угърчин, Брацигово, Вършец, Брезово, Ветрино, Самоков, Белене, Брусарци, Батак, Якимово,	1

Стрелча, Калояново, Гоце Делчев, Любимец, Искър, Грамада, Оряхово, Ново село, Сапарева баня, Медковец, Раковски, Лъки, Бойница, Венец, Ракитово, Брегово, Никопол, Чавдар, Кричим	
--	--

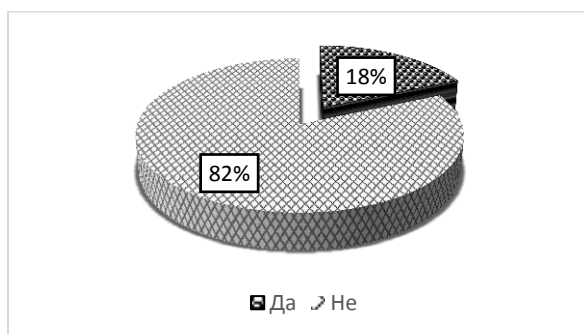
Част от пътната мрежа преминаваща през селските общини е предложена за ремонт. Отделните отсечки и в общините са изнесени в приложение.

Фигура 121 Нужда от ремонт на пътищата преминаващи през селските общини

Фигура 120 илюстрира нуждата от ремонт на пътната мрежа, която преминава през селските общини. Данните показват, че 81% от пътищата се нуждаят от ремонт, а при 19% не е необходимо извършване на ремонтни дейности. От тези пътни отсечки предложени за ремонт 18% са с изготвен проект (Фигура 122).

Фигура 122 Проектна готовност за пътищата класифицирани с нужда за ремонт

Анализът на структурата и функциите на пътната мрежа в отделните райони и общини, чрез информацията в приложения дава насоки за необходимостта от мерки за подобряване на определен вид пътища за различните райони, за да се намалят пречките в комуникациите между тях.

Изводи

Пътната мрежа в селските райони е относително добре развита, инвестициите в пътна инфраструктура са подобрили свързаността в общините. Не са малко общините с пътища в лошо състояние, които се нуждаят от ремонт (цялостен или частичен). В анализа се отбелязва, че поради пътища в незадоволително или лошо състояние туристически обекти с национално и местно значение са трудно достъпни.

5.2 Инфраструктура за широколентов интернет

Широколентов интернет

Покритието в страната с широколентов интернет за 2018г. за България е следното: с фиксиран широколентов достъп⁴⁷ през 2018 г. е 96%, при средно за Европейския съюз (ЕС) 97%, което нарежда страната на 19-то място в тази класация. Разпространението на фиксиран широколентов достъп до интернет обаче е 58%, при средно за ЕС 77%, което поставя страната на последно място в ЕС по този показател. Покритието с достъп от следващо поколение е 75%, което ни нарежда на 23-то място, тъй като средната стойност за този показател в ЕС е 83%. Разпространението на свръх бърз широколентов достъп до интернет е 43%, по-високо от средното за ЕС - 41%, което нарежда страната на 15-то място, заради по-високите показатели на останалите страни членки.

По данни на НСИ достъп до широколентов интернет достъп до Интернет, като за градовете тази стойност е 75,7%, а за селата - 58%. ЕК посочва, че достъпа по широколентов интернет съдейства за подобряване на икономическото и социално благосъстояние на населението.

В България се наблюдава нарастване на абонатите на мобилен широколентов достъп до Интернет - понастоящем 82 % от населението, но все още под средното ниво за ЕС от 84 %. По отношение на покритието с мрежи 4G България обаче изостава и се нарежда на 26-о място с 66 %, докато средното покритие в ЕС е 84 %.

Разпространението на високоскоростна свързаност е неравномерно разпределена в страната тъй като частните оператори предпочитат да инсталират интернет в населени места, в които има повече потребители – млади хора в активна трудоспособна възраст.

⁴⁷ „Широколентов достъп“ е общоприет термин, чрез който се обозначава високоскоростна връзка с Интернет и други технически характеристики, които позволяват достъпа до или предоставянето на ново съдържание, приложения и услуги.

За развитие на бизнеса е особено важно да има изградена интернет мрежа, за да установява конкурентноспособни производства. По своя характер и предназначение бързата свързаност е необходимост за осигуряване на социално и бизнес общуване, както и за развитие на електронното управление на общинските власти. Допълнително с развитието на електронната търговия също е част от живота на младите хора и качество на живот.

България по отношение на индекса⁴⁸ за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI) е на последно място в класацията на ЕС за 2018г 28-мо място сред държавите членки с общ резултат 36,2 пункта спрямо 52,5, средно за ЕС.

През 2017 г. според данни на НСИ използването на информационно-комуникационни технологии (ИКТ) в домакинствата и от лицата показват, че 67.3% от домакинствата в България имат достъп до интернет, а 63.0% разполагат с настолен компютър, лаптоп или таблет. 66.9% от домакинствата са с осигурена бърза и надеждна широколентова връзка, която освен фиксирана кабелна връзка включва и интернет връзка чрез мрежата на мобилните телефонни оператори⁴⁹.

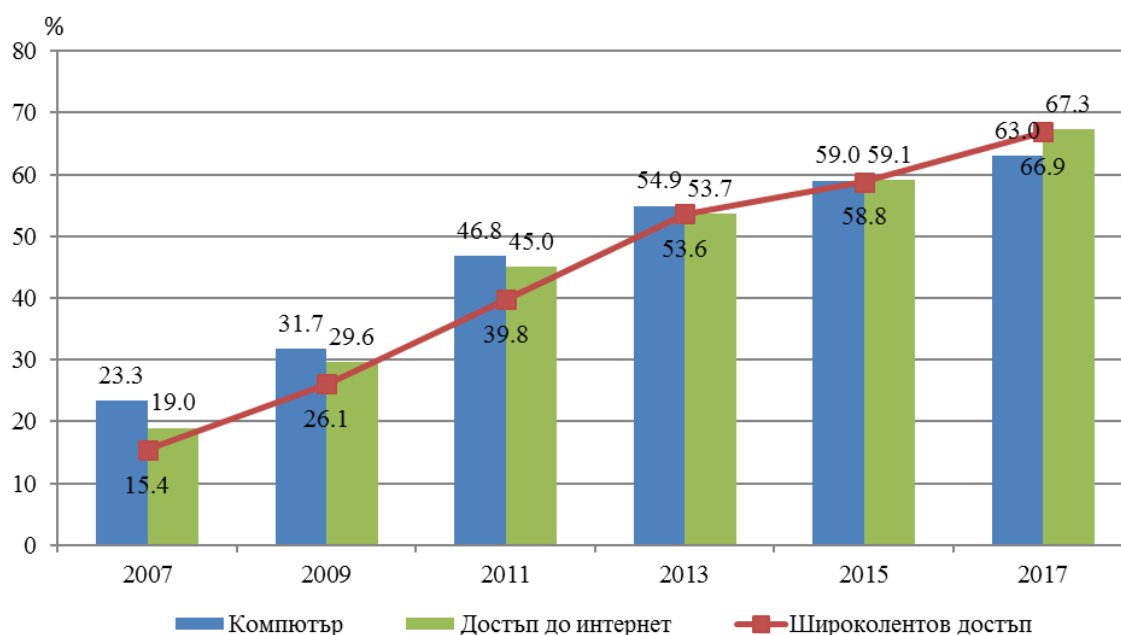
Относителен дял на домакинствата, които разполагат с компютър, достъп до Интернет и широколентов достъп до Интернет⁵⁰.

⁴⁸ Индекса е компонентен и включва следните компоненти: оценка на свързаността, човешки капитал, използване на интернет услуги, внедряване на цифрови технологии и цифрови обществени услуги

⁴⁹ НСИ основни резултати от изследването на информационното общество в домакинствата през 2017 година

⁵⁰ НСИ основни резултати от изследването на информационното общество в домакинствата през 2017 година

Фигура 123 Използване на информационно-комуникационни технологии (ИКТ)

Източник: НСИ

През 2017 г. с най-висок относителен дял на домакинства с достъп до интернет са Югозападният и Южният централен район, съответно със 70.5 и 70.4%. От средната стойност за страната изостават домакинствата от Югоизточния и Северозападния район, където с достъп до интернет са съответно 62.1 и 57.8% от домакинствата.

Лицата използващи най-често интернет през 2019г. са с висше образование – 91.7%, последвани от лицата със средно образование – 69%. Възрастовите групи, които използват най-много интернет са 16 – 24 години – 90.3% и 25 – 34 години – 88.4%. Групата 35 – 44 години ползва интернет 83.5%, а следващата 45 – 54 години – 73.7%. С напредването на възрастта потребността от използване на интернет намалява и последните две възрастови групи ползват услугата най-малко, съответно 55 – 64 години – 50.8% и 65 – 74 години – 19.8%. Трудовият статус на лицата ползващи интернет показва, че заетите и учащите се възползват от услугата най-често, съответно 85.4% и 97.4%. Безработните лица използващи интернет са 45%, а другите неактивни – 29.6%.

Най-активни потребители са младежите на възраст между 16 и 24 години, като съответно 82.8 и 88.1% от тях използват компютър или интернет всеки ден или поне веднъж седмично за 2017г. С увеличаването на възрастта намаляват присъствие в глобалната мрежа и едва 16.3% от лицата на възраст между 65 и 74 години сърфират редовно, а 15.7% използват компютър в ежедневието. В населените места в селските

райони, в които доминира населението в пенсионна възраст над 65 години се използва по-малко интернет.

Съгласно Националният план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA) определя Националните приоритети до 2020 г., които съответстват на целите в Цифровата програма за Европа до 2020 г., за предоставяне на бърз и свръх бърз широколентов достъп на всички европейци, чрез изграждане на мрежи за достъп от следващо поколение.

Приоритет 1 - осигуряването на възможност за равен достъп до високоскоростен и свръх високоскоростен Интернет чрез развитие на широколентовата инфраструктура за постигане на пълно покритие на територията на страната със скорост за достъп по-висока от 30+ Mb/s. Приоритет 2 - свързан със стимулиране на използването на услуги върху мрежи за широколентов достъп с цел най-малко 50% от домакинствата и 80% от бизнеса, да се абонират за широколентов достъп, надвишаващ 100 Mb/s.

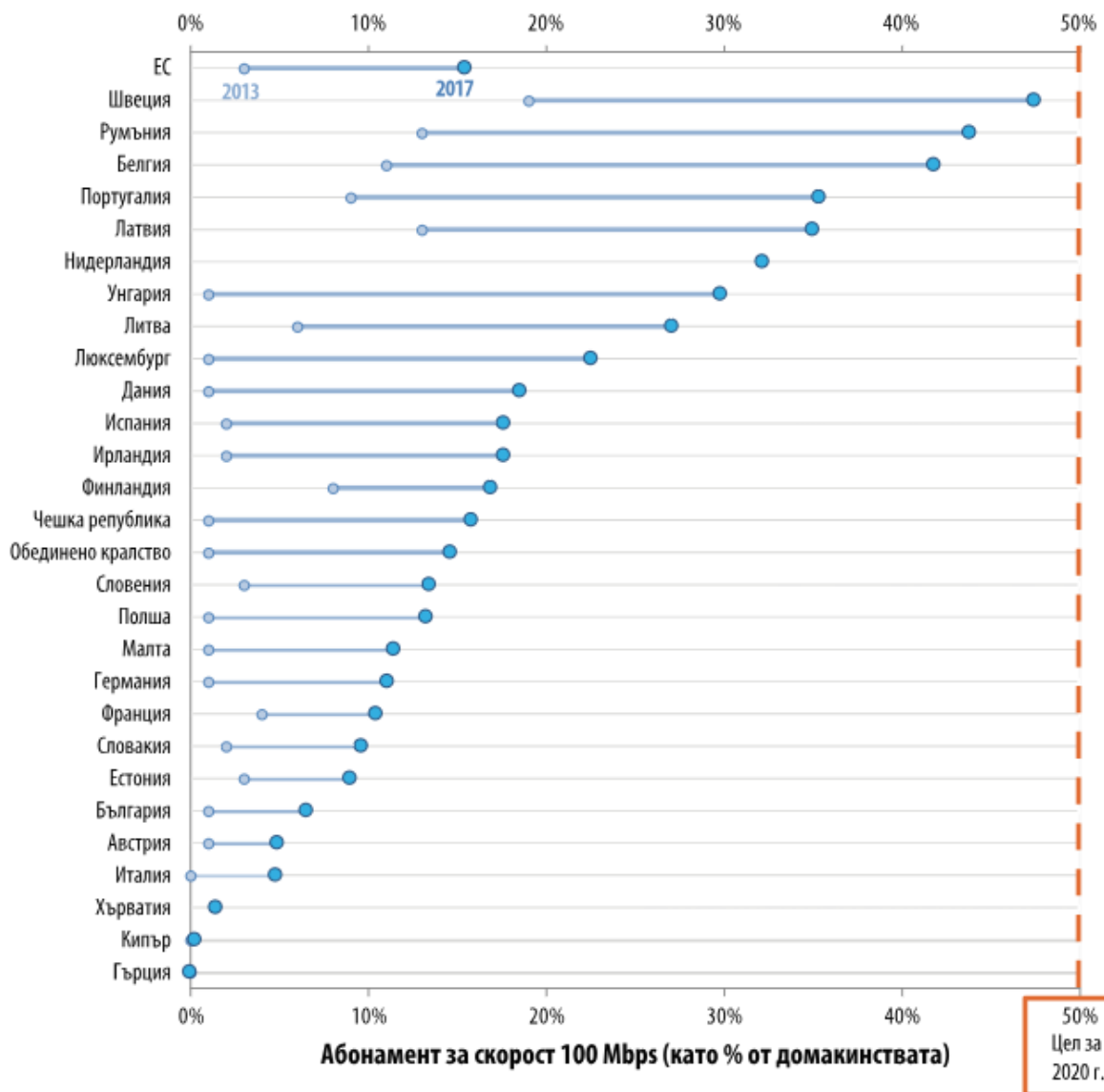
Широколентово покритие

По отношение на покритие с Next Generation Access (NGA) то е постигнато в столицата и крайбрежните градове зони, морските и планински курорти. Покритието в повечето от регионите е между 80% и 94%. В Северозападния регион е най-ниското покритие от под 50%, достигайки до 70%.

Покритие от 30 Mbps в селските райони в сравнение с общото покритие, 2017 г. Наличието на свръхвисокоскоростна широколентова връзка е необходимо условие, за да може едно домакинство да се абонира за услугата със скорост 100 Mbps.⁵¹ В документа Националният план за широколентова инфраструктура се посочва че, свръхвисокоскоростна широколентова връзка е необходимо условие, за да може едно домакинство да се абонира за услугата със скорост 100 Mbps (Фигура 124). Присъединяването към мрежата чрез абонамент обаче е обусловено също и от търсенето и зависи от многобройни променливи, като например възраст и образование на населението, цена на абонамента и покупателна способност. От 2013 г. присъединяването чрез абонамент се е увеличило, през 2017 г. то е под 20 % в 19 държави членки, което е много под целта за 50 %. В средата на 2017 г. само 15 % от домакинствата в ЕС имат абонамент за връзка със скорост най-малко 100 Mbps.

⁵¹ Данните и информацията е от Националният план за широколентов интернет

Фигура 124 абонира за услугата със скорост 100 Mbps

На основата на анализа на целевите райони и по предварителни данни за покритието с базисен ширококолов Интернет към края на 2012 г. в страната и определянето на населените места в бели, сиви и черни зони, са поставени следните стратегически цели за развитие на ключови показатели по типове зони:

- Стратегически цели за населените места в *черна зона* (с два и повече доставчика, предлагащи 30+Mb/s): 1) развитие на фиксираните ширококоловни мрежи с оглед 100 % от достъпа да е със скорост над 100 Mb/s; 2) осигуряване на възможност за оптична свързаност и ширококолов достъп със скорост над 100 Mb/s на най-малко за 65 % от домакинствата; и 3) осигуряване на възможност за оптична свързаност и ширококолов достъп със скорост над 100 Mb/s за всички бизнес организации.

- Стратегически цели за населените места в *сива зона* (с поне един доставчик, предлагащ 30+Mb/s): 1) развитие на фиксираните ширококолентови мрежи с оглед 80% от достъпа да е със скорост над 100 Mb/s; 2) осигуряване на възможност за оптична свързаност и ширококолентов достъп със скорост над 100 Mb/s най-малко на 55% от домакинствата; и 3) осигуряване на възможност за оптична свързаност и ширококолентов достъп със скорост над 100 Mb/s на всички бизнес организации.
- Стратегически цели за населените места в *бяла зона* (без доставчик, предлагащ 30+Mb/s): 1) осигуряване на ширококолентов достъп от следващо поколение с пълно покритие на територията; 2) развитие на фиксираните ширококолентови мрежи с оглед 60 % от достъпа да е със скорост над 100 Mb/s; 3) осигуряване възможност за оптична свързаност и ширококолентов достъп със скорост над 100 Mb/s най-малко на 34 % от домакинствата; и 4) осигуряване на възможност за оптична свързаност и ширококолентов достъп със скорост над 100 Mb/s на всички бизнес организации.

Общините, в които бялата зона е най-съществена към 2018г. са: Неделино (12.43%); Черноочене (13.12%); Крумовград (20.02%); Кирково (30.60%); Джебел (24.46%); Ардино (14.54%); Стамболово (12.04%); Маджарово (33.93%); Ивайловград (19.13%); Костенец (53.73%); Трън (21.06%); Земен (12.87%); Брезник (13.32%); Трекляно (43.23%); Невестино (11.21%); Бяла (област Варна) (36.28%); Омуртаг (10.27%); Антоново (13.87%); Каспичан (37.38%); Хитрино (15.16%); Върбица (13.48%); Венец (12.19%); Крушари (19.17%); Кайнарджа (14.57%); Козлодуй (13.66%); Криводол (100%); Ружинци (12.53%); Ново село (11.65%); Димово (15.80%); Грамада (15.77%); Бойница (10.34%); Георги Дамяново (11.32%);

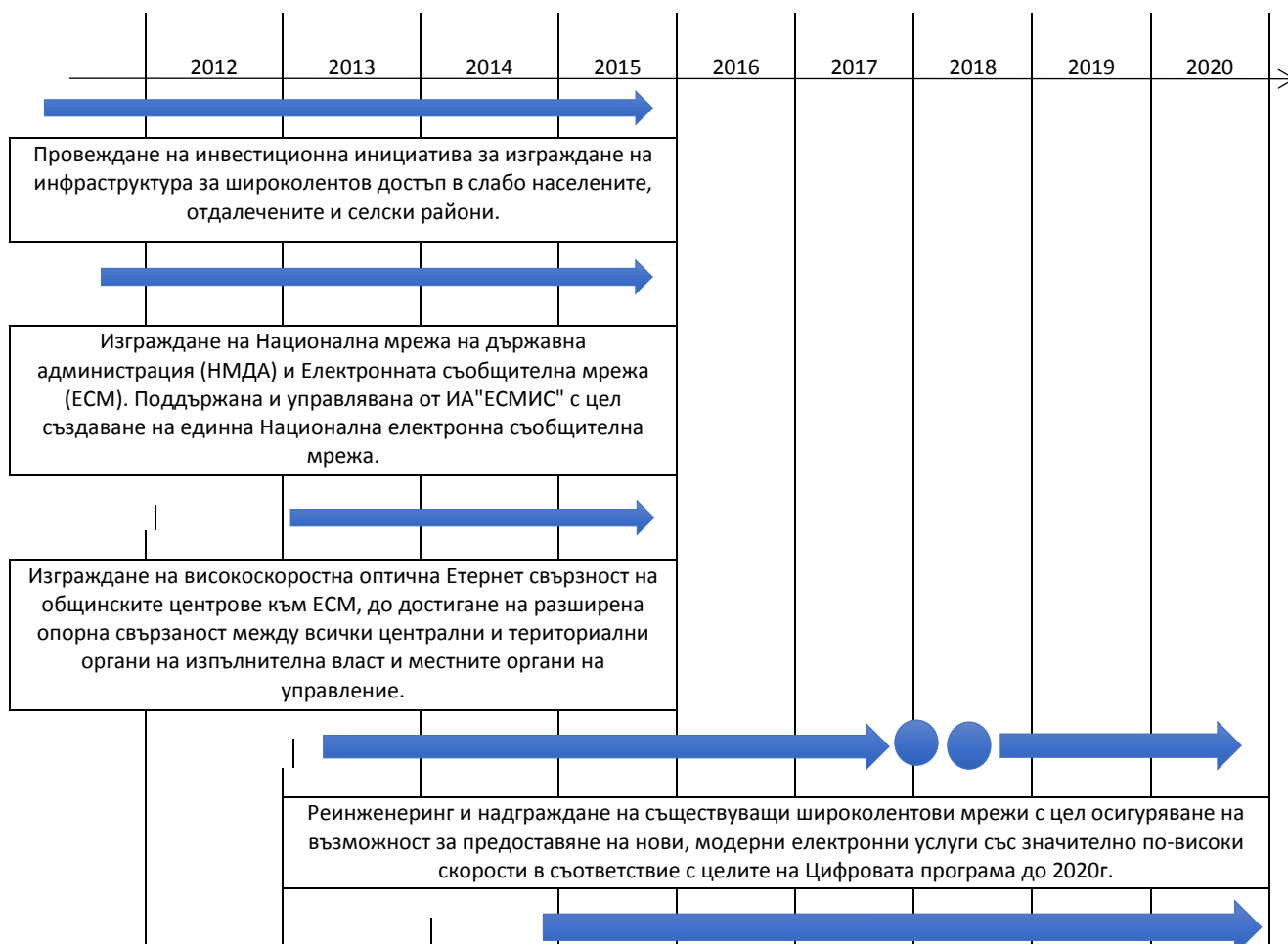
Общините с висок процент сиви зони за същия период са: Троян (10.31%); Вършец (13.22%); Георги Дамяново (21.99%); Чипровци (23.92%); Бойница (17.97%); Кула (19.06%); Макреш (16.11%); Чупрене (34.19%); Кубрат (11.78%); Самуил (19.28%); Хитрино (28.96%); Антоново (25.32%); Омуртаг (10.50%); Ветрино (34.28%); Малко Търново (30.04%); Сунгурларе (14.32%); Болярско (26.92%); Братя Даскалови (15.93%); Опан (35.29%); Белица (14.85%); Кресна (13.89%); Струмяни (16.64%); Якоруда (10.41%); Невестино (59.67%); Трекляно (56.77%); Земен (13.32%); Ковачевци (21.47%); Трън (16.68%); Горна Малина (12.86%); Драгоман (27.23%); Сливница (19.01%); Мирково (11.05%); Ивайловград (16.06%); Любимец (13.09%); Маджарово

(11.13%); Минерални бани (14.14%); Стамболово (22.88%); цялата област Кърджали (14% - 48%); Брезово (16.53%); Първомай (12.75%); Баните (20.61%); Мадан (25.26%); Неделино (14.51%).

Най-голям брой младо население от 20 до 34 години в общините лишени от високоскоростен интернет има в област Кърджали: Черноочене (2184 д.); Крумовград (3677 д.); Кирково (4350 д.); Джебел (1956 д.); Ардино (2553 д.) и Момчилград (3735 д.). Други общини с младо население, но с липса или слаб интернет са: Неделино (1508 д.); Костенец (2452 д.); Омуртаг (5297 д.); Антоново (1173 д.); Каспичан (1651 д.); Хитрино (1039 д.); Кайнарджа (1113 д.); Козлодуй (4264 д.); Криводол (1446 д.); Троян (5712 д.); Сливница (1763 д.); Вършец (1349 д.); Сунгурларе (2342 д.); Братя Даскалови (1388 д.); Белица (2062 д.); Якоруда (2216 д.) и Горна Малина (1088 д.).

Националният план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA) е придружен от Пътна карта (Фигура 125) за неговото прилагане, отделно от основната си цел да създаде необходимата правна рамка.

Фигура 125 Пътна карта 2012-2020г.

Подсигуряване свръх-бързи оптични линии, изградени по технологията FTTx, поетапното изграждане на мрежи за широколентов достъп от ново поколение (NGA) в съответствие с програмните цели на ЕС.

Източник: Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията

Националната програма за реформи (НПР) се изготвя в рамките на засиленото наблюдение на икономическите политики в ЕС и проследява постигането на националните цели по стратегията „Европа 2020“. Националната програма „Цифрова България 2015“ е насочена към транспонирането и прилагането на европейската правна рамка. Актуализираната програма „Цифрова България 2025“ включва нови дейности по хармонизиране на българското законодателство в съответствие с новите законодателни инициативи на ЕС в рамките на Стратегията за единен цифров пазар в Европа. Актуализираната политика в областта на електронните съобщения на Република България 2015-2018 г. за развитие на съобщителния сектор и за постигане на ускорен икономически растеж в рамките на единния европейски пазар.

Основни документи, които насърчават покритите на територията на селските райони с широколентов интернет са *“Национална стратегия за развитие на широколентовия достъп в Република България, 2012-2015 г.”*, в която са предвидени мерки за насърчаване на предлагането и на потреблението на широколентов достъп в слабо-населените места и селски райони, *„Националният план за широколентова електронна съобщителна инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA)“* насочен към осигуряване на бърз и свръх-бърз интернет. *Стратегията за развитие на електронното управление в Република България 2014–2020 г.*, за предоставяне на съвременни висококачествени публични електронни услуги за гражданите и бизнеса; *„Национален план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение“* усъвършенстване на мрежите; *„Стратегията за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж „ЕВРОПА 2020“*, целта е ускоряване на развитието на високоскоростен достъп до интернет; *„Програмата в областта на цифровите технологии за Европа“* подпомагане рестартирането на икономиката на ЕС и предоставяне на възможност на европейските граждани и бизнес да се възползват максимално от цифровите технологии. С *Механизма за свързване на Европа* спомага за развитието на трансевропейските мрежи в областта на телекомуникационната инфраструктура. Целта е да се създадат или усъвършенстват оперативни съвместими

основни платформи за услуги, съпътствани от общи услуги за инфраструктури за цифрови услуги.

Източници на финансиране са: *Структурни фондове на ЕС* – основният финансов инструмент за подпомагане социалното сближаване и регионалната политика в ЕС е Европейският фонд за регионално развитие; Оперативна програма „*Регионално развитие*”, *Операция 2.2* - реализиране на инвестиционни мерки за изграждане на ширококолентова инфраструктура; *Програмата за развитие на селските райони* – изграждане на информационни центрове в населените места по Приоритетна ос III „*Качество на живот в селските райони и разнообразяване на селската икономика*” (Предоставяне на ИКТ базирани услуги), мярка 321; Оперативна програма „*Административен капацитет*” – изграждане и предоставяне на електронни услуги основно по приоритетна ос III “*Качествено 46 административно обслужване и развитие на електронното управление*” (структурите на държавната администрация са директни бенефициенти); Оперативна програма „*Човешки ресурси*” – обучение и повишаване на компетентността на местната администрация по Приоритетна ос III „*Подобряване качеството на образованието и обучението в съответствие с потребностите на пазара на труда за изграждане на икономика, основана на знанието*”; Оперативна програма „*Техническа помощ*” - по Приоритетна ос 2 „*Допълнително разработване и подпомагане на функционирането на Унифицирана информационна система за управление и наблюдение*” и изграждане на информационни центрове в областните центрове; по Приоритетна ос 3, мярка на подкрепа 3 „*Функциониране на национална мрежа от областни информационни центрове за кохезионната политика в България*”; Оперативна програма „*Конкурентоспособност*” - основно по приоритетна ос 1 „*Развитие на икономика, базирана на знанието и иновативни дейности*”. „*Повишаване ефективността на предприятията и развитие на благоприятна бизнес среда*”.

Фактори, които допринасят за непокрития на населени места с ширококолентов интернет са от демографски и социално-икономически характер. Съществените фактори са малобройно и застаряващото население в малките населени места; недостатъчната образованост за работа с компютър и информационни устройства, ниски доходи, които възпрепятстват ползването на интернет услуги; инвеститорите и операторите са несигурни в възвръщаемостта на направената инвестиция.

Изводи

България има скоростен интернет, проблем съществува за покритието в някои малки градове и отдалечени населени места в селските райони. Вследствие на неравномерното покритие и съществуване на бели зони все още има население лишено от интернет и он-лайн услуги и информация, което ги поставя и в своеобразна социална изолация.

Според националните документи⁵² се оказва, че достъпа до Интернет поради недостатъчно изградена инфраструктура за широколентов интернет е ограничен в по-слабо населените места в селските райони, Инфраструктура е по-добра в градове с повече по брой население. Поради недостатъчно проникване на интернет мрежата в отдалечени населени места в планински и периферни зони в селските райони е бариера за установяване на бизнеса, за достъп до електронни услуги и информация. В тази връзка осигуряване на достъп до интернет и подобряване на скоростта му ще съдейства за преодоляване на регионалните различия в достъпа до електронни услуги и до информация.

Общините в селските райони, които попадат в "бялата зона" към 2018г. са 32, от тях с най-висок процент са: Криводол – 100%, Костенец – 54% и Трекляно – 43%. Общините попадащи в "сива зона" са 42 към тях се добавят и всички общини в област Кърджали. Невестино е общината с най-голям процент сива зона (60%). Най-съществен брой младо население (20-34г.), от общините в бяла и сива зона е концентрирано в област Кърджали - 18 455 души.

Липсата на интернет ограничава възможностите за развитие на бизнеса и за предприемачество в селските райони.

За достигане на целите, заложи в Цифрова програма за Европа 2020 за „достъп до Интернет със скорост > 30 Mb/s (бърз широколентов достъп) за всички свои граждани и поне 50% от европейските домакинства да бъдат абонати на Интернет със скорост над 100 Mb/s (свръх – бърз широколентов достъп) до 2020 г.“, е необходимо осигуряването на NGA за всички населени места в страната.

⁵² Национален план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение; Национална програма за реформи; Актуализирана политика в областта на електронните съобщения на Република България 2015-2018г.; Стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2014–2020 г.; Национална програма „Цифрова България 2015“; Рамкова програма за научни изследвания и иновации „Хоризонт 2020“ (2014-2020 г.)

България е сред страните в ЕС с много добри позиции в областта на свръх високоскоростния широколентов достъп и има добра основа за предстоящото широко разгръщане на мрежите за този достъп, обаче високите разходи за развитието на NGA, в комбинация с несигурността в търсенето и възвръщаемост на инвестициите възпират доставчиците на услуги и частни инвеститори да инвестират в NGA. За постигане на целите на Цифрова програма за Европа 2020, е необходимо да се предприемат конкретни мерки и разработят механизми от страна на държавата за стимулиране на потреблението. ЕС посочва, че изграждането на NGA не може да се постигне без подкрепа с публични и европейски средства.

5.3 Водоснабдяване и канализация

България има добре развита водоснабдителна система, която към края на 2017 г. осигурява вода на 99,4% от населението на страната (Таблица 77). От населението 41% са свързани с пречиствателни станции, а 3% от населението е на режим на водоснабдяване. По данни на НСИ, водоснабдителната мрежа е с дължина с 75 000 км⁵³.

Таблица 77 Водоснабдителна система на България

Статистически зони	2010				2017			
	Статистически райони	Области	Области	Области	Области	Области	Области	Области
	Население, свързано обществено водоснабдяване с	Население на режим на водоснабдяване	Население свързано с ПСОВ	Население, свързано с обществена канализация, общо	Население, свързано с обществено водоснабдяване	Население на режим на водоснабдяване	Население свързано с ПСОВ ⁵⁴	Население, свързано с обществена канализация, общо
България	99,1	1,0	47,8	70,6	99,4	3,0	63,4	76,0
<i>Северна и Югоизточна България</i>	<i>99,7</i>	<i>1,7</i>	<i>41,1</i>	<i>63,9</i>	<i>99,8</i>	<i>5,1</i>	<i>58,3</i>	<i>68,7</i>
Северозападен	99,4	1,1	32,0	53,1	99,5	13,3	43,9	59,4
Видин	99,4	0,0	0,0	50,9	99,8	0,0	0,5	57,2
Враца	99,6	0,0	31,0	54,3	99,6	0,0	50,9	57,2

⁵³ НСИ

⁵⁴ пречиствателни станции за отпадъчни води

Ловеч	99,4	2,7	40,2	44,5	99,7	76,9	56,7	69,0
Монтана	97,9	1,0	33,3	57,8	98,3	1,1	35,2	59,6
Плевен	100,0	1,6	39,6	54,9	100,0	0,7	52,9	56,6
Северен централен	99,7	3,9	27,5	61,2	99,8	4,4	59,2	64,2
Велико Търново	99,6	1,0	41,3	62,8	99,8	0,4	58,9	67,1
Габрово	98,4	25,5	65,0	83,4	99,0	28,5	74,4	85,1
Разград	100,0	0,0	40,8	40,8	100,0	2,3	41,9	41,9
Русе	100,0	0,0	0,0	66,6	100,0	0,0	68,4	68,4
Силистра	100,0	0,0	0,0	45,9	100,0	0,0	44,4	51,5
Североизточен	99,9	1,2	64,0	72,1	99,9	3,0	71,8	74,5
Варна	100,0	0,0	84,8	84,8	100,0	0,0	86,2	86,2
Добрич	99,8	0,0	67,7	67,7	99,9	0,1	67,6	70,8
Търговище	99,9	8,8	12,0	51,6	99,9	18,1	44,5	56,0
Шумен	99,8	0,0	44,8	59,7	99,8	4,3	54,7	58,4
Югоизточен	99,7	0,9	39,1	67,6	99,9	1,6	55,8	73,7
Бургас	99,7	0,0	58,7	70,9	100,0	0,0	65,7	79,6
Сливен	99,9	4,2	57,3	60,3	100,0	7,0	57,3	65,2
Стара Загора	99,6	0,2	18,7	67,2	99,9	0,6	61,6	71,9
Ямбол	100,0	0,0	3,4	68,9	100,0	1,4	4,7	71,6
Югозападна и Южна Централна България	98,5	0,2	54,9	77,8	99,0	0,9	68,6	83,4
Югозападен	99,0	0,2	71,6	85,8	99,5	0,7	77,3	89,9
Благоевград	95,5	0,0	25,8	72,6	97,7	0,0	29,6	81,9
Кюстендил	99,2	1,0	59,1	67,6	99,4	1,0	62,0	75,2
Перник	98,0	2,0	71,5	76,3	98,5	0,0	74,0	79,1
София	98,9	0,3	28,8	76,1	99,3	5,9	43,0	77,1

София (столица)	100,0	0,0	93,5	94,3	100,0	0,0	96,2	96,4
Южен централен	97,7	0,2	31,9	66,8	98,4	1,1	55,6	73,7
Кърджали	85,9	0,0	3,7	42,4	91,0	3,0	38,7	44,8
Пазарджик	99,4	0,4	26,0	69,5	99,6	0,0	43,9	72,2
Пловдив	100,0	0,0	50,8	70,3	100,0	0,3	66,5	81,4
Смолян	91,8	0,0	39,0	65,4	92,9	0,0	42,9	72,6
Хасково	99,5	0,4	0,0	69,2	99,5	3,6	54,2	72,6

Източник: НСИ

Областите Кърджали и Смолян имат по-нисък процент на водоснабдено население за 2017 г. съответно 91% и 92,9%, а нарастването за периода 2010-2017 г. е с 6% за област Кърджали и 1% за Смолян. Като цяло Южен централен район е с около 1% по-малко водоснабден спрямо останалите райони. В Югозападен район област Благоевград има по-нисък дял на водоснабденото население с около 2% и област Перник с около 1%. В Северозападен район област Монтана е с около 1% по-малко водоснабдена спрямо средното за страната. В останалите три района на страната, водоснабденото население по области се движи между 99,8% и 100%. Област Силистра и Русе са достигнали 100% водоснабдяване на населението.

Според доклад на Европейската сметна палата озаглавен „Прилагане на Директивата за питейната вода: качеството на водата и достъпът до нея са подобрени в България, Унгария и Румъния, но нуждите от инвестиции остават значителни“ (2017 г.)⁵⁵. Заключение на доклада е: достъпът на гражданите и снабдяването с качествена питейна вода в България, Унгария и Румъния са се подобрили. Това до голяма степен се дължи на значителните инвестиции, финансирани от ЕФРР и КФ, осъществени през последните години. Въпреки това все още има райони, в които гражданите се снабдяват с вода от обществената водоснабдителна мрежа, която не отговаря напълно на стандартите на ЕС, определени в Директивата за питейната вода от 1998 г. Освен това са необходими значителни допълнителни национални публични и частни инвестиции за гарантиране на достъпа до вода с добро качество на всички граждани в тези държави членки и за да се гарантира, че финансираните от ЕС инвестиции във водни съоръжения могат да се поддържат адекватно“. Съгласно доклада нивото на загуби на

⁵⁵ https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR17_12/SR_DRINKING_WATER_BG.pdf

вода в ЕС през 2012 г. е около 34%. От трите държави членки само Унгария докладва за по-нисък процент - 24%. Румъния е докладвала загуби на вода от порядъка на 40%, а България – над 60%. И в трите държави членки загубите на вода на практика са се увеличили от 2005 г. до 2013 г.

В Социално–икономическия анализ за регионите се посочва, че в област Благоевград община Гърмен (16 населени места) и община Якоруда (8 населени места) са неводоснабдени. И в други области има общини с висок процент на неводоснабдено население - Трекляно (22,6%) от област Кюстендил, Вълчедръм (19%) и Брусарци (10,4%) от област Монтана, Опан (11,5%) от област Стара Загора, Трън (10%) от област Перник, Ивайловград (11,7%) от област Хасково⁵⁶.

Степента на водоснабдяване се влошава за някои области през 2017 г. В Ловеч - 76.3% от населението е с режим през 2013 г., докато през 2010 г. стойността на този показател е 2.7%. Община Габрово запазва дела на населението (28%) с режим на водата. За 2017 г. в Североизточния район в област Търговище с режим на водата са 18% от населението, а в област Шумен около 4% от населението. В Югоизточния район в област Сливен 8% от населението е с режим. В Югозападния район за 2017 г. в София (област) около 5.9% от населението е в режим на водоснабдяване.

ЕС е приел законодателство по отношение на водите с цел да защити потребителите и ползвателите на вода от вредни въздействия. Осигуряването на високо качество и сигурно снабдяване е част от политиката на ЕС в областта на околната среда. Първата директива относно качеството на питейната вода в държавите членки беше приета през 1975 г.⁵⁷.

Според данни на НСИ през 2017 г. канализационните мрежи покриват 76% от населението. В страната за 2010 г. само 47,8 % от населението е свързано ПСОВ. В резултат на национално и европейско финансиране свързаността на населението с ПСОВ достига 63.4% през 2017 г.

Канализационните мрежи в Югозападен район обслужват почти 90% от населението на района, а най-малко от населението е свързано с ПСОВ в Северозападния район (59.4%). В Северен централен район в област Разград изградената канализационна мрежа обхваща 41,9% от населението, в област Силистра - 51,5% от населението. Област Габрово има най-висок дял обхванато население с

⁵⁶ Социално –икономически анализ за регионите –част втора, 2019 г.

⁵⁷ Директива 75/440/ЕИО на Съвета от 16 юни 1975 г. относно изискванията за качество на повърхностните води, предназначени за производство на питейна вода в държавите членки (ОВ L 194, 25.7.1975 г., стр. 26)

канализация (85,1%). За Варна този дял е 86,2%. В Югоизточния район в област Сливен канализационна мрежа покрива 65,2% от населението.

Един от приоритетите на Стратегията „Европа 2020“ е ефективно използване на природните ресурсите, а това е от полза за населението, индустрията и производството на допълнителна енергия.

Важен въпрос във връзка със снабдяването с питейна вода е високият процент на загуби на вода. Това се дължи главно на течове поради остарели или лошо подържани разпределителни мрежи.

В малките населени места, предимно села, е нарушено водоснабдяването, което поставя населението в режим на водата. Общо 1181 села са с нарушено водоснабдяване. Населени места (села) в селските райони, в които е налице отклонение на качеството на водата, са с общ брой 353⁵⁸.

Изводи

Водоснабдяването в страната обхваща 99,4% от населенето. Необходимо е изграждане на нови водоизточници и/или нови водопроводи за присъединяване към съществуващата водопреносна мрежа. Режимът на водоснабдяване се променя за някои области. Водопроводната мрежа в някои населени места е остаряла и амортизирана и поради честите аварии се губи вода. За периода се отбелязва ръст на изградените ПСОВ, но все още има доста населени места без изградена канализационна мрежа.

⁵⁸ Информация ДФЗ - МЗХГ

Раздел VI Секторни политики

6.1 Секторни политики: Икономика на микро, малки и средни предприятия

Икономическият растеж зависи от степента на използване на двигателите за конкурентоспособност – иновациите, продуктите с висока добавена стойност и регионалната специализация. Все още не се използва капацитета за иновации в частния сектор и на предприемачите в сектора на МСП, както и икономиката на знанието не е напълно изградена. Правителството на Р. България подпомага дейността на малките и средни предприятия⁵⁹ (МСП) посредством съвременна политическа, законодателна и институционална рамка, развита и прилагана в съответствие с политиката на ЕС, която отрежда важна роля на малкия и средния бизнес.

Малките предприятия през 2008г. са били 26752, или 8% от всички предприятия в страната, а през 2017г. са намалели с 1541 броя, или 6% от националното ниво (2% спад).

Броят на микро предприятията в страната през 2017г. е 85773 броя, или 92% от националното ниво, което е настанало с 2% спрямо 2008г.

Микро предприятията в селските райони през 2008г. са 72229 броя, или 89% от всички предприятия в селските райони, а през 2017г. са се увеличили с 26235 броя, или 92% от всички предприятия в селските райони. За периода се наблюдава нарастване на микро предприятията.

В прилагането на политиката на ЕС за МСП в България са установени някои слабости по отношение на предприемачеството, администрацията (малък дял онлайн публични услуги), околната среда, уменията и иновациите. В прилагането на политиката за развитие на селските райони се подпомагат МСП за да се намали ефекта от ограничения потенциал на трудовите ресурси. До момента ПРСР е подпомагала мерки за развитие микро предприятия в изоставаци райони с ниска заетост.

Национална стратегия за насърчаване на малките и средни предприятия 2014–2020г., е разработена съгласно приоритетите ЕС за МСП, в нея са формулирани десет приоритетни области и е насочена към високотехнологичните производства, базирани на знания и иновации. В връзка с актуализирането на Националната стратегия за МСП

⁵⁹ включват микро, малки и средни предприятия

основните бъдещи цели са за насърчаване на предприемачеството, дигитализация на малките и средни предприятия и разширяване на пазарното присъствие на малките компании.

Според *Националния доклад за предприемачеството в България 2016/2017* на Global Entrepreneurship Monitor, една от най-съществените слабости на МСП сектора в страната е недостатъчното предприемачество. За селските райони този проблем съществува с особена острота, поради концентрация на бизнеса, броя на населението до 29 г. и в това в трудоспособна възраст, нивото на образование и изградената техническа и бизнес инфраструктура. Предприемачеството е подходящо да се насърчава в селските общини, в които има структуриран бизнес и икономически потенциал. За подкрепата на политиката за МСП роля има и изготвеният План за действие „Предприемачество 2020 - България“. Мерките целят да развият знанията и уменията за стартиране и управление на бизнес сред учениците и студентите. Друга част от мерките са насочени към подпомагане стартирането на бизнес и трети към социалното предприемачество, към предприемачите в земеделското и горското стопанство и използването на информационно-комуникационни технологии. През 2016 г. е добавена нова мярка за създаване на местни центрове и бизнес инкубатори.

Слабости в настоящата политиката за МСП:, са ограничената динамика на иновациите, неефективната образователна система и недостигът на висококвалифицирани кадри, независимо от относително големия брой завършващи висше образование, слабите връзки на бизнеса с науката, и недостатъчно високата предприемаческа и иновационна култура. ИКТ сектора е в големите развити градове където има квалифицираната работна ръка, университети и научни изследователски структури.

В областта на иновациите основните цели до 2027 г. са: (1) повишаване иновационното представяне на страната, достигайки ниво над 65% спрямо средното за ЕС, като от „скромна“ България премине към „умерен“ иноватор; (2) повишаване интернационализацията, дигитализацията и комерсиализацията на МСП; (3) развитие на иновациите и дигитализацията на бизнес структурите (4) Подобряване на сътрудничеството между ИКТ бизнеса, индустрията, науката и правителството, чрез ориентиране на научните изследвания към технологичните тенденции на Индустрия 4.0 и популяризиране на възможностите за участие в различни международни инициативи в областта на цифровизацията; (5) по-зелена“ Европа с преминаване от традиционната

към кръговата икономика и засилване на енергийната и ресурсната ефективност; (6) „посвързана“ Европа със стратегически иновативни транспортни предприятия и цифрови технологии; (7) подобряване на иновациите и възможностите на бенефициентите, работещи в областта на биотехнологиите и медицината; (8) развитие на иновациите и дигитализацията на бизнес-структурите с фокус върху индустриалните зони и превръщането им в основни логистични и бизнес центрове; (9) насърчаване на иновационните процеси съобразно регионалните дисбаланси с цел да се постигне устойчиво и балансирано развитие в полза на всички граждани на България; (10) насърчаване на дигиталната трансформация на предприятията; (11) трайно намаляване на ресурсната и енергийната интензивност в промишлеността;

Стратегическа цел на **Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България (ИСИС) 2014-2020г.** е „през 2020 г. България да премине от групата на "скромните" иноватори в групата на "умерените" иноватори“. Данните показват постепенно достигане на тази цел. Съгласно класацията на Европейското иновационно табло за 2018 г., България се намира все още в групата на “скромните” иноватори с иновационно представяне от 49% от средно европейското. Според класацията България е подобрила постиженията си в сравнение с предходните седем години. За постигането на тази цел е необходимо изпълнението на две задачи, първата от които е да се фокусират инвестициите за развитие на иновационния потенциал в идентифицираните тематични области (за създаване и развитие на нови технологии, водещи към конкурентни предимства и повишаване на добавена стойност на националните продукти и услуги), а втората – да се подкрепи ускореното усвояване на технологии, методи и др. подобряващи ресурсната ефективност и прилагането на ИКТ в предприятията от цялата промишленост.

Съгласно мониторинговия доклад за изпълнение на ИСИС за 2018 г. към момента активираният финансов ресурс по ИСИС възлиза на 52.6% от индикативния бюджет на ИСИС (при 48.5% през предходната година). Най-много средства са насочени в тематична област Мехатроника и чисти технологии (20.4%), следват Информатика и ИКТ (14.1%), Индустрия за здравословен живот и биотехнологии (11.9%) и Нови технологии в креативни и рекреативни индустрии (7.5%).

Според данни на Евростат, България е сред държавите в ЕС с най-нисък дял на иновативните предприятия за 2016 г. Необходимостта от иновации произтича от изоставането на България спрямо другите държави членки на ЕС по отношение на

цифровизацията на икономиката. Индексът за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI) на ЕК за 2018 г. поставя страната на 26-то място в ЕС (пред Гърция и Румъния). Затова и един от приоритетите за развитие на икономиката са внедряването на иновациите, които са в основата на икономическия растеж. Технологичното обновление и разработването и въвеждането на иновативни продукти, навлиза бавно в МСП, които оперират в селските райони. Селските общини за насърчаване на изграждането на бизнес могат да създават условия като изграждат бизнес техническа инфраструктура, например като вече установената практика на индустриални зони около големите градове и индустриално развитите общини.

През следващия програмен период кохезионната политика ще продължи да инвестира в сектора на малки и средни предприятия. В селските райони инвестициите в иновации и технологични производства ще имат принос за диверсификация на техните икономики извън типичните земеделски дейности. Диверсификацията на икономическата структура в селските райони създава допълнителна заетост и ползата е в ограничаване на отлива на младите хора и намаляване на риска от обезлюдяване и от бедност.

6.2 Териториални аспекти на политиките в областта на образованието

Множество са факторите, които определят проблемите в областта на образованието в селските райони. Те могат да бъдат демографски, социални, финансови, информационни, транспортни и др. Основните предизвикателства пред образователната сфера в селските райони като равнопоставеният достъп до качествено образование, пълноценното включване в предучилищното и училищното образование на големи групи деца и ученици от селските райони, от етническите малцинства или други групи в неравностойно положение, налага подпомагане на процеса на формиране на човешкия капитал, повишаването на жизнения стандарт и социалното включване на населението в селските райони чрез стимулиращи целенасочени политически мерки.

Основен приоритет, насочен към образованието, който ще окаже влияние върху сектора в селските райони е заложен в **Националната програма за развитие „България 2020“**⁶⁰. Приоритет 1 на Програмата - Подобряване на достъпа и повишаване на качеството на образованието и обучението и качествените характеристики на работната сила се налага от несъответствията между знанията и уменията на работната сила и потребностите на пазара на труда. Акцентът в този

⁶⁰ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=765>

приоритет е поставен на създаването на тясна връзка между образование, квалификация и нуждите на бизнеса, адаптирането на работниците и служителите и на предприятията и предприемачите към промените, предоставянето на специфични услуги за заети лица (услуги по заетостта, професионално обучение, обучение за придобиване на ключови компетентности, кариерно развитие и др.) и др. В приоритета централно място заема изпълнението на стратегии за учене през целия живот в сътрудничество със социалните партньори.

Областите на въздействие и предвижданите мерки в приоритета ще окажат влияние върху наболели за селските райони проблеми. Мерките са насочени към: 1) по-добри образователни резултати на учениците и студентите; 2) увеличаване на заетостта, особено на младежката заетост; 3) намаляване на безработицата и свързаните с нея нива на обща и детска престъпност; 4) по-качествено здравеопазване и по-здравословен начин на живот; 5) подобрени образователни, квалификационни и здравни характеристики.; 6) по-висока производителност.

Особено наболял проблемът в селските райони е **преждевременното напускане на училище и относителния дял на завършилите висше образование**. Според доклада на Европейската комисия за България за 2018 г. за постигане на целите на „Европа 2020“ по отношение на осигуряването на качествено приобщаващо образование и по-специално за ромите се отчита ограничен напредък. Препоръчани са допълнителни интегрирани социални мерки, насочени към семейството за привличане на децата обратно в училище. Изтъкнатите причини за преждевременното напускане могат да бъдат от различно естество – безработица, ниски доходи, понижен жизнен стандарт, бедност, емиграцията на родителите, незаинтересованост, противоречия, конфликти, напрежение и кризи в семейството, недостатъчна интеграция на ромите, преструктурирането на училищната мрежа и закриването на училища в отдалечени и обезлюдяващи се райони. Същевременно според Националната програма за развитие „България 2020“⁶¹ основните образователни причини за отпадане от училище са непосещаването на учебни занятия, негативно отношение към учебния процес, липсата на мотивация, трудностите при усвояването на учебния материал и неразбирането на учебното съдържание, както и липсата на съпътстващи мерки за преодоляване на този проблем. В тази връзка са поставени две национални цели, които попадат в обсега на Националната програма за реформи на Република България в изпълнение на Стратегия

⁶¹ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=765>

„Европа 2020“: да се намали делът на преждевременно напусналите училище до 11%, а процентът на завършилите висше образование на възраст 30-34 години да достигне 36. Подприоритет 1.1 Осигуряване на достъпно и качествено образование за развитие на личността чрез осъвременяване на системата на образование и осигуряване на нейната адаптивност спрямо потребностите на пазара на труда обхваща дейности, насочени към осъвременяване на системата на образованието и постигане на по-голяма гъвкавост спрямо бързо променящите се потребности на пазара на труда. Предвижда се цялостно модернизиране на образователната система на всички нива, което ще благоприятства за пълноценната професионална и лична реализация.

Областите на въздействие в рамките на този подприоритет са следните:

✓ Модернизация на образователната система за предоставяне на достъпно и качествено образование. Ключовите мерки са насочени към ефективно финансиране за осигуряване на равен достъп и към повишаване резултатите от образованието, което е от съществено значение за развитието на сферата на образованието в селските райони. Някои от основни ключови мерки, насочени към предучилищното и училищното образование са: компенсаторни мерки за застрашените от отпадане и реинтеграция на преждевременно напусналите. Основни ключови мерки, насочени към висшето образование са: осигуряване на ефективно финансиране, насочено към резултатите от обучението и подкрепящо лица от всички възрасти, независимо от социалния им статус. Очакваните резултати са: повишено качество на образованието и обучението; намаляване на дела на необхванатите деца и ученици в предучилищна и училищна възраст и на дела на отпадналите; нарастване дела на учениците в различни форми на професионално образование и обучение; увеличаване дела на завършилите определена степен на образование ученици и студенти.

✓ Подобряване на материалнотехническата база за образование, обучение и младежки дейности е цел, която би оказал положително въздействие върху образователната инфраструктура в селските райони. Постигането на целите на подприоритета е невъзможно без мерките от тази област на въздействие, които включват главно основен ремонт, реконструкция и строителство на нови детски градини, училища, центрове за подкрепа за личностно развитие, спортни площадки и салони; съвременно оборудване и ИКТ в средното и висше образование и осигуряване на компютър за всяко дете; основен ремонт и реконструкция на висши училища, студентски и ученически общежития, младежки домове, бази за отдих и спорт на учащите се.

Стратегията за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013-2020)⁶² е основен документ, който ще окаже въздействие за този ключов проблем в селските райони. Главната стратегическа цел на документа е да се осигури равен достъп и подкрепа за развитие и приобщаване в системата на предучилищното възпитание и подготовка и училищното образование на децата и младежите като предпоставка за равноправно социално включване и пълноценна личностна реализация и участие в развитието на местните общности и страната. **Националната стратегия за „Учене през целия живот“ (2008–2013 г.)**⁶³ също акцентира върху ключови области на интервенция, насочени към индивидуалното подпомагане на лицата от целевите групи. В нея е заложено разработването на инструменти за признаване на предходно учене и валидиране на резултатите от неформално обучение и самостоятелно учене. **Национална стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността**⁶⁴ ориентира част от своите мерки и към учениците, на които българският език не е майчин език, към малцинствата и представителите на групите в неравностойно положение. Според чл. 5 от Постановление № 121 на МС от 23.06.2017 г.⁶⁵ за приемане на критерии за определяне на защитените детски градини и защитените училища и на условия и ред за тяхното допълнително финансиране са определени критерии за **защитени детски градини и училища**. Този нормативен документ е изключително актуален в контекста на селските райони. Очаква се да се създадат благоприятни условия за постигане на целите, заложи в действащата стратегическа рамка за предучилищно и училищно образование, свързани с повишаване обхвата на децата и учениците и намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система в над 5% от детските градини и в над 6% от училищата на територията на цялата страна, в които се обучават над 4 000 деца и над 11 000 ученици.

Аналогично на Националната програма за развитие „България 2020“ и **Стратегията за развитие на професионалното образование и обучение в Република България за периода 2015–2020 г.**⁶⁶ представя основните предизвикателства пред професионалното образование и обучение, някои пряко свързани със селските райони. Отчита се, че в малките общини и населени места професионалното обучение в по-

⁶² <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=870>

⁶³ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=476>

⁶⁴ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=933>

⁶⁵ <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=4709>

⁶⁶ <https://www.navet.government.bg/bg/media/Strategia-POO-2014.pdf>

голямата си част е съобразено със спецификата на местната икономика, но все още в част от училищата се запазва обучение по традиционни за училищата професии, въпреки затихването или закриването на определени производства. Поради отрицателното демографско развитие в по-малките и отдалечени общини има маломерни паралелки и са наложителни мерки за стимулиране на обучението по търсените на пазара на труда професии, степен на квалификацията, съобразно степента на развитие на регионалната икономика и продължи да се развива политиката за достъп до образование на учениците от специфични целеви групи. В стратегията се акцентира на намаляване на преждевременно напусналите училище и на младежите с ниско образователно и квалификационно равнище. Делът на рано напусналите образование и обучение лица на възраст 18-24 години е 12,5 спрямо 12,8% за ЕС-27. Нова възможност за повторно включване на рано напусналите образователната система е организирането на обучение чрез работа (дуално обучение). Привличане на млади учители и преподаватели по професионална подготовка в системата на ПОО. Проблемът със застаряване и феминизиране на педагогическия състав, заемащ длъжностите учители и преподаватели по професионална подготовка в професионалните гимназии и ЦПО налага предприемането на конкретни мерки за привличане на млади специалисти.

По приоритетните направления са заложи цели, които ще окажат въздействие върху сферата на образованието в селските райони. По първия приоритет е заложи организиране на професионално образование и обучение чрез работа (дуално обучение) като форма на партньорство между професионална гимназия и работодател, което ще доведе до разширяване и улесняване на достъпът до професионално образование и обучение на лица над 16 години и на рано напусналите и отпадналите от училище, ограничаване на младежката безработица. Предвижда се създаване на предпоставки за материална осигуреност на професионалната подготовка и развитието на образователната среда, което ще допринесе за подобряване на конкурентоспособността и ефективността на ПОО, повишаване на привлекателността му, по-успешно интегриране на обучаваните на пазара на труда, намаляване броя на рано напусналите образование и обучение.

Във второто приоритетно направление Подобряване на възможностите за достъп до ПОО, реализирането на подприоритетът Въвеждане на „защитени” професии би довел до преодоляване на сериозен социален проблем в селските район. Въвеждането на „защитени професии” е с цел осигуряване на необходимите кадри за отрасли на икономиката, в които има системен недостиг от кадри в отделни региони и общини или

в страната. Това би преодолело и нивата на безработица в някои от селските райони на страната. Съгласно ЗИД на ЗПОО, обн. в ДВ, бр. 61 от 2014 г. се утвърждава списък на „защитените“ професии, който се разработва от МОН по предложения на общинските и областните администрации и бизнеса. Предстои въвеждане на система от стимули, за да се насърчат учениците да изберат обучение по „защитена“ професия.

Един от приоритетите Образование и умения на *Националната програма за развитие България 2030*⁶⁷ има за цел повишаване на качеството на човешкия капитал, чрез формирането на високо образовани, иновативни и активни личности, способни да се реализират успешно като професионалисти и граждани и така да допринасят за личното си благоденствие и устойчивото развитие на всички социални сфери. И той като останалите нормативни документи акцентира на устойчивото прилагане на политики за обхващане и включване на децата и учениците в системата на предучилищното и училищното образование и за намаляването на дела на преждевременно напусналите училище. В тази връзка, приоритет ще имат интегрираните политики за осигуряване правото на всяко дете на качествено образование и за превенция на отпадането от училище, с фокус върху децата и учениците от уязвимите групи.

За преодоляване на други слабостите по отношение на качеството на предоставяната образователна услуга, осъществяваната реформа в образователния сектор ще продължи при засилване на фокуса върху усвояване на ключовите компетентности за учене през целия живот. Планира се значими усилия да бъдат съсредоточени върху повишаването приложимостта на училищното образование за постигане на професионална реализация. В тази връзка, ключово значение ще има разширяването на географския обхват на дуалното обучение и увеличаване на възможностите за осъществяването му по различни професии, което да е съобразено с потребностите на бизнеса на регионално и местно ниво.

6.3 Териториални аспекти на политиките в областта на здравеопазването

Политиките в областта на здравеопазването са ключови за преодоляване на множество здравни проблеми и предизвикателства в селските райони като достъпни, качествени, здравни услуги, преодоляване на здравните неравенства, оптимизиране на болничната и извънболничната помощ, подобряване на качеството на медицинската

⁶⁷ <https://www.minfin.bg/bg/1394>

помощ и безопасността на пациентите. Териториалните аспекти на политиките в здравеопазването в селските райони са свързани с процесите на обезлюдяване, застаряване на населението, влошената транспортна инфраструктура и достъпът на населението до здравни услуги. Това обвързва здравната политика с демографската, политиките в сектор транспорт и др. Държавната политика в областта на здравеопазването е насочена към подобряване на достъпа до здравно обслужване, повишаване качеството на здравните услуги чрез непрекъснат контрол и мониторинг, намаляване на основни рискови за здравето фактори и подобряване профилактиката на болестите. Редица документи, определящи развитието на политиките в областта на здравеопазването пряко касаят и подобряването му на ниво селски район.

Националната здравна стратегия 2020⁶⁸ е водещият стратегически документ, който конкретизира целите за развитие на системата на здравеопазването до 2020 г., но е и от ключово значение за селските райони, тъй като цели справяне с основните предизвикателства в тях като влошаващите се показатели за здравното демографско състояние на населението, нарастването на здравните неравенства и достъпа до качествени здравни услуги. Тя е в съответствие с ангажиментите на България на европейско и международно ниво, но също така показва инициативата на държавата за развитие на политики в областта на здравеопазването, насочени към неравнопоставени по отношение на достъп до качествени здравни услуги райони. В тази връзка в стратегията се посочва, че са необходими превантивни мерки и подобряване на механизмите, гарантиращи предоставянето на равноправен достъп на хората (независимо от техния социално-икономически статус) до медицинска помощ в отдалечените и селските райони с ограничен достъп до здравни услуги.

Стратегията съдържа приоритети и политики за преодоляване на изброените предизвикателства. В нея са представени начините за обвързване на здравните политики с мерките, осигуряващи равнопоставеност, необходимите въздействия върху социалните детерминанти на здравето и основните предпоставки за функциониране на здравната система. Приоритетите на Стратегията са със следната насоченост:

1. Създаване на условия за здраве за всички през целия живот
2. Изграждане и управление на справедлива, устойчива и ефективна здравна система, ориентирана към качество и резултати
3. Укрепване на капацитета на общественото здравеопазване

⁶⁸ http://www.mh.government.bg/media/filer_public/2016/09/12/nzs_2020.pdf

Влошаване на социално-икономическите условия и трудовата заетост в регионите, особено в селските райони;

Документът „Здраве 2020“⁶⁹ представя социални и икономически значимите действия, насочени към политиките за подобряване на здравето и благосъстоянието на населението на Европа. Акцентът е поставен на: 1) здравето като човешко право; 2) подходите на цялостното управление и на цялото общество към разумно подобрене в здравеопазването; 3) силно и жизнено управление и ръководство за здравето; 4) съвместни модели на работа и споделени приоритети с други сектори; 5) значението на общността и индивидуалното доверие и упълномощаване; 6) ролята на партньорствата. Важността на този документ за развитието на сектора в селските райони се определя от фокуса му към подобряване на здравния статус, намаляване на неравенствата по отношение на достъпа до здравни услуги и определянето на приоритетите на политиките.

В документа са определени четири стратегически приоритета, към които да се насочат политиките в здравеопазването и които ще окажат влияние и в сектор здравеопазване в селските райони:

1. Инвестиране в здравето чрез анализ на заплахите за здравето през целия живот и овластяване на хората
2. Преодоляване на най-сериозните здравни проблеми: незаразни и заразни болести
3. Укрепване на здравните системи, поставящи човека в центъра, на капацитета на общественото здраве, готовността, надзора и отговора при извънредни ситуации
4. Изграждане на приспособими общности и подкрепяща среда

В документа е поставен акцент пряко насочен към проблеми на селските райони - застаряване на населението и социални и географски неравенства. Отбелязва се, че застаряващото население има все повече множествени и хронични заболявания, които изискват участието на екип от здравни професионалисти. Социални и географски неравенствата, свързани с образованието, заетостта, достъпът до информационни технологии и селски живот не трябва да бъдат фактори, ограничаващи получаването на качествени здравни услуги. Неудовлетворените потребности от медицинска помощ (4.7%) са по-големи от средните за ЕС, в резултат на затруднения в достъпа, т.к. се наблюдава значителна концентрация на медицински специалисти в Югозападен район (29.8% от всички лекари), докато разпределението им по останалите райони от ниво 2 в

⁶⁹ http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0011/199532/Health2020-Long.pdf

страната се колебае между 9.4% (в Северен централен) и 19% (Южен централен).⁷⁰ За разлика от относително високата осигуреност с лекари, в здравната система на страната е налице недостиг на медицински сестри. Наблюдава се тенденция на намален брой лекари и сестри, влизаци от системата на образованието към работната сила в здравеопазването и паралелно протичащ процес на емиграция на квалифицирани специалисти. В средносрочен и дългосрочен план се очаква това да доведе до проблеми с предоставянето на качествени здравни услуги на населението.⁷¹ В тази връзка „Здраве 2020“ апелира към приемане на подходящи политики и стратегии, за да се привлекат и задържат здравните работници в селските райони и в по-отдалечени места, поради неравномерността на разпределението на здравните работници, характеризиращо се с градска концентрация и селски дефицити.

Националната програма за развитие „България 2020“⁷² е стратегически документ, насочен към повишаване качеството и ефективността на здравните услуги чрез стабилизиране на здравноосигурителния модел и повишаване финансовата самостоятелност на здравния сектор, промяна в начина на финансиране на лечебните заведения, развитие на електронното здравеопазване и телемедицинските услуги, оптимизиране структурите на експертните лекарски комисии, подобряване качествените характеристики на човешките ресурси в здравеопазването и в спешната помощ.

Приоритетите на Националната програма за развитие „България 2020 са насочени към:

1. Подобряване на достъпа и повишаване на качеството на образованието и обучението и качествените характеристики на работната сила.
2. Намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване.
3. Постигане на устойчиво интегрирано регионално развитие и използване на местния потенциал.
4. Развитие на аграрния отрасъл за осигуряване на хранителна сигурност и за производство на продукти с висока добавена стойност при устойчиво управление на природните ресурси.
5. Подкрепа на иновационните и инвестиционни дейности за повишаване на конкурентоспособността на икономиката.

⁷⁰ МФ, 2019, АНАЛИЗ НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА СТРАНАТА СЛЕД ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО ѝ КЪМ ЕС

⁷¹ Пак там

⁷² <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=765>

6. Укрепване на институционалната среда за по-висока ефективност на публичните услуги за гражданите и бизнеса.

7. Енергийна сигурност и повишаване на ресурсната ефективност.

8. Подобряване на транспортната свързаност и достъпа до пазари.

Голяма част от подприоритетите на програмата са пряко насочени към селските райони. Осигуряване на устойчиви, качествени и достъпни междусекторни услуги с цел превенция на социалното изключване е от голяма значимост за преодоляване на здравните предизвикателства пред селските райони. Това е един от подприоритетите на Националната програма за развитие „България 2020“, който ще окаже влияние върху „подобряване качеството на живот на уязвимите групи посредством осигуряването на достъпни и качествени услуги, пряко обвързани с насърчаване на социалното включване, промяна на модела на грижа за децата, възрастните хора и хората с увреждания, осигуряване на равен и ефективен достъп до качествено здравеопазване, осигуряване на достъпна среда, подобряване на жилищните условия на уязвими групи и подкрепа на бездомните“. В документа се отбелязва, че въвеждането на нови модели при предоставянето на услуги трябва да бъде реализирано чрез прилагането на мултидисциплинарен подход, индивидуализиране на услугите, прилагане на комплексна оценка на потребностите на лицата.

Друг подприоритет по Националната програма, насочен към повишаване качеството и ефективността на здравните услуги ще окаже влияние не само на национално ниво, но и на ниво селски райони. Основните задачи на подприоритета са оптимизиране на разходите за здравеопазване, рационализация на инвестициите и промоцията на здравословен начин на живот като задължителни условия за подобряване на здравата система и здравето на нацията. Областите на въздействие, свързани с реализацията на подприоритета, са насочени към: 1) Иновации за устойчива и ефективна здравна система; 2) Подобряване качеството на здравното обслужване и осигуряване достъп на всеки гражданин до здравна помощ и услуги. 3) Икономически ефективни мерки за намаляване на основни рискови за здравето фактори и подобряване профилактиката на болестите.

Националната програма за развитие България 2030⁷³ е стратегически документ, който определя визията и общите цели на политиките за развитие във всички

⁷³ <https://www.minfin.bg/bg/1394>

сектори и техните териториални измерения. Документът определя три стратегически цели:

- ✓ Ускорено икономическо развитие
- ✓ Демографски подем
- ✓ Намаляване на неравенствата

Неблагоприятните демографски тенденции, включващи отрицателен естествен прираст, интензивна външна миграция и застаряване на населението, изправят сериозни предизвикателства пред бъдещото функциониране на системите на социално осигуряване и подпомагане, здравеопазване, образование и публични финанси.

Страната изостава по отношение на електронното здравеопазване. България е на 23-то място в ЕС по този показател. За подобряването на позицията на страната ще бъде планираното изграждане на Национална здравна информационна система, в която ще бъдат интегрирани 95 здравно-информационни стандарта, 35 типови информационни системи и 74 електронни административни услуги и ще бъдат въведени електронни здравни досиета.⁷⁴ В Националната програма за развитие България 2030 се акцентира на развитието на политики за електронното здравеопазване чрез изграждане на Национална здравна информационна система и използване на съвременни здравни технологии в областта на електронното здравеопазване за осигуряване на ефективни, рентабилни грижи с цел постигане на по-добри резултати както на национално ниво, така и на ниво селски район. Целите, които ще бъдат постигнати, реализирайки тази инициатива са:

- подобряване на достъпа и качеството на предоставяните здравни услуги; прозрачност в управлението на финансовите разходи; съкращаване на времето за обслужване на пациенти;
- повишаване на качеството на здравните услуги в здравеопазването и дейностите по организация, контрол, планиране и прогнозиране в системата на здравеопазването;
- осигуряване на възможност за трансграничен обмен на здравна информация на гражданите на ЕС, на базата на регламентиран електронен информационен обмен;
- превенция и промоция на здравето, създаване на среда за единен достъп до образната „диагностика на пациента“, въвеждане на система за оценка на качеството и безопасността на медицинското обслужване.

⁷⁴ МФ, 2019, Анализ На Социално-Икономическото Развитие на Страната след присъединяването към ЕС.

6.4 Политики в областта на социалните услуги

Регионалното и социалното развитие е взаимосвързан процес, прилагането на социалната политика е средство за намаляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия. Основната цел на стратегията „Европа 2020“ е: „повече работни места и подобряване на жизненото равнище“. Националните програми в областта на социалната политика поставят приоритети за социално интегриране на групи рисковите групи и за подобряване на качеството им на живот.

За преодоляване на натрупаните диспропорции в демографията на населението в страната, включително в селските общини е стратегията за демографско развитие, която е основа за провеждане на демографската политика. В Актуализираната Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012-2030г.) са включените в нея мерки за прилагане на демографската са включените мерки за прилагане на демографската политика. Тя се изпълнява чрез Национални годишни междусекторни оперативни планове, включващи програми, мерки и дейности на множество отговорни институции и ведомства на централно и местно ниво. Демографската политика е насочена към прилагане и развитие на интегрирана политика за мобилизиране и пълноценно използване на възможностите на наличните човешки ресурси и целенасочено инвестиране в повишаване на качеството на човешкия капитал.

Основната стратегическа цел на документа е „забавяне темповете на намаляване на броя на населението с тенденция за стабилизирането му в дългосрочен план и осигуряване на високо качество на човешкия капитал, включващ хората с тяхното здравословно състояние, образование, квалификация, способности и умения“. В стратегията са заложили мерки обединени в следните приоритети 1) Забавяне на негативните демографски процеси и намаляването на броя на населението; 2) Преодоляване на негативните последици от остаряването на населението и подобряване на качествените характеристики на човешкия капитал; 3) Постигане на социална кохезия и създаване на равни възможности за пълноценен социален и продуктивен живот за всички социални групи; 4) Ограничаване на диспропорциите в териториалното разпределение на населението и обезлюдяването в някои региони и селата и 5) Адаптиране и синхронизиране на нормативната база с обществените потребности за балансирано демографско развитие на населението и развитието на качеството на човешкия капитал. Приоритетите са валидни на проблемите в селските

райони. В *Актуализираната Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 – 2030)* и *Плана за 2016 за изпълнението ѝ* – развитието на социалните услуги е поставено като основна стратегическа цел и същевременно средство за постигане на целите, т.е. развитието на социалните услуги за решаването на националните социални проблеми и предизвикателства за човешкото развитие.

Националната програма за развитие „България 2020“ интегрира цели и приоритети на приетите национални стратегически документи и с тези на стратегията на ЕС „Европа 2020“. В последният тригодишен план за действие за изпълнение на НПП „България 2020“ за периода 2018–2020 г. посочва че страната запазва негативните тенденции на намаляване и застаряване на населението, ниска раждаемост и висока смъртност, неравномерно разпределение на населението в националната територия. Данните показват, че основният риск за изпадане в бедност на преобладаващата част от домакинствата в България се определя от тяхната икономическа активност и участието им на пазара на труда. Мерките са насочени за преодоляването на посочените проблеми, чрез подобряване на системата на здравеопазването и качеството на обслужването, повишаването на образованието, осведомеността и културата на населението, създаването на условия за спорт и подобряване на физическата култура, което има пряко отражение върху здравния статус, жизнеспособността, трудовата активност и инициативността.

Проект на **Национална програма за развитие „България 2030“** целите са пряко свързани с актуални въпроси за социалната политика, които се отнасят за селските райони – смекчаването на неблагоприятните демографски тенденции, намаляване на неравенството в доходите, намаляване на социалните неравенства и активното социално приобщаване на уязвимите групи, чрез повишаване на възможностите им за работа .

Националната концепция за насърчаване на активния живот на възрастните хора в България (2012-2030 г.) от МТСП. Тази концепция е за създаване на условия за активен живот на възрастните хора и гарантиране на равни възможности за достоен и пълноценен живот. Тя е в съответствие с демографската политика и част от цялостната политика за устойчиво културно, икономическо и социално развитие на страната. Основните цели са: 1) Насърчаване на демографското обновяване в Европа

чрез създаване на по-добри условия за семействата, за отглеждане на деца и грижа за зависими членове; 2) Насърчаване на заетостта в Европа чрез осигуряване на повече работни места и по-дълъг трудов стаж с по-добро качество, подобряване на мобилността и участието на пазара на труда на младите, жените и възрастните; удължаване на трудовия живот в добро здраве; учене през целия живот; 3) По-продуктивна и по-динамична Европа, развиване на „сребърна икономика“, социално предприемачество и др.; 4) Приемане и интеграция на мигранти в Европа и толериране единствено на легалните форми на миграции; и 5) Осигуряване на устойчиви публични финанси в Европа, гарантиращи адекватна социална сигурност и равнопоставеност на поколенията, реформи в пенсионните системи, в здравеопазването и в системите за дългосрочни грижи. Предложенията за повишаване на активността на възрастното поколение като се насърчава активния живот на възрастните хора в добро здраве, за да се използват по-дълго на пазара на труда техните знания, умения и потенциал, допринасящи за икономически растеж; и развитие на дългосрочните грижи и доброволчеството, предвид бързите темпове на застаряване на населението.

В Националната програма за реформи 2018 са очертани целите в областта на социалното включване, осигуряване на заетост и достъп до образование. Сред ключовите акценти са: подобряване на нормативната уредба в областта на социалните услуги, финализиране на процеса на деинституционализация на грижата за деца; изпълнение на процеса на деинституционализация на грижата за възрастните хора и хората с увреждания; повишаване качеството на социални услуги; разширяване и финансиране на мрежата от социални услуги в общността и домашна среда за възрастни хора и хора с увреждания.

С цел развитието на дългосрочната грижа за възрастните хора и подобряване качеството им на живот в началото на 2014 г. е приета **Национална стратегия за дългосрочна грижа** (*РМС № 2/07.01.2014 г.*). В нея се предвижда изграждане на достъпни и качествени услуги в общността и в домашна среда, които да осигурят възможност за социално включване на хората с увреждания и възрастните хора и същевременно да имат превантивна роля по отношение на институционализацията на тези лица. Насърчаването на взаимодействието между социалните и здравните услуги, включително и развитието на иновативни междусекторни услуги, както и прилагането на интегриран подход, също са сред приоритетите в Стратегията. Един от основните приоритети в нея е и създаването на по-ефективен механизъм за финансиране на

дългосрочната грижа. Целта е да се преминава към изграждането на мрежата от услуги в общността и в домашна среда и постепенното закриване на съществуващите функционално остарели специализирани институции.

Реформата на грижата за децата продължава чрез изпълнение на мерките в актуализирания план за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в Република България“. Наблюдава се намаление на броя на децата в специализираните институции с над 90 % – от 7 587 деца през 2010 г. до 633 деца в края на 2018 г. Закрити са и голяма част (над 78 %) от специализираните институции за деца. Национална стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в Република България“ приета през 2010 г. целта е да гарантира правото на децата на семейна среда и на достъп до качествена грижа и услуги според индивидуалните им потребности. Тази цел се предвижда да бъде постигната чрез нормативно регламентиран, финансово обезпечен и кадрово осигурен широк спектър от услуги за деца и семейства в общността и повишен институционален и професионален капацитет в системата за закрила на детето и доставчиците на услуги. За закриване са предвидени на 137 институции за деца в рамките на 15 години след приемането на документа и прекратяване настаняването и отглеждането на деца от 0 до 3 години в резидентна грижа от всякакъв тип след приключване на реформата. Стратегията се допълва от Актуализиран план за действие, приет с Решение № 859 на Министерския съвет от 13 октомври 2016 г., в който са предвидени шест групи от мерки за изпълнение до 2025 г. за изграждане на необходимата инфраструктура и за осигуряване на интегрирани услуги за превенция и подкрепа в общността и в семейна среда. С специален фокус са потребностите на децата в риск и с увреждания и напускащите системата за социална грижа.

В съответствие с мерките от Актуализирания план за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в Република България“ продължава процесът на извеждане на децата от домове за медико-социални грижи за деца. За осигуряване на комплексни услуги и подкрепа за децата с увреждания и тежки хронични заболявания, отглеждани в семейна среда и техните родители, включващи както медицинска грижа, се планира разкриване на центрове за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания.

Актуализираната стратегия по заетостта на Република България 2013-2020г. е съобразена с европейски и национални документи за заетост и работни места.

Целта на стратегията е подобряването на функционирането на пазара на труда, увеличаване на инвестициите в човешките ресурси, повече и по-качествени работни места с цел повишаване на заетостта, производителността на труда и социалното включване. Изпълнението се проследява чрез система от индикатори за мониторинг и оценка, които се използват и за оценка на изпълнението на Насоките за заетост, одобрени от Комитета по заетостта и Европейската комисия, както и посредством индикаторите за отчитане на напредъка по изпълнение на националните програми за реформи и изпълнението на Споразумението за партньорство на Република България за програмен период 2014-2020.

Националният план за действие по заетостта през 2019 г. е оперативен механизъм за подобряване функционирането на пазара на труда, за да е в съответствие с ускоряващото се икономическо развитие. Целта е да се развива човешкия капитал, за да подкрепи ръста на икономиката, да се балансира пазара на труда, като се подготвят кадри за работни места и по професионални направления с необезпечено търсене. Идентифицираните предизвикателства от *Националният план за действие по заетостта за 2019 г.*⁷⁵ са свързани преди всичко с намаляването на населението в трудоспособна възраст, недостига на умения и несъответствието между търсенето и предлагането; краткосрочната заетост и продължителната безработица; необходимостта от по-ефективно разпределение на работната ръка чрез подобрена мобилност; поляризацията на пазара на труда и бавната му адаптация към промените и глобалните тенденции; и недекларирания труд. Тези предизвикателства определят приоритетните действия за 2019 г., с които да се изпълнят препоръките на Европейската комисия от 2018 г.⁷⁶ и за постигане на желаната визия „Подкрепа за растежа на икономиката чрез активиране на неактивните лица и повишаване качеството на работната сила за удовлетворяване на търсенето от работодателите, включително увеличаване на заетостта на неравнопоставените групи на пазара на труда, приоритетно от най-слабо развитите райони.“

Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020, е с насоченост подобряване качеството на живот на най-уязвимите групи от обществото – децата, безработните, работещите бедни и възрастните хора. Приоритетите на Стратегията се отнасят за селските райони, в които

⁷⁵ <https://www.mlsp.government.bg/index.php?section=POLICIES&I=249>

⁷⁶ https://www.minfin.bg/.../Preporuki_na_Syveta_otnosno_NPR_i_st...

проблемите за бедността са сериозни и трудно преодолими. Приоритетите в Националната стратегия са: 1) осигуряване на възможности за заетост и за повишаване на доходите от труд чрез активно включване на пазара на труда; 2) равен и ефективен достъп до качествени предучилищно и училищно образование и здравеопазване; 3) осигуряване на равен и ефективен достъп до качествено здравеопазване; 4) премахване на институционалния модел на грижа и развитие на междусекторни услуги за социално включване; 5) осигуряване на достъпна среда (физическа, институционална и информационна и транспорт; 6) Осигуряване на устойчивост и адекватност на социалните плащания; 7) Подобряване на капацитета и взаимодействието в сферата на образованието, здравеопазването, заетостта и социалните услуги при реализиране на общи цели за социално включване; 8) подобряване на жилищните условия на уязвими групи и подкрепа на бездомните; 9) Работа в партньорство за преодоляване на бедността и социалното изключване и техните последици.

Планът за действие за периода 2019-2020 г. отчита изпълнението по приоритетите. мерките а изпълнение на Националната стратегия за намаляване на бедността, както и насърчаване на социалното включване 2020 е структуриран в по деветте приоритета. По отношение на бедността не постигнато съществено подобрение. Бедността на хората в над трудоспособна възраст е ясно изразена в селските райони и е проблем за за социалната система.

По данни от изследването на доходите и условията на живот (EU-SILC) за 2017 г. равнището на бедност в България е 23.4%, което представлява повишаване с 0.5 процентни пункта (п.п.) спрямо 2016 г. През последните години относителният дял на лицата под линията на бедността е сравнително стабилен, като се наблюдава леко завишение (21% през 2013 г.; 21.8% през 2014 г.; 22% през 2015 г. и 22.9% през 2016 г.).

По възрастови групи рискът от бедност е най-висок за населението в над трудоспособна възраст – 32% през 2017 г., като се отчита повишаване на дела на възрастните хора, живеещи в бедност през последните години: 27.9% през 2013 г.; 22.6% през 2014 г.; 31.7% през 2015 г.; 24.3% през 2016 г. Делът на децата до 18-годишна възраст, живеещи в риск от бедност, през 2017 г. е 29.2%, като тук се наблюдава противоположната тенденция, свързана с намаление в техния дял спрямо предходната година – 31.9% през 2016 г.

Оценките на бедността в зависимост от типа на домакинството показват, че най-висок е относителният дял на бедните сред едночленните домакинства с лице на възраст над 65 години, самотните родители с деца, както и домакинствата с три и

повече деца. Най-голямо нарастване на риска от бедност през 2017 г. в сравнение с 2016 г. се наблюдава при едночленните домакинствата с лице на възраст над 65 години - с 10.8 %. Относителният дял на бедните е най-нисък в домакинства с двама възрастни и едно дете (12.0%) и в домакинства с двама възрастни под 65 години (12.6%). Сред едночленните домакинства рискът от бедност при жените е по-висок отколкото при мъжете. Ако в домакинството живее едно лице над 65 години, рискът от бедност е с 29.3 % по-висок от домакинство, в което живее едно лице под 65 години.

Данните показват, че основният риск за изпадане в бедност е сред застаряващото население и на самотните лица.

Бедността се определя от възможността за заетост, затова тя е преобладаваща сред лицата, които са били дълго време извън пазара на труда.

През 2017 г. относителният дял на бедните сред безработните лица достига цели 58.7%, следвани от дела на другите неактивни лица – 33.8% и пенсионерите – 32.4%. Тези тенденции сочат, че факторът безработица придобива все по-нарастващо влияние върху мащаба и равнището на бедността. През 2017 г. делът на бедните сред зетите лица намалява спрямо предходната година с 1.5 п.п. до 9.9%. Съпоставени с дела на безработните и икономически неактивните лица, от данните е видно, че наличието на работа на практика намалява в пъти вероятността за попадане в риск от бедност. Същевременно, най-висок е относителният дял на работещите бедни с начално и без образование – 65.6%. За сравнение, делът на работещите бедни с висше образование е едва 1.8%. Данните показват, че бедността е тясно обвързана с нивата на образование, освен с икономическата активност на работоспособното население.

Бедността и социалното изключване са един от факторите, обуславящи преждевременното напускане на училище като явление. По данни на Евростат делът на преждеременно напусналите образователната система в България в периода 2013 – 2017 г. като цяло бележи тенденция за увеличаване – за 2017 г. този дял е 12.7%, при 12.5% през 2013 г. В същото време относителният дял на младежите между 20 и 24 години завършили най-малко средно образование за същия период има сравнително еднакви стойности, като през 2017 г. дори бележи ръст от 0.8% (85% - 2016 г. – 85.8% през 2017 г.).⁷⁷

Съгласно отчета за изпълнението на Плана за действие за периода 2017-2018 г. към края на септември 2018 г. социалните услуги в общността за деца, възрастни хора и

⁷⁷ Данните са от Отчет за изпълнението на Плана за действие за периода 2017-2018 г. за изпълнение на Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020

хора с увреждания, финансирани от държавния бюджет са общо 1 147, в които има възможност за подкрепа на повече от 23 800 потребители. Ежегодно нарастват и средствата за финансиране на социалните услуги, делегирани от държавата дейност. За 2018 г. те са увеличени с 19,5 милиона лева спрямо тези за 2017 г., като общият им размер е 230,9 милиона лева⁷⁸.

6.5 Териториални аспекти на политиките в областта на културата и културно-историческите паметници

Проблемите и предизвикателствата, които стоят пред културата и културно-исторически паметници както на национално ниво, така и на ниво селски район изискват развитие на нови форми на управление и политики. Това е свързано с осъществяването на непрекъснат анализ на културните процеси, идентифициране на заплахите и възможностите пред тази сфера и актуализация на заложените цели. Необходима е подкрепа на стратегически значими инициативи като опазването и насърчаването на културното многообразие, творческата мобилност и защитата на интелектуалната собственост в областта на културата, опазване на културното наследство, преодоляване на демографските и социални неравенства в малките населени места.⁷⁹ Според Министерството на финансите⁸⁰ (2019), страната е изключително богата на движими културни артефакти, но е налице значим проблем, който произтича от недостатъчното финансиране, неоптимални условия за представяне на културното наследство в тези културни организации и липсата на достатъчна компетентност в областта на неговата промоция и маркетинг. В недобро състояние е инфраструктурата и на други значими културни организации – читалищата.

Основните приоритетите на културната политика на България са насочени към съхраняване на културната памет и историческо наследство, създаване на ефективен механизъм за финансиране от държавния и общинските бюджети, усъвършенстване на съществуващата нормативна база в областта на културата и др. Политиката по опазване на културното наследство е от изключителна важност за развитието на сектора в селските райони. Тя е обвързана с множество стратегически документи на национално и международно ниво като: Програмата за управление на правителството на Република

⁷⁸ Данните са от Отчет за изпълнението на Плана за действие за периода 2017-2018 г. за изпълнение на Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020 г.

⁷⁹ МК, 2019, Стратегия за развитие на Българската култура

⁸⁰ МФ, 2019, АНАЛИЗ НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА СТРАНАТА СЛЕД ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО ѝ КЪМ ЕС

България за периода 2017-2021 г., Стратегия „Европа 2020”, документа “Териториален дневен ред на Европейския съюз 2020”, редица нормативни документи на ЮНЕСКО (Препоръка за историческия градски пейзаж (2011); Препоръката относно опазването и популяризирането на музеите и музейните колекции, тяхното многообразие и роля в обществото, (2015), Национална концепция за пространствено развитие 2013-2025 г., разпоредбите на конвенциите на Съвета на Европа и на ЮНЕСКО, отнасящи се до културното наследство, по които България е страна и др. В Заключението на Съвета на ЕС основано на участието в управлението на културното наследство (2014/C463/01) се отчита, че въпреки значителният напредък, взаимодействието между всички участници в процесите на опазването м, то не е развито в достатъчна степен.

Прилагането на политиката в областта на културата и културното наследство, която ще окаже влияние на развитието на тази сфера в селските райони е разгледано в множество нормативни документи. Основният нормативен документ, който оказва влияние и върху развитието на културата в селските райони е **Стратегията за развитие на българската култура 2019-2029**. Документът определя следните основни приоритети за развитие на българската култура, които ще окажат въздействие и върху развитието ѝ в селските райони :

- ✓ Утвърждаване на българската култура като политически и социален приоритет на държавата, общините и гражданското общество.
- ✓ Формиране на нагласи в обществото насочени към опазване на културното наследство.
- ✓ Поддържане и развитие на българската национална идентичност, изследват и съхраняват културната памет.
- ✓ Повишаване капацитета на експертната и контролната дейност при провеждането на утвърдените политики и прилагането на законодателството в областта на опазването на културното наследство.
- ✓ Подкрепа и създаване на подходящи условия за постигане на високи художествени и естетически резултати на културните продукти чрез осигуряване на необходимите правни, финансови, образователни и социални ресурси и гарантиране на равен достъп до култура на българските граждани.
- ✓ Повишаване на възможностите за насърчаване и развитие на българската култура и творческото начало, посредством създаване на стабилна среда за българските творци, която позволява да се развива устойчиво и видимо техният потенциал и капацитет.

- ✓ Гарантиране на равнопоставеност за развитие и финансиране на всички институции и организации в областта на изкуството и културата, независимо от тяхната собственост – държавна, общинска или частна.
- ✓ Създаване на условия за развитие на обществената мисия на медиите в България.
- ✓ Популяризиране на българската култура и нейния потенциал в световен мащаб като част от международния образ на България.

Много от приоритетите в Стратегията биха оказали пряко влияние на развитието на сферата на културата на ниво селски район. Приоритетът Подобряване на инфраструктурата на културните институции поставя три стратегически цели: 1. Модернизиране на съществуващата материална база на държавните и общински културни институти. 2. Създаване на условия за ремонт и рехабилитация на мрежата от читалища в страната и преоборудването им със съвременна техника. 3. Разкриване на нови културни пространства. Изпълнението на тези стратегически цели се предвижда чрез мерки за преоборудване на културните институти и изграждане на единен регистър на съществуващата инфраструктура в сферата на културата.

Приоритетът Насърчаване развитието на традиционните занаяти и превръщането им във фактор за развитие на местни индустрии може да бъде ключов за развитието на културата и туристическите дейности в малките и отдалечени населени места. Неговите стратегически цели са насочени към: 1. Развитие на програма за насърчаване на традиционните занаяти 2. Разработване на механизми за превръщане на традиционните занаяти като част от развитието на интегриран селски туризъм.

Културният туризъм има значимо място сред потенциала на нашата страна за развитие на туризма. В страната има богато разнообразие на културно-исторически паметници. На територията и са се развивали праисторическата, древногръцката, римската, древнотракийската, византийската, българската и ислямската цивилизации. Регистрираните недвижими паметници на културата са повече от 40 хиляди, а в държавните и общинските музеи се съхраняват над 5 милиона движими паметници на културата. В тази връзка влияние ще окаже приоритетът, заложен в Стратегията - Опазване и социализация на културното наследство и разкриването му като фактор за устойчиво развитие, идентичност и културен диалог и заложеният подприоритет: Въвеждане на съвременни модели за проучване, опазване, представяне и ревитализиране на недвижимото културно наследство. С него се цели създаване на условия за опазване и закрила на културното наследство и реализиране на потенциала му като ресурс за устойчиво икономическо, териториално и социално развитие и

повишаване качеството на живот чрез прилагане на интегриран подход за по-добра междуинституционална комуникация и координация между всички участници в процесите по опазване. Този подприоритет е от изключителна важност за развитието на сферата на културата в селските райони, тъй като се осигурява съхраняване на културно-историческото наследство, като то се представя в средата, в която е създадено. Това води до развитие на региона и на други сектори като околна среда, териториалното устройство, туризъм.

Поставянето на читалищата в отделен приоритет в Стратегията за развитие на българската култура показва тяхната изключителна значимост в областта на културното развитие на нацията и особено в селските райони, където те са най-разпространените културни институции с реална възможност да участват в изработването и реализирането на политики за развитие на малките населени места. В Стратегията се отчита, че тяхната роля е не само в изграждането и съхраняването на местната културна идентичност, а и чрез многообразието от продукти, услуги и инициативи в сферата на културата, информацията, образованието, социализацията и гражданското общество, те се превръщат в изключителен фактор в изграждането на обществото на знанието. Те участват активно в развитието на регионите, повишават качеството на живот. Същевременно, те развиват своя потенциал в сферата на културния туризъм, функционирайки като информационни центрове, представяйки рекламни материали за местното културно наследство, организирайки мероприятия, популяризиращи нематериалното културно наследство.

Националната програма за развитие „България 2020“ е стратегически документ, в който голяма част от подприоритетите са пряко насочени към развитието на културните дейности в селските райони. Подприоритет 1.5 Развитие на културата и изкуствата, културните и творческите индустрии, разширяване достъпа до изкуство и повишаване на културата на населението ще осигури достъпност и равни възможности за потребление на културни продукти за всички възрастови и социални групи в обществото ще доведе до създаването на условия за развитие на изкуствата и културата и разширяване достъпа до изкуство. Областите на въздействие, свързани с реализацията на подприоритета, са насочени към: 1) Подобряване на условията за развитие на изкуствата и културата. 2) Разширяване на достъпа до изкуство и култура чрез институционално укрепване на културните институции, подобряване на материално-техническата база, защита на културното наследство /материално и

нематериално/, включваща и неговата дигитализация, разширяване на възможностите за участие в културния живот и за потребление на културни продукти.

Основен приоритет в **Националната програма за развитие България 2030**⁸¹ е Култура, наследство и туризъм. Негова цел е развитие и съхранение на културното богатство и оползотворяването на потенциала му като инструмент за социално сближаване, стимулиране на творческата и иновативна мисъл, както и за генериране на икономически ползи. Приоритетът ще има съществен принос за развитие на селските райони, тъй като политиката в областта на културата ще се фокусира върху ролята на културата и свързаните с нея творчески индустрии, като фактор за идентичност и сближаване, за създаването на сплотени и приобщаващи общества, ще се инициират дейности в подкрепа на местни културни средища (театри, читалища, библиотеки, музеи, галерии), ще се насочат усилия към насърчаване на културното многообразие и за съхранение и оползотворяване на богатото културно наследство, като ресурс за устойчиво развитие на регионите. В документа се отчита, че за осъществяване на дейностите и мерките, свързани с културата и културното наследство ще бъде прилаган интегриран подход и взаимодействие с мерките по приоритет „Местно развитие“ и приоритет „Социално включване“. В резултат на това ще бъдат създадени предпоставки за оползотворяване в максимална степен на богатите културни, исторически и природни дадености на страната, като същевременно специализацията на районите в определени туристически продукти, за които са налице конкурентни предимства, ще способства и териториалната балансираност на растежа. Важността на Националната програма за развитие България 2030 за селските райони се определя и от насочеността ѝ към повишаването на свързаността и достъпността на районите, подобряването на качествата на техническата и екологична инфраструктура др.

6.6. Политика в областта на цифровизацията

Цифровизацията е разглеждана в редица документи като за целата на настоящия доклад се използва синтезиран анализ по Социално-икономическия анализ на регионите в Република България на Националния център за териториално развитие (проф. В. Троева).

⁸¹ <https://www.minfin.bg/bg/1394>

Ползите от информационните и комуникационните технологии (ИКТ) за обществото са свързани с намаляване на потреблението на енергия, подобряване качеството на живота на възрастните граждани, революционизиране на здравните услуги, предоставяне на по-добри публични услуги, цифровизация на културното наследство на Европа и предоставяне на онлайн достъп за всички.

Телекомуникации

Политиката в областта на ИКТ в Република България е синхронизирана с европейската политическа рамка, очертана в *Програмата в областта на цифровите технологии за Европа* и *Стратегията за цифров единен пазар в Европа*, и с основните национални и секторни стратегически планови и програмни документи, които адресират различни аспекти на развитието и използването на ИКТ в България. Най-важните от тях са:

- *Националната програма за реформи (НПР)*, която се изготвя в рамките на засиленото наблюдение на икономическите политики в ЕС и проследява постигането на националните цели по стратегия „Европа 2020“;
- *Националната стратегия за развитие на ширококоловия достъп 2012-2015 г. и Националният план за ширококолов електронна съобщителна инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA)*, насочени към осигуряване на бърз и свръх-бърз интернет на всички граждани;
- *Актуализираната политика в областта на електронните съобщения на Република България 2015-2018 г.* за развитие на съобщителния сектор и за постигане на ускорен икономически растеж в рамките на единния европейски пазар;
- *Стратегията за развитие на електронното управление в Република България 2014–2020 г.*, насочена към превръщане на администрацията в интегрирана, ефикасно действаща единна система за предоставяне на съвременни висококачествени публични електронни услуги за гражданите и бизнеса;
- *Национална програма „Цифрова България 2015“*, насочена към транспонирането и прилагането на европейската правна рамка. Актуализираната програма „Цифрова България 2025“ включва нови дейности по хармонизиране на българското законодателство в съответствие с новите законодателни инициативи на ЕС в рамките на Стратегията за единен цифров пазар в Европа.
- *Рамкова програма за научни изследвания и иновации „Хоризонт 2020“ (2014-2020 г.) („Хоризонт 2020“)*, създадена с Регламент (ЕС) № 1291/2013, концентрирана върху три

основни приоритета: високи постижения в научната област, водещи позиции в промишлеността и обществени предизвикателства. Целта е да се гарантира, че Европа създава наука от световна класа и технологии, които са двигател на икономическия растеж. Информационните и комуникационни технологии (ИКТ) са ключов компонент и в трите приоритета на програма „Хоризонт 2020”. „ИКТ подкрепят иновациите и конкурентоспособността в широкия обхват на публичните и частни пазари и сектори и правят възможен научния прогрес във всички дисциплини. ИКТ са от първа необходимост и за справяне с ключовите социални предизвикателства.“

- С *Механизма за свързване на Европа* се подкрепят проекти от общ интерес, за периода 2014-2020 г. Проектите от общ интерес за сектор „Телекомуникации” са определени в Регламент (ЕС) № 283/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 11 март 2014 относно насоки за трансевропейските мрежи в областта на телекомуникационната инфраструктура. Проектите от общ интерес имат за цел създаването или усъвършенстването на оперативно съвместими основни платформи за услуги, съпътствани от общи услуги за инфраструктури за цифрови услуги.

Националната програма за развитие България 2030 поставя следните цели за развитие:

- Ускорено икономическо развитие - чрез целенасочена правителствена подкрепа за повишаване на специализацията в продукти и отрасли, характеризиращи се с висока технологична и научноизследователска интензивност, което ще позволи заемането на по-добри и по-престижни позиции в глобалните вериги на стойността. Технологичната трансформация на икономиката и повишаването на ресурсната ефективност могат да доближат жизнения стандарт на българския гражданин до средноевропейските нива.
- Демографски подем - Смячане на неблагоприятните демографски тенденции и обръщането им в по-дългосрочна перспектива. Демографската картина в страната и перспективите за нейното развитие в средносрочен и дългосрочен план показват, че при непроменени политики демографският фактор ще компрометира възможността на икономическата система да генерира висок и устойчив растеж и ще понижава ефективността на икономическата политика, насочена към осигуряването на такъв растеж.
- Намаляване на неравенствата - постигане на по-устойчив растеж, при намаляване на социалните и териториални неравенства и способстване на споделен просперитет. Неравенството в доходите продължава да се увеличава, при

ограничено въздействие на социалните трансфери върху намаляването на бедността и неравенството. Задълбочават се регионалните диспропорции в развитието във всички социално-икономически сфери и области на политиката.

Добре развитата цифрова инфраструктура, осигуряваща достъп до съвременни цифрови услуги дава възможност за организиране на Е-работни места и деконцентрация на икономическа активност. Работата от разстояние (телеработа/дистанционно работно място или работа от дома) осигурява гъвкавост във времето и местоработата като позволява да се преодолеят бариерите на времето и дистанцията, респ. териториалните дисбаланси в развитието.

Ширококоленовият достъп е един от основните инструменти за подобряване на икономическото и социално благосъстояние на населението и за преодоляване на териториалните дисбаланси. Разпространението на ширококоленовия достъп прави лесно достъпни икономическите и социалните ползи от информационните и комуникационните технологии (ИКТ), свързани и с възможността им за преодоляване на пречките в разстоянието и развитието на отдалечените райони. Специален акцент се поставя върху реализацията на пазара на труда на младите хора, продължително безработните и ромите, чрез подкрепа за бърз преход от училище и безработица към работа и успешно включване в активен икономически живот, в т.ч. чрез стажове, чиракуване, професионално, неформално и самостоятелно обучение и придобиване на умения. В стремеж за увеличаване на нивото на икономическа активност и заетостта на хората със затруднена мобилност или живеещи в селски, планински или отдалечени райони ще бъдат насърчавани иновативни практики, самостоятелна заетост и мобилност, както и стартиране на самостоятелна стопанска дейност и предприемачеството, като един успешен начин за разкриване на устойчиви и качествени работни места и възможности за повишаване на икономическата активност и заетостта в икономиката. Това е описано подробно в друга част на доклада.

България се съобразява с класификацията на Европейската комисия в „Насоки на Общността за прилагане на правилата за държавна помощ във връзка с бързото разгръщане на ширококоленови мрежи”, където са дефинирани три типа райони в зависимост от вече съществуващото равнище на ширококоленов достъп, а именно:

- „Бели зони“ – не съществува инфраструктура за ширококоленов достъп или няма вероятност такава да бъде развита в близко бъдеще (в период от три години). За тяхното покриване с ширококоленова мрежа се счита, че е нужна държавна подкрепа.

- „Сиви зони“ – съществува само един доставчик на широколентов достъп. Монополното предоставяне на услуги може да се отрази на качеството на обслужването или на цената. От друга страна в райони, където съществува само един доставчик на широколентов достъп, субсидиите за изграждането на алтернативна мрежа могат да нарушат пазарната динамика.
- „Черни зони“ – не е необходима държавна намеса – има два или повече доставчика на широколентов достъп, а широколентовите услуги се предоставят при конкурентни условия, т.е. няма пазарна неефективност. Полето за държавна намеса, която да доведе до допълнителни ползи, тук е ограничено.

ИКТ проектите в селските райони на Европа са фокусирани върху: обезпечаване на широколентов достъп до Интернет, отговарящ на изискванията на новите комплексни електронни услуги; съдържание, съобразено с интересите на населението в тези райони и услуги, насърчаващи ползването на Интернет; и развиване на нови компютърни умения за ползване на Интернет и електронни услуги.

Държавната политика има водеща роля при осигуряване на широколентов достъп в слабо населени места и селски райони чрез осигуряване на финансови субсидии и предприемане на мерки за насърчаване на търсенето, собствените инвестиции и навлизането на пазара. Чрез поемане на основната част от инвестиционните разходи по изграждане на необходимата широколентова инфраструктура от държавата, както и чрез мерките за повишаване на компетентността на населението и бизнеса в сферата на ИКТ, в много голяма степен се подпомага частният бизнес да навлезе и оперира в тези райони. Предполага се, че по този начин най-сигурно ще се гарантира устойчивост на вложената инвестиция.

Информационни и комуникационни технологии и цифрова икономика

Един от най-бързо развиващите се сектори в страната са информационните и комуникационни технологии. Това се дължи на високото заплащане и добрите условия на труд. Секторът придобива все по-голямо значение за икономиката на страната, а развитието му се оказва определящо за растежа на благосъстоянието. През 2016 г. информационните и комуникационни технологии отчитат повишение на относителния си дял в структурата на добавената стойност от 6.2% и България изпреварва редица държави – членки на ЕС. През 2017 г. 2.5% от общия брой заети работят в сектора, той е иновативно настроен и разходите за Научноизследователска и развойна дейност (НИРД) в сектора формират 11% от общите разходи за НИРД в икономиката.

Приходите от износ на групировката „Далекосъобщителни, компютърни и информационни услуги“ се удвояват в годините след кризата и достигат 1 млрд. евро през 2017 г., формирайки почти 13% от целия износ на услуги на страната.

Липсата на достатъчен брой ИКТ специалисти в страната е основен проблем за сектора, въпреки че лицата с ИКТ образование нарастват почти 5 пъти през последните десет години до 35 хил. Заетостта сред тях остава над средното ниво в ЕС и достига 98.6% през 2017 г., което класира България на второ място в ЕС по този показател.

Развитието на информационните и комуникационни технологии в световен мащаб води до бурен технологичен напредък във всички сфери на човешката дейност и съществено влияе върху развитието на обществото. ИКТ са в основата на цифровата революция в Европа и се явяват основен фактор за изграждането на конкурентоспособна икономика. Изграждането на модерна цифрова инфраструктура, повишаването на цифровите умения на населението и подпомагането на дигитализацията в стопанската активност, са предпоставки за съвременна икономика, която се базира на знанието, в условия на иновативно и приобщаващо информационно общество, осигуряващо високо качество на живот на гражданите.

България е на 26-то място в ЕС по отношение на цифровизацията на икономиката. Индексът за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (*DESI*) на ЕК за 2018 г. поставя страната ни (пред Гърция и Румъния), в клъстера на страните със слаби резултати. Според ЕК, основните причини за забавянето на цифровизацията в България както в обществения, така и в частния сектор, са свързани с липсата на умения в областта на цифровите технологии, недостига на специалисти по ИКТ и недостатъчни инвестиции в цифровата инфраструктура.

За развитието и разпространението на информационните и комуникационни технологии е необходимо осигуряване на широколентова инфраструктура, която да служи като платформа за предоставяне на разнообразни електронни услуги. Наличието на достъп до високоскоростен интернет е основополагащата ключова предпоставка за постигането на цифров растеж. Общото покритие с фиксирани широколентови мрежи в страната (обхващащо 95% от населението) е почти на средното ниво за ЕС (97%), с по-ярко изразено изоставане от ЕС в селските райони (82% от населението в страната, спрямо 92% в ЕС). Разпространението на широколентов достъп до интернет (59%) е много под средното ниво за ЕС (75%). България е на последно място в ЕС по отношение на покритието с 4G мрежи с изоставане от почти 20 процентни пункта от средните за ЕС (90%). Започналата през 2016 г. дейност по освобождаването на

радиочестотен спектър за честотните ленти 800 MHz и 700 MHz остава в застой, докато повечето трудности възникват по отношение на спектъра от 1.8 GHz. Същевременно, страната е на 16-то място в ЕС при разпространението на мобилен широколентов достъп до интернет с 87 абонамента на всеки 100 души, но губи позиции в последните години поради по-бързото развитие в областта от страна на другите държави-членки. Нивото на уменията на населението в областта на цифровите технологии е сред най-ниските в ЕС, като варира в големи граници при различните социално-икономически групи. Повече от 2/3 от населението не притежава основни умения в областта на цифровите технологии през 2017 г., докато средната стойност на показателя в ЕС е 43%. Особено голямо е изоставането спрямо ЕС при нискодоходните и нискообразованите слоеве от населението, както и при лицата, живеещи в слаборазвит райони. Това е свързано и с относително ниския в сравнителен план брой лица, които използват интернет (62% от населението спрямо 81% в ЕС). Интервенции са необходими не само в образователната система, но и в системата на квалификация и преквалификация на заети, безработни, хора и групи в неравностойно положение за повишаване на цифровата грамотност на населението.

Българите използват интензивно интернет за видеоразговори (85% от всички потребители, при средно за ЕС – 46%), както и за комуникация в социални мрежи (79%, при средно за ЕС – 65%), като по тези показатели страната заема съответно 1-во и 5-то място в общността. Същевременно обаче едва 9% от интернет потребителите са посетили мрежата с цел електронно банкиране (61% средно за ЕС), а делът на поръчалите стоки и услуги по интернет през последните 12 месеца (27%), е повече от два пъти по-нисък от средния за ЕС.

Електронно управление

България изостава по отношение на електронното управление, въпреки че през последните няколко години се наблюдава известно подобрене. Индексът за развитие на електронното управление на ООН поставя страната на 43-то място в света през 2008 г. През 2014 г. България изпада до 73-то място, след което възстановява позиции и достига до 47-мо място през 2018 г. Напредъкът се свързва с въведената стратегическа рамка, консолидирането на функциите и процесите, свързани с електронното управление, в Държавна агенция „Електронно управление“ и предприетите мерки за подобряване на електронните обществени услуги. Въпреки това е налице необходимост от допълнителни усилия за доизграждане на необходимата инфраструктура, свързване

на ключови регистри и осигуряване на оперативна съвместимост за преминаване към автоматизиран/полуавтоматизиран обмен на данни и електронни документи и въвеждане на национална схема за електронна идентификация.

България подобрява представянето си по отношение на използваните електронни обществени услуги и достига средноевропейското ниво. През 2017 г. 58% от населението, на което се налага да подаде формуляри до държавната администрация, се възползва от предлаганата електронна услуга. Достигнатата стойност на показателя е равна на средната за ЕС-28, а в сравнителен план България заема 15-то място в ЕС. Пълнотата на онлайн услугите (72%) изостава съществено от средната за ЕС (84%), а полаганите в това отношение усилия водят до по-бавни резултати спрямо другите държави членки. По отношение на електронните обществени услуги за предприятията, България се представя по-добре от мнозинството от държавите – членки на ЕС и заема 11-то място със значително подобрение спрямо предходната година (20-то място). Донякъде напредъкът може да бъде обяснен с последните промени в данъчното законодателство, задължаващи юридическите лица да подават данъчните си декларации само в електронен вид.

Страната се представя добре и в областта на свободно достъпните данни като след приемането на нормативната рамка са публикувани и достъпни над 7 000 масива от данни от различни национални и регионални администрации и агенции. Свободно достъпните данни се свързват с прозрачността в работата на администрацията, предоставяйки възможност за ефективен граждански мониторинг и контрол върху дейността на администрацията. Съответният показател в DESI 2018 показва, че през последната една година в страната не е имало развитие в това отношение (достигнатата стойност от 76% е останала непроменена), България е загубила 7 позиции и в момента е на 14-то място в ЕС-28.

За постигане на високи резултати при цифровизацията е необходимо изграждане на модерна широколентовата инфраструктура, която да ускори и подобри достъпът до високоскоростен интернет. Акцентира се върху селските райони в България, които са с много слабо или никакво интернет покритие, целта е да се спре обезлюдяването и да се повиши туристическата активност. Планира се изграждането на мрежи за разпространение на свръхбърз широколентов интернет и 5G мрежи.

6.7 Политики в областта на транспортната инфраструктура

Транспортният сектор на България е от изключителна значимост за повишаване конкурентоспособността на националната икономика и за обслужване на населението. Развитието на транспортната инфраструктура е важен фактор за развитото на регионите и би спомогнало за привличането на инвестиции, намаляването на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия и в осигуряването на равнопоставен достъп до услуги. Успешно прилаганата транспортна политика допринася за повишаване качеството на човешкия живот.

Мисията на транспортния сектор цели:

- Постигане на икономическа ефективност
- Развитие на устойчив транспортен сектор
- Подобряване на регионалното и социално развитие и обвързаност

Целите и приоритетите на националната транспортна политика се определят от стратегическите цели и приоритети на транспортната политика на ЕС, регламентирана в няколко основни документа.

1. Бялата книга *„Пътна карта за постигането на Единно европейско транспортно пространство – към конкурентоспособна транспортна система с ефективно използване на ресурсите“*. Бялата книга за транспорта определя 10 цели (като например, за сухопътния превоз на стоки, прехвърляне на 30 % от товарите към железопътния или морския транспорт до 2030 г. и на повече от 50 % до 2050 г.; утрояване на дължината на високоскоростната железопътна мрежа от сега до 2030 г. и прехвърляне към железниците на основната част от превозите на пътници на малки разстояния до 2050 г.; внедряване на пълноценно функционираща мултимодална „основна мрежа“ RTE-T в Съюза за 2030 г., висококачествена мрежа с голям капацитет до 2050 г., както и съответните информационни услуги; и др.).
2. *Регламент (ЕС) № 1303/2013* за общоприложимите разпоредби към „Европейски структурни и инвестиционни фондове“ (ЕСИФ), чрез ТЦ7 „Насърчаване на устойчивия транспорт и премахване на участъците с недостатъчен капацитет във всички ключови мрежови инфраструктури“.
3. *Общата стратегическа рамка (Приложение 1 към Регламент (ЕС) № 1303/2013)* осигурява основата за по-добра координация между ЕСИФ и другите инструменти на ЕС. Посредством ОСР политическите ангажменти, поети във

връзка със стратегията „Европа 2020“, се съгласуват с реалните инвестиции и се насърчава интеграцията между фондовете.

4. *Регламент (ЕС) № 1315/2013* определя *насоките за развитие на Трансевропейската транспортна мрежа (TEN-T)*. Дефинираните цели са насочени към сближаване, ефикасност, устойчивост и увеличаване на ползите за потребителите на мрежата. Политиката за развитие на транспортната инфраструктура обхваща всички видове транспорт и предвижда структуриране на мрежата на две нива: основна мрежа (включва най-важните за ЕС транспортни връзки и възли и следва да бъде реализирана до 2030 г.); широкообхватна мрежа (осигурява пълно покритие на територията на ЕС и следва да бъде завършена до 2050 г.)
5. С *Регламент (ЕС) № 1316/2013* на Европейския парламент и на Съвета се създава **Механизъм за свързване на Европа (MCE)**, с който се определят условията, методите и процедурите за предоставяне на финансова помощ от Съюза за Трансевропейските мрежи с цел да се подкрепят проекти от общ интерес в секторите на транспортните, телекомуникационните и енергийните инфраструктури и да се използват потенциалните полезни взаимодействия между тези сектори.
6. *Споразумението за партньорство (СП)* с България е изготвено съобразно Общата стратегическа рамка на Европейския съюз, Специфичните препоръки на Съвета за 2012 г. и 2013 г. и Позицията на ЕК относно преговорите с Република България за програмен период 2014-2020 г. в обхвата на Приоритет 3: **„Свързаност и зелена икономика за устойчив растеж“**.
7. В Рамковата програма на ЕС за научни изследвания и иновации *„Хоризонт 2020“* Приоритет *„Обществени предизвикателства“* подкрепя научни изследвания и иновации в области като климат, околна среда и транспорт.

Стратегическите документи, пряко свързани с националната транспортна политика имат ясни приоритети в следните стратегически цели:

- Стратегическа цел 1: Повишаване на ефективността и конкурентоспособността на транспортния сектор
- Стратегическа цел 2: Подобряване на транспортната свързаност и достъпност (вътрешна и външна)

- Стратегическа цел 3: Ограничаване на отрицателните ефекти от развитие на транспортния сектор
- Стратегията на ОП *“Транспорт и транспортна инфраструктура“* (ОПТТИ) 2014-2020 г. осигурява приемственост и логична последователност на инвестициите от програмния период 2007-2013 г., което гарантира завършването на направленията, в които вече е инвестирано. Стратегически приоритети на транспортната политика са:
 1. Приоритет 1 Ефективно поддържане, модернизация и развитие на транспортната инфраструктура
 2. Приоритет 2 Интегриране на българската транспортна система в европейската
 3. Приоритет 3 Прозрачни и хармонизирани условия за конкуренция на транспортния пазар. Осигуряване на добра бизнес среда
 4. Приоритет 4 Осигуряване на адекватно финансиране за функциониране и развитие на транспортния сектор. Ефективно усвояване на средствата от европейските фондове.
 5. Приоритет 5 Ограничаване на негативното въздействие на транспорта върху околната среда и здравето на хората
 6. Приоритет 6 Постигане на висока степен на безопасност и сигурност на транспорта.
 7. Приоритет 7 Осигуряване на качествен и лесно достъпен транспорт във всички райони на страната
 8. Приоритет 8 Устойчиво развитие на масовия обществен транспорт

Като обслужващ отрасъл, транспортът е в пряка зависимост от множество външни фактори от различно естество (икономически, социално-демографски, политически, екологични), с различен обхват на действие (международен, национален, регионален и местен), които взаимодействат помежду си и най-често имат разнопосочен ефект.

Частта от анализа е частично взаимствана от Стратегия за развитие на транспортната система на република България до 2020 г.

Раздел VII. Изпълнение на проекти по ПРСР по общини

7.1. Оценка на усвоените средства по мерки за развитие и диверсификация на селските райони

Задачи, обхват и методология на анализа на усвояването на европейските средства

Съгласно техническата спецификация (заданието) на „Социално-икономически анализ на развитието на селските райони“, анализът на усвояването на европейските средства следва да установи:

- Наличието на териториална концентрация на европейско финансиране;
- Наличието на територии с минимално усвояване на европейски средства – т.нар. „бели петна“;
- Възможности за намаляване на териториалния дисбаланс в развитието на районите чрез подобрене на териториалното разпределяне на европейските средства;
- Поуки от прилагането и насоки за подобряване на управлението на средствата за социално-икономическо развитие на селските райони от Общата селскостопанска политика.

Първата и втората задача са свързани с анализ на минало прилагане и усвояване на европейски средства (т.е. гледат назад във времето), докато третата и четвъртата задачи са насочени към идентифициране на възможности за подобряване на бъдещо прилагане (т.е. гледат напред във времето).

След проведени срещи с представители на Управляващия орган на Програмата за развитие на селските райони са уточнени следните детайли относно обхвата на заданието:

(1) Времева рамка: Предвид десетгодишния период на общия анализ (2008-2018 г.), анализът на усвояването на европейски средства на практика обхваща периода на прилагането на две програми за развитие на селските райони: ПРСР 2007–2013 г. и ПРСР 2014–2020 г.

(2) Териториален фокус: Изпълнението на ПРСР в селските райони на България: 231 общини през 2008 г., 232 общини през 2018 г.

(3) Мерки и схеми на ОСП: Настоящият анализ на усвояването на европейски средства се фокусира върху мерките от двете програми за развитие на селските райони, свързани с подобряване на качеството на живот и разнообразяване на селската икономика, описани в Таблица 78 .

Таблица 78. Анализирани мерки от ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020г.

ПРСР 2007 – 2013 г.	
Мярка 311	Разнообразяване към неземеделски дейности
Мярка 312	Подкрепа за създаване и развитие на микропредприятия
Мярка 313	Насърчаване на туристическите дейности
Мярка 321	Основни услуги за населението и икономиката в селските райони
Мярка 322	Обновяване и развитие на населените места
ПРСР 2014-2020г.	
Под-мярка 6.4	Инвестиционна подкрепа за неземеделски дейности
Под-мярка 7.2	Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаб инфраструктура
Под-мярка 7.6	Проучвания и инвестиции, свързани с поддържане, възстановяване и подобряване на селата в селските райони

Под-мярка 6.4 теоретично попада в обхвата на настоящия анализ, но тъй като към този момент (октомври 2019 г.) няма информация за изплатени средства по нея, които да характеризират териториалното ѝ прилагане, тя не е разглеждана подробно.

За останалите мерки са използвани публично публикуваните данни за изпълнението на мерките от ПРСР на сайта на Държавен фонд „Земеделие“ – Разплащателна агенция. Съответно за под-мерки 7.2. и 7.6 са използвани данните за платени проекти до месец май 2019 г.⁸²

За анализа на териториалното прилагане на посочените мерки от ПРСР е извършен пространствен анализ в ГИС среда⁸³:

⁸² <http://iacs-online.dfz.bg/apex/f?p=100:43:3939845862188156::NO::>

⁸³ ГИС – географска информационна система. Използвана е програма MapInfo Professional 12.0.

Стъпка 1. Анализирано е пространственото разпределение на проектите на ниво община – селски район по следните показатели:

- общ брой проекти по съответната мярка за общината-селски район;
- обща сума на изплатената субсидия;
- среден размер на изплатената субсидия на проект в съответната община-селски район.

Стъпка 2. На тази база са идентифицирани общините-селски райони, съгласно двете поставени задачи:

- Общини, с концентрация на европейско финансиране, измерена чрез стандартно отклонение (Std.Dev.) по показателя „обща сума на изплатена субсидия“;
- Общини, в които няма нито един изпълнен проект по съответната мярка.

Стъпка 3. Анализ на териториалното прилагане на съответната мярка съобразно европейската типология на районите – предимно селски и междинни. Предимно градски район в България е само област София-град, поради което не попада в обхвата на настоящия анализ.

Стъпка 4. Получените резултати са сравнени със заложените цели и показатели за резултат на мярката при програмиране и с оглед извеждане на поуки от досегашното прилагане и препоръки за бъдещото програмиране.

Стъпка 5. Сходните мерки от двата програмни периода са групирани както следва:

А. Мерки за насърчаване и подпомагане на неземеделски бизнес в селските райони (бизнес мерки): мярка 311, мярка 312, мярка 313 и под-мярка 6.4.

В. Мерки за подобряване на инфраструктурата и услугите в селските райони (инфраструктурни мерки): мярка 321, мярка 322, под-мярка 7.2. и под-мярка 7.6

Стъпка 6. Анализите от Стъпка 1 до Стъпка 3 са извършени по групи мерки (А) и (В).

Стъпка 7. Статистически анализ (корелационен и пространствен регресионен анализ) на показателите, свързани и/или определящи усвояването на европейските средства по ПРСР от 2008 до 2019 г.

Стъпка 8. Извеждане на поуки от досегашното прилагане на мерките за подобряване на качеството на живот и разнообразяване на селската икономика

Стъпка 9. Формулиране на препоръки на база извършения анализ.

Представянето на анализа е структурирано, съгласно разпределението на мерките в Стъпка 5. Първо са анализирани мерките за насърчаване на неземеделския бизнес, след което мерките за подобряване на инфраструктурата и услугите.

С оглед на изясняване на усвояването на инвестиционно подпомагане по ПРСР в изследвания период е извършен допълнителен пространствен анализ на усвояването на средствата по мерките за конкурентоспособност на селското стопанство – м.111, 112, 121, 123 от ПРСР 2007-2013 г. и м.4.1 и 4.2 от ПРСР 2014-2020 г. За тази група мерки също е извършен статистически анализ (корелационен и пространствен регресионен анализ) за да се определят показателите, свързани и/или определящи тяхното усвояване. Резултатите са използване във формулирането на общите изводи и препоръки.

Мерки за насърчаване и подпомагане на неземеделски бизнес в селските райони

Териториално прилагане на мярка 311 „Разнообразяване към неземеделски дейности“

Цели. Основните цели на мярката са насочени към насърчаване на разнообразяването към неземеделски дейности; създаването на възможности за заетост и повишаване на доходите в селските райони; както и на развитието на интегриран туризъм в селските райони.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане във всички 231 общини селски райони в България. В процесът на програмиране не е заложена териториална цел или приоритетни райони или общини.

Програмиран бюджет. Началното разпределение на бюджета по ПРСР 2007-2013г. планира 141 957 067 евро за мярка 311. В окончателния бюджет по програмата, бюджета за мярка 311 е намален до 74 954 167 евро. Действително извършените публични разходи по мярката са едва 52.80% от първоначално планираните (Ex-post оценка, 2018).

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на мярка 311 е представено на *Фигура 126*. През целият период на изпълнение на ПРСР 2007-2013 г., който на практика продължи до

края на 2015 г., са подкрепени 448 проекта в 163 общини, или 71% от всички общини селски райони (*Таблица 79*).

Средният брой финансирани проекти на община е 2.8 броя. Най-голям е броят на общините, които имат между 1 и 5 проекта. В 28 общини са финансирани и изплатени между 5 и 10 проекта. В една община (Гърмен) има 21 изпълнени проекта по тази мярка. Данните за една община (Георги Дамяново) сочат наличието на един проект, но посочената изплатена сума е с отрицателен знак (наложени санкции?). Общините, в които няма изпълнени проекти по мярка 311 са 69.

Средната стойност на общо изплатената субсидия на община по мярка 311 е 868 935 лв. (Фигура 127). Преобладаваща част от общините (103 бр.) са с обща субсидия под тази средна стойност, а 40 общини са в границите на едно стандартно отклонение над тази стойност. Най-голямо е насищането в 17-те общини, в които общо изплатената субсидия е в границите на две стандартни отклонения над средната.

- **Общините „бели петна“ по мярка 311 са 69 (*Таблица 80*).**
- **Общините с най-високи стойности на финансиране по мярка 311 са 17 (*Таблица 81*).**

Териториално разпределение на мярка 311, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините „бели петна“ по мярка 311, съгласно европейската типология „Селски-градски райони“, е както следва: 46 общини са междинни райони и 23 общини са предимно селски райони (*Таблица 79*).

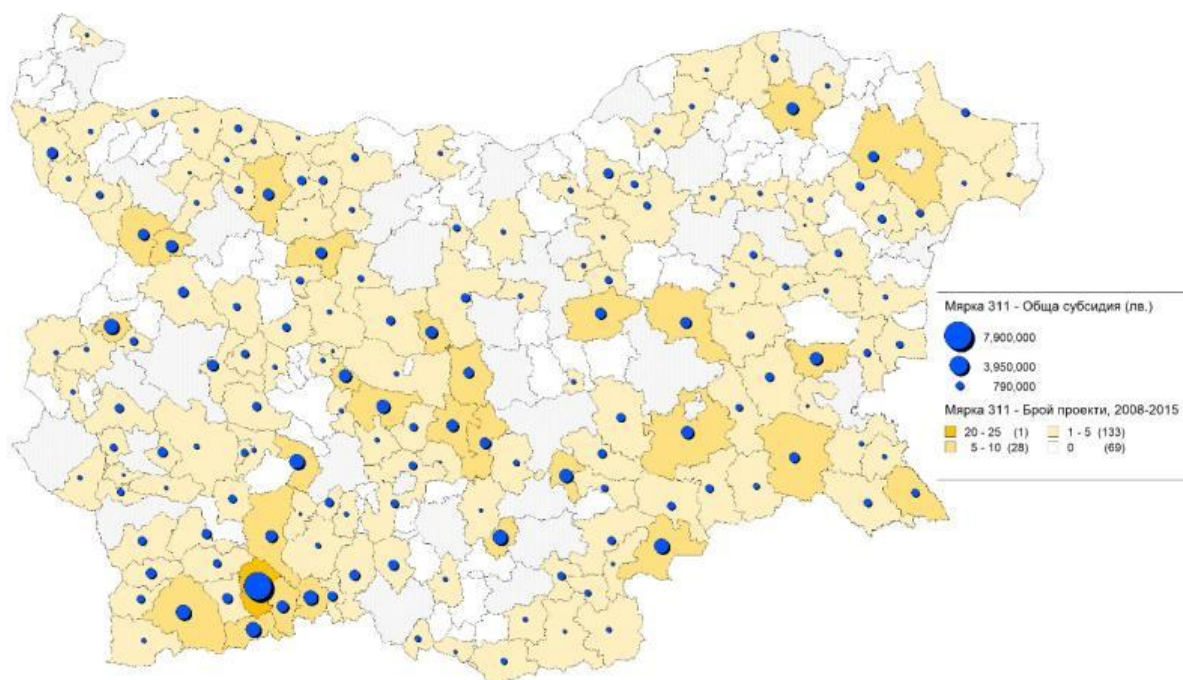
Разпределението на общините с европейско финансиране по мярка 311, съгласно европейската типология, е 122 общини междинни райони и 41 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 2.9 проекта, докато общините – предимно селски райони имат средно по 2.5 проекта. Съответно средната стойност на общо изплатената субсидия по мярка 311 в общините-междинни райони е по-висока от тази в общините-предимно селски райони (888 685 лв. към 808 728 лв.

Таблица 79. Териториално изпълнение на мярка 311

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	69	46	23
Общини с проекти, брой	163	122	41
Общ брой проекти	448	352	93
Среден брой проекти/община	2.8	2.9	2.5
Общо изплатена субсидия, лв.	139 898 483	108 419 614	30 731 659
Среден размер субсидия/община	868 935	888 685	808 728

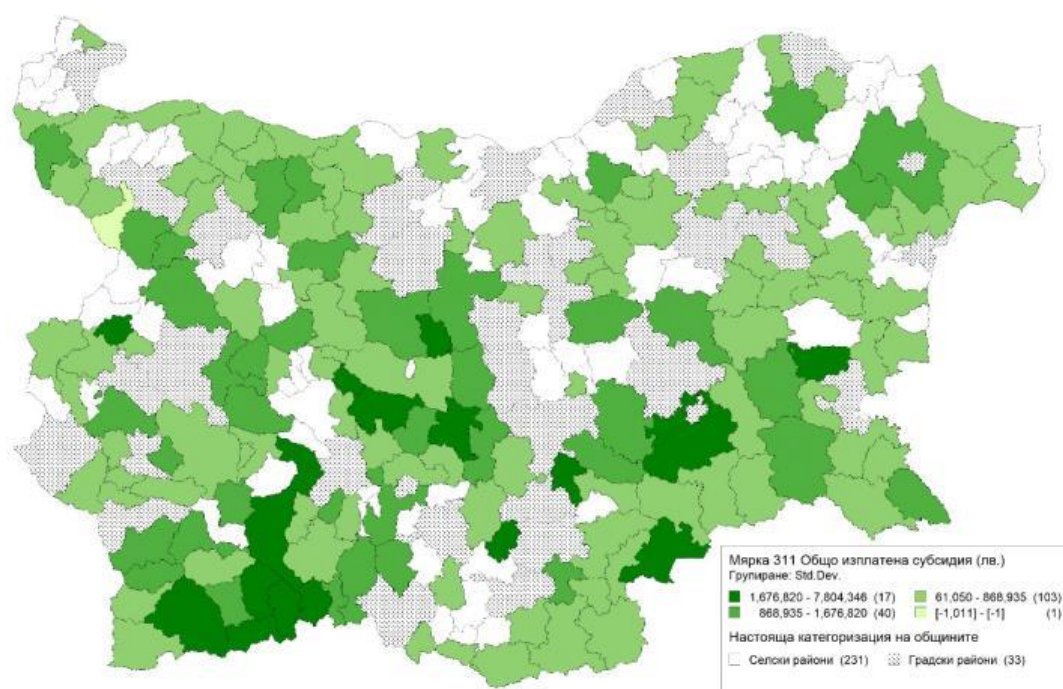
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 126. Мярка 311: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 127. Мярка 311: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на 1 и 2 стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 80. Общини без проекти по мярка 311 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Бургас	Руен
Благоевград	Белица
Добрич	Крушари, Тервел, Шабла
Габрово	Трявна
Хасково	Симеоновград
Кюстендил	Трекляно
Кърджали	Ардино, Джебел, Черноочене
Монтана	Брусарци, Медковец, Якимово
Пазарджик	Белово, Лесичово, Панагюрище
Пловдив	Лъки, Садово, Кричим, Перушица, Стамболийски, Куклен, Сопот
Перник	Ковачевци
Плевен	Белене, Гулянци, Долна Митрополия, Левски, Пордим
Разград	Завет, Исперих, Самуил, Цар Калоян
Русе	Борово, Иваново, Сливо поле, Ценово
София-област	Годеч, Драгоман, Костинброд, Правец, Златица, Чавдар, Челопеч
Шумен	Венец, Каолиново, Никола Козлево
Силистра	Кайнарджа

Сливен	Твърдица
Смолян	Мадан, Неделино
Стара Загора	Мъглиж, Гурково
Търговище	Антоново, Омуртаг
Варна	Аврен, Белослав, Бяла, Ветрино, Девня
Видин	Бойница, Брегово, Грамада, Кула, Ружинци
Враца	Мездра, Роман, Полски Гръмбеш, Сухиндол

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 81. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 311

Област	Общини
Благоевград	Гърмен, Сатовча, Сандански, Хаджидимово
Бургас	Айтос
Ловеч	Априлци
Пазарджик	Велинград, Септември
Пловдив	Брезово, Хисаря
София-област	Копревщица, Сливница
Смолян	Доспат
Стара Загора	Опан
Хасково	Минерални бани, Свиленград
Ямбол	Тунджа

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на мярка 312 „Подкрепа за създаване и развитие на микропредприятия“

Цели. Основните цели на мярката са насочени към насърчаване на растежа и създаване на нови работни места в неземеделски микропредприятия, както и към насърчаване на предприемачеството и развитието на интегриран селски туризъм в селските райони.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане във всички 231 общини селски райони в България. В процесът на програмиране не е заложена териториална цел, но е изключена възможността за подпомагане на туристически дейности в населени места и курортни селища с развит масов туризъм.

Програмиран бюджет. Началното разпределение на бюджета по ПРСР 2007-2013г. планира 135 034 098 евро за мярка 312. В окончателния бюджет по програмата, бюджета за мярка 312 е намален до 109 866 666 евро. Действително извършените публични разходи по мярката са 81.36% от първоначално планираните (Ex-post оценка, 2018).

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на мярка 312 е представено на *Фигура 128*. До края на 2015 г., когато официално приключват плащанията по ПРСР 2007-2013 г., са подкрепени 756 проекта в 185 общини, или 80% от всички общини-селски райони.

Средният брой финансирани проекти на община е 4.1 броя. Най-голям е броят на общините, които имат между 1 и 5 проекта – общо 131 общини. В 49 общини са финансирани и изплатени между 5 и 15 проекта. Три от общините с над 10 проекта (Мъглиж, Твърдица и Трявна) по мярка 312, не са имали нито един финансиран проект по мярка 311. В четири общини (Априлци, Дряново, Сапарева баня, Хаджидимово) са финансирани между 15 и 25 проекта. Както и при мярка 311, в община Гърмен има значително повече изпълнени проекта - 32. Общините, в които няма изпълнени проекти по мярка 312 са 46.

Средната стойност на изплатената субсидия на община по мярка 312 е 1 134 730 лв. (*Фигура 129*). Преобладаваща част от общините (126 бр.) са с обща субсидия под тази средна стойност, а 41 общини са в границите на едно стандартно отклонение над тази стойност. Най-голямо е насищането в 17-те общини, в които общо изплатената субсидия е в границите на две стандартни отклонения над средната. Отново има една община (Хитрино), в която се отчита проект, но посочената сума е с отрицателен знак (санкции / възстановяване?).

- **Общините „бели петна“ по мярка 312 са 46 (Таблица 83).**
- **Общините с най-високи стойности на финансиране по мярка 311 са 17 (Таблица 84).**

Териториално разпределение на мярка 312, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините „бели петна“ по мярка 312, съгласно европейската типология, е както следва: 33 общини са междинни райони и 13 общини са предимно селски райони (*Таблица 82. Териториално изпълнение на мярка 312*).

Разпределението на общините с европейско финансиране по мярка 312, съгласно европейската типология, е 135 общини междинни райони и 50 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 4.4 проекта,

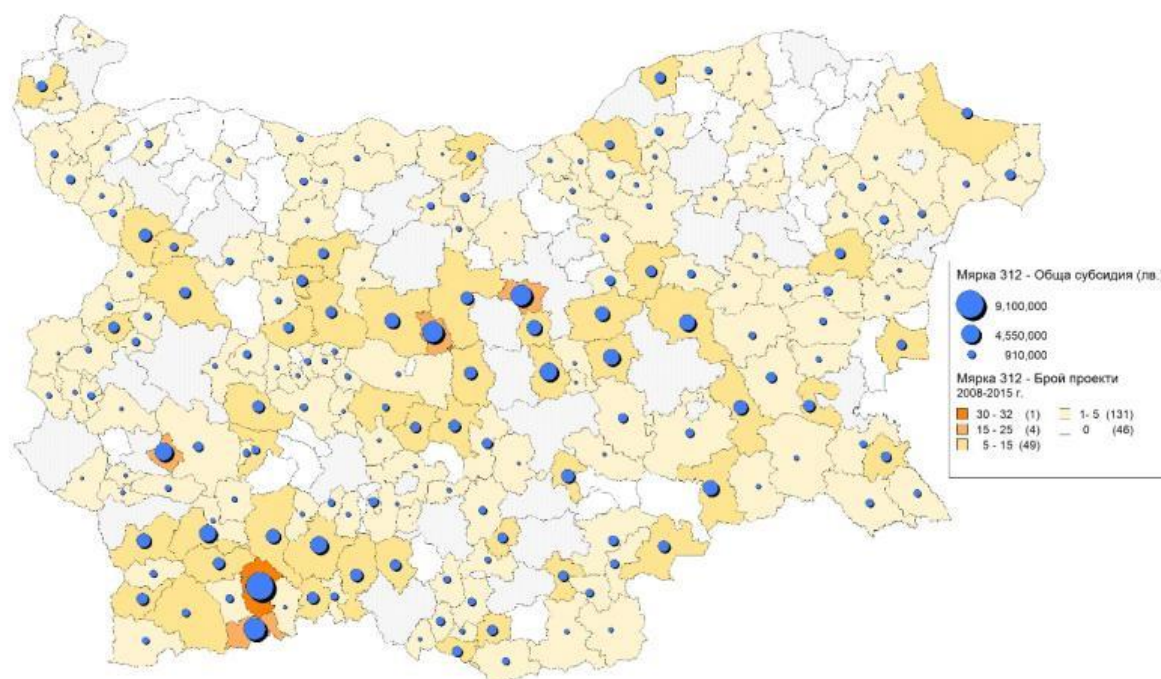
докато общините – предимно селски райони имат средно по 3.3 проекта. Съответно средната стойност на общо изплатената субсидия по мярка 312 в общините-междинни райони е по-висока от тази в общините-предимно селски райони (1 234 349 лв. към 867 752 лв.)

Таблица 82. Териториално изпълнение на мярка 312

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	46	33	13
Общини с проекти, брой	185	135	50
Общ брой проекти	756	589	167
Среден брой проекти/община	4.1	4.4	3.3
Общо изплатена субсидия, лв.	208 790 412	165 402 801	43 387 611
Среден размер субсидия/община	1 134 730	1 234 349	867 752

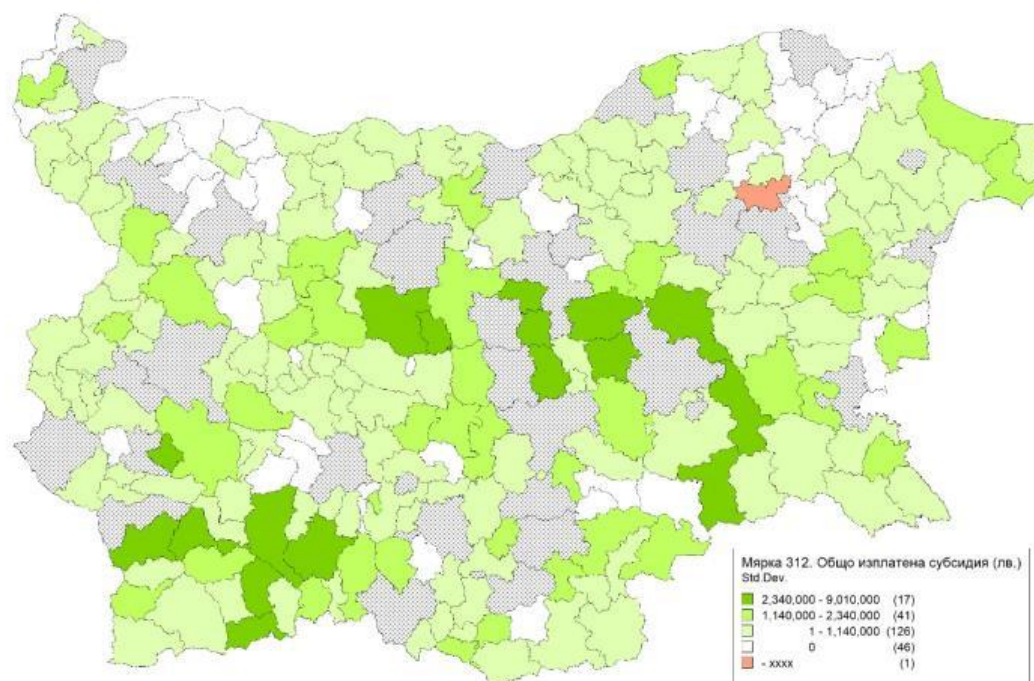
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 128. Мярка 312: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 129. Мярка 312: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община

. Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 83. Общини без проекти по мярка 312 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Бургас	Поморие
Варна	Белослав, Бяла
Велико Търново	Лясковец, Полски Тръмбеш, Сухиндол
Видин	Бойница, Брегово, Макреш
Враца	Борован, Бяла Слатина, Криводол, Козлодуй, Мизия
Добрич	Тервел
Кюстендил	Бобов дол
Кърджали	Момчилград
Монтана	Брусарци, Бойчиновци, Вълчедръм, Лом, Якимово
Пазарджик	Белово, Лесичово, Септември
Пловдив	Лъки, Кричим, Стамболийски, Сопот, Раковски
Плевен	Долна Митрополия, Долни Дъбник
Разград	Завет, Кубрат, Самуил
Силистра	Алфатар, Дулово, Кайнарджа, Ситово

София-област	Ботевград, Челопеч
Стара Загора	Гълъбово
Шумен	Каолиново, Каспичан, Нови пазар
Хасково	Симеоновград, Тополовград

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 84. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 312

Област	Общини
Благоевград	Гърмен, Разлог, Симитли, Хаджидимово
Велико Търново	Елена
Габрово	Дряново, Трявна
Кюстендил	Сапарева баня
Ловеч	Априлци, Троян
Пазарджик	Батак, Велинград
Сливен	Котел, Твърдица
Стара Загора	Мъглиж
Ямбол	Елхово, Стралджа

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на мярка 313 „Насърчаване на туристическите дейности“

Цели. Основните цели на мярката са насочени към насърчаване на растежа на доходите и създаването на заетост в селските райони чрез подпомагане развитието на интегриран селски туризъм; и разнообразяване и подобряване на туристическата инфраструктура, атракциите и съоръженията за посетители в селските райони.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане в общините селски райони, които имат население под 10 000 човека към 31.12.2005 г. Това са 103 общини, списъкът на които е приложен в наредбата за прилагане на мярката.

Програмиран бюджет. Началното разпределение на бюджета по ПРСР 2007-2013г. планира 30 601 608 евро за мярка 313. В окончателния бюджет по програмата, бюджета за мярка 313 е намален до 23 937 500 евро. Действително извършените публични разходи по мярката са 78.22 % от първоначално планираните (Ex-post оценка, 2018).

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на мярка 313 е представено на *Фигура 130*. През целият период на изпълнение на ПРСР 2007-2013 г. са подкрепени 187 проекта в 77 общини, или 75% от всички 103 целеви общини по мярката (Таблица 85).

Средният брой финансирани проекти на община е 2.4 броя. Най-голям е броят на общините, които имат между 1 и 5 проекта – 69 общини. В две от общините с по един проект, проектите реално не са получили финансиране по тях (Годеч и Крушари). В шест общини са финансирани и изплатени между 5 и 9 проекта. Две общини (Стрелча и Неделино) имат между 10 и 19 проекта. Общините, в които няма изпълнени проекти по мярка 313 и попадат в целевия обхват (т.е. към 2005 г. са имали население под 10 000 човека) са 26.

Средната стойност на общо изплатената субсидия на община по мярка 313 е 590 772 лв. (Фигура 131). Преобладаваща част от общините (54 бр.) са с обща субсидия под тази средна стойност. Общините в границите на едно стандартно отклонение над тази стойност са 15. Най-голямо е насищането в шест общини, в които общо изплатената субсидия е в границите на две стандартни отклонения над средната.

- **Целевите общини без финансиране по мярка 313 са 26 (Таблица 86).**
- **Общините с най-високи стойности на финансиране по мярка 313 са шест (Таблица 87).**

Териториално разпределение на мярка 313, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините без проекти по мярка 313, съгласно европейската типология, е както следва: 19 общини са междинни райони и 7 общини са предимно селски райони (Таблица 85).

Разпределението на общините с европейско финансиране по мярка 313, съгласно европейската типология, е 47 общини междинни райони и 30 общини предимно селски райони. По мярка 313, за разлика от мерки 311 и 312, общините – междинни райони имат по-нисък среден брой проекти (2.2 броя) в сравнение с общините – предимно селски райони, които имат средно по 2.7 проекта. Съответно

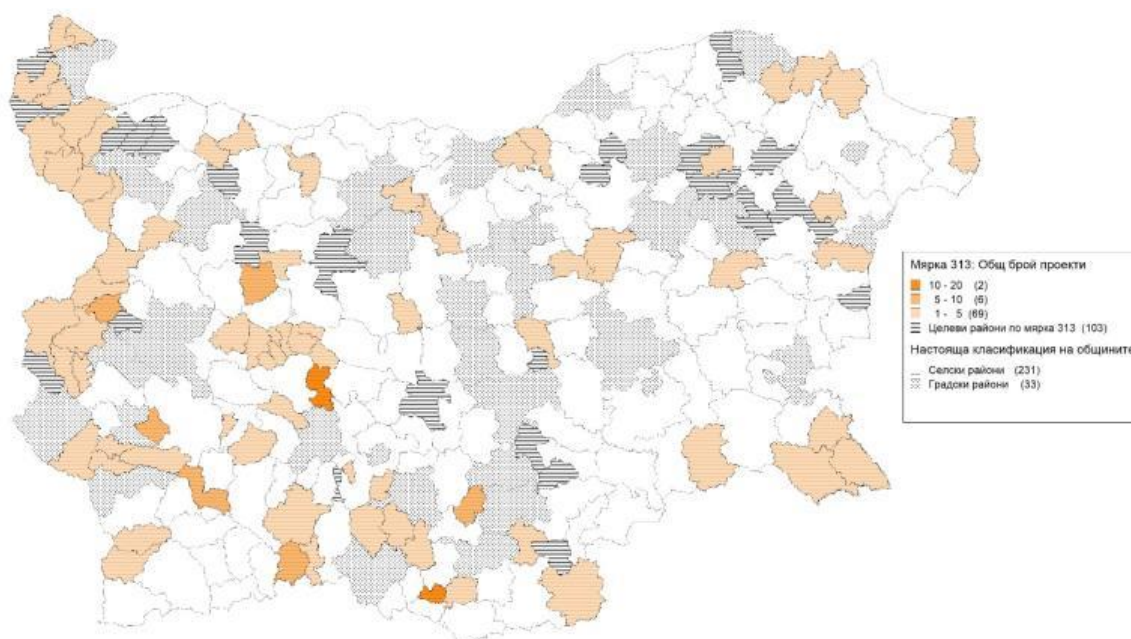
средната стойност на общо изплатената субсидия по мярка 313 в общините-междинни райони е по-ниска от тази в общините-предимно селски райони (540 800 лв. към 669 061 лв.)

Таблица 85. Териториално изпълнение на мярка 313

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Целеви общини	103	66	37
Общини без проекти, брой	26	19	7
Общини с проекти, брой	77	47	30
Общ брой проекти	187	105	82
Среден брой проекти/община	2.4	2.2	2.7
Общо изплатена субсидия, лв.	45 489 418	25 417 589	20 071 829
Среден размер субсидия/община	590772	540 800	669 061

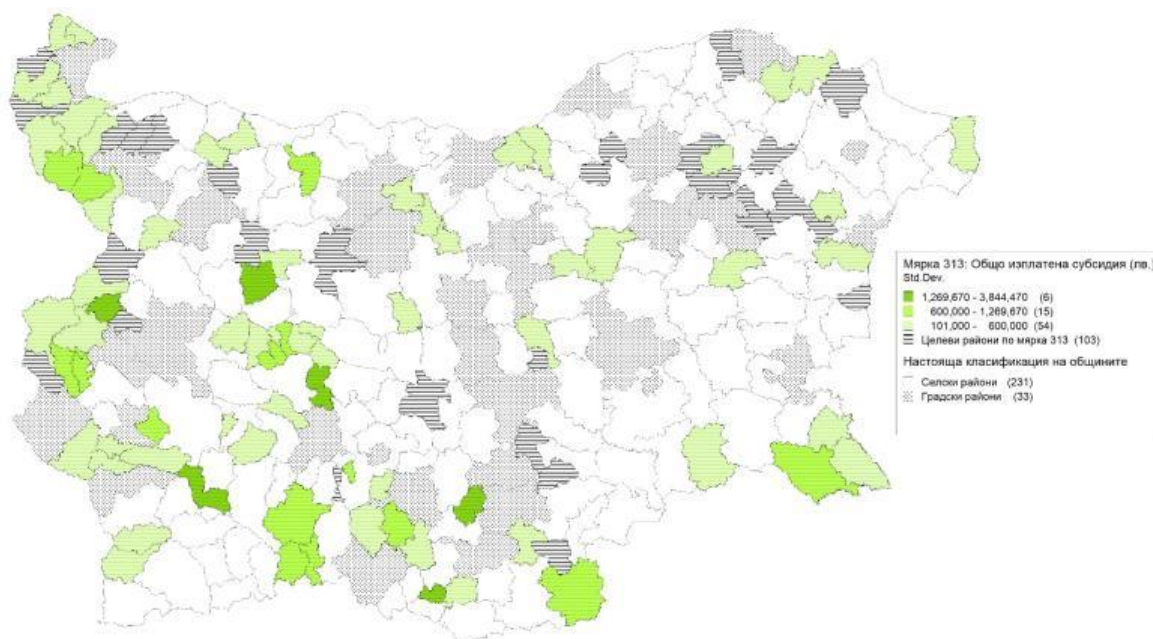
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 130. Мярка 313: Целеви общини и териториално прилагане по брой проекти по общини.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 131. Мярка 313: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 86. Целеви общини без проекти по мярка 313 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Варна	Бяла, Ветрино, Девня
Видин	Бойница, Макреш
Враца	Борован, Роман
Кюстендил	Трекляно
Ловеч	Угърчин
Монтана	Брусарци, Медковец, Якимово
Пловдив	Брезово, Кричим
Разград	Самуил, Цар Калоян
Силистра	Ситово
София-област	Божурище
Стара Загора	Опан, Николаево
Търговище	Опака
Хасково	Маджарово, Симеоновград
Шумен	Хитрино, Каспичан, Никола Козлево

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 87. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 313

Област	Общини
Благоевград	Белица
Пазарджик	Стрелча
София-област	Правец, Сливница
Смолян	Неделино
Хасково	Минерални бани

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на под-мярка 6.4 „Инвестиционна подкрепа за неземеделски дейности” от ПРСР 2014-2020 г.

Цели. Основните цели на под-мярката са насочени към насърчаване на заетостта, разкриване на нови и запазване на вече съществуващите работни места; намаляване на сезонните колебания в заетостта; насърчаване развитието на неземеделски дейности в селските райони; и насърчаване на инвестиционните дейности и подкрепа за развитие на технологиите в областта на „зелената икономика“, включително на енергия от ВЕИ за собствено потребление.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане във всички 232 общини селски райони в България. В процесът на програмиране са изключени подпомагането на туристически обекти и развитие на туристически услуги в курортни комплекси и населени места по черноморското крайбрежие и в планинските курорти с развит масов туризъм.

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на под-мярка 6.4 все още не може да бъде оценено, тъй като към май 2019 г. информацията от ДФЗ не отчита договорирани или платени проекти по тази мярка.

Отчитайки, че последните проекти за развитие на неземеделския бизнес в селските райони по ПРСР са приключени и платени към декември 2015г., периода без подпомагане на неземеделския бизнес е почти 4 години. Като се вземе предвид, че програмният период 2014 – 2020 г. официално приключва следващата година, то е много вероятно целите на тази под-мярка да не бъдат постигнати.

Намаляването на първоначално планирания бюджет по под-мярката може да подпомогне усвояването на средствата по ПРСР 2014-2020 г., но ще е изключително неблагоприятно за целите на диверсификация на бизнес дейностите и създаването на работни места.

Анализ на усвояването на средствата по всички мерки за диверсификация на дейността и подпомагане на неземеделския бизнес в селските райони

В тази част е анализирано съвместното прилагане на трите мерки, насочени към насърчаване развитието на бизнеса (311, 312 и 313) от ПРСР 2007 – 2013 г., предвид липсата на финансирани проекти по под-мярка 6.4 от ПРСР 2014 – 2020 г. Тъй като през разглеждания десет-годишен период местните инициативни групи (МИГ) по подхода Лидер също са подпомагали дейности за диверсификация на бизнеса в селските райони, в анализа са добавени данни за подпомогнатите проекти и усвоено финансиране и по трите мерки през МИГ (4-311, 4-312, 4-313).

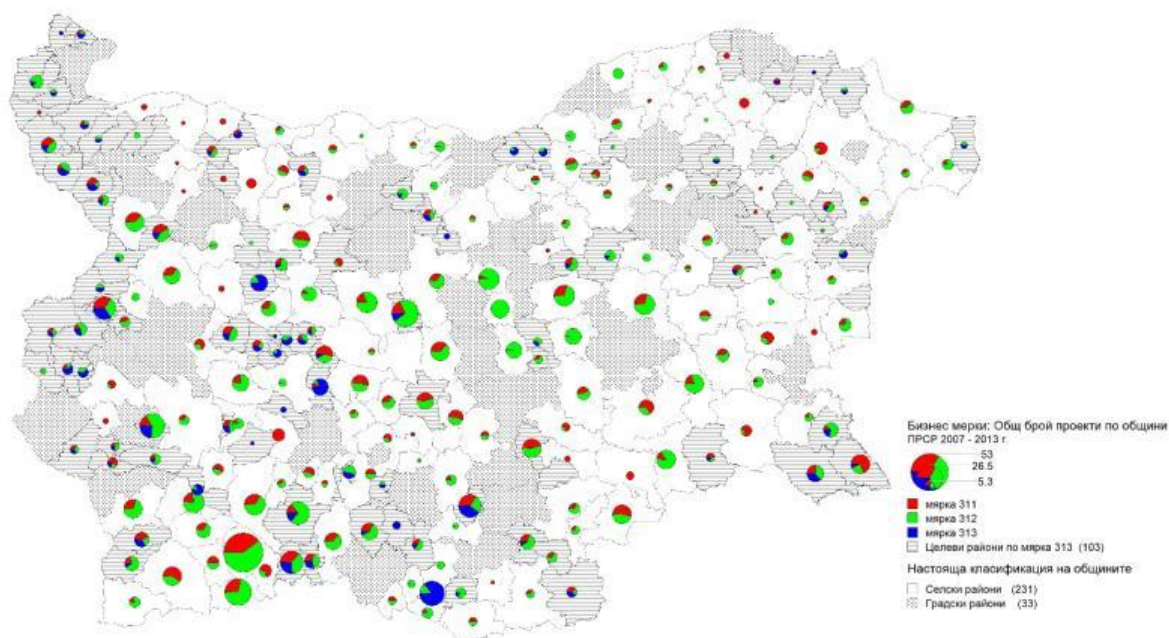
Общ брой проекти за диверсификация на бизнеса – мерки 311, 312 и 313

Визуализацията на съвкупното прилагане на бизнес мерките в селските райони (*Фигура 132*) подпомага обобщаването на следните проявления:

- Преобладаващата част от селските райони са обхванати от бизнес мерките по ПРСР 2007-2013г., въпреки че броя на подпомогнатите проекти се различава значително между отделните общини.
- Една община (Гърмен) се откроява със значително по-висок брой на подпомогнати проекти спрямо останалите общини.
- Наблюдава се струпване на общини с по-висок брой подкрепени проекти в Югозападен и Южен-Централен район за планиране и най-вече в общините от Рило-Родопския район.
- Друг географски район с общини с по-висок брой финансирани проекти по бизнес мерките е Стара планина, най-вече Централна Стара планина и Средна гора, но също и Западна Стара планина.
- Изключително слабо е подпомагането на бизнес мерки по цялото протежение на Дунавската равнина и до известна степен в Тракийската низина.

- По отношение на прилагането на отделните мерки, проектите по мярка 312 са водещи в преобладаващата част от общините. Въпреки това, има и единични общини, в които водещи са проектите по мярка 311 или мярка 313.
- Това разпределение има своето логично обяснение в общия брой на подпомогнати проекти по отделните мерки. Съотношението им на национално ниво е както следва: м.311 (352 проекта): м.312 (756 проекта): м.313 (187 проекта).

Фигура 132. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. – мярка 311, мярка 312 и мярка 313: Общ брой финансирани проекти.

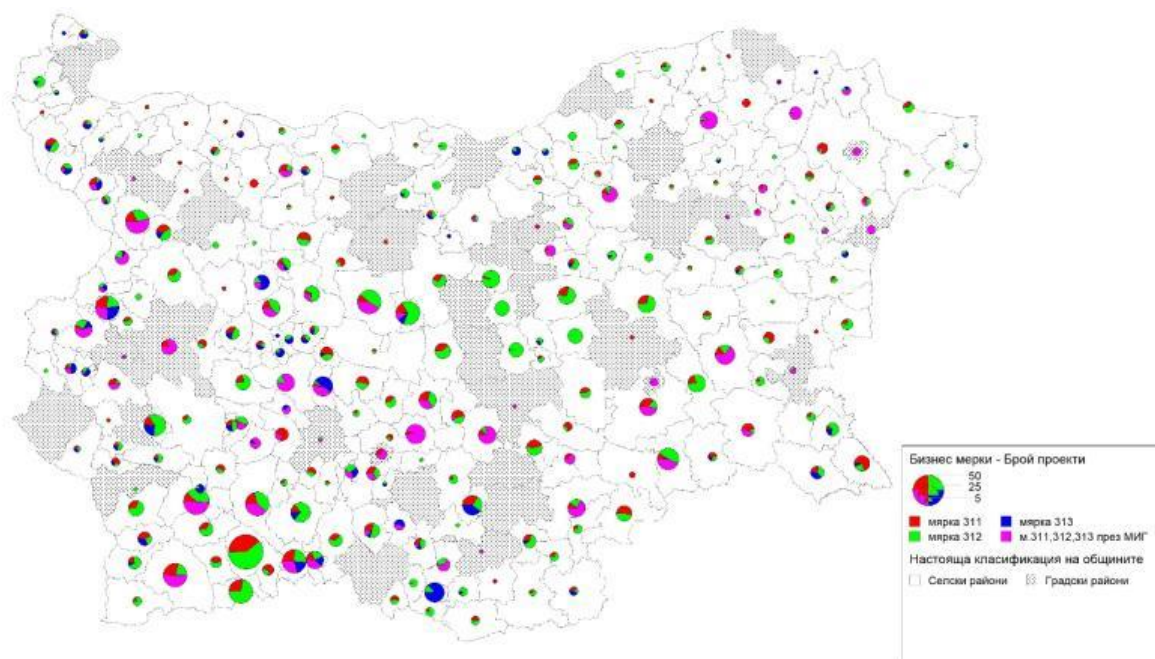
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Общ брой проекти за диверсификация на бизнеса по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313)

Включването на бизнес мерките, подпомогнати през МИГ подобрява разбирането на действителната ситуация за европейското финансиране на дейностите за диверсификация в селските райони. Фигура 133 представя общия брой проекти по основната ПРСР 2007-2013 г. и същите мерки, подпомогнати през стратегиите за местно развитие в 25-те МИГ, финансирани към онзи момент:

- На картата ясно се вижда, че в общините, в които се прилагат стратегии за местно развитие (СМР), броя на проектите, подпомогнати през МИГ съответстват или надвишават значително броя на проектите, подпомогнати по основната програма.
- Бизнес проектите, подпомогнати през МИГ, повишават европейското финансиране към отделните бенефициенти особено в общините със СМР в Дунавската равнина и Тракийската низина, които са слабо подпомогнати по основната ПРСР.

Фигура 133. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Общ брой финансирани проекти.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Общ размер на европейското финансиране за диверсификация на бизнеса – мерки 311, 312 и 313

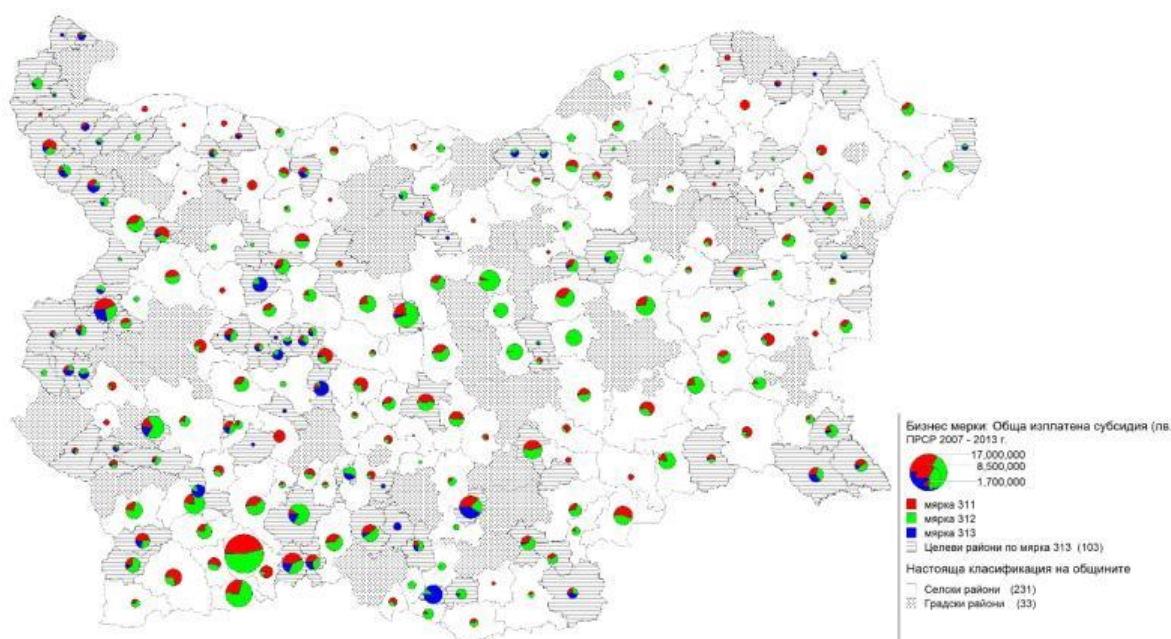
Териториалното разпределение на общия размер на европейско финансиране по трите основни бизнес мерки на ПРСР 2007-2013 г. следва в голяма степен логиката на разпределението на подпомогнатите проекти (

Фигура 134):

- Обхванати са преобладаващата част от общините в селските райони, макар и с различен размер на европейско финансиране.

- Община Гърмен отново се откроява на общата карта със значително по-висок размер на европейско финансиране.
- Общините с по-висок размер на европейско финансиране са разположени в Рило-Родопския район и Стара планина, т.е. преобладаващо планински територии.
- Европейското финансиране на бизнес проекти в равнинните райони на Дунавската равнина и Тракийската низина е сравнително по-ниско.

Фигура 134. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. – мярка 311, мярка 312 и мярка 313: Обща сума на изплатената субсидия по проекти.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Общ размер на европейското финансиране за диверсификация на бизнеса по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313)

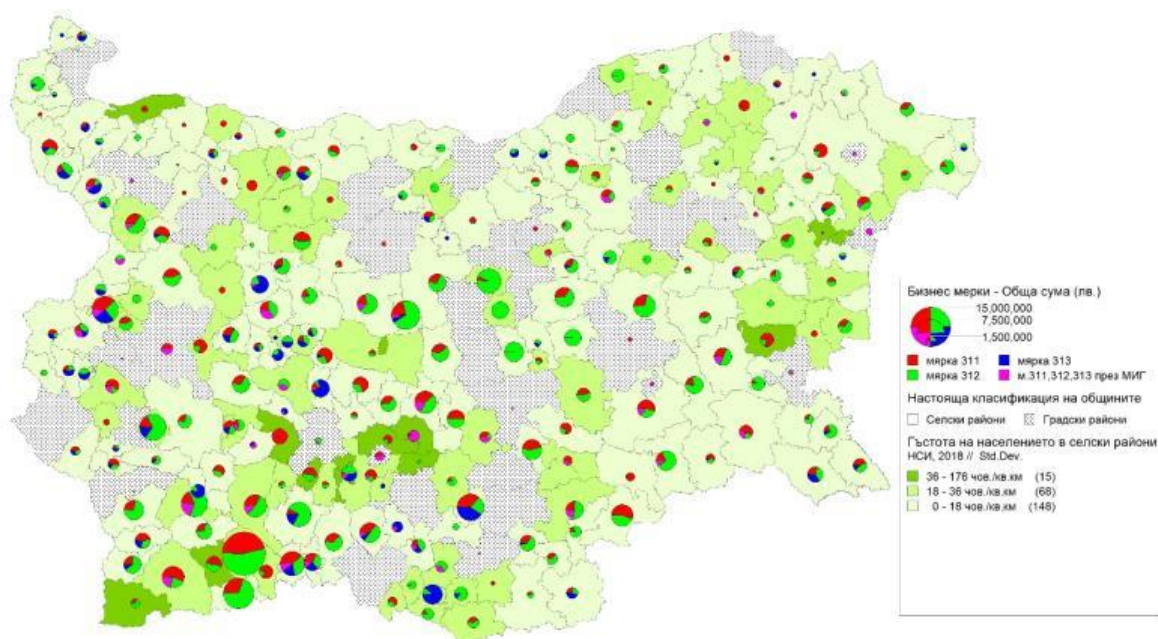
За разлика от значителния ефект по отношение на броя подпомогнати бизнес проекти през мерките, финансирани през СМР на местните инициативни групи, ефекта по отношение на общия размер на европейско финансиране е по-слаб (Фигура 135).

Въпреки това, в няколко общини от Дунавската равнина и Тракийската низина, финансирането на бизнес проекти през МИГ е основното европейско финансиране за диверсификация на дейностите.

Фигура 135 също така визуализира общия размер на европейско финансиране за бизнес проектите спрямо гъстотата на населението в селските райони.

При средна гъстота на населението от 36 човека/кв.км в селските райони, едва 15 от общините имат по-висока гъстота. Противно на очакванията за връзка между гъстотата на населението и развитието на бизнеса, при финансирането на бизнес мерките по ПРСР 2007-2013 г. не се наблюдава връзка между степента на европейско финансиране на бизнес проектите и гъстотата на населението.

Фигура 135. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Обща сума на изплатената субсидия по проекти и групирани на общините по средна гъстота на населението в селските райони.

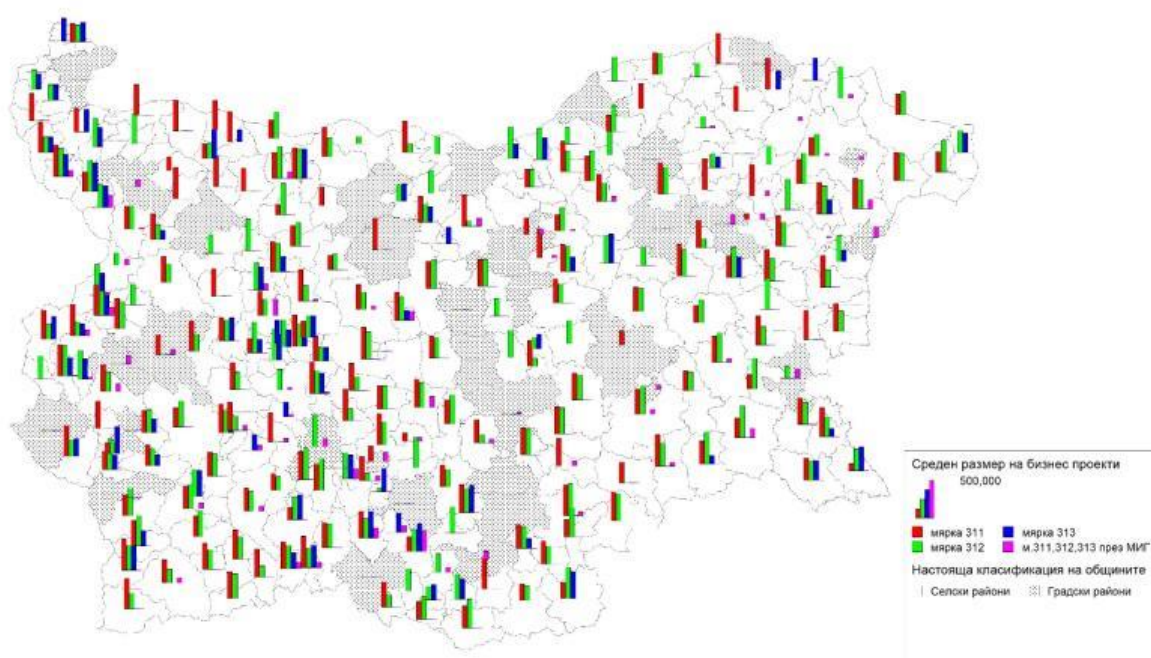
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Среден размер на финансиране на бизнес проекти по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313)

Средният размер на финансиране на бизнес проектите по разглежданите мерки е представен на Фигура 136. Визуализацията на териториалното разпределение на средния размер на финансираните бизнес проекти подпомага формулирането на следните обобщения:

- Средният размер на проектите, финансирани по мерки 311 и 312 по основната ПРСР е сравнително по-висок спрямо средния размер на проектите по останалите мерки.
- Не се наблюдава териториална диференциация на средния размер на финансираните проекти по тези мерки – т.е. и в районите със съсредоточаване на проекти и финансиране, и в районите с минимален брой проекти и финансиране средния размер на проектите е сравним.
- При проектите по мярка 313 се наблюдава сравнително по-голямо разнообразие в средния размер на финансираните проекти, но отново не се регистрира териториално обособяване на проекти с по-висок или по-нисък среден размер на финансиране.
- Проектите финансирани през стратегиите за местно развитие са със сравнително по-нисък среден размер, въпреки че в различните МИГ средния размер на финансирани проекти също варира. По-ниският среден размер е заложен в изискванията на програмирането на СМР. По този начин се дава възможност да се финансират повече на брой местни проекти, което се установи на *Фигура 133*.

Фигура 136. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Среден размер на изплатената субсидия по проекти в съответната община-селски район.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Идентифициране на общини без европейско финансиране („бели петна“) и с концентрация на европейско финансиране по бизнес проектите на ПРСР 2007-2013 г.

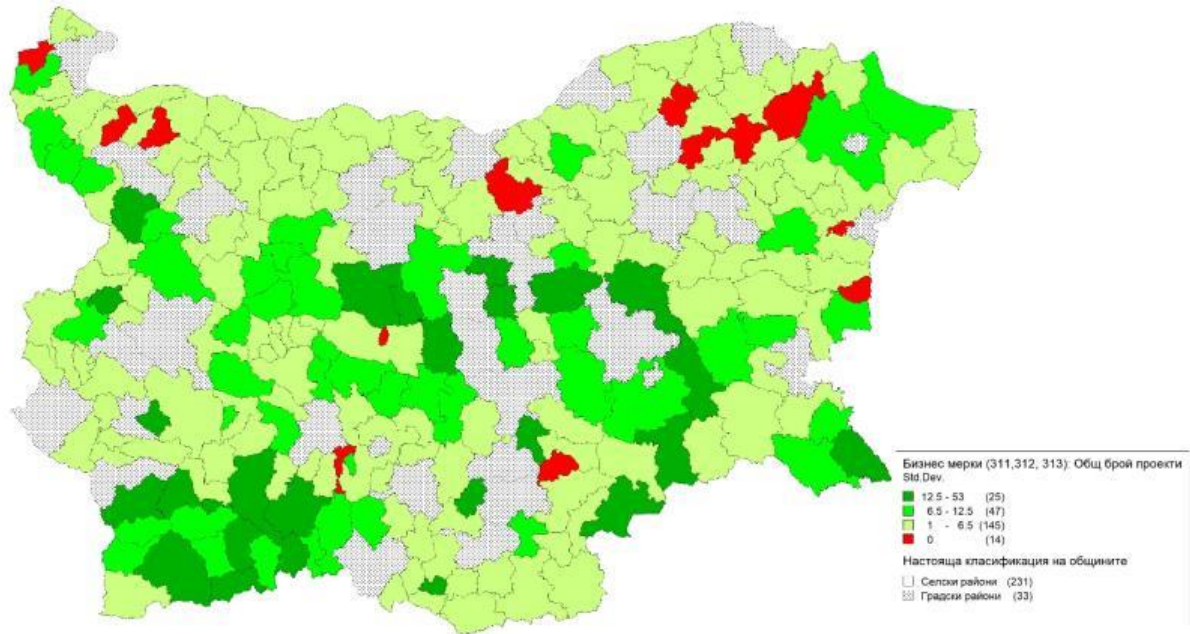
Идентификацията на двете групи общини – без европейско финансиране и с концентрация на финансиране е извършена на база брой проекти (*Фигура 137*) и обща сума на изплатена субсидия (*Фигура 138*).

- **Общини без финансиране по бизнес мерките (311, 312 и 313) са 14 (*Таблица 88*).**
- **Общините с концентрация на европейско финансиране по бизнес мерките (311, 312 и 313) са общо 27 – 25 по отношение на брой проекти и 22 по отношение на обща сума на изплатена субсидия (*Таблица 89*).**

Визуализацията на териториалното групиране на общините по брой проекти и общо изплатена субсидия на финансираните бизнес проекти подпомага формулирането на следните обобщения:

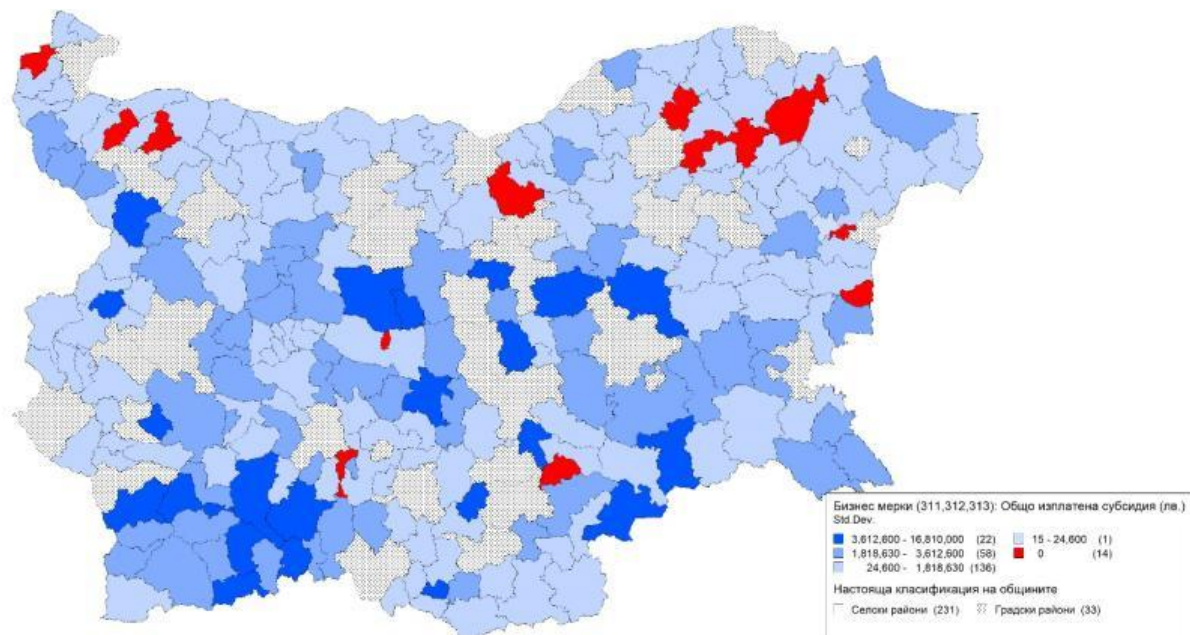
- Общините „бели петна“ за всички бизнес мерки са разположени в районите, които като цяло имат по-нисък брой проекти и европейско финансиране за диверсификация – Дунавски и Черноморски район, както и Пловдивска област.
- Четири от общините „бели петна“ по бизнес мерките са едни от най-малките по площ общини в България – Белослав, Кричим, Стамболийски и Сопот.
- Най-голямо насищане с европейско финансиране на бизнес мерки за неземеделски дейности се наблюдава в общините в планински райони – Рило-Родопския район, Централна Стара планина, Източни Родопи и Странджа.

Фигура 137. Групиране на общините, съгласно общия брой финансирани проекти по бизнес мерките от основната ПРСР 2007 -2013 г. (мярка 311, мярка 312 и мярка 313). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 138. Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия по бизнес мерките от основната ПРСР 2007 -2013 г. (мярка 311, мярка 312 и мярка 313). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 88. Общини без проекти – „бели петна“ по бизнес мерките 311, 312 и 313 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Варна	Белослав, Бяла
Видин	Бойница
Велико Търново	Полски Тръмбеш
Монтана	Брусарци, Якимово
Пловдив	Кричим, Стамболийски, Сопот
Разград	Завет, Самуил
Шумен	Каолиново
Добрич	Тервел
Хасково	Симеоновград

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 89. Общини с най-високо насищане с европейско финансиране по бизнес мерки 311, 312 и 313 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Общини	
	по брой проекти	по обща субсидия
Бургас	Царево	
Благоевград	Гърмен, Разлог, Сандански* , Симитли, Хаджидимово	Гърмен, Разлог, Симитли, Хаджидимово
Габрово	Дряново, Трявна*	Дряново
Хасково	Минерални бани, Свиленград	Минерални бани, Свиленград
Ямбол	Елхово, Стралджа*	Елхово
Кюстендил	Сапарева баня	Сапарева баня
Ловеч	Априлци, Троян	Априлци, Троян
Монтана	Берковица	Берковица
Пазарджик	Батак, Велинград	Батак, Велинград
Пловдив	-	Брезово*
София-област	Сливница	Сливница
Сливен	Котел	Котел
Смолян	Доспат, Неделино	Доспат, Неделино
Стара Загора	Опан, Павел баня*	Опан, Мъглиж*

Велико Търново	Елена	Елена
-----------------------	-------	-------

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Пояснение: *Общините с получерен шрифт не попадат в групата с насищане на европейско финансиране по другия показател: например, община Сандански е в групата с концентрация на европейско финансиране на бизнес проекти по показател „брой проекти“, но не и по показател „обща сума на изплатена субсидия“.

Мерки за обновяване и подобряване на инфраструктурата и услугите в селските райони

В настоящата точка са анализирани следните мерки от ПРСР 2007-2013 г. и под-мерки от ПРСР 2014-2020г.:

- мярка 321 „Основни услуги за икономиката и населението в селските райони“
- мярка 322 „Обновяване и развитие на населените места“
- под-мярка 7.2 „Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“
- под-мярка 7.6 „Проучвания и инвестиции, свързани с поддържане, възстановяване и подобряване на културното и природно наследство на селата“.

Териториално прилагане на мярка 321 „Основни услуги за икономиката и населението в селските райони“

Цели. Основните цели на мярката са насочени към подобряване на инфраструктурата и достъпа до услуги:

- пътната и водоснабдителна и канализационна инфраструктура;
- достъпа на населението до услуги: културни, спортни и свързани със свободното време и отдиха; социални услуги и по-специално тези на децата и уязвимите групи от населението; както и услуги, свързани с информационните и комуникационните технологии.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане във всички 231 общини селски райони в България. В процесът на програмиране не е заложена териториална цел или приоритетни райони или общини.

Програмиран бюджет. Началното разпределение на бюджета по ПРСР 2007-2013г. планира 370 138 897 евро за мярка 321. В окончателния бюджет по програмата, бюджета за мярка 321 е увеличен до 761 389 998 евро. Действително извършените публични разходи по мярката са 205.70% от първоначално планираните (Ex-post оценка, 2018).

Почти удвоения бюджет по мярката води до тясно фокусиране на изразходваните средства в изграждането на пътна инфраструктура и сгради и съоръжения за услуги, свързани със спорта, които удвояват първоначално планираните за тях индикатори (Ex-post оценка, 2018). Инвестициите за подобряване на водоснабдителната и канализационна инфраструктура отговарят на първоначално програмираните индикатори.

За съжаление, почти удвоения бюджет по мярка 321 не подпомага финансирането на културни, социални или ИКТ услуги. Напротив, първоначално програмираните индикатори са постигнати наполовина за културните услуги, едва на 15% за социалните услуги и на 27% за ИКТ услугите (Ex-post оценка, 2018).

Териториално прилагане

Териториалното прилагане на мярка 321 е представено на *Фигура 139*. През целият период на изпълнение на ПРСР 2007-2013 г., който на практика продължи до края на 2015 г., са подкрепени 567 проекта в 214 общини, или 93% от всички общини селски райони (Таблица 90).

Средният брой финансирани проекти на община е 2.7 броя. Най-голям е броят на общините, които имат между 1 и 2.99 проекта – общо 113. Три от общините с по един проект не са получили финансиране (оттеглени?/санкционирани?). В 89 общини са финансирани и изплатени между 3 и 5.99 проекта. Най-голям брой проекти (между 6 и 9) има в 12 общини. Същевременно, в тези 12 общини средния размер на финансиране на проект е по-ниско от средното за останалите общини. При среден размер на проект във всички общини от 2 728 200 лв./проект, в тези 12 общини средния размер е 2 013 808 лв./проект.

Общините, в които няма изпълнени проекти по мярка 321 са 17.

Средната стойност на общо изплатената субсидия на община по мярка 321 е 6 850 399 лв. (Фигура 140). Преобладаваща част от общините (128 бр.) са с обща субсидия под тази средна стойност, а 50 общини са в границите на едно стандартно отклонение над нея. Най-голямо е насищането в 33 общини, в които общо изплатената субсидия е в границите на две стандартни отклонения над средната (Таблица 92). Областите с най-голям брой общини с насищане на европейско финансиране за изграждане на инфраструктура са Благоевград (6 общини), София-област (5 общини) и Хасково (3 общини).

- **Общините без финансиране по мярка 321 са 17** (Таблица 91).
- **Общините с най-високи стойности на финансиране по мярка 321 са 33** (Таблица 92).

Териториално разпределение на мярка 321, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините „бели петна“ по мярка 321, съгласно европейската типология, е както следва: 15 общини са междинни райони и 2 общини са предимно селски райони (Таблица 90).

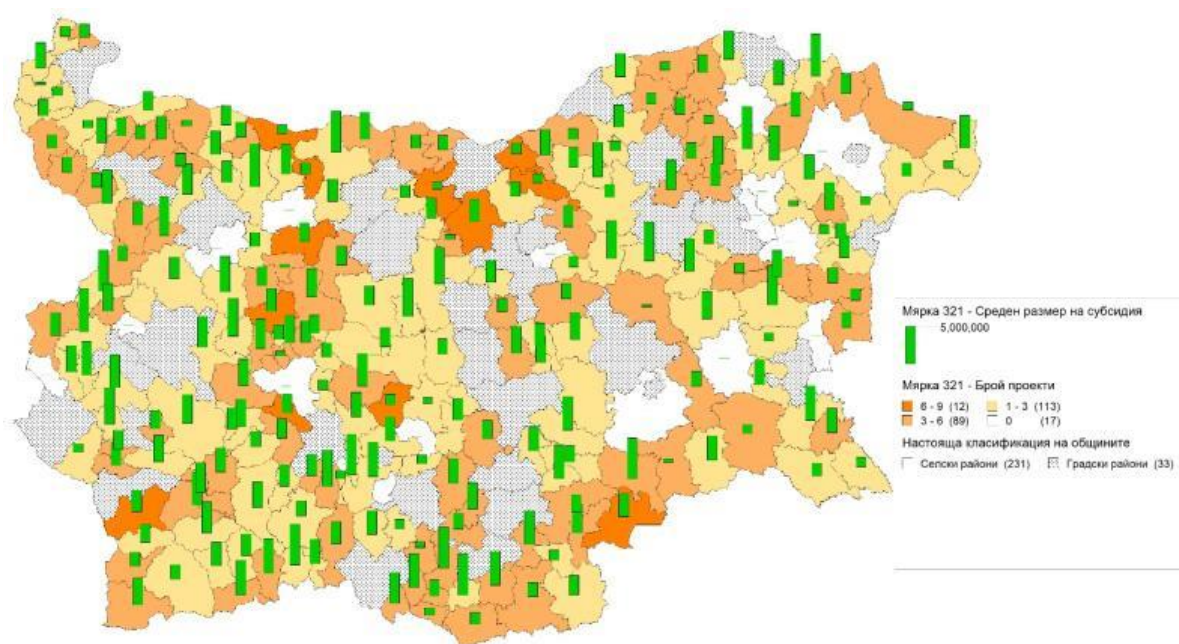
Разпределението на общините с насищане на европейско финансиране по мярка 321, съгласно европейската типология, е 153 общини междинни райони и 61 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 2.7 проекта, а общините – предимно селски райони имат средно по 2.6 проекта. Същевременно, средната стойност на общо изплатената субсидия по мярка 321 в общините-междинни райони е по-ниска от тази в общините-предимно селски райони (6 771 657 лв. към 7 046 609 лв.).

Таблица 90. Териториално изпълнение на мярка 321

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	17	15	2
Общини с проекти, брой	214	153	61
Общ брой проекти	567	406	161
Среден брой проекти/община	2.7	2.7	2.6
Общо изплатена субсидия, лв.	1 459 134 985	1 029 291 865	429 843 119
Среден размер субсидия/община	6 850 399	6 771 657	7 046 609

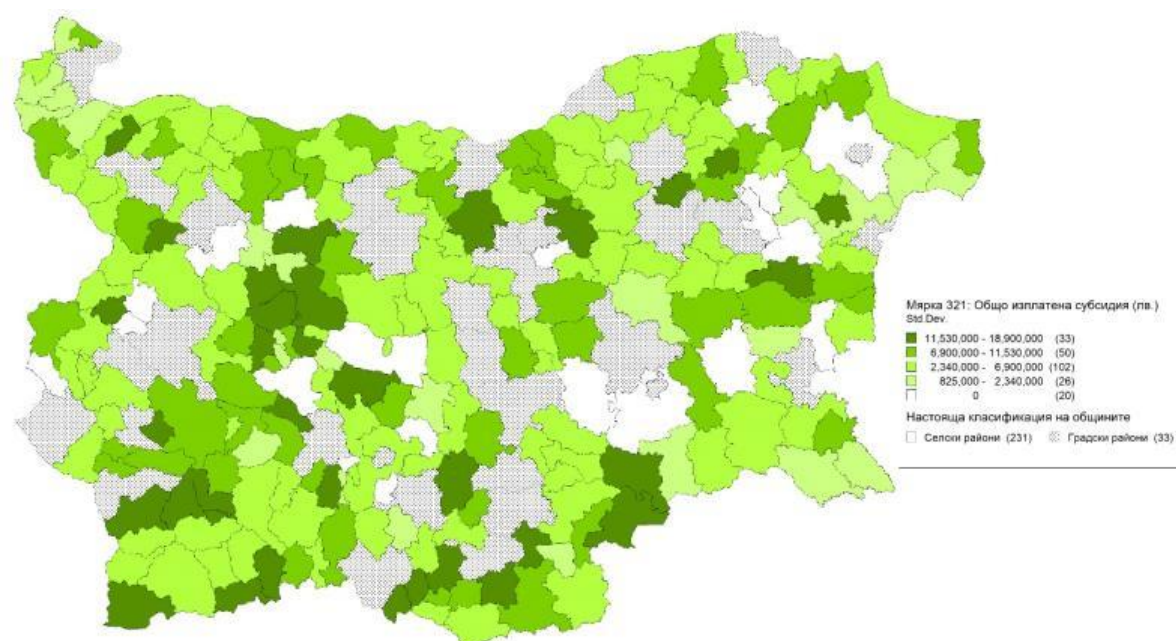
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 139. Мярка 321: Териториално прилагане по брой проекти и среден размер на изплатената субсидия на проект по общини.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 140. Мярка 321: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 91. Общини без проекти по мярка 321 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Бургас	Карнобат, Поморие
Варна	Провадия
Враца	Мездра
Велико Търново	Лясковец
Добрич	Добрич-селска
Кюстендил	Трекляно
Пазарджик	Панагюрище
Пловдив	Куклен, Стамболийски, Раковски
Плевен	Червен бряг
Силистра	Дулово
София-област	Божурище
Шумен	Каспичан, Нови пазар
Ямбол	Тунджа

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 92. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 321

Област	Общини
Благоевград	Белица, Петрич, Разлог, Сатовча, Симитли, Хаджидимово
Варна	Дългопол, Суворово
Велико Търново	Стражица, Павликени
Кюстендил	Сапарева баня
Кърджали	Ардино, Момчилград
Ловеч	Луковит, Тетевен
Монтана	Брусарци, Вършец
Пазарджик	Брацигово, Лесичово
Пловдив	Първомай, Хисаря
Разград	Лозница
София-област	Етрополе, Мирково, Правец, Пирдоп, Сливница
Смолян	Мадан, Рудозем
Хасково	Свиленград, Стамболово, Тополовград
Шумен	Венец

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на мярка 322 „Обновяване и развитие на населените места“

Цели. Основната цел на мярката е насочена към подобряване на средата на живот в населените места от селските райони чрез рехабилитация на обществени зелени площи, реконструкция и ремонт на обществени сгради с местно културно, историческо или религиозно значение, реконструкция на улична мрежа, тротоари и др.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане във всички 231 общини селски райони. В процесът на програмиране не е заложена териториална цел или приоритетни райони или общини.

Програмиран бюджет. Началното разпределение на бюджета по ПРСР 2007-2013г. планира 166 123 014 евро за мярка 322. В окончателния бюджет по програмата, бюджета за мярка 322 е увеличен до 205 000 000 евро. Действително извършените публични разходи по мярката представляват 123.40% от първоначално планираните (Ex-post оценка, 2018).

Последващата оценка на ПРСР 2007-2013г. установява съответствие между изходните, планираните и изпълнените индикатори за въздействие и резултат по мярка 322. Освен това, оценителите намират „пълно съвпадане между съгласуваното в общинските планове за развитие обновление на публичните пространства и реализираните проекти по населени места“ (Ех-post оценка, 2018).

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на мярка 322 е представено на Фигура 141. През целият период на изпълнение на ПРСР 2007-2013 г. са подкрепени 545 проекта в 176 общини, или 76% от всички общини селски райони.

Средният брой финансирани проекти на община е 3.1 броя. Най-голям е броят на общините, които имат между 1 и 3.99 проекта – 116 общини. В 53 общини са финансирани и изплатени между 4 и 7.99 проекта. В седем общини са финансирани между 8 и 12 проекта. И при тази мярка, общините с най-голям брой проекти имат по-нисък среден размер на един проект в сравнение със средния размер на финансирани проекти за всички общини (538 179 лв. към 866 564 лв.). Броят на общините, в които няма изпълнени проекти по мярка 322 е 55.

Средната стойност на общо изплатената субсидия от всички проекти в една община по мярка 322 е 2 256 784 лв. (Фигура 142). Най-голяма е групата на общините, които са с едно стандартно отклонение под средния размер – общо 84 общини. Общините в групата с доста по-ниска обща субсидия по мярката (две стандартни отклонения под средния размер) са 21. Общо 43 общини са в границите на едно стандартно отклонение над средната стойност на общата субсидия. Общините с най-голямо насищане на европейско финансиране (в границите на две стандартни отклонения над средната) са 28 (Таблица 94).

- **Общините без финансиране по мярка 322 са 55 (Таблица 95).**
- **Общините с най-високи стойности на финансиране по мярка 322 са 28 (Таблица 94).**

Териториално разпределение на мярка 322, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините „бели петна“ по мярка 322, съгласно европейската типология, е както следва: 48 общини са междинни райони и 7 общини са предимно селски райони (Таблица 93).

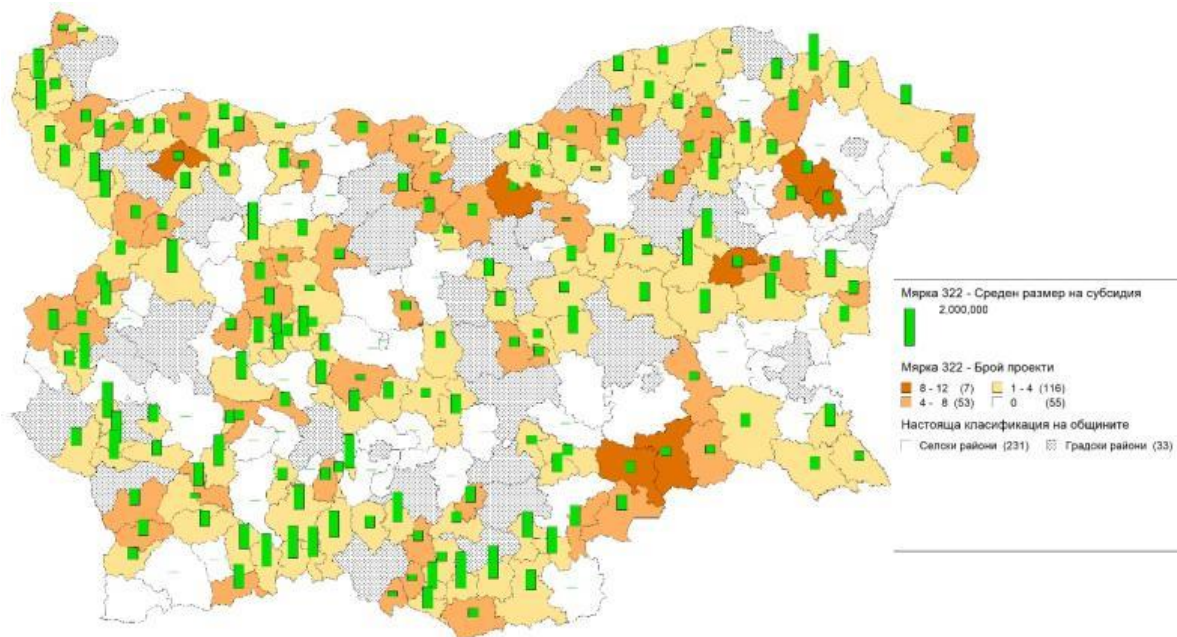
Разпределението на общините с европейско финансиране по мярка 322, съгласно европейската типология, е 120 общини междинни райони и 56 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 3.3 проекта, докато общините – предимно селски райони имат средно по 2.5 проекта. Съответно средната стойност на общо изплатената субсидия по мярка 322 в общините-междинни райони е значително по-висока от тази в общините-предимно селски райони (2 402 286 лв. към 1 944 996 лв.).

Таблица 93. Териториално изпълнение на мярка 322

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	55	48	7
Общини с проекти, брой	176	120	56
Общ брой проекти	545	398	124
Среден брой проекти/община	3.1	3.3	2.5
Общо изплатена субсидия, лв.	397 194 056	288 274 307	108 919 749
Среден размер субсидия/община	2 256 784	2 402 286	1 944 996

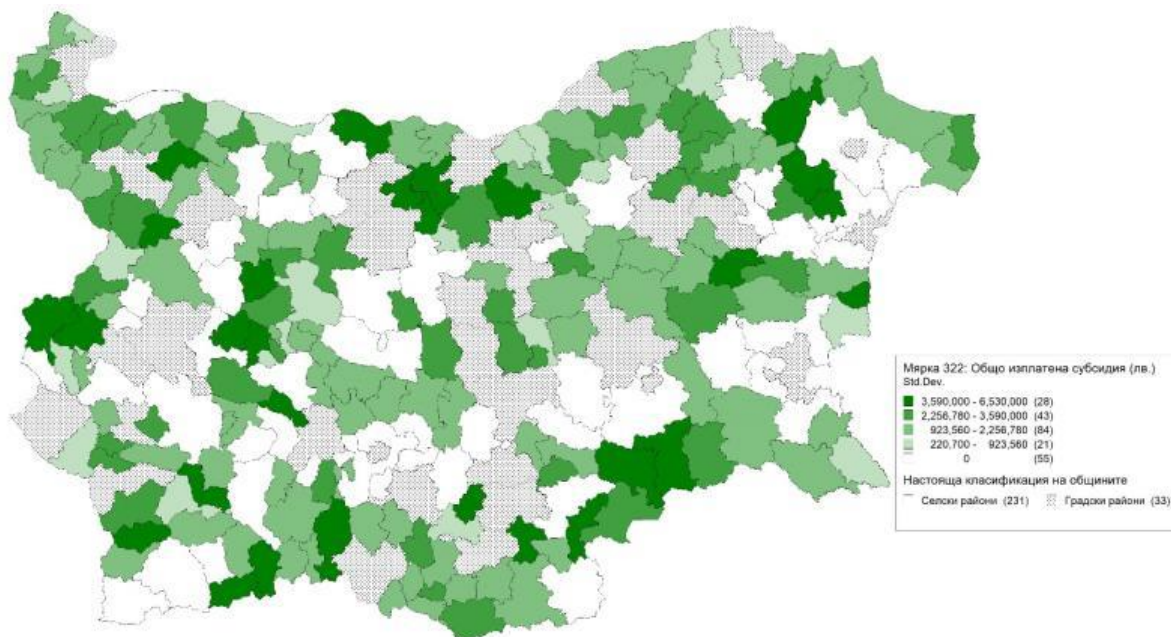
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 141. Мярка 322: Териториално прилагане по брой проекти и среден размер на субсидията по проект по общини.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 142. Мярка 322: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 94. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 322

Област	Общини
Благоевград	Кресна, Сатовча, Симитли
Варна	Бяла, Вълчи дол, Дългопол
Велико Търново	Павликени, Полски Тръмбеш
Добрич	Тервел
Ловеч	Летница, Тетевен
Монтана	Бойчиновци, Брусарци
Пазарджик	Лесичово
Перник	Брезник, Трън
Плевен	Гулянци, Левски, Пордим
София-област	Горна Малина, Пирдоп
Смолян	Девин, Рудозем
Хасково	Любимец, Минерални бани, Стамболово
Шумен	Смядово
Ямбол	Елхово

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 95. Общини без проекти по мярка 322 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Бургас (5)	Айтос, Камено, Карнобат, Поморие, Созопол
Благоевград (3)	Гоце Делчев, Разлог, Сандански
Варна (5)	Аврен, Аксаково, Белослав, Девня, Провадия
Враца (2)	Мездра, Бяла Слатина
Велико Търново (1)	Лясковец
Добрич (2)	Добрич-селска, Балчик
Габрово (1)	Севлиево
Кюстендил (2)	Сапарева баня, Трекляно
Ловеч (1)	Троян
Монтана (1)	Лом
Пазарджик (5)	Белово, Велинград, Панагюрище, Пещера, Септември
Перник (1)	Радомир
Плевен (3)	Долна Митрополия, Долни Дъбник, Червен бряг
Пловдив (8)	Карлово, Куклен, Марица, Раковски, Родопи, Садово, Сопот,

	Стамболийски
Силистра (1)	Дулово
Сливен (1)	Нова Загора
София-област (5)	Божурище, Ботевград, Елин Пелин, Костинброд, Самоков
Стара Загора (2)	Раднево, Чирпан
Търговище (1)	Попово
Хасково (2)	Ивайловград, Харманли
Шумен (2)	Каспичан, Нови пазар
Ямбол (1)	Тунджа

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на под-мярка 7.2 „Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“

Цели. Основните цели на под-мярката са насочени към подобряване на пътната и ВиК инфраструктура в селските райони; както и на спортните, културните, социалните и образователни услуги и свързана с тях инфраструктура.

Обхват. Под-мярката е планирана за прилагане във всички 232 общини селски райони в България. В процесът на програмиране не е заложена специфична териториална цел или приоритетни райони или общини.

Програмиран бюджет. Под-мярката все още е в процес на прилагане. Нещо повече, преобладаващата част от финансираните проекти са получили само части от общо договореното подпомагане под формата на авансово или междинно плащане. Поради тази причина на този етап не се разглежда усвояването на бюджета при анализа на териториалното прилагане.

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на под-мярка 7.2 е представено на *Фигура 143*. От 2016 г., когато е първият прием на предложения за проекти по тази под-мярка и са сключени 312 договора, на практика са извършени плащания по 185 проекта в 120 общини (52% от общините в селски райони) (*Таблица 96*).

Средният брой финансирани проекти на община е 1.5 броя. От общините с финансирани проекти по под-мярка 7.2, най-голям е броят на общините, които имат по един проект. В 37 общини са финансирани по два проекта и в 14 общини са финансирани по три проекта. Четири от общините с по три проекта не са имали финансиране по мярка 321 от предходната програма. Други четири са имали под средния размер на финансиране по мярка 321. Въпреки това, шест от общините с по три проекта по под-мярка 7.2 са имали над средното финансиране по мярка 321. Същевременно, общините, в които няма финансирани проекти по под-мярка 7.2 към месец май 2019 г. са 111 (Таблица 98).

Средната стойност на общо изплатената субсидия на община по под-мярка 7.2 е 1 161 425 лв. (Таблица 96). Средният размер на финансиран проект към този момент е 750 625 лв.

Общините без финансирани проекти по под-мярка 7.2 към месец май 2019 г. са 111 (Таблица 98).

Общините с най-високи стойности на финансиране по под-мярка 7.2 към месец май 2019 г. са 14 (Таблица 97).

Териториално разпределение на под-мярка 7.2, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините без финансирани проекти по под-мярка 7.2 към месец май 2019 г., съгласно европейската типология, е както следва: 78 общини са междинни райони и 33 общини са предимно селски райони (Таблица 96).

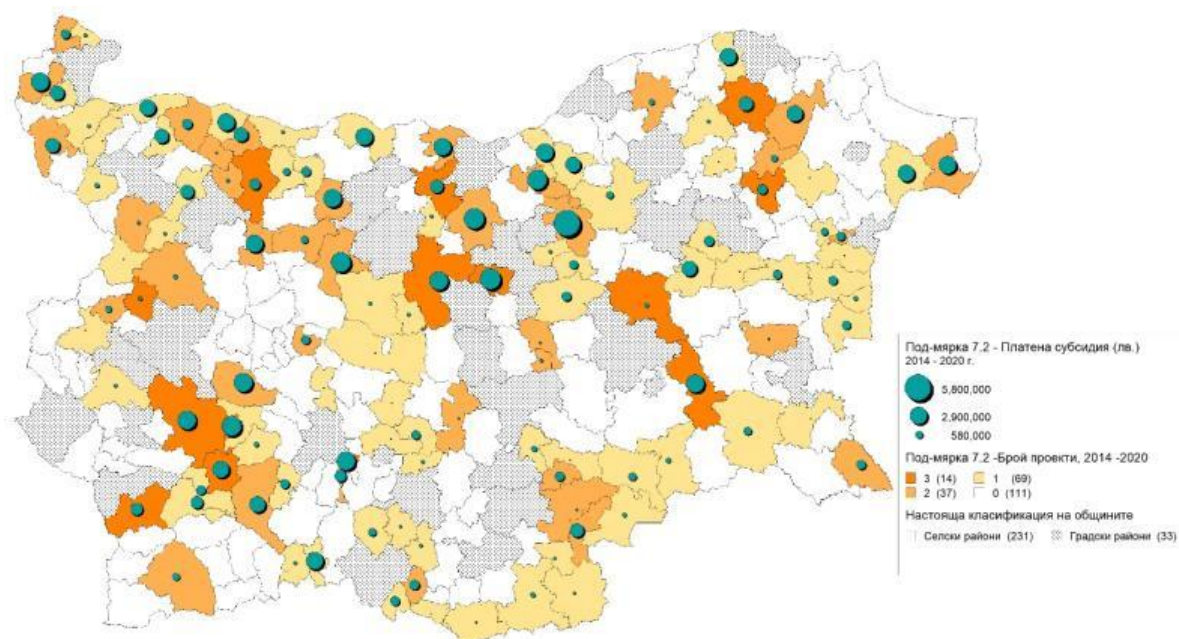
Разпределението на общините с европейско финансиране по под-мярка 7.2, съгласно европейската типология, е 90 общини междинни райони и 30 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 1.5 проекта, докато общините – предимно селски райони имат средно по 1.6 проекта. Същевременно, средната стойност на общо изплатената субсидия по под-мярка 7.2 в общините-междинни райони е по-висока от тази в общините-предимно селски райони (1 184 004 лв. към 1 093 691 лв.). Това вероятно се дължи на по-високият среден размер на финансиране за проект в междинните райони спрямо проектите в предимно селските райони – 772 358 лв. към 685 426 лв.

Таблица 96. Териториално изпълнение на под-мярка 7.2 към месец май 2019 г.

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	111	78	33
Общини с проекти, брой	120	90	30
Общ брой проекти	185	138	47
Среден брой проекти/община	1.5	1.5	1.6
Общо изплатена субсидия, лв.	139 371 057	106 560 330	32 810 727
Среден размер субсидия/община	1 161 425	1 184 004	1 093691
Среден размер на проект/община	750 625	772 358	685 426

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 143. Под-мярка 7.2: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини към месец май 2019 г..

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 97. Общини с най-много финансирани проекти по под-мярка 7.2 от ПРСР 2014 – 2020г. към месец май 2019 г.

Област	Общини
Благоевград	Симитли, Якоруда
Враца	Бяла Слатина
Габрово	Дряново, Севлиево

Пловдив	Стамболийски
Плевен	Левски
Силистра	Дулово
Сливен	Котел
София-област	Долна баня, Костинброд, Самоков
Шумен	Нови пазар
Ямбол	Стралджа

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 98. Общини без финансирани проекти по под-мярка 7.2 от ПРСР 2014 – 2020г. към месец май 2019 г.

Област	Община
Бургас	Камено, Карнобат, Малко Търново, Поморие, Руен, Сунгурларе, Приморско
Благоевград	Банско, Гоце Делчев, Гърмен, Кресна, Петрич, Сатовча, Струмляни, Хаджидимово
Варна	Аксаково, Ветрино, Провадия, Суворово
Видин	Бойница, Макреш, Чупрене
Враца	Мездра
Велико Търново	Полски Тръмбеш, Сухиндол
Добрич	Генерал Тошево, Добрич-селска, Крушари, Шабла
Габрово	Трявна
Кърджали	Ардино, Джебел, Момчилград, Черноочене
Кюстендил	Бобов дол, Бобошево, Кочериново, Невестино, Рила, Сапарева баня, Трекляно
Ловеч	Тетевен, Ябланица
Монтана	Бойчиновци, Брусарци, Георги Дамяново, Медковец
Пазарджик	Батак, Брацигово, Лесичово, Панагюрище, Пещера, Септември
Перник	Земен, Ковачевци, Трън
Плевен	Долна Митрополия, Никопол, Пордим, Червен бряг
Пловдив	Брезово, Първомай, Родопи, Съединение, Хисаря, Перушица, Куклен, Сопот
Разград	Завет, Лозница, Самуил, Цар Калоян
Русе	Ветово, Иваново, Сливо поле, Ценово
Силистра	Алфатар, Главиница, Кайнарджа, Тутракан
Сливен	Нова Загора, Твърдица

Смолян	Девин, Неделино
София-област	Антон, Божурище, Ботевград, Горна Малина, Драгоман, Елин Пелин, Етрополе, Копривщица, Правец, Златица, Мирково, Чавдар, Челопеч
Стара Загора	Мъглиж, Павел баня, Раднево, Чирпан
Търговище	Антоново, Омуртаг, Опака
Хасково	Минерални бани, Стамболово
Шумен	Хитрино, Каолиново, Каспичан
Ямбол	Болярово, Тунджа

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на под-мярка 7.6 „Проучвания и инвестиции, свързани с поддържане, възстановяване и подобряване на културното и природно наследство на селата“.

Цели. Основните цели на мярката са насочени към запазването на духовния и културния живот на населението чрез възстановяване, реставрация, ремонт и/или реконструкция на сгради с религиозно значение.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане във всички 232 общини селски райони в България. В процесът на програмиране не е заложена специфична териториална цел или приоритетни райони или общини.

Програмиран бюджет. По тази под-мярка е отворен един прием на проекти през 2016 г. Подадени са 348 проектни предложения, като са сключени 91 договора.

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на под-мярка 7.6 е представено съгласно.

От 2016 г. когато е приема по под-мярката, са финансирани 60 проекта в 39 общини (17% от общините в селски райони) (Таблица 99).

Средният брой финансирани проекти на община е 1.5 броя. Общините с по един финансиран проект по под-мярката са 23, с по два проекта – 12 общини и с три и четири проекта – четири общини. Общините, в които няма финансирани проекти по под-мярка 7.6 са 193.

Средната стойност на общо изплатената субсидия на община по под-мярка 7.6 е 547 050 лв. (Таблица 99). Средната стойност на един финансиран проект е 360 775 лв.

- **Общините без финансирани проекти по под-мярка 7.6 са 193.** ⁸⁴
- **Общините с най-висок брой проекти и финансирани по под-мярка 7.6 са 4** (Таблица 100).

Териториално разпределение на под-мярка 7.6, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините без проекти по под-мярка 7.6, съгласно европейската типология, е както следва: 139 общини са междинни райони и 53 общини са предимно селски райони (Таблица 99).

Разпределението на общините с финансиране по под-мярка 7.6, съгласно европейската типология, е 29 общини междинни райони и 10 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 1.6 проекта, докато общините – предимно селски райони имат средно по 1.5 проекта. Съответно средната стойност на общо изплатената субсидия по под-мярка 7.6 в общините-междинни райони е по-висока от тази в общините-предимно селски райони (569 023 лв. към 483 329 лв.), както и средния размер на финансиран проект (379 171 лв. към 307 428 лв.).

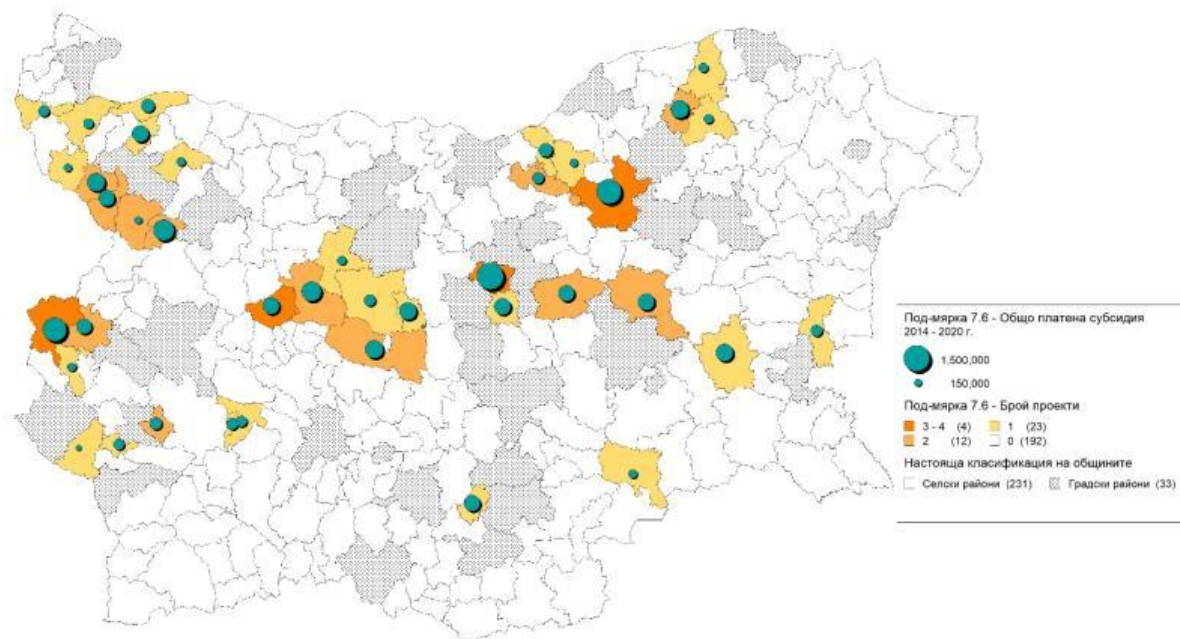
Таблица 99. Териториално изпълнение на под-мярка 7.6 от ПРСР 2014-2020г. към месец май 2019г.

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	193	140	53
Общини с проекти, брой	39	29	10
Общ брой проекти	60	45	15
15Среден брой проекти/община	1.5	1.6	1.5
Общо изплатена субсидия, лв.	21 334 953	16 501 662	4 833 291
Среден размер субсидия/община	547 050	569 023	483 329
Среден размер на проект/община	360 775	379 171	307 428

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

⁸⁴ Предвид големият брой на общините без проекти (83% от всички общини селски райони), те не са изведени в самостоятелна таблица, както е при анализа на другите мерки.

Фигура 144. Под-мярка 7.6: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини към месец май 2019 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 100. Общини с най-висок брой проекти и финансиране по под-мярка 7.6 от ПРСР 2014-2020г.

Област	Общини
Габрово	Дряново
Перник	Трън
София-област	Етрополе
Търговище	Попово

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Анализ на усвояването на средствата по всички мерки за подобряване на инфраструктурата и услугите в селските райони

В тази част е анализирано съвместното прилагане на инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6). Както и при бизнес мерките е включено подпомагането през стратегиите за местно развитие по подхода Лидер по ПРСР 2007-2013 г.. Не е включено подпомагане от стратегиите за водено от общностите местно развитие (ВОМР) по ПРСР 2014-2020 г., тъй като все още липсват официални данни.

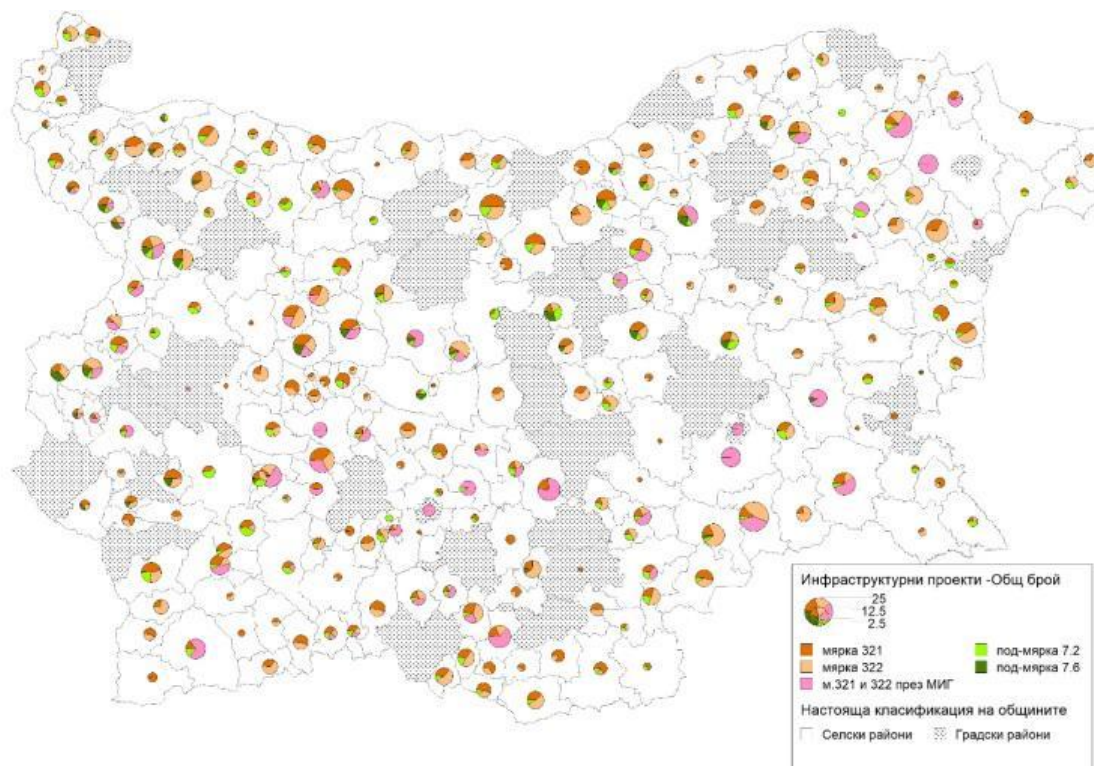
Общ брой проекти за подобряване на инфраструктурата и услугите

Визуализацията на съвкупното прилагане на инфраструктурните мерки в селските райони (Фигура 145) подпомага обобщаването на следните проявления:

- Подпомагането по инфраструктурните мерки от двете програми за развитие на селските райони и стратегиите за местно развитие обхваща почти всички общини в селските райони (97%).
- Както и при бизнес мерките, броя на финансираните инфраструктурни проекти в една община по различните мерки варира значително – от един до 25.
- За разлика от подпомагането на бизнес мерките, при инфраструктурните мерки не се откроява една или група общини, която да доминира по отношение на броя финансирани инфраструктурни проекти.
- Не се наблюдава и значително групиране в определени територии, както при бизнес проектите. По-скоро има формирани малки групи от съседни общини със сходен брой финансирани инфраструктурни проекти.
- В общините със стратегии за местно развитие, броя на финансираните инфраструктурни проекти понякога нараства съществено, а понякога финансирането през МИГ е единственото финансиране за инфраструктурни проекти в съответната община.
- В останалите общини не се наблюдава териториален превес на мярка 321 или 322 от ПРСР 2007-2013г., тъй като двете мерки са финансирани сходен брой проекти (съответно 567 и 545).
- Ефектът от финансирането от под-мярка 7.2 от ПРСР 2014-2020 г. все още е много слаб поради ниския брой инфраструктурни проекти в изплатени суми. И

все пак, положението с инфраструктурните мерки по ПРСР 2014-2020 г. е по-добро в сравнение с финансирането на мерките за неземеделски бизнес, където няма платени проекти.

Фигура 145. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Общ брой финансирани проекти.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

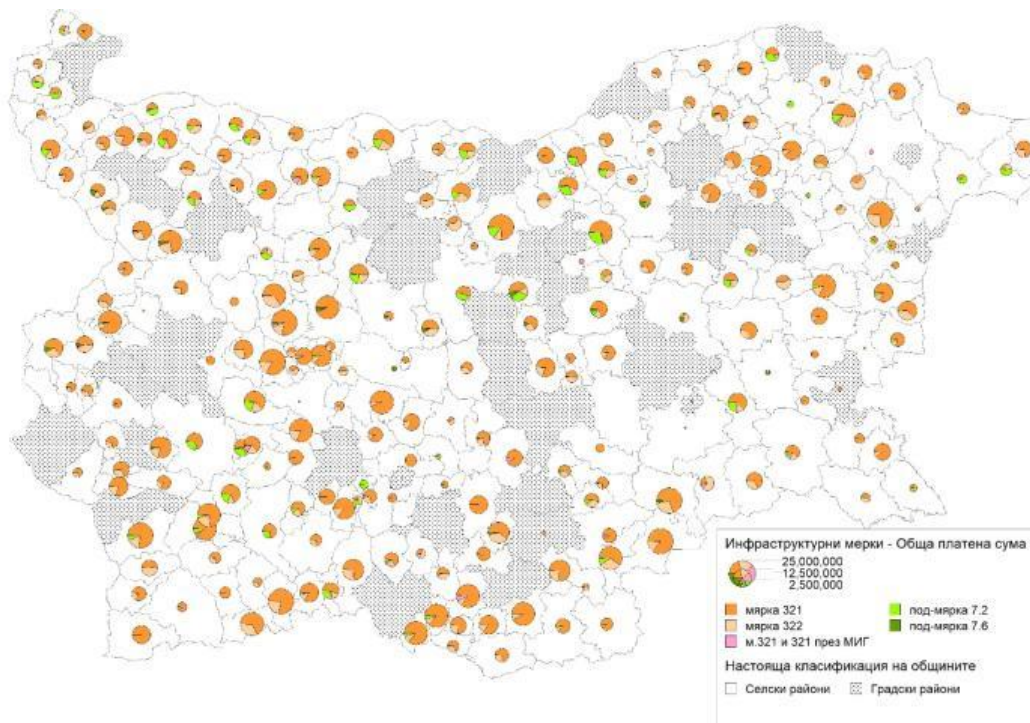
Общ размер на европейското финансиране за подобряване на инфраструктурата и услугите в селските райони

Териториалното разпределение на общия размер на европейско финансиране по инфраструктурните мерки е представено на *Фигура 146*.

Все още в селските райони на България доминираща роля при финансирането на инфраструктурни проекти има мярка 321 от предходната ПРСР, което е приключило преди почти 4 години. Времето отстояние до ефективното действие на настоящата ПРСР е сериозно дори и при инфраструктурните проекти.

В териториално отношение, в общините в югоизточна и централна, а донякъде и североизточна България се регистрира по-ниско ниво на европейско финансиране за инфраструктурни проекти.

Фигура 146. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Общ брой финансирани проекти.

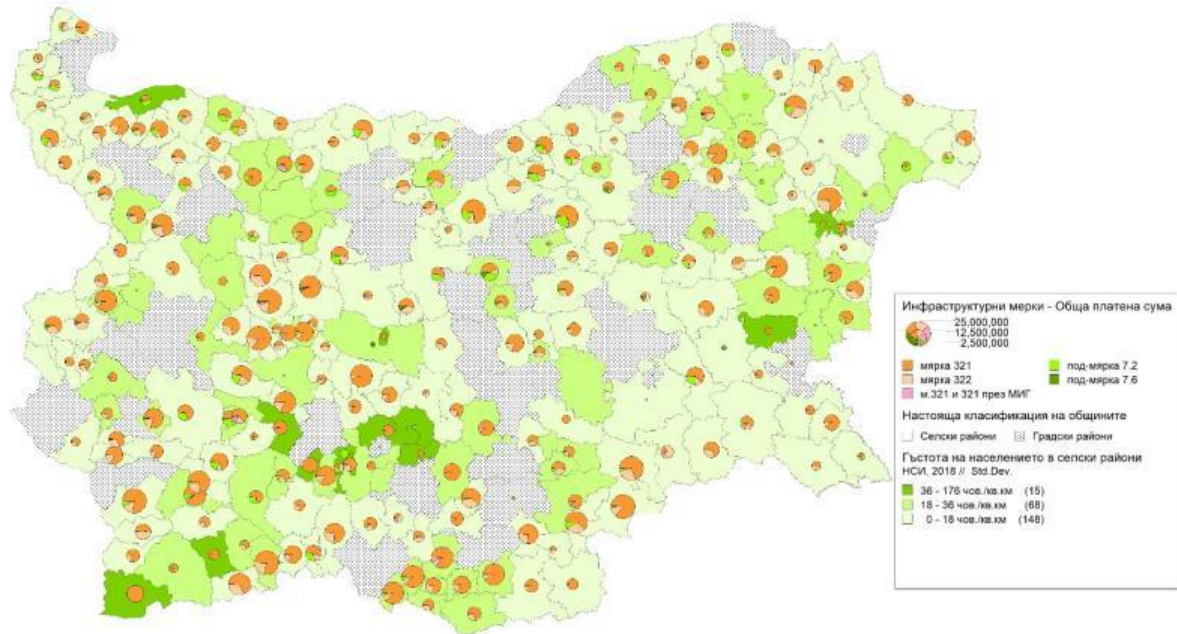
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Гъстота на населението в селските райони и общ размер на европейското финансиране за проекти за подобряване на инфраструктурата и услугите

Фигура 147 визуализира общия размер на европейско финансиране за инфраструктурните проекти спрямо гъстотата на населението в селските райони.

Както и при бизнес проектите, не се наблюдава връзка между размера на европейско финансиране и гъстотата на населението в селските райони. Общините с най-висока гъстота на населението имат сравнително по-ниско финансиране за инфраструктурни проекти, спрямо общините с по-ниска гъстота на населението.

Фигура 147. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Обща сума на изплатената субсидия по проекти и групирани на общините по средна гъстота на населението в селските райони.

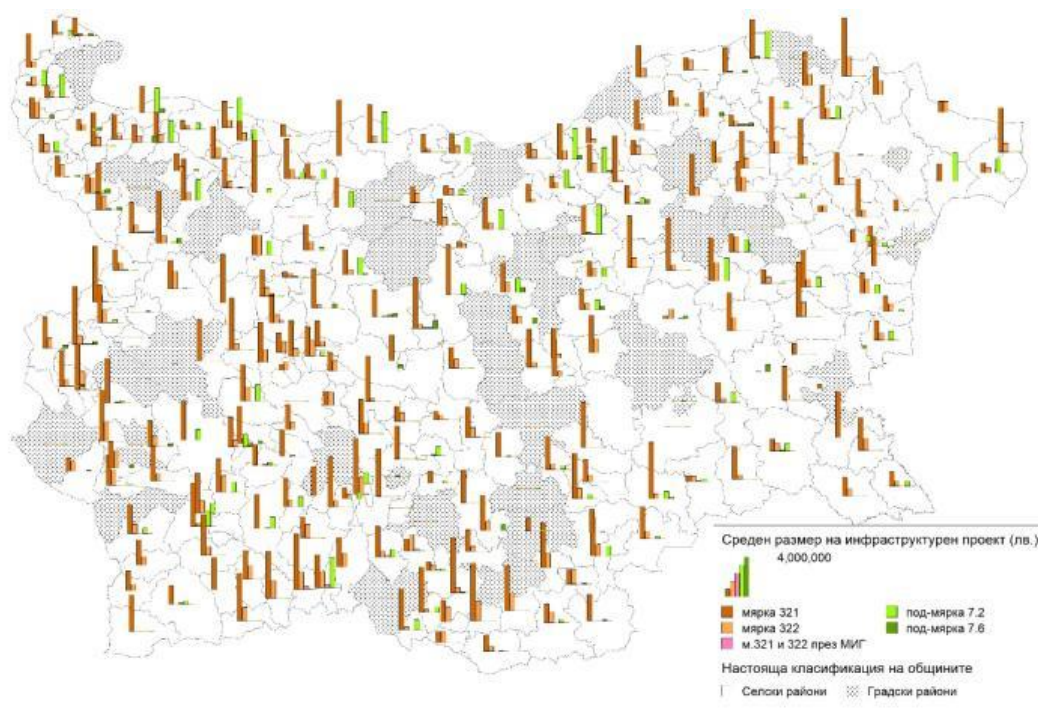
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Среден размер на финансиране на проекти за подобряване на инфраструктурата и услугите

Средният размер на финансиране на инфраструктурните проекти по разглежданите мерки е представен на Фигура 148. Визуализацията на териториалното разпределение на средния размер на финансираните бизнес проекти подпомага формулирането на следните обобщения:

- Средният размер на проектите, финансирани по мярка 321 и под-мярка 7.2 е значително по-висок спрямо средния размер на проектите по останалите мерки.
- Не се наблюдава териториална диференциация на средния размер на финансираните проекти по тези две мерки – т.е. и в районите със съсредоточаване на проекти и финансиране, и в районите с минимален брой проекти и финансиране средния размер на проектите е сравним.

Фигура 148. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Среден размер на изплатената субсидия по проекти в съответната община-селски район.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Идентифициране на общини без европейско финансиране („бели петна“) и с концентрация на европейско финансиране по проектите за подобряване на инфраструктурата и услугите

Идентификацията на двете групи общини – без европейско финансиране и с концентрация на финансиране е извършена на база брой проекти (

Фигура 149) и обща сума на изплатена субсидия (Фигура 150).

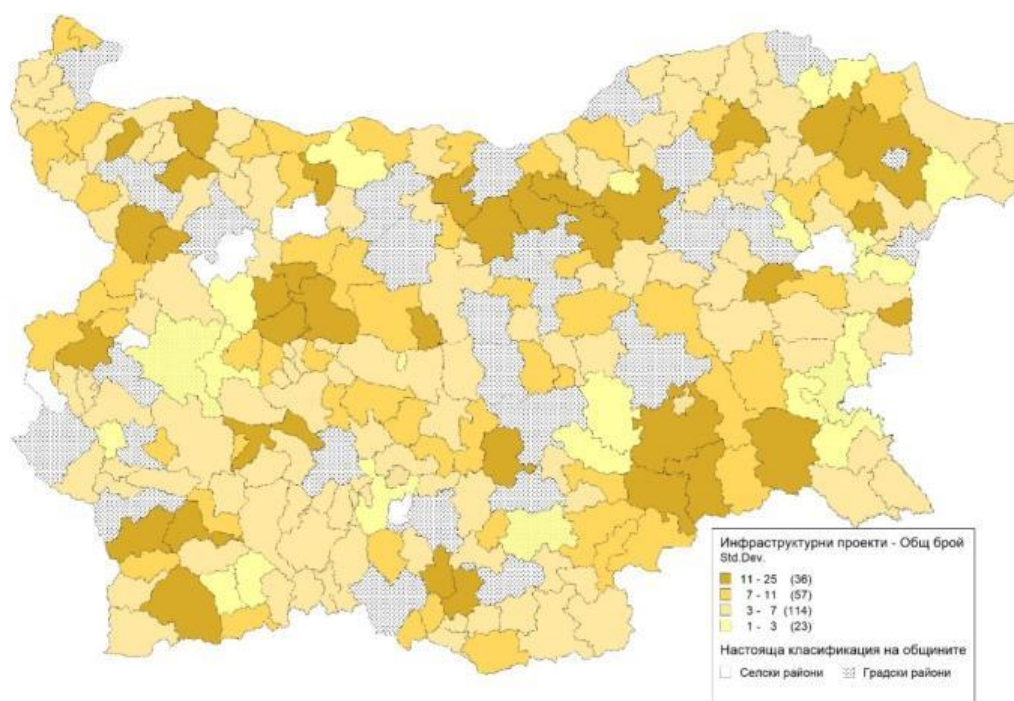
- **Общини без финансиране по мерките за подобряване на инфраструктурата и услугите в десетгодишния анализиран период са седем (Таблица 101).**
- **Общините с концентрация на европейско финансиране по мерките за подобряване на инфраструктурата и услугите са 35 (Таблица 102).**

Визуализацията на териториалното групиране на общините по брой проекти и общо изплатена субсидия на финансираните бизнес проекти подпомага формулирането на следните обобщения:

- Не се наблюдава териториална зависимост на общините „бели петна“ за всички инфраструктурни мерки.
- Общините „бели петна“ по инфраструктурните мерки се различават от общините „бели петна“ по бизнес мерките, което на практика означава, че двете програми за развитие на селските райони са финансирани проекти за подобряване на качеството на живот и/или насърчаване на неземеделския бизнес във всички общини от селските райони в България.
- По отношение на общините с насищане на проекти за подобряване на инфраструктурата и услугите (
-
-

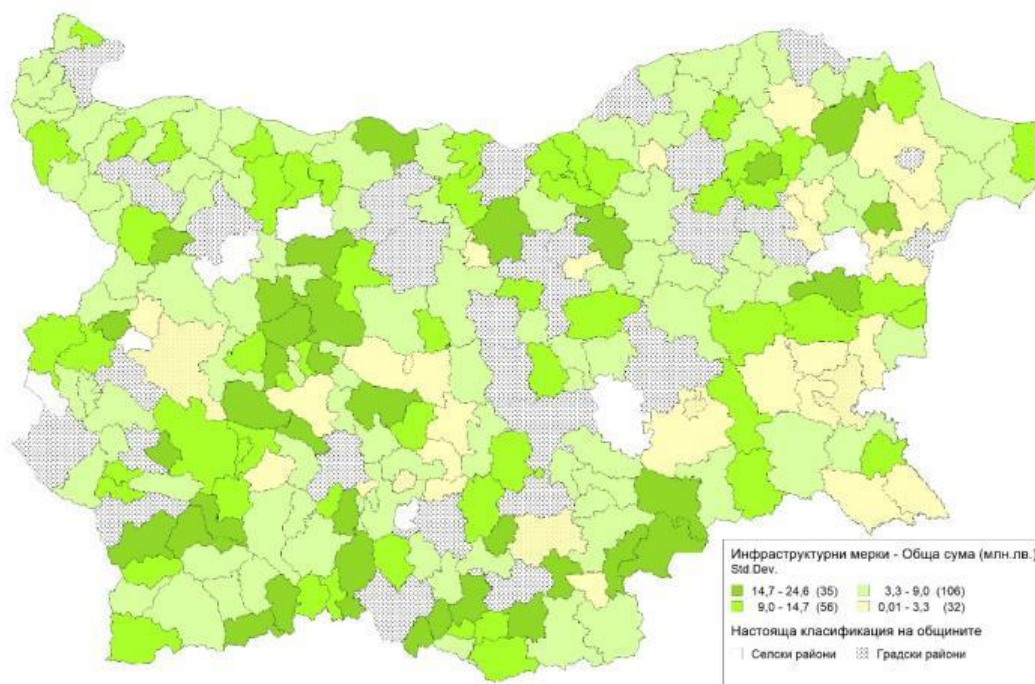
- *Фигура 149*) се наблюдава формирането на малки групи от съседни общини с над 10 финансирани проекта. 23 от тези общини са в северна България и 13 в южна.
- Териториалното разпределение на общините с концентриране на европейско финансиране по инфраструктурни проекти се различава от разпределението по броя на проекти - наблюдава се струпване на общини в южна България и Стара планина.

Фигура 149. Групиране на общините, съгласно общия брой финансирани проекти по Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 150. Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия по Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 101. Общини без проекти – „бели петна“ по инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 - 2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6)

Област	Община
Варна	Провадия
Враца	Мездра
Кюстендил	Трекляно
Плевен	Червен бряг
Пловдив	Куклен
Сливен	Нова Загора
София-област	Божурище

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 102. Общини-селски райони с най-високо насищане с европейско финансиране по инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6)

Област	Общини	
	по брой проекти	по обща субсидия
Бургас	Средец	-
Благоевград	Разлог, Сандански, Симитли	Белица, Разлог, Симитли, Сатовча, Хаджидимово
Варна	Бяла, Суворово	Дългопол, Суворово
Велико Търново	Полски Тръмбеш, Павликени, Стражица	Павликени, Стражица
Добрич	Добрич-селска, Тервел	Тервел
Кърджали	Ардино	Ардино, Момчилград
Кюстендил	-	Сапарева баня
Ловеч	Априлци, Тетевен, Ябланица	Луковит, Тетевен
Монтана	Берковица, Бойчиновци, Брусарци, Вършец, Вълчедръм	Вършец
Пазарджик	Лесичово	Брацигово, Лесичово
Перник	Брезник	-
Плевен	Искър, Левски	Гулянци
Пловдив	-	Хисаря
Разград	Исперих	-
Русе	Бяла	-
Смолян	Баните	Девин, Мадан, Рудозем
Стара Загора	Чирпан	-
София-област	Етрополе, Правец, Костенец	Етрополе, Ихтиман, Мирково, Пирдоп, Правец, Сливница
Шумен	Смядово	Венец
Търговище	Попово	-
Хасково	Тополовград	Любимец, Минерални бани, Свиленград, Стамболово, Тополовград
Ямбол	Тунджа, Елхово	-

Източник: Собствени изчисления по данни наДФЗ.

Териториално прилагане на програмите за развитие на селските райони от 2008 г. до 2018 г.

В предходните точки беше анализирано териториалното прилагане на мерките за инфраструктура и услуги, и диверсификация на икономическите дейности към не-земеделски бизнес само в рамките на обхвата на настоящата класификация за селски райони – 232 общини, на територията на които липсва населено място с повече от 30000 души.

В настоящата точка се прави кратък преглед на териториалното прилагане на двете програми за развитие на селските райони във всички общини в България – селски и градски. Териториалният анализ е извършен на базата на данни от ДФЗ-РА за изплатени субсидии по инвестиционните мерки на двете ПРСР – 2007-2013 г. и 2014-2020 г. От този анализ са изключени мерките за плащане на площ и инвестиционните мерки за горите, т.е. мерките от обхвата на ос 2 от ПРСР 2007-2013г. и екологичните приоритети на ПРСР 2014-2020г. Изключени са и мерките, по които бенефициенти са МЗХГ, ДФЗ и/или НССЗ за да не се изкривява анализа за териториалното усвояване на средствата по програмата в посока на Столична община.

Анализ на пространствената зависимост (автокорелация) на изплатените субсидии

Анализът на териториалното прилагане на инвестиционните мерки на ПРСР за целия изследван период стартира с оценка на пространствената зависимост (автокорелация) на показателя «изплатени субсидии» чрез индекса на Моран. Индексът *Global Moran's I* изчислява пространствената автокорелация (зависимост) едновременно въз основа на местоположението и стойността на изследвания параметър като оценява дали получената пространствена структура е клъстерна (териториално концентрирана), разпръсната или има случайно проявление. В зависимост от резултатите за индекса на Моран ще може да се потвърди или отхвърли хипотезата за териториална концентрация и/или липса на европейско финансиране в общините на територията на България.

Индексът на Моран е изчислен за три показателя:

- (1) Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство;
- (2) Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за неземеделски бизнес, инфраструктура и услуги в селските райони;

(3) Изплатени субсидии по всички инвестиционни мерки на ПРСР.

Получените стойности на индекса на Моран (*Таблица 103*) разкриват случайно пространствено проявление и по трите показателя, т.е. **не се наблюдава статистически значима пространствена зависимост при изплатените субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР в периода 2008-2018 г.** Това означава, че наличието на групи от съседни общини със сходни стойности на изплатените субсидии е резултат от случайни процеси (не пространствено обусловени такива), с което се отхвърля хипотезата за статистически значима териториална концентрация или липса на европейско финансиране.

Необходимо е да се поясни, че случайното пространствено проявление, разкрито чрез индекса на Моран, не означава липса на общини с високи стойности на европейско финансиране. **Индексът посочва единствено, че високите стойности на изплатените субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР в общините не са резултат от териториалното им местоположение, а зависят от други фактори.**

Таблица 103. Резултати от изчисленията на индекса на Моран за трите показателя за изплатени субсидии

Показател	Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за:		
	конкурентоспособно селско стопанство	инфраструктура и услуги, и бизнес	общо по ПРСР
индекс на Моран	0.018511	0.027751	0.015620
<i>z-score</i>	0.717929	0.913637	0.421307
<i>p-value</i>	0.472801	0.360908	0.673531

Източник: Собствени изчисления.

Териториално прилагане на ос 1 конкурентоспособно селско стопанство и оси 3 и 4 инвестиции в инфраструктура и услуги, и развитие на местните общности по ПРСР 2007-2013 г.

Основните параметри на прилагането на двете групи оси на ПРСР 2007-2013 г. са синтезирани в *Таблица 104* и *Фигура 151*. Общите стойности на изплатените субсидии по инвестиционните мерки в двете групи са сравними, с лек превес на вторите – 1.35 млрд.лв по ос 1 и 1.40 млрд.лв по оси 3 и 4. Средната стойност на инвестициите от двете групи също е сравнима, съответно 5.11 млн.лв на община по ос 1 и 5.31 млн. лв на община по оси 3 и 4.

Минималните и максималните стойности на инвестициите по отделните оси, обаче, се различават значително. При ос 1, минималната стойност на изплатени субсидии е едва 2 932 лв. (община Своге), докато при ос 3 и 4 минималната стойност на субсидиите е 97 865 лв. (община Асеновград). Максималните стойности са съответно 127 905 544 лв. (ос 1) и 56 088 587 лв. (ос 3 и 4), като и двете са в Столична община. На теория, общините от градските райони не би трябвало да имат финансиране по оси 3 и 4, тъй като те се прилагат единствено в селските райони – 232 община. На практика, обаче, част от бенефициентите, извършващи основната си дейност в селските райони, са с регистрация в градски райони, поради което средствата се отчитат като изплатени в градски райони.

Субсидиите по ос 1 (инвестиции за конкурентоспособно селско стопанство) са почти по равно изплатени в селски и в градски райони (*Таблица 104*). Същевременно, средната стойност на субсидиите в градските райони е почти седем пъти по-висока от тази в селските райони. На практика, това означава, че голяма част от ползите от инвестициите за селското стопанство остават в градските райони, които са място на регистрация на бенефициентите.

Субсидиите по оси 3 и 4 са изплатени в преобладаващата си част в селски райони, като 10% са в градски райони. Средната стойност на субсидиите по оси 3 и 4 в селските общини е по-висока от тази в градските – съответно 5.4 млн.лв към 4.5 млн. лв. Минималната стойност на изплатените субсидии по оси 3 и 4 в селските райони е 112 580 лв., а максималната 14 098 586 лв.

Таблица 104 Параметри на изплатените субсидии по оси на ПРСР 2007-2013 г.

Параметри	Общини		
	Общо	Селски райони*	Градски райони*
Изплатени субсидии по ос 1 (лв.)			
Обща стойност	1 350 540 449	677 460 020	673 080 429
Средна стойност в община	5 115 684	2 932 727	20 396 377
Минимална стойност	2 932	2 932	733 997
Максимална стойност	127 905 544	21 206 087	127 905 544
Изплатени субсидии по ос 3+4 (лв.)			
Обща стойност	1 403 315 519	1 255 675 700	147 639 820
Средна стойност в община	5 315 589	5 435 826	4 473 934

Минимална стойност	97 865	112 580	97 865
Максимална стойност	56 088 587	14 098 586	56 088 587

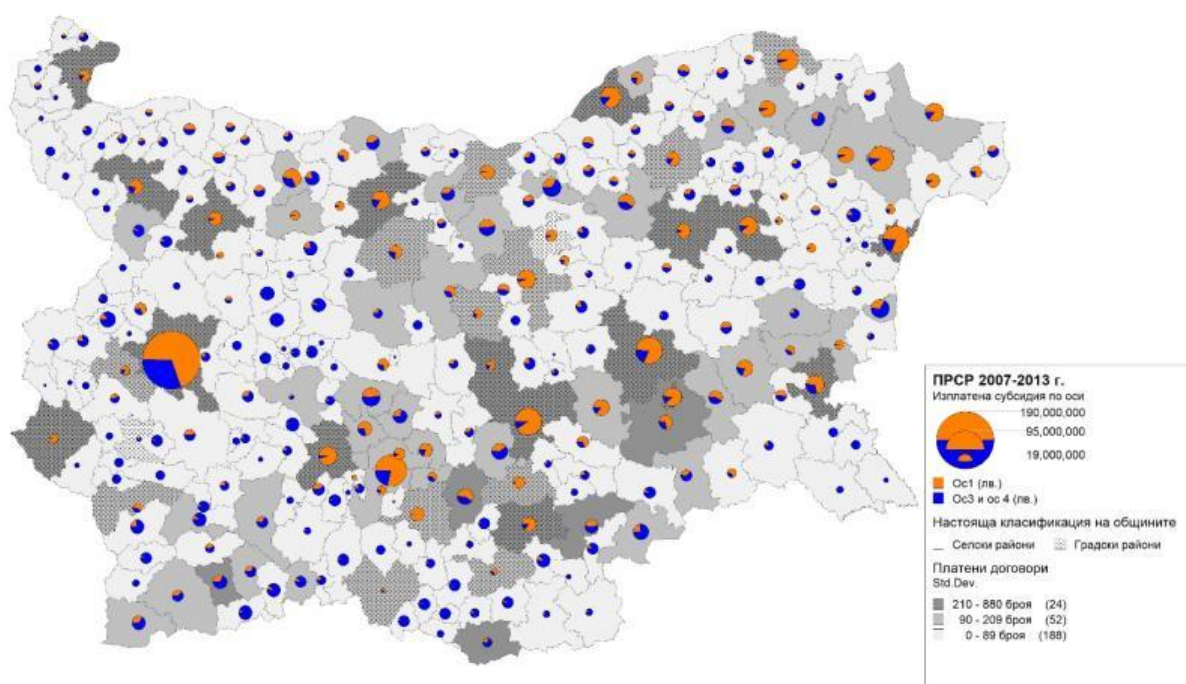
* Съгласно настоящата дефиниция за селски райони (231 общини, 232 от 2015г.).

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Средният брой на проектите по инвестиционните мерки от ос 1 и ос 3 и 4 по ПРСР 2007-2013 г. е 89 броя. На *Фигура 151* е визуализирано групирането на общините по брой финансирани проекти и изплатените средства. Общините с най-голям брой инвестиционни проекти (две стандартни отклонения над средното) са предимно градски райони. От 24 общини в тази група, само 5 са селски райони – общини Гоце Делчев, Кирково, Първомай, Тунджа и Харманли (всички в Южна България). Нещо повече, от всички 33 общини градски райони, само две (Горна Оряховица и Дупница) имат под средния брой инвестиционни проекти по ос 1, 3 и 4 на ПРСР 2007-2013г.

Фигура 151 ясно визуализира, че общините с над средния брой проекти (оцветени в сиво и тъмно сиво) имат по-голям дял на изплатени субсидии по ос 1. Обратно, в общините с под средния брой проекти (оцветени в светло сиво) преобладава дела на изплатените субсидии по ос 3 и 4.

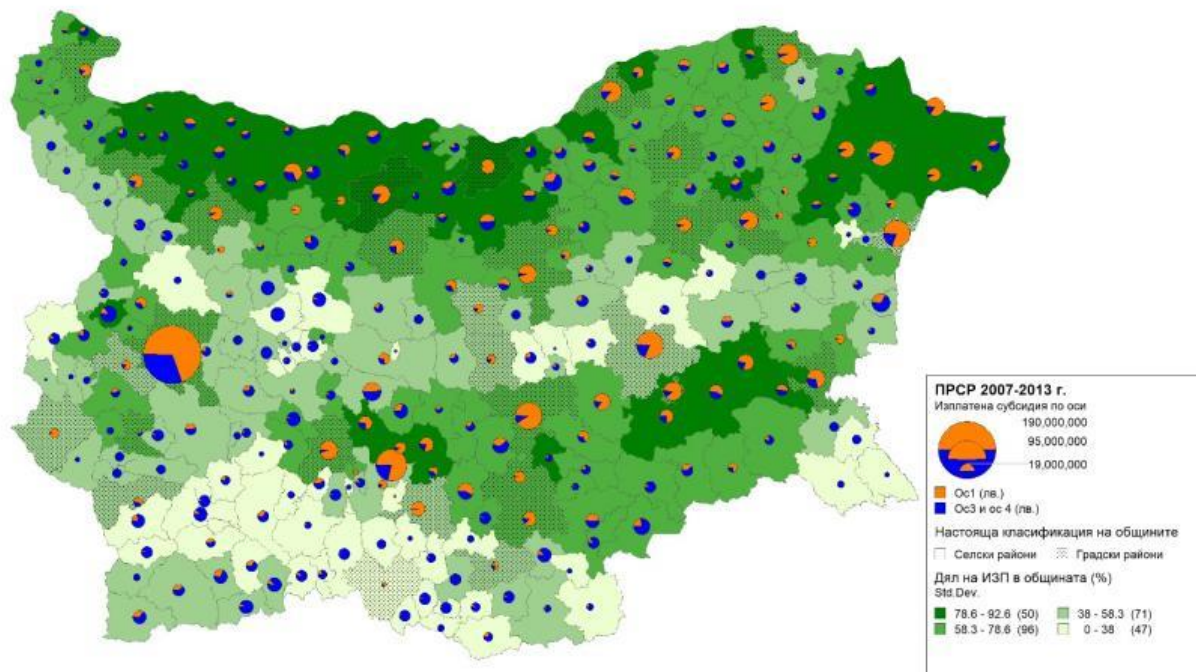
Фигура 151. Изплатена субсидия по ос1 (конкурентоспособност на селското стопанство) и ос 3 и 4 (инфраструктура и услуги, и местни общности) спрямо общ брой проекти по ПРСР 2007-2013 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Фигура 152 визуализира и друга тенденция – преобладаващ дял на субсидиите по ос 1 в общините от Дунавската равнина и Горно-тракийската низина. Това мотивира сравнението на изплатените субсидии по ПРСР 2007-2013 г. с дела на използваемата земеделска площ в общините - Фигура 152. Делът на използваемата земеделска площ (ИЗП) по общини е по данни на НСИ. Средният процент на ИЗП в площта на общините е 58%. Тенденцията, видима на Фигура 152, е за доминиране на субсидиите за инвестиции по оси 3 и 4 в общините, които имат под средния дял на ИЗП (оцветени в светло зелено и бяло). В общините с над средния дял на ИЗП (оцветени в зелено и тъмно зелено) не може да се дефинира ясна тенденция.

Фигура 152. Изплатена субсидия по ос1(конкурентоспособност на селското стопанство) и оси 3 и 4 (инфраструктура и услуги, и местни общности) по ПРСР 2007-2013 г. спрямо дела на използваемата земеделска площ (ИЗП) в общините.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Териториално прилагане на мерките за конкурентоспособно селско стопанство и за инвестиции в инфраструктура и услуги, и развитие на местните общности по ПРСР 2014-2020 г.

Въпреки че 2019г. официално е пред-последната година от програмния период 2014-2020 г., изпълнението (изплащането на субсидиите) на ПРСР 2014-2020 г. все още не отразява в еднаква степен заложените приоритети. Фигура 153 представя

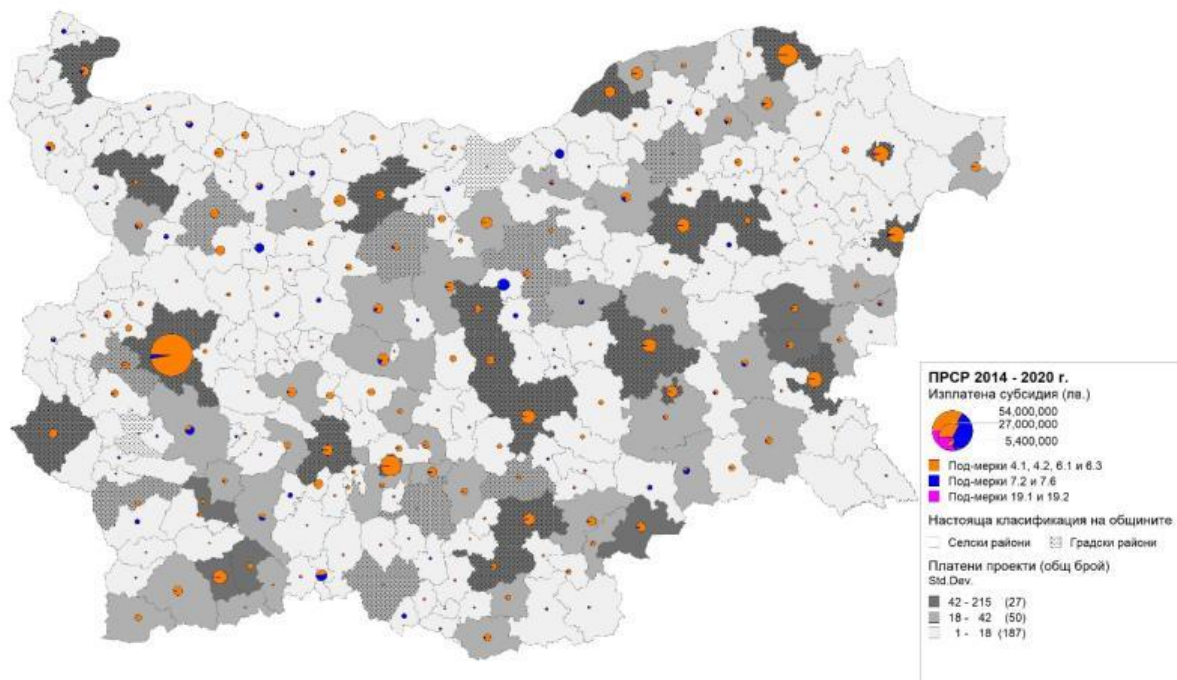
изплатените субсидии по групите мерки за конкурентоспособно селско стопанство, инвестиции в инфраструктура и услуги, и развитие на местните общности.

По отношение на проектите в изплатени субсидии, отново градските райони оглавяват списъка. От 27 общини с най-висок брой изплатени субсидии (две стандартни отклонения над средното, оцветени в тъмно сиво), 21 са градски райони и само шест са селски райони (Белица, Гоце Делчев, Гърмен, Свиленград, Руен и Айтос). От 33-те общини градски райони, към този момент само две имат под средния брой проекти, финансирани по ПРСР 2014-2020 г. (Свищов и Дупница).

По отношение на размера на изплатените субсидии, отново най-висок е в Столична община, следвана от другите общини – градски райони (Пловдив, Силистра, Бургас, Варна, Добрич, Стара Загора и т.н.).

По отношение на групите инвестиции и в градските и в селските райони доминират изплатените субсидии за конкурентоспособно селско стопанство. Едва в три общини от селските райони (Борово, Дряново и Роман) преобладават субсидиите за инфраструктура и услуги. Изцяло липсва финансиране за не-земеделски бизнес в селските райони (под-мярка 6.4) и има минимални инвестиции през местните инициативни групи (мярка 19).

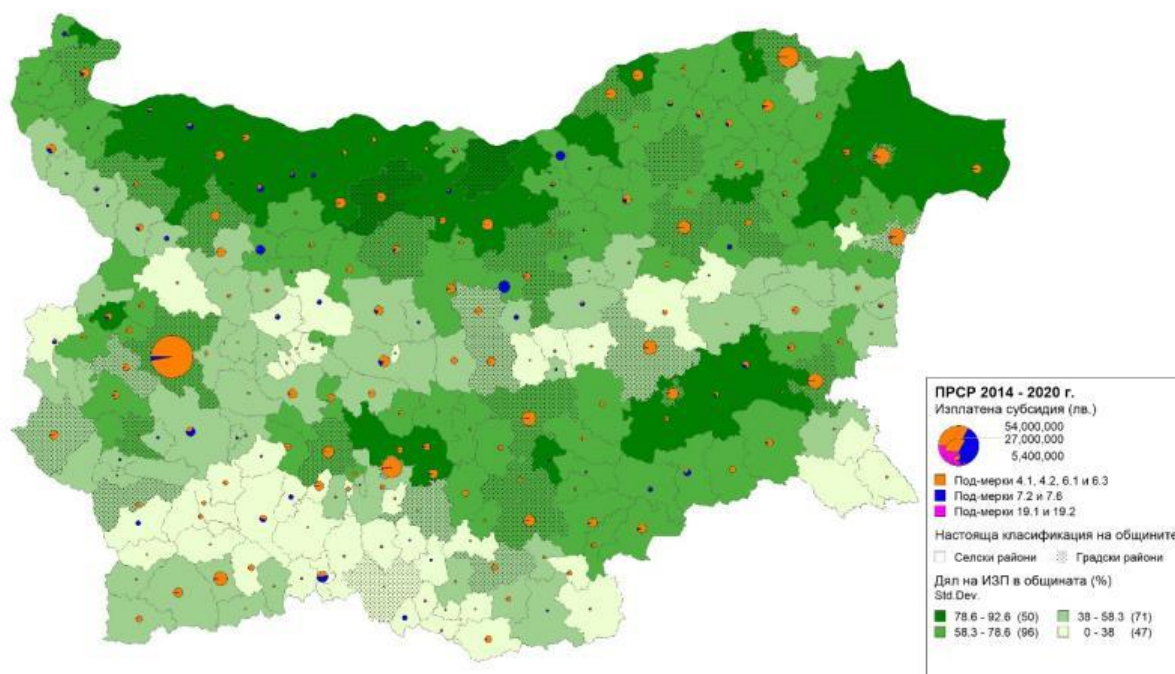
Фигура 153. Изплатена субсидия по мерките за конкурентоспособност на селското стопанство (4.1, 4.2, 6.1 и 6.3), инфраструктура и услуги (7.2 и 7.6) и подхода Лидер/ВОМР (19.1 и 19.4) спрямо общия брой финансирани проекти по ПРСР 2014-2020 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Предвид преобладаващото финансиране за конкурентоспособно селско стопанство отново са сравнени изплатените субсидии спрямо дела на ИЗП по общини (Фигура 154). На този етап не се наблюдава връзка между тях – инвестиции в селското стопанство има в общини с висок дял и с нисък дял на ИЗП. Все още (на този етап на изпълнение) е водеща връзката между размера на изплатените субсидии и градските райони – повече платени субсидии за конкурентоспособно селско стопанство в общините градски райони, и най-вече в Столична община.

Фигура 154. Изплатена субсидия по мерките за конкурентоспособност на селското стопанство (4.1, 4.2, 6.1 и 6.3), инфраструктура и услуги (7.2 и 7.6) и подхода Лидер/ВОМР (19.1 и 19.4) по ПРСР 2014-2020 г. спрямо дела на използваемата земеделска площ (ИЗП) на общините

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Териториално прилагане на мерките за конкурентоспособно селско стопанство и за инвестиции в инфраструктура и услуги, и развитие на местните общности по двете програми за развитие на селските райони от 2008 г. до края на 2018 г.

Съвместният анализ на прилагането на двете програми за развитие на селските райони по отношение на изплатените субсидии по инвестиционните мерки за периода 2008-2018 г. е представен в Таблица 105 и на Фигура 155.

Общата стойност на изплатените субсидии по инвестиционните мерки за двата периода е 3.2 млрд. лв., от които 68% са в селски райони и 32% са в градски райони. Средната стойност на изплатените субсидии за община е 12.1 млн. лв., като варира значително между селските и градските райони, съответно 9.4 млн. лв. и 30.96 млн. лв. минималните и максималните стойности на изплатените субсидии в селските и градските райони също се различават значително (Таблица 105).

Таблица 105. Параметри на изплатените субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР 2007-2013 г. и ПРСР 2014-2020 г.

Параметри	Общини		
	Общо	Селски райони*	Градски райони*
Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за двата периода (лв.)			
Обща стойност	3 200 160 869	2 178 467 442	1 021 693 427
Средна стойност в община	12 121 821	9 430 595	30 960 407
Минимална стойност	613 012	613 012	2 078 197
Максимална стойност	239 447 059	25 480 458	239 447 059

* Съгласно настоящата дефиниция за селски райони.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

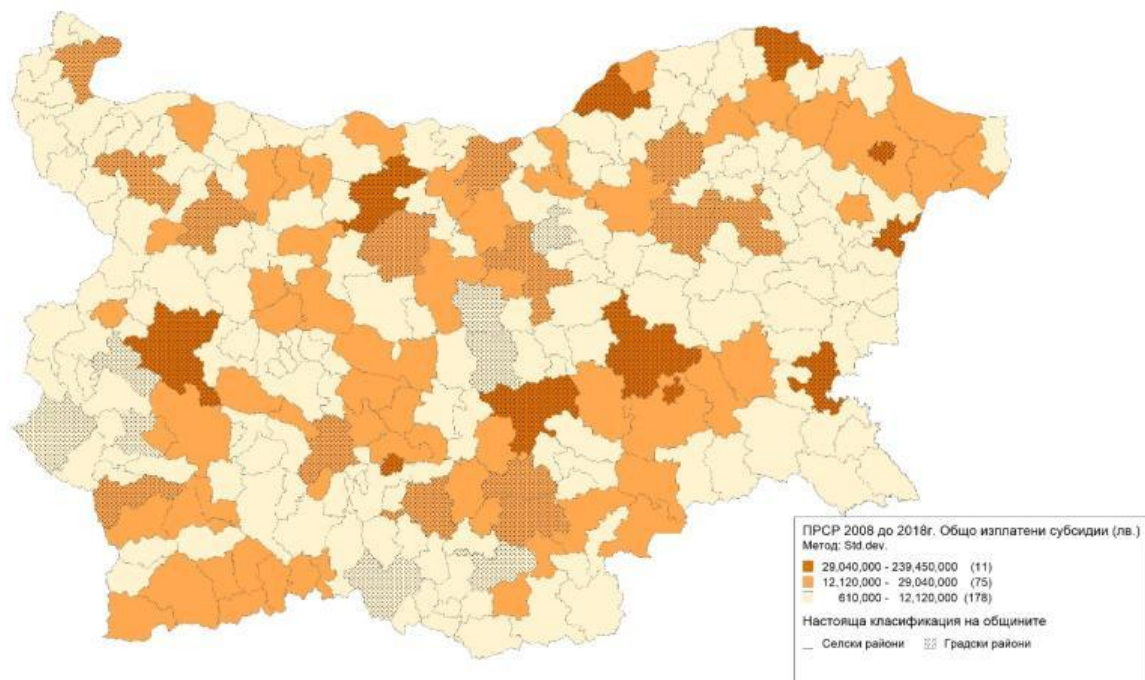
По отношение на териториалното прилагане на инвестиционните мерки по програмите за развитие на селските райони, всички 11 общини с най-високи стойности на изплатените субсидии (две стандартни отклонения над средното) са градски – Столична, Бургас, Варна, Добрич, Плевен, Пловдив, Силистра, Сливен, Стара Загора, Русе и Ямбол. Други 14 общини градски райони са с високи стойности на изплатените субсидии (едно стандартно отклонение над средното). Осем общини-градски райони попадат в групата на общините, които имат под средния размер на изплатени субсидии

– Габрово, Горна Оряховица, Дупница, Казанлък, Кърджали, Кюстендил, Перник и Смолян.

Общините селски райони, които имат над средния размер на изплатени субсидии по инвестиционните мерки на двете програми за развитие на селските райони са 61 (26% от селските райони). Останалите 171 общини (74% от селските райони) имат под средния размер на изплатени субсидии.

Това означава, че в териториално отношение общините-градски райони имат по-висока икономическа полза от изплатените субсидии по инвестиционните мерки от двете програми за развитие на селските райони. На практика, част от ползите от изплатените субсидии по инвестиционните мерки се ползват в селските райони, но на този етап не може да се установи ясно съотношение.

Фигура 155. Общо изплатени субсидии по инвестиционните мерки на програмите за развитие на селските райони за периода от 2008 г. до края на 2018 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Анализ на показателите, свързани и/или влияещи върху усвояването на инвестиционното финансиране по ПРСР за периода 2008 -2018 г.

Съгласно заданието по договора, анализът на усвояването на европейските средства следва да „изследва причините за териториална концентрация на европейско финансиране и наличие на територии с минимално усвояване на европейски средства (бели петна).“

Изчислението на индекса на Моран за пространствена автокорелация разкрива случайно пространствено проявление на усвояването на европейски средства по инвестиционните мерки (т.8.1.4; *Таблица 103*), с което се **отхвърля териториалното местоположение на общините като фактор при усвояването на инвестиционните мерки.**

Поради което, отправна точка в настоящият анализ на показателите (факторите), свързани и/или влияещи върху усвояването на европейски средства по ПРСР, са показателите за контекст на ЕК, които се отнасят за селските райони и за които има официални данни на ниво община – население (C01), гъстота на населението (C02), площ (C04) и равнище на безработица (C07). Към тази група от четири основни показателя са добавени допълнителни социално-икономически и териториални показатели, за които се допуска, че са свързани и/или оказват влияние върху усвояването на европейските средства по ПРСР.

Първата стъпка е извършването на корелационен анализ, с който се изследва връзката между анализираното явление «усвояване на европейски средства» и независимите променливи «показатели за контекст» и избраните социално-икономически и териториални показатели (*Таблица 106*). Изчислените корелационни коефициенти разкриват силата на връзката между явлението и съответните показатели, но не и причинно-следствени зависимости между тях.

Поради което се преминава към втора стъпка на анализа – пространствен регресионен анализ, с който се разкрива доколко стойностите на изследваното явление «усвояване на европейски средства» в дадена община зависи или е следствие от стойностите на съответните показатели в същата община.

Корелационният анализ е извършен по отделно за селските райони (232 общини) и за цяла България (265 общини), докато пространствения регресионен анализ е приложен само за територията на цяла България (265 общини).

Таблица 106. Показатели, използвани при корелационен анализ на усвояването на европейски средства

№	Показатели	Мерни единици	Източници на данни
Показатели за изследваното явление «усвояване на европейски средства»			
А	Изплатени субсидии за конкурентоспособно селско стопанство;	лв.	МЗХ / ДФЗ-РА
Б	Изплатени субсидии за неземеделски бизнес, инфраструктура и услуги в селските райони;	лв.	МЗХ / ДФЗ-РА
В	Изплатени субсидии по всички инвестиционни мерки на ПРСР.	лв.	МЗХ / ДФЗ-РА
Показатели за контекст			
С01	Население	брой	НСИ, 2017 г.
С03	Площ	кв.км	НСИ, 2017 г.
С04	Гъстота на населението	ж/кв.км	НСИ, 2017 г.
С07	Равнище на безработица	%	НСИ, 2017 г.
Допълнителни социално-икономически и териториални показатели			
1	Население в градове	брой	НСИ, 2017 г.
2	Регистрирани безработни лица	брой	НСИ, 2017 г.
3	Учебни институции	брой	НСИ, 2017 г.
4	Населени места	брой	НСИ, 2017 г.
5	Общински пътища	км	МЗХГ
6	Земеделска територия	ха	НСИ, 2017 г.
7	Разходи за придобиване на ДМА - общо	хил.лв.	НСИ, 2017 г.
8	Разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство	хил.лв.	НСИ, 2017 г.
9	Производителност на МСП	доб.ст./заети лица	НСИ, 2017 г.
10	Предприятия „Производство на хранителни продукти“	брой	НСИ, 2017 г.
11	Търговци на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки	брой	НСИ, 2017 г.
12	Хотели	брой	НСИ, 2017 г.
13	Пренощували лица в хотели	брой	НСИ, 2017 г.
14	Приходи от ношувки в хотели	лв.	НСИ, 2017 г.

Източник: Собствено изследване.

Показатели, свързани и/или влияещи върху усвояването на средствата по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство от ПРСР за периода 2008-2018 г.

Статистически значими показатели в селските райони: Корелационният анализ на усвояването на европейски средства по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство в селските райони разкрива силна, положителна и статистически значима връзка с показателя „разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство (Таблица 107), т.е. по-високото ниво на усвоени средства съответстват на по-високи разходи за ДМА в сектора. Показатели с положителна и значителна сила на връзката са наличието на земеделски площи, общ брой на населението, предприятия за производство на хранителни продукти и брой на учебни заведения. Като се има предвид инвестиционният характер на подпомагането в сектора, наличието на силна и значителна връзка с посочените показатели е логична.

Интерес представляват показателите, които имат слаба, но въпреки това статистически значима връзка – производителност на МСП⁸⁵, дължина на общинските пътища, брой на населените места, гъстота на населението и равнище на безработица. При подпомагане на конкурентоспособността на селското стопанство се очаква да има по-силна връзка с производителността на икономическите субекти от сектора. Същевременно, данните за производителността на МСП са общи за всички сектори на икономиката, което не позволява да се установи връзката с производителността на МСП в селското стопанство или при производството на храни. По отношение на слабата връзка с общинските пътища, при анализа на различните класове общински пътища се установи умерена сила на връзката с общинските пътища от първи клас и почти нулева връзка с тези от трети клас.

Слабата връзка между подпомагането на конкурентоспособността на селското стопанство и равнището на безработица в селските райони се характеризира и с отрицателни стойности на корелационния коефициент, което означава че на по-високи стойности на изплатени субсидии съответстват по-ниски стойности на равнището на безработица. Но тъй като корелационният коефициент не изразява причинно-следствени връзки, не може да се каже дали изплатените субсидии водят до по-ниско

⁸⁵ Изчислена като съотношение между Добавена стойност по факторни разходи и Заети лица, изчислени в еквивалент на пълна заетост (НСИ)

равнище на безработица, или инвестициите се случват в общини с по-ниско равнище на безработица.

Статистически значими показатели във всички общини: Промяната на териториалният обхват на анализа води до промяна в показателите и силата на връзката между тях. При анализ на територията на цялата страна, какъвто е и обхвата на подпомагането по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство се появяват пет показателя, които имат много силна, положителна и статистически значима връзка с размера на изплатените субсидии по тези мерки: Брой на предприятията за производство на храни; Брой на учебните институции; Общ брой на населението; Общ брой на населението в градовете; и Брой на търговците на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки. При по-задълбочен анализ на показателите се разкри изключително силна връзка между петте показателя в градските райони. Това потвърждава наблюденията от териториалния анализ на усвояването на средствата за силна свързаност на градските райони с усвояването на средствата по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство (*Фигура 151 до Фигура 154*).

Друг фактор със силна, положителна и статистически значима връзка е общият размер на разходите за придобиване на ДМА, докато връзката с разходите за ДМА в селското стопанство намалява до значителна (при селските райони връзката с този показател е силна).

Установяване на причинно-следствени връзки между изследваните показатели:

Въпреки че различни комбинации от изследваните показатели математически обясняват между 88% и 95% от общия процес на усвояването на средствата за конкурентоспособно селско стопанство, нито една от тях не премина тестовете за достоверност и надеждност.

Същевременно, два показателя се появяват като **статистически значими във всички изследвани модели, и винаги с положителен знак:**

(1) Разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство;

(2) Предприятия за производство на хранителни продукти.

Липсата на статистически значим и надежден модел възпрепятства количественото остойностяване на причинно-следствената връзка за цялата територия на страната, но с висока степен на сигурност може да се твърди, че именно тези два фактора са тясно свързани с усвояването на средствата по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство.

Таблица 107. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство“

Изплатени субсидии за конкурентоспособно селско стопанство		Корелационни коефициенти	
		в селските райони	във всички общини
Показатели за контекст			
C01	Население	0.56 ***	0.92 ***
C03	Площ	0.47 ***	0.38 ***
C04	Гъстота на населението	0.12 *	0.57 ***
C07	Равнище на безработица	-0.16 **	-0.25 ***
Допълнителни социално-икономически и териториални показатели			
1	Население в градове	0.40 ***	0.91 ***
2	Регистрирани безработни лица	0.38 ***	0.86 ***
3	Учебни институции	0.50 ***	0.93 ***
4	Населени места	0.18 ***	0.12 *
5	Общински пътища	0.22 ***	0.25 ***
6	Земеделска територия	0.67 ***	0.36 ***
7	Разходи за придобиване на ДМА - общо	0.36 ***	0.85 ***
8	Разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство	0.79 ***	0.67 ***
9	Производителност на МСП	0.16 **	0.06
10	Предприятия „Производство на хранителни продукти“	0.51 ***	0.94 ***
11	Търговци на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки	0.34 ***	0.90 ***
12	Хотели	-0.03	0.36 ***
13	Пренощували лица в хотели	0.01	0.58 ***
14	Приходи от нощувки в хотели	-0.02	0.32 ***

*** - статистическа значимост при $p < 0.01$; ** при $p < 0.05$; * при $p < 0.1$

Абсолютната стойност на корелационните коефициенти е в границите от 0 до 1. При стойност 0 липсва зависимост, при стойност 1 зависимостта е функционална. При стойности до 0.3 зависимостта е слаба; от 0.3 до 0.5 е умерена; от 0.5 до 0.7 е значителна; от 0.7 до 0.9 е силна; и над 0.9 зависимостта е много силна. При положителни стойности на коефициента – зависимостта е положителна и възходяща, т.е. на по-големи стойности на единия показател отговарят по-големи стойности на другия показател. При отрицателни стойности на коефициента – зависимостта е отрицателна и низходяща, т.е. на по-големи стойности на единия показател съответстват по-ниски стойности на другия показател.

Показатели, свързани и/или влияещи върху усвояването на средствата по инвестиционните мерки за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес от ПРСР за периода 2008-2018 г.

Статистически значими показатели в селските райони: Подпомагането по инвестиционните мерки за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес е ограничено до селските райони в страната. Корелационният анализ разкрива изключително слаба и дори липсваща връзка между подпомагането за тези мерки и индикаторите за контекст за селските райони (*Таблица 108*). Особено стряскаща е липсата на каквато и да е връзка с броя на населението, както и много слабата връзка с площта и равнището на безработица. Единственият от анализираните показатели за контекст, който има слаба, но все пак статистически значима връзка е гъстотата на населението. Отрицателният знак на коефициента показва, че на високите стойности на изплатени субсидии по инфраструктурните мерки съответстват ниски стойности на гъстотата на населението.

Подобни са резултатите и при допълнителните социално-икономически и териториални показатели – само пет от общо 14 имат статистическа значимост, и всички са със слаба и отрицателна връзка с изплатените субсидии по инвестиционните мерки. Петте показателя със статистическа значимост, макар и със слаба връзка, са свързани с икономическата дейност в селските райони – производителност на МСП, разходи за придобиване на ДМА (общо и в селското стопанство), както и брой на пренощували лица в хотели и приходи от тях. Същевременно, отрицателния знак на коефициентите им разкрива низходяща зависимост – отново на високите стойности на изплатени субсидии по инфраструктурните мерки съответстват ниски стойности на петте икономически показателя.

Предвид изразходването на основната част от средствата по инфраструктурните мерки за реконструкция, рехабилитация и ремонт на транспортната инфраструктура и обновяване на селата (Последваща оценка на ПРСР 2007-2013 г.), липсата на статистически значима връзка с дължината на общинските пътища, броя на населените места и броя на учебните институции изисква допълнително проучване.

Статистически значими показатели във всички общини: Прехвърлянето на анализа на национално ниво води до промяна в броя и силата на корелационните коефициенти със статистическа значимост. Показателите с високи стойности в градските райони оказват влияние върху покачване на силата на връзката им с

усвоените средства по инфраструктурните мерки. Така например, показателите „население“, „население в градове“ и „регистрирани безработни лица“ стават статистически значими със значителна сила на връзката. Нещо повече, показателят за придобиване на ДМА не само увеличава силата на връзката си от слаба до значителна, но и променя знака на коефициента от отрицателен в положителен, т.е. на високи стойности на изплатените субсидии по инфраструктурните мерки съответстват високи стойности на придобити ДМА. Обяснението на тази промяна, въпреки ограничението за изпълнението на дейностите само в селски райони, вероятно се дължи на възможността фирми и организации от градските райони да изпълняват дейности в селските райони (?). Същевременно, ключови показатели за инфраструктурните инвестиции като площ, дължина на общинските пътища и брой на населените места продължават да нямат статистически значима връзка с усвоените средства по тези мерки.

Установяване на причинно-следствени връзки между изследваните показатели:

И при тази група от мерки, както при мерките за конкурентоспособно селско стопанство, извършеният пространствен регресионен анализ не намери статистически значим модел, с който да се обясни процеса на усвояването на средствата по инфраструктурните мерки в селските райони с достатъчна степен на достоверност.

Предвид слабите връзки на изследваните показатели с изплатените субсидии по инфраструктурните мерки в селските райони, индивидуалното или груповото им анализиране обяснява между 1% и 5% от общия процес на усвояването на средствата, като дори при тези ниски проценти липсва статистическа достоверност.

Всичко това води до заключението, че факторите обуславящи усвояването на средствата по мерките за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес в селските райони се намират извън изследваните 19 показателя.

Таблица 108. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес“

Изплатени субсидии за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес		Корелационни коефициенти	
		в селските райони	във всички общини
Показатели за контекст			
C01	Население	0.00	0.61 ***
C03	Площ	0.04	0.10
C04	Гъстота на населението	-0.13 **	0.24 ***
C07	Равнище на безработица	0.01	0.01
Допълнителни социално-икономически и териториални показатели			
1	Население в градове	0.02	0.62 ***
2	Регистрирани безработни лица	0.10	0.50 ***
3	Учебни институции	0.06	0.59 ***
4	Населени места	0.08	-0.02
5	Общински пътища	0.09	0.04
6	Земеделска територия	-0.06	-0.03
7	Разходи за придобиване на ДМА - общо	-0.14 **	0.67 ***
8	Разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство	-0.13 **	0.10
9	Производителност на МСП	-0.15 **	-0.05
10	Предприятия „Производство на хранителни продукти“	0.03	0.57 ***
11	Търговци на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки	0.06	0.63 ***
12	Хотели	-0.08	0.19 ***
13	Пренощували лица в хотели	-0.12 *	0.50 ***
14	Приходи от нощувки в хотели	-0.14 **	0.25 ***

*** - статистическа значимост при $p < 0.01$; ** при $p < 0.05$; * при $p < 0.1$

Абсолютната стойност на корелационните коефициенти е в границите от 0 до 1. При стойност 0 липсва зависимост, при стойност 1 зависимостта е функционална. При стойности до 0.3 зависимостта е слаба; от 0.3 до 0.5 е умерена; от 0.5 до 0.7 е значителна; от 0.7 до 0.9 е силна; и над 0.9 зависимостта е много силна.

Показатели, свързани и/или влияещи върху усвояването на средствата по инвестиционните мерки на ПРСР за периода 2008-2018 г.

Статистически значими показатели в селските райони: Корелационният анализ за усвояването на европейските средства в селските райони по всички инвестиционни мерки на ПРСР разкрива значителна сила на връзката с показателите за разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство и размера на земеделските територии. Това вероятно се обяснява с водещата роля на изплатените субсидии по мерките за конкурентоспособно селско стопанство, особено през настоящия програмен период.

Показателите за контекст за население и площ имат положителна и умерена сила на връзката, докато показателя за равнище на безработица има отрицателна, слаба връзка. Други показатели с положителна и умерена сила на връзката в селските райони са броя на учебните институции, предприятията за производство на хранителни продукти, броя на регистрираните безработни лица и населението в градовете.

Показателите за дължина на общинските пътища и брой на населените места също имат статистически значима, макар и слаба сила на връзката.

При показателите за гъстота на населението и производителност на МСП липсва статистически значима връзка с усвояването на инвестиционните средства по ПРСР.

Статистически значими показатели във всички общини: Показателите с много силна връзка с усвояването на инвестиционните средства на национално ниво са брой на населението и предприятия за производство на хранителни продукти, а тези със силна връзка са разходите за придобиване на ДМА (общо) и броя на регистрирани безработни лица.

Показателят за размер на земеделската територия губи от силата си до слаба, но все още статистически значима връзка, докато показателя за брой на населените места не е статистически значим на това ниво на анализа.

Статистически значимите показатели, които запазват силата на връзката си и при двете нива на анализа са площ (умерена), дължина на общинските пътища (слаба) и разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство (значителна). Същевременно, показателят за производителност на МСП не е статистически значим на нито едно от двете нива на анализа.

Установяване на причинно-следствени връзки между изследваните показатели:

Извършеният пространствен регресионен анализ не намери статистически значим и надежден модел, с който да се обясни процеса на усвояването на средствата по инвестиционните мерки на ПРСР на ниво община с достатъчна степен на достоверност. Различни комбинации от изследваните показатели математически обясняват между 90% и 91% от общия процес на усвояването на средствата, но нито една от тях не премина тестовете за достоверност и надеждност.

Показателят, който е статистически значим в почти всички изследвани модели е брой на предприятия за производство на храни. Другият показател, който е статистически значим в две трети от изследваните модели е брой на населението. Въпреки това, дори комбинацията между тези два показателя не води до достоверен модел за установяване на причинно-следствени връзки с усвояването на средствата по инвестиционните мерки на ПРСР.

Таблица 109. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР за периода 2008-2018 г.“

Изплатени субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР 2008-2018г.		Корелационни коефициенти	
		в селските райони	във всички общини
Показатели за контекст			
C01	Население	0.45 ***	0.94 ***
C03	Площ	0.41 ***	0.35 ***
C04	Гъстота на населението	0.01	0.54 ***
C07	Равнище на безработица	-0.12 *	-0.20 ***
Допълнителни социално-икономически и териториални показатели			
1	Население в градове	0.34 ***	0.93 ***
2	Регистрирани безработни лица	0.38 ***	0.85 ***
3	Учебни институции	0.44 ***	0.93 ***
4	Населени места	0.20 ***	0.10
5	Общински пътища	0.25 ***	0.22 ***
6	Земеделска територия	0.50 ***	0.29 ***
7	Разходи за придобиване на ДМА - общо	0.19 ***	0.89 ***
8	Разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство	0.53 ***	0.58 ***
9	Производителност на МСП	0.02	0.03
10	Предприятия за „Производство на хранителни продукти“	0.43 ***	0.94 ***
11	Търговци на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки	0.32 ***	0.92 ***
12	Хотели	-0.08	0.34 ***
13	Пренощували лица в хотели	-0.07	0.61 ***
14	Приходи от нощувки в хотели	-0.12 *	0.33 ***

*** - статистическа значимост при $p < 0.01$; ** при $p < 0.05$; * при $p < 0.1$

Абсолютната стойност на корелационните коефициенти е в границите от 0 до 1. При стойност 0 липсва зависимост, при стойност 1 зависимостта е функционална. При стойности до 0.3 зависимостта е слаба; от 0.3 до 0.5 е умерена; от 0.5 до 0.7 е значителна; от 0.7 до 0.9 е силна; и над 0.9 зависимостта е много силна.

Заклучения относно показателите, свързани и/или влияещи върху усвояването на средствата по инвестиционните мерки на ПРСР 2008-2018 г.

- Различните нива на провеждане на анализа – общини-селски райони и всички общини – често водят до промяна в показателите със статистическа значимост и/или в промяна на силата на връзката им с анализирания процес. Това на практика означава, че не може да се сложи знак за равенство при усвояването на европейските средства по инвестиционните мерки на ПРСР в селските райони и във всички общини на територията на страната.
- Нещо повече, оказва се, че градските общини оказват силно влияние (пряко или косвено) върху изследваните показатели и връзката им с усвояването на средствата по инвестиционните мерки. Всички показатели, с изключение на размера на земеделската територия и разходите за придобиване на ДМА в селското стопанство, запазват или повишават силата на връзката си със съответните показатели за усвояването на европейските средства при включването на градските общини в анализа.
- Проведените анализи успешно установяват степента на зависимост между усвояването на европейските средства и изследваните показатели, но не успяват да намерят достоверни и надеждни модели за причинно-следствени връзки. Същевременно, обяснението на този резултат се различава при групата на мерките за конкурентоспособно селско стопанство и инфраструктурните и бизнес мерки.
- При инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство, различните комбинации от изследваните показатели математически обясняват до 95% от усвояването на средствата. Основните показатели, участващи във всички комбинации са свързани с придобиване на ДМА в селското стопанство и предприятията за производство на хранителни продукти. Въпреки че резултатите не преминават статистическите тестове за достоверност и надеждност, те представляват добра отправна точка.
- При инвестиционните мерки за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес в селските райони, част от изследваните показатели имат слаба връзка с усвояването на средствата, но никой от тях – самостоятелно или в комбинация, не обяснява самия процес, т.е. **факторите обуславящи усвояването на средствата по тези мерки се намират извън изследваните 19 показателя.**

7.2. Роля на подхода Лидер и ВОМР за развитие на местните общности в селските райони

Задачи, обхват и методология на анализа за ролята на подхода Лидер и ВОМР

Съгласно заданието, настоящият анализ следва да се фокусира върху следните аспекти на прилагане на подхода Лидер и „водено от общностите местно развитие“ (ВОМР):

- възможностите за прилагане на подхода „водено от общностите местно развитие“ за разрешаването на специфични проблеми и дейности чрез местни стратегии за развитие;
- анализ на силните и слабите страни от прилагането на подхода Лидер и ВОМР досега;
- извличане на изводи и заключения с цел подобряване на прилагането и повишаване на ефективността и ефикасността на подхода ВОМР.

Времевият обхват на заданието предполага анализирането на дейностите по подхода Лидер и ВОМР от ПРСР 2007-2013 г. и ПРСР 2014-2020г.

Тематичният обхват на анализа, определя структурирането му в следните части:

- (1) Територия и население, обхванати от подготвителни дейности за идентифициране на местните проблеми и потребности и разработване на стратегии за местно развитие в двата програмни периода;
- (2) Територия и население с финансирани стратегии за местно развитие и в двата програмни периода;
- (3) Изпълнение на стратегиите за местно развитие през всеки от програмните периоди – 2007-2013г. и 2014-2020г.
- (4) Формулиране на силните и слабите страни от прилагането на подхода Лидер и ВОМР на базата на информацията в части (1) – (3).
- (5) Извличане на изводи и заключения за подобряване на прилагането на подхода ВОМР.

Източниците на информация за анализа са официални данни за прилагането на Лидер и ВОМР от УО на ПРСР, данни за финансираните проекти от РА-ДФЗ, последваща оценка на ПРСР 2007-2013г., годишен доклад 2018 г. за прилагането на

ПРСР 2014-2020г., доклад на ТРГ4 на НСМ 2012-2015г., презентации на УО за прилагането на подхода ВОМР.

Прилагане на подхода Лидер и ВОМР в България

Разбиране на понятията «подход Лидер» и «подход ВОМР»

Абревиатурата „Лидер” при «подхода Лидер» означава „връзки между дейностите за развитие на селските райони“. Подходът Лидер се прилага като иновативен метод за подпомагане на местните общности в селските райони от 1991 г. Подходът Лидер е инструмент, който работи добре в различни условия и видове райони чрез приспособяване на политиката за развитие на селските райони към огромните различия в нуждите на селските райони. В резултат на доказаните му ползи и постижения, подхода Лидер става задължителна част от програмите за развитие на селските райони след 2000 г.

От 2014 г. европейските регламенти дават възможност този подход да се прилага и в градските райони, поради което се преименува на „водено от общностите местно развитие“ (ВОМР), тъй като «Лидер» се отнася за селските райони. Друга ключова промяна в подхода Лидер от 2014 г. е възможността за многофондово финансиране на стратегиите за водено от общността местно развитие.

Територия и население, обхванати от подготвителни дейности по подхода Лидер и ВОМР

ПРСР 2007-2013 г.: Стартирането на подготвителната мярка за придобиване на умения и постигане на обществена активност за разработване и прилагане на стратегии за местно развитие по подхода Лидер е през 2010 г.

Първоначално са сключени 102 договора с потенциални местни инициативни групи, които развиват дейности в 158 общини⁸⁶, с територия 64 070 км² и население 2 265 998 души (НСМ, 2013). Реално изпълнени са 90 договора, които се изпълняват на територията на 137 общини (60% от селските райони) (Ex-post оценка, 2018).

В резултат от подкрепата по тази мярка са разработени 90 стратегии за местно развитие, от които едва 35 получават финансиране. Основната причина за малкия брой

⁸⁶ В настоящия анализ под общини се разбира административно-териториалната единица и нейната местна общност, а не управленската структура общинска администрация.

финансирани стратегии за местно развитие е липсата на финансови средства (Ex-post оценка, 2018).

Същевременно, трябва да се отбележи, че първоначално планираните бюджети по мярка 431 за придобиване на умения и по мярка 41 за прилагане на стратегии за местно развитие са намалени до 74% от началните им нива (Ex-post оценка, 2018). Основната мотивация за намаляването на бюджетите е късното стартиране на мерките, и опасността от загуба на средствата за годините, в които не са прилагани.

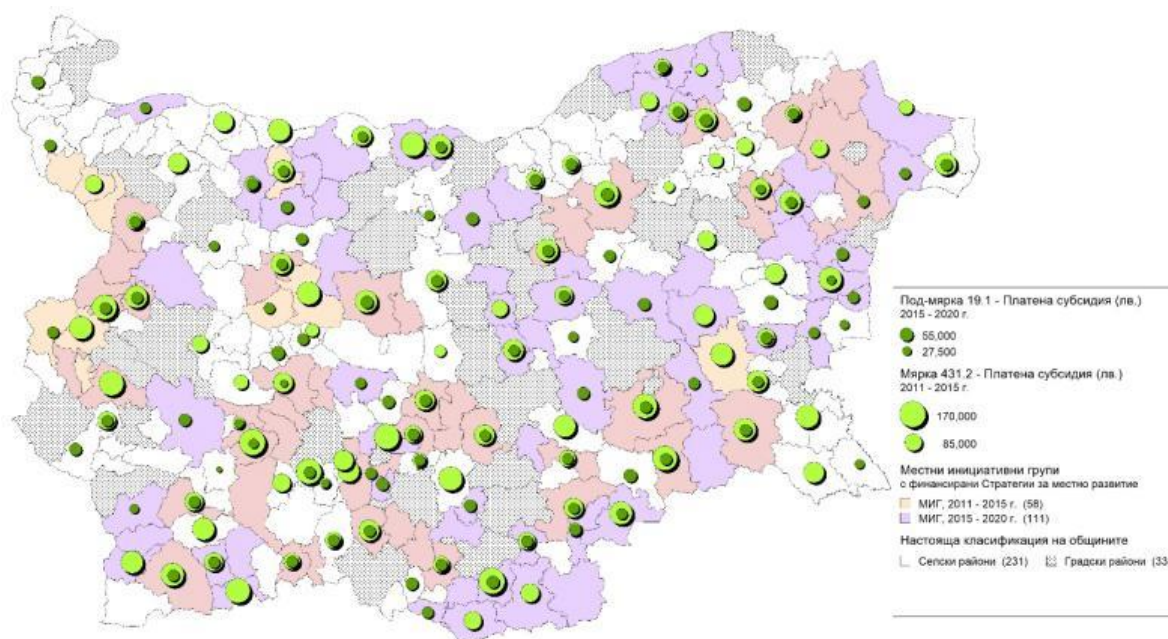
ПРСР 2014-2020г.: В настоящият програмен период, стартирането на подготвителната мярка през 2015 г. адресира проблема с късното стартиране на прилагането на подхода Лидер от предходния период. Сключени са 100 договора по мярка 19.1., осигуряваща помощ за подготвителни дейности, от общо 133 постъпили заявления. Подготвителните дейности са изпълнени на територията на 180 общини (76% от селските райони). Обхваната е територия от 74 433 кв.км и 2 309 619 жители (Годишен доклад 2018г.). Проведени са около 1200 публични събития, с които се насърчава участието на местните хора и бизнес в изработването на стратегиите за водено от общностите местно развитие.

Териториите с финансиране по двете подготвителни мерки по подхода Лидер и ВОМР са представени на *Фигура 156*. Съвместната визуализация на данните по двете мерки позволява формулирането на следните изводи и заключения:

- Като цяло, подкрепата за подготвителни дейности по подхода Лидер и ВОМР е равномерно разпределена из територията на цялата страна.
- По-слабо обхванат е района на Северозападна България.
- Голяма част от общините, които не са получили финансиране за изработените стратегии за местно развитие през предходния програмен период, отново са кандидатствали по подготвителната мярка през настоящия програмен период. Това означава, че натрупаният опит и мотивация, макар и вероятно силно намалени, са използвани отново. В голямата си част, те са получили финансиране на новите стратегии за местно развитие.
- Същевременно, има и общини, които кандидатстват за първи път по настоящата подготвителна мярка и получават финансиране на изработените стратегии за местно развитие.

- Големият брой на общини с интерес към двете подготвителни мерки е индикация за потенциала и положителната оценка на местните общности към подхода Лидер и ВОМР, въпреки трудностите при прилагането му.

Фигура 156. Общини с финансирани дейности за подготовка на стратегии за местно развитие по подхода Лидер и ВОМР.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Територия и население с финансирани стратегии за местно развитие

ПРСР 2007-2013 г.: Финансирани са стратегии за местно развитие на 35 местни инициативни групи (МИГ), обхващащи територията на 57 общини и 870 000 жители.

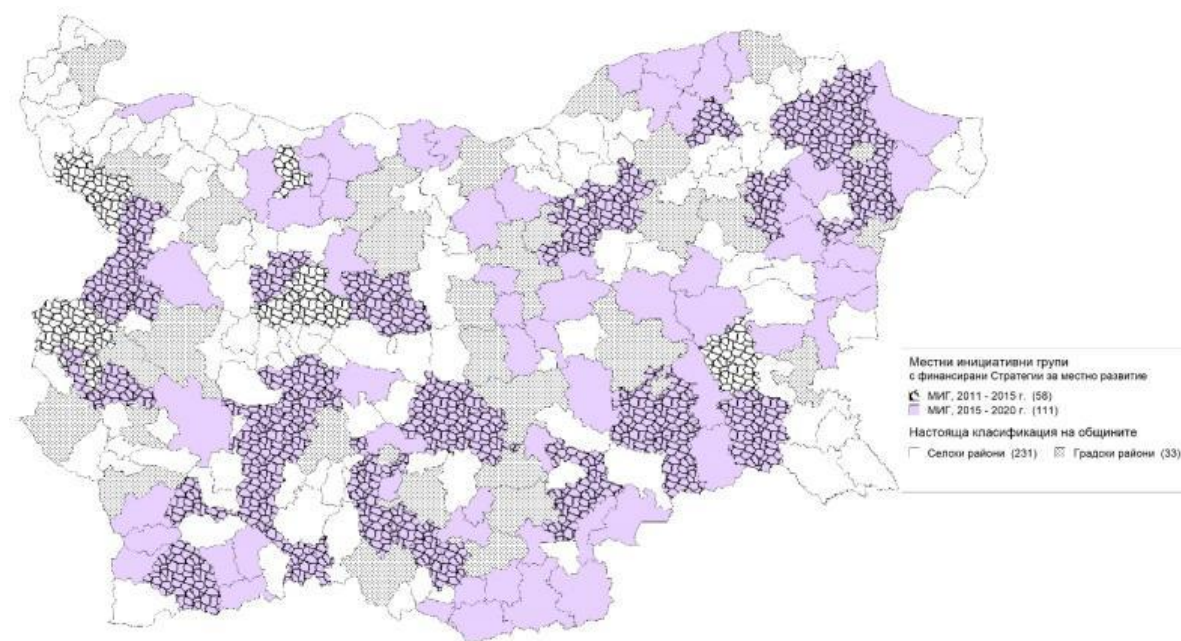
ПРСР 2014-2020 г.: Финансирани са стратегии за местно развитие на 64 местни инициативни групи, обхващащи територията на 115 общини и 1 646 000 жители.

Данните сочат двукратно увеличение на реално обхванатите територии и население (Фигура 157). От първите 35 МИГ, шест (17%) не продължават с нови стратегии за местно развитие. Това се териториите на девет общини, пет от които са в (северо) западна България.

В териториално отношение, разпределението на МИГ с финансирани стратегии за местно развитие е балансирано, с едно изключение – Северозападна България.

Северозападна България е район, който има една от най-големите нужди от целенасочено подпомагане на местното развитие и същевременно не попада в достатъчна степен в обхвата на подпомагане по подхода Лидер и WOMP. Донякъде липсата на финансирани стратегии за местно развитие се обяснява с ниското ниво на подпомагане по подготвителните мерки - отхвърлените проектни предложения по подготвителните мерки от двата периода обхващат територията на общо 11 общини от района. От друга страна, значителното обезлюдяване в този район представлява сериозна пречка пред участието в подхода Лидер, предвид изискването на минимум 10 000 жители. Само две от общините в селските райони на област Видин са с население над 5 000 жители, което означава че би било необходимо да се включат териториите на по-голям брой общини.

Фигура 157. Общини с финансирани стратегии за местно развитие по ПРСР 2007-2013г. и ПРСР 2014-2020г.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР.

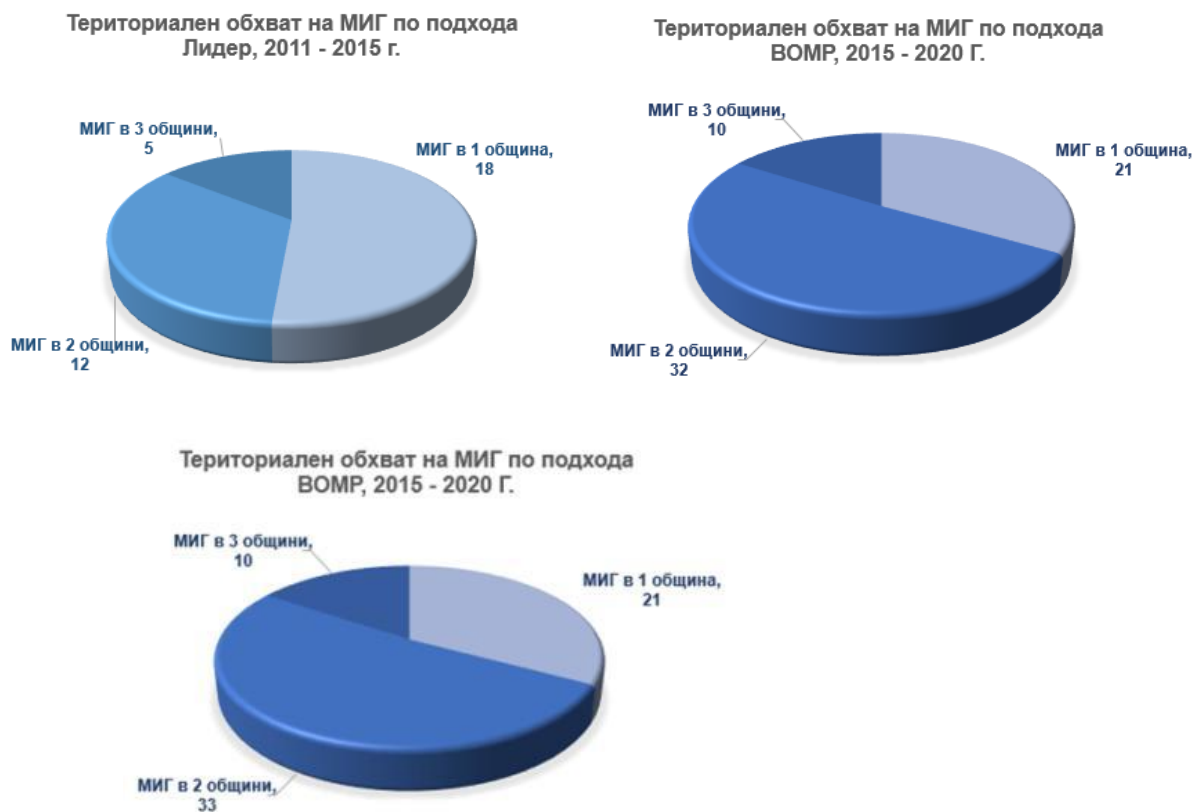
Териториална структура на МИГ

Структурата на териториалният обхват на местните инициативни групи се променя в двата периода (*Фигура 158*). През първият период, повече от половината МИГ (54%) обхващат територията на една община, 34% обхващат територията на две общини и 14% - територията на три общини. През настоящият период, МИГ с две

общини са повече от половината (51%), докато МИГ на територията на една община са 33%. МИГ на територията на три общини запазват относителен дял от 16%.

Основната причина за промяната в териториалния обхват на МИГ се дължи на изискването за разработване на стратегия за местно развитие за население от минимум 10 000 жители, както и диференцираното ниво на подпомагане спрямо броя на населението. За СМР с население между 10 000 и 15 000 жители, максималният размер на финансиране от ПРСР е 1 000 000 евро, а за население над 15 000 е 1 500 000 евро.

Фигура 158. Териториален обхват на местните инициативни групи.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР.

Структура на финансирането на местните инициативни групи по подхода Лидер и BOMP

ПРСР 2007-2013 г.: Еднофондово, само от ПРСР 2007-2013 г.

ПРСР 2014-2020 г.: Дадена е възможност за многофондово финансиране, като финансирането по ПРСР 2014-2020 г. е задължително. МИГ могат да избират да включват финансиране от следните оперативни програми – „Развитие на човешките

ресурси“ (ОПРЧР), „Иновации и конкурентоспособност“ (ОПИК), „Наука и образование за интелигентен растеж“ (ОПНОИР) и „Околна среда“ (ОПОС).

МИГ са избрали 11 различни комбинации за финансиране на стратегиите си за водено от общностите местно развитие. Еднофондовото финансиране през ПРСР е основен избор за 40% от МИГ. Най-популярната комбинация от многофондово финансиране е между ПРСР, Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ (ОПРЧР) и Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ (ОПИК).

Местните инициативни групи, които продължават да действат от предходния програмен период са основната част от тези, които са избрали еднофондово финансиране – общо 18. Седем МИГ са избрали най-популярната комбинация ПРСР, ОПРЧР и ОПИК.

Като цяло, местните инициативни групи, които получават първо финансиране на стратегии за водено от общностите местно развитие, са по-склонни да използват различни комбинации от многофондово финансиране.

Таблица 110. Изборът на МИГ за финансиране на СМР през настоящия програмен период

Комбинация от фондове	Брой на МИГ
ПРСР	25 (40%)
ПРСР + ОПРЧР	4
ПРСР + ОПРЧР + ОПИК	17 (27%)
ПРСР + ОПРЧР + ОПИК + ОПОС	1
ПРСР + ОПРЧР + ОПИК + ОПОС + ОПНОИР	4
ПРСР + ОПРЧР + ОПИК + ОПНОИР	5
ПРСР + ОПРЧР + ОПНОИР	2
ПРСР + ОПРЧР + ОПОС	1
ПРСР + ОПИК + ОПОС	2
ПРСР + ОПИК	2
ПРСР + ОПОС + ОПНОИР	1
Всичко	64

Пояснения: ПРСР – Програма за развитие на селските райони; ОПРЧР – Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“; ОПИК – Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“; ОПНОИР – Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“; ОПОС – Оперативна програма „Околна среда“

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР.

Изпълнение на стратегиите за местно развитие

ПРСР 2007-2013г.: Договорите за финансиране на стратегиите за местно развитие с МИГ са подписани в края на 2011г. и началото на 2012 г., т.е. почти в края на програмния период. Въпреки това, МИГ успяват да се организират и да подготвят процедурите по различните мерки, да отворят приеми и да обработят проектните предложения, както и да ги вхидират в РА-ДФЗ за договориране и плащане.

Процесът е съпроводен с редица трудности, подробно описани както в доклада на тематична работна група 4 на Национална селска мрежа 2012-2015 г., така и в доклада за последващата оценка на ПРСР 2007-2013 г.

Основните проблеми по отношение на ефективното и ефикасно прилагане на подхода Лидер са в следните направления:

1. Забавяне на одобрението на договорите за финансиране на СМР.

Времевият интервал между подаването и финансирането им е повече от 18 месеца, което води до спад на ентузиазъм и интерес в местната общност. Немалка част от експертите на МИГ намират друга по-перспективна заетост.

От друга страна, късното стартиране и забавянето на финансирането скъсяват общия период за изпълнение на СМР. Това води след себе си невъзможност за пълно усвояване на бюджета поради липса на време за прехвърляне на неизразходвани средства.

2. Забавяне на одобрението на планирани разходи и дейности на МИГ.

От една страна, това води до допълнително скъсяване на срока за изпълнение на дейностите по СМР. От друга страна, това забавяне, заедно със забавянето на възстановяването на средствата по заявки на МИГ води до влошаване на финансовата стабилност на МИГ.

3. Забавяне на процеса на договаряне на проектите на кандидатите от местната общност.

Това води до силна демотивация на потенциалните бенефициенти, като същевременно застрашава финансовата стабилност на кандидатите и отказ от изпълнение на инвестиционни намерения.

Въпреки всички трудности и пречки, проектите финансирани през МИГ и стратегиите за местно развитие представляват съществена част от проектите, финансирани по ПРСР 2007-2013г. на национално ниво (*Фигура 133* и *Фигура 145*).

В рамките на териториите на МИГ, се наблюдават разнообразни комбинации от финансирани проекти, съобразно местните потребности и приоритети (*Фигура 159* и *Фигура 160*). На *Фигура 161* е представен средния размер на финансираните проекти. Най-висок е средният размер на финансираните проекти по инфраструктурните мерки на МИГ, но дори и той е под 200 000 лв./проект, което е индикация за подобряване на състоянието на малка по мащаб инфраструктура от местно значение.

Основните ползи от финансирането на проекти през стратегиите за местно развитие през МИГ са:

1. Създаването на местен административен капацитет за прилагане на подхода Лидер.

Свързано е както с придобиване на опит в процеса на оживяване на местните общности в селските райони, така и с установяването на екипите на МИГ като хората, осъществяващи връзката между политиката за селските райони и практическото ѝ приложение в селските райони.

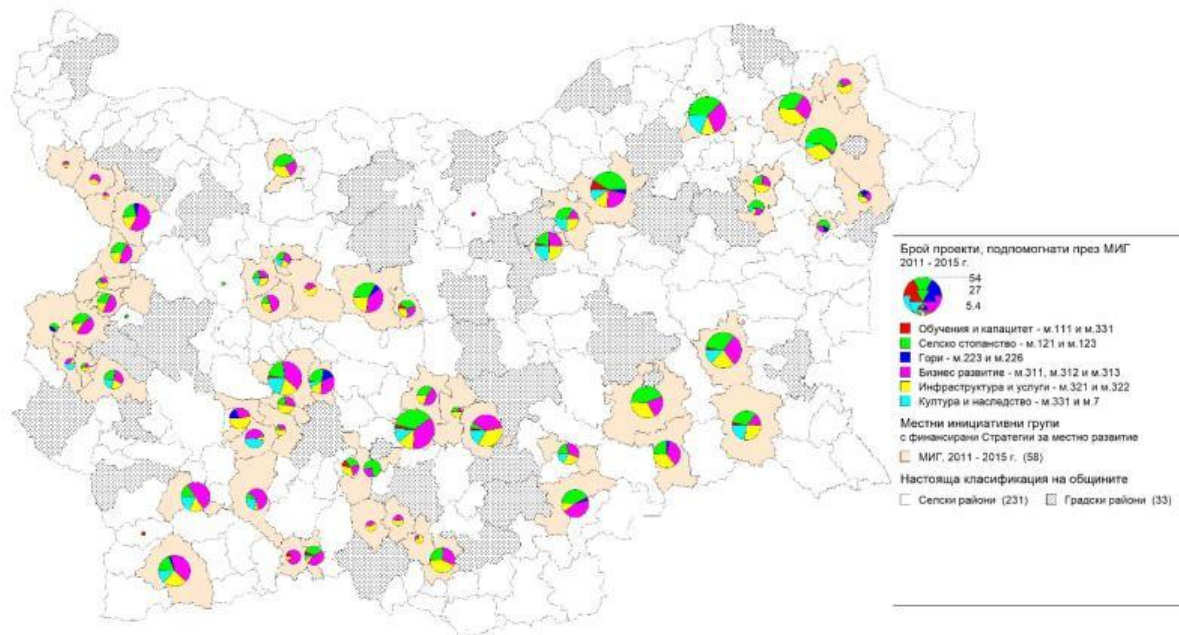
2. Създаването на местен капацитет за изпълнение на проекти с европейско финансиране сред бенефициентите от местните общности.

В преобладаващата си част, бенефициентите на МИГ изпълняват за първи път проекти по ПРСР. В много голяма степен, това се дължи подкрепата, която потенциалните бенефициенти получават от екипите на МИГ и на изграденото доверие между тях.

3. Подпомагането на много на брой малки проекти по различните мерки на СМР.

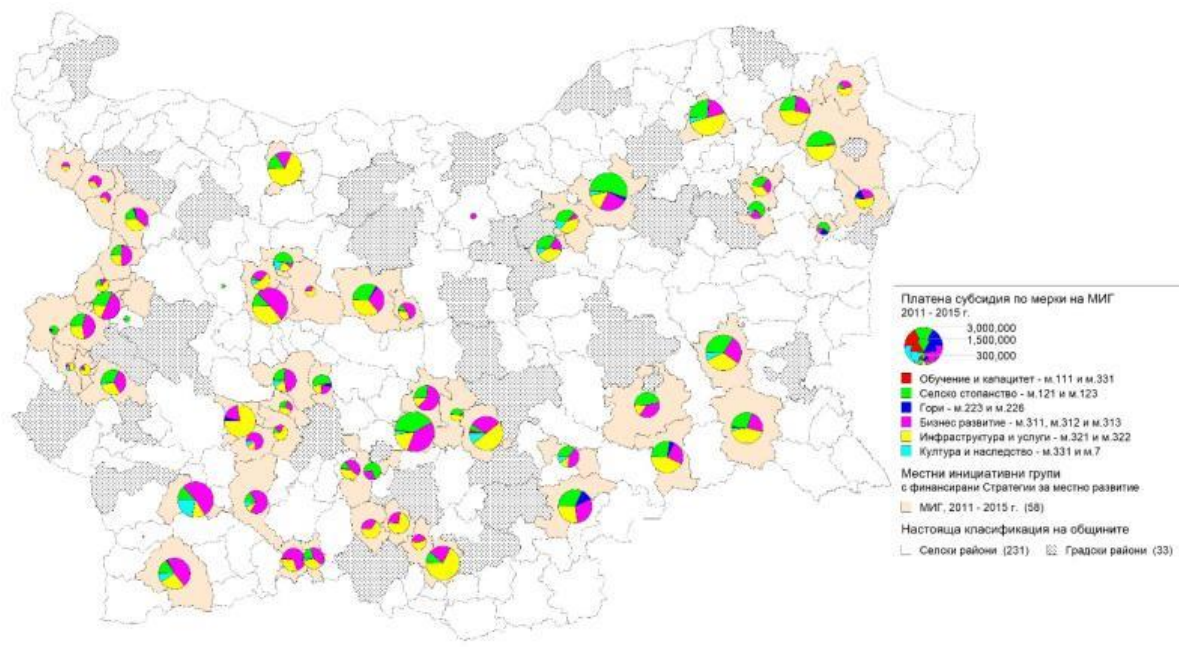
От една страна, това създава усещане за „достъпност на ПРСР“ в местната общност. От друга страна, дава възможност за финансиране на проекти, които отговарят на местните потребности и създават ли запазват заетост за местното население.

Фигура 159. Общ брой проекти, финансирани през МИГ и стратегиите за местно развитие.

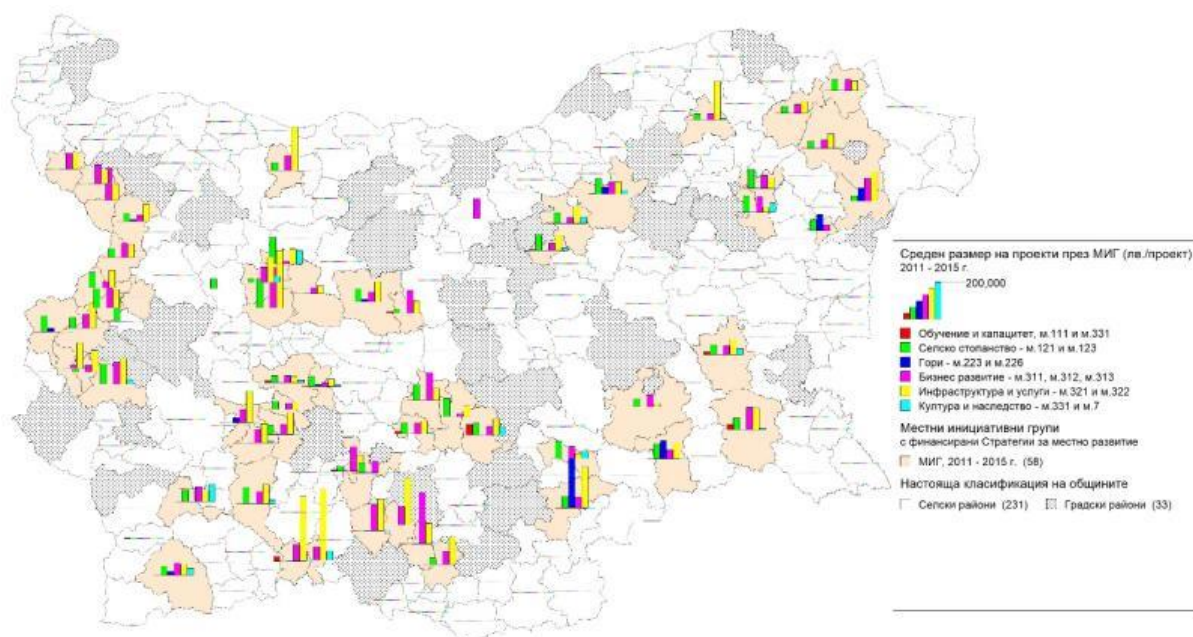
Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Фигура 160. Обща субсидия, платена по проекти, финансирани през МИГ

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Фигура 161. Среден размер на подпомогнати проекти през МИГ

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Изпълнение на стратегии за водено от общностите местно развитие по ПРСР 2014-2020г.

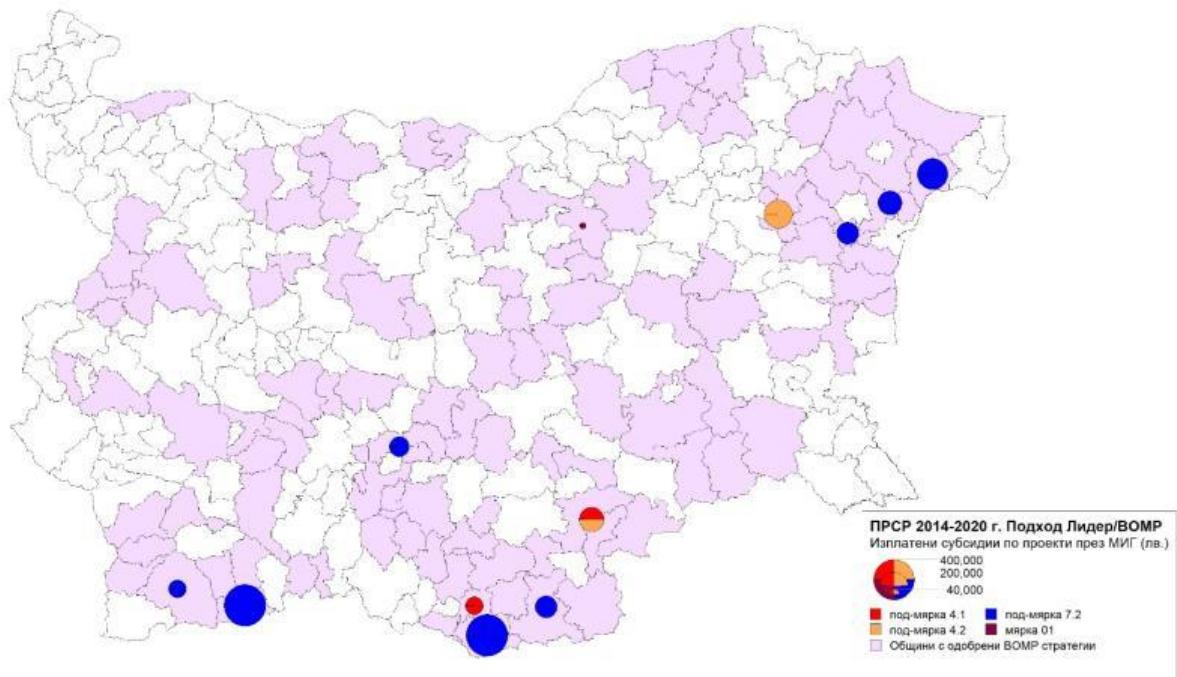
На този етап достъпните данни⁸⁷ за прилагането на СМР дават индикация за повтаряне на един от основните проблеми пред ефективното прилагане на подхода Лидер от предходния програмен период, а именно „Забавяне на процеса на договаряне на проектите на кандидатите от местната общност“.

По данни на УО на ПРСР, проектните предложения одобрени от МИГ са 768, други 160 са в резервен списък, т.е. имат качества за финансиране, но изчакват наличието на средства. В процесът на оценка на проектни предложения МИГ са отхвърлили 382.

На този етап, само 25 от 768 проектни предложения са одобрени за договориране от РА-ДФЗ. Броят на проектите с изплатена субсидия е едва 13 по общо четири (под-) мерки – 4.1, 4.2, 7.2 и 01. Общият размер на изплатената субсидия е приблизително 2.1 млн.лв. Прави впечатление, че дори и през МИГ все още не е изплатена субсидия за проекти за местния не-земеделски бизнес в селските райони.

⁸⁷ Най-вече презентации за прилагането на Лидер в България по време на Шестата международна конференция и публикации на фейсбук страницата на Национална селска мрежа 2014-2020. По данните на ДФЗ няма информация за финансирани проекти през МИГ.

Фигура 162. ПРСР 2014-2020. Изплатени субсидии през МИГ по под-мерки на ВОМР стратегиите.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Финансирането на проекти на МИГ с многофондово финансиране от другите оперативни програми е както следва:

ОПРЧР: 80 подписани договора на обща стойност 4 248 887 евро, т.е. среден размер на договориран проект – 53 111 евро/проект.

ОПИК: 74 подписани договора на обща стойност 9 303 614 евро, среден размер на договориран проект – 125 724 евро/проект. По ОПИК са отчетени 6 изпълнени проекта.

ОПНОИР и ОПОС имат по седем отворени процедури, т.е. почти всички МИГ с финансиране по тези оперативни програми са отворили процедурите за финансиране.

Силни и слаби страни на прилагането на подхода Лидер и ВОМР в България

Силни страни на прилагането на подхода Лидер и ВОМР в България

- Обхваща значителна част от територията и населението на селските райони
- Доближава европейската политика до хората и бизнеса от селските райони чрез подобряване на достъпа до финансиране от европейските фондове в лицето на екипите на МИГ
- Насърчава създаването на публично-частни партньорства за местните инициативни групи с участието на местния бизнес, граждански и неправителствени организации и местната власт.
- Насърчава местната общност от хора, граждански организации, читалища и други неправителствени организации, бизнес, земеделски производители и местната власт съвместно да определят потребностите и потенциала на територията за развитие.
- Изгражда местен капацитет за управление и наблюдение на изразходването на европейски средства (екипи на МИГ)
- Изгражда местен капацитет за усвояване на европейски средства сред членове на местната общност, много от които нямат друг достъп до европейски средства
- Подпомага задържането, а в някои случаи и завръщането, на инициативни хора в местната общност
- Подпомага малки по размер бизнес дейности в селските райони, които са важни за местната общност, но предвид малкия обем на инвестицията не биха могли да получат финансиране от други източници

Слаби страни на прилагането на подхода Лидер и ВОМР в България

- ❖ Недостатъчно финансов ресурс за финансиране на всички качествено изработени стратегии за местно развитие. Същевременно, част от първоначално планирания бюджет по Лидер мерките от предходния програмен период се прехвърля на мерки от други оси поради забавеното стартиране на подхода Лидер.

- ❖ Забавяне на одобрението и финансирането на стратегиите за местно развитие в първия период на прилагането, което до известна степен е преодоляно през настоящия период.
- ❖ Забавяне на договорирането и финансирането на проектите на бенефициентите по ПРСР на МИГ, което продължава и в настоящия програмен период.
- ❖ Подмяна на програмирането и приоритизирането на самите СМР под натиска на риск от загуба на средства поради не-усвояване. Забавянето в договорирането и съответно прилагането на стратегиите за местно развитие на практика често води до преразпределяне на бюджета на отделните мерки на базата на „лесни за прилагане и усвояване“, вместо на базата на „установени потребности“, определени с участието на местните общност
- ❖ Високи прагове за минимален брой на населението за формиране на МИГ в силно обезлюдени и отдалечени територии (напр. Северозападна България).

Изводи и заключения за подобряване на прилагането на подхода Лидер и ВОМР

- Увеличаване на бюджета за подготовка и прилагане на стратегии за водено от общностите местно развитие с оглед покриването на повече (всички?) селски райони в България и осигуряване на достъп до финансиране на малки по размер проекти.
- Запазване на възможностите за многофондово финансиране предвид демонстрирания капацитет на МИГ да разработват успешни процедури и да прилагат проекти по различни фондове (на този етап – ОПРЧР и ОПИК).
- Съкращаване на сроковете за разглеждане, договориране и финансиране на проекти на бенефициенти от местните общности на МИГ. (Децентрализация на процеса към регионалните РА, както с прилагането на мярката за полу-пазарните стопанства?)
- Одобряване на бъдещите стратегии за местно развитие в срокове, които да гарантират минимално времево отстояние между сега действащите СМР и бъдещите такива.
- Обмисляне на намаляване на минималния брой на населението за разработване и финансиране на стратегия за местно развитие в силно обезлюдените и отдалечени територии.

7.3 Корелационен анализ

В настоящия анализ е изследвана корелационната зависимост (взаимовръзката) между изплатените средства по ПРСР през периода 2008-2017 г. и стойностите на някои показатели, получени като обща сума за селските общини в страната. Следва да се отбележи, че в сумата на показателите не влизат конфиденциалните статистически данни. Ние предположихме, че изплатените средства по ПРСР са оказали влияние на изследваните показатели не само през годината, през която са изплатени, но и през следващите няколко години. Затова изчислихме корелациите между проучваните показатели и:

- изплатените средства по ПРСР през текущата година (ПРСР_{t0});
- изплатените средства по ПРСР една година преди текущата година (ПРСР_{t-1});
- изплатените средства по ПРСР две години преди текущата година (ПРСР_{t-2});
- изплатените средства по ПРСР три години преди текущата година (ПРСР_{t-3});

Първата текуща година се явява 2008 г., а последната – 2017 г.

Таблица 111 Корелационни зависимости между наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Вид икономическа дейност	ПРСР_{t0}	ПРСР_{t-1}	ПРСР_{t-2}	ПРСР_{t-3}
Общо	-0.662	-0.273	0.796	0.427
Селско, горско и рибно стопанство	0.372	0.624	0.886	0.888
Добивна промишленост	-0.476	-0.601	-0.900	-0.739
Преработваща промишленост	-0.544	0.184	0.894	0.803
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	0.112	0.343	0.953	0.872
Доставяне на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	-0.528	-0.472	-0.302	-0.524
Строителство	-0.608	-0.679	-0.756	-0.778
Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети	-0.368	-0.696	-0.127	-0.385
Транспорт, складиране и пощи	-0.208	0.336	0.880	0.864
Хотелиерство и ресторантьорство	0.095	0.328	0.876	0.542
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения	-0.577	-0.778	-0.169	-0.135
Операции с недвижими имоти	-0.097	-0.024	0.026	-0.569
Административни и спомагателни дейности	0.021	-0.019	-0.249	-0.748

Образование	-0.402	-0.180	-0.659	-0.576
Хуманно здравеопазване и социална работа	-0.274	0.493	0.450	0.493
Култура, спорт и развлечения	0.222	0.384	0.858	0.753
Държавно управление	-0.613	-0.681	-0.875	-0.909
Финансови и застрахователни дейности	-0.674	-0.715	-0.383	-0.592
Други дейности	0.258	0.329	0.381	-0.419

Източник: Собствени изчисления

Съгласно Таблица 111 се наблюдава положителна зависимост между изплатените средства по ПРСР две и три години преди текущата година и наетите лица по трудово и служебно правоотношение общо за селските общини. Следователно с нарастването на изплатените средства по ПРСР следва да се очаква увеличаване на наетите лица общо за всички икономически дейности след 2-3 години и обратно. По-специално за селското стопанство ефектът може да се наблюдава още през настоящата година (макар и по-слаб – корелационен коефициент +0.372), както и през следващите три години като ефектът е особено силен две и три години след изплащането на средствата (корелационни коефициенти +0.886 и +0.888), т.е. налице е висока положителна връзка между изплатените средства и броя на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в сектора „Селско, горско и рибно стопанство“. Забелязват се и други сектори, в които с нарастване на изплатените средства по Програмата нараства броят на наетите лица през текущата и/или през следващите няколко години (и обратно – с намаляване на изплатените средства намалява броят на наетите лица): Преработваща промишленост; Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива; Транспорт, складиране и пощи; Хотелиерство и ресторантьорство; Хуманно здравеопазване и социална работа; Култура, спорт и развлечения. Отрицателните коефициенти на корелация, изчислени за някои от секторите, според нас се дължат на протичащите процеси като цяло в икономиката: на миграцията на работната сила от по-малките към по-големите населени места в страната или в чужбина; на застаряването на населението; на реструктурирането на икономиката. Вероятно влияние са оказали и конфиденциалните данни, които не са отразени в изследването.

Таблица 112 Корелационни зависимости между разходи за придобиване на ДМА в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Вид икономическа дейност	ПРСР _{t0}	ПРСР _{t-1}	ПРСР _{t-2}	ПРСР _{t-3}
Селско, горско и рибно стопанство	0.809	0.551	0.614	0.357
Индустрия	-0.229	-0.101	0.282	-0.262
Строителството хиляди лева	-0.388	-0.364	0.250	0.375
Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство	-0.125	0.353	0.915	0.842
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения	-0.138	0.250	0.566	0.908
Финансови и застрахователни дейности	-0.070	0.073	0.044	-0.038
Операции с недвижими имоти	-0.531	-0.291	-0.122	-0.458
Професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности	0.160	0.592	0.469	0.702
Държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа	-0.235	-0.134	0.157	0.651
Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности	0.500	0.087	0.513	0.552

Източник: Собствени изчисления

Съгласно Таблица 112 се наблюдава положителна зависимост между изплатените средства по ПРСР и разходите за придобиване на ДМА в селските общини в сектора „Селско, горско и рибно стопанство“. Ефектът от изплатените средства в аграрния сектор е налице още в годината на изплащане на парите като корелацията намалява три години след изплащането на средствата, което според нас се дължи на това, че фермерите инвестират отпуснатите средства в стопанската си дейност скоро след получаването им. Другите сектори, в които се забелязва умерена до висока положителна връзка между изплатените средства по ПРСР и разходите за придобиване на ДМА са: Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство; Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения; Професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности; Държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа; Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности.

Таблица 113 Корелационни зависимости между нетни приходи от продажби в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Вид икономическа дейност	ПРСР _{t0}	ПРСР _{t-1}	ПРСР _{t-2}	ПРСР _{t-3}
Общо	0.285	0.526	0.944	0.852
Селско, горско и рибно стопанство	0.525	0.657	0.908	0.787
Добивна промишленост	-0.231	0.261	0.585	0.358
Преработваща промишленост	0.208	0.499	0.914	0.854
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	0.440	0.592	0.937	0.889
Доставяне на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	-0.009	0.341	0.255	0.225
Строителство	-0.450	-0.585	0.127	0.241
Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети	0.259	0.472	0.924	0.837
Транспорт, складиране и пощи	0.266	0.537	0.918	0.898
Хотелиерство и ресторантьорство	0.226	0.535	0.913	0.761
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения	-0.039	0.155	0.817	0.625
Операции с недвижими имоти	-0.413	0.410	0.691	0.465
Административни и спомагателни дейности	0.262	0.329	0.920	0.724
Образование	0.472	0.138	0.520	-0.061
Хуманно здравеопазване и социална работа	0.260	0.395	0.971	0.816
Култура, спорт и развлечения	0.129	0.474	0.849	0.911
Други дейности	0.256	0.320	0.963	0.675

Източник: Собствени изчисления

Съгласно резултатите от Таблица 113 е налице умерена до висока положителна връзка между изплатените средства по ПРСР и нетните приходи от продажби в селските общини в почти всички сектори на икономиката като ефектът се наблюдава и през следващите няколко години след изплащането им (с нарастването на изплатените средства по Програмата нарастват и реализираните нетни приходи от продажби в различните сектори на икономиката и обратно – с намаляването на изплатените средства намаляват и нетните приходи).

Таблица 114 Корелационни зависимости между брой предприятия в хуманното здравеопазване и социална работа в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Показател	ПРСР _{t0}	ПРСР _{t-1}	ПРСР _{t-2}	ПРСР _{t-3}
Брой предприятия в хуманното здравеопазване и социална работа	0.565	0.761	0.652	0.380

Източник: Собствени изчисления

Съгласно резултатите от Таблица 114 с увеличаване на изплатените средства по Програмата се увеличава и броят на предприятията в хуманното здравеопазване и социална работа в селските общини през текущата година и през следващите години (и обратно), т.е налице е положителна връзка между двата показателя.

Таблица 115 Корелационни зависимости между брой предприятия в селските общини според броя на заетите в тях лица и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Показател	ПРСР _{t0}	ПРСР _{t-1}	ПРСР _{t-2}	ПРСР _{t-3}
Общо	0.399	0.539	0.899	0.905
От 0 до 9 заети лица	0.424	0.553	0.908	0.908
От 10 до 49 заети лица	-0.701	-0.364	0.826	0.568

Източник: Собствени изчисления

От Таблица 115 следва, че съществува положителна корелация между общия брой на предприятията в селските общини и изплатените средства по ПРСР като ефектът се наблюдава през текущата и през следващите няколко години. Броят на предприятията от 0 до 9 заети лица и от 10 до 49 заети лица също се намират в положителна връзка с изплатените средства по Програмата като корелацията при по-малките предприятия може да се наблюдава още през текущата година.

Извод: Отпуснатите средства по ПРСР въздействат както върху броя на наетите лица и броя на предприятията, така и върху разходите за придобиване на ДМА и нетните приходи от продажби в селските общини.

Наблюдава се положителна зависимост между изплатените средства по ПРСР две и три години преди текущата година и наетите лица по трудово и служебно правоотношение общо за селските общини. Подобна зависимост се наблюдава и в други сектори на икономиката като: Селско, горско и рибно стопанство, Преработваща промишленост; Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива; Транспорт, складиране и пощи; Хотелиерство и

ресторантьорство; Хуманно здравеопазване и социална работа; Култура, спорт и развлечения.

Установи се положителна зависимост между изплатените средства по ПРСР и разходите за придобиване на ДМА в селските общини в секторите Селско, горско и рибно стопанство, Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство; Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения; Професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности; Държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа; Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности.

Налице е умерена до висока положителна връзка между изплатените средства по ПРСР и нетните приходи от продажби в селските общини в почти всички сектори на икономиката като ефектът се наблюдава и през следващите няколко години след изплащането им.

С увеличаване на изплатените средства по Програмата се увеличава и броят на предприятията в хуманното здравеопазване и социална работа в селските общини през текущата година и през следващите години (и обратно), т.е. налице е положителна връзка между двата показателя.

Съществува положителна корелация между броя на предприятията в селските общини и изплатените средства по ПРСР като ефектът се наблюдава през текущата и през следващите няколко години.

7.4 Клъстерен анализ

С цел да се предложи групиране на селските общини по няколко показателя, е приложен клъстерен анализ (K-means cluster). Този анализ позволява общините да се групират на базата на сходството помежду си. За целта са взети под внимание следните показатели за 2017 г.: „Равнище на безработица (%)“, „Дял на работната сила от населението (%)“, „Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение (лева)“, „Производителност на МСП“ и „Приходи от дейността, падащи се на 1 човек (хиляди лева)“. За общините, при които някой от изследваните показатели е конфиденциален за 2017 г., е взета стойността на показателя за най-близката година, за която са обявени данни. Въпреки това, общините Пирдоп и Челопеч останаха извън формираните клъстери, защото не успяхме да намерим данни за приходите от дейността им.

Въз основа на анализа са определени т.нар. „централни точки“ за всеки клъстер (група от общини). Централната точка представлява средната точка, около която се разполагат общините, включени в клъстера. Някои общини споделят повече общи характеристики с централната точка, други споделят по-малко общи характеристики. Съгласно извършения анализ са установени 4 клъстера от селски общини, централните точки, на които са представени в табличен вид (Таблица 116).

Таблица 116 Централни точки на клъстерите

Показател	Развити общини	Догонващи общини	Общини в развитие	Изоставящи общини
Равнище на безработица (%)	7.27	7.42	14.95	18.22
Дял на работната сила от населението (%)	47.78	44.07	39.82	38.98
Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение (лева)	19495	13238	9559	7795
Производителност на МСП	100.67	28.43	22.44	19.56
Приходи от дейността, падащи се на 1 човек (хиляди лева)	124.66	62.96	17.14	9.61

Източник: Собствени изчисления

Всички селски общини са класифицирани в един от четирите клъстера, с изключение на общините Челопеч и Пирдоп. С цел да отнесем общините Пирдоп и Челопеч към някой от клъстерите, разгледахме четирите централни точки и ги сравнихме с показателите, за които имаме данни, на двете общини. Установихме, че Пирдоп и Челопеч се доближават повече до централната точка на развитите общини, отколкото до другите централни точки. Затова тези общини бяха отнесени към клъстера на развитите общини.

Централните точки на четирите клъстера описват четири типа селски общини:

- **Развити общини:** в тях равнището на безработица е най-ниско (7.27%); работната сила като дял от населението на общината е най-голяма (47.78%); средната брутна заплата е над 19 хил. лв., производителността на малките и средни предприятия (100.67) изпреварва в пъти тази на другите три клъстера, а приходите от дейността, падащи се на 1 човек от населението на общината са почти 13 пъти по-големи спрямо стойността на този показател в групата на изоставящите общини. В този клъстер влизат 6 общини или 2.6% от селските общини.
- **Догонващи общини:** нареждат се на второ място след развитите общини въз основа на разглежданите показатели. Характеризират се с равнище на

безработица от 7.42%; дялът на работната сила е 44.07%; средната брутна заплата е 13 238 лв.; производителността на МСП е 28.43 или повече от 3 пъти по-ниска спрямо тази на горната категория общини, а приходите от дейността, изчислени на човек от общината, са на половина от тези в клъстера на развитите общини. В този клъстер влизат 16 общини или 6.9% от селските общини.

- **Общини в развитие:** характеризират се с повече от 2 пъти по-висока безработица спрямо развитите общини (14.95); дялът на работната сила е по-нисък спрямо предходните два клъстера (39.82); средната брутна заплата е на половината на тази в първия клъстер; производителността на МСП и приходите от дейността, падащи се на 1 човек също изостават спрямо първите два клъстера. В този клъстер влизат 87 общини или 37.5% от селските общини.

- **Изоставаци общини:** характеризират се с най-неблагоприятни стойности на разглежданите показатели спрямо останалите три групи общини. Високият процент на безработицата (18.22%) в комбинация с по-ниския дял на работната сила (38.98%) и по-ниската средна брутна заплата (7795 лв.), поставят този клъстер на последно място. Сходно е тълкуването и на показателите за производителност на МСП и приходите от дейността, падащи се на 1 човек: ниските стойности на тези показатели говорят за недостатъчно или неефективно развитие на икономиката в тези общини. В този клъстер влизат 123 общини или 53% от селските общини.

В следващата таблица е представено разпределението на общините по клъстери.

Таблица 117 Разпределение на общините по клъстери

Номер на реда	Община			
	Развити общини	Догонващи общини	Общини в развитие	Изоставаци общини
1	Козлодуй	Летница	Кула	Белоградчик
2	Девня	Ябланица	Криводол	Бойница
3	Гълъбово	Севлиево	Мездра	Брегово
4	Раднево	Аксаково	Оряхово	Грамада
5	Пирдоп	Белослав	Луковит	Димово
6	Челопеч	Суворово	Троян	Макреш
7		Камено	Берковица	Ново село
8		Божурище	Вълчедръм	Ружинци
9		Ботевград	Лом	Чупрене
10		Елин Пелин	Якимово	Борован
11		Костинброд	Долни Дъбник	Бяла Слатина
12		Мирково	Кнежа	Мизия

13		Панагюрище	Пордим	Роман
14		Лъки	Червен бряг	Хайредин
15		Марица	Лясковец	Априлци
16		Сопот	Павликени	Тетевен
17			Дряново	Угърчин
18			Исперих	Бойчиновци
19			Самуил	Брусарци
20			Борово	Вършец
21			Бяла (Русе)	Георги Дамяново
22			Ветово	Медковец
23			Иваново	Чипровци
24			Сливо поле	Белене
25			Главиница	Гулянци
26			Кайнарджа	Долна Митрополия
27			Тутракан	Искър
28			Аврен	Левски
29			Бяла (Варна)	Никопол
30			Вълчи дол	Елена
31			Долни чифлик	Златарица
32			Провадия	Полски Тръмбеш
33			Балчик	Стражица
34			Генерал Тошево	Сухиндол
35			Добрич-селска	Трявна
36			Каварна	Завет
37			Крушари	Кубрат
38			Тервел	Лозница
39			Шабла	Цар Калоян
40			Попово	Две могили
41			Венец	Ценово
42			Каспичан	Алфатар
43			Никола Козлево	Дулово
44			Нови пазар	Ситово
45			Хитрино	Ветрино
46			Карнобат	Дългопол
47			Малко Търново	Антоново
48			Поморие	Омуртаг
49			Средец	Опака
50			Твърдица	Велики Преслав
51			Гурково	Върбица
52			Мъглиж	Каолиново
53			Николаево	Смядово
54			Павел баня	Айтос
55			Чирпан	Несебър
56			Елхово	Приморско
57			Стралджа	Руен

58			Тунджа	Созопол
59			Бобов дол	Сунгурларе
60			Радомир	Царево
61			Годеч	Котел
62			Горна Малина	Нова Загора
63			Долна баня	Братя Даскалови
64			Драгоман	Опан
65			Ихтиман	Болярово
66			Правец	Банско
67			Своге	Белица
68			Сливница	Гоце Делчев
69			Чавдар	Гърмен
70			Джебел	Кресна
71			Крумовград	Петрич
72			Батак	Разлог
73			Белово	Сандански
74			Пещера	Сатовча
75			Септември	Симитли
76			Брезово	Струмјани
77			Калояново	Хаджидимово
78			Карлово	Якоруда
79			Куклен	Бобошево
80			Раковски	Кочериново
81			Садово	Невестино
82			Стамболийски	Рила
83			Съединение	Сапарева баня
84			Хисаря	Трекляно
85			Девин	Брезник
86			Мадан	Земен
87			Чепеларе	Ковачевци
88				Трън
89				Антон
90				Етрополе
91				Златица
92				Копривщица
93				Костенец
94				Самоков
95				Ардино
96				Кирково
97				Момчилград
98				Черноочене
99				Брацигово
100				Велинград
101				Лесичово
102				Ракитово

103				Стрелча
104				Сърница
105				Кричим
106				Перушица
107				Първомай
108				Родопи
109				Баните
110				Борино
111				Доспат
112				Златоград
113				Неделино
114				Рудозем
115				Ивайловград
116				Любимец
117				Маджарово
118				Минерални бани
119				Свиленград
120				Симеоновград
121				Стамболово
122				Тополовград
123				Харманли

Източник: Собствени изчисления

Изводи: На територията на България се оформят 4 типа селски общини, които мога да бъдат описани както следва:

- **Развити общини:** това е групата на най-развитите селски общини. В тях равнището на безработица е най-ниско (7.27%), работната сила като дял от населението на общината е най-голяма (47.78%); средната брутна заплата е над 19 хил. лв., производителността на малките и средни предприятия (100.67) изпреварва в пъти тази на другите три клъстера, а приходите от дейността, падащи се на 1 човек от населението на общината са почти 13 пъти по-големи спрямо стойността на този показател в групата на изоставащите общини. В този клъстер влизат 6 общини или 2.6% от селските общини.

- **Догонващи общини:** нареждат се на второ място след развитите общини. Характеризират се с равнище на безработица от 7.42%; дялът на работната сила е 44.07%; средната брутна заплата е 13 238 лв. В този клъстер влизат 16 общини или 6.9% от селските общини.

- **Общини в развитие:** Характеризират се с повече от 2 пъти по-висока безработица спрямо развитите общини (14.95); дялът на работната сила е по-нисък

спрямо предходните два клъстера (39.82); средната брутна заплата е на половината на тази в първия клъстер; производителността на МСП и приходите от дейността, падащи се на 1 човек също изостават спрямо първите два клъстера. В този клъстер влизат 87 общини или 37.5% от селските общини.

- **Изоставаци общини:** характеризират се с най-неблагоприятни стойности на разглежданите показатели спрямо останалите три групи общини. Високият процент на безработицата (18.22%) в комбинация с по-ниския дял на работната сила (38.98%) и по-ниската средна брутна заплата (7795 лв.), поставят този клъстер на последно място. Сходно е тълкуването и на показателите за производителност на МСП и приходите от дейността, падащи се на 1 човек: ниските стойности на тези показатели говорят за недостатъчно или неефективно развитие на икономиката в тези общини. В този клъстер влизат 123 общини или 53% от селските общини.

Раздел VIII. SWOT анализ на социално – икономическото развитие на селските райони в България през периода 2008-2017

Систематизирането на силни и слаби страни, възможности и заплахи в SWOT анализ, разкриват вътрешния потенциал на териториално обособените общини в селските райони. Компоненти на SWOT анализ са: Човешки ресурси и потенциал (население, демографска характеристика, пазар на труда); Икономическо развитие: (характеристика на малки и средни предприятия, икономически сектори, структура и динамика на икономика); Социално развитие и инфраструктура: Образование, здравеопазване, социални услуга, култура; Техническа инфраструктура;

SWOT анализ е с цел да се установят възможностите за развитие на основата на сравнителни предимства на селските райони и как те се отнасят към подобряване на конкурентоспособността на месната икономика, на човешки ресурси, и качеството на живот и на жизнената среда.

Разгледано е въздействието на основните фактори от външната и вътрешната среда, които са със силно влияние по отношение на развитието на селските райони . Отрицателно съчетание на фактори (слабите страни и заплахите) се отнася за демографското развитие, за качеството на човешките ресурси, за нивото на безработица и заетостта, техническата и публичната инфраструктура (пътища, бели петна на широколентовия интернет), на социални услуги, Техническата инфраструктура, ВиК мрежата.

Възможностите за развитие се отнасят към определените предимства, които имат принос за ускоряване на икономическото и социално развитие на селските райони. Използвайки установените възможности на развитие, се противодейства на слабите страни и на заплахите.

МАКРОИКОНОМИЧЕСКА РАМКА	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Финансова и макроикономическа стабилност ✓ Растеж на БВП ✓ Растеж на паритета на покупателната способност на населението на национално ✓ Нарастване на БДС ✓ Селските райони участват във формирането на БДС в сектор селско стопанство-22%; (класификация методология на ЕС) ✓ Междинните райони имат съществен принос в създаването на БДС в селското стопанство и индустрията. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Междурегионални диспропорции в икономическото развитие и качеството на живот; ✓ Вътрешнорегионални дисбаланси в икономическото развитие
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Повече и по-ефективни местни инвестиции; ✓ Създаване на заетост в общините; ✓ Нарастване на доходите; ✓ Повишаване на паритета на покупателна способност; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Макроикономическа нестабилност; ✓ Засилване на икономическия дисбаланс между селските и градските общини;
ДЕМОГРАФСКАТА СТРУКТУРА	
Силни страни	Слаби страни
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намалване на гъстотата на населението в Северен централен, Североизточен и Южен централен район; ✓ Различия в гъстотата на населението; за страната; ✓ Неравномерно разпределение на населението; ✓ Концентрация на населението в големите градове и общинските центрове за сметка на малките селища; ✓ Изразена тенденция на обезлюдяване на селските райони ✓ Намалване на населението в селските райони (ниска раждаемост, отрицателен естествен прираст, миграция); ✓ Отрицателен естествен прираст ✓ Увеличаване на броя на изселените жители от селските райони спрямо броя на заселените; ✓ Застаряване на населението (65-69 г.); ✓ Намалване на населението до 40 г. ; ✓ Отрицателна величина на естествения прираст в селските райони спрямо средното за страната;

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намалвяване на броя на живородените деца в селските райони
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Стабилизиране на броя на заселените и изселените жители и постигане на нулев механичен прираст; ✓ Създаване на условия за заетост на младите хора и задържането им селските райони; ✓ Стимулиране на предприемачеството на младите хора; ✓ Ангажиране на лицата над 65г. в икономически дейности; ✓ Създаване на работни места адаптирани към образованието и квалификацията на населението. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Увеличаване на диспропорцията на живущите в селските общини спрямо градските; ✓ Миграция към урбанизираните градове; ✓ Загубата на човешки потенциал; ✓ Естественото и механично движение на населението; ✓ Запазване на тенденцията за намаляване на населението в селските общини; ✓ Запазваща тенденция на намаляване на броя на ражданията в селските райони; ✓ Увеличаване на диспропорцията по полов признак в полза на жените; ✓ Демографски диспропорции и нарастване на населението над 65 г.; ✓ Остаряване на населението с висока интензивност; ✓ Застаряването на работната сила; ✓ Намалвяване на населението, живеещо в селата; ✓ Запазване на тенденцията на увеличаване на броя на изселените жители от селските райони; ✓ Неравномерното разпределение на населението в селските общини; ✓ Нараства концентрацията на населението в градове; ✓ Рискът от демографска криза в селските райони (предимно в малките населени места); ✓ Коефициентът на възрастова зависимост в селските общини е по-висок в сравнение с останалите общини; ✓ Намалвяване на броя на населението в трудоспособна възраст и в под трудоспособна възраст в селските райони ✓ Увеличаване на населението в над трудоспособна възраст
ПАЗАР НА ТРУДА И ТРУДОВИ РЕСУРСИ	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намалвяване на процента на регистрирани безработни в селските райони на възраст до 29 г. ; ✓ Намалвяване на процента на регистрираните безработни в селските общини с регистрация повече от 1 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намалвяване на общия брой на наетите по трудово и служебно правоотношение в селските общини в липсва растеж на икономиката; ✓ Увеличаване на дисбаланса на броя на наетите между селските и градските

<p>година;</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Нарастване на заплатите в сектор търговия и услуги; селско, госрко стопанство и рибарство, преработваща промишленост; ✓ Общият доход на домакинствата расте, в резултат на възстановяване на икономиката; 	<p>общини;</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Делът на безработните лица с ниско образователно и квалификационно равнище е по-висок от останалите; ✓ Висок коефициентът на безработица в селските общини със слаба икономическа активност (от 20-50%); ✓ Неравенство в разпределение на доходите (вътрешно и междурегионално) ✓ Коефициентът на заетост в селските общините под нивото на ЕС-28; ✓ Дисбаланс в разпределението на лицата в риск от бедност; ✓ Рискът от бедност е 32,8% и надвишава нивото на ЕС-28 за 2018г ✓ Рискът за бедност в селските райони през 2018 г. е 47,4%, значително над стойността на коефициента за ЕС-28 (23,7).
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Увеличаване на наетите по трудово и служебно правоотношение в конкретни селските общини; ✓ Съвместни обучения с работодатели (дуално обучение); ✓ Стартиране на нови предприятия; ✓ Достъп до финансови ресурси, включително по мерките на СП (2021-2027); ✓ Инвестиране в иновации и в ИТ сектори; ✓ Повишаване на доходите на заетите лица ✓ Инвестиции в иновативни и технологично интензивни производства; ✓ Диверсифициране на икономиката на селските райони; ✓ Диферсификация на заетостта; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Запазване на негативна тенденция на броя на населението в трудоспособна възраст и в под трудоспособна възраст ✓ Запазване на тенденцията за увеличаване на населението в над трудоспособна възраст; ✓ Изместване на икономическите дейности от селските райони към градските; ✓ Икономическа криза и намаляване на работните места; ✓ Липса на кадри с необходимата квалификация; ✓ Процентът на безработни лица на 100 души трудоспособно население в селските райони да продължи да надвишава този в градските; ✓ Продължаване на обезлюдяването; ✓ Нарастване на натиска върху социалната система;
ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЛИ, ХАРАКТЕРИЗИРАЩИ СТРУКТУРАТА И ДИНАМИКАТА НА ДЕЙНОСТТА НА НЕФИНАНСОВИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В СЕЛСКИТЕ ОБЩИНИ	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ръст на броя на предприятията в селските райони при всички икономически дейности; ✓ Производителността на МСП расте; ✓ Плавно нарастване на износа от МСП; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Недостатъчен брой на интензивно технологични МСП; ✓ Неравномерна концентрация на предприятията; ✓ Засилване на икономическото

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Трайна тенденция на увеличение на броя на предприятията в ХВП; ✓ Нараства броя на предприятията „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Селско, горско и рибно стопанство“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Преработваща промишленост“; ✓ Ръст на микро предприятията; ✓ Нарастване на броя МСП в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти.“ ✓ Нарастване на разходите за придобиване на ДМА в сектор селско, горско и рибно стопанство, услуги, търговия. 	<p>неравенство между общините в селските райони;</p>
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Развитие на МСП в традиционни сектори; ✓ Запазване на тенденцията за увеличаване на броя на предприятията в конкретни селски общини; ✓ Създаване на микро и малки предприятия, ✓ Навлизане на нови технологии в установени производства; ✓ Създаване на високо технологични производства; ✓ Запазване на тенденцията на увеличаване на разходите за придобиване на ДМА в секторите селско, горско и рибно стопанство; ✓ Стабилизиране на разходите за придобиване на ДМА в неземеделски дейности; ✓ Създаване на производства в областта на биоикономиката; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намалване на броя на предприятията в някои от общините; ✓ Липса на развитие на предприятия със селскостопански дейности в конкретни общини; ✓ Липса на развитие на предприятия в преработваща промишленост в конкретни селски общини; ✓ Липса на развитие на предприятия в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети в конкретни общини; ✓ Намалване на разходите за придобиване на ДМА; ✓ Намалване на конкурентоспособността на икономиката ;
ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В НЕФИНАНСОВИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Нарастване на ПЧИ в секторите индустрия, селско, горско и рибно стопанство, търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство; ✓ Намалване на дялът на ПЧИ в градските общини за сметка на нарастването му в селските; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Нисък дял на ПЧИ в сектор строителство; ✓ Нисък дял на ПЧИ инвестициите и иновации и производства с висока добавена стойност;
Възможности	Заплахи

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Стабилизиране на стойността на разходите от чуждестранните инвестиции; ✓ ПЧИ в технологични производства, дигитализация на производствените процеси; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Увеличаване на дисбаланса на ПЧИ между градските и селските общини; ✓ Загуба на интерес от чуждестранни инвеститори; ✓ Влошаване на микроклимата и на бизнес средата;
ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Увеличаване на броя на леглата в местата за настаняване ; ✓ Стабилно развитие на селски туризъм; Увеличение на броя на туристите, посещенията и нощувките в местата за настаняване в селските райони 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ниско ефективно функциониране на сектора с подчертана сезонност и ниска средногодишна заетост ✓ Намаляване на броя на местата за настаняване
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Продължаване на тенденцията на увеличаване на броя на леглоденонощия в местата за настаняване в селските райони; ✓ Развитие на алтернативен туризъм в селските райони, където има съчетание на запазен горски фонд, исторически и културни забележителности, разнообразна флора и фауна; ✓ Подпомагане на изграждането на уличната мрежа, осветление, облагородена градска среда, среда за достигане на туристическите обекти, туристически атракции и др.; ✓ Дигитализация на сектора и навлизане на иновативни технологии; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Запазване на негативната тенденция за намаляване на броя на местата за настаняване; ✓ Нарастващи миграционни потоци – влошаване на сигурността и качествата на средата; ✓ Миграция на младите, обезлюдяване; ✓ Задълбочаващи се диспропорции в развитието на туризма - силно доминиращи планински и морски курорти, които привличат значителна част от чуждите туристи;
ОБРАЗОВАНИЕ	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Понижаване на относителния дял на принудително напусналите образователната система; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намаляване на броя на всички образователни структури вследствие на негативните демографски и миграционни процеси; ✓ Намаляване на броя преподаватели в професионалните гимназии в селските райони; ✓ Намаляване на броя на детските градини ; ✓ Намаляване на броя на училищата и учениците; ✓ Дялът на деца, необхванати в системата на предучилищното образование в малките населени места на селските общини;
Възможности	Заплахи

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Допълнителни стимули за учениците-курсове, обучения др. ✓ Изграждане на компютърни зали в училищата; ✓ Възможност за транспорт на учениците до и от училищата; ✓ Създаването на дуални паралелки в професионалните гимназии; ✓ Подобряване на материално-техническата база в училищата в селските общини; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Продължаващо закриването на училища и детски градини ✓ Намляване на броя лица с висше и средно образование; ✓ Закриване на детски градини поради ниска раждаемост; ✓ Оптимизиране на училищната мрежа, организация на паралелките и учителския състав поради намаляване на децата в училищна възраст ✓ Увеличаване на принудително отпаднали деца от образователната система; ✓ Диспропорции в степента на образование и риск от социално изключване
---	---

ЗДРАВНИ И СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Запазване на броя на многопрофилните болници; ✓ Увеличаване на лечебните заведения за извънболнична помощ; ✓ Социалните услуги в общността за уязвими групи в селските общини се подобрява, но капацитетът е крайно недостатъчен; ; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намаление на броя на болничните заведения в селските райони; ✓ Влошена осигуреност на населението с общопрактикуващи лекари в селските райони; ✓ Нисък брой на хората, обслужвани от едно болнично заведение в селските райони ✓ Неравномерното разпределение на болничните легла в лечебните заведения ✓ Увеличаване броят на хората в нужда и хората от рисковите групи и групите в неравностойно положение; ✓ Неравномерно покритие на селските райони от мрежата от лечебни заведения ✓ Различия в осигуреността с лекари по дентална медицина; ✓ Неравномерно покритие от специализирани заведения за възрастни хора и за лица с увреждания;
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Засилване ролята на първичната помощ и на профилактиката; ✓ Въвеждане на електронно управление в здравеопазването; ✓ Осигуряване на мобилни екипи за отдалечени и обезлюдяващи се райони с възрастно и слабо подвижно население ✓ Промяна на модела на социални услуги за възрастното население; ✓ Разширяване на превантивните социални и здравни услуги за възрастни 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Затруднен достъп до лечебни заведения; ✓ Закриване на болнични заведения в малките общини, ✓ Недостиг на квалифицирана здравна помощ; ✓ Промяна на потребностите на остаряващото население; ✓ Отдалеченост на селищата от мястото на предлагане на медицинска помощ;

<p>и лица с увреждания;</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Иновативни междусекторни услуги (интеграция на социални и здравни услуги) според реалните потребности на нуждаещите се; ✓ Развитие на публично-частно партньорство в социалните услуги; 	
КУЛТУРНИ ДЕЙНОСТИ И НА КУЛТУРНА ИНФРАСТРУКТУРА	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Наличие на творчески занаяти, музеи, читалища и клубове за развитие на културни дейности; ✓ Посещенията в музеите, театрите и кината се увеличават; ✓ Увеличаване на броя на читалищата ✓ Равномерно разпределение на читалищата; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Неравномерното разпределението на кината, театрите, библиотеките и музеите на територията на селските общини; ✓ Броят на музеите и театрите намалява; ✓ Ограничени данни на общинско ниво за нуждите на обществото от културни дейности;
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Развитие на дигитални библиотеки в селските райони; ✓ Развитие на публично-частни партньорства; ✓ Използване на ИКТ за културни събития и привличане на млади творци; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Липса на интерес от страна на институциите за конкретните нужди на ниво община ✓ Намален потенциал за развитие на културни дейности; ✓ Ограничен достъп до културни услуги поради неравномерно разпределение на културните обекти; ✓ Неизползван потенциал на читалищата; ✓ Ниска посещаемост на читалищата поради влошена възрастова структура и/или обезлюдяване;
МЕРКИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ИНФРАСТРУКТУРАТА И УСЛУГИТЕ В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Широкообхватност на подпомагането по инфраструктурните мерки от двете програми за развитие на селските райони и стратегиите за местно развитие; ✓ Не се откроява една или група общини, която да доминира по отношение на броя финансирани инфраструктурни проекти; ✓ Формиране на малки групи от съседни общини със сходен брой финансирани инфраструктурни проекти; ✓ Средният размер на проектите, финансирани по мярка 321 и под-мярка 7.2 е значително по-висок спрямо средния размер на проектите по 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Значително вариране на броя на финансираните инфраструктурни проекти в една община по различните мерки ; ✓ Понякога финансирането през МИГ е единственото финансиране за инфраструктурни проекти в съответната община; ✓ Множество пътни отсечки в лошо и незадоволително състояние; ✓ Увеличаване на пътищата без настилки; ✓ Лошо състояние на някои пътища в общините, които са и единствени за достигане на населено място; ✓ Остаряла и амортизирана водопроводната мрежа в някои населени места;

<p>останалите мерки</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Общините „бели петна“ по инфраструктурните мерки се различават от общините „бели петна“ по бизнес мерките ✓ Изградени нови и ремонтирани стари пътища в част от селските райони ✓ Увеличаване на общинските пътищата от I, II и III категория; ✓ Пътната мрежа в селските райони е добре развита, но не е добре поддържана ✓ Ръст на изградените ПСОВ; 	
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Липса на териториална зависимост на общините „бели петна“ за всички инфраструктурни мерки ✓ Изграждане на нови пътища, рехабилитиране на пътни отсечки чрез различни проекти ✓ По ясна координация между АПИ и местна власт с цел избиране на най-подходящите отсечки за ремонтване ✓ Извеждане от всяка селска община на най-нуждаещите се отсечки от ремонт според приоритета им за развитие на общината; ✓ Изграждане на модерна широколентовата инфраструктура, която да ускори и подобри достъпът до високоскоростен интернет; ✓ Териториален подход на интегриране на инфраструктурата в териториални интегрирани планове; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Съществено нарастване на броя на финансираните инфраструктурни проекти в общините със стратегии за местно развитие; ✓ Формиране на малки групи от съседни общини с над 10 финансирани проекта в общините с насищане на проекти за подобряване на инфраструктурата и услугите; ✓ Териториалното разпределение на общините с концентриране на европейско финансиране по инфраструктурни проекти се различава от разпределението по броя на проекти - наблюдава се струпване на общини в Южна България и Стара планина; ✓ Забавяне и/или не изпълнение на проектите за изграждане на пътища и пътни съоръжения; ✓ Дълъг период за изграждането на пътни отсечки и пътни съоръжения; ✓ Налагане на режим на водата в някои общини;
ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В СЕЛСКИТЕ ОБЩИНИ	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Подпомагане на малки общини с ограничен потенциал на човешки капацитет; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Слабости по отношение на предприемачеството, администрацията (малък дял онлайн публични услуги), околната среда, уменията и иновациите;
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Насърчаване прилагането на устойчиви енергийни политики, подобряването на координацията на дейности, свързани с енергийната ефективност и ВЕИ, повишаване активността на МСП и на частния сектор, 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Обезлюдяване в селските райони ✓ Липса на интерес към стартирането на нов бизнес; ✓ Висока конкуренция; ✓ Липса на потенциал за развитие на предприемачество;

<p>насърчаване и подпомагане участието на МСП за подобряване на възможностите за заетост и бизнес и трансграничната мобилност;</p> <p>✓ Използване на предложените мерки за подпомагане на МСП в изоставачи райони с ниска заетост;</p> <p>✓ Навлизане на информационни и комуникационни технологии за разпространение на културно-историческото наследство на културни ценности и традиции;</p> <p>✓ Насочване на политики и инвестиции към мехатроника и биобазирани и свързаните с тях сектори и насърчаване на фундаментални изследвания, които да стимулират предприемаческия дух и търсене;</p> <p>✓ Подобряване на връзките между образованието, науката и бизнеса за повишаване на добавената стойност на услугите и продуктите;</p> <p>✓ Ускорено въвеждане на електронно управление и на публични електронни услуги чрез подобряване на достъпа до мрежите от ново поколение, подходящо обучение и стимулиране на фирмите за използване на електронно базирани услуги;</p>	<p>✓ Отдалеченост на някои села от главни пътища;</p> <p>✓ Липса на логистична инфраструктура;</p>
МЕРКИ ЗА НАСЪРЧАВАНЕ И ПОДПОМАГАНЕ НА НЕЗЕМЕДЕЛСКИ БИЗНЕС В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ	
Силни страни	Слаби страни
<p>✓ Преобладаващата част от селските райони са обхванати от бизнес мерките по ПРСР 2007-2013 г. (311,312,313)</p> <p>✓ Липса на териториална диференциация на средния размер на финансираните проекти по мерки 311,312,313,4-311,4-312,4-313;</p>	<p>✓ Значителни разлики в броя на подпомогнатите проекти по бизнес мерките (311.312.313) между отделните общини;</p> <p>✓ Изключително слабо подпомагане на бизнес мерки по цялото протежение на Дунавската равнина и до известна степен в Тракийската низина;</p> <p>✓ Проектите по мярка 312 са водещи в преобладаващата част от общините;</p> <p>✓ Различен размер на европейско финансиране по бизнес мерките в преобладаващата част от селските райони;</p>
Възможности	Заплахи
<p>✓ Повишаване на европейското финансиране чрез бизнес проекти,</p>	<p>➤ Дисбаланс по отношение на броя проекти, финансирани по бизнес мерките</p>

<p>подпомогнати през МИГ в общините, които са слабо подпомогнати по основната ПРСР;</p>	<p>(311,312, 313);</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Общините „бели петна“ за всички бизнес мерки 311,312,313 са разположени в районите, които имат по-нисък брой проекти и европейско финансиране за диверсификация; ➤ Най-малките по площ общини в България са общините „бели петна“ по бизнес мерките 311,312,313;
ЛИДЕР И ВОМР	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Обхващане на значителна част от територията и населението на селските райони от ЛИДЕР и ВОМР; ✓ Доближаване на европейската политика до хората и бизнеса от селските райони чрез подобряване на достъпа до финансиране от европейските фондове в лицето на екипите на МИГ; ✓ Изграждане на местен капацитет за управление и наблюдение на изразходването на европейски средства (екипи на МИГ); ✓ Изграждане на местен капацитет за усвояване на европейски средства сред членове на местната общност, много от които нямат друг достъп до европейски средства; ✓ Подпомагане на задържането и завръщането на инициативни хора в местната общност; ✓ Подпомагане на малки по размер бизнес дейности в селските райони, които са важни за местната общност; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Недостатъчен финансов ресурс за финансиране на всички качествено изработени стратегии за местно развитие; ✓ Забавяне на одобрението и финансирането на стратегиите за местно развитие в първия период на прилагането; ✓ Забавяне на договорирането и финансирането на проектите на бенефициентите по ПРСР на МИГ; ✓ Подмяна на програмирането и приоритизирането на СМР под натиска на риск от загуба на средства поради неусвояване;
Възможности	Заплахи

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Увеличаване на бюджета за подготовка и прилагане на стратегии за водено от общностите местно развитие с оглед покриването на повече селски райони в България и осигуряване на достъп до финансиране на малки по размер проекти; ✓ Запазване на възможностите за многофондово финансиране предвид демонстрирания капацитет на МИГ да разработват успешни процедури и да прилагат проекти по различни фондове (на този етап – ОПРЧР и ОПИК); ✓ Съкращаване на сроковете за разглеждане, договориране и финансиране на проекти на бенефициенти от местните общности на МИГ; ✓ Одобряване на бъдещите стратегии за местно развитие в срокове, които да гарантират изпълнението на проектите; ✓ Намаляване на минималния брой на населението за разработване и финансиране на стратегия за местно развитие в силно обезлюдените и отдалечени територии; ✓ Насърчаване създаването на публично-частни партньорства за местните инициативни групи с участието на местния бизнес, граждански и неправителствени организации и местната власт; ✓ Насърчаване на местната общност от хора, граждански организации, читалища и други неправителствени организации, бизнес, земеделски производители и местната власт за определяне потребностите и потенциала на територията за развитие; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Първоначално планирания бюджет по Лидер мерките от предходния програмен период се прехвърля на мерки от други оси поради забавеното стартиране на подхода Лидер; ✓ Забавянето в договорирането и съответно прилагането на стратегиите за местно развитие; ✓ Високи прагове за минимален брой на населението за формиране на МИГ в силно обезлюдени и отдалечени територии; ✓ Дълги срокове на процедурите за финансиране на проекти на бенефициенти от местните общности на МИГ;
--	---

Разгледано е въздействието на основните фактори от външната и вътрешната среда, които са със силно влияние по отношение на развитието на селските райони. Отрицателно съчетание на фактори (слаби страни и заплахи) се отнася за демографското развитие, за качеството на човешките ресурси, за нивото на безработица и заетост, за техническата инфраструктура.

Техническата инфраструктура (качество на пътната мрежа) обхваща всички селски общини, не са малко броя на общините с лошо и незадоволително състояние на

пътищата, което затруднява достъпа на отдалечените населените места до общинския център и ползването на здравни и социални услуги.

Водоснабдителната и водопреносната мрежа в малките селища в някои общините е амортизирана, остаряла или не е изградена, в резултат на което ползването на питейна вода за населението е ограничено т.е. въведен е режим на водата. По отношение на техническата инфраструктура слабите страни и заплахите значително превишават силните страни и възможностите.

Демографска структура на населението – Анализът на социално-икономическото развитие на селските райони откри като съществен проблем демографското развитие и демографската структура. Продължава спада на броя на населението и на гъстотата, което води до неравномерно разпределение на населението и увеличава риска от обезлюдяване на малките населени места в селските райони. Тези проблеми се изострят от продължаващия с десетилетие отрицателен естествен прираст и миграция на трудоспособното население към големите градове. Застаряване на населението е предизвикателство за социалната система и за установяване на модел адаптиран към нуждите на възрастното население. Предоставянето на здравни и социалните услуги и подобряване на достъпа до тях следва да бъде приоритетно за селски общини, особено за тези в които нараства населението в над трудоспособна възраст. Намалението на броя на населението в селските райони е сериозно предизвикателство за потенциала на трудови ресурси в селските райони. Икономическите ефекти от демографските изменения са промяна в структурата на работната сила, на съотношенията между населението под, във и над трудоспособна възраст, промяна на структурата на пазара на труда, както и в перспектива нарастване на риска от обезлюдяване и др. Не по-малко важно за икономиката на селските райони е загубата на трудови ресурси, което е условие за инвестиции и за икономическа активност. Ограниченията в предлагането на труд е валидно за общините с неблагоприятната демографска структура и растящо население в над трудоспособна възраст. Социалните проблеми са свързани с застаряващото население, уязвимите групи и ромското малцинство. Влошената възрастова структура на населението ще повиши необходимостта от по-адекватни и качествени социални услуги и здравеопазване на фона на масовото обедняване на населението. Хората от рисковите групи (роми, дълготрайно безработни, възрастни хора в селата се нуждаят от здравни и социални услуги предимно), което предполага и разширяване на социалните услуги, съобразно специфичните им потребности. Ниското образователното ниво на

населението е рисков фактор , който ще задълбочи влошаването на качеството на човешките ресурси е перспектива Трудно се задържат младите хора в малките общини поради липса на възможности и алтернативи за развитие, лошо качество на жизнената среда в сравнение с урбанизираните територии.

Развитие на икономиката в селските райони - група фактори, които определят икономиката се отнасят към структурата на пазара труда, търсенето на работна сила, мобилността на трудовите ресурси. Другата група фактори са инвестициите, приходите от произведената продукция, добавена стойност от икономическа дейност. В селските общини за определящи диверсификацията на икономиката са предприятията от „Преработващата промишленост“, „ХВП“, „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Транспорт, складиране, площи“ „Хотелиерство и ресторантьорство т.е. предимно в отрасъл услуги. Значителна част от предприятията са микро. За подобряване на конкурентоспособността на предприятията е необходимо въвеждане на нови технологии и цифронизация на бизнес процеси, както и подобряване на производителността на труда. Инвестициите в дълготрайни материали активи нарастват за микро предприятията са предимно в областта на услугите , но техния производствен капацитет е по-нисък от този на малките и средните. За ускоряване на развитието на икономиката в селските райони е необходимо да се инвестират в иновативни продукти, което би довело до по-добри позиции на микро предприятиятани МСП на местния и международния пазар. В тази връзка въвеждане на цифровите технологии, на иновативни бизнес процеси са решения за подобряване на рентабилността на МСП.

На територията на България посредством клъстерен анализ се определят 4 типа селски общини- развити общини, догонващи общини, общини в развитие и изоставащи. Анализът показва, че общините в селските райони не са хомогенни, а между тях има съществени различия по отношение на икономическа активност, потенциал на трудовите ресурси, производителност на труда и доходи на населението. За постигане на икономическо сближаване между селските общини е необходимо целенасочено и икономическо ефективно финансиране.